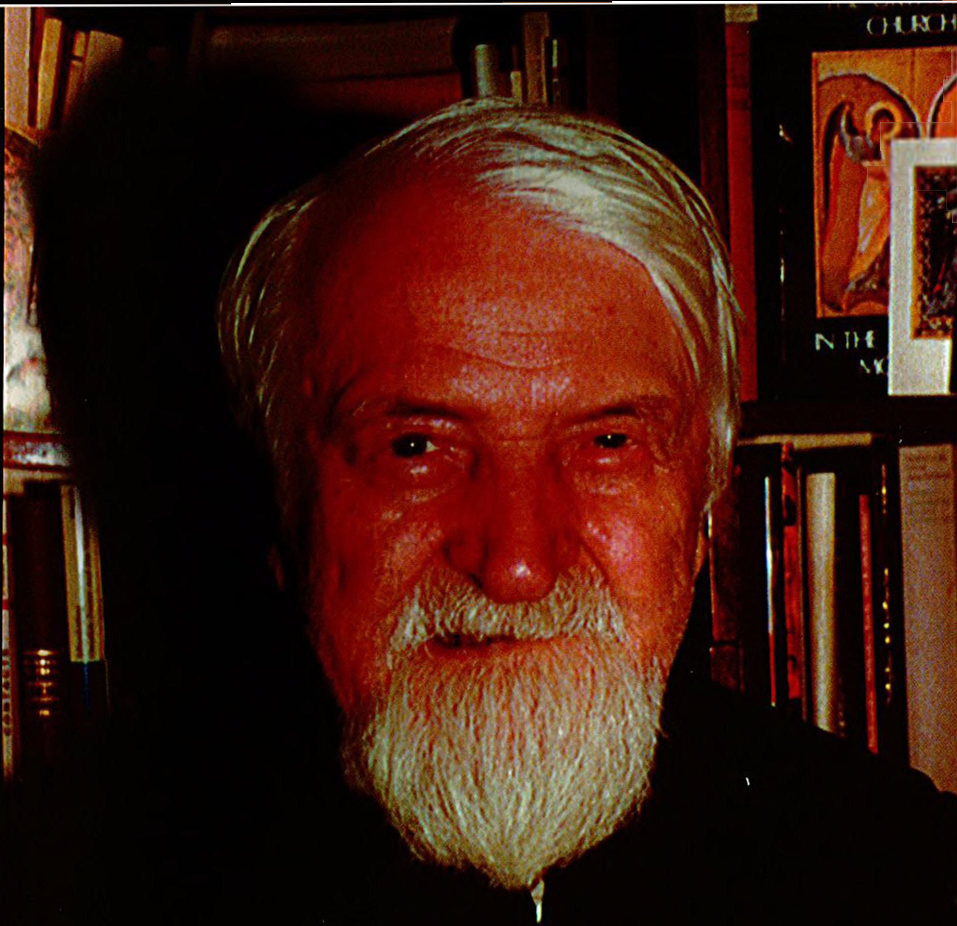
Volumul de față nu e conceput ca o biografie. Biografii s-au mai scris și se vor mai scrie, mai mult sau mai puțin exacte, mai mult sau mai puțin „științifice", mai mult sau mai puțin imparțiale.

Iată de ce nu se vor găsi aici multe date, ani, în sfârșit toate acele precizări și preciziuni care nu fac decât să abstractizeze subiectul și să-l depărteze de cititor.

În cele ce urmează, vom povesti câteva amintiri despre tatăl meu, întâmplări pe care fie ni le-a povestit el, fie le-am trăit noi. Câteva precizări cronologice și de altă natură vom face numai în cazurile în care în scrierile apărute până acum s-au comis greșeli și diletantisme prea evidente, pentru că, din păcate, ele nu lipsesc în unele relatări biografice. De aceea, regretăm dacă se vor descoperi nepotriviri cu afirmațiile biografilor, față de care noi păcătuim, poate, prin lipsă de stil științific, dar, în schimb, încercăm să punem în rândurile noastre o parte din dragostea pe care i-am purtat-o și pe care el, părintele Dumitru, ne-a purtat-o nouă. Și, de aceea, suntem încredințați că, aidoma lui Dumnezeu, și oamenii vor trebui să ne ierte, ținând seama de profunzimea sentimentelor noastre...

LIDIA STĂNILOAE IONESCU

ISBN 978-973-50-2671-4

LIDIA STĂNILOAE IONESCU

«Lumina faptei din lumina cuvântului»

Împreună cu tatăl meu, DUMITRU STĂNILOAE

HUMANITAS

LIDIA STĂNILOAE IONESCU *«Lumina faptei din lumina cuvântului»*

H

«Lumina faptei din lumina cuvântului»

LIDIA STĂNILOAE IONESCU

«Lumina faptei din lumina cuvântului»

Împreună cu tatăl meu, DUMITRU STĂNILOAE

Ediția a II-a revăzută

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
STĂNILOAE, LIDIA
Lumina faptei din lumina cuvântului: împreună cu tatăl meu, Dumitru Stăniloae / Lidia Stăniloae Ionescu. – București: Humanitas, 2010
ISBN 978-973-50-2671-4

821.135.1-94

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

I

Cu satisfacție am aflat că cel puțin două licee din țară poartă numele eminentului om de cultură Onisifor Ghibu. O asemenea inițiativă nu merită decât laude...

Câte institute teologice din România poartă numele Institutului Teologic „Dumitru Stăniloae". Măcar unul?[1]

II

Dumitru Stăniloae, 1903–1993[2]

La 5 octombrie 1993 a decedat în București, la vârsta de aproape nouăzeci de ani, Marele Bătrân al teologiei ortodoxe din România, profesor Dr. Dumitru Stăniloae.

El este, desigur, considerat drept unul dintre cei mai importanți teologi ortodocși ai prezentului, dar și înnoitorul decisiv al gândirii teologice din Biserica Ortodoxă Română, care a exercitat în același timp o influență hotărâtoare asupra teologiei contemporane a Estului. Semnificația operei sale pentru Biserica sa și pentru ecumenism a fost comparată cu cea a lui Karl Barth pentru protestantism și cu cea a lui Karl Rahner pentru catolicismul contemporan, și nu cred că greșesc

---

[1] Între timp, Institutul Teologic din Iași a primit acest nume, institut unde el nu a fost nici profesor, nici rector prea multă vreme.

[2] Fragment din articolul scris de episcopul pensionar Dr. Heinz Ioachim Held, președinte al EKD, cu prilejul morții lui Dumitru Stăniloae și publicat în *Ökumenische Rundschau*, aprilie 1994.

dacă adaug că teologia lui Dumitru Stăniloae trebuie încă aprofundată în Biserica Răsăriteană și în ecumenism.

Trebuie că în acest om al Credinței, al Bisericii și al Teologiei a fost ceva deosebit, care cu greu se poate exprima în cuvinte. Cine l-a cunoscut personal mă va înțelege dacă spun că el dădea impresia unei existențe aproape de Dumnezeu, discretă și reținută, dar simțită în mod evident prin puterea ei de iradiere; ceva dintr-o superioritate matură, care nu apasă sau intimidează, ci stimulează și eliberează.

Cu un singur cuvânt el putea depăși obstacole teologice, emoționale sau lingvistice în dialogul Bisericilor noastre; el putea să fie cu totul receptiv față de noi ceilalți și totuși să rămână strict ortodox. Prin aceasta — astfel cred eu — a trezit în noi dorința de a ne deschide tradiției și spiritualității ortodoxe, fără a nega forța proprie a moștenirii nostre reformatoare, ceea ce este un dar rar, dar indispensabil pe drumul unei întâlniri teologice sincere și creatoare a Bisericilor noastre, în mișcarea ecumenică.

El a pledat cu pasiune pentru ca mărturia de viață și suferințe, neînfricată, temerară și gata de jertfă a multor preoți, călugări, profesori și credincioși, a celor care cu ființa și viața lor au stat, au suferit și au murit în slujba credinței și a Bisericii, să nu fie trecută cu vederea, el însuși fiind, ca deținut, un martor ocular al acestora.

III

Introducere[1]

— fragment —

Autorul este cel mai influent creator teolog ortodox al contemporaneității. Teologia ortodoxă românească a fost totdeauna o punte spirituală între tradiția ortodoxă greacă și cea rusească. Ea este — datorită limbii și culturii — și o punte între teologia răsăriteană și cea apuseană.

[1] Fragment din Introducerea scrisă de Dr. Jürgen Moltmann la versiunea în limba germană a lucrării lui Dumitru Stăniloae, *Dogmatica ortodoxă* (*Orthodoxe Dogmatik*).

Profesorul Dumitru Stăniloae a reuşit în opera sa teologică să realizeze în mod strălucit ambele aceste legături. Pe drept a fost numit „teologul panortodox". Văzut din Occident, se poate adăuga şi faptul că el este cu adevărat un „teolog ecumenic", deşi este adânc şi ferm înrădăcinat în tradiţia proprie. Cine a avut ocazia să-l cunoască şi să-l vadă în cercul teologilor şi preoţilor români, este impresionat de unitatea dintre teologie şi spiritualitate care i-a format personalitatea. Profesorul Stăniloae nu este numai un om cultivat, ci şi un om înţelept şi este venerat de mulţi ca un „părinte spiritual" Întâlnirile cu el amintesc de personalităţi asemănătoare din Vest: de Karl Barth şi de Karl Rahner.

IV
Ultimele cuvinte ale Părintelui Dumitru Stăniloae înaintea morţii sale[1]

...Să ieşim de aici, să ieşim de aici, să ieşim de aici, să ieşim de aici... Scoate-ne de aici, Doamne...

Scoate-ne de aici, nu mai vrem să rămânem aici, nu mai vrem să rămânem aici, nu mai vrem să rămânem aici... Doamne, scoate-ne de aici...

Vorbim despre Tine, Doamne... Vorbim pentru Tine, Doamne... Vorbim pentru Tine, Doamne... Vorbim pentru Tine, Doamne... Vorbim pentru Tine, Doamne...

Plini de har şi de adevăr ne sculăm din somn, nu mai suntem în somn...

Maica Domnului, să ieşim de aici...Hai să ne sculăm... Maica Domnului, nu mai vrem să rămânem aici... Maica Domnului, nu mai vrem să rămânem aici... Maica Domnului, nu mai vrem să rămânem aici... Nu mai vrem să rămânem în somn... Până când să rămânem?... Până când să rămânem?... Până când să rămânem?... Nu mai vrem să rămânem aici... Nu mai vrem să rămânem aici...

---

[1] Am considerat că e necesar să fie republicate, pentru că în tipărirea lor anterioară au existat destule omisiuni şi inexactităţi. Ca de altfel în tot opusculul respectiv.

Plini de har și de adevăr…

…Vai, vai, vai… Vai, vai, vai… Vrem să ne sculăm… Plini de har… Avem și noi haine… Avem haine… Doamne… Plini de har și de adevăr… Plini de har și de voința de a vorbi, și de cuvântul adevărului…

Vorbim despre Tine, Doamne…

…Cu voința… Plini de har și de adevăr… Hai… Hai… Hai… Plini de har și de adevăr… Hai… Hai… Hai… Hai să ne trezim… Hai să ne sculăm… Hai să vorbim… Haide, Doamne… Hai… Hai… Hai… Hai să vorbim… Hai… Haide, Doamne… Hai să vorbim…

Slujba de înmormântare s-a terminat. A prohodit patriarhul cu patru mitropoliți. Pe scară, sus, la intrarea în Palatul patriarhal.

Jos, la picioarele scării, vrând parcă să reamintească încă o dată smerenia și modestia care l-au caracterizat toată viața, sicriul tatei înconjurat de o mare de oameni.

S-au ținut și fireștile cuvântări. Unul dintre vorbitori a spus, nu-mi amintesc bine contextul, că părintele Stăniloae ar fi „trecut în neființă". Ne-am uitat lung unul la altul. Să fi auzit tata! El care spunea enervat, de câte ori auzea această expresie, că ea contrazice însăși esența creștinismului! Prea Fericitul a vorbit frumos și cu sentiment. Era sincer impresionat, în glasul lui se simțeau lacrimile. A avut câteva cuvinte de condoleanțe și pentru noi doi, familia. De altfel a fost singurul, cu excepția lui Donald Allchin, și dovada lui de compasiune, printre atâtea altele de indiferență, chiar de antipatie, ne-a făcut bine. Curios, erau exact oamenii pe care tata îi ajutase în viață, în carieră și care, pe vremuri, sunau cu oarecare timiditate la ușa noastră. Pe atunci veneau des, aveau mereu nevoie de tata, erau drăguți, zâmbeau politicos. Mai târziu, după ce reușiseră, au uitat și drumul și numărul de telefon.

Marele platou din fața bisericii era înțesat de oameni, o mare de capete care se agita și vuia întruna. Aproape că nu se mai auzea slujba de înmomântare, cuvintele cutremurătoare pe care niciodată nu le înțelegem destul. Era zgomotul de fond al unor ape dezlănțuite, gata să spargă zăgazurile și să mături totul în calea lor.

Sicriul era înconjurat de preoți în odăjdii. Erau mulți, câteva zeci. Veșmintele aurii sclipeau în lumina lumânărilor și

în ochii multora dintre ei luceau lacrimi. Pe câțiva îi cunoșteam, pe cei mai mulți nu. Chiar în fața mea, un preot bătrân, nu știu cum a putut să stea atâta vreme în picioare, aprindea lumânări și le lipea pe marginea interioară a sicriului sau le împlânta în mormanul de flori care îl acoperiseră pe tata. Erau vreo douăzeci și ardeau repede. Bătrânul își plimba degetele de la una la alta, ca pe o claviatură, îndreptându-le, înlocuindu-le pe cele ce se topiseră. Era teribil de concentrat în activitatea care, se vedea, îl pasiona.

Începusem să avem coșmaruri. Lumânările se topeau văzând cu ochii și bătrânul preot nu reușea să le schimbe pe toate la timp. Oricând puteau lua foc florile, pânza, sicriul. Am încercat, împreună cu părintele Mihalcea, parohul din cartierul părinților mei, să-l convingem să renunțe. Ne-a privit fără să ne vadă, nu, de fapt a privit prin noi și și-a continuat activitatea riscantă.

Îl recunoscusem între timp: pe vremuri fusese un foarte duhovnicesc preot la o biserică frumoasă și mare, la care veneau mulți credincioși. Cu vreo două zile înainte de moartea tatei, intrase cu forța în camera de la spital, deși tata nu se mai simțea în putere să primească pe nimeni și ceruse să nu mai vină lume la el. Adusese mai multe persoane, cred că erau peste zece, curioase să-l privească pe Stăniloae pe patul de suferință. Îl rugasem să nu intre. Ne-a îmbrâncit și a intrat. Ultimul dintre ei ne-a explicat: „Eu sunt șoferul." Și a trecut pe lângă noi, închizând ușa cu grijă.

Acum se juca cu focul la propriu și la figurat, oferind celor din jur prilejul să stea la pândă și să intervină în caz de pericol. Sunt încredințată că numai Dumnezeu ne-a păzit.

Apoi slujba s-a terminat. Înalții prelați și oaspeții oficiali s-au retras în Palat și porțile s-au închis după ei ca niște porți ale raiului. Noi am rămas jos, în infern. Și când spun infern nu exagerez deloc. În clipa următoare, mulțimea s-a bulucit, valurile au spart zăgazurile și sute, mii de mâini s-au întins spre sicriu. M-am pomenit îmbrâncită, strivită, înăbușită, doborâtă la pământ. M-am gândit o clipă c-or să mă omoare și parcă nici nu-mi părea rău. Am simțit că cineva mă trage în sus de subsuori, de gulerul hainei. Erau Dumitraș și cu prietenul lui, părintele Doru Giosanu, care venise tocmai de

la Câmpulung Moldovenesc pentru a asista la înmormântare. M-au luat fiecare de câte un braț și, luptând împotriva curentului cu toată forța lor de bărbați tineri, m-au tras în sus pe scările Palatului. Cineva mi-a dat un scaun, între timp pe scări nu mai era nimeni și m-am așezat, încercând să-mi recapăt puterile.

Marea de capete se mai rărise. Apăreau locuri goale, luminișuri într-o pădure stranie și fremătătoare. Oamenii fugeau dintr-o parte într-alta. Era o atmosferă de panică, de tensiune, de ceva care se întâmplase și nu trebuia să se întâmple, întocmai ca în acea cumplită zi a cutremurului din martie '77.

Ca din pământ a apărut părintele Nicolae Bordașiu. Era galben la față și parcă îmbătrânise cu mulți ani. Așa îl revăzusem la spital, la tata. Știam că tragedia ultimelor săptămâni îl afectase profund și mi-era cumva milă de el. M-a luat de mână: „Haideți, haideți, au dus sicriul, trebuie să mergem după sicriu." Am fi mers, dar nu știam nimic, unde l-au dus, unde îl duc. Se vedea doar mulțimea bulucindu-se pe deal în jos.

Am coborât în mare grabă scările și am început să fugim. De-o mână mă trăgea părintele Nicolae, de cealaltă Dumitraș. Fugeam toți trei, croindu-ne drum prin mulțime, încercând să descoperim luminișurile prin care să ne strecurăm. Văzute de pe scări, păruseră mai multe, mai dese. Părintele Nicolae striga: „Faceți loc, faceți loc să treacă familia! Lăsați să treacă familia!"

Nimeni nu auzea nimic și talazurile se zbuciumau când într-o parte, când într-alta, ricoșând în zidurile Palatului, apoi în cele ale Parlamentului, apoi în cele ale bisericii, într-un nonsens absolut.

Am ajuns totuși în dreptul altarului și am început să coborâm dealul. Undeva în față, la vreo câteva sute de metri, am zărit sicriul. Îl purtau pe umeri o mulțime de oameni, de tineri, îl țineau ridicat foarte sus ca pe un trofeu și-l vedeam cum se clatină, pentru că tinerii mergeau repede, aproape fugeau. Parcă se temeau să nu le ia cineva prețioasa povară.

Părintele Nicolae striga mereu: „Faceți loc, faceți loc să treacă familia!" Trebuie să mărturisesc că am să-i fiu recunoscătoare toată viața. Fără el n-am fi ajuns niciodată la cimitir.

Dumitraș se uita îngrijorat la mine. Eram istovită și picioarele nu mă mai țineau. Mi se făcuse dintr-odată frică, sicriul se clătina amenințător, Doamne numai de nu l-ar scăpa...

Am reușit la un moment dat să ne apropiem, am ajuns chiar să fugim câțiva pași în urma lui. Unii au fost înțelegători și ne-au lăsat să trecem. Apoi au apărut alții care s-au interpus între noi și sicriu. Până jos, la poalele dealului, jocul acesta s-a repetat de câteva ori. Fugeam ca după un ideal de neajuns: când crezi că-l atingi, dispare iarăși. Până la urmă am renunțat. Mulțimea care-și ducea trofeul a ajuns jos, la poalele dealului și am văzut de departe mașina funerară în care-l așezaseră. Alături ședeau persoane necunoscute. Cel puțin, atât cât se putea vedea din afară, de la distanță. S-a mai urcat o tânără femeie, nu știam cine e, n-o văzusem niciodată. Câteva brațe s-au întins și-au tras-o în sus. Apoi mașina s-a pus în mișcare și am simțit o durere și mai sfâșietoare, decât până atunci, dacă asta mai era posibil: ni-l răpiseră definitiv, nici măcar să fim lângă tata pe ultimul drum nu puteam.

Dumitraș m-a privit cu o expresie de duritate și disperare pe care n-am s-o uit niciodată: „Mai bine-l duceam să-l îngropăm la Vlădeni. Numai noi cu părintele și cu oamenii din sat. Dacă nu era și Maie îngropată la Cernica..."

Înmormântările liniștite de la Vlădeni! În frunte mergea un om cu praporul, apoi bărbații satului, preotul, crâsnicul cu cădelnița, cântărețul Perșenea. Șase oameni purtau sicriul și în urma lui venea familia și femeile. Iar la sfârșit de tot, două femei cu desagii cu colaci. Un cortegiu cuminte, frumos și recules. Puteai să plângi, să-ți iei rămas-bun de la cel de care știai că te desparți aici, dar pe care sperai să-l întâlnești iarăși, în altă lume, alta decât cea cunoscută, veșnică, bună, către care te călăuzea înțelepciunea liniștită și dureroasă a despărțirii... La cimitir, preotul lua iertăciunile și cei dragi suspinau și mai tare, dar cu un fel de dulceață a nădejdii în eternitate.

Am început cu înfrigurare să căutăm o mașină care să ne ia și pe noi. Închiriasem două autobuze ca să ducă oamenii la cimitir și, de dimineață, în biserică, părintele Bordașiu ne spusese îngrijorat c-ar mai trebui să închiriem unul. În graba mare îl trimisesem pe domnul Mitrofan. Nu aveam destui bani la noi și-l rugasem pe el să ne împrumute până a doua

zi. La noi nu ne gândiserăm. De obicei familia merge lângă sicriu...

Venise într-adevăr și al treilea autobuz. Dar încărcase oamenii și toate trei plecaseră la Cernica. Părintele Nicolae căuta și el un loc într-o mașină, pentru doamna Sava, soția protopopului și sora episcopului Nicolae Popovici al Orăzii. Fuseseră, ca și Preasfințitul, foarte legați de părinții mei, și ea și răposatul părinte Sava, un om drept și integru, din acea fericită rasă a preoților noștri de odinioară.

Dumitraș a zărit undeva două microbuze galbene: „Hai, poate ne iau și pe noi!" Am început să fugim spre ele. Apoi s-a oprit brusc: „Nu-s mașini care se duc la cimitir, n-are rost, hai să căutăm altceva!" Ne uitam disperați în jur. Oamenii fugeau care încotro și nu se mai vedea nici un mijloc de locomoție. „Ce facem acum, ce facem acum? Hai să fugim până la Unirea, să găsim un taxi..."

În cele din urmă, Dumitraș l-a văzut pe Sorin Dumitrescu și i-a strigat: „Domnule Sorin, luați-ne și pe noi cu mașina. N-avem cu ce merge la cimitir."

Sorin Dumitrescu ne-a urcat în microbuzul lui, după ce ne-a privit cu mirare. Bănuiesc că nu mai văzuse la vreo înmormântare familia răposatului făcând autostopul.

Cortegiul se forma de bine de rău și în față erau destule limuzine, vreo zece, douăsprezece, în care se urcau episcopii, preoții.

În microbuz mai erau câteva persoane. Ședeam lângă șofer, în față, și Dumitraș pe bancheta din spate, alături de un călugăr tânăr, care ne-a primit cu multă prietenie: „Vedeți, doamnă", a spus el, „cât de iubit a fost părintele Dumitru? Și pe dumneavoastră vă iubim foarte mult!" Am început să plâng iarăși. Dumnezeu știe cât de mult aveam nevoie de câteva cuvinte calde și-i mulțumesc și acum.

Șoferul nostru, un bărbat tânăr și inimos, a încercat să se apropie de carul mortuar. Încet, încet, cu multă prudență, pentru că necontenit săreau oameni în fața lui. Nu priveau în jur, fugeau cât puteau ca să se apropie de mașina cea neagră.

Dar ne-am oprit foarte curând și am aflat că se așteptau două mașini de poliție ca să deschidă drumul cortegiului și

să reglementeze circulația. Din când în când venea Sorin Dumitrescu și întreba dacă totul e în ordine. Da, era nespus de liniștitor să nu mai simți ațintite asupra ta căutături piezișe.

N-am așteptat mult. Au apărut mașinile Poliției și pot spune că au fost singurele care, în acea zi cumplită, au funcționat eficient. Cu ele în față, s-a pornit. Urmau multe altele, microbuze, mașini mari și mici, unele negre — ale episcopilor și oaspeților oficiali —, altele particulare...Apoi studenții, un șir lung de studenți purtând coroanele și jerbele.

După mașina mortuară, cu ușile deschise, se îngrămădea o coloană foarte numeroasă de oameni, care mergeau la pas, fugeau, ieșeau din rând, încercând să ajungă dricul și să-l atingă cu mâna. Coloana se forma, se destrăma, se forma iarăși, se lungea și se scurta într-un haos desăvârșit. Urmam noi, frânând tot timpul, ca să nu se întâmple o nenorocire. Apoi alte mașini. Nu știu de unde apăruseră!

Ne-am îndreptat spre Universitate. Circulația se oprise și trotuarele erau pline de spectatori. Din sens contrar, pe cealaltă parte a bulevardului, veneau automobile cu farurile aprinse și claxonând. Nu știu cine a avut ideea ca și mașinile corte-giului să claxoneze, astfel că înaintam ca melcul, într-un vacarm de nedescris. Săracul tata! El,care iubea atât de mult liniștea și reculegerea!

Am întrebat cât o să mai mergem astfel și mi s-a răspuns că studenții vor să-l conducă pe profesorul lor până la Universitate. După aceea urma să se pornească în ritm normal.

„Vedeți doamnă?" a reluat călugărul cel tânăr. „Ce v-am spus adineaori? Vedeți cât de mult l-au iubit oamenii pe tatăl dumneavoastră? Și pe dumneavoastră vă iubim la fel și suntem alături de dumneavoastră!"

Drumul a durat mult. Coborât din mașină, Preasfințitul Teofan alerga în sus și în jos, încercând cât de cât să facă ordine. Dar ce putea face? După ce se declanșează, e prea târziu, haosul își creează singur ordinea și legile lui.

Cândva am ajuns la Universitate. După o veșnicie, întreruptă de smuciturile microbuzului. E o adevărată minune că nu a prins sub roți bărbați, femei și copii, care fugeau din toate părțile spre dric. Aduceau o floare sau încercau să

aprindă o lumânare sau să se urce din mers. Sau măcar să atingă sicriul cu mâna. La Universitate cortegiul s-a oprit și unul dintre preoți a citit o ectenie.

Așteptam să plecăm. Dar nu, studenții voiau să meargă mai departe. Cortegiul urma deci să treacă, în aceeași formație, prin Strada Cernica, pe la locuința părinților mei. De acolo trebuia să se plece la cimitir. Era într-adevăr emoționant atașamentul studenților pentru tata. Și când te gândești că el nu mai preda la catedră de atâția ani!

Nu-l avuseseră profesor, dar îl considerau mentorul lor și cred că tata s-ar fi bucurat să vadă această afecțiune a sufletelor tinere, entuziaste și setoase de idealuri Deci, au înconjurat rondul și, în același ritm, ne-am îndreptat spre piața Rosetti.

De pe trotuare pietonii priveau mirați. Așa ceva nu mai văzuseră. Mai târziu cineva ne-a relatat că un curios a întrebat: „Pe cine îl îngroapă?" La care o florăreasă a răspuns: „Îl îngroapă pe cel mai mare preot."

Am intrat pe Bulevardul Domniței și apoi pe Calea Moșilor, la stânga. Străzile se îngustaseră și se înainta greu. În sfârșit, ne-am oprit în dreptul casei cu numărul 6 de pe Strada Cernica. Acum ea poartă numele tatei. Sus, la primul etaj, erau ferestrele lor.

Totdeauna, când veneam acolo, o vedeam de jos pe mama, care ne aștepta pe balcon. Ridicam ochii, știind-o sus. Dacă era frig, își lipea nasul de geam și privea cu atenție să ne vadă venind. Când tata nu era cu noi se întorcea la el: „Hai Dumitre, c-au venit copiii!" Și urcam scările câte două, câte trei deodată, spre acele chițimii pline de dragoste și căldură. Acolo, unde simțeam că nu suntem singuri, unde eram ancorați în certitudini, unde aveam pământul ferm sub picioare. Singurul loc unde eram acasă, unde începeam să mă simt iar copil, ocrotită și convinsă că nimic rău nu mi se poate întâmpla.

Acum ferestrele erau închise și perdeaua nu mai tremura sub mâna mamei... Niciodată ca în acele zile, în tot cursul unei vieți care n-a fost defel ușoară, n-am simțit atât de evident că lumea a devenit rece, indiferentă, plină de capcane,

o suprafață lucie pe care n-ai cum să fugi, n-ai cum să găsești adăpost și n-ai cum să te ascunzi.

Curțile dimprejur erau pline de lume și pe la alte ferestre ieșiseră vecinii. Nu-i mai cunoșteam pe toți, unii muriseră, alții se mutaseră. Doar două, trei figuri familiare...

Studenții au pus coroanele jos. Erau și ei epuizați, desigur. O parte dintre flori se rupseseră, astfel că strada era plină de petale și frunze. În pauza dintre două claxonări l-am auzit pe Sorin Dumitrescu, care venise speriat: „Ce facem cu coroanele? Cum să le ducem la Cernica? Cum de nu s-a gândit nimeni?" Nu, nimeni nu se gândise. Nici nu știam că vor fi atâtea flori. Prima coroană fusese a noastră. În dimineața înmormântării au început să apară jerbe uriașe de la rude și prieteni, pentru ca în scurtă vreme să se aducă din toate părțile coroane. Patriarhia, Parlamentul, Academia, tot felul de oficialități, Dumnezeu mai știe... Se adunaseră o mulțime și nimeni nu se gândise cum să fie transportate... Doar Patriarhia declarase că organizează totul... Din fericire, noi ne îngrijisem de pomană, de colaci, de colivă, de prosoape pentru preoți (s-au împărțit aproape o sută), de autobuze pentru cimitir... Da, transportul florilor ne scăpase...

Autobuzele plecaseră direct la Cernica. Nu era acolo decât carul mortuar și mașinile care precedaseră și urmaseră cortegiul. I-am spus lui Sorin Dumitrescu: „Să plecăm la Cernica, să lăsăm florile aici și să trimitem apoi un autobuz să le aducă. Altă soluție nu mai există acum..."

Așa s-a făcut. Am plecat în sfârșit spre cimitir. Între timp rugasem de mai multe ori să nu se mai claxoneze. Fără rezultat... Din fericire, un privitor care așteptase în Strada Cernica, strigase revoltat: „Ce-i vacarmul ăsta, domnule? O înmormântare trebuie să fie făcută în liniște, să se audă rugăciunile! Ăsta-i obicei comunist!" Se vede treaba că omul a fost mai convingător decât mine, pentru că nici o mașină n-a mai claxonat.

Am ajuns la Mânăstirea Cernica, după ce, pe drum, din dric se aruncaseră pe șosea câteva jerbe, amenințând să producă un accident de circulație. De ce, n-am priceput. Treceam pe roșu, polițiștii opreau circulația la toate intersecțiile și pe trotuare lumea căsca gura întrebându-se ce putea fi. Săracul tata!

În fața bisericii s-a coborât din mașini. O mulțime uriașă aștepta și aici. De cum au luat sicriul, s-au năpustit iarăși cu toții în jurul lui și a trebuit să țipăm și să dăm literalmente din coate ca să putem merge, cât de cât, în urma mortului.

La cimitir am avut mai mult noroc. Câțiva călugări tineri ne-au ajutat să trecem prin toată omenirea și să ajungem la mormânt.

Groapa era adâncă, înfiorătoare, așteptând să-l înghită pe tata, de la care nici nu ne putuserăm lua rămas-bun... Alături odihnea mama. Cu vreo șase luni în urmă o condusesem pe acest ultim drum. Atunci îl sprijinisem de braț pe tata. Era ușor, fragil ca un copil, nimic nu mai amintea de bărbatul falnic de odinioară. Plânsese mult și privea concentrat la groapa în care sicriul era coborât cu grijă. Eu nu fusesem atât de curajoasă. Mi se făcuse rău și câțiva dintre cei apropiați mă trăseseră deoparte. Dar tata stătuse credincios la căpătâiul soției sale până când bulgării de pământ o acoperiseră cu totul. Acum înțelegeam că-și luase rămas-bun doar pentru scurtă vreme și că se pregătea s-o urmeze, să fie nedespărțiți și pe mai departe, așa cum fuseseră toată viața. Și că urmărea totul cu atâta concentrare pentru că știa, sunt sigură că știa, că în scurtă vreme va fi și el alături.

Fusese și atunci lume multă. Dar avusese loc o ceremonie caldă și tristă. Toți cei din jur se înfrățiseră parcă în dragostea și respectul pentru personalitatea de uriașă forță morală, bunătate și jertfă, care a fost mama. Avusesem timp să plângem, să fim triști și plini de speranța unei viitoare revederi. Acum însă...

Seara, când am ajuns doborâți acasă, Dumitraș mi-a spus ceea ce și eu gândisem toată ziua: „Bine că n-a mai văzut și tata-mare ziua de astăzi. E singurul lucru care mă consolează..."

*

Volumul de față nu e conceput ca o biografie. Biografii s-au mai scris și se vor mai scrie, mai mult sau mai puțin exacte, mai mult sau mai puțin „științifice", mai mult sau mai puțin imparțiale.

Iată de ce nu se vor găsi aici multe date, ani, în sfârșit toate acele precizări și preciziuni, care nu fac decât să abstractizeze subiectul și să-l depărteze de cititor.

În cele ce urmează vom povesti câteva dintre amintirile despre tatăl meu, întâmplări pe care fie ni le-a povestit el, fie le-am trăit noi. Câteva precizări cronologice și de altă natură vom face numai în cazurile în care în scrierile apărute până acum s-au comis greșeli și diletantisme prea evidente, pentru că, din păcate, ele nu lipsesc în unele relatări biografice. De aceea, regretăm dacă se vor descoperi nepotriviri cu afirmațiile biografilor, față de care noi păcătuim, poate, prin lipsă de stil științific, dar, în schimb, încercăm să punem în rândurile noastre o parte din dragostea pe care i-am purtat-o și pe care el, părintele Dumitru, ne-a purtat-o nouă. Și, de aceea, suntem încredințați că, aidoma lui Dumnezeu, și oamenii vor trebui să ne ierte, ținând seama de profunzimea sentimentelor noastre... Și în care relatăm lucrurile așa cum au fost, cu obiectivitate, nu cum ar fi vrut unii și alții să fie, conform simpatiilor, antipatiilor și intereselor lor.

Deci, fără date precise, tata s-a născut în 16 (nu 17! cum pretind docte lucrări biografice) noiembrie 1903, în comuna Vlădeni-Ardeal, județul Brașov, ca fiu mezin al lui Irimie și al Revecăi Stăniloae. (Multă vreme, în tot cursul copilăriei mele tata și-a scris astfel numele. Și familia noastră s-a numit „Stăniloae". Mai târziu, în ultimii ani, tata a adăugat un „i", spunând că așa e mai exact. Deci să nu fie de mirare că, pe copertele unor cărți, el apare astfel, „Stăniloaie").

Vlădeni este un sat frumos de munte, așezat pe șoseaua care leagă Brașovul de Făgăraș. În apropiere, între Vlădeni și Codlea, tronează asupra întregului ținut Măgura Codlei, un munte calcaros, împădurit și rotund, pe care tata îl iubea nespus, asemănându-l cu un leu culcat pe labe. Zile întregi se plimba prin curte și se oprea îndelung să privească Măgura, care la fiecare ceas al zilei arăta altfel. Câteodată părea calmă și prietenoasă, alteori se învăluia în nori și atunci tata spunea mulțumit, ca și cum și-ar fi revăzut un prieten vechi: „Iar are Măgura căciulă." Fapt este că Măgura a determinat dintotdeauna microclimatul regiunii. La noi la Vlădeni, era mult

mai rece decât în satele vecine. Chiar în miezul verii nu se putea ieși seara fără o haină mai călduroasă pe umeri. Iar apa era atât de calcaroasă, încât pe vase rămânea un strat subțire și alb.

Nimic nu-i plăcea tatei mai mult decât apa din fântâna noastră, pe care o împărțeam cu vecinul ane' Grecu. Cum ajungeam vara la Vlădeni, tata punea geamantanele jos în mijlocul curții și scotea o căldare de apă proaspătă, atât de rece încât aburea paharul. „Ce apă bună!" spunea. „Nicăieri nu există o apă mai bună ca aici!" După câteva zile ne obișnuiam și noi cu gustul calcaros al apei și, într-adevăr, ni se părea mai bună decât oriunde.

Casa bunicilor se afla pe Ulița Mică, la răscrucea cu ulicioara către cimitir. Fiind așezată pe colț, vedeam până hăt, departe, tot ce se petrecea în sus, la răscrucea cu Ulița Bisericii, ce ducea la stânga, spre biserică.

Când eram mici, drumul cu trenul până la Vlădeni, apoi de la gară până acasă dura o veșnicie. Luam merinde cu noi pui în pesmet, și nici o altă mâncare nu mi s-a părut vreodată mai gustoasă. Coboram repede din vagon, fiindcă trenul stătea puțin. Mai degrabă săream, treptele erau foarte departe de așa-numitul peron, ceea ce mamei îi producea întotdeauna o sumedenie de neplăceri. În schimb tata, fiind înalt, n-avea nici o dificultate și odată ce punea piciorul pe pământul natal, prindea parcă aripi.

Domnul Savu, șeful gării, era totdeauna prezent — gara n-ar fi fost gară fără statura lui înaltă și uscățivă. Venea să ne salute, dădea mâna cu tata, săruta mâna mamei și se bucura sincer că ne vede. „Iar a trecut un an", spunea el. „Nu v-ați schimbat deloc, domnule Rector." De îndată eram înconjurați de săteni. Îi întindeau mâna „domnului Rector", după ce și-o ștergeau temeinic de poala hainei, cu acea sfială plină de cumințenie a țăranului, fiind foarte mândri că satul lor a produs un asemenea „domn mare". Se apropia în sfârșit, șontâc, șontâc, și unchiul Gheorghe, Babu, fratele tatei. Sosise cu două ore înainte la gară, privind de-a lungul liniei, doar o auzi trenul. Se deplasa foarte greu fiindcă avea o hernie uriașă. Asta nu-l împiedica să meargă pretutindeni cu noi, totdeauna cu câțiva pași în urmă. Ne opream să-l așteptăm

și spunea: „Mergeți, mergeți, că viu eu după voi." Tata îl iubea foarte mult și Babu privea la „fratele" ca la soare. Era tare urât săracul, scund, negricios, cu o umflătură vânătă, mare cât o alună, la buză. Nu făcuse mare lucru în viață, dar asta nu-l împiedica să fie foarte orgolios și privea succesele tatei ca pe ale sale, personale. Nu era nici urmă de invidie în el, ceea ce-l deosebea întru totul de sora tatei, cu toți ai ei, care, pe ascuns, ne urau în bloc. Cum de numai tata ajunsese „domn" și cum de mama purta pălărie și nu basma ca ea? În schimb, unchiul trăia tot anul pentru cele câteva săptămâni când venea „fratele" (niciodată nu i-a spus tatei altfel, cred că se sfia să-i spună pe nume) și devenea și el centrul atenției satului. De altfel, respectul oamenilor se răsfrânsese întru câtva și asupra lui și pentru toți era „domnul Gheorghe", nu „badea" sau „nenea", ca oricare altul. Duminica, la biserică, ocupa cu mare siguranță de sine prima strană din hora din dreapta, acolo unde stăteau intelectualii satului și pe care n-o ceda decât tatei, atunci când, foarte rar de altfel, acesta nu slujea la liturghie.

Așadar, după ce apărea unchiul Gheorghe și-l îmbrățișa pe „fratele" cu lacrimi în ochi, apoi, cu restul de bucurie disponibilă și pe noi, ne îndreptam cu toții, cu mare alai, spre casă. Treceam întâi pe o alee de brazi foarte frumoasă și apoi coteam la stânga pe „Drumul Mare", cum se numea șoseaua Brașov–Făgăraș, care trecea prin mijlocul satului. Ajungeam imediat pe podul așezat într-o curbă și unde s-au întâmplat multe accidente (mai târziu s-a renunțat la el și s-a tăiat o nouă variantă, cu un alt pod). Priveam totdeauna cu interes să vedem cât de mare e „Valea Mare". Mare era de fapt numai cu numele, un râuleț acolo, tulbure și plin de noroi, care se învolbura și ieșea din matcă atunci când ploua mult. Pe luncile lui creștea o iarbă frumoasă și verde. Aveam și noi, adică unchiul, un „loc" în luncă, numit „Unghiul lui Dragoș", unde mergeam la fân.

După pod se intra în sat. Mă fascina o casă așezată într-un unghi foarte îngust, format de șosea cu drumul ce ducea la Țânțari, satul vecin. Cu îngustimea ei ciudată, părea o casă din poveste și tare aș fi vrut să locuim în ea. I-am și propus tatei să facem schimb cu familia ane' Dochia, dar tata a

răspuns că loc mai bun și poziție mai frumoasă ca a noastră n-are nimeni în sat. Deci s-a rămas pe loc.

Peste drum de ane' Dochia locuia Goga, țiganul. Îl chema și Octavian pe deasupra și era un om harnic și de treabă. Venea totdeauna, când treceam pe acolo să dea mâna cu domnul Rector și vorbea domol și chibzuit. Casa lui, spre deosebire de celelalte, era așezată de-a latul, astfel că toate ferestrele dădeau spre stradă. De aceea, pe când alte case păreau pustii, fiindcă geamurile de la uliță erau geamurile „casei dinainte", unde nu locuia nimeni, unde se intra doar la ocazii deosebite, când veneau musafiri simandicoși, la nunți, înmormântări sau botezuri, ferestrele casei lui Goga erau populate cu căpșoare rotunde, ce priveau curioase și cu ochi mari la defilarea noastră. Pe lângă asta, curtea lui dădea direct în vale, ceea ce era formidabil. Dacă nu se putea la ane' Dochia, tare aș fi vrut să locuiesc măcar acolo, să mă scol dimineața și să fug direct la apa mâloasă. Și mai senzaționale erau timpurile când venea apa mare. Atunci erau inundate curtea, șopronul (șură nu avea), straturile din grădină și tot satul spunea „iar a intrat apa la Goga". Asta însemna în mod tacit proclamarea stării de urgență.

Cu timpul Goga a devenit ane' Goga și cu asta s-a integrat în viața satului, devenind unul dintre localnici.

Vizavi de casa lui Goga se întindea, pe dreapta, o clădire foarte lungă și joasă, cu nenumărate uși și ferestre. Mi se părea nesfârșită și, după un număr de ani, când am mai crescut, am fost foarte decepționată să constat că avea dimensiuni modeste și defel monumentale. Pe vremuri acolo fusese stația de poștă, acolo oprea diligența și se schimbau caii. După ce această instituție s-a desființat, nenumăratele chițimii au primit alte întrebuințări. De aceea ansamblul arhitectural purta diverse nume. Cel mai adesea i se spunea „crâșma comunală" sau „la grajduri", pentru că în grajdurile spațioase din spate erau adăpostiți taurii comunii. După ce s-a făcut colectiva și satul, atât de închegat, a început să se destrame în mod dureros, zăceau acolo doar niște fiare ruginite, numite tractoare sau mașini agricole, care, dacă vreodată funcționaseră, de mult nu mai erau într-o stare potrivită pentru așa ceva. Încăperile stăteau părăsite, cu geamuri sparte și uși

acoperite de păianjeni, fiind, în acest sens, imaginea vie a ceea ce devenise satul românesc. Rămăsese activă o singură încăpere cu accesoriile ei, și anume crâșma.

În fața acestei clădiri șoseau se lățea devenind aproape dublă, iar norii de praf se ridicau de jos ca fumul dintr-o casă incendiată. De obicei se aflau acolo câțiva localnici, punând țara la cale (trenul nostru ajungea totdeauna după-amiaza târziu, când oamenii se întorseseră de la câmp). Bineînțeles veneau toți să-l salute pe domnul Rector. Mai târziu, când am început să privesc lumea cu ochi mai conștienți, m-a uluit modul lor de comportare. Ai fi zis că în fața crâșmei avea loc un *party* distins, și participanții, cu pălăriile lor învechite și cu cămășile încheiate în bumbi mărunți până sub bărbie, erau niște diplomați deghizați. Îi întindeau mâna cu dezinvoltură și nu se străduiau să pară distinși, ci erau. Începeau cu tata o discuție, fie despre vreme, dacă a plouat destul, dacă se face fânul în vara asta sau nu se face, dar bineînțeles, mai ales, despre politică. A fost un timp când se dădeau tot felul de prognoze asupra datei când „vor veni americanii", dar asta a durat scurtă vreme. (Mai ales la această temă, unchiul Gheorghe era magistral.) În curând au pierdut orice nădejde, le-a fost frică să mai atingă interesantul subiect, care a dispărut cu totul de pe ordinea de zi. Îl mai atacau doar când erau „între noi", adică aveau deplină încredere în interlocutor și veneau din când în când la tata, cu care încercau să-l dezbată între patru ochi. Atunci îl priveau plini de speranță, ca și cum el ar fi putut, eventual, să-i aducă mai repede pe americani.

În sfârșit, după ce mama și noi, copiii, ne schimbam de câteva ori de pe un picior pe celălalt, ședința se suspenda și-o luam la dreapta, pe Ulița Mică în sus. O, trebuia să-l fi văzut pe tata cu câtă nerăbdare urca delușorul și cu cât nesaț privea țintă înainte să vadă casa. Pe la portițe apăreau vecinele, lelea ane' Dealu, moașa, când era acasă și mai ales vecinul Gheorghe Belei, prieten din copilărie al tatei. Dar despre el am să vorbesc altă dată.

El, ca și nenea Irimie ane' Ion Chivii, coleg de școală cu tata, erau doi oameni luminați, înțelepți, harnici și demni, cu acea cumințenie a satului românesc de odinioară, care ar fi făcut

cinste celui mai ales dintre intelectuali. Despre cel din urmă, tata spunea mereu: „Păcat că nu l-au dat la școală mai departe. El era totdeauna premiantul clasei, înaintea mea, și-l priveam cu admirație." Ajungeam în sfârșit acasă. Și când spun „acasă", nu este un cuvânt oarecare. Aici era tata într-adevăr „acasă", nicăieri nu s-a simțit mai acasă decât în căsuța modestă de la răscrucea Uliței Mici cu cea a Cimitirului. Mătușa, soția lui Babu, aștepta în portiță. Printr-o ciudată telegrafie fără fir afla exact momentul în care soseam și atunci se ivea și ea. Fusese o femeie energică și realistă, care l-a ținut, ca să zic așa, pe soțul ei la suprafață toată viața. Pe vremuri locuiau la București și veneau doar cu vreo săptămână înaintea noastră „acasă". Mătușa făcea curățenie, aerisea odăile. Oricum, aerul de pustiu, de nelocuit, nu-l putea îndepărta și câteva zile tata era fericit și trist. Când nu ne duceam la pădure sau la fân, se plimba prin curte: mereu șapte pași, celebri șapte pași, pe care-i făcea în sălile de curs și pe care studenții îi numărau cu încordare: „Da, erau șapte, totul era în ordine!" Se oprea să privească Măgura și spunea: „Ce viață era aici în curte! Ți se rupe inima să vezi ce pustiu a rămas!" Apoi privea iar Măgura, cel mai precis barometru cu putință. Dacă era clară însemna că vremea rămâne frumoasă, dacă se acoperea cu nori, venea ploaia și noi spuneam, după formula tatei: „Iar are Măgura căciulă!" Tata o privea mereu și era fascinat de forma ei ciudată. Mai târziu, după ce am mai crescut, ne plimbam amândoi — o, ce minunată camaraderie se înfiripase între noi! — și analizam împreună Măgura cu nenumăratele ei chipuri. „Parc-ar fi un leu uriaș, cu botul pe labe", spunea tata. Într-adevăr, așa și era. „Uită-te ce coamă rotunjită are. Stă așa, adormit de atâta vreme, de-o veșnicie". Stâncăriile pe unul dintre versanți erau ochii ciudatei ființe și mie mi se părea că ne observă, că trage cu coada ochiului să vadă ce facem. Tata râdea când îi spuneam că mi-e puțin frică de Măgură. „Un munte foarte ciudat", spunea el. „S-a integrat și a fost integrat în viața oamenilor. Nimic nu se întâmplă aici fără să participe Măgura." Așa și era. Uneori muntele părea blajin, domol și ne dădea o minunată senzație de liniște și stabilitate Alteori,

când avea căciulă, se colora într-un vinețiu amenințător, plutind parcă asupra satului, ca un duh rău.

După câteva zile pereții căpătau căldura pe care o dă respirația omenească și uitam că aproape un an casa stătuse nelocuită. Mirosea a mâncare și a fum. Veneau copiii din vecini și ne jucam. Curtea răsuna de chiote. Spre seară ne vizita vecinul Gheorghe Belei. Era un om frumos, cu trăsături regulate și energice, și ochi verzi. Părul începuse să-i încărunțească, mustața tunsă scurt, așijderea. Avea fruntea înnegrită de soare și acolo unde o adăpostea pălăria, foarte, foarte albă. Făcuse câteva clase de liceu și apoi se întorsese acasă să conducă prăvălia familiei. Vorbea îngrijit, ușor cântat, ca toți oamenii din sat, cu o ironie plină de haz. Când începea să glumească cu tușica, asistam la un adevărat foc de artificii și cu toții ne prăpădeam de râs, fiindcă nici unul nu se lăsa mai prejos. Avea un deosebit spirit critic și mult bun-simț. Povestea frumos, iar tatei îi plăcea teribil să-l asculte. „Uită-te la el", spunea „și uită-te la toți oamenii din sat. Nu vezi unul neîngrijit și flenduros. Un popor care poartă haine albe e un popor de oameni curați! Și ce judecată dreaptă și ce minte limpede are vecinul Gheorghe! Nepervertită de cultura modernă, care a adus și atâta rău... Oamenii ăștia cred în ceva, au jaloane clare de existență... Nu-s bătuți de toate vânturile, în toate direcțiile, ca orășenii." Nu prea înțelegeam ce voia să spună, dar îmi plăcea grozav chestia cu bătutul vântului și când ne întorceam iar în oraș, mă străduiam din răsputeri să simt vântul care ne bătea din toate direcțiile...

Gheorghe Belei avea patru copii, doi băieți și două fete. Cu fetele, Susana și Mărioara, eram prietenă și făceam toată ziua cozonaci în nisip. Erau cuminți și ne înțelegeam bine. În schimb Vasilică, mezinul, fusese de la început necazul familiei. Vecina Belei, bătrâna, venea uneori, după ce închidea prăvălia, să le povestească alor mei cât de bolnav era țâncul. Avea o boală foarte rea — tuberculoză osoasă, lucru nemaiauzit în sat — și de câteva ori îi ținuseră lumânarea. Femeia învelea pruncul într-o broboadă și trecea drumul cu el în brațe, privind cu nădejde la tata, ca și cum l-ar fi putut ajuta. Tata a și vorbit cu niște specialiști, la care i-a trimis, dar sunt încredințată că numai Dumnezeu l-a vindecat într-un chip

miraculos. În anul următor, Vasilică alerga pe piciorușele dolofane și ne privea obraznic cu ochișorii lui de un albastru violet, frumos cum n-am mai văzut. Avea acum vreo doi ani și fugea toată ziua desculț prin praf, într-o cămășuță scurtă. De câte ori mă vedea, se întorcea cu spatele și-și ridica cu o mână poalele cămășuței, iar cu cealaltă își lovea poponeața goală. Apoi fugea încântat să se ascundă. Am fost foarte șocată prima oară: cum să mi se întâmple tocmai mie una ca asta, și i-am povestit, plină de indignare, tatei. Mamei n-aș fi îndrăznit să-i spun, dar tata era prietenul meu și el dezlega toate necazurile. A râs, m-a liniștit sfătuindu-mă să nu-l bag în seamă și mi-a dat un ban să-mi cumpăr bomboane de la vecina. De altfel, îmi dădea mereu și mă duceam, pe de o parte fericită, pe de alta cu teama că-l întâlnesc pe puștiul care era jumătate cât mine. L-am văzut, într-adevăr de câteva ori în prăvălie, lângă bunică-sa, privind sfios cu minunații lui ochișori violeți. Ce cutră mică! Mai târziu, ne-am împrietenit. Venea și el cu surorile lui să ne jucăm, dar nu îndrăzneam să-i amintesc trecutele istorii. Când am făcut-o, mult mai târziu, eram amândoi maturi și ne-am amuzat cu multă nostalgie.

Cea mai plăcută ocupație era să mergem „deasupra gării". „Deasupra gării" nu era un loc oarecare, era numele celei mai minunate poiene pe care am văzut-o vreodată. Și cred că zilele pe care le-am petrecut acolo, au fost pentru noi cele mai frumoase și mai lipsite de griji. Dis-de-dimineață, după ce tușica trântea pe masă o mămăligă uriașă pe care-o mâncam cu lapte de „drăgană" („Asta zic și eu mâncare, ceva mai bun nu există", spunea tata) și după ce mai adăuga și o păpară potrivită, ne pregăteam de plecare, cu înfrigurarea cu care am fi întreprins o expediție la Polul Sud. Mama și tușica umpleau coșurile: carne pregătită pentru grătar cu accesoriile cuvenite, salate și murături, pâinea aceea minunată pe care o coceau femeile din sat, care mirosea a proaspăt și a lanuri de grâu așa cum numai pâinea de la Vlădeni, din copilăria mea, putea să miroase și care-ți aducea apă în gură. Apoi urmau grătarul, șervetele, sticlele. După ce coșurile așteptau fudule pe masă, îl chemam pe tata din odaia din față, unde scria (dimineața la cinci era la masa de lucru și

scria), se dădea porunca de plecare și-o luam încetișor spre ținta expediției.

Nu uitam să-l chemăm pe dom' Vasile, „Hai, dom' Vasile, că-i gata friptura", striga peste drum tușica cu vocea ei veselă. De îndată apărea și Vasile, la portița casei cu ziduri foarte groase și vopsite în roșu (n-am înțeles niciodată de ce vecinul Belei își vopsea casa în roșu), un personaj care, mai târziu, după ce am început să citesc, îmi amintea de eroii lui Cehov. Era mărunt și purta mustăcioară neagră, cam ca Hitler, precum și ochelari rotunzi, cu rame subțiri, metalice. Fără a avea trăsături urâte, era omul cel mai urât și mai lipsit de farmec cu putință. Sus-zisul personaj, răspunzând la numele de „dom' Vasile" (singur tata îi spunea pe nume, Vasile), era învățătorul Vasile Belei, fratele vecinului Gheorghe, care-și petrecea și el vacanțele acasă. Avea totdeauna pregătite cele mai curioase, absurde și neverosimile teorii, și la toate afirmațiile celorlalți, el susținea din principiu contrariul. După cum am aflat, fusese pentru scurtă vreme căsătorit. Apoi nevasta l-a lăsat și dom' Vasile a dat istoriei Vlădenilor pe cel mai desăvârșit tip de burlac cârcotaș și cu manii. Mai târziu n-a mai venit vara, în orice caz, niciodată când eram noi acolo, așa că nu l-am mai întâlnit. De altfel, pe capul vecinilor, ca pe al tuturor sătenilor, s-au abătut o sumedenie de necazuri, odată cu „vremurile noi". Vecinul Gheorghe a fost declarat chiabur și numai cine a trăit acele vremuri știe ce însemna aceasta. A trebuit să închidă prăvălia. Bătrâna a murit de inimă rea și „vecina cea tânără", cum o numeau toți, deși nu mai era de mult tânără, a rămas cu toată gospodăria pe cap. Copiii s-au zburătăcit, fetele s-au măritat, iar băieții au învățat câte o meserie și au plecat din sat, care încotro. Mai târziu, vecinul Gheorghe și-a făcut rost de o pereche de cai și-a devenit cărăușul colectivei. Mai venea seara pe la tata, ședeau amândoi la masa din tindă și mătușa le punea în față câte un păhărel din vinul rozaliu pe care-l făcea din strugurii curții. Tăifăsuiau îngrijorați până târziu, vremurile erau grele, o atmosferă de întuneric și nesiguranță plutea peste sat, ca pretutindeni de altfel. Omul se descurcase până la urmă, dar se schimbase mult, așa cum ne schimbaserăm cu toții.

Când era în sat, și atunci era sărbătoare, venea și unchiul Ilie, vărul tatei, care a devenit mai târziu preot în Teliu. Trăgea la casa părintească, a doua casă de a noastră, pe Ulița Cimitirului, dar își petrecea tot timpul la noi. Era un om drăguț și de treabă, vesel și bun ca pâinea caldă. În tinerețe stătuse mult pe la București, unde tăiase cu seninătate frunză la câini și-și petrecuse vremea, mai puțin la cursuri cât mai ales tăifăsuind cu cine se nimerea. Toți îl iubeau. Fusese găzduit, bineînțeles, la unchiul Gheorghe și mătușa îl privea ca pe un frate mai mic. Râdeau împreună, de era o adevărată plăcere să-i auzi. Ca toată lumea, îl iubeam și eu foarte mult, mai ales că nu uita să mă poarte în cârcă prin toată curtea, alergând până i se tăia respirația. Îmi plăcea nespus mirosul de fumător și tusea lui tabagică. Mi se părea că așa ar trebui să miroase orice bărbat. Sus, „deasupra gării", el era cel care pregătea carnea, o întorcea pe grătar, o tăia mărunt pe fundul de lemn, sorbind din cînd în când o înghițitură de vin și ochii îi sclipeau de bucurie. Râdea tot timpul și ne făcea și pe noi să râdem, mai ales că-l lua pe dom' Vasile atât de repede, încât acesta nu mai știa ce să zică. Dar cele mai frumoase clipe erau cele ale dialogului cu Bozocea, alt membu al grupului, care nu pricepea niciodată nimic și nu știa de glumă. Unchiul Ilie vorbea cu seriozitate prefăcută, ironizându-l subțire și replicile supărăcioase ale lui Bozocea stârneau hohotele de râs ale întregii societăți, încât vuia pădurea. Ni se mai alătura câteodată „inginerul", nimeni nu-i spunea altfel. Era cu adevărat inginer, la Cluj, și se numea Ghiță Pop, singurul care-i spunea tatei „Dumitre". Era ceva mai în vârstă, un bărbat nemaipomenit de frumos, înalt și zvelt, cu o figură de actor. Chiar semăna cu Gary Cooper. Venea și el în vacanță și locuia pe Ulița Mare, la sora lui care avea o prăvălie cu de toate. Se numeau ane' Grămadă. Te duceai să târgui la Grămadă cum te-ai fi dus la Galeriile Lafayette. Era un om înțelept, vorbea puțin și cu haz. Când voia, povestea cu un talent rar. Aveam cinci ani, eram îndrăgostită de el și-mi propuneam să mă mărit cu „inginerul", când am să fiu mare. Peste vreo câțiva ani n-am mai gândit astfel și n-am fost deloc supărată când „inginerul" — care, de altfel, era un foarte capabil specialist, cu studii în străinătate și director

la Căile Ferate — s-a căsătorit și a venit cu soția în vacanță. O doamnă înaltă și slabă, bătrâioară, urâtă și prietenoasă.

Cu „inginerul" și cu alt văr depărtat de-al tatei, Octavian Dragoș, se duceau la prins raci, noaptea. Mergeau cu felinarul și-i scoteau cu mâna de prin scorburi. Apoi mătușa îi fierbea și din negri se făceau roșii, ca niște draci. Exact culoarea drăcușorilor de pluș pe care-i primeam de Sfântul Nicolae la grădiniță, împreună cu jordița aurie. Cei mari îi mâncau savurându-i și declarând că nu exista ceva mai delicios. Dar mie îmi era frică și nu am reușit niciodată să pun o singură bucățică pe limbă.

Și mai erau și alții, pe care i-am uitat sau nu i-am cunoscut decât din povestirile tatei. El ne vorbea mereu despre ei, despre Vlădeni, despre copilărie. Primul loc îl ocupau în amintirile lui bunicii, taica și maica, cum îi numea și pentru care avea o venerație adâncă. I-am văzut doar în poze. Bunica era o femeie înaltă, cu capul înfășurat într-o complicată învelitoare albă, pe care-o purtau odinioară, în zilele de sărbătoare, femeile în sat. Cred că în tinerețe fusese foarte frumoasă. Tata semăna uluitor de bine cu ea. Se trăgea dintr-o familie foarte bună de preoți, și numele ei de fată era Arnăuțu. Poate că undeva, în arborele ei genealogic, existase cândva un grec. Nu știu, nici tata nu știa. Rămăsese orfană de mică, mama ei se recăsătorise și avea doi băieți din a doua căsătorie. Astfel că, deși casa era înstărită, bunica a avut o copilărie tristă, căci noua familie n-o acceptase. A trăit mai mult pe la casa unui unchi al ei, tot Arnăuțu, fruntaș al satului și foarte autoritar, unde afecțiunea părinților i-a lipsit. Chiar și mai târziu, cei doi unchi ai tatei nu-și tratau nepoții de la sora vitregă cu afecțiunea pe care o arătau celorlalți nepoți. Am simțit și eu, mult mai târziu, în a treia generație, deosebirea care se făcea.

Deci orfana Reveca, rămasă de izbeliște, s-a căsătorit cu Irimie Stăniloae, bunicul meu. Era și el în poza pe care o aveam: un om mai scund, mai negricios, cu trăsături foarte regulate, chiar severe, cu o căutătură serioasă și cercetătoare. Tata spunea că Babu semăna cu el. Nu știu, nu mi s-a părut niciodată. (Aș fi vrut să public în această carte și fotografiile bunicilor și cele din copilăria tatei. Din păcate, ele au dispărut

de pe pereții casei din Vlădeni și le-am revăzut, cu surprindere, publicate într-un opuscul submediocru — care credea a scrie despre Stăniloae — al unui călugăr numit, pare-mi-se, Ignatie).

Era un bărbat drept nenea Irimie, povestea tata. Ajuta pe toți necăjiții satului. Căra lemne văduvelor sărace, care nu mai aveau vite în curte. Poate din cauza muncii grele la pădure, la Vlădeni bărbații mureau, aproape toți, mai repede, astfel încât numărul femeilor văduve era totdeauna mare. Vecinii își aminteau de el cu admirație: „Ehei, ce om era nenea Irimie!" Tăcea mult și când vorbea, spunea lucruri cuminți, astfel că nu puțini erau cei ce căutau la el un sfat înțelept. Bunica era, în schimb, vorbăreață și deschisă la fire. Amândoi se completau perfect și erau foarte cucernici și evlavioși. Pentru nimic în lume n-ar fi lipsit duminica de la biserică, și la ei în casă, ca de altfel, mai peste tot în acea vreme, toate posturile se respectau cu sfințenie. O singură excepție făcea bunicul: când tăia porcul de Crăciun. Tata povestea cu mare plăcere cum nenea Irimie, după ce termina cu toată tevatura și după ce făcuse și cârnații, tăia bucățele de carne și le punea într-o oală mare, pe plita din tindă. Tacticos, cum făcea totul, fără să privească nici în dreapta, nici în stânga. Copiii se uitau cu jind de prin colțuri la tocana porcului, care mirosea îmbietor, dar nu îndrăzneau să se apropie, căci bunica veghea cu strășnicie. Cum să mănânci carne în Postul Crăciunului? Ea însăși ședea pe laiță și privea înciudată la oala care forfotea pe foc. Când, în sfârșit, tocana era gata, bunicul lua oala, o punea pe masă și se așeza tihnit în fața ei. „Haideți, măi, veniți că se răcește!" se adresa el copiilor, care nu se lăsau poftiți de două ori. Bunica nu gusta niciodată și-l certa aprig pe omul ei: „Păgânule, iar îmi spurci copiii!" Tata ne mărturisea că niciodată n-a mâncat ceva mai gustos și că, după ce se făcuse mai măricel, observa cum bunica întorcea capul, ca să n-o vadă ceilalți cum zâmbește. Dar de mâncat, nu mânca niciodată. Mai povestea tata și alte istorii. Bunăoară, acea lecție de pedagogie pe care taica i-a administrat-o lui Ilie, fiul cel mai mare. Pe atunci tata, mezinul casei, era mic, dar întâmplarea l-a cutremurat în asemenea măsură, încât

și-a amintit-o tot restul vieții. Nimeni n-ar fi putut-o uita. Pe scurt, Ilie, băietan de vreo cincisprezece ani, a luat din sertarul mesei un creițar. Banii erau rari. Oamenii aveau de toate în gospodărie, dar bani veneau doar din vânzarea fânului, a lemnelor și a varului cu care făceau cărăușie. Astfel că minusul, oricât de neînsemnat, s-a observat imediat. În zilele noastre, mulți părinți fie n-ar da atenție, fie ar găsi o sumedenie de scuze pentru odrasla lor, și drept pedeapsă, ar copleși-o cu mângâieri, încântați că urmașul e „descurcăreț", „deștept" și c-o să reușească în viață. Pe vremea aceea, altele erau coordonatele de existență, astfel că la casa lui nenea Irimie fapta a fost privită ca o catastrofă și ca o crimă ce trebuia imediat pedepsită, ca să nu se mai întâmple niciodată. Deci bunicul l-a înșfăcat pe făptaș sub privirile îngrozite ale celor mai mici și l-a tras în curte, spre butucul de tăiat lemne. „Adă securea să-i tai deștele cu care a furat", a strigat el la nevastă. Bunica îi urma plângând, trăgându-l înapoi pe „criminal" de poala cămășii și rugându-se de iertare pentru el. „Nimic", a strigat bărbatul. „Îi tai deștele și-l dau afară. Nu-mi trebuie hoț la casa mea. Adă odată securea aia, că nu știu unde e!" Tata povestea că securea atârna totdeauna la locul ei, în grajd, că bunica a căutat-o peste tot, numai acolo nu, dar copiii au fost atât de speriați încât nu și-au dat seama și scena s-a jucat cu o naturalețe formidabilă. În sfârșit, securea s-a găsit și Ilie a trebuit să întindă mâna pe buturugă. Bunicul ridica securea să lovească, iar bunica îl trăgea înapoi de pulpana clichinului, rugându-se de iertare. După câteva asemenea manevre, timp în care băietanul plângea și se jura pe toți sfinții că-n viața lui nu mai pune mâna, a fost grațiat, spre ușurarea tuturor. Spunea tata că Ilie n-a mai deschis niciodată sertarul mesei, nici n-a mai luat ceva ce nu-i aparținea. Mai târziu a plecat în America. A scris de mai multe ori și a trimis dolari acasă. Pe urmă s-a căsătorit acolo și odată cu vremurile noi, nu s-a mai știut nimic de el.

Prin anii cincizeci, Victorița, fata vecinilor ane' Ghica, mi-a arătat un calendar al românilor din America. Figura și unchiul Ilie acolo și locuia în Gary, Indiana. Tata s-a bucurat foarte mult. Dar vremurile fiind cele ce-au fost, n-am putut să mai

aflăm nimc altceva. Mult mai târziu, când în 1982 am fost cu tata în Statele Unite, l-am căutat. Unchiul Ilie murise. Mai rămăsese doar fiul nevestei lui, care era și el foarte bătrân. Tata l-a întâlnit și a stat mult de vorbă cu el. De altfel mulți ardeleni plecaseră la începutul secolului în America. Unii s-au mai întors, alții nu. Chiar și bunicul a fost acolo și a lucrat la căile ferate undeva pe lângă Detroit, „Detrăit", cum îl numeau oamenii românizându-l. S-a întors după un an cu dolari, cu care și-a durat o șură înaltă cât casa. N-a știut nimeni când se întoarce și sosind acasă, a văzut pe uliță un băiețel de vreo trei ani care se juca în țărână. „Cum te cheamă, drăguțule?" a întrebat omul. Copilul a răspuns cuminte: „Dumitru ane' Irimie, nene." „Vino încoace dragul tatei, tu ești copilul meu!" Iar tata i-a răspuns: „Ba nu, nene, taica e în America!"

În afara unchiului Ilie au mai fost patru copii la casa bunicului. Cea mai mare era Măriuța, pe care am văzut-o în fotografia familiei. Era o fată frumoasă și semăna cu bunica. A plecat la București, ca multe fete din sat, să găsească de lucru. Dar în scurtă vreme s-a îmbolnăvit de tuberculoză și s-a întors acasă să moară. Bunica nu s-a consolat niciodată de pierderea ei. Urma unchiul Gheorghe, despre care am vorbit. A plecat și el de tânăr la București. Era fantezist, visător și lipsit de spirit practic. Spre norocul lui s-a căsătorit cu o tânără de pe valea Hârtibaciului, Ana, care l-a dus toată viața în spinare, cu un devotament fără seamăn. După ce-a lucrat câțiva ani la o bancă, unchiul și-a deschis un restaurant. Tușica gătea, iar el stătea la tejghea și făcea cumpărăturile. Suflet generos, dădea pe datorie, iar celor lipsiți le mai dădea și bani. Astfel că restaurantul lor era un fel de Armata Salvării, unde se aciuaseră tot felul de amărâți. În asemenea condiții, locanta era totdeauna plină și buzunarele unchiului totdeauna goale. Dar el avea alte idealuri. Împreună cu alți consăteni înființase o societate „Sfântul Gheorghe", al cărui scop nu l-a cunoscut nimeni, niciodată. Unchiul era președinte. În restaurant atârna la loc de cinste o fotografie de-a lui în această calitate, cu o panglică tricoloră foarte lată pe piept, aidoma celor pe care le poartă regii la ocazii deosebite și ținând în mână un mare steag tricolor, al societății, vezi bine. De ziua Sfântului Gheorghe se duceau toți membrii la biserică, cu steagul în frunte și făceau parastas, nu știu pentru cine. Mai organizau baluri,

serbări și se distrau minunat. Am cunoscut mulți vlădăreni aciuați prin Capitală care, deja bătrâni, își aminteau cu nostalgie de frumoasele vremuri de odinioară și în unanimitate îl considerau pe unchiul Gheorghe un mare cap politic și un organizator de prima mână.

Unul dintre studenții oploșiți la el îl poreclise „Babu" și așa i-a rămas numele. Toți îi spuneau astfel. Babu era cel mai de treabă om din lume și se înduioșa imediat când auzea de necazurile altora. Era foarte urât cu alunița lui mare la gură și Mioara, sora mea, se strâmba în spatele lui îngroșându-și buza de jos, ori de câte ori Babu întorcea capul. Era atât de caraghios încât până și mama zâmbea ferindu-și fața, ca să n-o vedem. După care o certa pe Mioara, pe care nici o pedeapsă din lume n-ar fi putut-o opri. Babu nu se supăra. Sunt sigură c-a văzut-o nu numai o dată, dar îl iubea și îl admira atât de mult pe „fratele", încât ne includea pe toți în sentimentele lui. Cred că pe tata l-a iubit mai mult decât pe oricine pe lumea asta. La rândul lui, tata ținea enorm la el și ne spunea că acesta moștenise sufletul bun al bunicului. Asculta cu răbdare tot ce-i spunea fratele mai vârstnic și nu-l contrazicea niciodată, chiar când susținea cele mai năstrușnice teorii. Bunăoară, în primii ani după război credința lui fermă era că „azi-mâine vin americanii și ne scapă de hoții ăștia". Așa că toamna, când ne pregăteam să ne întoarcem acasă, insista cu disperare să mai rămânem câteva zile la Vlădeni unde oricum, „eram mai la adăpost". „Chiar mâine vreți să plecați?" întreba el dezamăgit. „Sunt sigur că zilele astea trebue să vie și americanii, știu eu. O să bombardeze Bucureștiul și ce-o să vă faceți?" Tata zâmbea, iar a doua zi plecam. Babu rămânea singur cu baba lui și aștepta să treacă anul, să venim iarăși. Atunci înflorea din nou și era fericit. Numai americanii tot nu mai veneau... De altfel, bietul de el avusese parte numai de necazuri în viață. Singurul lui copil murise de tuberculoză la șaptesprezece ani. Mi-l amintesc vag — era un băiat foarte, foarte înalt și, dacă n-ar fi fost atât de slab, ar fi fost frumos. Semăna cu mama lui. Venea la noi în vacanțe, la Sibiu, ca să schieze. Pe vremea aceea, iarna era iarnă, cu zăpadă adevărată și multă. Sibiul era acoperit de un strat alb, destul de gros și parcurile erau pline de copii cu sănii. Gică

mergea sus, către Rășinari, unde pantele erau mai mari. Seara venea înghețat, cu o foame năpraznică și se juca cu noi. Ne uitam la el de jos în sus ca la un turn. Apoi pleca din nou la școală, în internat la Orăștie. Acolo s-a îmbolnăvit, când, după un joc de fotbal, a mâncat foarte transpirat o înghețată. L-au internat prin spitale în diferite locuri și l-au adus și la Sibiu. Mi-amintesc cum ne-a dus mama să-l vedem. Pe noi, copiii, nu ne-au lăsat înăuntru și l-am zărit pe Gică numai după un geam. Era palid ca o fantomă și ne-a zâmbit cu zâmbetul lui șmecheresc de odinioară. Părinții mei erau foarte îngrijorați. Tata l-a purtat pe la o sumedenie de medici. În cele din urmă l-au dus la Vlădeni, la aer de munte și lapte de drăgană. Acolo a murit după câteva luni. Tușica a lăsat totul vraiște și a stat cu el tot timpul. Nici după moartea lui n-a mai plecat din sat decât pentru scurte perioade. Nu se putea despărți de mormânt. Așa că Babu, zdrobit cum era, a rămas practic singur la București să ducă restaurantul mai departe. Dar n-a durat mult și războiul a început să se apropie de Capitală. Bombardamentele se înmulțiseră. Babu a cedat restaurantul unui bulgar, care, dacă nu mă înșel, se numea Iordan. Cu spiritul lui comercial bine cunoscut s-a lăsat iarăși tras pe sfoară, astfel încât s-a retras fără un ban la Vlădeni.

Cealaltă soră a tatei era mătușa Reveca. Bunica ținuse morțiș s-o mărite bine, astfel c-au dat-o după Gheorghe al' Anii, pe numele legal Potcoavă, fiu de văduvă bogată și cu mult pământ. Dar mirele era mic de statură, negricios și urât, și mătușa Reveca a fost nemulțumită toată viața. Alcătuiau o pereche foarte nepotrivită. Unchiul Gheorghe al'Anii era, ce-i drept, foarte harnic. Doar că se certa cu toți vecinii. Unicul lor băiat, Irimie, a plecat foarte curând de acasă la Școala Normală. Era inteligent și capabil. S-a descurcat singur, realizându-se frumos în carieră. Astfel că toată gospodăria o țineau unchiul cu nevasta și cele trei fete, pe care le punea la munci îndeplinite de obicei la Vlădeni doar de bărbați. „Hai iute, dă-i să meargă, c-acuși vine noaptea", striga el. Nu mai era timp pentru casă, pentru ținut rânduiala ca-n alte familii. Curtea rămânea nemăturată, casa nearanjată. Satul vorbea, vecinele comentau. Ce-i drept, pe el ironiile îl lăsau nepăsător. Își vedea mai departe de coasă și seara, dacă se întâmpla să

îl întâlnim, povestea din timpul primului război, când fusese dus în Rusia. Istorisea formidabil, cu un simț plastic neobișnuit, astfel că nu te săturai să-l asculți. Avea o frază colorată și un umor plin de vioiciune. Cred că dac-ar fi fost școlit, ar fi ocupat un loc important printre povestitorii noștri. Îmi era foarte simpatic și abia așteptam să înceapă: „Când eram în Rusia..." În schimb, mătușa Reveca, fire sensibilă, suferea văzându-se oarecum ostracizată și izolată în sat. Cum se întâmplă în asemenea cazuri, vina era a tuturor celorlalți, a vecinilor care-i invidiau pentru avere, a părinților care n-o dăduseră la școli ca pe „frățiorul", ca să fie și ea „doamnă" respectată și nu țărancă în sat. A fratelui mai mare care trăise la București, care era și el „domn" ca și nevasta lui și, ca atare, stăteau în biserică în strana din față și nu în spate cu femeile din sat. Nici fetele n-au avut succes mai mare. Pețitorii le ocoleau cu încăpățânare casa. La școală n-au făcut nici o ispravă și tata se înfuria cu regularitate când trebuia să se ducă la Brașov sau la Reghin, sau Dumnezeu mai știe unde, ca să intervină pentru ele. Aceste animozități au crescut cu timpul, moștenindu-se și în generația următoare, amplificându-se chiar, ducând la relații ambigue, la intrigi și bârfe, la falsuri și minciuni care continuă, ale căror dedesubturi le-am priceput foarte târziu și care ne-au umplut de amărăciune, căci nu ne-au cruțat nici măcar când tata era pe catafalc și nu ne cruță nici astăzi. Cu toate astea tata îi iubise și-i ajutase atât de mult...

Dar să mă întorc la familia lui nenea Irimie Stăniloae, sau Irimie ane' Mon, cum li se spunea în sat. (Nimeni n-a încercat vreodată să explice originea acestui „ane", care, după câte știu, nu se mai întâlnește în alte sate. Provine poate de la „al lui" sau „ale lui", dar cine poate ști?) Tata n-a putut niciodată să ne spună cine era acest Mon. Poate vreun strămoș Solomon, Pantelimon?

Pe poza festivă a familiei mai era mezinul, care stătea drept ca la armată, cu palma întinsă și lipită de șold, privind țintă la cutia miraculoasă. Ca toți ceilalți, purta costumul satului: cioareci și cămașă albă închisă sus, pe gât într-un guler înalt, brodat și deasupra o leibărică, o vestă brodată. Pe fotografie pare un copil curajos și hotărât, pe care situația nouă în care

se afla nu-l intimida defel. Aceste trăsături le-a avut tata toată viața și nu de puține ori l-am invidiat de-a dreptul pentru fermitatea și curajul lui, pe care știa să le învăluiască într-o minunată blândețe, care l-a făcut atât de iubit. Între povestirile din copilăria lui, un loc important îl ocupa războiul din 1916, pe care l-a trăit din plin. Toate părțile beligerante s-au perindat prin sat, care prin poziția lui geografică era oricum predestinat pentru acel periculos du-te-vino. Mai întâi au venit armatele chesaro-crăiești cu coifurile lor ascuțite. Sătenii, deși trăiseră în Austro-Ungaria, i-au considerat dușmani și s-au ascuns când „penele de cocoș", cum numeau din principiu pe orice purtător de uniformă, s-au apropiat de sat.

În spatele uliței noastre, acolo unde sfârșeau cimitirul și grădinile din dosul șurilor, începea câmpul. Era ca un fund de cazan, închis pe trei părți de munțișori rotunzi și împăduriți, care în manualul de geografie se numesc Munții Perșani. Un drum cotit, cu multe serpentine, ducea peste ei și cobora în satul cu același nume. Mai târziu, pe locul lui s-a croit șoseaua Brașov–Făgăraș–Sibiu, cu acea mult temută curbă de la Perșani, unde mulți automobiliști imprudenți și-au lăsat viața. Depresiunea are o singura ieșire, spre răsărit, în care direcție curge și Valea-Mare și unde, la cinci kilometri, se află satul Țânțari. Nu știu de ce, prin anii șaizeci, autoritățile i-au schimbat numele (venea de la locuitorii de origine macedoneană, numiți „țânțari", aduși ca grăniceri de către austrieci) în Dumbrăvița, banal și incolor.

Deci în acel fund de cazan, fugind pe după șuri, s-au refugiat sătenii, mânându-și din urmă vitele, de îndată ce s-a aflat că vine armata austro-ungară. De după tufele unde stăteau ascunși, oamenii vedeau cum treceau departe, pe drum, soldații și cum intrau prin curți, luând tot ce le pica în mână: purcei, găini, viței. Spre Brașov se auzeau tunurile bătând fără încetare. Într-un târziu, a apărut dinspre vale una din babele satului, mânându-și plină de năduf vițica. Tocmai voia să se ascundă, când o cătană a încercat să i-o ia. „I-am dat cu mătura peste cap, până s-o săturat. L-am bătut și l-am gonit din curte. Auzi să mă lase muritoare de foame!" Pe scurt, femeia și-a recuperat bunul ei prețios și a fugit după șuri cu

viţică cu tot. Când n-au mai văzut nici o mişcare, localnicii au stat şi-au chibzuit dacă să se întoarcă sau nu. Nu se mai auzeau nici tunurile şi nimeni nu ştia ce semn o mai fi şi ăsta Atunci, povestea tata, şi noi parcă vedeam aievea totul, sus la varniţe, pe deal, au apărut capete cu căciuli, întâi câteva, apoi din ce în ce mai multe, care priveau cu fereală către sat. Oamenii au început să chiuiască: „Vin ai noştri! Vin românii!" A fost o fericire şi un entuziasm de nedescris. Armata română a coborât şi s-a încartiruit prin curţi. Femeile au fiert zamă acră şi le-au dat soldaţilor să mănânce şi ei o mâncare caldă. Fiecare ieşea în drum cu ce avea, o cană de lapte, o bucată de slănină, câteva ouă. Tata ne povestea că s-a mirat teribil de înfăţişarea fraţilor de „dincolo". Erau mai mărunţei şi mai negricioşi decât oamenii din sat. Vorbeau o românească iute, repezită, necunoscută vlădărenilor, care tărăgănau cuvintele într-o melopee domoală. Nou-veniţii spuneau: „fusei, mă dusei, venii" şi tata tare s-a mai minunat. Dar peste aceste mici nedumeriri plutea o bucurie generală, suntem şi noi acum „cu ţara", nu mai suntem străini la noi acasă. Clopotarul bătea clopotele fără încetare şi preotul făcea tot timpul slujbe pentru victorie în biserică, iar oamenii plângeau şi se îmbrăţişau pe uliţă. Fuseseră cu toţii de faţă când, împreună cu toate notabilităţile locale, părintele Zorca, îmbrăcat în odăjdii, cu crucea şi Evanghelia în mână, a întâmpinat în capul satului, la pod, armata română. Şi se mirau că ofiţerul comandant, un colonel, a descălecat, şi-a scos cujma şi a sărutat cu evlavie obiectele sfinte, închinându-se. Nu mai văzuseră până atunci un ofiţer închinându-se după legea noastră şi-au început să chiuie de bucurie. Nu după multă vreme, românii s-au retras iarăşi. Oamenii alergau plângând după căruţe şi întrebau: „Cui ne lăsaţi? Cui ne lăsaţi?" Soldaţii lăcrămau şi ei, promiţând c-or să se întoarcă. Pe undeva prin apropiere avuseseră loc lupte şi căruţele erau pline de răniţi cu uniformele însângerate şi pline de praf.

S-au ţinut într-adevăr de cuvânt şi-au revenit. Cu mic cu mare au trăit acele clipe unice ale unirii cu Ţara. Apoi localnicii s-au întors la preocupările lor obişnuite, după ce-au avut grijă să-şi treacă în acte numele adevărate, aşa cum fuseseră

botezați creștinește. Bunăoară, pe tata, deși fusese botezat Dumitru, fostele autorități îl înscriseseră Demeter.

S-au deschis porțile școlilor și războiul a rămas undeva în urmă. Ca toți copiii satului, tata mergea la școală în Vlădeni. Era o clădire de cărămidă, cu ziduri groase și cu două încăperi. Mai târziu, atunci când s-a clădit o altă școală, mare și încăpătoare, acolo s-a instalat Poșta. Tata povestea mereu de învățătoarea lui, domnișoara Lucreția Roșu și îi părea rău că nu mai știa nimic de ea. Clasele nu erau despărțite. Copiii de diferite vârste stăteau de-a valma și învățătoarea se ocupa pe rând de ei. Se pare că era o dăscăliță extraordinară, cu un remarcabil talent pedagogic. Din când în când îi bătea la palmă cu nuielușa, mai mult simbolic, și atunci îi spunea făptașului: „Ni, că te lovesc!" „Iar noi, trăgeam mâna înapoi sau ne-o ascundeam sub mâneca clichinei, astfel că mare durere nu simțeam!" Când eram mică l-am întrebat deseori pe tata dacă a fost și el pedepsit. Mi se părea fascinant: cum, tata să fi fost copil ca mine? Și să-l mai și bată la palmă sau să stea în genunchi pe boabe de porumb? Era mai mult decât îmi puteam imagina și-l întrebam: „Pe tine te-a pus în genunchi?" Tata râdea și spunea că nu-și mai aduce aminte, probabil că da. Oricum, inteligența neobișnuită a copilului i-a atras atenția învățătoarei, care a insistat mult pe lângă nenea Irimie să-și trimită mezinul mai departe, la școli. Treaba nu era deloc simplă. Puțini copii mergeau la Brașov la liceu. Nenea Irimie nu era bogat. Trebuiau bani pentru cărți, îmbrăcăminte, gazdă la oraș... Dar bunica a insistat cu încăpățânare, astfel că soarta lui Dumitru a fost pecetluită. Fiind ea însăși din familie de preoți, a ținut morțiș ca băiatul mai mic, pentru care avea o slăbiciune deosebită, să slujească în fața altarului.

A circulat și circulă cu insistență o istorisire, și anume că într-o noapte bunica a visat cum cosea un rând de odăjdii. Ea se repetă în multe biografii ale tatei, în diferite variante, după fantezia respectivului autor. Nouă tata nu ne-a povestit niciodată un asemenea vis. L-am aflat mai târziu de la mama, căreia i-l spusese odată, în trecere, soacra ei. În schimb ne povestea că bunica îl visase în fața altarului, îmbrăcat în veșminte preoțești. Când îl întrebam de ce mai târziu a revenit

de la Facultatea de Filozofie la cea de Teologie, ne-a spus că raționalismul rece și pedant cu care se preda acolo l-a dezamăgit. Dar despre asta voi povesti altă dată. Să fi fost visul bunicii mai mult decât un vis obișnuit?...

Copilul Dumitru s-a aclimatizat ușor și repede la Liceul „Șaguna" din Brașov, liceu cu mare tradiție, cu profesori eminenți și care a dat culturii românești mulți oameni remarcabili. Stătea în gazdă la un sas, Johann, de pe Ulița Lungă, unde dormea într-un pat în bucătărie. Sub pat își ținea cărțile, hainele, slănina și pita aduse de acasă. Din când în când bunica lua drumul Brașovului, pe jos, cum altfel, treizeci de kilometri prin zăpadă, cu o oală mare de sarmale, ca să aibă băiatul ce mânca o săptămână. După un timp, elevul eminent Stăniloae a obținut bursa „Emanoil Gojdu", ceea ce a însemnat o ușurare materială pentru familie.

Cu toate lipsurile, tata s-a simțit minunat la Brașov și-și amintea cu mare plăcere viața de gimnazist. Avea într-adevăr profesori de mare calitate și ne povestea mai ales despre profesorul de limba română, Nicolae Cristea, deosebită personalitate și un pedagog eminent, pe care îl iubea și-l admira nespus. Ne-a vizitat o dată. Era un bătrân tăcut și părea lipsit de strălucire. Dar, spunea tata, în fața elevilor verbul lui prindea aripi și clasa asculta fermecată, uitând de timp.

Cât am locuit la Sibiu, tata se întâlnea deseori și cu fostul lui profesor Axente Banciu, un bătrânel uscățiv, cu bărbuță albă și cu fața ca un fildeș vechi. Era dăruit cu un umor fin și sec bătrânul dascăl și ne bucuram de câte ori îl vedeam cum se apropie fluturându-și pălăria cenușie, fiindcă avea o limbă ascuțită și își caracteriza semenii cu o ironie ușoară și sprintenă. Mai trebuie adăugate tradițiile școlii, serbările, maialurile, acea viață care suda colectivele de elevi și-i făcea să o iubească, așa cum a iubit-o tata.

Elevii purtau chipie înalte de catifea, de culori diferite pentru cei mici și pentru cei din cursul superior. Uniformele acestora din urmă erau împodobite cu tot felul de șnururi aurii și trecerea la această categorie se făcea în cadru festiv, o sărbătoare mare, sus, în Poiana Brașovului. Atunci proaspeții „fuchși" erau botezați cu vin. Mai-marele lor era un „fuchsmaior", elev în ultima clasă, care se bucura de mare prestigiu

și de privilegii deosebite chiar în fața corpului profesoral. Serbarea se repeta în fiecare an, când venea la rând o nouă generație de fuchși. Dis-de-dimineață urcau sus în Poiană, urmați de căruța cu butoiul de vin și cel de bere. Profesorii erau și ei prezenți, se cânta și se dansa de dimineața până seara.

Cum se întâmplă de obicei, după ce tata a fost trimis la școală, i-au urmat exemplul și alți vlădăreni. Astfel, a poposit în orașul de la poalele Tâmpei, pentru a se adăpa la izvoarele științei, vărul lui, Ilie Curcubătă, despre care am mai vorbit. Ilie era fiul unchiului vitreg al tatei, numit tot Ilie. Atât el, cât mai cu seamă celălalt frate vitreg al bunicii, preotul Iordan, au fost oameni vrednici și duri. Mi-l amintesc foarte bine pe acesta din urmă, preotul de la Budila. Când l-am cunoscut eu era un bătrân energic și autoritar, care-și guverna parohia cu mână de fier, ca un potentat. Ca mai toți preoții vremii sale, a fost un bun gospodar și autoritatea supremă pentru parohienii lui. Nu trebuie uitat că populația românească n-avea prea multă trecere la autoritățile chezaro-crăiești, așa că preotul era un factotum, la care alergau să ceară sfat și sprijin în toate împrejurările. Era foarte bogat și a clădit pe banii lui biserică nouă în sat. Pe nepoții de la sora vitregă îi trata cu oarecare răceală, netrecându-i în testament. Tata îl stima mult și-l iubea. Odinioară, părintele Iordan insistase ca nepotul Dumitru să meargă la teologie, intervenind la mitropolitul Bălan, cu care fusese coleg, pentru o bursă la Cernăuți. La rândul său, unchiul era foarte mândru de nepot, după ce acesta devenise profesor universitar.

Vara, când plecam de la Vlădeni, ne abăteam câteva zile pe la Budila. Ultima dată am fost acolo pare-mi-se în vara anului 1946, când s-a sfințit biserica. Apoi vremurile s-au tulburat și bietul bătrân, împreună cu soția au fost ridicați de acasă și trimiși cu domiciliu forțat la Sfântu Gheorghe. Toată averea, pământurile, casele, li s-a confiscat și ar fi murit de foame dacă nu i-ar fi ajutat nepoții. Tata îi trimitea lunar un mandat cu bani, deși nici noi n-o duceam strălucit. După un număr de ani li s-a îngăduit să se întoarcă la Budila și să locuiască într-o cămăruță din fundul curții, într-una din fostele lui case, care adăpostea Poșta. Acolo au murit, ca atâția alții a căror singură vină era hărnicia și spiritul întreprinzător.

După cum am mai spus, tânărul Ilie nu semăna defel cu neamul dur al Curcubeților. O moștenise pe mama lui, mătușa Ilina, o femeie blândă și bună, care a avut mult de suferit de la autoritarul ei soț. A murit de timpuriu, de „rac". A fost o senzație în sat, căci despre o asemenea boală nu se mai auzise. Oamenii povesteau că biata de ea muncise prea greu și ridicase prea mulți saci, și că de la asta i s-ar fi tras. Copiii au rămas sub ocrotirea asprului lor tată. Fiica cea mare, Maria, s-a măritat tocmai în celălalt capăt de sat. Ceilalți doi, Ilie și Aurelia — care s-a căsătorit mai târziu cu preotul Vasile Coman, viitorul episcop al Oradiei, și ea o fire delicată și duioasă — au suferit destul de lipsa lui de afecțiune. Ilie s-a atașat de tata, care era în cursul superior și-și ajuta vărul la învățătură. Tata citea enorm, tot ce-i cădea în mână. Ilie îl privea uimit și cu admirație. Cu bonomia lui fermecătoare mărturisea: „Cum văd o carte, cum îmi vine somnul." Și când spunea asta, ochii îi sclipeau vesel, și noi toți îl iubeam și mai mult. Printre cărți s-a nimerit una despre hipnoză, drept care tata a încercat să-l hipnotizeze pe Ilie. Bunăoară îl privea țintă și-i poruncea să rămână cu gura căscată. „Culmea era", ne povestea tata, „că Ilie nu-și mai putea închide gura până ce nu-l dezlegam." Râdeau amândoi și găseau toată afacerea cât se poate de distractivă. O dată însă, tata a tras o spaimă grozavă. Ambițiile lui crescuseră, astfel că a încercat să-l adoarmă pe Ilie. Acesta, mediu bun, a adormit cuminte și nu s-a mai lăsat trezit. Cu mare greutate a reușit tata să-l trezească. De atunci a încetat să-și mai exerseze talentele de hipnotizator.

Cu mulți dintre colegii lui tata a rămas prieten toată viața. Așa era, de pildă, Dumitru Căprioară, un brănean inteligent, care a devenit mai târziu profesorul Căprioară de la Facultatea de Medicină din Cluj. Când Medicina din Cluj s-a refugiat la Sibiu, după ce o parte a Ardealului fusese ocupată de unguri, nenea Căprioară, cum îi spuneam noi copiii, ne-a vizitat împreună cu soția, spre bucuria tatei, care ținea foarte mult la el. Chiar și după plecarea lor la Cluj, am rămas prieteni și ne vedeam ori de câte ori veneau la Sibiu sau, mai târziu, la București. Dar mai ales în vacanțe, când ne duceam la Vlădeni, ne întâlneam cu regularitate, căci tanti Marioara

era soră cu soția doctorului Stoica din Codlea și familia Căprioară venea deseori acolo.

Despre timpul scurt în care tata a absolvit liceul s-a scris în lucrări cu caracter biografic. Într-adevăr a făcut niște clase în particular, peste vară, dat fiind că mersese mai târziu la liceu. După un bacalaureat strălucit, a venit vremea ca tata să se îndrepte spre o facultate. Cu privire la menirea lui ca preot se povestesc multe, după cum am mai spus. Bunica a ținut morțiș să-l vadă preot. De asemenea unchiul lui vitreg, părintele Iordan Curcubătă, despre care tocmai am povestit. Așadar, la terminarea liceului, atât mama lui. cât și părintele de la Budila au insistat ca tata să meargă la Teologie. Fără îndoială însă că, fire independentă și voluntară, n-ar fi făcut-o numai de dragul stăruințelor celorlalți. Teologia l-a atras prin adâncimea problematicii ei, dincolo de înțelepciunea imediată și strict practică a oamenilor sau de logica formală care vai, de dragul instrumentului, uită deseori ceea ce se găsește dincolo de el. Gândirea profundă a tânărului absolvent de liceu — mărturisesc că n-am văzut încă la nimeni altcineva o gândire atât de riguroasă și de adâncă — trebuia să-l ducă în mod inevitabil la un domeniu de studiu demn de posibilitățile lui. Și care altul, în afara teologiei, unde mintea poate pătrunde până la limitele reflexiei umane, până dincolo de unde încetăm noi a mai pricepe, lăsând rațiunii un imens domeniu necunoscut, intuit doar, putea da satisfacții unei capacități de gândire atât de remarcabile?

Citise multă filozofie și un anume formalism al schemelor de abordare a problemelor nu-l mulțumea. Căutarea l-a dus la teologie intuind, mai degrabă, că acolo se găsea într-adevăr ogorul potrivit trudei lui. S-a înscris deci la Facultatea de Teologie din Cernăuți, obținând, după cum am spus, o bursă prin unchiul de la Budila. Familia Stăniloae nu era înstărită, și fără această înlesnire anii de studiu n-ar fi fost posibili. Dar vai, ceea ce căuta nu a găsit. Deși școala era vestită prin profesorii ei, adevărate celebrități în lumea universitară, metodele de buchisire și memorare, ce nu solicitau contribuția creatoare a studentului, l-au îndepărtat. La istorie se memorau doar date și evenimente. La examenul de limba

ebraică, profesorul, foarte cunoscut de altfel, întindea candidatului *Biblia*. După cum o deschidea acesta, bătrânul pricepea dacă studentul știe sau nu în ce sens se citește în ebraică. Nu mai aștepta altceva. Dacă nefericitul deschidea cartea cum ar fi deschis o carte românească, examenul era pierdut fără nici o vorbă. Dezamăgit, tata s-a dus în anul următor la București, la Facultatea de Litere și Filozofie, mereu în căutarea acelui domeniu fabulos al adevărului absolut. După un an s-a reîntors definitiv la teologie. Mitropolitul Bălan l-a primit cu brațele deschise, nu l-a mustrat, ci a spus doar: „Eram sigur că ai să te întorci." I-a dat din nou bursa pentru Cernăuți, căci intuise încă de pe atunci valoarea excepțională a tânărului. Se relatează și în această privință despre o serie de întâlniri dintre ei, despre care însă tata nu ne-a vorbit nouă niciodată.

Între cei doi bărbați s-a înfiripat o prietenie hrănită de respect și admirație reciprocă, pe care n-a întrerupt-o decât moartea mitropolitului Nicolae, în anul 1955. A fost o mare pierdere pentru Biserică, pe care a slujit-o cu demnitate și devotament. Iar tatei i-a fost răpit un prieten bun, care l-a înțeles și stimulat în toți acei ani de efervescență creatoare a tinereții, când se formează omul și se conturează drumul lui în viață.

La Cernăuți tata a legat prietenii trainice. Printre cei mai apropiați se număra Nicolae Popovici, viitorul episcop al Oradiei, un caracter integru și de mare curaj, pe care mai târziu, unii și alții, denigratori ai credinței, l-au ponegrit pe nedrept. E de mirare, dar așa se întâmplă deseori. Cei cu șira spinării mai elastică și care se pleacă în fața tuturor vânturilor, abdicând de la esența tradiției noastre milenare și de la ceea ce ar trebui să fie crezul lor în viață, sunt totdeauna în frunte când e vorba să arunce cu piatra în nevinovați. Cei care au făcut toate concesiile și s-au lepădat de tot ce aveau sfânt, au îndrăznit să împroaște cu noroi pe alții care au rezistat cu demnitate și și-au apărat ferm convingerile, plătind chiar cu viața atitudinea lor curajoasă. Nădăjduiesc că istoria va corecta aceste nedreptăți.

Tot la Cernăuți s-a întâlnit tata cu Iosif Vințan, viitor preot la Orăștie, care i-a fost prieten toată viața și cu Nicolae Bellu,

devenit mai târziu profesor la Institutul Teologic din Sibiu. Dar mai ales s-a apropiat de profesorul Loichiță, de care l-a legat pentru totdeauna un cald sentiment de afecțiune. Îl pomenea deseori pe bătrânul lui dascăl, care l-a stimulat și l-a sprijinit, îndemnându-l să studieze mai departe. Loichiță a fost de altfel nașul de cununie al părinților mei și cel de botez al gemenilor. Venea câteodată pentru câteva zile la noi. Era un om uscățiv, care-și începea frazele cu „frate dragă". Suferise toată viața de insomnii cumplite și teoria lui era că cei ce dorm puțin trăiesc mult, fiindcă arderile din organism se fac mai intens. Oricum, în propriul lui caz a avut dreptate, pentru că a trăit până la adâncă bătrânețe. Îl iubea pe tata ca pe propriul lui copil și în general era cald și plin de afecțiune pentru toți. Se însuflețea de îndată ce începea să vorbească și i se umpleau ochii de lacrimi când pomenea oameni care îi erau dragi.

La terminarea studiilor, mitropolitul Bălan l-a trimis pe tata în străinătate să-și pregătească doctoratul. Au fost ani frumoși și tata ne povestea deseori despre ei. Cel mai mult, ne cutremura istoria cu pierderea banilor. La Istanbul i s-a furat portofelul, pe care l-a purtat întotdeauna în buzunarul din spate al pantalonului. Obicei periculos, căci același lucru s-a repetat când eram împreună la Paris, mulți ani mai târziu... Era în ajunul unei sărbători și Poșta se închidea pentru câteva zile. Cu restul de mărunțiș pe care l-a găsit prin buzunare a telegrafiat în România. Apoi a cumpărat o pâine, o bucată de telemea și măsline, cu care s-a închis în casă și a stat până au venit banii. „Nu ți-a fost frică?" îl întrebam noi, înfrigurate. Mioara spunea: „Eu aș fi murit de frică." Iar eu adăugam: „Și eu și eu!" Tata râdea și ne spunea că banii trebuiau să sosească, deci n-ar fi fost nici o pricină de îngrijorare. „Oricum"... adăuga Mioara, pe gânduri. La Atena a stat un an și s-a simțit minunat. Grecii erau sociabili, vorbăreți și încântați să-i învețe pe străini limba lor. Împreună cu Nicolae Popovici au închiriat o cămăruță pe strada Eolu, la o familie de români. Atena era un oraș sărăcăcios pe acea vreme. Case vechi și mici, odăițe reci iarna, căci sobe nu existau, ploșnițe din belșug. Mâncare, mai nimic. „Ia acolo niște râbghițe", spunea tata. (În limbajul vlădărenilor „râbghiță"

înseamnă un pește minuscul, cât degetul.) Dar stânca Acropolei era prezentă și cei doi doctoranzi se plimbau în fiecare seară printre coloanele Parthenonului. Cum încă nu se clădise prea mult, de sus se vedea marea. Când mult mai târziu, după zeci de ani a revenit la Atena, ne-a povestit la întoarcere că nu i-a venit să-și creadă ochilor. Orașul se modernizase, întinzându-se până departe, la marea ascunsă acum de clădirile înalte, monumentale, din marmoră. Se construiseră bulevarde largi. Strada Eolu devenise o stradă elegantă din centrul orașului, cu blocuri și magazine. „Pe vremuri, Bucureștiul era o capitală impunătoare și Atena o urbe nenorocită, prăfuită și murdară. Acum e invers", ne-a spus cu amărăciune. Era către sfârșitul anilor șaptezeci și Bucureștiul se cufunda din ce în ce mai mult în mizerie și întuneric.

Călătoria de odinioară la muntele Athos îl impresionase nespus. Ne povestea că pentru a trece de la o mânăstire la alta nu mai așteptase vaporul, care venea numai o dată pe săptămână, ci plecase cu un călugăr, cu barca. Nu după multă vreme s-a iscat o furtună grozavă. Călugărul vâslea cu putere, cântând psalmi, iar tata scotea apa din barcă cu o căldare. „Atunci mi-a fost frică", mărturisea el. „Mi-am văzut moartea cu ochii." Într-un târziu, marea s-a mai ostoit și cei doi au ajuns la țel.

Dar Atena a însemnat mult mai mult decât aceste amintiri. Acolo, după ce și-a însușit temeinic limba greacă atât cea vorbită, cât și cea clasică, tata a dat peste manuscrisele vechi din Biblioteca Națională. Acolo s-a întâlnit cu scrierile Sfinților Părinți, cu Dositei al Ierusalimului și cu Grigore Palama. Mai cu seamă atunci a început să intuiască ce trebuia de fapt să fie teologia și a înțeles că locul lui era acolo unde Dumnezeu îl condusese pe căi și drepte și ocolite, așa cum face totdeauna cu aleșii Săi. (În anii din urmă unele voci mărunte de minidogmatiști de provincie, consecvenți în invidia lor prost mascată, spun pe la colțuri, la diferite ocazii că, de fapt, Stăniloae nici n-a știut chiar atât de bine grecește. Se prea poate. Se prea poate ca alții să fi știut mai bine. Se pune însă atunci întrebarea de ce n-au tradus aceștia monumentala operă care este *Filocalia,* care a jucat și joacă un rol atât de

important în spiritualitatea românească? De ce nu traduc ei alte texte patristice, care-și așteaptă tălmăcitorul? Iar în alternativa, că cei în cauză nu cunosc limba greacă, cum pot aprecia cât de bine o stăpânește altul?

Se mai petrece de asemenea un fenomen din seria celor de subfolclor elaborat de persoane semiagramate, ale căror ifose culturale nu impresionează pe nimeni. Respectiv un preot pensionar de provincie, hotărât să devină autor, un «cuvios» de la o biserică din centrul Bucureștiului cu atitudini dubioase, care stârnesc, indulgent spus, nedumerire și alte asemenea personaje mânate de vechi afecțiuni sau de solidarități regionale, afirmă că meritul lui Stăniloae este minim, că el a fost antrenat în traducerea *Filocaliei* de călugarul Arsenie Boca, căruia îi revine, vezi bine, meritul principal pentru elaborarea acestei opere uriașe. Dacă aceasta este realitatea, cum de «exegeții» săi nu s-au întrebat de ce n-a tradus acesta, niciodată, un singur rând din sus-numita operă, lăsând-o pe seama altuia. Un profesor de formatul intelectual și spiritual al lui Stăniloae să fi fost „ucenicul" studentului său, de la care n-au ieșit la iveală, să ne fie cu iertare, decât compuneri minore publicate cu trudă de puținii săi admiratori și mai cu seamă admiratoare, care n-au atras niciodată atenția, nici a specialiștilor, nici a cititorilor de scrieri spirituale? De altfel am mai menționat în cursul lucrării de față anumite aspecte ale acestei probleme.)

Revenind: Manuscrisele Sfinților Părinți au avut o influență uriașă asupra gândirii și operei lui. Tânărului, care abia împlinise douăzeci și șapte de ani i s-a hărăzit să tălmăcească și să interpreteze ca nimeni altul gândirea riguroasă a Părinților Bisericii. A întâlnit acele comori și nu s-a mai despărțit de ele niciodată, rămânând cu ele într-o comuniune strânsă și de nimic întreruptă. Căci părintele Stăniloae nu a tradus numai și comentat scrierile *Filocaliei,* dar a trăit în spirit filocalic, ele devenind însuși modelul și modul lui de viață. Numai o asemenea întrepătrundere totală între gândire și trăirea spiritualității lor putea duce la o operă atât de unitară, de amplă și de profundă. De acest spirit a impregnat și viața lui familială, și nimeni nu poate depune mai bine

mărturie decât mine, despre felul exemplar de creștinism adevărat în care au viețuit și conviețuit atât el, cât și soția sa.

A stat un timp la Paris, de unde a revenit cu fotocopiile manuscriselor originale ale Sfântului Grigore Palama. Ele aveau locul lor pe biroul tatei și nu mi-l pot aminti în acea odaie spațioasă de la Sibiu, din strada Mitropoliei, decât aplecat asupra lor și descifrându-le migălos cu o lupă uriașă.

În Germania a petrecut un semestru la Berlin și unul la München. Cu excepționalul lui talent de asimilare a limbilor străine — într-adevăr nu am mai cunoscut pe nimeni care să învețe atât de repede și bine o limbă străină — și-a însușit limba germană, care i-a permis accesul la marea filozofie a lui Kierkegaard și Heidegger, precum și la opera marilor teologi protestanți, dintre care Karl Barth sau Hans Urs von Balthasar n-au lipsit niciodată din biblioteca sa. A frecventat acolo seminarul profesorului Heisenberg, tatăl fizicianului, și s-a împrietenit cu un tânăr de optsprezece ani, cel mai tânăr din seminar, pe nume Stadtmüller. Îi lega interesul pentru fenomenul bizantin. Băietanul era impresionat de profunzimea cunoștințelor prietenului lui român mai vârstnic și de capacitatea lui de sinteză. La rândul său, tata îl admira pe tânărul lui prieten și, într-un fel, discipol, pentru extraordinara putere de acumulare a cunoștințelor pe care o dovedea. „Știa atât de multe", povestea tata, „că mă întrebam când a avut timp să citească și să asimileze atâta."

Mai târziu, Stadtmüller a devenit celebrul profesor specialist în bizantinologie și mare cunoscător al zonei sud-est europene, personalitate cunoscută în întreaga lume. Din păcate, starea de lucruri de la noi i-a împiedicat pe cei doi să rămână într-un contact mai strâns. Dar calda lor prietenie a rămas și când, prin anii șaptezeci, Stadtmüller a vizitat România, la invitația Academiei Române, primul pe care a dorit să-l întâlnească a fost tata. Dorința lui a stârnit nedumerirea și jena oficialităților, Biserica și oamenii ei fiind marginalizați și pe cât posibil scoși din circulație. O, de câte ori am simțit cu toții în casă acest lucru! Dar dorinței celebrului oaspete au trebuit să i se plece, astfel că acesta a petrecut multe ore în cămăruțele modeste din Strada Cernica, printre cărțile

și icoanele pe sticlă, unde tata își scria cu smerenie și nețărmurită credință operele. Trecuseră ani de când nu se văzuseră. Tineri studioși români, înarmați cu câte o scrisoare a tatei, obținuseră de la Stadtmüller, care era și președintele comisiei de acordare a bursei Humbold, prestigiosul stipendiu. Îmbătrâniseră amândoi, dar și-au amintit cu acea veșnică tinerețe, care e proprie spiritelor mari, zilele frumoase de odinioară.

Capitala bavareză i-a plăcut mult tatei; locuia cu chirie la o familie de români, cu care se împrietenise. Era familia pictorului Gheorghe Rusu, un ardelean mucalit și cu inimă de aur. La începutul anilor patruzeci, ne-a vizitat fiica lui, Domnița, pe care o văzusem în poze, copilă, împreună cu părinții ei și cu tata. Se fotografiaseră de Crăciun, alături de bradul împodobit... Fetița de odinioară devenise o tânără de o frumusețe remarcabilă, cu un chip desprins din tablourile lui Botticelli. Nu mai văzusem niciodată o persoană atât de frumoasă: era înaltă, avea un oval perfect al feței și părul blond roșcat îi cădea în valuri pe umeri. Așa trebuiau să arate zânele, după părerea mea, și prezența ei m-a impresionat nespus. Tata s-a bucurat mult și nu înceta să repete: „Ia te uită, Domnița cea mică, ce mare și frumoasă te-ai făcut!" Mai târziu, când am văzut icoanele neobizantine pictate de tatăl ei, mi-am amintit-o iarăși. Era în chipul sfintelor pe care le picta Gheorghe Rusu, un hieratism, o nedeslușită dulceață, care amintea de fiica lui. Studia canto, ne-a cântat și nouă cu o minunată voce de mezzosoprană. Fusese deja angajată la opera din München și urma să joace într-un film, alături de celebrul Heinrich George.

Pe măsură ce povestea, tata era din ce în ce mai fericit și se bucura de succesul ei ca și cum ar fi fost propriul lui copil. Domnița venise la îndemnul părinților să cunoască România. Vorbea românește cu acel accent tărăgănat al ardelenilor din nord. „În casă vorbim numai românește, cum să nu știu limba noastră," ne-a spus ea.

Pe drum, în compartimentul trenului, un vecin de călătorie a întrebat-o unde merge. „În România", a răspuns tânăra. „Cu treburi?" „Nu, sunt româncă de origine și mă duc să-mi văd țara."

Domnul a ripostat cu sinceră mirare: „Română? O, dar arătați ca o europeană!"

Se apropia sfârșitul războiului. Domnița și-a vizitat rudele prin diferite locuri și s-a întors la München. Furtuna care s-a dezlănțuit apoi, ne-a făcut să-i pierdem urma. Tata era foarte îngrijorat pentru prietenii lui și a tot încercat să afle ce s-a ales de ei când tăvălugul războiului a trecut cu atâta violență peste Germania. Bineînțeles că n-a putut afla nimic. Și peste noi au venit necazuri mari, a murit sora mea, teroarea s-a instalat și în țara noastră, iar viața a devenit dintr-odată cumplită.

Ne mutaserăm de câteva luni la București, când, într-o zi, a sunat la ușă un domn în vârstă, chel și cu mustăți mari, pleoștite, care privea lumea printr-o pereche de ochelari cu lentile groase. Era pictorul Gheorghe Rusu. Venise pentru câteva săptămâni în țară și nu i s-a mai dat voie să se întoarcă în Germania. Soția și fata, ne-a spus, fugiseră în Argentina, când războiul se apropia de porțile Münchenului. El nu voise să plece atât de departe.

A rămas la București. Avea o cămăruță pe undeva, pe lângă Biserica Sfântul Ion-Piață și ducea o viață de boem printre icoanele lui. Picta minunat. Icoana Maicii Domnului, reprodusă în numeroase litografii, se întâlnește în multe case. Venea des la noi și cu toate necazurile rămăsese același om mucalit. Ne povestea fel de fel de istorii, mai ales de pe vremea când tata stătea la ei și pe care acesta le uitase. Astfel, într-o zi, fiind amândoi în apropierea gării, au întâlnit un sas de pe lângă Brașov, care îl cunoștea pe vlădărean. Omul stătea descumpănit și nu pricepea ce i se spune. Nu-și putuse închipui că la München se vorbește nemțește altfel decât în Hălchiu. „Să-i ia dracu'" se văita el cu năduf. „Ce țară mai e și asta? Ce neam de oameni? Asta-i limbă? Mai bine rămâneam acasă!"

L-au pus în trenul de Berlin. Niciodată, povestea Rusu râzând, nu văzuse pe cineva luându-și rămas-bun de la tata cu ochi mai jalnici. „Parc-ar fi fost frați, așa îl strângea la piept."

După mulți, mulți ani, fata a reușit în sfârșit să-l ducă și pe tatăl ei în Argentina. Era bătrân, neputincios și avea nevoie de îngrijire. De atunci le-am pierdut urma.

În sfârșit, după câteva popasuri, printre care și la Belgrad, tata s-a întors definitiv în țară. Era slăbit pentru că i se păruse cald și stătuse la soare pe malul Dunării. Dar vremea de primăvară era înșelătoare, astfel că s-a îmbolnăvit de pneumonie. De atunci a rămas cu o sensibilitate accentuată și după o a doua pneumonie răcea des și tușea mereu. Cum dădea frigul făcea bronșită, suferință de care nu s-a vindecat niciodată definitiv. Cum venea iarna începea să tușească.

În 1928 și-a susținut doctoratul, cu o teză despre Patriarhul Dositei al Ierusalimului și în 1929 mitropolitul Bălan l-a numit profesor la Academia Teologică din Sibiu. Nu împlinise încă douăzeci și șapte de ani. A predat întâi istoria și, după ce profesorul Nicolae Colan a fost chemat episcop la Cluj, a trecut la catedra de Dogmatică și a preluat rectoratul.

Din acea vreme aveam niște fotografii la care, noi, copiii, priveam mereu și nu ne venea să credem că bărbatul frumos, înalt, cu căutătura serioasă și îmbrăcat civil era tata. Noi îl știam în veșminte preoțești, cu părul alb și bărbuță castanie-roșcată. Nu ne puteam închipui să fi fost vreodată altfel.

Studenții îl iubeau, îl admirau pentru frumusețea cursurilor lui, dar se și temeau de el. Nu a ridicat niciodată vocea, nu i-a ironizat sau repezit, așa cum, vai, atâția alții au făcut-o, devenind niște zbiri detestați. Dar le impunea respect atât prin capacitatea sa intelectuală, cât și prin caracterul integru, astfel încât uitau că avea aproape vârsta lor.

Am cunoscut mulți dintre foștii studenți, care au păstrat toată viața o strânsă legătură cu el. Unul dintre ei, părintele Serafim Popescu de la Mânăstirea Sâmbăta de Sus, care a fost o vreme secretarul lui la Rectoratul Academiei și care a devenit mai târziu un călugăr îmbunătățit, ne spunea: „Numai când se uita la mine îmi venea să intru în pământ."

Tânărul profesor locuia pe lângă Școala Militară, într-un cartier frumos cu vilișoare și grădini, la o nemțoaică bătrână care închiria camere. Despre această perioadă am aflat prea puține. L-am întrebat mereu, ne plăcea teribil să ne povestească din viața lui, dar ridica din umeri: „Mare lucru nu s-a întâmplat." Citea mult, mergea la cursuri și se plimba prin Parcul Subarini, peste drum de locuință. Era pe acea vreme un parc mare, frumos, unde natura era lăsată în voia ei. Copil

fiind, mi se părea o pădure uriașă, sălbatică, fără sfârșit, unde te puteai prea bine rătăci. Sfântul Grigore Palama îl preocupa permanent și fotocopiile manuscriselor aduse de la Paris și Atena se găseau totdeauna pe masa lui de lucru, împreună cu lupa cu care le descifra. Așa a fost și mai târziu. Erau o componentă a cotidianului nostru și chipul ascetic al sfântului, cum apărea pe prima pagină a teancului de fotocopii de pe birou, ne era familiar ca al unei rude apropiate pe care o vezi zilnic. Iar Migne, numele nenumăratelor volume ale celebrei colecții patristice, a fost printre primele cuvinte pe care le-am spus, fiindcă îl auzeam toată ziua.

În acea perioadă a cunoscut-o pe mama. Eram foarte curioase și-i întrebam mereu: „Cum v-ați cunoscut? Cum ai cunoscut-o pe mama? Cum l-ai cunoscut pe tata?"

Zâmbeau amândoi. Mama ne-a povestit că un consătean de-al tatei, doctorul Stăncioi de la Cluj, a rugat-o să ducă o scrisoare prietenului de la Sibiu. Mama era studentă în anul I la Academia Comercială și se pregătea să vină acasă în vacanță. Stăncioi, prieten cu familia unei verișoare de a mamei, i-a spus că adresantul e profesor universitar și că-l va găsi la Academia Teologică.

Conștiincioasă, mama a dus scrisoarea acolo, așteptând să dea de un domn bătrân și plicticos, cum trebuiau să fie profesorii. A sunat la poartă, portarul i-a deschis, i-a spus să aștepte, că domnul Stăniloae vine imediat și nu i-a venit să creadă, când a apărut un bărbat tânăr și frumos, arătând mai degrabă a student decât a dascăl. Tata a citit scrisoarea și apoi a întrebat-o dacă vrea să iasă cu el la plimbare în acea după-amiază.

După câteva luni s-au căsătorit. Bineînțeles, evenimentul a stârnit mare vâlvă în cercurile bune ale Sibiului. Domnul profesor era o partidă foarte râvnită, câteva fete din protipendada orașului puseseră ochii pe el. Aveau părinți bogați, influenți, zestre corespunzătoare... Când colo, ce să vezi, domnul Stăniloae s-a căsătorit cu o studentă de obârșie modestă, dintr-o familie de țărani cu opt copii. (În această ordine de idei aș vrea să fac o precizare. Numele de fată al mamei este Mihu și nu Milea, și se trage din Șura Mare și nu Șura Mică, după cum în mod greșit s-a scris în unele docte biografii

„foarte la obiect", unde de altfel s-au strecurat și alte greșeli, pe care voi încerca în măsura posibilităților să le corectez. Am citit de asemenea cu mirare că tata ar fi intenționat să se călugărească, fiindcă... avea rude călugărițe la Țigănești. Greu de crezut că cele două nepoate, care un timp au fost acolo, l-ar fi putut influența. Pe acea vreme încă nu se născuseră ! De altfel, mă îndoiesc că felul lor de comportare ar fi putut constitui un exemplu pe care un om inteligent și dornic de o viață spirituală reală ar fi fost tentat să-l urmeze.)

Dezamăgirea a fost mare și tot orașul a așteptat cu sufletul la gură s-o vadă pe tânăra doamnă profesor. Mai târziu, doamna Terchilă, soția profesorului de la Teologie, o nemțoaică foarte sportivă și spontană, al cărei soț era bun prieten cu tata, mi-a povestit cum a întâlnit-o ea pe mama prima oară: „Avea o rochie bleumarin cu mici buline albe de un gust desăvârșit și o pălărioară ce-i încadra perfect conturul delicat al obrazului. Era nemaipomenit de frumoasă și de chic. Nu ne-a venit să credem că e o fată de la țară și nu o doamnă de la București, în trecere prin provincie..."

Da, mama a fost foarte frumoasă, se poate vedea din fotografiile ei din tinerețe. Dar sunt sigură că nu această frumusețe a fost ceea ce l-a apropiat pe tata de ea. A fost mai cu seamă o ființă de un devotament rar, cu o judecată foarte dreaptă și o putere de credință și dragoste pentru ceilalți, cum nu am mai întâlnit. Cunoștea bine oamenii, avea un al șaselea simț — care n-a înșelat-o niciodată. De multe ori când tata, cu buna lui credință, se apropia de câte cineva, mama spunea: „Lasă-l, Dumitre. Nu-i om." Și vai, a avut multă dreptate, căci unii dintre așa-numiții prieteni i-au făcut tatei și nouă mult rău. A stat toată viața alături de el, susținându-l, stimulându-l, nepierzându-și niciodată curajul, deși a avut atâtea necazuri. Le-a suportat pe toate cu răbdare, mereu modestă și gata de jertfă. Nu de puține ori a mărturisit tata că fără prezența ei n-ar fi putut realiza acea operă uriașă, în care a crezut și ea cu aceeași fermitate. Până la moarte i-a legat o dragoste puternică, mai mult, au devenit într-adevăr o singură ființă, așa cum se spune la cununie. Și au trăit într-un spirit cu adevărat creștin, de devotament

nețărmurit unul pentru celălalt, pentru noi, copiii, pentru toți cei apropiați, două personalități de o mare bunătate și frumusețe sufletească, a căror absență nimic nu o poate înlocui. Moartea lor a însemnat dispariția a doi oameni din acea specie rară, cărora Dumnezeu le-a pus pe frunte semnul de aleși ai Săi și care, din nefericire, se întâlnește din ce în ce mai rar. Singura noastră consolare este că cei care i-au cunoscut și iubit, și care, desigur, nu-i vor uita niciodată, vor încerca, poate, să-și amintească exemplul lor și să dorească a le fi asemenea...

După căsătorie s-au mutat într-o locuință mai mare, pe Șoseaua Carmen Sylva, cum se numea pe atunci, la nr. 5. Acolo s-au născut gemenii, băiat și fetiță. I-a botezat profesorul Loichiță, nașul lor de cununie, și toată familia a fost nespus de fericită. Bunica de la Vlădeni a sosit și ea, val-vârtej, să-și vadă nepoțeii. Povestea mama că i-a adus o sticlă de rachiu dulce, dres cu ierburi și i-a spus: „Ține, drăguța maichii, mai trage câte-o dușcă. Te întărește și mai dorm copiii."

Între noră și soacră se stabilise de la început o mare afecțiune. Când tata a venit acasă de la cursuri și a văzut sticla, a zvârlit-o cât colo. Normele de sănătate moderne se deosebeau întru câtva de cele de la Vlădeni. Mă întreb numai, dacă odinioară bătrânii nu știau cumva mai multe decât ceea ce medicina pretinde azi că știe. Dar bucuria n-a ținut mult. După patru luni și jumătate, băiețelul, mai firav, a făcut o infecție intestinală și a murit. Aveam o singură fotografie de la el, așa cum își dormea somnul în sicriu. Nu-mi plac pozele care se fac morților. E de înțeles că cei rămași doresc să păstreze în memorie imaginea celui dispărut, dar vai, ceea ce se fixează pe hârtia fotografică e atât de departe de chipul iubit!

Ei bine, poza lui Mituț (băiețelul fusese botezat Dumitru) nu lăsa deloc această impresie de pieritor și macabru. E un prunc frumos, cu fetișoară de înger, care, sub căciulița albă de lână, doarme liniștit. Aștepți în fiecare clipă să se trezească și să caute sânul mamei.

L-au îngropat în cimitirul din Sibiu. Mi-aduc și acum aminte crucea simplă pe care scria „Mituț Stăniloae". Mergeam deseori la mormânt și totdeauna în Vinerea Mare, când

se ajuna. După ce ajungeam la cimitir, mama punea flori proaspete, aprindea lumânări și apoi scotea dintr-o trăistuță două chifle cu marmeladă, pe care ni le dădea nouă, copiilor. Erau nemaipomenit de bune și le mâncam cu mare poftă. N-aveam sentimentul că ne aflăm într-un loc trist, dimpotrivă. De o parte și de alta a crucii creșteau doi brăduți, sădiți acolo odată cu ea. Primăvara aveau vârfuri mai deschise la culoare, de un verde luminos. Nu ne-am fi mirat dacă Mituț ar fi apărut și el de după cetini, cu căciulița lui albă, ca să se joace cu noi și să primească o chiflă cu marmeladă.

Tata stătea totdeauna drept, lângă cruce. Își scotea pălăria neagră, cu boruri late, așa cum a purtat toată viața și privea nemișcat inscripția, fără să spună ceva. Mai târziu am început să pricep mâhnirea din ochii lui și-mi era tare, tare milă de el. Brăduții au crescut, devenind după ani doi brazi înalți, stufoși, cu cetina deasă și-mi ziceam că dacă Mituț ar fi trăit, ar fi fost și el aidoma brazilor lui, frumos și falnic. Și mi se rupea inima.

Nu mult după moartea copilului tata s-a îmbolnăvit. Pneumonia de la Belgrad lăsase urme și plămânii lui erau cam slăbiți, astfel că medicul și bunul său prieten, doctorul Capitanovici, l-a trimis la munte. Împreună cu Nicolae Popovici au plecat peste vară la Prigoana, la o stână din Munții Sebeșului. Povestea tata că locul era plin de vipere și că trebuia să fii foarte atent unde pui piciorul. Astfel o dată, fiind amândoi la plimbare, au văzut o viperă care lenevea pe o stâncă, la soare. Instinctiv, Popovici a încercat s-o lovească cu bastonul. Vipera a țâșnit în sus, cam la un metru înălțime, șuierând și încercând să-și implânte colții în cei care o deranjaseră.

Erau peisaje minunate acolo sus, în Munții Sebeșului. Mai târziu tata citea cu încântare cărțile lui Sadoveanu *Valea Frumoasei* și *Ochi de urs*, recunoscând locurile descrise de povestitor cu incomparabilă măiestrie. „Ce frumos", spunea el după câteva rânduri. „Ascultă cum sună fraza lui Sadoveanu. Tot atât de bine ar fi putut fi pictor!" și ne citea cu glas tare.

Peste vreo doi ani m-am născut eu. A fost o naștere grea și atât mama, cât și pruncul erau în pericol, așa că tata a fost sfătuit să mă boteze neîntârziat. Era foarte amărât, povestea

mama. După moartea lui Mituț, pierderea unui al doilea copil ar fi fost de nesuportat.

În aceeași zi, în drum spre Academie, l-a întâlnit pe profesorul Ioan Lupaș, marele istoric de la Cluj și i-a povestit îndurerat ce necaz venise pe capul familiei. „Nu mai aștepta, hai că botez eu imediat fetița", a spus Lupaș. S-au întors amândoi, în drum l-au luat cu ei pe părintele Cioran și botezul s-a făcut în mare grabă.

Mama ar fi vrut tare mult să mă numească Elena. Dar, în noaptea de după nașterea mea, tata visase că cineva îi spunea: „Boteaz-o Lydia!" Dimineața i-a povestit mamei. Și-au amintit de Lydia, negustătoreasa de purpură din Filippi, primul om pe care l-a întâlnit Sfântul Apostol Pavel când a pus piciorul pe pământul Europei. Și care a fost, de asemenea, prima creștină pe continentul nostru.

În anii adolescenței, întrucât începuse să abunde litera y în toate numele, cu și fără rost, am renunțat la ea și de atunci mi-am scris numele cu i, Lidia. Mamei i-a plăcut numele. Dar rudele au fost foarte nedumerite, ce nume o mai fi și ăsta, nimeni n-a mai auzit de el, astfel că după aceea s-au dat explicații nesfârșite și în repetate rânduri.

Când am mai crescut, tata mi-a povestit despre Sfântul Apostol Pavel și despre întâlnirea lui cu Lydia: „E numele primei creștine din Europa," mi-a spus. La cei patru ani ai mei n-am avut nimic de obiectat, doar că nu știam ce-i aceea „purpură". Tata mi-a explicat că e o țesătură pe care o poartă regii și ca urmare am fost nu numai de acord cu alegerea făcută, dar și foarte mândră.

Se vede treaba că botezul mi-a priit, pentru că n-am murit, dimpotrivă, am devenit o fetiță foarte neastâmpărată și băiețoasă, suplinind într-un fel pierderea lui Mituț.

Am locuit câțiva ani în casa de pe Șoseaua Carmen Sylva. Era o casă frumoasă, mare, cu două etaje și trei intrări, aparținând Consistoriului Mitropolitan. Noi locuiam la parter, la prima intrare de către parcul de la Administrația financiară, apartamentul din colț. Ferestrele dormitorului dădeau spre un teren viran unde iarna se patina și unde mai târziu s-a clădit liceul de fete, care pe acea vreme se numea „Domnița Ileana". Era minunat, toată ziua se auzea muzică și

patinatorii alunecau pe gheață, ușor, ca fulgii. Abia așteptam să mă fac mare, să pot patina. Vara era tot așa de frumos. Chiar în fața ferestrelor noastre erau niște brazi înalți, iar în curtea din spatele casei alți pomi, unde dimineața cântau păsările. Peste drum se găsea o vilă foarte elegantă, cea mai frumoasă din Sibiu pe vremea aceea, căreia toată lumea îi spunea „vila generalului". Într-adevăr, acolo locuia generalul comandant al garnizoanei. Sibiul era un oraș cu mulți militari, câteva regimente, (cine nu-și amintește de „cazarma 90"!) și școli militare. Mai târziu s-a instalat acolo Securitatea și tuturor le era frică să treacă până și pe trotuarul din față. La cele două porți de grilaj stăteau santinele, care, atunci când generalul sosea acasă cu trăsura, prezentau arma. Era o minunăție să vezi cei doi cai albi, pe care soldatul de pe capră abia îi putea stăpâni. Dar mai interesant era atunci când venea la noi doctorul Capitanovici. Era medic militar, colonel și director al Spitalului Militar.Venea des, era prietenul familiei și purta totdeauna uniformă albă și pantofi la fel. Doctorul era mic de statură, negricios, cu părul pieptănat într-o parte și mustața tunsă scurt. Semăna într-o oarecare măsură cu Charlie Chaplin, dacă acesta ar fi devenit dintr-odată serios.

Și el venea cu trăsura și când pleca mă lua și pe mine, făcând o tură pe străzile înconjurătoare, după care mă depunea acasă. Era sever, cu o ținută cazonă, dar cu mine devenea dintr-odată copil și ne simțeam amândoi pe un deplin picior de egalitate. Îl iubeam foarte mult, ca și el pe mine, și mă sălta pe genunchi cântând: „Generalul Chițibuș va veni acuși-acuși." Îl luam de gât și-i promiteam: „Când sunt mare mă mărit cu tine!" Toți râdeau și eu nu pricepeam cum de se putea râde, când era vorba de un lucru atât de serios.

Era un om minunat, un caracter admirabil și un medic cum puțini sunt. Datorită lui s-a vindecat tata, după acele repetate pneumonii. Mai târziu a fost avansat general și-a plecat la București, spre părerea noastră de rău. În timpul războiului a devenit șeful tuturor spitalelor militare de pe front și a făcut atâta bine încât, lucru rar, după 1944 nu l-au arestat și nu l-au condamnat. Lui i-a datorat viața și unchiul Ion, fratele mamei, dar despre asta voi vorbi altă dată.

L-am reîntâlnit mult mai târziu, la București. Un domn bătrân și cărunt, doar mustața îi rămăsese închisă la culoare. Ne-am amintit de promisiunea mea de odinioară și mi-a fost tare rușine. Am rămas prieteni și ne vizita adesea. Iar dacă se întâmpla să fim vreunul bolnav, lăsa tot și venea, venea și noaptea, pe jos când nu găsea un mijloc de locomoție, și numai prezența lui ne făcea să ne simțim deja mai bine.

În casa din Carmen Sylva locuiau mulți oameni cu care părinții mei se împrieteniseră și care îmi plăceau și mie. Trebuie să spun că această coincidență de opinii n-a funcționat întotdeauna și nu agream, toată familia, în mod automat, aceleași persoane. Mai ales tata, cu generozitatea lui extraordinară, avea o încredere oarbă în oameni. Toți erau buni, toți erau cumsecade. El, spiritul critic prin excelență când era vorba de probleme teoretice, și-l pierdea dintr-odată, într-un mod de-a dreptul uimitor când se referea la oameni. De aceea a avut mari deziluzii în viață și mari necazuri.

În casa din Carmen Sylva am avut parte de vecini și prieteni foarte de ispravă, de care ne-am amintit totdeauna cu drag. Era domnul Perian, contabil la Mitropolie, bonom și corect, așa cum numai contabilii de școală veche erau. A trăit multă vreme după o operație de cancer la intestine și sunt sigură că numai neclintitul optimism și seninătatea lui permanentă l-au ținut în viață.

De partea cealaltă a curții, într-o vilă cu două etaje, locuia protopopul Cioran, om de o mare distincție și bunătate. Tata a spus totdeauna despre el: „Părintele Cioran e cel mai integru și de treabă om pe care l-am cunoscut." Așa și era. Nici nu puteai gândi altfel despre el când îl vedeai înalt, slab, cu un chip uscățiv, ca de sfânt din vechile noastre icoane. Vorbea liniștit și toată ființa lui respira o mare bunătate și îngăduință. Purta totdeauna reverenda preoțească — nu l-am văzut niciodată altfel — și acea frumoasă pălărie șaguniană de fetru imperial, cu boruri rotunjite și largi, așa cum aveau și mitropolitul, și tata, și toți preoții din Sibiu. Se identificase cu menirea lui, pentru el preoția fusese într-adevăr o menire. Niciodată nu s-a auzit din gura lui un cuvânt rău la adresa altuia.

Doamna Cioran era mică de statură, brunetă și foarte energică. Se completau admirabil și alcătuiau o familie exemplară. Cu ea semăna la înfățișare fiul lor, Emil Cioran. (Când, mult mai târziu, l-am revăzut la Paris, în micul lui apartament de lângă Teatrul Odéon, ticsit de cărți și împodobit cu scoarțe românești, am avut sentimentul c-o revăd pe doamna Cioran și că mă reîntorc în copilărie.)

Când ne-am mutat în clădirea Academiei, după ce tata devenise rectorul ei, am fost iarăși vecini. Părintele Cioran locuia acum peste drum, lângă catedrală, al cărui protopop-paroh era și nu trecea zi fără să ne vedem.

Un alt chip remarcabil era părintele Trandafir Scorobeț, care locuia deasupra noastră. Avea o casă de copii pe care-i creștea singur, căci soția îi murise. Parcă îl văd și acum. (Nici n-aș fi putut să-l uit, pentru că exact așa mi-l închipuiam eu pe Moș Crăciun.) Avea fața surâzătoare, bucălată și blândă, încadrată de un păr alb cârlionțat și barba la fel, imaculat de albă. Fusese un timp preot în America, și băieții lui arătau ca niște tineri americani: înalți, osoși, cu maxilare puternice și ținută sportivă. Mai târziu, părintele Trandafir a devenit episcop vicar, funcție în care și-a păstrat bunăvoința și modestia dintotdeauna. Preoții se duceau la el fără teamă, ca la un părinte iubit, nu ca la un șef temut...

Cu părintele Trandafir mă întrețineam îndelung. Devenisem prieteni după o întâmplare pe care o voi povesti imediat și-i spuneam o sumedenie de fleacuri. Părintele ședea lângă mine pe gărdulețul de lemn și împreună puneam țara la cale. „Cum te cheamă?" m-a întrebat el odată, la începutul prieteniei noastre. „Pe mine mă cheamă Lydia Stăniloae. Da' pe tine cu 'ti chiamă?" Eram foarte mică și abia începusem să mă mișc independent prin curte. „Pe mine mă cheamă Trandafir Scorobeț", a răspuns el plin de seriozitate. „Pe tine ti chiamă așa: Tâț, pâț!" i-am răspuns eu sărind de pe un picior pe altul. Învățasem expresia de la femeia noastră, lelea Mărie, care mă juca pe genunchi și-mi cânta: „Asta-i fată, nu-i târț-pârț!"

Tata a auzit prin fereastra deschisă a biroului conversația noastră și a ieșit alarmat afară, ca să-și ceară scuzele de rigoare. L-a găsit pe părintele Scorobeț râzând cu lacrimi, cu

fața și mai roză decât de obicei, făcând împreună cu mine cozonaci de nisip.

De altfel, de familia Scorobeț mă leagă una dintre primele mele amintiri. Și printre toate din acea vreme, cea mai clară. Se apropia Crăciunul. Aveam trei ani și Mioara cinci și jumătate. Atât tata cât și mama ne lămuriseră îndelung. Știam că trebuie să fim foarte cuminți, mai ales în preajma venirii lui Moș Crăciun, ca nu cumva să ne însemne în catastiful lui. Ne întocmisem amândouă scrisorelele în care îi spuneam ce dorințe aveam. Le scrisese mama, bineînțeles, sub stricta noastră supraveghere. Mai ales Mioara fusese foarte vigilentă, pentru că mie lucrurile mi se păreau destul de nebuloase. De altfel ceremonialul scrisorii s-a repetat după aceea în fiecare an, până când am început să ne întocmim singure răvașele.

De obicei, tata se așeza la masa din dormitor și ne lua la rând: „Hai, spune, ce vrei să-ți aducă moșul?" O dată a încercat să ne scrie el scrisorile, dar Mioara a protestat: „Nu se poate, tu scrii urât și Moș Crăciun n-o să înțeleagă!" Într-adevăr, după cum se știe, tata n-a avut niciodată scrisoare frumoasă. Deci mama își asuma răspunderea grea a corespondenței. „Scrie citeț", adăuga totdeauna Mioara, îngrijorată. „Las'că pricepe el, n-avea grijă", zâmbea tata și noi nu înțelegeam ce e de zâmbit într-o întreprindere atât de serioasă. Culmea e că tata avea dreptate. Moș Crăciun a înțeles totdeauna scrisorile și ne-a îndeplinit cu conștiinciozitate cererile.

Ei bine, la acea primă și ultimă întâlnire personală cu el, emoțiile au fost de nedescris. Aflasem că va veni mai pe seară, nu se știe la ce oră, doar sunt atâția copii de vizitat: „Ce credeți, câți copii sunt pe lumea asta! Pe la toți trebuie să treacă!" Ni s-a mai spus că, poate, o să ne ceară să recităm o poezie, ceva acolo, în sfârșit, deci trebuia să fim pregătite pentru această eventualitate. Și mai ales să fim foarte, foarte cuminți.

A venit ziua cu pricina. Mirosea a cozonaci și a sarmale, dar noi nu gustam defel atmosfera de sărbătoare. Mai ales Mioara a fost toată ziua foarte speriată.

Îmi aduc bine aminte cum seara s-a auzit soneria de la ușă. Nu mai știu care s-a dus să deschidă. Mama ne-a luat de mână și ne-a dus în sufragerie. Da, minunea avusese loc. Era

acolo un brad înalt, ajungea până la cer, cu lumânărele sclipitoare, artificii, globuri, în sfârșit, o strălucire cum nu mai văzusem. Sub el, o, sub el era chiar Moș Crăciun, în persoană.

Nu mai știu unde anume, lângă masă, lângă vitrină, era așezat pomul și adăsta Moș Crăciun. Erau acolo. Altceva nu mai exista de jur împrejur.

Am intrat cu pași șovăitori, *sages comme des images*, în odaie și cineva din spate ne-a împins în fața lui. Undeva în urmă erau tata, mama și draga mea lele Mărie, sprijin și ocrotitor în clipele de restriște.

Moșul era înalt, avea părul și barba lungi, albe ca neaua. Purta o haină cum nu mai văzusem, roșie lucioasă și pe ea sclipeau o sumedenie de steluțe care-ți luau ochii.

Ne-a întrebat cum ne cheamă. Am răspuns cuviincios, ehei, el nu era părintele Trandafir, pricepeam și eu atâta lucru. Între timp, ochisem sub brad două leagăne de lemn, cu păpușile respective dormind între pernuțe, și interesul meu pentru rest a scăzut brusc.

După ce ne-am prezentat ca doi copii bine-crescuți, Moșul ne-a cerut să-i spunem câte o rugăciune. Mioara, care întotdeauna a fost cuminte, copilul cuminte al familiei, cu care toți se mândreau, a înaintat un pas și a început cu voce tremurătoare: „Înger, îngerelul meu... Bravo", a spus Moșul. „Foarte, foarte frumos. Acum tu, Lydia." Tăcere. Moșul a insistat. Oricum, era o chestie de prestigiu! Iarăși tăcere. „Dacă nu spui rugăciunea, n-o să primești leagănul de sub pom." Asta era prea mult! Am luat leagănul de jos și i-am spus foarte ferm: „Da cu'ță nu! (ceea ce în limbajul meu era „Da'cum să nu!") După care m-am întors cu spatele, sub privirile consternate ale tuturor. Nu-mi amintesc urmarea, nu mai știu cum și-a făcut Moșul retragerea strategică. Evident a fost un fiasco total, dar nu cred că ceilalți au pus prea mult la inimă întâmplarea, pentru că nu-mi amintesc să fi fost pedepsită, ca în alte dăți. A doua zi, Mioara i-a spus mamei cu glas tremurat: „Mamă, să nu te superi și n-aș vrea să se supere nici Moș Crăciun, dar el avea în picioare pantofii lui Nelu Scorobeț..."

Ani de zile am avut în fața ochilor haina roșie cu steluțe strălucitoare. Mi-a venit greu să cred, mai târziu, că de fapt

Nelu Scorobeț își pusese reverenda cu căptușeală roșie a tatălui său pe dos și pe deasupra cojocul de oaie pe care-l purta lelea Mărie... „Imposibil", am spus mereu. „Era o haină lungă, roșie, de mătase, cu steluțe care sclipeau." Și așa a rămas în amintirea mea.

În special pe Mioara evenimentul a tulburat-o teribil. De atunci, când se apropia Crăciunul, o lua pe mama deoparte: „Mamă, te rog, să nu vină Moș Crăciun ... Să lase jucăriile și să plece, să nu mai intre în casă." Bineînțeles că și eu mă alăturam cu mare insistență la această doleanță, astfel că Moșul n-a mai apărut niciodată în persoană.

În fiecare an tremuram ascunse după soba din bucătărie. Mama dispărea, nu știu unde. Totdeauna avea treabă în acea după-amiază. Apoi, mai târziu, apărea din nou. La un anume moment se auzea soneria și noi ne făceam una cu pământul. Se auzeau pași, vorbă, mama venea și ne chema. „A plecat?" întrebam noi. „Da, da, s-a grăbit", ne liniștea ea. Intram intimidate în sufragerie. În întuneric străluceau lumânărelele aprinse, beteala, sufletele noastre. Era Crăciunul. Tata își făcea de lucru pe lângă pom, după ce-l condusese pe Moș la ușă. Aprindea lumânări și artificii și începeam să colindăm. Totdeauna se începea cu *Nașterea Ta, Hristoase, Dumnezeul nostru...* pe care mama o cânta cu glasul ei dulce și puțin tremurat. Apoi *O, ce veste minunată, Trei păstori* și altele, și altele. Tata cânta și el, apoi spunea: „Hai să vedem ce-avem aici!" și lua pachetele de sub pom: „Asta-i pentru Mioara, asta-i pentru Lydia, asta-i pentru mama. O, ia te uită, asta-i pentru mine!" se bucura el. „Ce drăguț a fost Moș Crăciun că s-a gândit și la mine!"

Deschideam pachetele cu ohuri și ahuri, apoi mâncam mere și nuci și primeam un deget de vin în pahar. „Atât cât să-și moaie buzele", spunea tata.

După ce am ajuns copii de școală am început să nu mai credem în Moșul. La început a fost o vagă bănuială, care s-a transformat treptat în certitudine.

„Tăticule, spune drept, există sau nu există Moș Crăciun?" „Cum să nu existe?" se mira tata. „Păi dacă nu există, cine aduce bradul și darurile?" argumenta el în chip logic.

Da, asta era adevărat și necredința noastră începea să se clatine. Până când, într-un an, cu vreo săptămână înainte de Sărbători, Mioara a descoperit în odaia Anei, jos în dulap, niște pachete frumos învelite și legate cu panglică roșie. „Astea sunt!" a spus ea. „Uite, niște jocuri. Cadourile noastre de Crăciun!" Am întrebat-o pe Ana. „Habar n-am", a răspuns ea. „Ce umblați prin dulapuri străine? Poate că le-a pus doamna. Poate că vrea să le dea cuiva când mergeți în vizită! Eu nu știu despre ce-i vorba!"

Deci așa era! Într-adevăr, nu exista Moș Crăciun! Toată chestia nu mai avea nici un farmec. Parcă nici nu-mi mai trebuiau cadouri!

Totuși, până la urmă interesul a biruit. „Taci", i-am spus Mioarei. „Să nu te audă că nu mai credem în Moș Crăciun, altfel nu mai primim nimic!"

Apoi au început necazurile, pe care, vai, sufletele noastre de copil le-au cunoscut prea de timpuriu. S-a îmbolnăvit mama. Tata ne-a explicat că va trebui să ne împodobim singuri bradul. Fără comentarii, știa că știm că Moșul nu există. Aducea o cutie mare cu bomboane de pom, lumânări, beteală, un brad înalt, îl fixa în suportul lui și toți trei îl împodobeam. Colindam, ne primeam darurile. Dar nu mai era ca înainte.

Un timp a lipsit mama, apoi s-a îmbolnăvit Mioara. Au trecut câțiva ani și ea n-a mai colindat niciodată cu noi... După multă vreme n-a mai fost tata la sărbătoare. Ani mulți și dureroși...

Venea Crăciunul, era zi mare și luminată, dar vraja de odinioară pierise. Moș Crăciun a rămas undeva departe, în ceață, cu haina cea roșie, acoperită cu steluțe sclipitoare și cu ghetele lui Nelu Scorobeț... Așa cum au rămas toți acei ani ai primei mele copilării când tata se străduia să mă facă să-l pronunț pe „r".

„Pune limba între dinți și spune „rrrr"... Degeaba, nu puteam și pace. „Parcă e Iorga", spunea tata. Iar Mioara, râdea de mine, bătând din palme și-mi striga: „Iorga, Iorga!" ceea ce mă înfuria teribil.

Într-o zi aveam compot la masă. Tata a spus vesel: „O, avem campot!" „Nu campot" am sărit amândouă. „Nu campot, compot, așa se zice!" „De ce?" a întrebat tata. „E mai logic campot, «cam pot» să-l mănânc, îmi place să-l mănânc, nu-i mai bine campot?" „Nu, nu-i bine, se spune com-pot, compot", silabisea Mioara. Am intervenit și eu, gata să-l ajut: „Pune limba între dinți și zi com-pot!" Au trecut ani de zile până ce am înțeles de ce au început să râdă toți cu hohote! Râdeau cu lacrimi. Tata, mama, Mioara... Dumnezeule mare, era atât de comic ceea ce spusesem?

În anul 1937, Mitropolitul Bălan i-a oferit tatei postul de rector al Academiei Teologice, în locul lui Nicolae Colan, care tocmai fusese ales episcop la Cluj.

Ne-am mutat în noua locuință, locuința rectorului din curtea Academiei, pe Strada Mitropoliei. Mai târziu i s-a schimbat numele în Strada 1 Mai și nu mai știu cum se numește acum.

Aveam o locuință mare, cu camere uriașe. Sunai mai întâi și venea portarul să deschidă poarta. Intrai, treceai pe sub o boltă și pe dreapta era intrarea principală a locuinței, la care ajungeai urcând trei trepte. La stânga se intra în localul propriu-zis al instituției. Pe intrarea principală intrau numai musafirii, tata când cobora de la rectorat sau studenții care veneau cu diferite probleme la el. Noi treceam mai departe, prin curte. Pe lângă ferestrele camerei de zi și apoi printr-o terasă mare și scundă, cu o singură treaptă, ajungeai la intrarea de serviciu. Din ușă pornea un coridor lung care ducea de-o parte în bucătărie, de cealaltă, în camere.

Terasa se continua cu un număr de terase scunde, ce alcătuiau partea dreaptă a curții, unde se găseau diferite odăi, cea a călugărului crâsnic de la catedrală, a secretarului și altele. Latura aceasta se termina cu clădirea aulei, unde aveau loc serbările. Pe partea stângă se afla corpul cel înalt al clădirii, cu două etaje, care adăpostea sălile de curs, apoi grădina mitropolitului, așezată în spatele Palatului mitropolitan. Mitropolitul Nicolae Bălan se plimba mult prin grădină și ieșea de acolo printr-o portiță în curtea Academiei, unde se întreținea cu studenții. Curtea în sine era uriașă, pavată de

jur-împrejur, iar la mijloc așternută cu pietriș mărunt. În dreptul aulei și a grădinii mitropolitului se aflau două straturi lungi cu trandafiri și șase tei foarte înalți și stufoși, în mijloc un rond cu pansele, iar în fundul curții alți tei, ascunzând două căsuțe care mie-mi plăceau foarte mult. Una avea chiar un mic pridvor cu flori și întru totul arăta chiar ca în poveștile fraților Grimm. Aș fi dat orice să pot locui acolo, în cele două chiliuțe întunecoase pe care le aveau fiecare. Între ele, cobora un gang cu trepte spre curtea bucătăriei. Caroul se închidea spre stânga cu scările spre curtea dormitoarelor. Acolo jos erau alți pomi, câteva tufe de liliac, terenul de sport al studenților, paralele și bare de gimnastică, unde, din când în când, se agăța și legănușul nostru. Cum lesne se poate închipui, ansamblul era rece și neprietenos, ca orice curte de școală și mamei nu i-a plăcut. Regreta locuința însorită din Șoseaua Carmen Sylva, diminețile cu rouă și brazi, precum și vecinii. Astfel că într-una dintre zile, când mitropolitul își făcea plimbarea prin curte (studenților le era frică de el și dispăreau cât puteau de repede din calea lui), singurul partener de conversație pe care l-a găsit „Înaltul" am fost eu.

— Tu ești Lydia, mi se pare, mi-a spus el prietenos.

Am încuviințat. Da, eu eram. Aveam patru ani și între timp învățasem să mă port.

— Îți place aici?

— Da, mie îmi place. Da'mamei nu-i place deloc. Era mai bine dincolo unde am stat înainte.

Seara, când ca de obicei mitropolitul l-a chemat pe tata la el, ca să mai stea de vorbă după cină, l-a atacat direct:

— Părinte Stăniloae, am auzit că doamnei nu-i place aici la Academie.

Tata a făcut ochi mari.

— ...mi-a spus Lydia, a continuat mitropolitul.

De atunci relațiile mele cu Înaltul au fost foarte amicale. Venea deseori în curte sau mă striga prin gard să mă duc la el în grădină.

Mai târziu, îngrijitorii de la vila mitropolitană din Păltiniș au găsit un pui de căprioară și l-au adus jos, în oraș. „Ghiță"

a fost adăpostit în grădina mitropolitului și Înaltul a trimis după mine.

— Du-te cu ea, a spus mama. Cine știe ce ispravă mai face!

Deci tata m-a luat de mână și ne-am dus amândoi să vedem puiul. I-am pus un pompon roșu la gât, iar mitropolitul mi-a dat un biberon plin cu lapte ca să-l hrănesc. Avea ochi dulci, catifelați și sugea cu putere din biberon. Mergeam zilnic și Ghiță venea cuminte să-și primească porția de lapte. Dar nu s-a simțit bine în colivia lui aurită, astfel că peste vreo lună l-au dus iarăși sus la Păltiniș și i-au dat drumul în pădure.

În locuința din Strada Mitropoliei am stat până în toamna anului 1947, când ne-am mutat la București.

Rectoratul era la primul etaj, chiar deasupra dormitorului părinților. Dis-de-dimineață tata se scula și se ducea în biroul lui. Era o cameră mare, frumoasă, pe care o iubeam mult. Acolo se găsea masa lui de scris, acoperită cu postav verde închis, totdeauna încărcată de cărți: volumele din Migne, manuscrisul Sfântului Grigore Palama... Pe prima pagină era chipul sfântului. Parcă îl văd și acum: ascetic, imaterial, o față prelungă cu barbă neagră. Cum fotocopia nu era prea clară, chipul sfântului, reprodus desigur după vreo icoană, arăta straniu și transparent, și mă impresiona de câte ori îmi aruncam ochii pe el.

Era o dezordine desăvârșită pe biroul plin de cărți, hârtii albe sau scrise. Dar tata găsea tot ce căuta, astfel că interzisese să se atingă cineva de el. „Dacă faceți ordine", spunea, „nu mai găsesc nimic." Alături, pe o măsuță rotundă, în fața geamului din dreapta era floarea Mioarei, primită la nașterea ei — un filodendron care între timp devenise un adevărat pomișor și care a pierit, în mod curios, odată cu sora mea. Dar despre asta voi vorbi altă dată. Aproape un perete întreg era ocupat de biblioteca imensă, cu trei uși de geam, ticsită cu cărți, reviste, manuscrise. Erau cărți de filozofie, de teologie. Mai târziu, când am început să citesc, răscoleam să găsesc ceva care să mă intereseze și mă minunam că tata are doar cărți plicticoase. Erau distractive numai anuarele Academiei, fiindcă aveau poze în care-l vedeam fie pe tata, fie pe alții, profesori sau studenți cunoscuți. Cândva am descoperit

colecția revistei *Gândirea* și atunci am avut din belșug ce să citesc. Camera era completată cu două fotolii mari de piele și o canapea asijderea, foarte comode, în care mă cuibăream, pierzându-mă în ele ca într-o pădure. Când mă făcusem mai mare, ședeam ghemuită în fotoliu, cu genunchii la gură, citind, în timp ce penița tatei aluneca pe hârtie cu zgomotul ușor scârțâit și uniform, atât de familiar... Ridicam capul de pe pagină, tata era acolo, îi vedeam spatele îmbrăcat în reverenda neagră și aplecat deasupra biroului. Era liniște și știam că totul e bine. O, ce frumoase erau acele clipe când, fără să vorbim, fiecare simțeam prezența celuilalt. Din când în când tata întreba: „Ei, îți place cartea?" sau „Ce citești acum?" Eu răspundeam și după aceea se făcea iar liniște și se auzea penița pe hârtie, ceea ce era tot un fel de liniște. Când ne-am mutat la București, tata n-a mai luat cu el nici biblioteca, nici cea mai mare parte dintre cărți, pe care le-a donat Academiei. Noua locuință era prea mică și nu încăpeau. N-a trecut multă vreme și acele exemplare prețioase, pe care el le adunase cu trudă, au fost văzute zăcând în noroi, în curtea Academiei, unde s-a ales praful de cele mai multe. Așa i-a spus tatei cineva care lucra la bibliotecă.

După acele ore timpurii, când tata scria la biroul lui, totdeauna a scris dimineața, fiindcă, spunea, atunci are capul cel mai limpede, se ducea sus la Rectorat și rezolva treburile administrative ale instituției. Postul de secretar îl dădea unui student lipsit de mijloace și merituos, care, fără acest salariu, n-ar fi putut să-și continue studiile. Iar ca să-i lase timp să învețe, o parte dintre lucrări le făcea el.

Secretarii pe care i-a avut au fost tineri eminenți. Mi-l aduc aminte pe acel tânăr cu părul arămiu, cu ochi surâzători și sfioși, foarte timid, care roșea tot timpul. Vreme de doi sau trei ani a lucrat ca secretar. După ce a terminat studiile s-a călugărit la Mânăstirea Sâmbăta de Sus și a devenit părintele Serafim Popescu, un om minunat și un călugăr cum puțini au fost. A stat acolo neclintit, înfruntând furtunile care s-au abătut asupra mânăstirii, fie din afară, fie provocate chiar în interior, modest și surâzător, nepierzându-și capul din cauza laudelor, cum a fost cazul altora, minunat duhovnic, preot cu har. A adunat în jurul lui tineri la fel de serioși ca

și el, nu aventurieri în goana după senzații, devenind cu timpul nucleul de nădejde al obștii. A fost apoi Liviu Boldura, un moț inteligent și sclipitor, mai târziu protopop de Brad și pe care l-am revăzut după ani cu mare bucurie. Și alții și alții.

Nu-l știu pe tata îmbrăcat altfel decât în reverendă. Puține zile pe an, când plecam în vacanță, purta un costum negru și mi se părea foarte curios, parcă era altul. La Sibiu, impunătoarea haină preoțească arăta altfel decât la București. Nu se încheia într-o parte, ci se trăgea peste cap, având în față o deschizătură adâncă, încheiată cu mici ceaprazuri negre. Deasupra se purta o suprareverendă largă, care la protopopi era căptușită cu mătase roșu-ciclamen. Se purta, de asemenea, pălăria șaguniană, de fetru imperial, cu calota și borul ovale și șnur negru. Mitropolitul avea șnur roșu ca și căptușeala suprareverendei.

Tata era foarte solemn în acele veșminte. Studenții îl iubeau și aveau mare încredere în el. Alergau de câte ori aveau necazuri la părintele rector și erau primiți oricând. N-avea ore fixe de consultații, cum au profesorii astăzi. Sunau la ușă, intrau și tata asculta cu răbdare: murise mama și lipseau banii de drum. Nu mai aveau bani să plătească taxele școlare. Tata scotea portofelul. Altul voia să se căsătorească și n-avea naș. Tata și cu mama mergeau la Cluj sau la Simeria sau nu mai știu unde și-l cununau. Orice problemă se rezolva la părintele rector. Dar comportarea foarte serioasă și integră, vasta erudiție și cursurile de înaltă ținută pe care le ținea îi făceau să-l respecte și să se teamă de el. Am cunoscut mulți studenți. Aproape toți au revenit mereu la noi după ce au terminat teologia. Veneau din toate colțurile țării, unii să ceară sfat sau ajutor, alții pur și simplu să-l vadă. Mi-au povestit cum intra tata în sala de curs, se interesa unde rămăseseră data trecută și apoi începea să vorbească liber, fără notițe, fără foi în față, în timp ce se plimba: șapte pași, totdeauna șapte pași înainte și înapoi. „Spunea lucruri atât de înalte, încât nu pricepeam totdeauna. Dar simțeam că e ceva foarte frumos și abia așteptam să vină iarăși la oră. Am ajuns la teologie fără mare convingere. Părintele rector m-a făcut să înțeleg că nu există menire și vocație mai frumoasă decât

cea de preot", mi-a spus mai târziu un fost student. Nu ridica niciodată glasul și nu-i mustra. „Era destul să se uite la tine și intrai în pământ", au mărturisit mai târziu mulți din foștii lui ucenici. Nu-i pica la examen. Totuși studenții învățau cu disperare și după ce în anul III își luau examenul de dogmatică, se considerau aproape absolvenți.

Cursul se întindea pe doi ani, anii III și IV. „De abia după ce am liturghisit câțiva ani la altar am înțeles cu adevărat cursul părintelui rector", mi-a spus odată un preot.

După câțiva ani de profesorat, în 1934, mitropolitul i-a încredințat conducerea ziarului *Telegraful Român*. Bineînțeles, o muncă onorifică. Tata scria articolul de fond, făcea munca redacțională și mergea la tipografie să corecteze șpalturile, sau le aducea acasă. Zi de zi. Doar după-amiaza își rezerva câteva ore și atunci se plimba în parcul Subarini, uneori singur, alteori cu noi. Seara, de două–trei ori pe săptămână, apărea Bucur, valetul mitropolitului și-l chema la Înaltul. „Iar nu te lasă să mănânci", se supăra mama. „Lasă-l săracul", spunea tata. „E și el foarte singur."

Mitropolitul îl întâmpina: „Hai, părinte Stăniloae, să cinezi cu mine." Mâncau mămăligută cu brânză, cina preferată a mitropolitului, pentru că scădea colesterolul și stăteau de vorbă până târziu.

Aveam patru ani când mama a fost operată de mastoidită. Tata ne-a dus la ea și am găsit-o cu capul bandajat, de i se mai vedeau numai ochii. Intram pentru prima oară într-un spital, în Sanatoriul Luther, în apropierea locuinței noastre. Ferestrele dădeau spre Parcul Barițiu, unde ne jucam deseori. Acum îl vedeam din altă perspectivă. Camera mamei era la etajul întâi și prin geam priveam copiii în parc și magnolia sub care ne alcătuisem o căsuță de frunze. Mioara a început să plângă. Am stat puțin, mama ne-a sărutat pe amândouă. Era lucru rar, eram sărutate la Paști, la Crăciun și la ziua de naștere. Apoi tata ne-a dus acasă.

Nu pricepusem mare lucru din toată împrejurarea și am țopăit tot timpul într-un picior de-a lungul și de-a latul camerei. Mai târziu mama mi-a mărturisit că asta a impresionat-o mai mult decât orice și că s-a rugat tot timpul: „Doamne,

nu mă lăsa să mor, Lydia e încă atât de mică. Dă-mi, Doamne să trăiesc până la șaizeci de ani."

„Acum se apropie vârsta de șaizeci, probabil că am să mor", mi-a spus ea mai târziu. „Da'de unde, nici vorbă, Dumnezeu e mai înțelept decât noi. Ai să mai trăiești încă multă, multă vreme." Așa a și fost. Dar oricum, aniversarea celor șaizeci de ani am așteptat-o și eu cu teamă.

Lucrurile s-au complicat. În timpul operației a răcit și a făcut o pleurezie. Medicul care i-a făcut pneumotorax a comis o greșeală și astfel, din sănătoasă cum era, mama s-a trezit cu o aderență a pleurei și încet, încet cu o boală de plămâni. S-a vindecat pentru moment, dar mai târziu boala a apărut într-o formă mult mai gravă. N-a trecut mult după ce mama venise de la spital și a izbucnit o epidemie de scarlatină. Primul atins a fost tata, care a făcut o formă grea. Apoi Mioara, apoi eu. Noi am rămas în dormitor, Mioara pe canapea, eu în pătucul meu cu gratii de lemn, ca de obicei. (De când eram mai mare nu le mai ridicau noaptea și de vreo două ori aterizasem pe podea. Mă ridicam, spuneam: „Am căzut!" și urcam înapoi, adormind pe loc.) Pe tata l-au izolat în altă odaie și nu l-am văzut câteva săptămâni. A fost de altfel singurul lucru care ni s-a părut neobișnuit, căci boala noastră a fost foarte ușoară. Ne-am jucat tot timpul fără să o simțim. Cea mai plăcută amintire era pireul de spanac cu biscuiți, pe care ni-l aducea mama și care era nemaipomenit de gustos. În sfârșit, carantina s-a ridicat și am putut ieși din casă. Doar pentru tata urmările au fost neplăcute, pentru că, așa cum se întâmplă deseori, după scarlatină a făcut albumină la rinichi. Vreme de doi ani a ținut regim fără sare. Mama a vegheat cu străşnicie ca să nu se abată de la el. „Cum poți să mănânci așa ceva?" Ne uitasem cu jind la mâncarea tatei și el ne-a dat să gustăm. „Pfui, ce rea-i mâncarea ta! Cum poți s-o mănânci? Eu nici n-aș pune-o pe limbă!" spunea Mioara. „Nici eu, nici eu", repetam eu. Tata râdea și mânca mâncare fără sare. „Nici nu mă gândesc la asta. Mănânc și mă gândesc la altceva. Și la urma urmei, de ce n-ar fi bună? E mai dulce."

Apoi, pentru un timp, viața a revenit la normal. Am petrecut două săptămâni de vacanță la Orăștie, la părintele Iosif Vințan, colegul și prietenul tatei, un bărbat foarte frumos, înalt, cu trăsături energice și o barbă lungă, neagră. Era prietenos și drăguț, venea deseori la Sibiu, trăgea la noi și ne jucam cu el de-a v-ați ascunselea. Abia așteptam să vină iarăși. Pe deasupra, îi spunea tatei „Stane", ceea ce era senzațional. Nevasta lui, Zina, pe care o cunoscuse la Cernăuți în anii studenției, era profesoară de pian. Nu se poate închipui o femeie mai urâtă și mai lipsită de farmec, pedantă și cu ochelari care-i subliniau urâțenia. Dar nenea Sivu o iubea și o admira nespus. Când tanti Zina, care era pe deasupra și epileptică, se așeza la pian și cânta mai ales Rahmaninov și Skriabin, pe care nu-i agream defel, soțul ei asculta cu o încântare fără margini. Ori de câte ori vorbea de Zina i se umpleau ochii de lacrimi. „Cum poate să-i placă de ea?" o întrebam noi pe mama. „E groaznic de urâtă și plicticoasă!" „Asta nu-i treaba voastră! Nu-i subiect de discuție pentru copii! Și, în afară de asta, nu se judecă oamenii după cum arată", răspundea mama și-și făcea de lucru cu altceva. Locuiau într-o casă mare și frumoasă, cu terasă și grădină imensă. Părintele Vințan era foarte întreprinzător și avea o gospodărie întinsă, căreia îi aparținea și un câine lup uriaș, atât de rău, că nici unul dintre oamenii din curte nu se puteau apropia de el. Numai stăpânul îi ducea strachina cu mâncare și pe el nu-l mușca niciodată. Rupsese de câteva ori lanțul și mușcase câțiva oameni din curte. De aceea era interzis să ne apropiem de coliba lui. Într-o zi, mă jucam în țărână în fața terasei, unde cosea mama. La un moment dat, ridicându-și ochii, a văzut îngrozită că la un pas de mine ședea pe două labe câinele, urmărind cu atenție cozonacii de nisip pe care îi făceam. Încremenită de groază, n-a știut ce să facă. Bărbații erau undeva în grădină și casa era goală. Să se ducă să-l caute pe părintele Vințan și pe tata? Între timp... Și-a luat inima în dinți și a coborât tiptil treptele, a venit lângă mine, m-a înșfăcat de mână și m-a tras sus pe scări, închizând portița terasei. Câinele a urmărit liniștit manevra mamei și apoi a luat-o domol spre fundul curții. Părintele Vințan l-a găsit și l-a legat iarăși. La vreo trei zile după aceea, seara, pe când tata se

plimba prin curte, fiara cea vicleană, care se dezlegase din lanț, l-a mușcat de picior. A doua zi tata a plecat la Cluj să-și facă injecții, iar noi ne-am întors acasă.

Mioara se apropia de vârsta de școală și tata începea să ne cumpere cărți. Venea mereu acasă cu cărți pentru copii *Gruia lui Novac, Păcală și Tândală, Zânele din Valea Cerbului.* Ne citeau amânoi din ele, care cum avea timp și încet, încet ne deprindeau cu dragostea de lectură. Când aveam vreo cinci ani, tata ne-a adus o carte foarte frumoasă, pe care am iubit-o mult și pe care n-o voi uita niciodată. Era *Istoria Neamului Nostru* de Florian Cristescu, în trei volume groase, pe care parcă le văd și acum. Capitolele erau intitulate: *Seara întâi, Seara a doua* și așa mai departe. Un moșneag sfătos povestea în fiecare seară un fragment din istoria noastră, de la începuturi până în zilele noastre. Avea și poze, pe care le priveam cu nesaț ore întreg. Pe o pagină mai la început se afla chipul lui Decebal, cu cușma lui țuguiată și barba neagră iar pe cealaltă pagină, cel al lui Traian, tânăr și frumos, cu toga prinsă pe umeri într-o agrafă pe care o văd și acum. Ei bine, atât Mioara, cât și eu nutream o nețărmurită simpatie pentru Decebal și-l uram cu vehemență pe Traian.

Tata râdea și ne întreba:

— Ce-aveți cu el? Nu vedeți ce frumos e? Tânăr și frumos, are o togă elegantă... Pe când Decebal, ia uitați-vă la el, e bătrân, are barbă...

— Scârbosul, nee, uită-te la el, ce scârbos e, izbucneam noi. Nu pot să-l sufăr... Și-l mâzgăleam cu creionul.

— Uită-te la el, l-a silit pe Decebal să se arunce în sabie! Îl mângâiam pe Decebal și întorceam pagina, privind cu lacrimi în ochi reproducerea cu moartea regelui dac.

A fost imposibil ca tata să ne convingă să-l iubim pe Traian.

— A fost un împărat viteaz, spunea el.

— Nu, nu, răspundeam noi cu încăpățânare. E spân, e ca spânul din poveste! Decebal e frumos, ia te uită ce barbă frumoasă are. Da, el e viteaz cu adevărat...

În fiecare seară tata ne citea un capitol din carte. Citea foarte frumos și serile noastre erau minunate. Tata ședea pe canapea și noi pe scăunelele albe, în jur. Mama împletea dantelă și se auzea numai vocea domoală a tatei și iglița mamei.

Așa am învățat noi istorie. Știam de Mircea cel Bătrân, care era preferatul Mioarei și de Ștefan cel Mare, ale cărui bătălii i le înșiram pe nerăsuflate mitropolitului. Stătea pe băncuța de marmoră din grădină, lângă havuzul în care o mică fântână arteziană împrăștia stropi, sprijinit în bastonul cu măciulie aurită, în timp ce eu, sărind într-un picior, îi spuneam că nu-l pot suferi pe Vasile Lupu, dar că, în schimb, Matei Basarab îmi place foarte mult. Înșiram bătăliile lui Ștefan cel Mare și mânăstirile clădite după fiecare, și mitropolitul le număra pe degete, ca să nu lipsească vreuna.

Volumele lui Florian Cristescu mi-au fost cel mai bun abecedar. Tata ne citea deslușit titlurile, mergând cu degetul pe fiecare literă, astfel că în curând am învățat cum se scrie SEARA. Pe rând, tata mi-a arătat și celelalte litere și după vreo jumătate de an citeam curent. Tata era foarte fericit și aducea mereu cărți. Acum citeam singure *Poveștile* lui Ispirescu, pe care atâta le răsfoisem, încât tata a dat cartea la legat, fiindcă nu se mai ținea foaie de foaie. Parcă văd și acum coperta cu legătură roșie de pânză, la fel cu *Păcală și Tândală*, pe care o citeam și izbucneam în hohote de râs la fiecare pagină. Mai primisem o carte minunată, intitulată *Legea munților* de Cornel Axente. Se povestea acolo despre o fetiță dacă, pe care o cresc urșii din Valea Ialomicioarei. Nu cunoșteam Bucegii, nu fusesem niciodată acolo, dar știam pe dinafară locurile, Peștera Ialomicioarei, Obârșia unde se adăposteau zimbrii, prietenii urșilor, Piatra Arsă cu caprele sălbatice, Strunga, unde erau râșii, Coștila, Omul... Tata o citea și el cu plăcere, era într-adevăr o carte încântătoare. Mai târziu, când am fost prima oară în Bucegi, ne-am reamintit toate întâmplările prin care trecuse Leti a lui Drabal și locurile minunate, care, deși noi, ni se păreau familiare.

Într-o zi, tata a venit foarte vesel acasă și a scos din geanta plină cu cărți și hârtii o carte de format mai mare, destul de groasă, legată în carton verde închis. „V-am adus ceva foarte frumos", ne-a spus. „O să vă placă!" Am deschis-o plină de nerăbdare. Era *Mitologia greco-romană* a lui Popa-Lisseanu. O găsise la un anticariat, dar din păcate numai volumul II, *Eroii*. Erau capitole despre Hercule, Teseu, Perseu, Atrizii, urma povestea războiului troian și, la sfârșit,

Ulise. Avea poze, reproduceri după statui și vase antice și întru totul era fascinantă. Parcă văd și acum statuia lui Perseu, un tânăr frumos cu coif și tunică scurtă, arătând capul Meduzei pe care tocmai îl retezase. Am citit-o pe nerăsuflate. Cum, din păcate, volumul I, *Zeii*, nu putea fi găsit, ni l-a adus de la Biblioteca Astra. Nu mă mai înduram să ridic capul dintre pagini. Citeam pe nerăsuflate, cu o pasiune care începuse să-i îngrijoreze pe părinți. Era prea mult pentru vârsta mea, spuneau, astfel că îmi luau cartea din mână și mă trimiteau la joacă sau la culcare, după cum era cazul. „Ai să-ți strici ochii", spunea mama. „Ai să porți ochelari! Vrei să porți ochelari ca babele? Mai du-te și tu la bucătărie și ajută la pusul mesei. Vezi ce frumos pune Mioara masa. Ești fată, ce Dumnezeu!" Degeaba. Mă ascundeam sub masă și citeam. Într-o zi m-a descoperit acolo tata:

— Lydia, ieși de sub masă. N-ai destulă lumină și-ți strici ochii.

— Da, da, imediat.

— Nu imediat, acum!

M-am ridicat furioasă și-am zvârlit cartea cât colo. Cu această ocazie am primit prima și ultima palmă de la tata. „Cărțile nu se aruncă!" m-a certat el. „Cărțile sunt prețioase și se păstrează cu grijă!" N-am uitat niciodată lecția de atunci. Nici azi. Dar de citit nu m-au putut dezbăra. Așa că nemaiputând face față la setea mea de lectură, tata m-a luat cu el la Biblioteca Societății Astra, al cărei vicepreședinte era: acea admirabilă fundație culturală înființată de Gheorghe Barițiu și care a contribuit atât de mult la dezvoltarea culturală a Sibiului. Acolo, printre miile de cărți, așezate frumos în rafturi, te simțeai ca pe un ocean liniștit, cu valuri molcome, care te duceau departe, spre țărmuri minunate, pe care nici nu le-ai putea visa.

Bibliotecar era domnul Gherasim, un om mărunt cu mutră de șoricel, care găsea cu ochii închiși fiecare volum, fără să mai caute în fișier. Drumurile la Astra erau o sărbătoare. Veneam acasă cu brațele încărcate de cărți, pe care le înghițeam apoi cu lăcomie. Tata spunea: „Ar trebui să citești asta și asta" și-i dădea lista domnului Gherasim. O, cărțile copilăriei mele! Ce minunate erau! După vreo săptămână tata mă întreba:

„Cum, le-ai și terminat? Bine, după-masă mergem să le ducem înapoi și să luăm altele." Așa am citit, pe rând, Dumas și Balzac, și Shakespeare. Aveam vreo unsprezece ani, când, într-o vacanță de Crăciun, tata mi-a spus: „Ar trebui să începi să citești acum pe Shakespeare." Mi-au plăcut piesele, acțiunea era palpitantă, mai ales dacă săreai peste câteva replici în care nu se întâmpla mare lucru. Toți regii aceia, cu istoriile lor sângeroase! Ducii, lorzii cu gândul numai la intrigi, prințesele, care mai de care nefericite și triste! Finalurile cutremurătoare pe care le citeai cu lacrimi în ochi! În schimb, Hamlet mi s-a părut plicticos. Când i-am spus tatei, că nu e mare lucru și că nu pricep de ce toți vorbesc despre Hamlet, mi-a spus: „Nu-i nimic, peste câțiva ani o să-ți placă" și m-a întrebat dacă îmi mai aminteam de Oreste din mitologia greco-romană. Da, vezi bine, îmi aminteam. Deci m-a invitat să mă gândesc la asemănările dintre cele două tragedii. Dintr-odată povestea nefericitului prinț al Danemarcei devenea mai clară.

Aproape săptămânal mergeam cu tata la librăriile de pe Strada Regina Maria, mai ales la Kraft și Drotleff. Tata îi cunoștea pe librari, discuta cu ei, iar eu mă rătăceam printre rafturi. Cumpăra cărți de teologie germană, de cele mai multe ori le comanda și, la sorocul cuvenit, mergeam să le luăm. Unul dintre librari, fie domnul Kraft, fie domnul Drotleff, unul era uscățiv, cu ochelari, celălalt mai scund, îl saluta amical pe tata: „Da, domnule rector, cărțile au sosit." Le aducea de undeva dintr-o cămăruță alăturată, Karl Barth, Rahner, nume care ne deveniseră familiare, ca ale unor vecini pe care-i întâlneam zilnic. Tata se bucura, le răsfoia puțin, le lăsa la casă, apoi spunea: „Hai să vedem ce mai au." Aveau *Gruia lui Novac*, *Till Eulenspiegel*, Jules Verne, Frații Grimm...

Când Mioara a împlinit șase ani, au hotărât s-o înscrie la grădinița germană. Ca să nu stau singură acasă, m-au trimis și pe mine cu ea. Tata voia neapărat să învățăm limba germană. Era aproape de noi, chiar lângă zidul vechii cetăți. Se intra într-o curte mare, unde în fund era o clădire cu turnuleț, ca un castel, cu geamuri dreptunghiulare, uriașe. La parter erau cele două săli ale noastre. La etaj, internat. Grădinița aparținea bisericii evanghelice și tata a trebuit să obțină

aprobare de la episcopul sașilor, Dr. Viktor Glondis. Erau în foarte bune relații, așa cum mărturisește acesta în volumul său de memorii, apărut în 1997 în editura AGK-Dinklage. (Este o lectură extrem de interesantă, din care se pot afla multe despre situația extrem de încordată a acelor ani în Ardeal și România. El a fost înlocuit în primăvara anului 1945 cu episcopul Dr. Friederich Müller.) Cum aveam numai patru ani, pentru mine a fost nevoie de o dispensă specială, deci am participat un an ca „student extraordinar". Tot auzeam cum vorbeau de dispensă și cum nu știam ce înseamnă, am fost foarte mândră, fiindcă asta trebuia să fie ceva foarte important. De câte ori vorbeam cu tușica Veștemean, sora mamei, îi spuneam: „Știi, eu am dispensă!" și ea nu uita niciodată să se minuneze: „Ce spui? Grozav!" Dimineața ne ducea Ana, fata noastră în casă, cu care ne înțelegeam foarte bine. Offner-Tante era o femeie înaltă, bătrână, cu păr alb ca zăpada pe care-l purta într-un coc pe vârful capului, după moda secolului trecut. Ne lăsam hainele la cuierul din coridor și apoi intram in sala cea mare, cu băncuțe de-a lungul pereților. Acolo cântam, spuneam poezii, jucam diferite jocuri pe care le arătam apoi acasă. Doar că în patru era mai greu, fiindcă nu puteam forma un cerc în jurul căruia să ne învârtim și să cântăm: „Dornröschen war ein schönes Kind..." Tata nu se pricepea deloc. Se străduia cu cea mai mare bunăvoință, stătea atent la locul lui, dar până la urmă uita când îi venea rândul să se învârtă în jurul nostru fluturând batista, așa că după câteva încercări nereușite îl lăsasem deoparte și o cooptasem pe Ana.

La ora zece se aduceau coșurile în care erau tășcuțele noastre cu mâncare. Aveam amândouă ghiozdănele la fel, maronii, din carton presat. Scoteam de acolo chifla cu unt și mărul. Într-o zi am văzut o fetiță mâncând o bucățică de omletă între două felii de pâine și tare am râvnit la o asemenea gustare. Dar pe mama a fost imposibil s-o conving să-mi dea și mie la fel. „Păpară rece?" s-a mirat ea. „E sleită și n-are nici un gust!" Ba da, știam eu că ar fi fost gustoasă, dar în viață nu poți să ai tot ce-ți dorești! Apoi treceam în cealaltă sală, care avea mese lungi, joase pe măsura noastră, unde

tăiam figuri geometrice din hâtie colorată și lucioasă și le lipeam pe carton, desenam, coloram sau coseam. Nu-mi plăcea: fie îmi încleiam degetele, fie le murdăream cu culori, fie mă înțepam. Așa că partea a doua a zilei era o tortură și abea așteptam să treacă. Ușa spre coridor rămânea tot timpul deschisă și, după un anumit timp, începeau să vină cei ce duceau copiii acasă. Offner-Tante era categorică, nici un copil nu avea voie să plece singur! Trăgeam cu coada ochiului și dacă o vedeam pe mama sau pe Ana eram fericite și ne venea să zburăm. Dacă nu, începea coșmarul: dacă nu vine nimeni după noi? Dacă ne-au uitat și ne lasă de izbeliște acolo? Stăteam cu inima strânsă până apărea persoana salvatoare. Mi-aduc aminte că odată, nu mai știu din ce pricină, Ana a întârziat. Plecaseră aproape toți copiii, mai rămăseseră doar câțiva de la orfelinatul bisericii, care plecau în grup. Am început să plângem. Mioara mai puțin, eu mai tare, până ce am molipsit-o și pe ea. Ea era totdeauna mai curajoasă. Nu făcea năzbâtii ca mine și era mai stăpână pe ea, nici nu se pierdea ușor cu firea. În sfârșit a venit Ana și am plecat acasă cu obrajii roșii și ochii umflați. Tata cobora tocmai treptele de la Rectorat și a întrebat imediat ce se întâmplase. Ne-a dus în birou și ne-a vorbit foarte serios: Pentru nimic, dar absolut pentru nimic în lume, nu ne-ar părăsi la grădiniță. Ei ne iubesc foarte mult amândoi, așa că să nu ne mai gândim la asemenea prostie. „Dacă nu", a replicat Mioara, „fugim de la grădiniță și venim singure acasă. Știm cum să ajungem!" Tata a clătinat din cap și ne-a spus nici să nu ne gândim la asta. Totdeauna va veni cineva să ne aducă acasă. Fără noi n-ar putea nici ei să trăiască. Ne-a vorbit ca unor oameni mari și ne-am liniștit. Dar tot ne uitam cu coada ochiului să vedem când apare figura cunoscută în coridor. Într-adevăr nu s-a mai întâmplat niciodată ca Ana să întârzie. Mai apoi am aflat că tata, când nu putea coborî la douăsprezece, trimitea portarul să întrebe dacă a plecat cineva după noi. Altfel, viața la grădiniță era frumoasă, cu excepția zilei de Sfântul Nicolae, când venea „der Nikolaus" în persoană, întovărășit de doi drăcușori îmbrăcați în negru și cu cornițe. Ei aduceau un coș mare, în care se aflau pungi de celofan roșu, legate

cu șnur aurit și câte o jordiță, tot aurită și ea. Der Nikolaus avea un catastif mare, roșu, de unde citea numele copiilor care nu fuseseră cuminți și pe care-i mustra în mod public, clătinând din cap. Iar drăcușorii îl atingeau cu jordițele pe vinovat... Groaznic! Stăteai cu inima tremurând, așteptând să-ți auzi numele. Când toată judecata se termina, răsuflai ușurat și-ți primeai punga de celofan, în care erau nuci, mere, fursecuri și alte bunătăți. Pe deasupra, un mic drăcușor de pluș roșu, ca racii pe care-i fierbea tușica la Vlădeni. Tata găsea că nu este o idee fericită să dăruiești copiilor drăcușori, fie chiar și de pluș. Nici noi nu eram de altfel încântate și-i aruncam imediat ce ajungeam acasă, fiindcă ni se părea că ne urmăresc cu privirea și ne era frică de ei. Oricum, asprimea zilei era îndulcită de alte evenimente, astfel că, până la urmă tot era frumos de Sfântul Nicolae. De cu seara, ne curățam cu sârg ghetuțele și le lustruiam din răsputeri. Din când în când dădeam fuga la tata și-l întrebam: „E bine?" După caz, se declara mulțumit sau ne trimitea să mai dăm de două ori cu peria. Apoi ghetuțele erau așezate la fereastră și dormeam prost toată noaptea, așteptând să-l vedem pe Moș Nicolae. Nu l-am văzut niciodată. Nu știu cum făcea de se strecura ca să nu simțim nimic. Dimineața, încă nu se luminase bine de ziuă, fugeam desculțe la fereastră. Da, Moșul venise și ghetele erau pline de daruri. Era o senzație ciudată, de vrajă, de taină, de sărbătoare! Acolo, pe acel loc venise Sfântul Nicolae, în persoană! Știa de noi, știa că în acea casă locuiau două fetițe, noi, chiar noi! Dădeam buzna în dormitor și arătam ce-am primit. Tata se minuna: „ Ia te uită, a știut Moș Nicolae ce să-ți aducă!" Iar mama desfăcea pachetele, întrebându-se plină de curiozitate: „ Oare ce-o fi aici?" „Cum de-a știut Moș Nicolae ce mi-am dorit?" întrebam noi, mirate. „Doar lui nu-i trimitem scrisoare ca lui Moș Crăciun!" „Păi dacă-i Sfânt?" răspundea tata. „Bineînțeles că știe!" Da, explicația era logică și ne-a mulțumit ani de zile. Așa am primit acele minunate *Vollfarben*, pe care le văzusem în vitrină la Kraft și Drotleff. Doamne ce splendoare! Era o cutie lată cu douăsprezece creioane, nu de lemn cu mina colorată, nu, să nu credeți asta! Erau niște stiluri compacte, groase, toate numai

culoare, învelite într-o membrană transparentă și lucioasă. Douăsprezece în cap, să înnebunești, nu alta.

Eram deja în clasa întâi la Școala germană. Devenisem o persoană respectabilă, de mult nu mi se mai spunea Lidișor. Martha Hager, colega mea de bancă, avea *Vollfarben*. Le scotea triumfătoare din ghiozdan și le așeza pe pupitru. Fetițele priveau cu jind. Martha le dădea câteodată și altora, după toane. I-am povestit mamei. „A, fata lui Hager de la colț!" a spus ea. Dintr-odată s-a făcut lumină în capul meu. Deci Martha era fetița domnului Hager, de la care cumpăram noi vin la sărbători sau când aveam musafiri!

Domnul Hager era un bărbat înalt, prietenos, care vorbea perfect românește și pe care-l găseai totdeauna în pivnița lui de vinuri, pe strada noastră, colț cu Tribunei. Era la câteva case de noi și mama ne lăsa să ne ducem singure până acolo. Mioara, ca mai mare, strângea bine moneda în pumn și o depunea apoi pe masă în fața domnului Hager. Îi dădeam sticla goală, el ne întreba ce mai facem și ne aducea de undeva din întuneric o sticlă cu Fetească de Târnave. Credeam că așa se numește vinul în general. Am fost foarte mirată mai târziu când am văzut că există și alte soiuri. Tata ne punea și nouă un strop pe fundul paharului, apoi turna apă minerală. Nu mi se părea deosebit de bun și nu înțelegeam de ce oamenii mari beau vin...

Deci Martha era fiica domnului Hager! Discuția s-a oprit aici. Mama n-a părut deloc interesată de creioanele în chestiune. Nici tata, căruia i-am spus: „Știi că domnul Hager are o fetiță care-i colegă de bancă cu mine? Are niște *Vollfarben* grozave!" Mi s-a părut ciudată indiferența cu care ascultaseră cuvintele mele entuziasmate și-am tăcut, ofensată. Cu toate acestea, n-o să credeți, Moș Nicolae a știut că nu-mi doream nimic mai fierbinte pe lume decât *Vollfarben* și mi le-a pus în ghete!

Peste câțiva ani, Mioara n-a mai fost și la fereastră nu mai aștepta decât o pereche de ghete. Știam că Moș Nicolae nu există, dar tradiția se respecta. Mama a lipsit și ea de acasă câteva zile de sărbătoare. Era la spital, sau la Vlădeni, la aer curat.

Mi-aduc aminte de un an când, chiar cu o zi înainte, fusesem la spital și o văzusem pe mama doar prin geam: nu aveam voie să intru la ea. Fața ei era tot frumoasă, dar palidă și slăbită și mi-a zâmbit trimițându-mi o sărutare. Tata putea intra înăuntru, eu nu, ca să nu mă „contaminez". În timp ce așteptam, mi-am adus aminte cum, cu ani în urmă, îl văzusem tot așa și pe vărul meu Gică. La fel stătuse la fereastra închisă și zâmbise cu veselie forțată, încercând să se strâmbe la mine, ca pe vremuri. După mai puțin de șase luni, murise... Acum eram mult mai mare, conștientă de ce se petrecea în jurul meu și m-a cuprins o spaimă cumplită. În drum spre casă l-am întrebat pe tata, dacă mama are într-adevăr baccili. (Văzusem un film cu viața lui Robert Koch și știam despre ce-i vorba.) Tata a ridicat din umeri, el care totdeauna știuse să răspundă la întrebările mele...

— O să moară? Așa ca Gică? am întrebat îngrozită. Revedeam în gând fotografia de la înmormântare, de la Vlădeni. Curtea noastră nu mai arăta deloc a curtea noastră! În mijlocul ei era așezat sicriul și nu puteam crede că obrajii prelungi și rigizi care apăreau dintre flori erau cei ai poznașului Gică, cu care ne jucam și râdeam cu lacrimi... Alături, Babu, prăbușit ca o casă ruinată și tușica Ana cu basma neagră pe cap, privind în gol! Nici ea nu era de recunoscut!

— O să moară? Așa ca Gică?

— Nu, Doamne ferește, a răspuns tata hotărât. Nici vorbă! Dacă tata spunea asta, însemna că așa și era. Astfel că m-am liniștit și nu m-am mai gândit la fotografia lui Gică la catafalc.

A doua zi era Sfântul Nicolae. Desigur Moșul uitase de noi. Prea erau dureroase evenimentele pe care le trăiam. Prea era pustie casa noastră, ca o casă din care stăpânii plecaseră pentru totdeauna. Nici n-am mai pus pantofii la fereastră. Venea o zi ca celelalte, care se scurgea cu tristețe și frică, așa cum învățasem prea de timpuriu că se scurg zilele. Dimineața, când m-am trezit, a intrat tata la mine în odaie și m-a întrebat zâmbind:

— Ei, a venit Moș Nicolae?

I-am arătat pantofii goi lângă pat.

— Eu, în locul tău, aș căuta sub pernă...

M-am luminat la față. Da, sub pernă nu mă gândisem să mă uit!

Acolo se găseau două cărți de Jules Verne, legate cu panglică roșie: *Deșertul de gheață* și *Aventurile unui chinez*. Drăguțul de Moș!

— Când le-ai pus de nu te-am auzit? am întrebat

— Am așteptat până ai adormit, cam târziu, e drept și atunci, huș, repede am ascuns cărțile sub pernă.

Tata râdea cu poftă, ca un copil căruia îi reușise o poznă. Niciodată n-am citit cu mai multă plăcere pe Jules Verne. Parcă odată cu cele două cărți intrase o bucățică de normalitate la noi. Erau niște aventuri minunate și mi-aduc aminte până azi cum a aprins căpitanul Hatteras focul pe banchiza de gheață cu ajutorul unei lupe șlefuite tot din gheață. Cât despre delicatețurile pe care le mâncau chinezii, cum ar fi aripioare de rechin sau sos de nervi de balenă, le-am căutat mai târziu pe listele de bucate ale tuturor restaurantelor chinezești în care am intrat. Dar, din păcate, nu le-am găsit nicăieri...

Poate că și împrejurările care ne-au silit să fim multă vreme numai noi doi, fără mama, poate că și boala Mioarei, care a țintuit-o la pat ani lungi, au contribuit ca între tata și mine să se stabilească, dincolo de dragostea firească dintre părinte și copil, un sentiment de prietenie, de camaraderie și de solidaritate, care a fost unul dintre cele mai frumoase lucruri din viața mea. Mai târziu am încercat să stabilesc asemenea relații cu fiul meu. Sper că și el a simțit la fel ca mine.

De fapt, prietenia noastră minunată începuse cu mult, mult înainte, încă din vremea fericită când eram toți patru sănătoși și veseli. De la început, Mioara a fost fata mamei, o fire delicată, plină de devotament și înțelepciune. Îi plăcea să stea pe un scăunel la picioarele ei, care împletea dantele și să vorbească amândouă despre unele și altele. Mama spunea întotdeauna: „Cu Mioara pot să mă înțeleg și să vorbesc de parc-ar fi un om mare." Punea masa, fără să fie trimisă de trei ori s-o facă, așa cum se întâmpla cu mine. Vedea singură ce lipsește și aducea sarea, un pahar sau un cuțit, după ce ochii ei grijulii măsuraseră și observaseră atent totul. Eu aș fi putut să stau zeci de ani la masă, fără să văd că solnița nu e la locul ei. „Cum de Mioara vede și tu nu?" întreba mama.

Nu știam. Ridicam din umeri. Habar n-aveam! Mie-mi plăcea să citesc, să mă joc cu briceagul „de-a țările" și să mă cațăr peste tot unde era de cățărat... Odată, Mioara a făcut o boacănă, nu mai țin minte ce. Nu se întâmpla prea des, e adevărat. Enervată, mama i-a spus: „Dacă ai fi Lydia, te-aș pedepsi!" Am fost foarte, foarte ofensată și mi s-a părut că mi se făcuse o uriașă nedreptate. Am plâns îndelung și toți și-au dat osteneala să mă împace. Pe ascuns mă și bucuram că sunt centrul atenției generale, dar plângeam înainte... Mama și-a cerut scuze, era un om foarte drept. „Vă iubesc pe amândouă la fel, să nu crezi că pe tine te iubesc mai puțin!" mi-a spus. Mai târziu am înțeles mai bine. Fusese după prima perioadă de boală a Mioarei, din care rămăsese cu sechele la inimă. Și apoi, se întâmpla atât de rar ca ea să dea pricină de supărare... Astăzi sunt sigură că în locul mamei aș fi procedat la fel. Apoi a urmat acea recidivă groaznică, după care, cu toate eforturile medicilor, fetița n-a mai putut fi salvată. Ani lungi, mama n-a mai părăsit casa și odaia bolnavei.

În schimb, eu am fost, ca să zic așa, copilul tatei. Cum spuneam, împrejurările au favorizat și ele această situație. Mioara avea zilele numărate. Când nu a mai putut părăsi patul, au mutat-o în dormitor în patul tatei, iar tata a trecut în sufragerie, pe canapea. Eu am rămas singură în odaia copiilor. Era o cameră mare, spațioasă cu două ferestre înalte, prin care se vedeau salcâmii din stradă. Peste drum locuia protopopul Cioran și, mai târziu, Neagu. Alături era catedrala, cu curtea cea mare pe care o exploram câteodată ca pe un continent necunoscut. Din patul meu, din colțul din dreapta, priveam frunzișul printre care se vedeau pete de albastru. Iubeam această combinație de culori care-mi dădea un sentiment de pace și securitate. Nu mă întrebam dacă sunt fericită, copil fiind ești fericit, atât de fericit încât nici nu-ți dai seama că ești fericit. De aceea nu-ți pui întrebări.

La început mi-a fost frică să dorm singură. Tata venea din când în când și-i simțeam prezența prin somn. Deschidea încetișor ușa, se asigura că totul e în ordine, uneori venea până la pat să-mi așeze bine plapuma, o, cu ce delicatețe o aranja să nu cadă și apoi, la fel de încetișor, ieșea pe vârful

picioarelor și închidea cu grijă ușa. După aceea, dormeam și mai adânc.

Dimineața se scula foarte devreme să facă focul. Se ducea apoi în birou și știam că e acolo și scrie. După un timp venea: „Hai, Lydia, sus, e timpul de școală."

Odată cu începutul carierei de elevă devenisem, serios, Lydia. Înainte îmi spuneau Lidișor. Tata găsise acest diminutiv și-l folosea cu plăcere. „I se potrivește mai bine", spunea el mamei. „Trebuia să fie băiat!"

— Mai lasă-mă un pic! Două minute! suspinam eu. Mi-e frig să ies din pat...

— Nu se poate să-ți fie frig. De când am făcut focul...

— Încă cinci minute...

De-abia dimineața îmi aduceam aminte că Mioara e alături, bolnavă, foarte bolnavă. Intram tiptil înainte de a pleca la școală. Mioara stătea ghemuită pe o pernă mare, respirând greu. Nu se putea întinde în pat și câțiva ani a dormit, mai mult n-a dormit, ghemuită pe pernă. Mama o pieptăna, își făcea de lucru în jurul patului și chipul ei îndurerat îmi strângea inima. Mai cu seamă mă făcea să plâng înfrigurarea cu care se străduia să zâmbească, pentru ca Mioara să nu-i vadă lacrimile. Dar Mioara vedea totul, așa cum văzuse totdeauna și se prefăcea că nu observă. Și jocul continua, fiecare se prefăcea că nu știe că celălalt știe...

Trecuseră timpurile când mergeam toți patru la plimbare, noi înainte, îmbrăcate cu rochițe la fel, și părinții în urma noastră. Ne duceam în parcul Subarini, câteodată ajungeam până la Dumbravă, la Grădina Zoologică. Acolo era un lac mare cu bărci. Îmi doream teribil să ne plimbăm și noi cu barca, dar mama se opunea categoric. „Doamne ferește, vreți să cădeți în apă?" întreba ea. „Dacă se răstoarnă barca cu voi?"

Odată, nu mai știu de ce, mama a rămas acasă și tata ne-a plimbat cu barca. „Cum, tu știi să vâslești?" a întrebat Mioara mirată. „Bineînțeles, nu-i greu." Ne-a arătat cum trebuie să mânuiești vâslele și ne-a lăsat și pe noi să le folosim. Nu era mare lucru, până la urmă mama avea dreptate. Vâslele erau grele, îți făceau bășici în palmă. Tata ni le-a luat din mână, zâmbind și noi îl întrebam grijulii: „Nu te dor palmele? Nu te dor chiar deloc?" „Chiar așa, să mă sperii pentru nimica?"

ne-a liniștit el. „Când vrei să faci ceva nu te gândești dacă e greu sau ușor. O faci și gata!"

Era frumos pe apă, dar mi-a părut bine când am ajuns la mal. Ce se întâmpla dacă ne-am fi răsturnat?

Existau însă alte atracții la Dumbravă. Bunăoară, o mare terasă de lemn, sub care clipocea apa. Acolo se strângeau peștii și lumea le arunca fărâmituri. Erau atât de mulți, încât apa nici nu se mai vedea. Săreau lacomi după fiecare bucățică și solzii lor argintii sclipeau în soare ca niște platoșe.

Mama ne cumpăra covrigi. Ce buni erau, cu petele alburii de sare! După ce ne săturam, aruncam bucățele de covrig peștilor și am fi rămas ceasuri întregi urmărindu-i cum se repezeau să le apuce.

Uneori mergeam în grădină și ne opream la animale. Era un pui de crocodil care dormea tot timpul. Mioara hotărâse că de fapt nici nu e viu, fiindcă nu mișcă niciodată. Erau papagali și vulturi și lupi și vulpi care miroseau groaznic și pe lângă care treceam ținându-ne de nas.

Dar cea mai mare senzație era când ne opream la restaurantul de deasupra Grădinii Zoologice. De pe terasa lui se vedeau animalele. Preferam să le privesc de acolo, fiindcă mi-era tare milă de vulturii jumuliți, atât de triști în coliviile lor. Tata comanda pentru el un țap de bere, pentru mama o regală și pentru noi sirop de zmeură. Nu știu cum se făcea, dar era mai bun ca siropul de zmeură pe care-l aveam acasă! Mai erau și covrigei mici, care ne plăceau grozav. „Când o să fiu mare, o să vin în fiecare zi la restaurant", spuneam eu. Mioara era mai realistă. „Ce crezi, o să ai atâția bani?!"

Câteodată ne întovărășea familia Terchilă. Doamna, prietenă cu mama, vedea viața în roz și părea că n-are nici o grijă. Părintele Nicolae Terchilă era coleg cu tata la Academia Teologică, unde preda filozofia. Publicase o excelentă istorie a filozofiei din care, mai târziu, am învățat mult. Era un om vesel, mărunțel de statură, cu părul cărunt și fața deschisă, sinceră. Era foarte poznaș și când nu discuta filozofie cu tata, făcea glume de care râdeam toți cu hohote. Uneori venea și fiica lor, Carmen, o adolescentă frumoasă, sportivă ca și mama ei, pe care o priveam cu admirație.

Îmi amintesc de vizita profesorului Tudor Popescu de la București. Venise împreună cu cumnatul său, părintele Haralambie Cojocaru și cu soțiile. Părintele Terchilă dansase cu o umbrelă deschisă spre marea noastră desfătare, și domnul Tudorică râsese cu lacrimi. Marele cărturar avea o candoare de copil și o inocență îngerească.

Apoi am auzit o veste tristă. Carmen avusese un accident de motocicletă. A stat mult la spital, zbătându-se între viață și moarte. Fusese foarte grav lovită la cap. Părintele Terchilă a venit la noi. Plângea. L-a chemat pe tata, acesta și-a luat patrafirul, crucea și Molitvelnicul în servietă și-au plecat la spital ca s-o împărtășească pe Carmen. A scăpat până la urmă. Dar când am văzut-o, n-am mai recunoscut-o. Chipul ei frumos de odinioară nu mai exista. Doctorii avuseseră mult de lucru ca să-i pună la loc oasele sfărâmate.

În câteva săptămâni doamna Terchilă a încărunțit. Parcă era alt om.

La fel de mult mă bucuram când îl întâlneam pe colegul tatei, profesorul Hradil. Era ceh de origine și nu știu cum ajunsese tocmai la Sibiu. Vorbea stricat românește și susținea totdeauna teorii extravagante. Le explica, bunăoară, studenților cum să hipnotizeze o găină sau alte minunății. Toți țineau la el, fiindcă era om de treabă și lipsit de viclenie. Făcea cursuri frumoase, nu pica pe nimeni și între el și studenții lui domnea o camaraderie desăvârșită.

Mai mergeam la Dumbravă și cu alte cunoștințe. Era grozav de amuzant. Se spuneau glume și râdeam. Doamnele vorbeau despre rețete de mâncare, croitorese și alte chestii plicticoase. În schimb, domnii discutau lucruri interesante, pe care nu le prea pricepeam. Vorbeau de cărți noi, discutau politică. Mă strecuram lângă ei și-l luam pe tata de mână, potrivindu-mi pașii după ai lui. Câte mai știau oamenii mari!

Mi-aduc aminte de acea excursie de neuitat pe care am făcut-o pe valea Oltului. Nenea Tavi, fratele unchiului Veștemean, avea mașină. O raritate pe acea vreme! Parcă o văd și acum: neagră, decapotabilă, formidabilă. Dis-de-dimineață am plecat de acasă. Era ca într-un vis, totul zbura în jur. Nenea Tavi avea cască de piele, mănuși la fel și ochelari care-i acopereau toată fața. Era de nerecunoscut și-mi inspira un respect

teribil. Unii au venit cu trăsurile și ne-am întâlnit într-un anumit punct de unde ne-am dus la mânăstirea Cozia. Era ca într-o poveste! Ne-am oprit apoi la Călimănești pe malul Oltului și undele lui întunecate m-au impresionat profund. Ani de zile le-am văzut în fața ochilor și mi le-am amintit ca pe un ocean fără sfârșit. Toată copilăria m-a urmărit acel tablou minunat, valea îngustă și verde, apele spumegate care goneau la vale. Nu le-am mai revăzut decât după ani. Eram om în toată firea. Valea Oltului m-a încântat, bineînțeles. Dar acel farmec de poveste pierise, acea senzație de tărâm miraculos, din alte lumi, n-am mai avut-o. Tabloul care mă înfiora mi-a pierit din memorie. Păcat! Mi-am spus de multe ori că poate ar fi mai bine să nu mai revii niciodată pe anumite meleaguri ale copilăriei. Să le păstrezi în suflet așa cum le-ai văzut atunci, când știai să descifrezi miracolul din lumea noastră și să privești dincolo de ea... A fost de altfel una dintre ultimele zile cu adevărat fericite. Mioara era în clasa întâi și atât de mândră de costumul ei de străjeriță, încât îl îmbrăcase și în excursie. O, cum o mai invidiam pentru basca albă, pentru șnururile galbene și cravata prinsă într-un inel de piele. Superb! Merita să te duci la școală ca să te poți îmbrăca astfel! Peste câteva săptămâni s-a îmbolnăvit și nimic n-a mai fost ca înainte. Iar până să ajung eu elevă, s-a desființat străjeria.

Eram foarte fericită când aveam musafiri, pentru că totul era altfel, o continuă sărbătoare. Mama și cu Ana pregăteau bunătăți, tort Doboș, cozonaci ca la Crăciun... Și nimeni nu mai era cu ochii pe mine. Uneori venea Nichifor Crainic. Tata colabora la *Gândirea* și erau buni prieteni. Când se ducea la București trăgea uneori la el, în strada Polonă, care pentru mine era o culoare difuză gălbuie. Așa cum Capitala, bunăoară, era un mare oval mov... Aveam toată colecția revistei și îmi vârâsem de câteva ori nasul prin pagini, dar n-avea poze și nu era nimic de priceput în ea, deci nu înțelegeam de ce oamenii mari o citesc. Mai târziu, când mi-a căzut din nou în mână, mi-am schimbat părerea. Erau pagini de mare densitate și frumusețe... Descopeream nume cunoscute, oameni pe care-i cunoșteam bine și despre care nu bănuisem

că sunt talente atât de viguroase. Eu îi știam de pe vremuri, când se jucau cu mine și-mi aduceau bomboane.

Despre Nichifor Crainic auzisem de la ai mei că e un mare scriitor și poet, în orice caz cineva în prezența căruia trebuie să fii foarte, foarte cuminte și „foarte la locul tău", după cum spunea mama.

De data aceasta, domnul Crainic venise cu doamna și cu fata lor, Nini. Lucru rar, noi n-am mâncat la masă cu musafirii, ci în odaia noastră. Deci mi-am închipuit că în sufragerie era cineva aspru și rău, care nu putea suferi copiii. La desert ne-au chemat și pe noi. Când colo, domnul Crainic nu era deloc un uriaș răutăcios, ci un om mic de statură, mult mai scund decât tata, negricios și simpatic. A fost destul să-mi dea puțin nas ca să-mi dau în petic. Știa ea mama ce știa când ne mazilise de la masă...

E adevărat, la început mă ascunsesem după perdea. Parcă văd și acum perdelele lungi de dantelă de la ferestrele sufrageriei. Nichifor Crainic venise la geam, dăduse perdeaua deoparte și încerca să mă convingă să mă apropii. Mioara stătea cuminte pe un scaun și vorbea cu doamna Crainic, în timp ce ceilalți urmăreau manevrele mele. Tata zâmbea, iar mama privea încruntată, cuprinsă de negre presimțiri... În sfârșit am ieșit de după perdea și, simțindu-mă în centrul atenției, am prins aripi. Am cântat, am dansat și am spus poezii, un adevărat recital. De multă vreme nu mai fusesem în asemenea formă.

Când mi-am epuizat repertoriul, am poposit pe genunchii domnului Crainic, cu care am început o discuție foarte serioasă. Nu mai țin minte despre ce am perorat. Știu doar că tata zâmbea întruna...

După zeci de ani l-am revăzut pe Nichifor Crainic la București, în cămăruțele de lângă Gara de Nord. Avea în urma lui ani mulți și grei de pușcărie. Doamna Crainic murise, dar el era același om scund, negricios, plin de vioiciune, cu ochii sclipitori și zâmbet prietenos. Mi-a amintit despre discuția noastră de la Sibiu, când, spunea el, i-am vorbit despre „existența lui Dumnezeu".

— Doamne Sfinte, chiar așa? Îmi închipui ce prostii mi-au putut ieși din gură! am exclamat eu rușinată.

— Da'de unde, a fost extrem de interesant, m-a asigurat el. Mi-a făcut o plăcere nemaipomenită, am să țin minte toată viața! Când te gândești câtă teologie știu copiii, mai ales dacă au tată profesor de dogmatică!

Acum înțelesesem de ce atunci tata zâmbise tot timpul și de ce n-am fost pedepsită a doua zi, pentru boacăna care a urmat. Lucrurile s-au petrecut astfel: Spre seară am ieșit cu toții în oraș. Domnii au plecat la Bulevard să bea o bere, iar doamna Crainic a rugat-o pe mama s-o ducă puțin prin târg, prin magazinele de pe Strada Regina Maria... Mama voise să ne lase acasă, dar doamna Crainic și cu Nini au insistat să mergem și noi. Deci Ana a primit ordin strict ca după două ore să vină să ne ia de la Bulevard, unde urmau să se întâlnească cu domnii.

Cele două doamne din București aveau pieptănături cum eu nu mai văzusem în cei câțiva ani ai mei. Purtau părul ridicat în creștetul capului, într-o sumedenie de bucle, cu adevărat senzațional. Nini semăna foarte bine cu tatăl ei și vorbea ușor peltic. Ne împrietenisem și tocmai îi spusesem că Bucureștiul trebue să fie violet și Strada Polonă gălbuie ca untul... În schimb, când spuneai Sibiu, vedeai în fața ochilor ceva argintiu, ca solzii de pește.

Pe scurt, totul decurgea minunat. Simțeam privirile mamei ațintite asupra mea. Nu-i venea să creadă că totul merge atât de bine. Catastrofa s-a produs tocmai la bomboneria *Căliman*. Mergeam deseori cu mama acolo și-l cunoșteam bine pe domnul Căliman, care ne saluta cu prietenie și, cu mâinile lui grase și foarte curate, de invidiat de curate, ne punea bomboane în pungă. Mama plătea și plecam, primind cu măsură caramele Stollwerck, atât cât să nu ne doară burta.

Doamna Crainic a cerut să intrăm în bombonerie, s-a uitat împrejur și ne-a spus nouă, copiilor, să ne alegem câte o cutie de bomboane. Cutie, nici mai mult nici mai puțin!

Mioara, modestă și drăguță ca de obicei, a declarat că nu știe ce să aleagă și a primit de la doamna Crainic o cutie frumoasă de bomboane de ciocolată, legată cu o mare panglică roșie. Eu ochisem pe raftul de sus o cutie mare, mare, Doamne ce cutie! Închipuiți-vă, era de aur și în mijloc, într-un oval de pluș roșu, se aflau două siluete, tot aurii și cu peruci. Ea

purta crinolină, iar el ținea în mâna dreaptă o pălărie în trei colțuri, în timp ce-i făcea doamnei o reverență adâncă. Am arătat-o cu degetul. (Prima greșeală mortală: „ Ți-am spus de o mie de ori, nu se arată cu degetul!") „P-asta o vreau!" Dacă mi se ceruse să aleg, ei bine, alegeam!

Presimțind uraganul, a intervenit domnul Căliman, susurând cu vocea lui dulce ca o caramea că n-are scară, cutia e prea sus și n-are cum s-o ajungă. Doamna Crainic și cu Nini râdeau cu lacrimi și au cerut să se dea jos cutia, imediat. „Eu p-asta o vreau!" Așa că am primit cutia, în timp ce mama mi-a aruncat o căutătură, of ce căutătură, și mi-a spus: „Bine, lasă că vorbim noi acasă!" Și-am vorbit, vă rog să mă credeți. Singura mea salvare a fost că în fața tatei strânsesem câteva pluspuncte cu cunoștințele mele dogmatice, după cum am înțeles cu câțiva zeci de ani mai târziu, așa că el s-a menținut în următoarele zile într-o neutralitate binevoitoare, care mi-a îndulcit mult amarul.

Culmea a fost că, de fapt, nu meritase. Cutia Mioarei era mai înaltă și avea bomboane pe două rânduri. Pe când a mea, mai mult foiță maronie și margini aurite late, astfel că pentru bomboane rămăsese prea puțin loc. Le-am terminat repede și, la porunca expresă a mamei, din cutia Mioarei n-am primit nimic! Ce viață!

Astfel am făcut prima experiență serioasă din viață: nu tot ce strălucește are valoare și merită a fi râvnit...

Mai veneau și alți oaspeți la noi. Radu Gyr îl vizita des pe tata. Era un bărbat înalt, timid, cu o înfățișare modestă și ochelari. Stăteau ceasuri întregi în birou și discutau, discutau... Tata ne citea din poeziile lui și mie-mi plăcea cu deosebire strofa: „Fata lui cât un cercel a făcut pipi pe el...", care îmi dădea un accentuat sentiment de superioritate. Eu nu făcusem niciodată așa ceva!

Destul de des apărea doctorul Popescu-Sibiu, mărunțel și foarte vorbăreț. Perora cu voluptate. Umplea o scrumieră cu mucurile de țigări, pe care le fuma una după alta, și mama era foarte nemulțumită: „Iar ne umple casa de miros de tutun!" Câteodată venea domnul Onisifor Ghibu la tata. Discutau în birou și îmi făceam de lucru acolo ca să aud ce spun. Era foarte serios, dădea politicos mâna cu mine și continua discuția

fără să mă mai privească. Apoi, totdeauna de Rusalii, îl găzduiam pe arhimandritul Scriban. Mâncam în sufragerie la masa cea mare și părintele Scriban ne punea să sărim în jurul mesei și să strigăm: „Sănătate, sănătate, că-i mai bună decât toate!"

Cred că la Rusaliile din '40 a primit tata crucea de stavrofor. Când l-am văzut cu crucea pe piept ne-am minunat și am întrebat-o pe mama: „Tata-i episcop acum?" Ne-a explicat despre ce-i vorba și-l rugam pe tata s-o poarte în fiecare duminică. Era și mai impunător cu ea. Dar tata a pus-o în cutia ei în dulap și n-a mai scos-o decât la ocazii oficiale.

Se puneau armindeni la poarta catedralei și la a noastră. Era mare, mare sărbătoare. Slujea mitropolitul Bălan împreună cu un sobor de preoți. De o parte și de alta a lui stăteau în altar tata și părintele Cioran, amândoi înalți, cu părul cărunt pieptănat într-o parte, de parcă ar fi fost frați. Tata ne explica de ce-i spune „Duminica Cincizecimii" și ne citea din *Biblie* cum veniseră peste apostoli limbi de foc. „Astea-s petele de deasupra capetelor ucenicilor în icoana de la tușica", se lumina Mioara. De câte ori mergeam acolo, ne uitam cu mare atenție la icoană și găseam amândouă că totuși petele seamănă prea puțin cu niște limbi de foc! Mioara îi spunea unchiului părerea ei și acesta dădea din cap, cu totul de acord. Da, semănau mult prea puțin cu niște limbi de foc! Probabil pictorul nu se pricepuse să picteze limbi de foc...

Timpul trecea și noi creșteam. În vara anului 1938, înainte ca Mioara să meargă la școală și să se îmbolnăvească, am călătorit la București, la Babu. Mai întâi și întâi, am fost foarte dezamăgită. Bucureștiul nu era o pată violetă, ci un oraș mare și zgomotos. Mai ales nopțile fierbinți și căldura înăbușitoare care nu ne lăsa să dormim, mi le amintesc bine. Zăceam în pat ca într-o baie fierbinte și abia așteptam să ne întoarcem acasă. Dar dimineața ne schimbam părerea. Ne duceam în Cișmigiu și în Parcul Carol sau ne plimbam pe malul Dâmboviței, care curgea în apropierea Străzii Vânători unde locuia unchiul. Tușica stătea toată ziua în bucătăria restaurantului, amestecând în cratițe mari cum nu mai văzusem. Babu era la tejghea, glumind când cu unul când cu altul. Ce formidabil

lucru să stai la tejghea! O, ce-mi doream și eu să cotrobăi prin sertare, să scot bani și să scriu ceva pe o bucățică de hârtie... Entuziasmul meu n-a mai cunoscut margini când ne-am dus să vizităm niște cunoștințe care aveau farmacie pe Bulevardul Brătianu, vizavi de Scala. Asta da viață! Erau mult mai multe sertare ca la Babu și pereții plini de rafturi din care scoteai tot felul de sticluțe și pliculețe cu prafuri. Am avut voie să stau după tejghea, să mă plimb prin încăperea din spate și să văd cum se preparau alifii în castroanele de porțelan cărora li se spunea mojaruri. O, Doamne! Luni de zile apoi m-am jucat de-a farmacia și mi-am dorit să devin farmacistă.

Între timp, evenimentele îngrijorătoare se înmulțiseră. Se vorbea mereu de război și se făceau tot felul de pregătiri și repetiții de alarme aeriene. Într-una din nopți am fost treziți de sirene care hăuleau. A venit Babu la noi în odaie, spunându-ne să nu ne speriem. Se mai întâmplase și altă dată. Dar și mama și noi ne-am speriat groaznic, astfel că a doua zi am plecat acasă.

Auzeam vorbindu-se de München și de Chamberlain, cu nelipsita lui umbrelă. Până și în excursia de pe Valea Oltului se discutase politică. Nu era ca înainte. Oamenii mari erau îngrijorați și clătinau din cap: „Ce-o să fie, vai de noi!" Nu erau mulțumiți nici de regele Carol. Nu înțelegeam mare lucru, regele venise cu câtva timp înainte la Sibiu, împreună cu fiul său, când elevii de la școlile militare depuseseră jurământul. În Piața Mare se ridicase o tribună și cadeții defilaseră prin fața ei. Toate oficialitățile orașului, printre care mitropolitul și tata, ca rector al Academiei, luaseră loc acolo și noi îl invidiasem. Să stai atât de aproape de rege și mai ales de voievodul Mihai, un adolescent frumos pe care toată lumea îl iubea!

În aceeași toamnă Mioara s-a îmbolnăvit. Venise transpirată din recreație. Cum în clasă geamurile rămăseseră larg deschise, a tras-o curentul și a răcit. A doua zi a făcut febră. Da, îi fusese frig. Cum stătea în banca întâi, aerul rece venise direct pe ea.

— De ce nu i-ai spus doamnei Creangă să închidă geamul? a întrebat mama.

Doamna Creangă, învățătoarea, era bună cunoștință cu mama și fata ei, Doina, colega de bancă a Mioarei.

— Mi-a fost rușine...

A fost chemat doctorul Hager (o simplă coincidență de nume cu domnul Hager, cel cu pivnița de vinuri). Era medicul de copii la modă și ne îngrijise de mici. Parcă îl văd și acum: un bărbat înalt, cu ochelari, care vorbea românește cu un accent pronunțat și ne dădea siropuri dulci și bune de tuse.

„O simplă răceală", i-a spus el mamei. „Îi trece în câteva zile. Dați-i de mâncare, dacă are poftă. Să se hrănească bine, să stea câteva zile în pat și s-a rezolvat."

Mioara era un copil sănătos, avea poftă de mâncare, nu era jumăroasă ca mine. Mama i-a dat unt și șuncă, și slănină, după cum spusese doctorul. Dar nu s-a rezolvat în câteva zile. Fusese o gravă greșeală. La febra pe care o avea, ar fi trebuit să primească ceaiuri și mâncare ușoară. După vreo două săptămâni, părinții au chemat alți doctori: gripa cea inofensivă se transformase într-un reumatism articular, care în scurtă vreme i-a afectat inima, dându-i miocardită.

Câteva luni a stat în pat. Respira greu și pieptul i se bombase în dreptul inimii. Apoi s-a simțit mai bine. Încet, încet s-a refăcut în oarecare măsură. Însă afecțiunea la inimă a rămas. Părinților li s-a spus că trebuie să fie foarte, foarte prudenți. Orice răceală, orice gripă neînsemnată poate avea urmări fatale.

Viața a reintrat oarecum în normal. În anul următor, Mioara s-a dus din nou la școală, iarăși în clasa întâi. N-au mai dat-o la Școala Regina Maria ca înainte, ci la școala de aplicație a Școlii Norrmale de Fete. Fusese ideea finei Gherman, tanti Titi, cum îi spuneam noi, care era profesoară de pedagogie la Școala Normală și ca atare directoare a școlii de aplicație. Scopul acestei școli de aplicație era ca elevele, viitoare învățătoare, să poată face o practică pedagogică intensivă. Clasele erau mixte, nu foarte numeroase și învățătoarele, cu mare experiență didactică.

Cu câteva luni înainte, profesorul de muzică de la Academie, Petru Gherman, se căsătorise și-i chemase ca nași pe părinții mei. Nunta s-a făcut la Timișoara, la familia miresei,

Septimia Coman, despre care am vorbit mai sus. Era o femeie frumoasă, înaltă și distinsă, o profesoară excepțională, de care m-am îndrăgostit imediat. Da, așa aș fi vrut să fiu eu când eram mare... Pe noi nu ne-au dus la Timișoara și am rămas acasă destul de abătute. Dar supărarea noastră n-a durat mult: tinerii căsătoriți, neavând locuință, s-au mutat provizoriu la noi, unde altundeva? Deci sufrageria a devenit camera lor și câteva luni a fost minunat. Finul Petre era un om foarte drăguț, vesel, totdeauna bine dispus. La masă făcea glume și toți râdeam cu hohote. Se integraseră în familia noastră ca și cum i-ar fi aparținut dintotdeauna și ni se părea că e o neîntreruptă sărbătoare. Era un foarte talentat compozitor, cânta la pian și avea o formidabilă voce de bas. Ne cânta câteodată seara, acompaniindu-se singur la pian. Duminica dirija corul catedralei și noi ridicam ochii să-l vedem sus, în balconul corului. Eram tare mândre de el și ne venea să strigăm în gura mare că e finul nostru și că locuiește la noi. Când, la diferite festivități, i se cântau compozițiile, eram fericiți și succesele lui le priveam ca și cum ar fi fost ale noastre, ale întregii familii. Tata îl iubea foarte mult, se atașase de el ca de un frate mai mic și îi spunea mamei: „E un băiat minunat, n-are strop de răutate, egoism și viclenie în el."

După câteva luni, s-au mutat, spre tristețea noastră. Cu câteva zile înainte l-am întrebat pe tata dacă nu s-ar putea ca finii să rămână definitiv la noi.

Tata m-a privit foarte serios și mi-a spus: „Și mie îmi pare rău că pleacă. Dar trebuie să aibă casa lor. Asta nu înseamnă că n-o să-i mai vedem des." „De ce trebuie să aibă altă casă? La noi nu-i casa lor?" „Nu-i același lucru. Aici au numai o cameră. Acolo o să aibă camere mai multe și o să fie mai la larg." De altfel se mutau în casa din Carmen Sylva, unde locuisem noi pe vremuri, la altă scară și la etajul doi.

Într-adevăr ne vedeam des. Finul venea la noi în fiecare zi. Trecea întâi să vadă ce facem și apoi se ducea la cursuri. Era un bărbat frumos, cu trăsături energice și păr buclat. Îl rugam să ne cânte ceva și se așeza imediat la pian. Vocea lui minunată de bas se auzea în toată casa. Uneori venea el să mă ia de la grădiniță, alteori o vedeam pe tanti Titi așteptând

în coridor. Eram foarte încântată. Îmi plăcea mâna ei cu degete foarte subțiri, mai rece decât a mamei și știam că acasă ne aștepta finul Petre cu veșnicele lui glume.

Ne-a vorbit atât de mult de Săliștea lui cea dragă, încât i-a convins pe ai mei ca vara să petrecem acolo o parte din vacanță. Am închiriat o casă, sus, Pe vale, cum se numea ulița ce urca spre munte. Prin mijlocul ei curgea un pârâiaș, era într-adevăr senzațional. Săream de mii de ori de o parte și de alta a lui și mai aterizam câteodată și în apă, ceea ce era strict interzis, fiindcă apa era foarte rece. „Ai să răcești", spunea mama. „Nu simți ce înghețată e apa?" Nu, nu simțeam sau chiar dacă simțeam, nu mă puteam împiedica să văd cum alunecau firișoarele de apă, ca niște șerpi, printre degete. Făceam baraje de pământ împreună cu Mioara și așteptam cu sufletul la gură să vedem cum se va inunda strada. N-am reușit niciodată. După câteva minute, minusculele valuri răzbăteau prin și pe lângă barajul nostru și ne consolam spunând: „Las'că mâine facem unul mai mare!"

Proprietarii noștri erau doi bătrâni, ea măruntică și blândă, el înalt, uscățiv și cu o uriașă mustață albă. Povestea neconteniț întâmplări din timpul războiului mondial.

Se pare că fusese prin Italia. Când se scula de la masa de scris, tata se plimba cu el prin curte și asculta ce isprăvi făcuse talianul: asedii, bătălii, lupte la baionetă... Povesteau ceasuri întregi și în cele din urmă tata l-a poreclit pe moș „Talianul".

Talianul i-a și rămas numele și când, câteodată, trecea părintele Isac pe la noi, nu uita să ne transmită „multe doriri de bine" de la Talianul.

Părintele Isac, unul dintre preoții comunei, locuia pe aceeași uliță, mai jos. Avea o casă frumoasă și grădină cu stupi. Ceasuri lungi și le petrecea cu albinele și încerca să-l inițieze și pe tata, dar tata n-avea răbdare. Cu copiii lui, Puiu și Păpușa, am rămas prieteni și ne-am revăzut totdeauna cu mare bucurie. Mai venise în sat și un alt fin de-al nostru, părintele Hămbășan din Sadu, a cărui soție era săliștească. Și, bineînțeles, finul Petre, pe care îl vizitam deseori la părinții lui. Mai cu seamă bunica îi plăcea tatei foarte mult. Era o femeie măruntică, slabă, cu fața ca o marmură lustruită. Citea neconteniț *Psaltirea*. Se bucura mai ales de tata și stătea ore întregi

de vorbă cu el. Pe tata îl impresionase foarte mult bătrâna și a pomenit-o totdeauna cu afecțiune și respect.

Mi-amintesc ziua când am văzut-o prima oară. Avea o odăiță deasupra scării, în fundul curții. Stătea acolo, în dreptul ferestrei și citea. Când am intrat în curte, eram mulți, o societate întreagă, a ieșit în pridvor și l-a îmbrățișat cu dragoste pe nepotul ei. Apoi s-a aplecat și a sărutat mâna tatei. Iar tata i-a sărutat și el mâna. Asta m-a mirat mai mult decât orice, pentru că nu intra în obiceiurile lui. Apoi a strâns-o la piept și m-am gândit că așa ar fi făcut cu mama lui. Stăteau îndelung de vorbă. „Știe mai multă teologie decât toți studenții mei la un loc", spunea el. „Asemenea bătrâni țin credința în popor."

Mai târziu, când a citit cartea *La femme et le salut du monde* a lui Evdokimov, o pomenea mereu pe bunica finului Petre. Îl preocupa foarte mult această problemă a păstrării credinței în popor, rolul covârșitor pe care-l joacă femeile în această privință și totdeauna se gândea la acea bătrânică minunată cu ochi de-o liniște impresionantă și fața ca o marmură bine lustruită.

Într-o zi ne-am dus cu toții în munte, la schitul Foltea. Erau acolo câțiva călugări care au povestit că prin munții din împrejurimi se ascundeau încă pustnici, trăind în asceză și rugăciune. Pe tata îl interesa extrem viața lor și discuta mereu cu finul Petre și cu părintele Isac despre ei.

A fost o vară liniștită. Ultima, de altfel, pentru că apoi s-au precipitat evenimentele care au schimbat cu totul cursul istoriei și al vieții noastre.Veneau vești îngrozitoare din Răsărit. Rușii intraseră în Basarabia și Bucovina. Zilnic soseau trenuri pline cu refugiați, oameni nefericiți care-și părăsiseră tot avutul. Îi vedeam pe stradă, la gară, pretutindeni. Ședeau pe geamantane și nu știau încotro s-o apuce. Încet, încet, se organiza câte ceva pentru ei, începeau cu greu să intre într-un ritm normal de viață, dar întunericul care plana deasupra noastră nu se mai ridica.

A venit apoi încă o lovitură dureroasă: Dictatul de la Viena. Am aflat îngroziți că ni se lua o parte din Ardeal. Mama plângea și tata era nenorocit. Niciodată nu-l văzusem atât

de încruntat. Nu vorbea mai deloc și slăbise ca după o boală grea.

Mi-amintesc de întrunirea care a avut loc în fața catedralei. La balconul cel mare, deasupra scării principale, ieșise mitropolitul Nicolae și vorbea poporului. Se strânsese o mare mulțime. Curtea Mitropoliei, strada până departe erau înțesate de oameni care plângeau și ascultau cu capetele descoperite vorbele mitropolitului. Alături erau primarul, prefectul, comandantul garnizoanei. L-am văzut și pe tata cu capul descoperit. Am îngenuncheat pe asfaltul străzii. Mama și Mioara erau lângă mine. Plângeam toate trei. Se întâmplase o mare nenorocire, înțelegeam asta și mi se părea că trăim un coșmar din care mă străduiam să mă trezesc. Nu, coșmarul nu avea sfârșit... Mitropolitul Nicolae era un mare orator și vorbea astfel încât te cutremurai. Au mai vorbit și alții. Am trecut apoi drumul, acasă, cu inima strânsă.

Curând au început să vină refugiați din Ardeal. Ne obișnuisem cu cei din Basarabia și Bucovina, cu limba lor atît de deosebită de a noastră. Acum veneau alții.

Universitatea din Cluj s-a instalat în clădirea tocmai terminată a Liceului de fete, pe Șoseaua Carmen Sylva. Iar clinicile universitare au fost adăpostite la Școala Militară din Subarini și, pe nesimțite, sibienii n-au mai spus „tramvaiul care merge la Școala Militară", ci „tramvaiul care merge la clinici".

Sibiul era plin de figuri noi. Într-o zi a sunat la ușă un domn mărunt de statură, foarte brunet, cu părul pieptănat cu cărare într-o parte. Tata l-a primit cu un strigăt de bucurie: „Dumitre, bine ai venit!" „Bine te-am găsit, Dumitre!" a răspuns el. Era profesorul Dumitru Căprioară de la Facultatea de Medicină, coleg de liceu cu tata. Apoi a adus-o și pe soția lui, o femeie înaltă, frumoasă, cu sprâncene foarte groase și arcuite, pe care am îndrăgit-o imediat. Cu nenea Căprioară și cu tanti Marioara am rămas prieteni și ne-am văzut des tot timpul cât au stat la Sibiu.

A apărut și Grigore Popa, conferențiarul de la filozofie. Era un om înalt, chiar mai înalt decât tata, liniștit și blând. Aveam impresia că stă în picioare pe un scaun. Vorbea domol, spunea lucruri extraordinar de interesante și de adânci, și-l ascultam cu gura căscată. În schimb soția lui, Tiți, nu-i

ajungea nici până la subsuoară, dar era energică, mai energică decât trei energici la un loc. Fuma ca un turc, țigară după țigară. Nu mai văzusem femei fumând și-o priveam cu uimire. Era veselă și vorbăreață. Îl domina nu numai pe Grigore, ci pe toți ceilalți. Stabilise cu noi, copiii, o relație de egalitate și de camaraderie, ca și cum am fi fost de aceeași vârstă. Ne interzisese categoric s-o numim altfel decât Titi. Pe cât era Grigore de profund și de blajin, pe atât era Titi de vitală și realistă. A găsit în scurtă vreme locuință, într-un cartier frumos de vile, pe Strada Johanna Balk, într-o casă care părea desprinsă dintr-o carte cu povești, mare performanță pentru criza de locuințe ce izbucnise cu atâția nou-veniți.

Eram fericită să știu că acolo, la acele ferestre, sunt oameni cunoscuți, că intram înăuntru și puteam privi pe fereastră afară. Cam așa arăta, în cărțile fraților Grimm, casa în care locuiau piticii și Albă ca Zăpada... Grigore și Titi erau și prietenii noștri, ai copiilor, nu acceptau să le spunem „săru' mâna". Întru totul se comportau cu totul altfel decât alte cunoștințe, pentru care eram doar niște copii.

Începeam să pricepem, atât Mioara cât și eu, că dincolo de Sibiu era o altă lume, mai puțin severă, mai puțin formalistă, mai deschisă și, după cum am înțeles mai târziu, mai puțin provincială.

Grigore Popa a început să editeze un ziar, *Țara*, și îmi aduc aminte cât au mai dezbătut, împreună cu tata, ce nume să-i dea. De câte ori se întâlneau, vorbeau de tiraje, șpalturi, paginație, articol de fond și alte expresii pe care, de altfel, le auzeam zilnic la noi în casă sau când mergeam cu tata la Tipografia Arhidiecezană, unde apărea *Telegraful Român*.

Întru totul, viața intelectuală a Sibiului devenise mult mai efervescentă. Tata era invitat la diferite ședințe și cenacluri ale Universității. Făcea parte din redacția revistei *Luceafărul* și a intrat astfel în contact cu acele somități culturale ale Clujului, care au înscris pagini importante în istoria cărturărească a țării.

Era, bunăoară, doctorul Victor Papilian, celebrul profesor de anatomie de la medicină, un om minunat și un scriitor de mare talent. Era plin de căldură și entuziasm. Vorbea repede, parcă neputând să-și stăpânească bogăția de idei și

sentimente. În tinerețe fusese ateu și chema studenții duminica dimineața ca să disece cadavre și să le demonstreze că în afară de mușchi și oase nu mai există nimic.

„Părinte Stăniloae, părinte Stăniloae", vorbea el precipitat ca și cum l-ar fi zorit cineva din urmă, „ani de zile am disecat cadavre și-am întrebat pe studenții mei: « Unde vedeți voi aici suflet? Nu există suflet, nu există Dumnezeu, nu există decât materie, mușchi și oase.»"

Apoi s-a convertit și a devenit un creștin adevărat, mărturisindu-l pe Dumnezeu cu aceeași fervoare cu care îi contesta înainte existența.

Mi-aduc aminte că i s-a jucat piesa *Cerurile spun*, de către o echipă studențească de teatru amator. Tata a venit entuziasmat acasă și ne-a spus că profesorul Papilian e un mare scriitor și că atunci, în acea seară, a auzit una din cele mai bune piese ale dramaturgiei românești. S-a bucurat cu mare sinceritate de succesul prietenului său și zile întregi a vorbit numai de asta.

Mai târziu, când am început să pricep mai mult din viață, mi-am dat seama cât de generos și lipsit de egoism era. Nu cunoștea invidia care înveninează relațiile dintre oameni. Cu câtă amărăciune înregistrează cei mai mulți succesele confraților, ale „celorlalți". Cu ce cuvinte meșteșugite comentează realizările acestora! Toate, având ca scop să demonstreze că, în fond, respectivul a scris ceva frumos, dar nu mare lucru, excelent, dar comun și lipsit de originalitate și de fapt, probabil că nici n-a scris el, ci a copiat după vreun autor din Occident, necunoscut la noi. Iar dacă n-a copiat, apoi cu siguranță s-a inspirat în mod discret de la unii și alții. Pe scurt, speră ca, după un asemenea elogiu, cel elogiat să fie desființat în modul cel mai perfid și fără drept de apel.

Aceste adevăruri amare le-am resimțit, și nu numai eu, citind unele, nu multe, slavă Domnului, dintre numeroasele scrieri dedicate tatei, după moartea lui.

Da, el ar fi fost într-adevăr un mare teolog, foarte creativ, spun aceștia. Creativitate care se datorește norocului de a fi fost contemporan cu colegi de-ai lui, iluștri toți, arhicunoscuți în urbea lor, ceea ce i-a stimulat puterea de creație atât

în teologie cât și în ziaristică. De remarcat că, după asemenea opinii, reciproca nu există. Darurile s-au revărsat de la aceste somități locale spre Stăniloae și niciodată în sens contrar. Nu vreau să comentez asemenea afirmații. Mă miră doar că lista contemporanilor celebri sus-numiți cuprinde nume care n-au putut fi ale unor colegi ai tatei, pentru simplul motiv că, în perioada în care a funcționat el, erau eventual elevi sau studenți. Geniul lor să fi fost atât de mare încât să-l fi influențat încă din frageda lor pruncie??

Într-un articolaș, care amintește de un răvaș de plăcintă, așa cum sunt toate capodoperele sale, un tânăr teolog sibian afirmă, o minune, că Stăniloae a fost puternic influențat, de pildă, de Martin Buber. La el ar fi descoperit tata ideea de personalism, care l-a condus la a crea o teologie a persoanei. Incontestabil, Buber a fost un mare gânditor pe care-l citim cu respect și admirație. Dar doctul comentator nu trebuia să se străduiască a-și îmbogăți lectura până într-atât. Era suficient să-și amintească de *Biblie*. Teologie mai personalistă, relație Eu–Tu mai profundă și mai pregnant exprimată nu s-ar putea găsi. Nu mă îndoiesc că, la rândul său, Martin Buber citise și el *Biblia* înainte de a scrie celebra lui operă.

Da, tata l-a citit nu numai pe Buber. I-a citit pe Barth și Rahner, pe Heidegger și Kierkegaard, pe Blondel și Philibert și câți alții! Ce noroc că nu i-a citit și savantul autor al articolașului! Altfel, lista cu cei de la care a luat tata diverse idei ar fi fost cu mult mai lungă, spre disperarea cititorilor.

Aș mai vrea să menționez o opinie a altui admirator, tot sibian, care mi s-a părut „remarcabilă": Stăniloae ar fi avut șansa să trăiască într-o perioadă foarte propice creației lui. Da, e adevărat! Foarte propice perioadă, mai ales dacă ne gândim la anii de pușcărie, la ceilalți în care a fost amenințat continuu, privit de sus, marginalizat în toate felurile!...

Cred că una dintre virtuțile tatei a fost aceea de a accepta și prețui cu sinceritate și generozitate pe ceilalți, de a le recunoaște meritele și de a se bucura de succesul lor. E o calitate pe care n-o au decât spiritele cu adevărat mari, drepte și generoase.

Era apoi celebrul Iuliu Hațeganu, rectorul Universității, un om mic de statură, cu o frunte lată și cu părul argintiu, impunător, plin de vervă și prestanță. Era un mare orator și entuziasma sala ca nimeni altul, atunci când vorbea la diferite manifestări studențești. Câteodată, tata mă lua cu el și era o adevărată sărbătoare să-l auzi pe doctorul Hațeganu. Dar el n-a fost numai un mare orator, ci un mare diagnostician, unul dintre cei mai mari pe care i-a avut medicina românească. Era destul să privească un bolnav pentru a-și da seama ce are. Când, prin anii cincizeci, după o lungă perioadă de închisoare, l-au scos și l-au dus la căpătâiul unuia dintre miniștri (chiar ministrul sănătății), care era bolnav și nu i se putea pune un diagnostic, scena s-a petrecut în modul următor. (Mie mi-a relatat-o unul dintre internii care au făcut parte din suita lui Hațeganu, în camera de spital.) Era dimineața de Paști și toată lumea se prefăcea că nu știe, eventual bunii prieteni își șopteau prin colțuri, așa ca să nu audă nimeni: „Hristos a înviat!"

Hațeganu, tocmai eliberat, a fost condus, întovărășit de mulți medici, pentru care era o legendă vie, în rezerva de la Spitalul Filantropia unde era internat ministrul.

„Hristos a înviat, colega!", a spus el intrând pe ușă. Apoi s-a întors către cei care îl urmau și a șoptit: „Cancer!" Din nefericire, aceeași preciziune a dovedit-o profesorul Hațeganu și atunci când a fost vorba de Mioara, pe care tot el a tratat-o, în a doua etapă a bolii. Venea săptămânal, totdeauna senin și cu zâmbetul pe buze, povestindu-i fetiței o sumedenie de povestioare și glume, astfel că ea abia aștepta să-l vadă... După aceea trecea cu tata în biroul lui. Odată i-am văzut prin ușa întredeschisă. Nu mai zâmbea și avea lacrimi în ochi... Când l-am întrebat pe tata: „Tată, de ce era supărat domnul Hațeganu? Parcă plângea!" tata mi-a răspuns că desigur mi s-a părut. Probabil că bătea lumina într-un anumit fel pe fața lui... Tata își făcea de lucru cu niște hârtii și n-a vorbit decât scurt de tot cu mine, lucru neobișnuit...

Nu mi se păruse... Mai târziu am aflat: tocmai îi spusese tatei că Mioara mai avea șase luni de trăit. La trei zile după cele șase luni, Mioara a murit...

Era apoi profesorul Goia, marele internist, care, după moartea Mioarei a tratat-o pe mama. Un bărbat înalt, ușor gârbovit, cu ochelari. Era și el destul de bolnav, și când tata l-a întrebat de ce nu se tratează, a răspuns zâmbind: „Ce să-i faci, părinte rector! Cizmarii umblă totdeauna cu păpucii sparți!"

Și mai ales era profesorul Gheorghe Popovici Boșcu, de la catedra de medicină infantilă, dragul meu doctor. Îl iubeam ca pe un bunic și abia așteptam să fiu bolnavă ca să-l cheme... Venea, se așeza pe marginea patului și rămânea acolo cu ceasurile, povestind, spunându-mi câte în lună și în soare, tot felul de istorii fantastice.

Semăna puțin cu Pick-Wick, cu fața rotundă, ochelari și păr cărunt, care începuse să-i părăsească creștetul. În fiecare zi, în drum spre spital, ocolea pe la catedrală să se închine. Îl vedeam pe fereastră și ne-am fi putut pune ceasurile după apariția lui. Apoi mergea la secția de copii a spitalului public și ședea ceasuri întregi lângă micii lui pacienți. Îi știa pe nume pe toți și buzunarele lui erau pline de bomboane. Uita pur și simplu să plece și seara colaboratorii îl trimiteau acasă: „Dom'profesor, e târziu, duceți-vă, ați avut o zi grea." „Da, da, bine, bine!" răspundea el cu bonomie și rămânea mai departe.

Toată lumea îl iubea și se povesteau cu duioșie o sumedenie de întâmplări ale „profesorului distrat", fiindcă era într-adevăr foarte distrat.

Bunăoară, într-o zi, în tramvai, a venit taxatorul să-i dea bilet. Doctorul Popovici stătea în picioare și se ținea de una din curelele care atârnau de tavan. „Da, imediat", a răspuns el plin de bunăvoință. „Fii drăguț și ține dumneata de sus, până scot eu portofelul!"

Odată și-a uitat umbrela, de care nu se despărțea niciodată, într-un magazin. Mai târziu și-a dat seama de pierdere și a pornit înapoi, făcând ocolul prăvăliilor și întrebând peste tot: „N-am uitat cumva umbrela aici la dumneavoastră?" „Nu, domnule profesor, îmi pare rău, aici n-ați lăsat-o."

Într-un târziu a găsit magazinul cu pricina și vânzătorul i-a înmânat umbrela: „Da, domnule profesor, e aici la noi, am strigat după dumneavoastră, dar nu m-ați auzit!" „Ce drăguț ești, domnule", a răspuns profesorul Popovici, încântat.

„Am fost în atâtea prăvălii până acum și nici unul nu mi-a dat umbrela. Dumneata ești într-adevăr un om cumsecade!"

„Dacă aș avea un bunic, aș vrea să fie ca dumneavoastră", i-am spus odată. „Eu nu l-am cunoscut decât pe bunicul de la Șura-Mare și pe acela foarte puțin." „Serios?" m-a întrebat. „Foarte, foarte trist." Și s-a întristat brusc. „Oricum, mă ai pe mine", a adăugat.

Bunicii de la Vlădeni muriseră înainte de a mă naște, mama mamei când aveam câteva luni. Doar pe bunicul, tatăl mamei, mi-l aduceam vag aminte. Fusesem odată la Șura Mare și mâncasem brânză: „Selios e bună blânza asta!" Bunicul m-a sărutat: „Ad'să-ți pupe moșul mânuțele!" Era un om foarte aspru care-și crescuse cei opt copii cu mână de fier. Despre metodele lui educative s-ar putea scrie tomuri întregi... Când ne-am întors acasă, i-am spus tatei: „Tăticule, bunicul ale pălălie ca un țălan!" Tata a râs și-a întrebat cu mult interes: „Chiar așa? Extraordinar!"

Dar viața nu era numai frumoasă, de când se mutase Universitatea de la Cluj la noi. De dincolo veneau vești cutremurătoare. Bunăoară, asasinarea protopopului Munteanu de la Huedin. L-au torturat, i-au smuls barba și unghiile și l-au înjunghiat. Fiul lui, tânărul doctor Munteanu, era asistentul lui Hațeganu și venea în fiecare zi la Mioara ca să-i facă injecții...

Da, relațiile cu clujenii au fost foarte amicale, cu o singură excepție: faimoasa controversă cu Blaga. N-am să insist aici asupra conținutului ei. Ea este prea bine cunoscută celor care au citit cartea tatei *Poziția Domnului Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie,* apărută întâi sub forma unei succesiuni de articole de fond în *Telegraful Român*.

La început Blaga a manifestat o arogantă surprindere: „Ce mai vrea și «părințelul» ăsta?" Mai apoi a devenit oarecum nervos, și unele persoane din Universitate au relatat că ar fi spus: „Ce mai vrea Stăniloae cu campania lui de distrugere?"

Eram copil și am reținut expresia, care în capul meu se asocia cu război, cu bombardamente, cu armate și tancuri. Mi-l imaginam greu pe tata, sus pe un tanc, distrugând ceva și pe cineva...

Ca și în cazul Rădulescu-Motru, riposta lui Blaga s-a rezumat la niște atacuri la persoană. Ea s-a vrut o alegorie, referindu-se la așa-numitul „popa Grama", și trebuie spus cu regret pentru talentul incontestabil al poetului, a fost cât se poate de modestă și subțirică, de un gust mai mult decât îndoielnic. Când i-a căzut sub ochi, tata a ridicat din umeri: „Asta-i tot ce a avut de spus Blaga?" După un timp, relațiile lor au intrat, cel puțin aparent, pe un făgaș normal. Tata n-a păstrat nici un resentiment față de poetul clujean. Nu știu dacă și reciproca este valabilă... Oricum, ei s-au întâlnit, întâmplător de mai multe ori și s-au întreținut amical, așa cum se cuvenea unor oameni de cultură, pe care îi despărțeau convingerile lor și nu o dușmănie personală. Mi-amintesc cum odată, fiind cu tata la plimbare în parcul Subarini, ne-am întâlnit cu un domn înalt, impunător, care venea din sens contrar. „Uite-l pe Blaga", a spus tata. S-au oprit, și-au dat mâna cordial și au stat îndelung de vorbă, după care s-au despărțit cu aceeași atitudine politicoasă.

De aceea m-a surprins povestea care a circulat și mai circulă și astăzi cu insistență, potrivit căreia, la arestarea tatei, Blaga ar fi trimis un memoriu la Comitetul Central al Partidului Comunist, exprimându-și satisfacția pentru această acțiune. Trecuse câtăva vreme, între timp tata fusese deja condamnat și lucrurile se mai liniștiseră oarecum, astfel că mama și cu mine nu mai eram evitate pe toată linia, ca două ciumate. Cineva a venit la noi și ne-a povestit ce auzise.

După ce tata s-a întors din pușcărie, i s-a relatat același lucru. E drept, Blaga nu a fost niciodată arestat și cineva care nu a trecut prin această situație, cu greu ar putea să-și imagineze ce cumplit lucru era, atât pentru persoana respectivă, cât și pentru familie. A putut împinge dușmănia atât de departe?

Cum spuneam, povestea circulă și azi. De câteva ori am fost întrebată ce știu despre ea, chiar și în ultimii ani, după moartea tatei. Adevărul nu se va cunoaște probabil niciodată. Singurii care ar putea face lumină în această chestiune sunt persoanele care în acea perioadă au lucrat la Secția de cultură a sus-zisului Comitet, dar e puțin probabil s-o

facă. Şi chiar dacă acest memoriu a existat, probabil că astăzi nu mai există...

Încet, încet mă trezeam la o realitate de care copilăria te ferește. Cei mari pronunțau tot mai des cuvântul război... Doamne, Doamne, ce se întâmplase oare? Unde pieriseră acele zile liniștite?

În anul 1940 am ajuns și eu la vârsta de școală. Tata a hotărât să mă trimită la Școala germană. Învățasem binișor limba în anii de grădiniță și el îmi spunea mereu c-ar fi păcat să uit tot ce-am învățat.

M-a înscris la Școala primară a Bisericii evanghelice, cea din Strada Fânarilor. Iarăși a fost nevoie de aprobare specială de la „episcopul sașilor". De data asta „dispensa" nu m-a mai impresionat și nu am mai făcut caz de ea.

Mioara se refăcuse întru câtva după prima perioadă de boală și mergea în clasa a doua la școala de aplicație. Părinții o priveau tot timpul îngrijorați, se speriau de câte ori tușea sau părea mai obosită.

„Stai acasă dacă nu te simți bine", îi spuneau. „N-am nimic", răspundea ea. „Mă duc la școală."

Doamne, de ce nu îmi spuneau și mie același lucru? Din când în când mă prefăceam bolnavă. „Mă doare gâtul", mă văitam. „Nu pot să înghit!" Mama îmi punea ghiozdanul în mână și mă trimitea pe ușă afară.

Dacă aveam norocul să mă audă tata, o, atunci se schimba socoteala! „Rămâi acasă", spunea el îngrijorat. Îmi punea mâna pe frunte: „Da, are febră", spunea el. „Să-l chemăm pe doctorul Popovici!" „Las'că n-are nimic", răspundea mama. „Oleacă de chiulangită cronică. Hai, pleacă odată că întârzii!" Nu mai era nimic de făcut. Deci mă aranjam așa fel ca tata să fie acasă încă. Cu el se putea altfel trata...

Plecam împreună cu Mioara. Ea rămânea la școala ei, care era vizavi de fosta Prefectură, iar eu mergeam mai departe, cale de vreo două străzi.

Într-una din zile, am văzut poarta de grilaj a Prefecturii închisă și înăuntru vreo patru–cinci bărbați care cântau. „Ce-o fi?" ne-am întrebat noi.

Acasă am aflat că era „rebeliune", cuvânt nou, nemaiauzit.

A doua zi, corul era tot acolo.

„A, e rebeliune", a zis Mioara cu un aer de expert. Ne-am văzut mai departe de drum.

A treia zi curtea era pustie. Am aflat apoi, din discuțiile oamenilor mari că la București fusese un fel de război, lupte cu tancuri și soldați. Ceea ce, de fapt, însemna rebeliune...

Nu ne-am mirat. La București nu putea fi nimic bun. Acolo trăisem acea alarmă aeriană care ne umpluse de spaimă. Un fel de *avantgout* la toate spaimele care aveau să urmeze...

Regele Carol plecase și străjeria se desființase. Aveam în schimb un rege tânăr și frumos pe care toată lumea îl iubea. Ca un făt-frumos, coborât din cărțile cu povești.

Mioara avea acum altă uniformă, rochiță pepită și guleraș alb. Nici pe departe cum era cea de străjer, dar, oricum, era o uniformă. La mine la școală, ca la nimeni. Nici tu uniformă, nici tu șnururi, nici nimic. Eram foarte dezamăgită, pentru că nu se vedea că sunt și eu elevă...

Erau și alte uniforme, pe care le purtau oamenii mari. Chiar și pe doi colegi ai tatei, Stan si Cândea, îi văzusem îmbrăcați astfel. Înainte aveau totdeauna reverendă și pălărie șaguniană, ca toți profesorii. Apoi începuseră să defileze pe stradă cu cămăși verzi și pistoale la brâu. În rândul coloanelor erau și câțiva studenți teologi. Tata îi mustrase și pe unii și pe alții: „Viitorii preoți nu defilează cu pistol la șold", le spusese el foarte categoric. „Viitorii preoți țin în mână crucea și propovăduiesc iubirea între oameni. Preoții poartă haine preoțești! Ei sunt slujitorii Domnului, ceea ce obligă la o anumită comportare, dincolo și deasupra oricărei politici!"

Mai auzisem un cuvânt nou: „asasinat". Nici pe acesta nu-l întâlnisem în cărțile mele de povești. Trebuie că însemna ceva foarte rău, fiindcă ori de câte ori îl rosteau oamenii clătinau din cap. Am văzut apoi într-un ziar fotografia lui Iorga asasinat. Nu știam mare lucru despre el, dar fotografia din ziar, un bătrân cu barbă albă, însângerată și fața ciopârțită, m-a înfricoșat. Atunci am priceput ce înseamnă cuvântul cu rezonanțe de spaimă. Din convorbirile din casă, aflasem că tata scrisese cu această ocazie un articol în *Telegraful Român*. După câteva zile i se trimisese vorbă: „Stăniloae să se potolească, altfel o să stea și el lângă Iorga!"

(În anii trecuți, am aflat cu surprindere că o venerabilă față călugărească bucureșteană — toate fețele călugărești sunt, ar trebui să fie venerabile — ar fi afirmat cu ocazia unei mese — pare-se de parastas —, între două păhărele, pentru odihna sufletului răposatului, că tata a fost legionar, provocând astfel confuzie în rândul comesenilor, cu reacția: „A, și Stăniloae a fost." Nu, Stăniloae nu a fost... Este o întâmplare minoră, care nu merită să i se dea importanță, fără îndoială.

Asemenea afirmații ambigue am mai citit, bunăoară, într-o cărțulie cu caracter așa-zis biografic. Din păcate, numărul celor care știu cel mai bine ce a fost și cum a fost tata, ce a gândit și cum a acționat el, ce i-a trecut prin cap și ce nu i-a trecut, a devenit numeros. Legende se creează totdeauna în jurul personalităților, dar este dăunător dacă ele nu numai că nu au nimic comun cu realitatea, dimpotrivă, o contrazic în mod cras. Vreau să subliniez aici că niciodată și în nici un fel tata n-a fost implicat în politică și n-a simpatizat cu culorile vreunui partid. Opinia lui a fost până la sfârșitul vieții că preoții au altă menire în societate, decât cea de a se înrola în lupte electorale și interese de putere. Că ei slujesc unui singur Stăpân și că sunt chemați a predica în mijlocul oamenilor dragostea de aproapele, iar nu ura. Cu atât mai mult și-a exprimat consecvent dezacordul pentru acele coloraturi politice care au avut ca principiu violența și disprețul față de viața omului, indiferent de poziția lor de dreapta sau de stânga. Este adevărat, și-a iubit mult țara și neamul și a suferit ori de câte ori s-au abătut asupra lor nenorociri, fie aduse de împrejurări externe nefericite, fie provocate chiar de către unii din „fiii poporului". Dar asta este cu totul altceva.

În ultimii ani, unii trag concluzii curioase: Stăniloae a fost prieten cu Crainic, deci a fost orientat spre dreapta. Ei folosesc surse imaginare, trag concluzii fanteziste sau citează ciuntit și parțial articole ale tatei. De ce graba asta de a ieși „în cetate" sau de a se face remarcat în străinătate, cu jumătăți de informații, fușerind la mare iuțeală câteva pagini din *Telegraful Român*, informații din auzite și din cărțulii sau articole de subnivel publicitar, în reviste din Germania sau București, de calitatea compunerilor unor școlari mediocri? Afirmații

fanteziste ale unor persoane care n-au avut niciodată habar de realitățile românești din acele vremuri, ce se erijeaza emfatic în cunoscători, cum ar fi Jurgen Henkel, William Totok și alții care, în loc să dovedească o muncă de cercetare sistematică și calificată, invocă niște scuze puerile, ca „n-am citit decât câteva anumite articole". Toate aceste afirmații nu arată decât dorința unei originalități prost înțelese și nu servesc nici măcar celor ce le aștern pe hârtie, care ar face bine să se încadreze în etica publicistică serioasă. Ele se colportează, scris sau oral, cu lipsă de seriozitate și responsabilitate, pe seama unei figuri venerabile de om integru și creștin adevărat, deformând realitatea într-un mod care frizează ridicolul, neavând ca scop decât fie a servi unor interese propagandistice, fie a denigra. Sau, ceea ce este chiar și mai trist și mai puțin justificabil, a face ca respectivul lor „autor" să apară interesant și inteligent, în fața convorbitorilor. Și în acest caz nu pot decât să-mi exprim compasiunea pentru cineva care nu are altă posibilitate de a ieși în evidență.)

După un număr de ani, cei doi colegi au schimbat culoarea cămășilor verzi în roșu, devenind consilierii, colaboratorii de încredere ai lui Petru Groza, președintele „primului guvern democratic". Datorită mai ales influenței lor, el a fost cel care a impus scoaterea tatei de la Rectoratul Academiei Teologice, ceeace a atras după sine schimbări grave în viața noastră. Repet, despre ele n-aș putea spune că au fost benefice...

Apoi a venit lovitura de trăsnet: războiul! Oamenii au fost surprinși, deși se făcuse mobilizare generală. Nici asta nu știam ce înseamnă, dar m-am lămurit când i-a venit ordin de chemare și lui Ion, fratele mamei. Fusese învățător și începuse să studieze teologia.

Era o dimineață de iunie. La un moment dat au început să bată clopotele de la catedrală, peste drum, ca în noaptea de Înviere. A apărut nu știu de unde finul Gherman. Era serios, n-a mai glumit cu noi. A venit și tata de sus de la Rectorat. Mama a început să plângă: era război. Am îngenuncheat cu toții. Peste tot, pe străzi, în magazine, în fabrici, oamenii îngenuncheaseră. Tata stătea cu capul plecat și murmura o rugăciune.

Se întâmplase ceva nou, nemaiauzit, ceva foarte, foarte serios. „Dacă-i război", mi-am zis, „o să trebuiască să ne refugiem în clopotniță. Sigur, nu mai putem sta aici. Acasă e periculos, o să ne adăpostim sus în clopotniță. Acolo suntem feriți. Formidabil!" Aproape că îmi părea bine că e război și că o să locuim în clopotnița catedralei. Nu era chiar așa de rău, dimpotrivă foarte interesant. De ce plângea mama, de ce stătea tata cu capul plecat? Și de ce avea finul Petre lacrimi în ochi? De ce oare? Mă cuprinsese un sentiment ciudat, ca niciodată. „Deci ăsta e războiul! Oameni care călăresc și lovesc cu sabia în dreapta și în stânga." Tunuri și soldați și căruțe cu răniți, așa cum ne povestea tata din vremea copilăriei lui... După-amiază a venit tușica Veștemean, sora mamei. Plângea. Ne-a spus că Ion urma să plece a doua zi pe front. Îl văzusem cu vreo două zile înainte. Trecuse pe la noi, îmbrăcat în uniforma lui de sublocotenent. Era tot vesel și glumea, dar nu mai era Ion al nostru care imita fanfara și bătea toba cu palmele în dulap cântând: „O, bella piccinina, tu singură porți vina!"

În dimineața următoare ne-am dus împreună cu mama și cu tușica la cazarma 90. Se strânsese o mare mulțime de oameni. Aveam toți flori, mulți plângeau. L-am văzut de departe pe tata, cu pălăria lui șaguniană. Se apropia cu pași repezi, a răzbit până la noi și am așteptat în continuare. Apoi porțile cazărmii s-au deschis și a apărut un ofițer călare pe cal alb. Era generalul Macici, comandantul garnizoanei Sibiu, cu pelerina lui albă de cavaler al Ordinului Mihai Viteazul. Purta monoclu pentru că pierduse un ochi în primul război mondial.

Îl văzusem de multe ori la parăzi. Era și acum la fel de impunător. Privea mulțimea cu aceeași liniște cu care ar fi defilat la 10 Mai. După el, un grup mai mic, cu steagul regimentului. Apoi grosul armatei. Mulțimea a început să aplaude, să strige, să plângă. Aruncam flori în soldații care se perindau prin fața noastră frumos aliniați, ca la paradă. „Uite-l pe Ion", a zis tata.

Ion mergea în fața plutonului, cu sabia scoasă. Era palid și avea o expresie solemnă, ca toți camarazii lui. Aproape

că nu-l mai recunoșteam. Erau atât de frumoși și de impresionanți. Îi iubeam pe toți soldații, îi admiram ca pe niște prinți din basme.

„Ioane, Ioane," a strigat tușica. Ion a auzit, a privit spre noi și a salutat cu sabia, zâmbind! I-am aruncat flori și l-am urmărit cu privirea până nu s-a mai văzut. După ce au trecut, strada a rămas goală, plină de flori călcate în picioare și de oameni care plângeau.

„Săracii, cine știe câți dintre ei se vor mai întoarce!" am auzit pe cineva. Am început iar să plâng. Cum, Ion să nu se mai întoarcă?

Încet, încet ne-am obișnuit și cu războiul. Veneau vești bune de pe front, victorii după victorii. Armatele române înaintau rapid, recuceriseră Basarabia și Bucovina, trecuseră Nistrul.

Între timp plecase pe front și Irimie, vărul meu de la Vlădeni, fiul mătușii Reveca. Ne-a scris de pe front, era la statul-major al generalului Avramescu, mai la adăpost decât Ion. Ne bucuram pentru el, îl iubeam mult pe Irimie. Era foarte atașat de noi, își petrecea toate vacanțele la Sibiu, unde se simțea cu adevărat acasă și-l priveam cu mândria cu care privești un frate mai mare.

Spitalele începuseră să se umple de răniți, vedeam pe stradă militari cu capetele bandajate, abia mișcându-se în cârje.

Cum nenorocirile nu vin niciodată singure, a murit finul Petre. Era o dimineață însorită de început de vară. Ne jucam în curtea pustie. Studenții plecaseră în vacanță. Tata era sus, la Rectorat, mama se dusese la spital la Tiți Popa, care tocmai născuse.

L-am văzut intrând pe poartă pe finul Petre. A trecut pe lângă noi, foarte serios și a intrat in casă. Apoi a ieșit și ne-a întrebat: „Nu-i nimeni la voi?" Mioara a răspuns râzând: „Da' ce, noi suntem nimeni?" Finul n-a zis nimic, a intrat iar în casă și ne-am mirat că a fost atât de scurt la vorbă. După vreo câteva minute i-am auzit vocea din sufrageria ale cărei ferestre dădeau spre curte. Răsuna foarte puternic și i-am spus Mioarei: „Auzi ce tare cântă finul Petre!" Venea deseori și se așeza la pian cântând și acompaniindu-se singur. Mioara

s-a apropiat de fereastră, a tăcut o clipă, apoi a zis: „Nu cântă, tu proasto, urlă!"

Am dat amândouă buzna în casă. Finul se zvârcolea pe canapeaua din sufragerie, scoțând niște urlete înfiorătoare. Ne-am speriat groaznic, am trântit ușa și am fugit pe scări în sus, la Rectorat, la tata: „Finul Petre urlă la noi în sufragerie pe canapea!" i-am spus pe nerăsuflate. Tata ne-a privit o clipă lung, fără să înțeleagă despre ce-i vorba, apoi s-a ridicat de la birou și a luat-o la goană pe coridor și pe scări în jos, atât de repede, încât nu ne-am putut ține după el. Când am ajuns, nu ne-a lăsat să intrăm in odaie. „Duceți-vă repede și spuneți-i lui Dumitru să vină acum, în clipa asta!" Dumitru era portarul, un băiat tânăr, inteligent și plin de energie. A venit repede, așa cum i se spusese și l-am văzut ieșind în goana mare și fugind spre Rectorat.

Am aflat după aceea că-l trimisese tata să cheme Salvarea. Nu aveam telefon în casă. Exista doar un telefon la Rectorat.

Tata a închis ferestrele la sufragerie și ne-a spus să rămânem în curte. Înțepenisem sub geam, ascultând îngrozite urletele neomenești care răzbăteau din casă.

Între timp a sosit mama. I-am spus cu sufletul la gură ce se întâmplase: „Finul e la noi în sufragerie întins pe canapea, foarte, foarte bolnav și urlă întruna." Mama a fugit și ea în casă și n-am mai văzut-o.

În aceeași după-amiază l-a operat doctorul Pop, directorul Spitalului Militar, un mare și cunoscut chirurg. Operația a durat patru ore. Finul Petre făcuse fulgerător o pancreatită și nu l-au mai putut salva.

Pe Dumitru îl trimiseseră s-o anunțe pe tanti Titi, soția lui. Tata și mama au plecat cu ea la spital. Iar pe noi ne-a dus Ana la tușica Veștemean.

Am venit a doua zi pentru câteva ore acasă. L-am văzut scurt pe tata. Era negru la față. Stătuse tot timpul la ușa sălii de operație împreună cu tanti Titi. A rămas și peste noapte la spital la căpătâiul muribundului. Trimisese după patrafir ca să-l poată împărtăși. Am aflat după aceea că pentru câteva minute acesta își recăpătase cunoștința. L-a recunoscut pe tata când a primit împărtășania și a dat singur răspunsurile.

L-au depus în aula Academiei. La noi în curte era o agitație și un du-te-vino de nedescris. Ne-am strecurat până la ușa aulei și-am privit înăuntru. Un catafalc uriaș plin de flori, din care se vedea fața palidă, de nerecunoscut a finului. Tata stătea alături în picioare. Mama și cu fina pe scaune. Apoi tanti Titi a leșinat și au adus-o la noi în sufragerie pe canapea. Aceeași canapea de care nouă ne era acum frică. Era îmbrăcată în haine negre și avea o pălărie cu voal lung, negru, care îi acoperea fața. Așa purtase și mama cu ani înainte, când murise bunicul: un an haine negre și pălărie cu voal, apoi alt an doliu ușor, adică haine negre cu puțin alb în ele. Tușica ne-a dus din nou la ea până după înmormântare. Am fost în schimb de față la toate parastasele care au urmat. Tanti Titi leșina tot timpul. Studenții i-au cântat la mormânt una dintre compozițiile lui, o colindă minunată *Ziurel de zi* și am plâns toți.

Aveam acum încă un mormânt în cimitir. De câte ori mergeam la Mituț, treceam întâi pe la finul Petre și nu ne venea să credem că ochii lui buni și veseli se închiseseră pentru totdeauna...

Tata a suferit foarte mult, îl iubea pe finul Petre ca pe un frate și-l pomenea tot timpul.

Ceea ce începuse cu un val de entuziasm și patriotism, cu cântece și flori, așa văzusem la început războiul, a căpătat, vai, altă înfățișare concretă: spitalele gemeau de răniți, nu mai aveau paturi libere, astfel că-i aduseseră peste tot, în școli și internate, oriunde exista spațiu disponibil.

Toate doamnele din Societatea Femeilor Ortodoxe, condusă de prințesa Cantacuzino și la Sibiu de doamna Sofia Meteș, soția istoricului, mergeau zilnic la spitale pentru a îngriji răniții. Mama avea halat și bonetă albă. Era de nerecunoscut, o frumoasă necunoscută cu ovalul pur al feței strâns în legătura albă, severă. Mă simțeam foarte intimidată în fața ei și aproape că nu mai îndrăzneam să-mi comit isprăvile zilnice.

Pe stradă o salutau militari cu bandaje la mâini, la picioare, la cap. Într-o zi ne-a oprit un ofițer înalt, cu înfățișare bărbătească și chipul de-o paloare extremă. Brațul drept îi lipsea

de deasupra cotului. A vorbit cu mama, ne-a mângâiat pe creștet cu mâna care îi mai rămăsese. Ieșise din spital și pleca acasă, undeva pe la Deva.

„Mă doare foarte rău brațul, doamnă", a spus el. „Îl simt tot timpul și mă doare îngrozitor, parcă mi-l amputează continuu..."

„Cum se poate să-l doară, dacă nu-l mai are?" ne-am mirat noi. „Da, așa e. Cel puțin șase luni de aici încolo o să-l simtă", ne-a spus tata. „Așa se întâmplă totdeauna." De unde știa oare? Groaznic, groaznic! Câteva nopți n-am dormit de mila maiorului fără braț! Ăsta nu mai era joc! Nu așa îmi închipuisem eu războiul, cu dormitul în clopotnița catedralei...

Și la Academie transformaseră dormitoarele studenților în săli de spital. Deschiderea cursurilor se amânase și curtea noastră era plină de răniți.

Tata scotea acum *Telegraful Român* în fiecare zi, o ediție mai scurtă, evident, și avea până peste cap de lucru. În fiecare zi la patru mergeam la tipografie și domnul Bădilă îmi punea în mână un număr de exemplare pe care le duceam sus, la dormitoarele studenților, care deveniseră saloane pentru răniți. Începusem să-i cunosc. Se bucurau că mă vedeau și unul dintre ei plângea: avea o fetiță de vârsta mea.

Între timp învățam la școala germană. În clasa întâi avusesem o învățătoare bătrână, înaltă, foarte serioasă, cu coc la ceafă. Cum se obișnuia la școlile germane, fiecare învățător era specializat pentru o anume clasă așa că, din păcate, n-a predat la noi decât un an. Se numea Johanna Steiner și era soră cu redactorul ziarului german din Sibiu *Tageblatt*. Ne povestea istoria Sibiului, ne ducea pe zidurile cetății, la plimbări lungi prin parcuri. Am învățat de la ea nenumărate lucruri interesante. Povestea minunat și am fi stat ore întregi s-o ascultăm. Mai mult, era un om foarte drept și un pedagog minunat. Mie mi s-a întâmplat următoarea istorie și după mulți ani, când am lucrat în învățământ, am înțeles mai bine ce tact pedagogic extraordinar avea. Într-o bună zi o colegă a râs de mine. Nu știu ce cuvânt n-am știut să spun sau l-am spus greșit. Bref, Liselotte Heinz, o fetiță blondă și cu ochi albaștri, coborâtă parcă din poveștile Fraților Grimm, a râs.

Eram bune prietene și o iubeam mult. Deci m-am simțit cu atât mai ofensată. Culmea, i-a spus și altei fete, Renate Müller, ce greșeală făcusem. Renate a râs și ea.

Am ajuns acasă și i-am comunicat tatei că nu mă mai duc la școală. Fie mă mută la școala românească, fie stau acasă. Dar eu la școala nemțească nu mă mai duc. Să mă lase să merg la școala Mioarei, dacă chiar țin ei să merg la școală.

Tata a zis: „Bine, lasă că vedem noi ce facem" și „E păcat să nu înveți bine o limbă străină". În aceeași după-amiază s-a dus la domnișoara Steiner să-i ceară ajutor. Bineînțeles, fără să-mi spună mie.

A doua zi m-au trimis la școală: „Hai, mai du-te și azi, numai azi, până se rezolvă lucrurile." A venit domnișoara Steiner în clasă, ne-a controlat temele, scriam cu penițe groase acele litere gotice pe care tata le compara cu spicele de orz. După aceea m-a chemat în fața clasei și m-a pus să povestesc *Scufița Roșie, Rotkäppchen.*

Am povestit-o. Bănuiesc că am făcut destul greșeli, dar am dus-o până la capăt. Clasa asculta cu multă seriozitate.

„Bine", a spus domnișoara Steiner, „acum să vină Liselotte și Renate la tablă".

Fetele s-au dus la catedră și învățătoarea i-a spus Liselottei: „ Povestește *Rotkäppchen* pe românește!"

Liselotte a privit-o foarte mirată și a început: „A fost odată... mai mult nu știu."

„Acum tu, Renate!" Renate nu știa nici atât.

„Dacă nu știți, de ce ați râs de Lydia, care a știut atât de bine să povestească *Rotkäppchen* pe nemțește? Lydia, acum râzi tu de ele, pentru că ele nu știu să spună nimic pe românește!"

În clasă s-a făcut o tăcere totală, nimeni nu mai respira și cele două vinovate au pus năsucurile în pământ. Lecția a continuat ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Am ajuns acasă într-al nouălea cer și le-am povestit toată tărășenia. Era într-adevăr un bun pedagog domnișoara Steiner.

La sfârșitul anului a avut loc, ca de obicei, serbarea de încheiere. Se ținea totdeauna în biserica evanghelică, venea episcopul, părinții, elevii de la celelalte școli.

Biserica era înțesată de lume. Directorul, un domn bătrân și impunător, a ținut cuvântarea și apoi a început să citească lista premianților. De la clasa întâi până la a opta, ultima de liceu, cum era pe acea vreme, defilarea dura destul. Deci a început cu clasa noastră, clasa întâi A.

„Die erste Schülerin" (prima școlăriță, adică premianta întâi), a spus el, „Liselotte Heinz". Liselotte s-a dus cu obrajii în flăcări să-și primească cele două cărți și coronița. „Premianta a doua, Lydia Stăniloae", a continuat directorul. Am încremenit. Nu, nu mă așteptasem la așa ceva și nu am fost în stare să mă mișc. Celelalte fetițe m-au îmbrâncit înfrigurate: „Hai, du-te, du-te odată!", și m-am pomenit în fața mesei, cu coronița pe cap și cu convingerea că zidurile cenușii cu reliefuri ciudate or să se prăbușească peste mine. Domnișoara Steiner îmi zâmbea, și colegele mă priveau cu admirație. Undeva, într-una din bănci am văzut-o pe mama cu fața strălucind și de abia atunci am început să cred că nu visam.

Acasă am fost eroina zilei. Tata m-a îmbrățișat și pentru prima oară am simțit că făcusem ceva de care erau mândri amândoi. Ce sentiment minunat! Am stat tot restul zilei cu coronița pe cap și seara a fost o adevărată problemă să mă convingă s-o dau jos. „Vrei să dormi cu capul pe masă?" m-a întrebat tata. „Dacă pui capul pe pernă, nu mai ai ce alege din ea. Las-o pe noptieră și mâine o ai frumoasă și poți s-o porți iar!"

Tata avea totdeauna dreptate! Era un mister, cum făcea de avea totdeauna dreptate.

A doua zi am uitat de coroniță. Începuse vacanța!

În oraș se petreceau evenimente noi. În parcuri, acolo unde înainte vedeai iarbă și ronduri de flori, începuseră să se sape adăposturi. Pe acoperișuri se instalau sirene care urlau din când în când și ne speriau. Războiul era tot mai prezent. Nu se mai găsea ciocolată. Nu mai văzusem portocale și mandarine, nici măcar lămâi. Le uitasem gustul și Mioara îl tot întreba pe tata când o să le avem iarăși. Iar orezul fusese înlocuit cu arpacaș.

Străzile se umpluseră de soldați germani, uniformele cenușii se vedeau peste tot. La școală mergea vorba că dacă

le ceri ciocolată, primești, fiindcă ei au totdeauna. Așa și era. Te opreai în fața lor și-i întrebai doar: „Aveți cumva ciocolată?" Zâmbeau și scoteau din buzunar tablete lungi și înguste de ciocolată învelite în staniol. Unii ne mângâiau pe creștet și spuneau că au și ei copii. Ziceai *Danke* și plecai triumfător. Da, tata avusese dreptate: era bine să știi nemțește!

„Cum, au ciocolată în buzunar?" întreba Mioara, cea totdeauna grijulie. „Cum de nu se topește și le pătează hainele?"

Se vede treaba că nu se topea, fiindcă uniformele lor erau totdeauna ca scoase din cutie.

Tot orașul fusese pe străzi când intraseră prima oară. Trecuseră pe Strada Regina Maria cu tancuri, cu mașinile lor mari blindate, cu motociclete care făceau un zgomot îngrozitor. Sibienii priveau tăcuți. Sașii însă îi întâmpinaseră cu urale. Văzusem de departe o colegă de clasă care arunca flori, cu ochii în lacrimi. Era o fetiță tăcută și sfioasă și nu-mi închipuisem că poate striga astfel pe stradă... A doua zi a povestit învățătoarei ce fericire e că în sfârșit au venit germanii și că românii sunt toți niște țigani.

Învățătoarea (nu mai era domnișoara Steiner) s-a înroșit la față și i-a spus să stea jos. Colega mea de bancă, Inge Morawetz, a șoptit: „Die blöde Kuh!" În pauză, eroina a venit la mine și și-a cerut scuze. N-a vrut să spună asta... O spusese însă. Și n-am uitat niciodată.

Iar vecina tușichii, cea cu care vorbea de treizeci de ani și mai bine peste gard, în fiecare dimineață, îi spusese într-o bună zi: „Acum pe dumneavoastră, românii, or să vă împingă dincolo, peste Nistru..."

În orice caz, prea mult timp pentru politică nu aveam, pentru că tocmai începusem tabla înmulțirii. O catastrofă! Cum să ții minte atâtea socoteli? I-am spus tatei: „Ce tot vor de la noi? Ce să tot înmulțim atâta? Nici Mioara nu știe mai bine și e mai mare!"

Mioara era acum în clasa a treia și o invidiam din suflet. Avea o învățătoare foarte drăguță. Toată clasa lor era îngrijorată pentru soțul ei, domnul Fotescu, care era pe front. De câte ori primea o scrisoare, le povestea copiilor că a scris Gems. Mioara venea acasă și comunica vestea îmbucurătoare.

„Gems, ce nume mai e și ăsta?", ne întrebam noi. Mama ne-a lămurit că domnul Fotescu era român din America și că părinții lui, avrigeni ca și doamna Fotescu, se întorseseră cu câțiva ani în urmă în țară. Iar pe domnul Fotescu îl chema „James", ceea ce pe americănește se citește Gems! „Ce proști îs americanii!" râdeam noi. „Auzi să scrie una și să citească alta!" „Scriu cauciuc și citesc gumă", spusese careva și nouă gluma ni se părea formidabilă.

Cum la orizont se contura problema gravă a tablei înmulțirii, mult mai acut decât războiul și toate celelalte evenimente, tata a început să se ocupe de noi. Încercasem diferite metode: „doi ori doi fac patru... doi ori trei fac șase... etc. etc." Aveam o memorie foarte bună, dar dincolo de primele versuri nu treceam. Deci tata a început să inventeze el alte reguli ca să ne facă să pricepem ce-i cu înmulțirea.

„Cât fac zece ori opt?" întreba el. „Optzeci, vezi bine, asta știe oricine!" „Bun", aproba el, „atunci cât fac nouă ori opt?" Tăcere. „Deci", relua el, „dacă zece ori opt fac optzeci, nouă ori opt trebuie să facă optzeci, din care scoți un opt, ai cu un opt mai puțin, adică șaptezeci și doi!" „Da, domnule, chiar așa e!" ne bucuram noi. „Prin urmare, la tabla înmulțirii cu nouă, socotești cât face numărul ori zece și apoi îl scazi", ne învăța tata.

„Deci" întreba, „cât fac șase ori nouă?" Socoteam repede în gând: „Șase ori zece, șaizeci, fără șase, cincizeci și patru!" „Bravo! Nu-i greu deloc!"

Așa am învățat tabla înmulțirii cu nouă. Apoi tata a găsit alte „șmecherii" și în scurtă vreme nu ne-a mai fost frică de semnul „ori".

A venit sfârșitul anului. Iarăși ne-au dus, încolonate pentru serbare, la biserica evanghelică. Dar fericirea din anul trecut nu s-a mai repetat. „Die zweite Schülerin" a fost de data aceasta Eva Sitzler.

Au urmat o sumedenie de murmure și de proteste: „E Lydia. Nu Eva, Lydia!" Am simțit două brațe care m-au cuprins din spate, după gât și o colegă mi-a șoptit: „Unsere Lehrerin, învățătoarea noastră, e mătușa Evei!" Învățătoarea, care ședea lângă noi, a încercat să ne liniștească. Era roșie ca focul. Eva și-a primit coronița și fetele continuau să șoptească:

„Învățătoarea noastră e mătușa Evei, nu-i drept să-i dea ei premiu!" Niciodată nu primisem mai multe mângâieri și felicitări ostentative, astfel că mi-a trecut supărarea. E de-a dreptul uluitor ce acut simț al dreptății au copiii!

După serbare, mama m-a dus la Cofetăria Seiser din piață și am mâncat o plăcintă cu spumă de zmeură! N-am s-o uit niciodată. Mama nu ne ducea la cofetărie, făcea prăjituri acasă, dar oricum, nici una nu era ca spuma aceea roză între două foi fragede și rumene, care se lăfăia în vitrină! Ce bună era! Nici nu-ți venea să crezi cât de bună era!

Apoi a mai cumpărat patru bucăți pentru acasă și am mâncat încă una mai târziu! Făcea să pierzi premiul doi la școală! Tata m-a îmbrățșat iar și mi-a spus că nu trebuie să bagi în seamă nedreptățile și să-ți vezi înainte de drumul tău! O, câtă dreptate avea și de câte ori a trebuit să aplice el însuși acest învățământ în cursul vieții! Dar eu eram cu gândul la plăcinta cu spumă de zmeură pe care urma s-o mai capăt, așa că nu m-au preocupat prea mult spusele lui.

În vara aceea ne-am dus din nou la Orăștie la părintele Vințan. Se mutaseră în altă casă, cu camere multe și grădină uriașă. Aveau până și păuni! „Bunica", mama părintelui Vințan, conducea gospodăria cea mare cu mână de fier. Era o bătrână foarte inimoasă și încerca mereu să ne convingă să bem lapte proaspăt muls, dar nici tatei, nici nouă nu ne-a plăcut. Drept care bunica ridica din umeri și zicea: „Nu știți ce-i bun!" În schimb, ne îndopa cu prăjituri și cu zmeură din grădină, ceea ce era, bineînțeles, cu totul altceva.

Tanti Zina cânta toată ziua la pian. Cum începusem și noi cu un an înainte să învățăm pianul, o urmăream cu oarecare interes. Totuși Skriabin era greu de digerat și ne întrebam de ce Dumnezeu și-o fi alegând bucăți atât de plicticoase. Pe deasupra, mai făcea și game, o oră pe zi, ca să-și mențină digitația. Culmea! Să nu te silească profesoara să faci game, să fii chiar tu profesoară de pian, să poți cânta ce vrei și tu să faci toată ziua game! Curioasă persoană era Tanti Zina!

Singurul care părea că nici n-o aude era tata. Își luase cu el de lucru și stătea toată ziua la masa din grădină scriind. De când devenisem mai conștientă de ce se întâmplă în jur, știam că scosese două cărți, *Ortodoxie și românism* și *Poziția*

domnului Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie. Acum se pregătea să scoată o alta, ceea ce era natural. Tata scria cărți, bineînțeles.

Întoarcerea am făcut-o cu mașina! Un inginer, cunoscut al părintelui Vințan, avea treabă la Sibiu și ne-a luat și pe noi cu mașina. Și ce mașină! În față erau doar două locuri și o capotă de pânză. În spate, se deschidea un capac și puteau ședea două persoane. Formidabil! Acolo am stat noi doi, tata și cu mine, și aș fi dorit ca drumul să nu se mai termine niciodată. Tata își legase pălăria cu un șal ca să nu i-o zboare vântul. Era minunat cum șuiera aerul pe la urechi și cum îți biciuia obrajii! Când o să fiu mare și-o să am bani, am hotărât, asemenea mașină am să-mi cumpăr!

După ce am ajuns acasă au început iarăși grijile. La radio se vorbea mereu de victorie, dar numărul de morți și răniți creștea zilnic. Cândva a venit vestea morții lui Ovidiu Munteanu. Era student la teologie. Se juca mereu cu noi în curte. Într-o zi l-am văzut cu un aparat de fotografiat. Rugase un alt student să-l fotografieze împreună cu ceilalți colegi și m-a chemat și pe mine. Peste câteva zile mi-a dat fotografia și și-a luat rămas-bun. Pleca pe front.

N-a trecut mult și, iată, murise. I-au pus fotografia în aulă și sub ea ardea o candelă: un tânăr frumos, foarte serios, privind cu gravitate spre un punct necunoscut. Dedesubt scria: „Studentul erou Ovidiu Munteanu." Nu semăna cu tânărul vesel care venea de câte ori îl chemam să-mi dea vânt la leagănuș.

Pe tata abia îl mai vedeam. Era mereu ocupat și o cută adâncă îi apăruse pe frunte. Doar seara ne așezam în sufragerie și ascultau ce cântam la pian. Făcusem între timp progrese și cântam acum mici bucăți, nu numai game urâcioase. „Foarte frumos", spunea. „Sună bine. Ce-i asta?" Ascultau cu răbdare și aplaudau toți trei la sfârșit.

Începuse să-mi facă plăcere și mă așezam la pian din proprie inițiativă, fără să mă trimită mama: „Of Doamne, iar să exersez? Ce Dumnezeu IAR să exersez?"

Înaintea Crăciunului, tata a venit cu două bilete: „Diseară mergem la concert", mi-a spus. „La biserica sașilor se cântă *Oratoriul de Crăciun* al lui Bach. Trebuie să-l auzi."

Nu mai fusesem niciodată la un concert. De Bach auzisem foarte vag. Deci entuziasmul meu pentru ceea ce urma a fost destul de modest. Biserica era înghețată ca totdeauna, zidurile cenușii răspândeau chiar și vara o răceală extremă. Băncile erau pline de oameni și sus, în galeria unde se afla orga, se vedeau bărbați și femei cu partituri în mâini. În spatele lor, orchestra. Tata mi-a spus că aduseseră un mare tenor din Germania, care va cânta partea evanghelistului, povestind evenimentele din *Biblie*.

S-a făcut liniște și în fața orchestrei a apărut domnul Dressler, vecinul nostru de peste drum. Știam că e organist și dirijorul filarmonicii din oraș. Dar habar n-aveam ce înseamnă asta. Se cunoștea cu tata. De câte ori se întâlneau pe stradă, domnul Dressler își scotea cu un gest larg pălăria uriașă cât roata carului și o flutura ca pe o mare pasăre cenușie. Se opreau, își dădeau mâna, domnul Dressler mă mângâia distrat pe cap, fără să mă observe. Ar fi fost în stare să mângâie o piatră de kilometru fără s-o privească, fără să-și dea seama că nu e un copil. Schimbau câteva cuvinte, apoi domnul Dressler flutura din nou pălăria, tata la fel și se despărțeau.

Acum stătea în fața orchestrei, înalt, cu figura energică, aducând cu bustul lui Beethoven de pe biroul finului Petre, și cu pletele cărunte fluturând la fiecare mișcare. Purta frac, o, ce frumos era, nu mai văzusem frac decât la cinema, și răspândea atâta măreție, că mi se tăiase respirația. A ridicat bagheta și biserica s-a umplut dintr-odată de sunete, care veneau de sus, de jos, din pereți, din toate părțile, ca o apă copleșitoare ce rupsese toate zăgazurile. Nu mai era frig, zidurile nu mai erau cenușii și basoreliefurile înfricoșătoare deveniseră prietenoase, de nerecunoscut. Am ridicat ochii spre cor. Chiar în față, în partea stângă, cânta o tânără cu obrazul prelung, cu plete castanii care-mi aminteau de pajii din cărțile mele cu povești. Avea o rochie maronie de catifea, strălucirea mătăsoasă a catifelei se vedea de jos.

Am privit-o fascinată toată seara. Niciodată n-am văzut pe cineva identificându-se astfel cu muzica.

Peste vreo trei ani am cunoscut-o și de la ea am învățat cu adevărat să pricep ce înseamnă Bach, Haendel, Haydn,

toţi acei mari maeştri fără de care viaţa noastră ar fi infinit mai săracă. Era Rosemarie Dressler, fiica cea mai mare a dirijorului.

Din când în când mă întorceam către tata. Asculta concentrat. Sunt sigură, înţelegea muzica altfel decât mine. Acea construcţie uriaşă mă copleşise, parcă eram îngropată sub silueta masivă a bisericii. Nu era o apăsare dureroasă, nu, zidurile cenuşii deveniseră transparente, ca palatele din nori, în care Făt-Frumos deschide uşă după uşă, ca să ajungă la chilia de taină, unde aşteaptă de veacuri cartea cea mare cu şapte peceţi.

Mult mai târziu, când am început să cânt la pian Bach şi să-l ascult sistematic, am înţeles construcţia severă, structura logică a acelei muzici geniale. Pe măsură ce-am cunoscut-o, am iubit-o tot mai mult şi mi-am dat seama că sunt de abia la începutul cunoaşterii ei... Mi-am dat seama că nimic nu egalează forţa credinţei, fără de care ea n-ar fi putut fi scrisă. Aşa cum n-ar fi putut fi pictat Voroneţul, de pildă. Chiar numai faptul creaţiei lor ajunge să dovedească definitiv existenţa transcendentului, a lui Dumnezeu cel atotputernic... Dar fascinaţia din acea seară n-am mai trăit-o niciodată.

Ca totdeauna l-am aşteptat şi în acel an pe Moş Crăciun. Nu mai credeam de mult în el şi pomul ni-l împodobeam noi. Darurile de sub brad rămâneau însă o surpriză şi bucuria tot bucurie era. În acel an, Moşul ne-a adus *Iliada* şi *Odiseea*. Şi au început acele seri minunate când tata ne citea din ele.

Cred că am mai spus-o: n-am auzit pe nimeni, niciodată, care să citească atât de frumos. Şedeam în jurul lui pe scăunele, mama pe canapea împletind dantele şi tata citea. Nu citea. Rescria, recrea *Iliada* şi *Odiseea*. Eroii călătoreau pe marea zbuciumată, luptau sub zidurile Troiei. Îi vedeam aievea în corturile din jurul cetăţii. Auzeam zgomotul săbiilor şi-al carelor de luptă. Ne înfioram când zeii coborau printre muritori ca să le dea sfaturi sau să-i ajute în bătălie. Am trecut cu Ulise printre Scila şi Caribda şi am tremurat de groază când Polifem pipăia cu mâna lui uriaşă lâna oilor ca să-i prindă pe războinicii ce voiau să fugă din peşteră. Nici nu ni se mai auzea respiraţia. Tata citea cu vocea lui liniştită şi ieşeam din timp.

Apoi închidea cartea și spunea: „Gata pentru astăzi, mâine citim mai departe" și intram din nou într-o realitate care nici nu ni se mai părea realitate. Ceea ce se petrecea acolo, ceea ce citea tata era adevărata realitate. El reușea să ridice colțul unei draperii miraculoase, dincolo de care zăream pentru câteva clipe o altă lume, mult mai apropiată de noi decât cea în care trăiam.

Între timp mă mutasem la școala românească, după ce declarasem solemn că „la nemți" nu mă mai duc.

Lucrurile se petrecuseră astfel. Printr-o coincidență, chiar de ziua mea, în octombrie, școala programase o excursie la Cisnădioara, la ruina cetății de pe deal, monument cunoscut al populației săsești din Ardeal. Nu fusesem prea încântată, aș fi vrut să stau mai degrabă acasă, mama să facă o prăjitură, să-mi spună toți „La mulți ani!", să mă sărute și să fiu centrul atenției. Bineînțeles, speram și un cadou!.

Cu trăistuța de mâncare am pornit deci la drum. Mai cu tramvaiul, mai pe jos am ajuns la Cisnădioara și apoi sus, pe dealul cel înalt. Odată acolo, ne-am repezit toate în biserica din mijlocul curții și am dat de niște lăzi depozitate înăuntru. Erau niște lădițe de scânduri, ca cele în care aduceau oltenii struguri la piață. Când, ce să vezi, în ele se vedeau o sumedenie de oase. Erau osemintele soldaților germani căzuți în primul război mondial, care urmau să fie repatriate. Oroare!

Mi s-a făcut o frică teribilă. Nu mai văzusem tigve și oase omenești decât în ilustrațiile cărților de povești. Și pe acelea le evitam. N-am mâncat. Am stat pe iarbă până s-a dat semnalul de plecare. Abia atunci mi-am putut urni picioarele și m-am alăturat unui grup de eleve din clasa a patra, cu învățătoarea lor, o doamnă bătrână și prietenoasă.

Mergeam repede și la un moment dat, în pădure, ne-am așezat sub un copac ca să așteptăm restul elevelor. Am tot stat și-am tot stat, până ce, într-un târziu, ne-am pornit mai departe. Eu aș fi vrut să rămân să-mi aștept colegele, dar învățătoarea nu a vrut să mă lase în urmă. Când, după vreo oră, am ajuns în Dumbravă, la capătul tramvaiului, am aflat că noi eram de fapt ultimul grup. Mai erau câteva fete în

stație, care ne-au spus că celelalte plecaseră de mult. Ce s-ar fi întâmplat dacă rămâneam singură în pădure?

Am ajuns acasă cu inima grea și am povestit totul cu ochii în lacrimi. „Dacă nu mă trimiteți la școala Mioarei, eu una stau acasă, să știți. Plec pe străzi și la amiază mă întorc acasă, în fiecare zi! Eu acolo nu mă mai duc!" „Bine", a spus tata. „Te mutăm la școala Mioarei. Stai acasă câteva zile până se rezolvă și fii liniștită. Nimeni nu te trimite cu sila, dacă nu vrei!"

N-am fost liniștită. În fiecare noapte visam cranii și oase înnegrite, care ieșeau din lăzile de lemn și deveneau schelete.

Peste câteva zile a venit aprobarea și m-am dus la noua școală. Învățătoarea, o doamnă blondă și elegantă, m-a primit prietenos și m-a așezat în bancă cu altă fetiță. Eram șase de toate, restul, băieți care se hârjoneau tot timpul și mă priveau cu curiozitate.

Prima oră, mi-aduc aminte, am făcut aritmetică. Copiii știau să facă socoteli complicate, pe hârtie, cu numere mari. Eu habar n-aveam. A doua oră, gramatică. Am auzit de „propoziție eliptică de subiect" și m-am speriat.

Seara, când am ajuns acasă — învățam după-amiaza fiindcă nu existau decât două săli de clasă — i-am spus tatei: „Să știi că o să rămân repetentă. Habar n-am ce învață ei acolo. Așa ceva n-am auzit niciodată." „Lasă, nu-i nimic", a spus tata. „Te învăț eu. În câteva zile o să știi la fel de bine ca ceilalți copii."

Mi-a pus un creion în mână și a început să mă învețe cum se socotește cu numere mari pe hârtie. „Opt și cu patru fac doisprezece, scrii doi și ții unu..." și așa mai departe. Încet, încet, m-a învățat aritmetica și gramatica, și pot spune că mi-a fost cel mai bun profesor. După vreo săptămână, socoteam în rând cu ceilalți copii. Doar cu împărțirea am avut unele probleme și le-am avut mereu, până în clasele de liceu.

Între timp, tata scosese cartea *Iisus Hristos sau restaurarea omului*. Era mereu ocupat cu șpalturi și corecturi, cu alegerea copertei. Odinioară, când tipărise alte cărți, *Viața Sf. Grigore Palama* sau *Ortodoxie și românism*, fusesem prea mică și nu înregistrasem mare lucru. De la apariția acesteia din urmă nu reținusem decât coperta cu un motiv ca o broderie de ie

pe ea și-mi plăcuse mult. Mi se părea că toți tații trebuie să scrie cărți și întrebam prietenii de joacă: „Ce carte a scris tatăl tău?" Cum respectivii mă priviseră destul de mirați, renunțasem până la urmă să port asemenea discuții culturale. Acum eram ceva mai mare și participasem, ca să zic așa, mai conștient la toată împrejurarea. Ca și cu un an înainte, când apăruse *Poziția domnului Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie*, tata avea mai multe variante pentru copertă și le cerceta pe rând. „Asta-i mai frumoasă!" spuneam. „Ba nu, asta!" riposta Mioara și tata râdea spunând că o să le pună pe amândouă, ca să nu fie pricină de ceartă. Până la urmă a ales, bineînțeles singur, acel chip estompat al lui Iisus Hristos și toată familia a convenit că era cea mai potrivită. Înțelesesem că era o carte importantă, despre care se vorbea și se scria, așa că am încercat chiar să citesc prima pagină, dar n-am priceput nimic. Deci am continuat să privesc coperta, care mi se părea cu adevărat grozavă.

O pricină de nedumerire a fost titlul. Nu știam ce înseamnă „restaurare", aduce cu „restaurant" și ce căuta un restaurant în titlul cărții tatei era de neînțeles. L-am întrebat și mi-a explicat foarte serios. Am încercat să memorez cuvântul fiindcă suna foarte impunător și-l foloseam în fiecare frază, până ce Mioara mi-a spus că mă pocnește dacă-l mai aude.

Dacă nu s-ar fi îndesit alarmele aeriene, viața ar fi fost în regulă. Dar sirenele urlau din ce în ce mai des și mi-era teribil de frică. Mai ales seara. Curios, Mioara își păstra sângele rece. În schimb, eu mă pierdeam cu firea. Dintr-odată, în liniștea nopții se porneau toate, ca niște mari fiare sălbatice și crude. Am fi putut ieși în curte unde se săpaseră adăposturi. Erau șanțuri lungi, acoperite cu pământ peste care începuse să crească iarba. Mai era subsolul bibliotecii, unde se aflau caloriferele Palatului mitropolitan. Cei mari spuneau că avea planșeu de beton și era un loc sigur. Totuși, cum Mioara n-a mai fost niciodată sănătoasă cu adevărat, rămâneam în casă, îmbrăcați, gata să ieșim dacă ar fi fost pericol real de bombardament.

„De ce ți-e frică?" mă întrebase tata. Eram numai noi doi. „De ce ți-e atât de frică? Sunt alarme aeriene care vin și trec,

asta-i tot!" „Și dacă or să arunce o bombă chiar pe adăpost? Cât ar fi de sigur adăpostul, ne îngroapă acolo de vii sub planșeul de beton!" „Nu bombardează nimeni pivnița caloriferelor", a zis tata. „Nici Sibiul nu-l bombardează, n-au ce bombarda în Sibiu, fii liniștită! Și apoi suntem cu toții în mâna Domnului! Nu lasă El să ni se întâmple ceva rău!"

Asta era într-adevăr un argument. Nu ni se putea întâmpla chiar nouă așa ceva. Crescusem cu convingerea că Dumnezeu e totdeauna cu noi, era un adevăr dincolo de orice îndoială. Dacă tata spunea că nu vor bombarda Sibiul, știa el ce știa... Totuși, răsuflam ușurată când înceta alarma și nu voiam să mă gândesc la data următoare...

Deci rămâneam în casă și-mi aminteam ce-mi povestiseră ei despre cutremurul din '40. Tata mă luase din pat și se așezase cu mine în brațe, adormită cum eram, sub o ușă. Mioara se trezise și au stat așa toți trei, așteptând să se termine. A doua zi mi-au spus și mie. Dar veștile despre ce se întâmplase la București, la blocul Carlton mă înfricoșaseră, ca și cum aș fi trăit totul.

Într-o zi, contrar obiceiului, s-a dat alarma după-amiaza. Eram la școală, în recreație. Ne jucam în curte și am auzit dintr-odată sirenele. Trebuia să mergem toți în pivniță, respectiv adăpostul școlii. Am intrat în panică și m-am ascuns după un pom, până ce s-a golit curtea. Atunci am tulit-o spre casă. Poarta cea mare de fier era deschisă și, fără să mă mai gândesc, am șters-o. Nu m-am oprit decât la noi în birou, unde tata scria liniștit. „Ce-i cu tine?" a întrebat mirat. Am răspuns cu lacrimi în ochi că nu puteam intra în pivnița școlii. Dacă ne bombardau și ne îngropau de vii acolo? „Bine, a zis tata, nu-i nimic. Mioara unde-i?" O, de Mioara uitasem. A apărut și mama. Nici ea nu m-a certat. Tata a pus radioul și-am ascultat anunțul, care, în asemenea caz, se dădea din sfert în sfert de oră: „Achtung, Achtung! Luftlagemeldung! In Luftraum Rumänien herrscht Ruhe!" Se preciza apoi că nu sunt avioane străine în spațiul aerian al țării. Deci, deocamdată nu era pericol. Ceea ce nu însemna că nu puteau să vină! îmi spuneam eu cu groază. După vreun sfert de oră s-a sunat încetarea, Dar nu m-au mai trimis la școală.

La ora cuvenită a venit Mioara și a râs de mine. Da, ea era mult mai curajoasă. Avea un curaj liniștit și matur. Nimic n-o clintea din calmul ei. Așa a rămas până la moarte, suportând cu bărbăție suferința cumplită prin care a trecut, cum puțini oameni maturi ar fi putut-o face.

De Crăciun s-a făcut mare serbare la școală. Urma să se joace o mică piesă de teatru, cu Pruncul Sfânt și cu cei trei magi. Mioara trebuia să aibă rolul Fecioarei Maria. A venit foarte emoționată și fericită:

„Mamă, te rog, lasă-mă să joc! Lasă-mă să joc și eu! Nici nu-mi trebuie cine știe ce costum! Numai o bucată mare de stofă cu care mă înfășor și mi-o pun și pe cap! E foarte simplu!"

Serbarea a fost foarte reușită, dar nenorocirea care trebuia să se întâmple, s-a întâmplat: Mioara a transpirat pe scenă, a prins-o un curent și a răcit. Boala a revenit. Mulți ani după aceea, părinții mei și-au reproșat că au lăsat-o să ia parte la serbare. „Poate că dacă nu răcea atunci..." Dar nu avuseseră inimă s-o oprească. Ținuse atât de mult să joace în piesă!

„Părinte rector", i-a spus tatei doctorul Iuliu Hațeganu, după câțiva ani. „Nenorocirea tot se producea. Starea ei era extrem de labilă. Dacă nu răcea atunci, răcea poate peste câteva luni..."

Mioara nu s-a mai putut duce la școală. În scurtă vreme n-a mai putut părăsi patul. Inima ei se îmbolnăvise cu patru ani în urmă și nu mai funcționa normal. Acum nu mai elimina lichidul, i se umflau picioarele și burta și nu mai avea voie să bea decât foarte puțină apă. Mama îi dăduse un păhărel mic, din cele de lichior, cu care sorbea din timp în timp câțiva stropi, cu buzele veșnic arse de sete. „Ah", spunea, „ce bună e. Dac-aș putea bea apă pe săturate, numai atâta îmi doresc!"

S-au perindat pe la noi toți doctorii, toată facultatea de medicină cu somitățile ei. A rămas până la urmă în tratamentul profesorului Hațeganu, care venea săptămânal. Se așeza pe marginea patului și glumea cu Mioara. Cu ochii sclipitori, cu fața deschisă, de pe care surâsul nu lipsea niciodată, era o adevărată bucurie să-l vezi.

Mioara se simțea totdeauna mai bine după ce venea el. Asistentul lui, tânărul doctor Munteanu, trecea zilnic și-i

făcea injecții cu ajutorul cărora elimina lichidul din organism, astfel că starea ei se stabilizase întru câtva.

Au mutat-o în patul tatei, în dormitor, alături de mama. Tata dormea acum pe canapea în sufragerie și avea grijă de mine. Venea dimineața să facă focul, mă trezea să mă duc la școală, mă lua la plimbare.

Mama n-a mai părăsit casa. Nu se mai ducea nici la spital, nici la ședințele Comitetului Femeilor Ortodoxe, nici în vizite. Toată vremea și-o petrecea cu Mioara.

Au fost ani foarte triști. Nici Paștile nu mai erau Paști, nici Crăciunul nu mai era Crăciun. Mergeam singură la denii. Cu un an înainte încă, ne jucam printre oamenii mari, ca printr-o pădure cu copaci uriași. Prietena ei, Cuchi Stan, nepoata episcopului Vasile al Maramureșului, avea tot felul de idei năstrușnice. Mai cu seamă încerca să dea foc la pardesiile celor care stăteau în față, spre emoția și veselia noastră. Mioara o liniștea: „Potolește-te Cuchi, nu se poate!" Iar Cuchi începea o pantomimă ciudată cu lumânarea stinsă, sucind-o și răsucind-o în toate felurile, ca și cum ar fi aprins cu adevărat hainele vecinilor.

Apoi începea să cânte corul și frumusețea cântărilor ne înfiora. Abia așteptam să înconjurăm biserica și să simțim acel ceva care deosebea seara aceea de toate celelalte seri. Mitropolitul pășea solemn sub baldachin și toată mulțimea urma cu lumânări aprinse. La ferestrele caselor de vizavi ardeau lumânări. Erau și la noi, câte două la fiecare geam.

Plecam acasă și știam că peste o zi urma să se întâmple ceva minunat. Mergeam cu mama la biserică, toate trei, Învierea se celebra dimineața la patru. Ne era puțin frig și puțin somn, dar pentru nimic în lume n-am fi lipsit de la marea sărbătoare. Tata plecase cu mult înainte, era în altar, îmbrăcat în odăjdiile lui aurii, serios și impunător. Cântam cu toții „Hristos a înviat!" și ne venea să plângem de emoție, pentru că avusese loc o minune, pentru că era frumos și sărbătoresc, ca într-o poveste. Mama ne săruta și ne spunea la fiecare: „Hristos a înviat!" și noi răspundeam: „Adevărat a înviat!" și ne simțeam mari, mature, pline de responsabilitate.

Acasă, pe masă așteptau până la prânz cozonaci și ouă roșii.

Liturghia nu se oficia în continuare, ci în cursul dimineții, ca în celelalte duminici. Mergeam iarăși la biserică și stăteam amândouă în față, ca să nu pierdem nimic. Îl vedeam din nou pe tata cu odăjdiile lui aurii care străluceau de-ți luau ochii, la dreapta mitropolitului.

La prânz se punea masa în sufragerie și tata spunea: „Hai să vedem cine-i mai tare la spartul ouălor!" Nu mâncase nimic de cu seară și mama îi aducea aminte: „Ai grijă, Dumitre, nu ești obișnuit cu mâncarea de dulce..." Ea ciugulea doar, ca o păsărică, după atâtea săptămâni de post nu era cuminte să mănânce prea mult.

Nu știu cum se făcea, tata știa cel mai bine să-și aleagă oul cel mai rezistent, fiindcă totdeauna ni le spărgea pe ale noastre. „De unde știi care e oul cel mai tare?" întrebam noi pline de curiozitate. „Nu știu, așa se întâmplă", spunea tata și ochii îi râdeau. „Așa s-a nimerit"... Apoi ne arăta cum trebuie să arate un ou „bun".

Speram cu toții ca starea Mioarei să se îmbunătățească. Dumnezeu va face o minune și într-o zi o vom vedea iar sănătoasă, îmi ziceam. Ne uitam cu jale la buzele ei spuzite. Din când în când își turna un strop de apă în păhărel și-l sorbea cu o voluptate nespusă: „Ah! ce-am mai băut! Ce bună-i apa!"

Nu se mai putea întinde la orizontală. Respira greu și stătea ghemuită, cu capul aplecat pe o pernă mare pe care și-o ținea pe genunchi. Așa își petrecea și noaptea, cu ochii întredeschiși și cu capul întors, ca să nu vadă mama că nu doarme. Mama, la rândul ei, se prefăcea că doarme adânc și Mioara era mulțumită.

„Mioară dragă, ce faci tu noaptea când nu dormi?" a întrebat-o mama. „La ce te gândești?" „ Știi mamă, spun *Tatăl nostru*. De zece, douăzeci de ori, nu mai știu de câte ori. Și-mi trece timpul repede..."

Primea zilnic o injecție, cu ajutorul căreia elimina lichid mai mult. Nu mai țin minte cum se numea medicamentul. Pe vremea aceea numele lui era unul dintre cuvintele cele mai folosite la noi. Câteodată avea efect. Atunci eram toți fericiți. Doctorul Munteanu se bucura și el ca un copil și

începeam să credem că lucrurile merg spre bine. După o zi, două, euforia trecea.

Ieșise vorba că americanii ar fi descoperit un medicament minunat care se numea penicilină și care vindeca orice boală.

„Tăticule, oare nu-mi poți găsi și mie penicilină?" a întrebat Mioara. „Poate vine și pe la noi și mă fac sănătoasă. Ce bine ar fi!"

Peste mulți, mulți ani, când tata zăcea bolnav pe moarte, noi încercam să-l încurajăm, deși nu mai era nici o speranță. „Ai să te faci bine, tata mare", spunea Dumitraș. „Uite ce bine arăți, parcă nici n-ai trecut prin operație. Te faci bine și mergem toți la Sibiu, la serbarea de nouăzeci de ani!" „Ce bine ar fi!", a răspuns tata. În acea clipă mi-am adus aminte de Mioara. I-am povestit lui Dumitraș și am plâns amândoi.

Tata a plecat la București ca să încerce să obțină leacul miraculos. A intervenit peste tot, n-a fost ușă la care să nu bată și autoritate la care să nu întrebe. Dar nu s-a putut face nimic. La noi nu se văzuse încă penicilină. S-a adus mult, mult mai târziu.

Între timp, pe capul nostru se îngrămădeau și alte nenorociri. Războiul lua încet, încet, alt curs și mersul triumfător al armatelor germane spre est se transformase în dezastru.

Soldații cei frumoși și blonzi, care se plimbau pe străzi ca scoși din cutie, dispăruseră. Vedeam în schimb tineri schilozi cu cârje și fețe supte. Purtau uniforme românești sau germane. Dar aveau ceva comun: o disperare, o spaimă în ochi, care nu după multă vreme avea să devină și simbolul existenței noastre.

Mama aproape că nu mai ieșea din casă. Câteodată se ducea, scurt, la piață. De cele mai multe ori o trimitea pe Ana. Tata pleca la Rectorat, pe care îl mutase între timp jos, la parter, lângă secretariat, în colțul din dreapta al clădirii. Eu mergeam la școală. Când mă întorceam la prânz, le povesteam mamei și Mioarei ce mai era nou. Nu știu cine venise cu o modă inedită: copiii țineau ei înșiși lecții în fața clasei, așa cum făceau elevele normaliste.

Mi-am ales o lecție la religie, și anume Parabola Fiului Risipitor. Tata mi-a făcut la tipografie câteva reproduceri după

poza din carte, ca să am „material didactic": Fiul cel neascultător îngenunchează în fața tatălui, care-l primește cu brațele deschise. Din fiu nu se vedea prea mult în poză, doar picioarele zdrelite încălțate în niște sandale rupte și un băț, ostenit ca și stăpânul lui. În schimb, tatăl arăta cât se poate de impunător, cu părul și barba albă, îmbrățișându-l pe rebel cu un gest de infinită bunătate. Am avut emoții cumplite, mai ales că la aceste lecții veneau și normalistele, ca la orice lecție deschisă. Pe deasupra, la lecțiile de religie asistau studenții teologi. Îi cunoșteam pe toți, erau prietenii mei. Se jucau cu mine și câteodată mă rugau să-i ajut să iasă în oraș. În Academie exista un regim foarte sever de internat. Studenții aveau voie să iasă în oraș numai sâmbăta după-amiaza și atunci îmbrăcați în reverendă. Iar ei erau tineri și Școala normală de fete doar după al doilea colț... La rândul lui, Dumitru, portarul, îi făcea curte Anei noastre, așa că și el era prietenul meu. Deci lanțul slăbiciunilor funcționa fără greș.

„Lydia", întreba Iuliu Pănican, un băiat înalt, masiv, cu o figură osoasă și energică de maramureșean, care la serbări recita *Ardealul* (nu mai țin minte de cine era) de ne venea la toți să plângem. „Lydia", întreba el, „n-ai cumva treabă în oraș? N-ai de cumpărat vreun caiet, ceva?" La început răspundeam cu nevinovăție: „Nu, n-am!" Mai târziu, după ce Ion, fratele mamei, care venise rănit de pe front și era în anul patru, îmi explicase despre ce e vorba, răspundeam imediat, îndatoritoare: „Da, sigur!" „Bravo", răsufla el ușurat. Deci mergeam amândoi la poartă, îl sunam pe Dumitru să-mi dea drumul afară și-i spuneam rugătoare:

— Lasă-l și pe el, te rog. Trebuie să mă duc până la Dacia Traiană (librăria de pe strada Regina Maria) și mi-e frică singură.

— Știe părintele rector? întreba Dumitru, mai mult de formă. Era și el îndrăgostit și avea înțelegere pentru tovarășii de suferință.

— Tata nu-i acasă, mințeam eu cu seninătate. Te rog, Dumitre, mi-e frică singură.

— Bine, hai, fie.

Deschidea poarta cea grea și o încuia în urma noastră. De acolo, drumurile ni se despărțeau. Studentul Pănican sau

Boldura sau Părăianu, pleca la treaba lui, mulțumindu-mi din inimă. Eu fugeam până la Zinz, tutungiul din capul străzii și-mi cumpăram o revistă sau întârziam câteva minute, după care sunam să-mi deschidă.

Dumitru întreba:

— Dar domnul student unde e?

— Vine imediat, s-a dus să-și ia țigări...

Doamne Sfinte, să fi știut tata, ce-aș mai fi pățit! Cu disciplina din internat n-a glumit niciodată, era chiar sever. Cerea de la viitorii preoți corectitudine și conduită ireproșabilă. Toată viața a fost foarte intransigent cu valorile morale și nimic nu-l supăra mai rău decât ceea ce, din păcate, cu timpul n-a mai fost chiar o raritate: să vadă cum unele fețe bisericești, preoți sau chiar călugări, s-au folosit de sutana lor pentru a-și scuza lăcomia, goana după o faimă prost înțeleasă și alte fapte deplorabile.

„Dacă noi, preoții, nu suntem corecți și cinstiți", spunea el, „cum putem pretinde de la mireni cinste și corectitudine?"...

De altfel, n-am făcut prea des figura de mai sus. Mi-era frică și mie și, mai ales, studenților. Dacă-i vedea cineva pe stradă? Și fără reverendă pe deasupra?

Acum stăteau toți grămadă în băncile din fundul clasei și mă priveau țintă. Ion se stăpânea cu greu să nu pufnească în râs și-mi venea să-i arunc cu o carte în cap. Tata încercase de cu seară să-mi potolească emoțiile: „Gândește-te la altceva! Sau alege-ți un punct fix la care să te uiți, ca și cum n-ar fi nimeni în clasă!"

Punctul fix era acum mutra rânjită a lui Ion, pe care-mi promisesem să mă răzbun groaznic după aceea: „Am să-i torn piper în ciorbă... Am să-i torn sos fierbinte de pe sobă, să-și ardă gura ca atunci, când cu supa..."

Gândul la figura nenorocită a lui Ion, care gustase supa direct de pe sobă și în disperare scosese capul pe fereastră pentru a-și potoli arsura în timp ce Ana și noi muream de râs, m-a mai înseninat puțin.

Am împărțit pozele în clasă și am început să povestesc. Evident, nu mai știu ce-am spus. Țin minte doar că, la un moment dat, am zis: „ Vedeți, copii, e glasul conștiinței", (așa spunea și doamna Groșescu). Sus-numita a început să zâmbească

și și-a dus mâna la gură. Iar restul asistenței mature a început să se foiască. Doamne Sfinte, spusesem ceva rău?

La sfârșit, m-au felicitat, așa cum se făcea totdeauna. Doamna Groșescu m-a întrebat: „Ei, cum e cu glasul conștiinței?"

Am fost foarte nedumerită și acasă i-am povestit tatei toată pătărania. „Am zis ceva rău?" l-am întrebat. „Da'de unde, foarte frumos ai spus, așa și e!" Tata a zâmbit și el și i-a povestit mamei, care la rândul ei a zâmbit. Ce-aveau toți de zâmbeau?

Odată cu agravarea bolii Mioarei totul se dăduse de fapt peste cap. Serile nu mai venea nimeni în sufragerie să mă asculte cântând la pian. Nici nu ne mai strângeam în jurul tatei să ne citească din *Iliada* sau din *Odiseea*. Se vorbea acum mereu despre medicamente, despre doctori...

În vreo două rânduri, Irimie ne trimisese de pe front ciocolată: niște cutii metalice pline cu tablete lungi și înguste, învelite în foițe de staniol, din rezervele armatei germane, pe care le primeau la statul-major al generalului Avramescu. Dumnezeule, ce fericire! În fiecare seară mama ne dădea câte o tabletă, pe care o savuram îndelung... În schimb, portocale nu mai văzusem de ani și Mioara îi spunea mereu tatei: „Tăticule, așa aș mânca o portocală! Nu se pot găsi chiar deloc?" Tata a căutat peste tot. S-a dus până la București, în speranța că o să facă acolo rost de portocale. Cu mare greu a găsit vreo două lămâi, pe care mama i le-a stors și a făcut limonadă.

Seara stăteam acum în jurul patului Mioarei care respira greu și pretindea că se simte bine. Vorbeam toți și ne prefăceam că suntem veseli. După un timp fetița spunea: „Bine, acum duceți-vă la culcare. E târziu și dimineață voi vă sculați devreme. Mi-e somn și mie."

O supraveghea cu strășnicie pe mama. „Hai, mamă, închide ochii și dormi. Nu mai sta atâta lângă mine. Uite acum adorm și eu..." Nu dormea. Toată noaptea se ruga. Mai moțăia puțin, ghemuită pe pernă, apoi iar se ruga. Așa au trecut patru ani...

După-amiaza, tata mă lua la plimbare în Parcul Subarini. Îmi povestea o sumedenie de lucruri și pot spune că de la nimeni nu am învățat atâta ca de la el, în toate domeniile.

Bunăoară, zile la rând am „discutat" filozofie. Mi-a vorbit despre filozofii cei mai cunoscuți. Ce-a spus fiecare. Curentele filozofice. Kant, *Critica rațiunii pure*, argumentele...

— Ce-i cu argumentul ontologic? mă întreba tata.

Eu răspundeam cuminte. Aveam o memorie extraordinară, îl moștenisem pe tata în această privință, așa că răspundeam fără greș.

— Bravo, știi mai bine ca studenții mei.

Hegel, Nietzsche, pe toți i-am luat la rând. Apoi Kierkegaard, care-mi plăcea deosebit de mult. Au urmat compozitorii: Bach, Beethoven, Mozart, Haydn, Haendel... Începusem să descifrez bucăți mai grele la pian și tata îmi cumpăra mereu partituri. Se găseau greu. Din Germania aproape nu se mai aduceau. Parcă văd și acum acele frumoase caiete verzui: sus scria Edition Peters, într-o vignetă cu flori. Dedesubt, mare, cu litere negre: MOZART.

Într-o zi a venit cu un volum gros, legat în coperte negre. L-am deschis, *Sonatele* lui Mozart. Îl găsise la un anticariat. Altă dată a adus mazurcile lui Chopin sau Debussy, Ravel sau Musorgski. Devenise cea mai mare plăcere a mea să descifrez semnele negre, care, sub degetele neîndemânatice se transformau în sunete.

„Ce-i asta?" m-a întrebat odată. Era un impromptu de Schubert. „Foarte frumos, mare compozitor."

Văzusem împreună un film cu viața lui Schubert. Era sărac și nebăgat în seamă. Ar fi vrut să-l viziteze pe Beethoven și nu îndrăznea. Când, în sfârșit, și-a luat inima în dinți, la poarta acestuia aștepta un dric mare, negru... Venise prea târziu. Am plâns de jalea tânărului compozitor și tata a încercat să mă consoleze: „Las'că-i numai un film..."

Mă ducea deseori la cinema. Am văzut împreună viața lui Rembrandt, a lui Berlioz. Începeam să înțeleg că orice mare realizare se face numai cu sacrificii, fără speranța unei recunoașteri de către contemporani. (E o banalitate această constatare, așa spun cei care nu fac nimic sau se disting prin vulgarități impertinente pe care le servesc drept „opere moderne, actuale", pervertind cu inconștiența lor nu numai gustul dar și caracterul tinerei generații. Ca și cum omenirea și-ar putea permite acum, în asemenea momente de răscruce,

o asemenea impostură cu consecințe fatale, devastatoare...) Îmi plăceau filmele istorice și am fost să vedem Giuliano de Medici, Marco Visconti, Andreas Hofer... O, dar câte filme... Pe unele le țin minte până azi, așa cum nu-mi mai amintesc filme de anul trecut...

Alte capitole de discuție au fost regii Franței, cei ai Angliei, nenumărații Henrici, Richard cel cocoșat cu crimele lui...

Vara am plecat numai amândoi în vacanță. Mama rămăsese cu Mioara acasă. Am stat câteva zile la Brașov, la părintele Coman, finul nostru. Ne-am dus cu toții pe Tâmpa și-am privit de sus casele orașului, ca niște cutii de chibrituri. Formidabil! Așa ceva nu mai văzusem!

Pe vremuri urcam cu toții la Poiana și acolo, într-un colț de poieniță, unde erau șase brazi și un izvor, făceam focul. Finul Vasile se învârtea cu furculița în jurul fleicilor și împreună cu tata și cu directorul Moșoi de la liceul Șaguna discutau, discutau. Acesta era descendentul generalului Moșoi, eroul din primul război mondial, despre care ne povestea că mânca o dată două sute de sarmale, după ce-și desfăcea cureaua și zicea: „Născătoare, ține-mă!"

Când grătarul era gata, mama așternea masa pe iarbă și-i dădea să mănânce mai întâi lui Vasilică, băiețelul finului. Tanti Ica avea copil mic și nu putea veni cu noi.

„De ce, mamă dragă?" întreba cu seriozitatea ei de totdeauna Mioara. „Doar noi suntem copiii tăi, Lydia și cu mine. De ce-l iubești mai mult pe Vasilică?" Nici nu mai aveam chef să mâncăm.

„Noi suntem copiii tăi și nouă ar trebui să ne dai întâi!" repetam și eu.

„Vasilică e mai mic și mămica lui nu-i aici ca să aibă grijă de el", a replicat mama. „De ce sunteți rele?" „Să-i taie finul carnea, doar e copilul lui!"

Finul Coman era cufundat în discuții, așa că n-avea grijă de ce se întâmplă în jur.

În cele din urmă mama a apelat la arbitrajul tatei, care ne-a chemat la judecată și ne-a întrebat foarte sever:

— Când suntem acasă, cui îi pune întâi mama mâncare în farfurie?

— Nouă, vezi bine, a răspuns Mioara.

— Și de ce? Pentru că voi sunteți mai mici, deci trebuie să aibă întâi și întâi grijă de voi. M-ați văzut pe mine vreodată supărându-mă din cauza asta?

— Nu, am recunoscut noi.

— Și când avem musafiri, pe cine servește mama întâi? a continuat tata argumentația.

— Pe musafiri, pentru că așa e politicos, a replicat Mioara fără să clipească.

— Ei vezi! Vasilică are o dublă calitate. În primul rând e mai mic decât voi. După aceea, trebue să fim politicoși cu el. Ca și cum ar fi la noi la masă... Ar fi frumos ca mama să spună musafirilor: aveți răbdare, întâi trebuie să mănânce fetele mele și după aceea voi? Nu-i vorba de dragoste aici. Pe nimeni nu iubim, mama și eu, mai mult decât pe voi, doar știți asta, nu?

Toate acestea trecuseră. Mama era la Sibiu cu Mioara. Am fost și la Poiană, dar nimic nu mai semăna cu zilele de odinioară. O iubeam mult pe tanti Ica, era o femeie minunată, blândă și devotată. Se străduia să-mi facă vacanța cât mai plăcută. Însă veselia zilelor de odinioară nu mai putea reveni.

La întoarcere ne-am oprit la Vlădeni. Trenurile mergeau prost, opreau mereu pentru că trebuiau să lase să treacă trenuri militare. Nu mai aveau nici geamuri, doar niște scânduri bătute în cuie, prin care nu puteai vedea mai nimic. Casa noastră era pustie, unchiul și tușica nu veniseră de la București. Am tras deci la mătușa Reveca, sora tatei. Ca de obicei când mâncam acolo, peste noapte mi s-a făcut rău de la stomac și dis-de-dimineață tata a hotărât să plecăm imediat. Ne-am dus la gară, sperând să găsim un tren cu care să ajungem la Sibiu. Doamna Savu mi-a făcut un ceai de mentă, care m-a întremat puțin. Tata era foarte neliniștit și mă tot întreba cum mă simt.

Abia am așteptat să plecăm. Nu, nici Vlădeniul nu mai era cel pe care-l știam eu. Era acum un loc străin și dușmănos, de care nu mă simțeam câtuși de puțin legată. Iar pe poiana noastră cea frumoasă de „deasupra gării" depozitaseră lemne.

Așa am început un nou an școlar. Eram acum în clasa a patra și mă aștepta la sfârșitul anului examenul de admitere în clasa întâi de liceu, dar nimeni nu mai avea timp să se gândească la așa ceva. Alarmele aeriene erau din ce în ce mai

dese. Aveam tot timpul hainele pregătite ca să putem fugi în adăpost, la nevoie. Mi-era o frică groaznică și tata încerca zadarnic să mă înveselească.

Începuse să mă doară gâtul. Mă durea mereu și făceam febră. Tata m-a dus deci la doctorul Remus Doctor, care a declarat că trebuie să-mi scoată vegetațiile. Am început prin urmare tratativele: Da, acceptam să fiu operată, dacă vreme de o săptămână tata mă ducea în fiecare zi la cinema.

„Bine", a zis tata. „De acord. Când vrei să mergem, înainte sau după operație?"

Asta era într-adevăr o problemă și am cerut timp de gândire. Mioara m-a sfătuit să eșalonez vizitele la cinema: „Du-te de trei ori înainte și de patru ori după", a zis ea. „Altfel te plictisești. În fiecare zi la film! Te saturi și nu mai are haz!"

Avea dreptate. Deci am convenit cu tata să mergem de trei ori înainte și de patru ori după operație. „Înainte tot n-o să ai cine știe ce chef!" spusese Mioara. „O să fii tot cu gândul la ce urmează. Pe când după aceea ești liniștită."

Zis și făcut. Tata s-a ținut cu sfințenie de vorbă și trei după-amieze la rând am fost la cinema. Prima dată am fost încântată, a doua oară mai puțin, a treia oară aș fi renunțat cu totul. Dar nu-mi venea să recunosc că mă plictisise atâta cinema... În dimineața zilei cu pricina ne-am dus la cabinetul doctorului. Îmi era o frică teribilă și nici măcar gândul la cele patru filme care mă așteptau nu mă consola. Mioara a insistat să vină și mama.

„Las'că stau eu și singură", a zis. „Rămân cu Ana. Du-te cu Lydia, săraca..."

Venise și tanti Titi cu noi. Mereu întrebasem: cum îi spune lumea, doctorul Doctor? Nu-i caraghios? Nu era defel. Doctorul Remus Doctor era un eminent medic de nas gât și urechi, profesor la facultate, un om drăguț și vesel care te făcea să te simți la largul tău.

Mi-a pus un tampon cu eter pe nas. Mama mă ținea de mână și ceilalți așteptau afară. „Hai, drăguțo, începe să numeri!" a spus nenea Doctor. „Să vedem cât poți număra."

Între timp, se produsese o schimbare. Nu mai simțeam mâna mamei. Era o altă mână, subțire și rece, cu un inel pe

deget. „E tanti Titi", mi-am zis. „Mamei îi e frică și-a lăsat-o pe tanti Titi în loc"... Număram cu sârg. Ajunsesem până la vreo șaptezeci și doctorul Doctor se minuna: „Ia te uită, parc-aș adormi un elefant! Ia fă bine și închide ochii!" Râdeam unul la celălalt și după aceea n-am mai știut nimic.

Vreo două zile am fost centrul atenției generale. După aceea am uitat de „operație". Nici la cinema nu ne-am mai dus. Mă plictisisem de atâtea filme și i-am spus tatei că mă mulțumeam cu cele văzute înainte.

Între timp sirenele sunau din ce în ce mai des. Mă paralizau pur și simplu. Noaptea era groaznic. Pentru prima oară în viață mă întâlneam cu o primejdie reală, pe care nici măcar tata n-o putea înlătura. Mai ales asta mă descumpănea...

Nici la școală nu mai era frumos. Draga mea doamnă Groșescu, care zâmbea tot timpul și avea ochii plini de lacrimi când ne știam bine lecțiile, plecase. Aveam acum o altă învățătoare. Bătea băieții la palmă și ne îngheța când își rotea ochii amenințători prin clasă. Venise târziu, săptămâni în șir nu avusesem învățătoare și povesteam celor cinci colege ale mele poveștile pe care le știam. Încet, încet se alăturaseră și băieții. Așa am povestit toate poveștile de Ispirescu și de Frații Grimm și tot ce mai citisem.

Auzeam de pretutindeni că războiul merge din ce în ce mai rău. Într-o duminică, tata ne-a spus că ne vom duce în acea după-amiază la Șura-Mare cu trăsura mitropolitului, ca să vedem cum ne putem instala acolo peste vară, la adăpost de alarme aeriene. Cei câțiva kilometri au fost o adevărată încântare. Mioara se înviorase și ea, așa cum stătea în trăsură, învelită într-o mulțime de șaluri.

Am apucat-o pe șoseaua dreaptă ca o linie de caiet, mărginită de plute înalte, am trecut de drumul care o apuca la dreapta spre Viile Sibiului, unde tușica Veștmean și unchiul Nitu aveau grădini. Câteodată mergeam acolo la iarbă verde.

Din acea răscruce, drumul îmi era necunoscut. Nu mai fusesem la Șura-Mare de pe vremea când trăia bunicul... Urcai un deal și dintr-odată, la picioare ți se așternea satul. Era așezat într-o copaie, între dealuri înalte de o parte și de alta. Undeva pe dealul din stânga strălucea în soarele după-amiezii timpurii turla bisericii, înconjurată de verdeață și

de mici pete albe, care, după cum am constatat mai târziu, erau crucile cimitirului.

Am înaintat prin praful drumului și pe marginea lui au început să defileze casele. În fața noastră s-a deschis brusc un fel de piață largă cu iarbă și pomi, bătucită de pași, unde defilau, pline de demnitate, cârduri de gâște... La stânga era o uliță largă, urcând ușor. La a treia casă am oprit. Era vopsită în roșu ca și stâlpul porții, în fața căruia a apărut dintr-odată toată familia: unchieșul Nicolae, fratele mamei, lelița Mărie, soția lui și verii mei Marioara și Niculae. Pe cei vârstnici îi cunoșteam de la Sibiu. Unchiul venea cîteodată la noi, încercând să calce cât mai ușor cu cizmele lui mari și se așeza cuviincios pe un colț de canapea. Folosea cu dezinvoltură cuvinte „domnești", neologisme al căror sens nu-l pricepea totdeauna și pe care le pronunța greșit, astfel că Mioara și cu mine râdeam pe înfundate prin colțuri. Tușica venea zilnic cu laptele, sfioasă ca o fecioară în ziua nunții și râdea subțire ducându-și mâna la gură. Mai ales când dădea de tata se fâstâcea cu totul și nu cuteza să ridice ochii albaștri din pământ. Apoi îi spunea mamei că nici nu poate vorbi în prezența unui „domn atât de mare".

Cu aceeași sfială ne întâmpinase și acum și se învârtea în loc ca o cloșcă cu un singur pui, agitându-se peste măsură. În schimb generația a doua nu părea deloc intimidată. M-au luat de îndată în primire trăgându-mă spre grădină, în timp ce tușica striga furioasă la ei să mă aducă înapoi, să mâncăm gogoși.

Urcai câteva trepte de lemn, bătucite și lustruite, într-o încăpere mică. Pe peretele din fund se afla cuptorul de pâine și pătrundeai în odaia unde locuia familia: la dreapta un pat uriaș, mai înalt decât mine, împodobit cu scoarțe și perne țesute în modele și culori minunate. Apoi două lavițe care se deschideau noaptea ca să se poată dormi în ele, mobilă foarte practică, numită „lădoi". În centru o masă cu câteva scaune și spre stânga o sobă de bucătărie, numită „plat". Pe pereți atârnau icoane și o sumedenie de fotografii: bunicii, singuri sau cu copiii. Era și mama printre ei, o adolescentă frumoasă cu trăsături ca de filigran, unchiul Nitu cu privirea lui îndrăzneață și mustața bine răsucită, unchiul Ilie, cu aerul

visător ca un june prim de cinema, apoi unchieșul Nicolae, falnic și sigur pe el, privind țintă aparatul fotografic, cu cizmele bine lustruite ca totdeauna și cojocica încheiată pe umăr. Întru totul, o imagine foarte reprezentativă și caracteristică a „Mihoilor". Alături fotografia familiei lui, copiii și lelița Mărie, pierdută într-un jilț uriaș și cu ochii în pământ. Te așteptai s-o vezi din clipă în clipă ducându-și mâna la gură ca să-și ascundă zâmbetul...

Între soba de bucătărie și un stelaj cu oale, se afla ușa care ducea dincolo, în „casa din față", odaie în care se intra rareori. Acolo se țineau hainele de duminică și ascundea tușica zahărul. Nu după multă vreme acolo au stat paturile noastre, ocupând aproape tot spațiul disponibil.

Deocamdată pe masa din „casa mică" se lăfăia un castron uriaș cu gogoși și alături farfurii cu „lichiu cu ceapă" și „hencleș", pe care tușica le copsese în cuptorul de pâine.

Pentru mine totul era încântător și nou, o lume nemaipomenit de interesantă și după ce-am mâncat numărul cuvenit de gogoși și hencleș am plecat la joacă. O, ce minune! În fața casei se strânsese o liotă de copii mai mari și mai mici. O bună parte erau verii mei, copiii unchiului Vasile, alt frate de-al mamei care locuia câteva case mai sus. Erau Nitu și Onu, cel de o vârstă cu mine și apoi Niculae, ediție revăzută a celuilalt Nicolae, pe care tocmai îl cunoscusem. Semănau între ei ca două picături de apă, amândoi mititei, blonzi și cu ochi albaștri, plini de muci și pistrui. Aveau o expresie de negrăită șmecherie pe fețișoarele rotunde care ieșeau de sub claia de păr auriu și de sub clopurile vechi, urme ale unor foste pălării. Ei între ei și toată lumea de altfel îi numea „verii". Mâncau cel puțin o dată pe zi bătaie pentru cele mai neînchipuite blăstămății. „Te și miri ce le mai trece prin cap", suspina tușica Mărie. Vorbeau „păsărește" între ei, ca să nu-i înțeleagă nimeni și întru totul, erau întruchiparea perfectă a obrăzniciei.

Pe lângă acest larg sortiment de veri si verișoare, mai așteptau pe stradă un număr impresionant de rude mai de departe, „veri de-al doilea", de vecini și prieteni, astfel că încântarea mea s-a transformat în extaz. Ne-am jucat toată după-amiaza, hălăduind prin grădini, prin cimitir, unde Marioara, cea mai cuminte dintre toți, mi-a arătat mormintele

bunicilor... Dar fără îndoială, punctul culminant al zilei a fost prospectarea grădinii, care se întindea jumătate pe un deal abrupt, numit Hula. Pe Hulă puteai urca numai cățărându-te printre rădăcinile tufelor care creșteau în voia lor. Mai târziu, unchiul a tăiat în pământul pietros niște mici serpentine pe care puteai ajunge sus, la soare, pe o poiană frumoasă, de unde se vedea satul și lunca Sibiului, până departe, în oraș.

Seara ne-am întors acasă. Eram încântată. Abia așteptam să treacă lunile până la vacanța mare, când, se hotărâse, urma să stăm acolo două luni.

Dar lucrurile s-au precipitat. Se apropia Paștele și alarmele aeriene erau din ce în ce mai dese. Avioanele americane veneau aproape zilnic și era treabă de câteva minute până apăreau deasupra locului unde aruncau bombele... Fugeam în curte și așteptam într-o groază încremenită... Bucureștiul fusese bombardat, Valea Prahovei la fel. Războiul se apropia din ce în ce. Trăiam un coșmar din care nu ne puteam trezi.

Singura bucurie era că vine Săptămâna Patimilor, cu pregătirile, cu deniile, cu vacanța, cu ouăle roșii. Apoi Învierea, cu minunata ei atmosferă de taină și de emoție nelămurită!

Mitropolitul spunea: „Hristos a înviat!" și un fior trecea prin mulțimea adunată în curtea catedralei. Cântam cu ochii în lacrimi „Hristos a înviat", toate cele trei variante, una mai frumoasă și mai solemnă decât cealaltă. Într-adevăr înviase Hristos!

O, acele slujbe minunate de la Sibiu, din vremea copilăriei mele! Niciodată după aceea n-am mai retrăit momente asemănătoare, când te simțeai înălțat, sus, departe, în cer! Sunt cele mai frumoase amintiri, pe care le voi purta cu mine până la moarte.

Tata slujea totdeauna în soborul impresionant de preoți. Era atât de frumos și impunător în veșmintele lui aurii, pe care le purta cu o demnitate extraordinară! Aproape că-mi venea greu să cred că-l cunosc, că mi-e atât de apropiat, că râdem și tăifăsuim împreună, că suntem triști și îngrijorați împreună, că mergem la plimbare mână în mână prin Subarini și că mă mai și ceartă câteodată sau se uită încruntat la mine! Da, până și de asta eram mândră!

În Vinerea Mare, de dimineață, venea portarul Dumitru și ne dădea numărul cuvenit de lumânări. În restul clădirii le lipea el la pervazurile ferestrelor. Seara, când ieșea mitropolitul înconjurând biserica sub baldachinul aurit, împreună cu tot soborul de preoți, ardeau lumânări la toate ferestrele, la noi, la casa de alături și la Palatul mitropolitan, pretutindeni în fața catedralei.

Mitropolitul părea un adevărat împărat, cu mitra și veșmintele aurii, cu hlamida lungă, vișinie. Urmau protopopul Cioran și tata, amândoi înalți, serioși și distinși, apoi mulți alți preoți, în odăjdii sclipitoare. Era ca într-o poveste în care toată curtea împărătească, toți sfetnicii și demnitarii se perindau într-o procesiune solemnă, care ne cutremura.

În acel an mama a rămas acasă cu Mioara. În umbra lumânărilor le ghiceam chipurile și aș fi dat orice să fie și ele alături de mine. Știam cât de mult iubea mama slujbele și ce efort sufletesc făcea pentru a renunța la ele. Numai starea rea a sănătății Mioarei o putuse determina să nu participe.

La Înviere, Mioara a silit-o pe mama să vină la biserică: „Du-te! Du-te! Pot foarte bine să stau singură." Ne-am dus amândouă și de îndată ce mitropolitul a bătut cu mânerul crucii în porțile închise ale catedralei: „Deschideți voi, boieri mari, porțile raiului, să intre Împăratul Măririi!" ne-am întors acasă.

Dimineața, la liturghia duminicală, am fost singură. Eram în față, împreună cu alți copii. Tocmai se ieșea cu Sfintele Daruri, mitropolitul stătea în ușa altarului și preoții veneau pe rând pe ușa laterală, după ritualul cunoscut. Dintr-odată am auzit un fel de vuiet în biserică. Câteva clipe l-am înregistrat inconștient, apoi a devenit din ce în ce mai concret și am întors capul. Biserica se golise, ultimii oameni alergau spre ușă într-o panică indescriptibilă. Ce se întâmplase?

Mi s-a făcut frică și am început să fug. Nu mai era aproape nimeni. Afară se auzeau sirenele mugind și pe stradă oamenii alergau care încotro, în panică. Am coborât treptele catedralei și am traversat în fugă strada. Era ca într-un coșmar, fugeam, fugeam și nu puteam înainta, parcă cineva mă trăgea înapoi, parcă încercam să răzbesc printr-o apă adâncă și nămoloasă,

care-mi paraliza mișcările. Așa simți uneori în timpul somnului. Dar niciodată nu-l trăisem în stare de trezie, intens, viu, real.

Cu mare greutate am ajuns la poartă, am intrat fugind în curte, cu aceleași ghiulele atârnând de picior și, în sfârșit, în casă. Trecuseră ani de când ieșisem din biserică...

Mama o ajuta pe Mioara să-și pună pardesiul peste pijama și ne-am îndreptat spre fundul curții. Ne-am oprit de câteva ori pentru ca ea să-și recapete respirația. Am stat la ușa adăpostului. Se strânsese multă lume și după un timp, după terminarea liturghiei, a venit și tata, spre ușurarea noastră.

Deodată, am auzit un vuiet înspăimântător plutind deasupra. La început fusese estompat, acum era clar, apăsător și năprasnic. Parcă o turmă de bouri călca în picioare albastrul cerului.

Cineva a strigat: „Uite-i, uite-i!" Am ridicat capul și i-am văzut: un roi de cruciulițe argintii, plutind deasupra noastră în formație bine ordonată. Multe cruciulițe purtătoare de moarte, sclipind cu nevinovăție pe azurul nepătat. Ne țineam răsuflarea, ca și cum respirația noastră s-ar fi auzit până acolo sus și ne-ar fi dat de gol. Strângeam capetele între umeri așteptând să cadă focul din cer.

După un timp care ni s-a părut o veșnicie, au dispărut. Se îndreptau spre răsărit și cineva a îndrăznit să șoptească: „Merg la Brașov!" Așa a fost. Ceea ce s-a întâmplat în acea dimineață de Paști la Brașov va rămâne pentru totdeauna în analele orașului.

După-amiaza tata l-a rugat pe mitropolit să ne dea trăsura și am plecat la Șura-Mare. A doua zi unchiul Nicolae a venit la Sibiu cu căruța să încarce paturile și bruma de bagaj pe care o strânsesem. Școlile se întrerupseseră. Trenurile nu mai circulau. Gara de Nord, gările din Ploiești, Brașov fuseseră făcute una cu pământul.

Am rămas câteva luni la Șura-Mare. Pentru mine a fost o vacanță minunată. Și Mioara se simțea mai liniștită. Unchiul îi legase un hamac în grădină, între doi pruni și stătea toată ziua acolo, cu mama alături.

Tata începuse încă de la Sibiu să traducă *Filocalia*. Cum acasă la unchiul Nicolae n-avea loc, a cerut preotului din

sat să-i lase o odaie în clădirea Căminului Cultural al parohiei și scria toată ziua, printre dicționare și hârtii. Venea acasă doar la prânz și seara la culcare, povestind cu multă satisfacție mamei peste ce comoară dăduse. Auzeam mereu de Sfântul Antonie, de Evagrie Ponticul și mai ales de Sfântul Maxim Mărturisitorul.

Pe măsură ce înainta cu traducerea, se contura tot mai concret proiectul de a traduce integral *Filocalia*. „O să am mulți ani de tradus", spunea el. „Dar ce minunate lucruri se ascund acolo. Merită să lucrezi toată viața..."

Predase dogmatica după cursul lui Andrutsos. Acum repeta mereu: „Va trebui să scriu o dogmatică! Mai târziu o să scriu o dogmatică. De abia după ce citești pe Sfinții Părinți poți scrie o dogmatică!" Era fermecat nu numai de profunzimea teologică ci și de imensa sursă de înțelepciune și echilibru din gândirea Părinților. S-a străduit mult să găsească echivalente potrivite în limba română și a găsit într-adevăr expresii adecvate, care s-au încetățenit în limbajul teologic. Cu această ocazie a descoperit nesfârșita bogăție și infinitele posibilități de exprimare ale limbii noastre. Îi plăceau expresii ca „dreapta socoteală", „trezvia", sau acel inegalabil „cuminte", care nu are echivalent în alte limbi. „Cuminte", spunea, exprimă altceva decât „sage", „brav", „intelligent". „Om cuminte" are altă rezonanță și semnificație, mai amplă, mai profundă decât „kluger Mensch". Presupune nu numai înțelepciune, dar și echilibru, măsură, cuviință, o întreagă atitudine de viață. O simetrie, o estetică fundamentală a existenței.

Pe drept cuvânt s-a spus mai târziu că limbajul *Filocaliei*, așa cum a tradus-o tata, are o frumusețe și o plasticitate deosebită și că ea a reprezentat o îmbogățire a limbii noastre. Este ceea ce spune de altfel și Emil Cioran, într-o scrisoare mult citată și în care numește traducerea *Filocaliei* unul dintre marile evenimente nu numai ale spiritualității, dar și ale culturii românești.

După un timp, a venit părintele Arsenie de la Sâmbăta, pentru a scrie după dictatul tatei și l-a ajutat astfel câteva săptămâni la munca de traducere.

Despre el s-au vorbit multe, bune și mai puțin bune, cu atât mai mult cu cât evoluția lui a fost neobișnuită. Se numea Zian Boca, originar din zona Apusenilor și fusese student la pictură la București, vreme de un an. Apoi s-a hotărât pentru teologie. Cum la București se aciuase și el, ca atâția alții, la unchiul Gheorghe, căruia el i-a dat porecla „Babu", s-a apropiat și de noi.

Dintr-o autentică dorință de trăire spirituală, fără îndoială, și cu multă sinceritate, a început să ducă o viață foarte ascetică. Pleca dimineața la pădure, având cu el o scândurică pe care îngenunchea la rugăciune și medita îndelung.

S-a călugărit la Mânăstirea Sâmbăta, luându-și numele de Arsenie. A continuat o vreme să ducă o viață aspră și a căpătat o anumită notorietate. Venea deseori la noi, fiind primit ca un membru al familiei. Discuta mult cu tata, care îi vorbea cu insistență despre dreapta socoteală și despre smerenie, așa cum se menționau ele în *Filocalie* și care, considera tata, erau două virtuți de bază ale unui monah.

Îi repeta mereu părintelui Arsenie: „Cel mai mare pericol pentru un călugăr este să se lase smintit de laudele celorlalți." (Trebuie să subliniez că termenul de „sminteală", care apare deseori în scrierile spirituale, nu are semnificația unei anomalii psihice, a unei minți deranjate, ci a ducerii în ispită, a abaterii de pe drumul plin de eforturi și jertfe, care este viața unui călugăr adevărat). „Fugi cât poți atunci când cineva începe să te privească cu admirație, să te laude. Oricât ar părea de nevinovată, faima pe care oamenii o construiesc în jurul tău are consecințe fatale. Știau ei Părinții ce știau atunci când fugeau de lume și se izolau în singurătate... Smerenia e cea mai eficientă armă a monahului, în lupta cu ispitele, cu tentațiile zilnice..." spunea tata.

Din păcate, de cuvintele lui de prevenire, constituind un avertisment real, nu s-a ținut seama. Au fost desigur și alte asemenea cazuri. Mulți au eșuat în drumul de ascensiune spirituală pentru că s-au lăsat ademeniți de trufie, de perfidia slavei deșarte. Pe de o parte, se greșește construindu-se idoli și legende, din nevoia de extraordinar și senzațional, care a animat omenirea dintotdeauna. Pe de altă parte, laudele și admirația sunt o capcană dulce, căreia îi cad pradă cei ce nu

sunt destul de tari pentru a le rezista. Adulația mulțimii le devine necesară, se scaldă în autoadmirație, în convingerea că sunt supraoameni care nu pot să greșească, în voluptatea faimei pe care cred că au dobândit-o. Odată deschisă poarta trufiei, prin ea năvălesc toate celelalte păcate. După cum spun Sfinții Părinți, monahii trebuie să lupte continuu împotriva acestor ispite fundamentale, care îi prăvălesc de pe drumul îngust și spinos al ascensiunii spre adâncurile impure.

La vremea aceea însă, părintele Arsenie se considera încă ucenicul tatei și vreme de câteva săptămâni a scris după dictat, cu scrisul lui mărunt și ordonat, ceea ce traducea tata din limba greacă. Mai târziu, unii admiratori, mai ales admiratoare, mai ales de ele n-a dus lipsă părintele Arsenie, au imaginat diverse povestioare, conform cărora el l-ar fi influențat pe tata să traducă *Filocalia* etc. Cu o asemenea inflație de buni sfătuitori ai tatei, de mentori ai săi, de inspiratori ai operei sale, suntem de altfel obișnuiți. Astfel că nu merită să li se dea atenție. Păcat că, alături de autori autoproclamați ca atare, vezi preotul Streza sau gălăgioși mereu în goana după notorietate, ca părintele Marcheș, s-au înregimentat în susținerea unei cauze care nu depășește un sentimentalism pueril, jurnaliști cum ar fi Răzvan Codrescu și alți câțiva, de la care s-ar aștepta mai mult discernământ.

Viața își continua cursul. Se refugiase acolo și o școală militară, astfel că satul era suprapopulat.

Din când în când treceam dealul la Valea Hambii. De acolo mai era un kilometru până la Viile Sibiului unde, în vila unei foste colege de-ale mele de la școala germană, se adăpostise UFA. Rulau zilnic filme și am văzut viața lui Robert Koch sau a doctorului Semmelring, care descoperise febra puerperală.

Deci i-am spus tatei că vreau să studiez medicina. „Foarte bine. Dacă-ți place, fă-te doctoriță. Oricum, mai ai mult timp să te hotărăști. Mai vorbim noi."

Apoi a sosit în concediu vărul meu Irimie. A petrecut două zile acasă la Vlădeni și restul celor două săptămâni la noi. Ne-a mai adus o cutie cu ciocolată nemțească. Aproape îi uitasem gustul. Cel puțin, Niculae, vărul meu de cinci anișori, a refuzat s-o pună în gură. Era neagră, a spus. N-o gustase niciodată și nu-i plăcea cum arată.

Irimie îi povestea tatei ce se întâmplă pe front și tata era foarte pesimist. Adusese radioul de acasă. Seara, după ce închidea cu grijă geamul, asculta Radio Londra. Stătea cu capul aplecat asupra aparatului, venea și unchiul Nicolae din odaia alăturată și amândoi schimbau priviri îngrijorate. Atunci am auzit prima oară acele patru lovituri celebre, care sunau înspăimântător. Tata ne-a povestit că amintesc ritmurile cutremurătoare din *Simfonia a V-a* a lui Beethoven și reprezintă destinul care bate la ușă. Teribil! Totul avea un aer de complicitate și de taină. Nu ni se spusese să tăcem, dar ne țineam gura instinctiv și când întâlneam pe stradă șeful de post, ne așteptam să ne aresteze și-l priveam cu spaimă ca niște delincvenți încă neprinși...

Așa a trecut vara. Într-o zi a murit Bădițul, vecinul de din sus, un văr de departe al mamei. Am privit prin gard înmormântarea. Valeruța, prietena noastră, stătea lângă sicriul tatălui ei cu o năframă neagră pe cap și cu ochii înlăcrimați. Devenise dintr-odată un personaj important și nu ne venea să credem că era aceeași Valeruță cu care făceam zilnic o mulțime de pozne.

Preotul a luat „iertăciunile", un fel de rămas-bun personal de la fiecare membru al familiei și toată lumea a plâns cu hohote. Era momentul cel mai impresionant și de după gard am plâns și noi, deși nu schimbasem niciodată o vorbă cu Bădițul.

L-am întrebat pe tata de ce trebuie să moară oamenii. În orice caz, dacă tot trebuie să moară, atunci cei necunoscuți, de care habar n-aveam. Dar prietenii, rudele? Și, în general, de ce trebuie să moară oamenii? „E cam complicat", mi-a răspuns tata. „Mai întâi, aproape toți oamenii au cunoscuți, rude, prieteni. Cum s-ar putea decide ai cui prieteni trebuie să moară și ai cui să trăiască?" „Da", am convenit, „asta așa e. Dar atunci de ce trebuie să murim, în general?"

Tata a înclinat capul într-o parte, privind cu ochii întredeschiși, undeva, departe, cum făcea de multe ori: „Ce s-ar întâmpla dacă ar trăi toți oamenii, de la începutul vremurilor? Bătrâni, bolnavi, condamnați la o veșnică suferință aici, în lumea asta! O monotonie fără sfârșit, fără nici o perspectivă, fără nici o schimbare, fără nici o speranță! Nu s-ar mai teme nimeni să facă rău, n-ar mai exista nici o frână care să ne

oprească de la păcat. N-ar mai exista nădejdea într-o altă viață, în care să fim răsplătiți pentru tot ce am realizat aici, pe pământ. La ce-ar mai servi libertatea, acest bun minunat pe care ni l-a lăsat Dumnezeu, de a alege între bine și rău, de a ne decide singuri cursul existenței, dovada că Dumnezeu ne prețuiește, considerându-ne maturi, în stare să luăm singuri deciziile și nu niște nevolnici, incapabili de orice inițiativă? Buni și răi, am fi toți o apă și-un pământ, pedepsiți deopotrivă, condamnați pentru totdeauna de a vegeta, de a viețui într-o inerție, într-un incolor definitv, fără ieșire, fără scăpare.

Moartea nu e decât o punte care desparte viața de aici, în care suntem supuși unui fel de examen, pentru ca apoi, dacă l-am trecut, să putem viețui veșnic, în lumina dumnezeiască, într-o fericire eternă, dacă am meritat-o. Și dacă nu, atunci ne vom primi pedeapsa pentru toate ticăloșiile, ca ființe responsabile, pentru tot binele ce-l puteam face și nu l-am făcut.

Moartea e dreaptă. Nimeni nu e scutit de ea. Vine la bogați și la săraci, la cei slabi și la cei puternici, totdeauna atunci când Dumnezeu, care e nu numai drept, ci și infinit de bun, consideră că suntem pregătiți pentru ea..."

Nu mai țin minte exact cuvintele lui. În orice caz, era foarte complicat. Mi-a povestit apoi istorioara cu femeia văduvă căreia i-a murit unicul fiu și care a fost atât de îndurerată, încât un înger i-a arătat viitorul: dacă fiul ei ar mai fi trăit, ar fi devenit un mare hoț și ucigaș și ar fi sfârșit în spânzurătoare. Astfel că Dumnezeu, în marea Lui bunătate și înțelepciune l-a luat când încă era copil, când nu apucase să făptuiască toate relele...

„Cum?" am întrebat. „Și Băditul ar fi ajuns la spânzurătoare, dacă n-ar fi murit chiar acum?" Tata a râs și mi-a spus să nu-mi mai bat capul. Toate se pricep la vremea lor.

Nu mi-am mai bătut capul și peste două zile, la jocul de-a v-ați ascunselea, la vecinul de din jos, la prietenele mele Lenuța și Istina, m-am ascuns în hornul cuptorului de pâine. Mama îmi dăduse tocmai o rochiță nouă, albă cu floricele, de care eram foarte mândră și pe care o cerusem cu insistență ca să mă fudulesc cu ea

Nu mai spun cum arătam când am ieșit de acolo. Marioara, verișoara mea, a sugerat să spălăm rochița în troaca în care se adăpau vitele.

Seara, când am ajuns acasă, mama s-a frecat mai întâi la ochi. Nu pricepuse la început de ce venisem la timp, cuminte, pe portiță și nu peste gard ca de obicei... A urmat o furtună, nu, un uragan cu fulgere și trăsnete. Din fericire tocmai a sosit tata, care, după ce m-a văzut, a întors capul în altă parte.

Mioara, care asistase îngrijorată, m-a încredințat după aceea că tata s-a ținut cu toată puterea să nu râdă. Oricum, o chemase pe mama în cealaltă odaie, unde au conferit îndelung, în vreme ce eu îmi așteptam condamnarea. După care mama mi-a spus să scot rochița pe care a fiert-o cu leșie în cazanul cel mare de rufe al leliței Mărie. În același cazan m-a spălat și pe mine și m-a asigurat că ar fi fost foarte încântată să mă fiarbă și pe mine cu leșie. Și nu mi-a venit să cred că scăpasem doar cu atât.

A doua zi tata mi-a spus zâmbind: „Vezi cât de bun e Dumnezeu? Cum te-a scăpat și aseară? Așa că ai încredere în El, că știe El ce face totdeauna și când e vorba de moarte și când e vorba de viață!"

Alarmele aeriene se îndesiseră la Sibiu. Sirenele se auzeau până la noi. Dădeam fuga sus pe Hulă și, întinși pe iarbă, priveam cum se rotesc avioanele deasupra orașului, acele cruciulițe argintii de care mi-era atât de frică. Dar de bombardat Sibiul, nu l-au bombardat niciodată.

Spre începutul verii, m-au dus la Sibiu. Mioara ținuse neapărat să vină și ea. Trebuia să dau examen de admitere pentru clasa întâi a liceului, cum era pe acea vreme.

Tușica Veștemean trimisese trăsura după noi și în drum spre Sibiu tata m-a întrebat: „Tu mai știi ceva? N-ai uitat tot?" L-am privit cu nevinovăție: „Ce să știu? Și ce să uit?"

M-a dus într-o sală, în localul cel nou al Liceului „Domnița Ileana", în care de ani de zile se adăpostea Universitatea clujeană. Erau o mulțime de fetițe, printre care câteva colege de-ale mele. Am dat examenul scris. Nu-mi aduc aminte cum și ce a fost.

Ai mei au așteptat afară, în trăsură. „Dacă sună alarma", mi-au spus, „fugi și vii la noi. Plecăm imediat!"

N-a sunat. N-a sunat nici a doua zi, când am dat examenul oral. Era o altă sală, mai mică, în care se aflau vreo patru fetițe, câteva doamne, printre care o doamnă blondă despre care am aflat că era directoarea liceului și o alta cu coc sever și figură serioasă. O fetiță mi-a șoptit că era Vera Ștefănescu, profesoară de română, una dintre cele mai temute profesoare ale liceului.

Mi-au pus întrebări și am făcut câteva socoteli pe tablă. Nu mi-era frică. Nu mai fusesem niciodată la un examen și nu prea pricepeam despre ce-i vorba. Doamnele au început să zâmbească. Apoi mi-au spus că pot să plec și pe când ieșeam, doamna cea serioasă cu coc le-a spus celorlalte: „C'est jolie!"

Am ajuns la trăsură și tata m-a întrebat: „Ei, cum a fost? Ce-ai făcut?" Nu știam. Am repetat cuvintele necunoscute: „Asta au zis!" „Te-a întrebat greu?". Nu, mai nimica. Ceva la gramatică și câteva socoteli... Eram oarecum dezamăgită. Așa arăta un examen?

Ne-am văzut toți de treburile noastre. Tata traducea *Filocalia* mai departe. Scria acum singur, căci părintele Arsenie plecase între timp. Se mai necăjea uneori din cauza penițelor. Nici ele nu mai erau ce fuseseră înainte. Se stricau foarte repede și mâzgăleau hârtia. Lelița Mărie, care mergea zilnic cu laptele la Sibiu aducea mereu penițe. Se minuna tot timpul „cât poate să scrie un om" și aducea penițe.

(Într-un articol al Mitropolitului Antonie, dedicat tatei, am citit o frază care, mărturisesc, m-a nedumerit. — N-a fost, de fapt, nici prima, nici ultima. — Scria I. P. S. acolo că, fără părintele Arsenie, difuzarea *Filocaliei* în popor n-ar fi fost posibilă. Cu tot respectul cuvenit aș vrea să precizez că audiența părintelui Arsenie se mărginea la o arie destul de restrânsă, locală, mai mult sudul Ardealului și că *Filocalia* s-a răspândit în toată țara cu destulă repeziciune. Chiar și în acele colțuri în care nu se auzise de părintele Arsenie, de pildă în Moldova, unde părintele Cleopa și alți călugări îmbunătățiți din mânăstirile nemțene câștigaseră pe bună dreptate venerația populației. Incontestabil, poporului venit la Sâmbăta, părintele Arsenie i-a vorbit de *Filocalia* și printre admiratorii

lui au fost destui care au auzit astfel de ea. Dar asta este cu totul altceva.

La sosirea tatei la catedră în București, la începutul anului 1947, faima *Filocaliei* îl precedase de mult. I. P. S. o știe desigur foarte bine, el însuși era student al Facultății de Teologie. Ea era cunoscută în cercurile intelectuale ale capitalei, printre monahii din Moldova, pretutindeni. Ținând seama că primul volum se tipărise în 1946, lucrurile sunt evidente, indiferent de direcția în care se îndreaptă simpatiile sau antipatiile autorului articolului După cum ar trebui să știe, popularitatea părintelui Arsenie se limita la cercuri destul de restrânse, foarte puțin la cele intelectuale, în orice caz nu avea amploarea pe care el o dorește. Astfel că orice comentariu este de prisos.)

Câteodată mergeam și noi pentru câteva ore la Sibiu, la tușica. Locuia lângă gara mică și în câteva minute ajungeam pe câmp, când se dădea alarma. Alteori îl vizitam pe Ion, care stătea și el la câțiva pași de ea. Se căsătorise în primăvară și locuia cu socrii.

Fusese vreo trei ani pe front ca sublocotenent și ajunsese, rănit la braț, într-un spital din Stalingradul încercuit. Avusese mare noroc, căci tocmai atunci se nimerise să facă o ultimă inspecție generalul Capitanovici, prietenul nostru. Ion îl văzuse din patul lui își amintise că-l cunoscuse pe vremuri la noi în casă și când generalul doctor s-a apropiat de el, i-a spus: „Sunt fratele doamnei Stăniloae..." Capitanovici s-a uitat lung și apoi s-a întors către cei care îl întovărășeau: „Merge cu mine în avion!"

Așa a scăpat Ion din încercuirea de la Stalingrad. Ajuns în țară și-a continuat studiile de teologie. Și iată, la începutul anului' 44 a primit din nou ordin de chemare pe front. Tușica l-a bocit ca pe un mort. Avusese o dată o șansă rară, dar a doua oară?

Tata s-a dus la generalul Macici, comandantul garnizoanei Sibiu, despre care am mai vorbit. După ce-au venit rușii, a fost împușcat, considerat, chipurile, criminal de război. El i-a dat lui Ion o amânare de zece zile. Era Postul Paștilor și tata a obținut de la mitropolitul Bălan o dispensă de căsătorie.

Dar fata cu care era aproape logodit n-a vrut să se grăbească cu căsătoria. Era elevă în ultimul an de liceu și vroia ca pe diploma de bacalaureat să i se scrie numele de fată... Cu toate stăruințele lui Ion și ale familiei ei nu s-a putut face nimic.

În două zile s-a găsit o altă mireasă. A fost o căsătorie reușită, deși cei doi tineri abia se cunoșteau. S-au înțeles admirabil până la adânci bătrânețe, au avut trei copii și au mulțumit în fiecare zi Domnului pentru norocul pe care l-au avut și pentru imprevizibilul care i-a unit...

Apoi Ion a fost sfințit diacon, astfel că după cele zece zile de răgaz, pe diaconul Ion Mihu nu l-au mai chemat pe front...

Se apropia toamna, trecuse secerișul... Spre sfârșitul lui august ne-am dus pentru două zile la Sibiu, pentru că tata avea niște treburi. Am făcut baie în baia noastră, am dormit în odăile noastre... Nu era rău acasă.

Dimineața, tata ne-a spus că se făcuse armistițiu. Era 23 august și România ieșise din război, alăturându-se foștilor inamici.

Lumea era înfrigurată, speriată. Toți se întrebau ce va urma. Curând am văzut ce-a urmat. Au intrat rușii. O parte au rămas în Sibiu. Grosul coloanei a trecut mai departe. Ne-am îngrozit privindu-i. Erau și multe femei printre ei, grase, cu pieptul mare, strâns în niște uniforme făcute parcă pentru alte trupuri. Nu arătau deloc prietenoși și s-au instalat imediat ca ocupanți, spre spaima populației care nu mai îndrăznea să iasă din casă.

La scurtă vreme după ce coloana cea mare a trecut de Sibiu, a sunat iarăși alarma. De data asta erau avioanele germane. Coloana de tancuri intrase în Șura-Mare și toate bombele au fost aruncate deasupra satului. Sibiul a scăpat din nou. A fost mare jale în sat. Au murit nu numai mulți soldați ruși, dar și săteni. Șeful de post, care locuia cu chirie în casa unui văr de-al mamei, a murit cu toată familia, cu un copil de șase luni, când pe acoperiș a căzut o bombă.

Din fericire, unchieșul Nicolae, ca mulți alți săteni, fugise din sat. Au stat ascunși câteva săptămâni prin păduri, până ce rușii au plecat mai departe.

Când s-au întors, au găsit casele prădate, șurile incendiate. Din saltelele paturilor pe care le lăsaserăm când plecaserăm la Sibiu, fără să știm că nu ne mai întoarcem, rămăseseră numai zdrențe.Le spintecaseră ca să vadă ce se ascunde în ele. Pe masa din odaie trona oala de noapte a Mioarei, cu resturi de varză cu carne în ea.

A doua zi după ce intraseră rușii, dis-de-dimineață, ne-am pomenit cu unchiul Nitu împreună cu soția lui, tușica Marioara și cu cele două fete. Cea mai mare avea cincisprezece ani, cea mai mică treisprezece. Abia se făcuse ziuă. Ne-au povestit că după-amiază, în casa lor, cea mai arătoasă de pe stradă, se încartiruise un colonel rus, cu o grămadă de subalterni, un fel de cartier general. Unchiul i-a primit politicos, le-a dat de mâncare și s-a retras cu toată familia într-o cameră, lăsându-le restul casei. Cum știa ceva rusește, încă din timpul primului război mondial, unchiul, care lucra la Căile ferate și trebuia să plece seara la serviciu, l-a rugat pe colonel să aibă grijă de familia lui. O lasă în seama lui, i-a spus, fiind sigur că e un om de onoare.

Colonelul l-a bătut pe umăr, foarte prietenos și i-a spus: „Harașo, harașo." Poate să plece liniștit. Cele trei femei rămân în grija lui. Să n-aibă grijă, el răspunde. Unchiul a plecat. Colonelul, cu toți ai lui, au început să bea tot ce aveau și tot ce au găsit în casă. Au băut până și apa de colonie a mătușii mele, după care s-au legat de cele trei. Cu mare greutate tușica și cu fetele au fugit prin fundul grădinii, au sărit gardul înalt, zdrelindu-se în sârma ghimpată de deasupra, într-o grădină pustie de alături, unde au stat ascunse, tremurând și plângând toată noaptea. Dimineața, au pândit când s-a întors unchiul și au venit direct la noi. Săracele erau șocate și plângeau tot timpul. A trebuit să treacă o oarecare vreme până s-au mai liniștit. La noi erau în siguranță, în măsura în care se putea vorbi de siguranță. Oricum, era incinta Academiei, cu o poartă mare, care stătea tot timpul închisă și unde rușii nu intraseră.

În câteva zile casa s-a umplut de refugiați. Veniseră Babu cu tușica de la București, mai nimeriseră și alții, astfel că dormeam care pe unde apucam. Câteva săptămâni eu am dormit

pe unul din fotoliile de piele din biroul tatei și n-am ieșit din curte.

Noaptea se prăda și se ucidea. La câțiva pași de noi, l-au găsit într-o dimineață mort pe inginerul Sârbu. Îl împușcaseră ca să-i ia ceasul...

Într-o zi pe la amiază, când tata era la mitropolitul, a sunat la ușa din față. M-am dus să deschid și am încremenit: în prag stăteau doi ofițeri ruși, amândoi cu automatele în bandulieră. Cred că m-am făcut verde, pentru că cei doi au zâmbit și unul dintre ei m-a întrebat într-o foarte corectă limbă românească unde e părintele rector. Am răspuns că nu-i acasă. Nu, nu știam când vine. Pe trepte și sub poartă stăteau ciucure studenții, cu ochii măriți de groază.

Cei doi au salutat și-au plecat. Nici n-am închis bine ușa și a sunat din nou. Erau câțiva studenți, care întrebau îngrijorați ce-au vrut rușii cu părintele rector. „Lydia", au spus cu ochii în lacrimi, „căutați-l. Îl căutăm și noi în tot orașul, să știe să nu vină acasă. Cine știe ce vor, bestiile. O să-l ia cu ei să-l împuște."

Am alergat la mama și i-am spus. Mama s-a îngălbenit și a fugit repede la a doua poartă, la Mitropolie. Secretarul a trimis-o sus la mitropolitul, care era cu tata.

S-au speriat și ei. Tata n-a mai venit acasă. N-a rămas nici pe loc, ca nu cumva să-l caute acolo. S-a dus la Hotelul Bulevard și a stat acolo toată ziua. Între timp, mitropolitul a telefonat la Comenduire, la Poliție, nu mai știu unde, ca să afle despre ce-i vorba.

După un timp a venit valetul Bucur: tata se putea întoarce acasă. Cei doi ofițeri nu veniseră pentru el, ci doar la conducerea Academiei. Ar fi vrut să întrebe dacă se putea găsi spațiu pentru soldații răniți.

Toate școlile fuseseră rechiziționate, Liceul Gheorghe Lazăr, școlile normale, cele germane. La noi era adăpostită acum și Școala Normală de Băieți, astfel că, la intervenția tuturor oficialităților, după ce mitropolitul vorbise la telefon și cu primul-ministru, generalul Sănătescu, Academia a rămas neocupată.

Ne-am dus cu mama la Hotelul Bulevard și l-am găsit pe tata. A venit acasă. Dar frica n-a mai dispărut. Încet, încet,

înțelegeam toți, maturi și copii, că începuse o nouă perioadă în viața noastră, întunecată, sumbră, în care nu exista siguranța zilei de mâine, din care toate certitudinile dispăruseră, în care se trăia doar clipa prezentă, neștiind ce o să urmeze. Oamenii nu mai erau decât niște obiecte neînsemnate, azvârlite de ici-colo de interese dușmănoase, străine nouă. Pe scurt, începeam să învățăm să trăim în iad.

Hotelul improvizat de la noi din casă a durat mai multe săptămâni. Tușica Veștemean venea din când în când împreună cu unchiul, era periculos să circule femei singure pe stradă, chiar dacă erau în vârstă. Ne aduceau vești. Și la ei se încartiruiseră rușii. Dar au avut mai mult noroc. I-au lăsat în pace, în camera care le rămăsese. Ne povesteau că în apropiere, la unchiul Nitu, zăceau mormane de sticle goale azvârlite prin toată curtea. Mișunau soldații, se vede că acolo era un centru important. Grădina tușichii Marioara, de care fusese atât de mândră, nu mai exista. Regina nopții și trandafirii, toate florile fuseseră călcate în picioare. Din gardul frumos și ordonat rupseseră o sumedenie de lați și arăta acum ca o gură știrbă.

„Ce-or fi făcut cu ei?" ne întrebam. „Se vede treaba că au făcut foc. Probabil nu știu să se descurce cu gazul metan." Așa și era. Când s-au întors acasă, rudele noastre au găsit în curte o vatră uriașă, în care mai fumegau tăciuni pe jumătate aprinși, amestecați cu resturi de mâncare.

Am conviețuit cu toții, ca sardelele în cutie. N-aveai loc să te întorci prin camere, în fiecare colț era o saltea, un geamantan. Dar Mioarei și mie ne-a plăcut acest du-te-vino și am fi vrut să rămână pentru totdeauna astfel...

Grosul armatelor s-a scurs către Vest, spre front. Majoritatea caselor au fost eliberate. Rămăseseră doar în clădiri și instituții publice, unde organizaseră spitale. Pe zidurile lor au apărut mari pancarte roșii pe care scria cu niște litere albe, necunoscute. Am aflat că e alfabetul rusesc. Până și pancartele respirau un aer de teroare și mi-au insuflat groază totdeauna, atunci când deveniseră un element obișnuit al vieții noastre. Întorceam capul să nu le văd. Tata spunea că și lui i se întâmpla la fel.

Apoi, străzile au devenit cât de cât sigure. Ziua, căci noaptea nu se aventura nimeni pe stradă. În fiecare seară defilau pe strada noastră două companii de soldați sovietici, urlând cât îi țineau plămânii. Marșuri ciudate, în tonalități minore, care semănau cu mugetul uraganului. Și limba lor suna ciudat pentru urechile noastre. Parcă rostogoleau pietre mari și colțuroase în gură. Niște cunoștințe, basarabeni stabiliți cu vreun an în urmă la Sibiu și care se temeau teribil să nu fie deportați înapoi, cum de altfel s-a întâmplat cu mulți, ne asigurau că, de fapt, ceea ce auzeam noi nu semăna câtuși de puțin cu limba rusă, așa cum se vorbea ea înainte de revoluție. Limba pe care ei o cunoșteau și o vorbeau cu plăcere suna cu totul altfel.

Tata afirma același lucru. Și el cunoștea binișor limba rusă și spunea că sonoritățile ei erau cu totul altfel: „Nu cred că Tolstoi sau Dostoievski au putut pronunța asemenea sunete. Nici Berdiaev sau Bulgakov..."

El era un mare cunoscător al teologilor ruși, al literaturii ruse și-mi povestea de marii lor scriitori... Mai târziu mi-am dat seama că așa și era. Dar atunci nu-mi puteam închipui cum de celor ce vorbeau rusește nu li se înnoda și încleia limba în gură.

În orice caz, cele două companii treceau dimineața și seara, cu o regularitate de ceasornic pe strada noastră, dimineața într-un sens, seara în celălalt. Ne străduiam să ne închipuim de unde vin și unde se duc. În fruntea lor defila, cu o ținută marțială, un sergent (bănuiesc că era sergent, ofițer nu era, fiindcă învățasem să distingem epoleții ofițerilor). Era un uriaș mai în vârstă, să fi tot avut vreo cincizeci de ani, cu mustăți la fel de uriașe, îmbârligate și ușor cărunte. Vocea lui de bas se distingea ca un tunet printre ale celorlalți

Îi pândeam de după perdele și Mioarei îi era foarte frică de ei. „Stai, nu stinge lampa până nu trec nebunii..." spunea și, într-adevăr, seara așteptam să auzim întâi hăuliturile de pe stradă și apoi mergeam la culcare.

Duceau tot. Petrol, lemn, grâne, minerale luau drumul Răsăritului. Lumea se ferea să mai poarte ceasurile la vedeală. Învățasem să tăcem. Știam toți ce i se întâmplase lui Constantin Tănase, după ce își cântase pe scenă cupletul: „Rău

era cu der, die, das, da-i mai rău cu davai ceas!" După spectacol fusese dus la Prefectura Poliției, ca să priceapă că nu mai merge cu persiflajul ca înainte.

A doua seară, marele actor a apărut pe scenă în chiloți de baie și împodobit de sus până jos cu zeci de ceasuri, de mână, deșteptătoare, de toate felurile. Și le pusese pe brațe, pe picioare, le atârnase de gât... Publicul izbucnise în râs. Tănase a întrebat cu vocea lui sonoră: „Ce? De ce râdeți? Am zis ceva? Tac!... Tic!... Tac!..."

L-au luat din nou, de data asta definitiv. Așa a sfârșit Constantin Tănase, un sfârșit simbolic pentru societatea românească. De aici înainte i se interzisese să mai râdă și să trăiască vesel și fără griji.

În februarie s-a născut băiețelul lui Ion și când mama și copilul au ieșit din spital, l-au adus să-l vadă și Mioara. „Ce mic e! Ce drăguț!" Mioara s-a bucurat, l-a mângâiat și sărutat pe căpșorul rotund ca o biluță, acoperit cu păr blond-roșiatic. L-au pus pe pernă, alături de ea, și și-a culcat capul lângă cel al bebelușului. „Să-l mai aduceți!" a spus ea. Dar mama lui avea probleme cu sănătatea astfel că băiețelul a fost internat la Kinderkrippe, leagănul de copii din apropierea Spitalului Public. Mioara nu l-a mai văzut niciodată.

În 6 martie 1945 a căzut ultimul guvern democrat și a venit la putere Petru Groza. Începea o eră a cărei grozăvie încă n-o bănuiam...

În acea Sâmbătă a Floriilor, 28 aprilie 1945, am venit fericită acasă. Ura! Începea vacanța de Paști! Mama îmi promisese că mă lasă câteva zile la tușica Veștemean. Ce fericire! Pentru mine tușica a jucat totdeauna rolul unei bunici: eram fericită să fiu într-o casă în care nu era nici un pat desfăcut, nu mirosea a medicamente și unde mă puteam juca în voie în curte.

De dimineață fusesem la catedrală. Părintele Pampu, profesorul nostru de religie, ne strânsese, toată clasa, în fața ușii din stânga a altarului. Acolo ne întrebase cu o expresie pe care numai el o credea severă: „Ați mințit?" „Daaa!" răspundeam noi în cor. „V-ați supărat părinții?" „Daaa..." „Ați copiat la teze?" „Daaa...!" După care ne-a citit dezlegările și am mers cuminți să primim împărtășania. Mi-am luat bucățica de prescură și am trecut drumul fugind. Gata, vacanță!

Am mâncat chifla cu marmeladă de prune și Ana m-a dus în orașul de jos, la tușica.

Cu toată severitatea proverbială, cu care își conducea casa și toate rubedeniile, ca fiind cea mai mare dintre frați, tușica mă răsfăța într-un fel. Simțeam în ochii ei, pe care ochelarii îi făceau și mai autoritari, o luminiță caldă atunci când mă privea și o înmuiere a glasului când vorbea cu mine, chiar dacă mă certa. Stăteam îndelung de vorbă amândouă, ceea ce cu mama mi se întâmpla destul de rar și-mi povestea din tinerețe. Cum îl cunoscuse pe unchiul, cum se căsătoriseră... Eu o întrebam mereu cu o curiozitate foarte sinceră, căci tinerețea ei venea dintr-o realitate fabuloasă, formidabilă, care, simțeam, trecuse pentru totdeauna.

Mai erau apoi curtea și dudul în care mă cățăram ca să ajung pe acoperișul bucătăriei de vară, de unde priveam dincolo, la familia Hell. Erau acolo Hansi și Fredi și gemenii, pe care Mitzi îi cârpea peste poponeața grăsulie de câte ori se nimerea. Și erau florile multicolore de piatră pe lângă gard, liliacul, care primăvara înflorea într-un ocean de nuanțe violete. Mai erau verii mei, copiii unchiului Ilie, locuind în imediata apropiere și care făceau toate poznele posibile și imposibile, fapt pentru care mâncau cu regularitate bătaie.

Nimic nu-mi plăcea ca mâncarea pe care o gătea tușica. Era cea mai bună din lume! Gogoșile, rasolul de găină care se afla pe masă duminica, fasolea din zilele de post, cu ceapă prăjită deasupra. Fasolea aceea nemaipomenită, al cărei gust n-am să-l uit niciodată! Mama era totdeauna nedumerită când îi spuneam că fasolea de la tușica e mai bună. „De ce?" se mira ea, cu orgoliul de gospodină rănit. „De ce? Și noi o facem la fel." Da, era adevărat, la noi se făcea la fel. Și-mi plăcea grozav, dar la tușica avea același gust și totuși altul. Era mai bună, ce mai încoace și încolo! Mama ridica din umeri zâmbind și mă lăsa în pace.

Deci mi-am luat pijamaua, periuța de dinți și-am plecat sărind într-un picior. Ca totdeauna, am dormit noaptea pe canapeaua de la picioarele paturilor mari. O, ce bine dormeam acolo!

Prin vis îi auzeam vorbind. Totdeauna începea tușica: „Ioane..."după care urmau nedumeririle, întrebările, concluziile, răspunsurile monosilabice ale unchiului.

Unchiul Veștemean era un om înalt, frumos și foarte tăcut, cu o figură extrem de serioasă, care îmi inspira un respect nemaipomenit. Zâmbea rar și când intra în odaie priveam pe furiș la fața energică, bărbătească, cu mustața tunsă scurt și părul cărunt pieptănat cu cărare într-o parte. Cu un câine de vânătoare la picioare și în pantaloni de golf, ar fi arătat ca un lord retras la bătrânețe pe domeniile sale. Mă intimida. A fost, de altfel, singurul dintre numeroasele mele rude despre care pot spune asta.

Suporta cu mare îngăduință șotiile noastre. Toată viața își dorise copiii pe care nu-i putuse avea. Când era bine dispus ne povestea mici istorioare și zâmbea cu un colț al gurii.

Dimineața îi auzeam iarăși, prin somn. Mai întâi unchiul, apoi tușica. Își făceau rugăciunile cu voce șoptită. Auzeam din când în când frânturi de cuvinte și somnul meu era și mai dulce. Ieșeau apoi în vârful picioarelor ca să nu mă trezească, după ce mă mai înveleau încă o dată cu grijă... Ce bine era!

În acea Duminică a Floriilor ne-am dus ca totdeauna la biserică în Strada Lungă, la părintele Chiuariu. Se îmbrăcau amândoi la mare gală, unchiul în costum negru cu mici dungulițe albe și pălărie neagră pusă șmecherește pe-o sprânceană, arătând ca un diplomat gata să țină un discurs la Națiunile Unite, iar tușica cu pardesiu elegant și pălărie cu voaletă.

În biserică ne despărțeam. Unchiul, epitrop al bisericii, se așeza în strana epitropilor, în stânga. După *Tatăl Nostru* trecea cu un coșuleț pe la parohieni, adunând obolul tuturor. Se cunoștea cu toată lumea, se salutau, unchiul strângea câteva mâini. Faptul că tocmai unchiul „meu" avea acest rol mă umplea de mândrie. Era, vezi bine, o personalitate importantă și mă împărtășeam și eu din gloria și prestanța lui. Tușica nu uita să-mi strecoare câțiva bănuți în palmă, ca să-i pun în coșuleț și unchiul îmi zâmbea, spunând cu vocea lui bătrânească „Mulțămesc!"

La sfârșit, stăteau de vorbă cu multe cunoștințe. Părintele Chiuariu mă saluta totdeauna cu prietenie: „Servus, ce mai faci?" iar soția lui, rudă mai îndepărtată a unchiului, ne săruta pe toți cu ochii în lacrimi și o explozie de bucurie nemaivăzută, ca și cum tocmai ne-am fi întors dintr-o expediție primejdioasă la celălalt capăt al lumii.

După-amiază, m-am rugat să mă lase la unchiul Ilie.

„Iar fac derbedeii ăia cine știe ce prostii!" a exclamat tușica, nemulțumită. Cu câtva timp înainte, cei trei veri ai mei, Sandu, Iliuț și Milu, mă luaseră la baltă la Rosbav, „la prins pești". Tușica apăruse după vreo oră cu o falcă în cer și cu una în pământ, amenințând derbedeii cu toate chinurile iadului: „Dacă vă înecați? Dacă Lydia cade în apă și se îneacă?"

„Derbedeii" chicoteau pe ascuns. Rosbavul era un pârâiaș cât să-l treci cu piciorul și bălțile din lunca lui numai bine ne ajungeau la glezne.

„Mari derbedei", gândeam eu cu admirație, în timp ce ascultam în tăcere săpuneala...

Am promis deci, solemn, că nu, Doamne ferește, nu ieșim din curte și, în sfârșit, m-a lăsat. Cei trei erau tocmai ocupați să fure morcovi din grădina tușichii. „Sunt mult mai buni decât ai noștri", mi-a explicat Milu. „Mai dulci"...

După vreo oră a apărut tușica. Venise să mă ia acasă. De ce atât de devreme? Mă așteptam iarăși la o ceartă și „derbedeii" se cocoțaseră strategic, care pe unde putuse, ca să nu-i ajungă mânia ei și joarda pe care nu uita s-o ia niciodată când îi vizita. Dar, spre surprinderea noastră, tușica n-a zis nimic. Era foarte serioasă. Nu și-a ridicat cercetător ochelarii de pe nas ca să vadă ce blăstămății s-au mai comis. Pe băieți i-a întrebat doar scurt: „Ce faceți?" spre nemaipomenita lor mirare și am plecat amândouă.

N-a spus nimic pe drum. Am traversat piațeta, am dat colțul pe la prăvălia lui Beșta și-am ajuns. În curte stăteau în picioare unchiul Veștemean și unchiul Nitu cu tușica Marioara. Erau toți trei serioși și palizi. S-au uitat la mine, cu o atenție neobișnuită

Tușica și-a dres glasul, era dintr-odată răgușită și-a spus:

— Lydia, să știi că Mioara e foarte bolnavă... Îi e foarte rău.

Unchiul Nitu a privit-o lung și a adăugat cu o voce aproape răstită:

— A murit, Lydia. Mioara a murit.

— Nu, nu, l-a corectat soția lui. N-a murit, drăguța mea. Doar că e foarte bolnavă, foarte, foarte grav bolnavă, Lydișor.

— Ba a murit, a reluat hotărât unchiul Nitu. Se uita întrebător la unchiul Veștemean, care avea lacrimi în ochi, ca și cum i-ar fi cerut sfatul și a continuat:

— E mai bine să știi adevărul. Mioara a murit.

Ca toți Mihoii, unchiul Nitu era un om foarte energic, care spunea lucrurilor pe nume. Era din aceeași rasă cu tușica Veștemean. Mama, dimpotrivă, semăna cu mama ei, bunica mea, născută Găvozdea. Ea și unchiul Ilie, împreună cu alt frate, Vasile, erau blânzi, timizi și de-o bunătate care le aducea numai încurcături.

Pricepusem. Mioara murise.

— Știu că a murit, am spus. Nu vă mai prefaceți. A murit.

Mi se uscase gâtul, ca și cum aș fi rătăcit zile întregi printr-o pustie fierbinte. Îmi tremurau mâinile și picioarele. Cei trei păreau ba lungi, uriași, ba scunzi, turtiți. Parcă-i priveam printr-un binoclu, întors când pe o parte, când pe cealaltă.

Am plecat. Nu-mi aduc aminte cum am ajuns la noi acasă, în Strada Mitropoliei. Drumul era într-adevăr lung, copil fiind mi se părea că merg în alt oraș. Era o adevărată aventură: orașul de jos, Terezianul, Strada Ocnei, podul de fier, care se numea, turistic, „al minciunilor"... Aveam totdeauna timp să mă joc, să sar într-un picior pe marginea trotuarului, să mănânc un covrig...

Țin minte doar că, pe măsură ce ne apropiam, începuse să mi se facă frică și să-mi spun, așa cum mi-am spus de atâtea ori mai târziu, când nenumărate necazuri s-au abătut peste capul meu: „Uite că s-a întâmplat! Tocmai mie mi s-a întâmplat! Mi se întâmplă cu adevărat, nu e numai o închipuire!" Încercam mereu să mă trezesc, să ies din acel vis urît. Mă străduiam să mă trezesc, dar mă trezeam iarăși în același vis groaznic, în același coșmar..

Mai cu seamă asta mi-a fost totdeauna greu: să delimitez realitatea de ceea ce doream eu să fie realitate... Să înțeleg că realitatea are alte reguli ale jocului decât ceea ce trăiam

eu cu intensitate și cu certitudinea că mă puteam întoarce în ambianța mea familiară, liniștită și liniștitoare.

Acum nu se mai putea. Apăruse o altă realitate, o altă ambianță, dincolo de realitate, dincolo și de vis, o treaptă extremă a realității, de unde nu puteai evada, de unde nu te puteai refugia.

Pe măsură ce înaintam de mână cu tușica Marioara care-și ștergea pe furiș lacrimile, mi se făcea tot mai frică și-mi dădeam seama că se întâmplase ceva groaznic și că Mioara murise. „Cum să moară?" Văzusem câteva înmormântări la catedrală, mi-aduceam aminte cum o prohodiseră pe doamna Vecerdea. Mă înghesuisem în față să văd totul. Nu mai știu ce personalitate fusese soțul ei, astfel că i se făcuse o înmormântare cu mare pompă, cu mulți preoți, cu un episcop. Noaptea visasem chipul înțepenit al moartei, sub voalul de dantelă neagră care-i acoperea capul și mă îngrozisem. Îmi promisesem să nu mă mai duc niciodată la vreo înmormântare...

Văzusem, de asemenea, înmormântarea Bădițului. Dar de departe, de după gard, în atmosfera de tristețe cuminte, resemnată a satului unde și moartea se încadrează în viață și e acceptată cu înțelepciune și reculegere.

Dar acum! Acum mă implica direct. Acum înțelegeam că moartea era altceva decât știam eu, ceva ireversibil, peste care nu puteai trece niciodată. Și că nimeni, niciodată, nu putea răspunde la întrebarea pe care i-o pusesem tatei cu vreun an înainte: „De ce trebuie să moară oamenii?"

Mioara! Ce milă mi-era de ea, săraca, săraca! Pe de altă parte, o invidiam într-un fel. Toți oamenii ăștia mari, serioși și palizi, care-și șterg lacrimile. Până și unchiul Veștemean! Pentru ea!

Când am ajuns sub geamurile locuinței noastre am simțit ceva neobișnuit. Nu se vedea nimic, totuși geamurile străluceau altfel decât de obicei, dușmănos, rău. Erau ALTELE, nu mai erau geamurile noastre, pe care le cunoșteam și mă cunoșteau, și care-mi spuneau totdeauna „Bine-ai venit, bravo, bine c-ai venit acasă"... Parcă se simțea deja mirosul de lumânări.

Am intrat în curte. În mod cu totul neobișnuit, poarta era deschisă. Portarul stătea într-un colț, pe coridor, privindu-ne cu seriozitate. Ne-a salutat aplecându-se până în pământ. Am început să fug, am trecut pe lângă ceilalți alergând, ca și cum m-ar fi urmărit cineva. Și ușa noastră era dată în lături. Coridorul mirosea a tămâie, a lumânări aprinse și a încă ceva, nelămurit, misterios, cumplit. În dormitor, pe canapeaua unde-și petrecea zilele, ca să nu stea tot timpul în pat, era întinsă Mioara, învelită într-un cearșaf alb, din care i se vedea doar capul. Avea o expresie severă, de seriozitate, de maturitate, pe care i-o dăduseră toți acei lungi ani de suferință. Buzele păreau, ca totdeauna, uscate de sete. Și ochii închiși, parcă dormea. Dar nu mai era Mioara noastră, câteodată nervoasă, câteodată șugubeață, care se bucura așa cum numai copiii se pot bucura, când analizele îi ieșeau bine și avea voie să bea puțină apă.

Acolo în cearșaful alb era altcineva. Cineva care nu mai aparținea familiei noastre, lumii noastre. Trecuse niște granițe, pătrunsese într-un „dincolo" în care ceilalți nu aveau ce căuta.

Doar mâinile încrucișate ca pentru rugăciune, care se străvedeau prin deschizătura cearșafului, mi se păreau cunoscute. Așa le ținea și când se ruga. Se ruga mult Mioara. O surprinsesem de zeci de ori, când credea că n-o privește nimeni, concentrată, întoarsă în sine, cu mânuțele slabe împreunate pentru rugăciune și cu buzele uscate murmurând.

În acea clipă am recunoscut-o și am început să plâng. Mama ședea la căpătâiul ei, plângând încetișor. Părea slăbită, ca după o boală lungă și aproape că nu-și mai putea ține capul drept. Când m-a văzut a început să plângă mai tare și mi-a spus: „Mioara noastră, Lydia dragă! A murit Mioara noastră!" M-a cuprins în brațe murmurând: „Mioara noastră nu mai e!" și-am plâns amândouă.

După mulți, mulți ani, am auzit aceleași cuvinte din gura tatei. Eram amândoi lângă sicriul mamei și el mă îmbrățișase și-mi spunea plângând: „Mama, Lidia dragă. Mama nu mai e!"

Alături, într-un sfeșnic, ardea o lumânare înaltă și tata stătea în picioare, înalt și drept ca sfeșnicul. Și-a dus mâna

la față și-a început să plângă în hohote. Nu-l mai văzusem pe tata plângând.

L-am mai văzut mult mai târziu, o singură dată, la moartea mamei. Scăzuse mult, nu mai avea statura falnică de odinioară și se mișca cu greutate. Dar plânsul era mai liniștit, căci știa că se desparte de ea doar pentru scurtă vreme...

„Nu plânge, mamă dragă, mă ai pe mine. Doar mă ai pe mine." Plângeam amândouă îmbrățișate și mama spunea: „Da, da!" și eu repetam: „Nu plânge!"

Niciodată nu reușisem, nici una dintre noi, să ne exteriorizăm, să fim sentimentale. O iubeam mult pe mama și ea mă iubea mult, dar asta era ceva despre care nu se vorbea. Așa fusese crescută ea, așa ne crescuse și pe noi. Exista o pudoare a cuvintelor, a gesturilor. Niciodată nu încercam să traducem în vorbe ceea ce simțeam, pentru că știam că celălalt știa și el, că vorbele sunt inutile.

În timpul bolii, între Mioara și mama se stabilise o legătură atât de strânsă, de parcă erau amândouă un trup și un suflet... Asta era altceva. Acum pentru prima dată se rupseseră niște zăgazuri și mă simțeam în stare să spun tot ce simt, să-i încredințez tot ce gândesc. Tata ne-a cuprins pe amândouă și-am stat așa, plângând, toți trei, cei pe care Mioara îi părăsise.

Tușica Veștemean se așezase la picioarele canapelei, lângă Mioara pe care o iubise ca pe propriul ei copil și hohotea, iar unchiul își ștergea discret lacrimile. Nu-mi închipuisem niciodată că unchiul putea să plângă! Unchiul Nitu se uita încruntat prin încăpere, ca și cum ar fi vrut să descopere vinovatul. După un timp a ieșit afară pe coridor, făcând rânduială, cu vocea lui autoritară, pe când tușica Marioara lăcrăma lângă ușă, încercând să treacă neobservată, ca totdeauna.

Apoi tata ne-a povestit cum s-a întâmplat.

Era după-amiaza de Florii și Mioara dormita pe canapea, iar mama în patul ei, de unde putea vedea în fiece clipă ce face copila.

Tata venise de la biserică, mâncaseră și se întinsese pe patul mare unde noaptea dormea Mioara.

Fusese o zi însorită și caldă. Era 29 aprilie 1945. (Nu '43, cum apare în fișa bio-bibliografică, plină de greșeli, întocmită de Gh. Anghelescu în 1994.)

Într-un târziu, Mioara a întrebat: „Cât e ceasul?"
Tata s-a uitat la ceasul cel mare de pe masă și a răspuns: „Cinci și jumătate."
„Cum? Atât de târziu? Nu se poate!" Era în glasul ei o iritare, o supărare pe care tata n-o înțelesese. S-a mai uitat o dată la ceas și s-a corectat: „Patru și jumătate."
„Așa da", a răspuns Mioara împăcată.
După câteva clipe de tăcere a adăugat aceste cuvinte ciudate:"
„Să fii liniștită mamă, că acum mie mi-e mai bine."
Au fost ultimele.
Tata a sărit să aprindă o lumânare, mama a strigat la el: „Stinge-o, stinge-o, să nu se sperie Mioara!
Dar Mioara nu se mai speria. Adormise ușor, trecuse dincolo liniștit și lin, ca și cum ar fi plutit pe o apă frumoasă, copleșitoare, care curge spre infinit.
În acea seară unchiul Nitu m-a luat la ei. Mă tratau ca pe un om mare, ceea ce nu mi se mai întâmplase.
Nu-mi amintesc unde erau plecate fetele lor, verișoarele mele. Astfel că în curte ne-a întâmpinat doar chiriașul din camera rechiziționată. Era o familie tânără, fără copii. Amândoi mi-au întins mâna, spunându-mi „Condoleanțe", parcă aș fi fost de vârsta lor. Apoi au propus să jucăm cărți, fiindcă așa se joacă la priveghi.
Unchiul a zis: „Foarte bine, bună idee", iar tușica s-a dus să caute cărțile. Am jucat până târziu, pe nuci. Toți și-au dat mare osteneală să mă învețe „șaizeci-și-șase" și în cele din urmă am strâns o grămăjoară de nuci, de care am fost foarte mândră.
Dar apoi l-am uitat imediat, curios, n-am fost niciodată în stare să joc „șaizeci-și-șase".
Unchiul s-a culcat pe canapea în bucătărie și pe mine m-a lăsat în patul lui mare. Tușica m-a întrebat dacă vreau să lase lumina aprinsă.
„Da, dacă se poate."
Mi-a luat mâna și am stat așa, amândouă, fără să vorbim. Într-un târziu, strânsoarea mâinii ei a slăbit. Adormise.
Stăteam cu ochii țintă spre ușă. Mi se părea că se deschide mereu. În cadrul ei apărea Mioara. O dată, de două ori, de

multe ori, mereu. Ușa se deschidea întruna și de fiecare dată Mioara apărea în încăpere. Spre ziuă am adormit.

Dimineața ne-am dus „sus". Asta însemna „orașul de sus" unde locuiam noi, spre deosebire de „orașul de jos".

Mioara era acum întinsă în sicriu, în sufragerie. Capacul mare, frumos, cu frunze aurii era sprijinit de perete pe coridor și a fost primul lucru pe care l-am văzut când am intrat. Mă sileam tot timpul să mă trezesc dintr-un vis urât, dar mă trezeam dintr-un vis într-altul și apoi în altul și în altul, parcă aș fi căzut de pe o treaptă pe alta, o scară fără sfârșit.

La căpătâiul ei ardeau multe lumânări în sfeșnice înalte. Câțiva necunoscuți aranjau în jurul sicriului plante uriașe, pomișori cu frunze late, lunguiețe, grase, foarte verzi, palmieri pitici și Mioara părea că doarme într-o pădurice. Era îmbrăcată mireasă, cununiță și voal alb, din care ieșea și mai bine în evidență fețișoara ei brunetă, cu trăsături devenite atât de severe.

Era expresia pe care o avea când făceam o boroboață mai gogonată și o supăram pe mama. Atunci mă lua deoparte și mă certa. O, ce mult aș fi vrut să deschidă ochii și să mă certe. Să tragem o ceartă bună, care-mi mergea la inimă, după care ne îmbrățișam și eram și mai bune prietene. Dar ea zăcea în sicriu, indiferentă la agitația din jurul ei. Mi s-a făcut o milă cumplită și am început să plâng cu hohote. Plângeam și nu mă mai puteam opri. Toată lumea mea se dărâmase, de jur împrejur se ridica din nimic o altă realitate, amenințătoare, dușmănoasă, din care nimeni nu-mi putea ajuta să ies.

Într-un fel, Mioara era de invidiat. Plecase și scăpase de toate astea. Acolo unde era ea, era liniște, lumină, nimeni nu murea niciodată...

„Și eu rămân aici! Asta-i viața? Asta? Și câte or să mai vină!..." (Așa era. În anii care au urmat, am invidiat-o de mii de ori pe Mioara...)

Au trecut încă două zile. Fiind 1 Mai nu se putea face înmormântarea. Deci am așteptat până pe 2 mai. Mama era îmbrăcată în negru și plângea tot timpul. Tata era galben la față și slab și slab... Tușica stătea tot timpul la noi, iar pe mine seara mă duceau la unchiul Nitu.

În ziua înmormântării, de care mi-era frică, sufrageria noastră s-a umplut de lume. Oameni pe care-i cunoșteam, necunoscuți. Veneau, dădeau mâna cu tata, cu mama, unii mă mângâiau pe creștet.

Un domn cărunt, înalt l-a îmbrățișat pe tata. „E episcopul sașilor", a zis careva. Veniseră rudele de la București, de la Brașov, de la Vlădeni. Pe unii nu-i mai văzusem de mult și aproape nu-i mai recunoșteam în hainele cernite.

Înălțat deasupra tuturor capetelor era părintele Beju, un uriaș blajin și vesel, la care mă duceam la biblioteca din Academie și-mi dădea *Biblia* cea mare, ilustrată, a lui Gustave Doré. Mi-a făcut semn și după aceea a întors capul, ștergându-și ochii cu dosul palmei.

Domnul Romul Cândea, fostul profesor la Teologia din Cernăuți, nașul meu, profesorul Lupaș, nenea Căprioară, mulți alții de care nu-mi mai aduc aminte.

L-am văzut în mulțime pe doctorul Hațeganu. Nu mai zâmbea ca de obicei, privea încruntat, de parcă și-ar fi reproșat că până la urmă moartea învinsese toată strădania lui.

Doctorul Munteanu m-a sărutat pe amândoi obrajii: „Lydia, acum tu trebuie să ții și locul Mioarei!"

Slujba înmormântării a făcut-o mitropolitul, cu prestanța lui de totdeauna. Doar că avea vocea mai stinsă ca de obicei. Și un sobor mare de preoți, ca la Paști.

Mama ședea prăbușită pe un scaun. Avea o pălărie cu văl mare, lung, care-i acoperea toată fața și umerii. Nici nu cred că a înregistrat ce se petrece în jur. Eu stăteam lângă ea și priveam la tata care, de partea cealaltă a sicriului, mângâia tot timpul fruntea Mioarei ca și cum ar fi vrut s-o trezească din somn.

Apoi au închis sicriul, tușica a prins-o pe mama de umeri, fiindcă alunecase de pe scaun și i-a dat cu oțet dintr-o sticluță, pe la nas, pe frunte, ridicându-i puțin voalul. Tata și-a acoperit obrazul cu palma stângă, parcă îl văd și acum. Dintr-odată, statura lui înaltă s-a micșorat. Devenise străveziu, fragil, aproape nu-l mai recunoșteam.

În curte, pe stradă, erau o mulțime de oameni. Unii nu încăpuseră în casă, alții erau trecători care se opriseră să privească.

Preasfinţitul Scorobeţ, între timp părintele Trandafir devenise episcop, l-a luat pe tata de braţ şi-l trăgea spre poartă. În stradă aştepta carul mortuar, cel mare, cu frunze argintii, strălucitoare, pe care-l văzusem de atâtea ori. Acum se oprise la poarta noastră.

Ne-am aşezat în urma lui: tata, mama, eu. Tata mă ţinea de mână, eu o ţineam pe mama de braţ. De cealaltă parte o susţinea altcineva, cred că era tanti Ica de la Braşov.

Apoi se înşiruiau rudele, cunoştinţele, într-un convoi liniştit, trist şi liniştit.

Când la înmormântarea tatei mi-am amintit de această linişte dureroasă şi demnă şi am comparat-o cu debandada de nedescris care se produsese, mi s-a rupt inima. Într-un fel, atunci am murit şi eu, cel puţin o parte din mine.

Am mers pe jos până la cazarma 90, aşa cum se obişnuia. Oamenii se opreau pe trotuare, se descopereau în tăcere, îşi făceau cruce. Mă simţeam privită şi-mi ardeau obrajii. Aveam paltonaşul cenuşiu, pe a cărui mânecă cineva îmi cususe o banderolă neagră. Era cald, 2 mai. Totuşi îmi era frig şi tremuram.

Pe mama n-o vedeam sub pălăria cu voal lung, negru, care-o acoperea. Iar tata, o, pe tata nu-l văzusem cu capul descoperit pe stradă. Mergea cu fruntea aplecată, cu pulpanele reverendei fluturând şi am observat că în bărbuţa castanie roşcată îi apăruseră fire albe.

La cazarma 90 cortegiul s-a oprit. Ne-am urcat în trăsurile închise, ca nişte cuburi negre pe roate. Le văzusem pe străzi şi mă întrebam cum arată pe dinăuntru. Acum vedeam. Era întuneric şi frig.

Crucea lui Mituţ fusese dată deoparte şi mi se părea că ne opriserăm în faţa unui mormânt străin. În groapa deschisă se vedeau straturile de pământ, clădite unele peste altele. Jos un strat de cetină, sub care, cu siguranţă, era ce mai rămăsese din Mituţ, după paisprezece ani. Mama a leşinat, iar eu am fugit şi m-am ascuns după crucea finului Petre. Cel puţin aceea îmi era familiară.

Acasă, în sufragerie, era întinsă masa pentru pomană. Deschiseseră şi uşile de la camera mea ca să încapă mai multă lume.

Atunci s-a întâmplat ceva ciudat, ceva ce n-am înțeles niciodată. Din biroul tatei s-a auzit un huruit prelung, ca un tunet apropiat.

„Floarea Mioarei!" a spus mama.

La nașterea gemenilor, mama primise două plante în ghiveci, un ficus mic pentru băiețel și un pui de filodendron pentru fetiță.

Ficusul se uscase foarte curând, la câteva luni după moartea lui Mituț. Filodendronul însă, „floarea Mioarei", cum îi spuneam, crescuse uriaș, cât un copac. Mama comandase pentru el un ciubăr enorm de lemn și stătea de ani de zile în biroul tatei, pe o măsuță solidă, făcută și ea anume. Acolo îl pomenisem de când mă știam, cu frunze cât roata carului, de un verde închis, gras, care atingeau tavanul. Mă ascundeam în spatele lui ca într-o pădure și nimeni nu-l putea clinti din loc.

Ei bine, în timpul mesei s-a auzit dintr-odată acel huruit puternic și mama a spus: „Floarea Mioarei!"

Ne-am repezit toți în birou. Floarea Mioarei se prăbușise de pe postamentul ei și se frânsese în zeci de bucăți. Pe parchet erau numai frunze rupte, scânduri, pământ...

Au trecut și Paștile. N-au fost sărbători, la noi se făceau parastase, de trei, de nouă zile.

Mergeam în fiecare zi la cimitir. Încă nu se uscaseră florile din coroane. Dintre ele se vedea crucea de lemn: Mioara Stăniloae.

Nu-mi venea să cred că acolo, în fața noastră, era ea, Mioara. Cu Mituț fusese altceva. Pentru mine era doar o fotografie veche cu un prunc dulce, cu căciuliță albă pe creștet, care dormea frumos între flori. Mioara însă!

Mama plângea tot timpul. Ședea pe băncuța din fața mormântului și plângea. Tata își făcea de lucru cu aprinsul lumânărilor, cu tămâia, cu florile. Își ascundea de noi ochii și-l priveam pe furiș.

Dar cel mai milă îmi era de Mioara. Zăcea acolo singură, în pământul rece, noaptea, când, știe oricine, bântuie strigoii prin cimitir. Singură de tot! Ce frică trebuie să-i fie... Nu îndrăzneam să aduc vorba despre asta. Eram convinsă că, așa cum spunea tata și învățasem dintotdeauna, sufletul Mioarei

era acum în rai, în acea grădină minunată, unde nu există nici umbră, nici tristețe, nici durere. Da, știam. Totuși pentru mine ea era și acolo, în groapa pe care o văzusem deschisă, sub foșnetul pădurii, sub norii de ploaie... Singură, fără noi!

Citisem câteva cărți cu stafii, cu fantome, cu duhuri care jucau sub razele de lună, cu iele, așa ca în poezia lui Goethe. De cum se făcea întuneric mă ghemuiam în pat și nu îndrăzneam să respir. Nici părinților nu le puteam spune că mi-e frică. Erau atât de cufundați în durerea lor, încât n-aș fi cutezat! Deci mă străduiam să mă joc, să mă port ca de obicei, să citesc. La pian nu-mi venea să mă așez.

Seara, defilau pe stradă ca și înainte, cele două companii de ruși, urlând din răsputeri. În fruntea lor era bineînțeles mustăciosul cel uriaș, drept de parcă ar fi înghițit un stâlp de telegraf. Nu mai spunea nimeni: „Nu stingeți încă lampa, să treacă întâi nebunii!"

După vacanță m-am dus la școală. Colegele se uitau cu curiozitate la panglica cea neagră de pe braț. La prima oră de curs, care se nimerise să fie cea de religie, părintele Pampu a dat mâna cu mine, mi-a prezentat foarte solemn condoleanțe și a cerut clasei să păstreze un minut de reculegere. S-a ridicat toată lumea în picioare, s-a făcut liniște și mie îmi venea să intru în pământ...

Timpul trecea. Oamenii erau din ce în ce mai îngrijorați. Într-o zi am văzut la tata o carte groasă cu coperte legate în pânză, pe care scria *Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice.*

O citea și clătina din cap: „Chiar așa se întâmplă și la noi! Poți să prevezi cum vor evolua lucrurile!" Mulți cunoscuți de-ai noștri repetau întruna: „Nu ne lasă americanii! Azi, mâine, îi vedem aici!"

Tata era însă pesimist și spunea că nu trebuie să ne așteptăm la nimic bun. Și repeta întruna: „Exact așa se va întâmpla și la noi. Nu-i greu de prevăzut ce va fi..." Pentru moment nu mi-am dat seama la ce se referea. Mai târziu, am priceput.

Între timp am văzut pe stradă primele manifestații. Era ceva nou și înspăimântător. Pe Strada Regina Maria defilau din când în când câteva zeci de oameni. Purtau pancarte roșii și tablourile unor necunoscuți. La loc de cinste era cel al lui

Stalin, pe el îl cunoșteam. Nu cu multă vreme înainte, pe toți pereții erau lipite afișe cu caricatura lui: „Măcelarul din Piața Roșie..." Despre ceilalți aflasem că se numesc Gheorghiu-Dej, cel mai mare la comuniști, Lucrețiu Pătrășcanu, Petru Groza, care părea mai puțin încruntat decât ceilalți. Se spunea că ar fi avocat la Deva și că peste noapte devenise „de stânga". (Între timp tata îmi explicase ce înseamnă.)

Mai era tabloul unei femei, destul de bătrâne, cu părul tuns scurt, cu o expresie de teribilă cruzime pe față. Arăta mai mult a bărbat decât a femeie. Se șoptea că venise din Rusia, că se numea Ana Pauker și c-ar fi împușcat cu mâna ei o mulțime de oameni, printre care chiar pe propriul soț.

Cei care duceau pancartele scandau lozinci (îmi îmbogățeam mereu vocabularul), defilau cu pumnul stâng ridicat ca și cum ar fi amenințat pe cineva. Dacă nu mi-ar fi fost atât de frică, treaba mi s-ar fi părut de-a dreptul caraghioasă. Dar ei erau serioși, nu le venea să râdă. Erau printre ei figuri cunoscute, cu o expresie nouă pe față...

Era bunăoară Pampu, coșarul (o simplă coincidență de nume cu părintele Pampu), care locuia în spatele casei tușichii. Îl văzusem deseori în hainele pline de funingine și cu periile pe umăr. De câte ori o întâlnea pe tușica, o saluta cu fața plină de zâmbete, modest și respectuos. Ea îl compătimea: „Săracul, are o grămadă de greutăți și familie numeroasă", și-l chema mai des decât ar fi fost nevoie ca să-i curețe coșurile. Venea în fiecare duminică în aula Academiei, unde se țineau adunările Oastei Domnului. Era unul dintre fruntașii mișcării, îl vedeam întâmplător prin ușa deschisă a aulei cum predica, cu ochii în lacrimi în fața „fraților", cuprins de extaz religios. Nimeni nu avea o expresie mai blândă și mai smerită, un adevărat model de cucernicie.

Acum mergea în fruntea coloanei, privind încruntat de jur-împrejur, ca și cum s-ar fi străduit să descopere unde se ascundea „dușmanul de clasă" (la început crezusem că e vorba de o clasă de școală și nedumerirea mea fusese totală, până ce mă lămurise tata ce-i cu „clasele"). După un timp a ajuns ceva mare la primărie, dacă nu cumva chiar primar...

Mai văzusem și pe băiatul lenjeresei, o văduvă foarte necăjită și cumsecade, care-și creștea fiul cu acul. Îl adora. Acesta

o iubea și o venera cum rareori se întâmplă. Mama îi ducea de lucru și venea acasă foarte impresionată, povestindu-ne ce drăguț și delicat era, ce dragoste puternică și exemplară exista între mamă și fiu... Acum urla din răsputeri în coloana de manifestanți și privea cu ură în jurul lui...

La cinema vedeam în jurnalul de actualități scene asemănătoare. Piața Palatului era plină de manifestanți, cu chipurile strâmbate de mânie, care amenințau și gesticulau cu furie.

Unul după altul căzuseră guvernele Sănătescu, Rădescu...

Tata asculta zilnic radio și clătina îngrijorat din cap.

Treptat, oamenii se transformau. Odinioară se salutau zâmbind pe stradă. Schimbau câteva cuvinte, se spunea o glumă. Era o atmosferă calmă, liniștită, de prietenie și încredere. Polițiștii erau oameni ca mine și ca tine, care făceau ordine la defilarea de 10 Mai și aveau treabă cu hoții, cu criminalii.

Acum începuse să ne fie frică de ei. Erau încruntați, negri la față, se răsteau la fiecare privind în jur cu suspiciune, întunecați, înrăiți. Și ei și alții. Apăruse pe multe chipuri o expresie de împietrire, de duritate, care dezumaniza. Parcă nici nu mai erau oameni. Parcă ne mișcam într-o lume de roboți...

În curând s-a întâmplat ceva cumplit. Au început să-i deporteze pe nemți în Rusia... Toți bărbații între optsprezece și patruzeci și șapte de ani, femeile până la treizeci și cinci. Rămâneau bătrâni muritori de foame, copiii mici, cărora le duseseră amândoi părinții. Veneau vecinii și îi luau din casele rămase pustii.

Un medic, i-am uitat numele, s-a sinucis împreună cu soția și cu cei doi copii. Au înghițit otravă și când au venit să-i ridice au trebuit să spargă ușa. Erau morți de mai multe zile...

Dispoziția cerea ca deportații să se prezinte singuri la centrul de adunare din Strada Tribunei, în localul fostului Restaurant Unic.

La poartă păzea un soldat sovietic cu pușca pe umăr. O pușcă cu un fel de roată metalică, neagră, pe țeavă, cum nu mai văzusem până atunci. Aflasem că era o pușcă automată... Clădirea părea un cavou. Cine intra era înghițit de necunoscut și nimeni nu-l mai vedea vreodată.

Am asistat la o asemenea scenă și n-am s-o uit niciodată. Multe lucruri, foarte multe am uitat. Cu cât am înaintat în

vârstă, cu atât am uitat mai multe. Dar imaginile acelea mi s-au întipărit cu o exactitate plină de cruzime în minte și le-am revăzut mereu. Tocmai treceam cu tata pe stradă, pe celălalt trotuar, bineînțeles, pentru că pe trotuarul respectiv accesul era interzis. O pereche în vârstă își condusese pe acest ultim drum fiica, o tânără de vreo douăzeci de ani. S-au îmbrățișat plângând. Tânăra era palidă, palidă, de o paloare neverosimilă. Îmi aducea cumva aminte de ciclul de gravuri ale *Apocalipsei*, al lui Dürer... Soldatul sovietic privea neutru, nepăsător. A împins poarta și fata a intrat... Apoi poarta s-a închis, soldatul i-a gonit pe cei doi bătrâni, bărbatul a luat-o pe femeie de braț și a dus-o, mai mult a târât-o vizavi, unde a sprijinit-o de perete. Trecătorii priveau în tăcere.

În acel an, 1945, tata a fost înlocuit la *Telegraful Român*. Colaborarea lui nu mai era dorită. Mitropolitul Bălan, care îi încredințase această muncă încă din 1934, s-a opus zadarnic.

Țara, ziarul lui Grigore Popa, nu mai apărea de mult. Erau alte ziare prin chioșcuri, unde iscăleau nume necunoscute. O vreme tata a cumpărat *Dreptatea*, ziarul Partidului Național-Țărănesc, dar apoi și acesta și-a încetat apariția. Cele care continuau să apară erau încărcate cu o violență și o ură înspăimântătoare. Scriau că toți criminalii de război trebuie aspru pedepsiți. După cum reieșea din frazele dure, pline de venin, cum nu-mi închipuiam că pot fi scrise într-o pagină de jurnal, o bună parte din populația țării era formată din criminali, din bestii burghezo-moșierești, din dușmani ai poporului, care trebuiau exterminați...

Au început arestările. Auzeam ba de unul, ba de altul. Se șoptea doar, nimeni nu mai vorbea cu voce tare.

Într-o bună zi, a apărut pe prima pagină lista condamnaților la moarte într-un proces al militarilor „criminali de război". Printre ei era generalul Macici. Din erou devenise criminal de război. Îl vedeam în fața ochilor cu pelerina albă de cavaler al Ordinului Mihai Viteazul, cu monoclul care-i acoperea ochiul pierdut în primul război mondial. Era atât de impunător pe calul lui alb... Am avut coșmaruri nopți întregi.

De altfel, nu erau primii condamnați la moarte. Fuseseră împușcați cei doi Antonescu și mulți alții.

Ne obișnuisem să vorbim în șoaptă, chiar și în casă. Mama îi pregătise tatei un geamantan mic, în care îi pusese câteva schimburi, ciorapi groși de lână, o vestă călduroasă. Geamantanul stătea sub pat. Mulți cunoscuți țineau un asemenea geamantan sub pat și așteptau în fiecare noapte...

S-a închis Casa Americană. Fusesem de câteva ori acolo cu sora mai mică a doamnei Căprioară, care își dăduse mare osteneală să mă învețe *to be* și *to have* și eram foarte mândră de sunetele guturale pe care le scoteam. Cum pe cei care o frecventaseră mai des îi arestaseră, am trăit câteva zile de groază la gândul c-or să mă „ridice" și pe mine. (Alt cuvânt nevinovat care căpătase acum rezonanțe sinistre. Tata m-a liniștit: „N-ai grijă, nu te arestează nimeni!")

Nu se mai aduceau filme americane. Văzusem cu tata *Seceră vântul sălbatic* sau *Copilăria lui Edison*. Nu mai veneau decât filme rusești.

Nici școala nu mai era școală. N-aveam un local al nostru și țineam orele pe unde se putea.

Nimic nu mai era de recunoscut. Nici măcar Academia noastră care mi se păruse totdeauna impunătoare și calmă. Pe vremuri se făceau serbări frumoase, emoționante. La Sfântul Andrei, patronul Academiei, cânta corul studenților. Iuliu Pănican recita *Ardealul* și Mircea Popa *Plânset de moț*, de-ți umpleau ochii de lacrimi. Apoi festivitățile de la ridicarea Academiei la rang de facultate... Doamne, ce vremuri...

Acum era o îngrămădeală nemaipomenită, studenți pe care nu-i mai cunoșteam, elevi ai Școlii Normale, care fluierau când mă vedeau trecând prin curte, de-mi venea să intru în pământ... Aș fi preferat să ies în stradă pe fereastră.

Atmosfera de familie numeroasă, plină de prietenie, dispăruse. Studenții erau oameni în vârstă, purtau barbă și reverende care nu semănau cu cele ale studenților noștri. Auzisem că sunt „seminariști", ce-o mai fi și asta? și că veneau din Vechiul Regat...

La 6 martie 1945 se instaurase guvernul lui Petru Groza, „primul guvern democrat", cum se spunea cu emfază. Era venerat „Tătucul", „Părintele popoarelor", cel care înainte se strâmba la noi din afișe, cu mâinile cufundate până la coate în sânge: „Măcelarul din Piața Roșie..." Totul ne speria. De

câte ori auzeam cuvântul odinioară atât de cald, „tovarășe", care avea acum un sens ce ne înspăimânta, vedeam mâinile uriașe, însângerate, într-un ocean roșu. Groaznic, groaznic!

Tata citea mereu din cartea lui *Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice* și clătina din cap. Prevedea ce se va întâmpla: „Asta-i tactica lor... O aplică întocmai și la noi."

Apoi s-a întâmplat ceva care ne-a schimbat tot cursul vieții. Cei doi colegi ai tatei, care cu câțiva ani în urmă defilaseră în cămașă verde și cu pistol la brâu, au devenit inspectori la Ministerul Cultelor și consilieri ai lui Groza, oamenii lui de încredere. Antipatia lui Groza și neîncrederea lui față de tata deveniseră astfel și mai violente, căci cei doi nu puteau uita că odinioară tata avusese cuvinte ferme de dezaprobare pentru preoții cu pistol la brâu.

Astfel că, la 25 ianuarie 1946, directorul de cabinet al primului-ministru i-a scris mitropolitului cerându-i să-l dea jos pe Stăniloae de la rectorat, printre altele pentru că acesta era mistic și ar fi avut, chipurile, legături cu Crainic.

Câteva zile mai târziu, tata își dădea în scris demisia de la rectorat, apărându-se de acuzațiile care i se aduceau. Mitropolitul l-a menținut totuși, cerându-i să gireze în continuare funcția de rector, în speranța că furtuna se va mai potoli.

Dar de câte ori mergea la București chemat la stăpânire, Groza îi cerea cu insistență să-l dea jos pe tata. Mitropolitul s-a opus mereu încercând să câștige timp. În cele din urmă Groza l-a pus în fața alternativei: ori pleacă Stăniloae, ori desființează institutul.

Mitropolitul a venit fiert de supărare de la București și l-a chemat pe tata, relatându-i discuția cu Groza. Nu mai avea ce face.

Cum era deja sfârșitul anului, darea lui afară oficială de la rectorat a avut loc de abia la 1 septembrie, odată cu începerea cursurilor. Despre ea am să relatez mai încolo.

În acea primăvară târzie, se făcuse un simulacru de alegeri. Pe toate zidurile scria „Votați soarele", semnul electoral al lui Groza. Părinții mei s-au dus la alegeri, căci era periculos să nu participi. La întoarcere mama era foarte speriată. Atunci când tata a vrut să arunce buletinul de vot în urnă, șeful secției de votare i l-a luat din mână. Mai avea două buletine

și pe al tatei l-a pus între degetul inelar și cel mic, pentru a putea apoi vedea cu cine votase.

Ne-am speriat. „Sper că ai votat cu soarele", am spus noi. Tata a zâmbit și nu a răspuns.

Vara ne-am dus iarăși, după multă vreme, la Vlădeni. Casa bunicilor era din nou locuită și căpătase aerul prietenos pe care-l împrumută pereților respirația omenească. Tușica de la București se instalase definitiv la Vlădeni. Babu închiriase restaurantul unui bulgar pe care-l chema Iordan și care mai mult nu-i plătea chirie. El rămăsese într-o cămăruță undeva, pe Strada Sirenelor, în Uranus, la o rudă de-a tușichii și umbla fără rost prin București, ca un dulău care s-a rătăcit de turmă. Bombardamentele îl speriaseră și toate schimbările îl dezgustaseră de Capitală, dar nu se putea desprinde dintr-odată. Venea din când în când acasă și pleca iar la București, oftând, ca și cum treburi grabnice l-ar fi chemat acolo.

Tușica zugrăvise toată casa, pusese cartofi în curte, întocmise și o grădiniță cu flori și câțiva butuci de viță cățărătoare pe lângă perete. Dăduseră pământul în parte și aveau tot ce le trebuie. Rămăseseră doar câteva locuri de fân, pe care puneau cosași. Apoi rugau pe vreun vecin să vină cu carul și duceau fânul în șură. Fânul se vindea bine. Oamenii considerau de datoria lor să sară în ajutorul celuilalt, exista o solidaritate exemplară a satului, care, mă tem, mai târziu s-a pierdut. Doar cealaltă mătușă a mea, Reveca, sora tatei, o bruftuluia pe cumnata ei: „Pleacă, veneticо! Nu-i casa ta, nu-i satul tău, n-ai ce căuta aici." Tușica plângea și tata o certa pe sora lui, care-și înceta agresiunea atâta vreme cât eram noi acolo. După ce plecam începea iarăși, cu o perseverență demnă de o cauză mai bună.

Ne-am dus și noi la fân, la întors și la adunat. Tatei îi plăcea mult să lucreze, știa cum trebuie clădit fânul în car, ceea ce cere o îndemânare deosebită. Mă învăța și pe mine să greblez, să fac „copchițele", astfel ca fânul să nu se ude dacă plouă.

Seara ne întorceam într-un car uriaș care înainta încet pe șosea. De departe, carele care veneau unele după altele păreau niște corăbii, o întreagă flotă, plutind pe o mare nevăzută. Stăteam întinși în fânul foșnitor, ce mirosea atât de frumos și priveam spre cerul întunecat pe care apăruseră o puzderie

de stele.Tata spunea: „Nicăieri nu-i cerul atât de înstelat ca la Vlădeni!" Și așa și era.

Înaintam imperceptibil, se auzea doar scârțâitul roților și timpul se oprea în loc. „Așa trebuie să fie veșnicia", spunea tata. „Timpul nu mai este și stai față în față cu cerul plin de stele" și-l pomenea pe Pascal.

Găseam că are dreptate și încercam să-mi fac o imagine a mea, proprie, despre eternitate. De atunci, ori de câte ori am auzit pronunțându-se cuvântul „veșnicie", mi-am adus aminte de legănatul molcom al carelor cu fân care înaintau încet, solemn, într-o liniște vie, foșnitoare, minunată, spre un țel pe care-l doream cât mai îndepărtat.

Tata se refăcuse întru câtva. Încerca să uite îngrijorările, cotidianul plin de nesiguranță, care îl aștepta la Sibiu. Era ca Anteu, prinzând puteri noi de câte ori ajungea acasă, pe pământul natal. Scria toată ziua, se scula dis-de-dimineață și, fie în tindă, fie afară sub bolta de viță pe care o făcuse tușica, scria cu pasiune și înfrigurare.

Era îndrăgostit de munca lui și vorbea necontenit de textele Sfinților Părinți. Începuse publicarea acelei opere uriașe care este *Filocalia*.

Ajunsese la volumul al patrulea și deși nu știa dacă va mai putea publica în continuare, lucra înainte. „Lasă să fie gata", spunea el. „Odată și odată tot se va publica." Vorbea întruna de Sfântul Maxim Mărturisitorul, ne povestea despre el și, într-un fel, acesta începuse să facă parte din familia noastră. Parcă mă așteptam să-l văd venind într-o zi de către păduricea de deasupra gării și așezându-se lângă tata, la masa plină de cărți și dicționare. Cred că tata nu s-ar fi mirat deloc, în așa măsură începuse să trăiască scrierile pe care le traducea. În orice caz, pentru el viața a căpătat o dimensiune încă necunoscută și *Filocalia* l-a schimbat, i-a dat o nouă perspectivă a existenței, nu numai în gândire dar și în trăirea cotidiană.

Odinioară, în 1930, tradusese *Dogmatica* lui Andrutsos. Acum repeta: „Trebuie să scriu o dogmatică nouă. O dogmatică pe baza teologiei Sfinților Părinți. Și o altă carte despre Iisus Hristos. Elementele de hristologie din *Filocalia* sunt de o bogăție spirituală pe care nici o carte de teologie n-a atins-o până acum."

Cu câțiva ani înainte scrisese *Iisus Hristos sau Restaurarea omului*. Când, mai târziu, am citit-o și am încercat să-i pătrund profunzimea, m-am întrebat de ce nu mai era mulțumit cu ea. Era de o subtilitate în gândire care se întâlnește la puțini teologi și filozofi și nu înțelegeam de ce simte nevoia să scrie o alta. Când, în ultimii ani ai vieții a realizat și acest proiect, mi-am dat seama că avea dreptate să o dorească. După cum spunea, subiectul este atât de inepuizabil, încât oricâte tomuri ai scrie, nu reușești să spui tot ce se poate spune în această privință.

În ceea ce privește proiectul de a scrie o nouă dogmatică și acesta s-a realizat. Astăzi, cele trei mari volume de *Teologie dogmatică ortodoxă* sunt traduse în multe limbi, reprezentând una din operele teologice fundamentale ale epocii noastre.

După ce scria câteva ore, mergeam toți trei la plimbare deasupra gării, unde descoperiserăm cărările noastre în pădure, buturugile noastre pe care ne odihneam, brazii la umbra cărora ne opream să privim în jur. Încet-încet ne-am prelungit drumul și am ajuns în Geamăna, o vale largă, verde și însorită. În fundul ei erau munții cei mai armonioși cu putință, care despărțeau hotarul Vlădenilor de Poiana Mărului.

De-o parte ne privea pe sub sprânceană Măgura, parcă aștepta în fiecare zi să venim, să ne vadă. În marea de verdeață răsăreau trei stejari bătrâni, uriași, trei la număr ca stejarii din Manvre și tata se uita cu nesaț în jur. „Ce frumos!" spunea el. „Doamne cât e de frumos! Aici ar trebui să se facă o mânăstire."

Alesese și locul. „Uite aici, chiar aici!" Își făcea planuri peste planuri. „Câtă nevoie are regiunea asta de o mânăstire! De când a pus Buccov tunurile și-a dărâmat mânăstirile de pe Valea Oltului, s-a pierdut tradiția. Mânăstirea de la Sâmbăta e prea departe. Aici ar trebui construită o mânăstire de călugări, călugări adevărați, cu o viață aspră, îmbunătățită, care să fie un îndreptar pentru popor! De călugări cărturari care să se ocupe mai departe de traducerea manuscriselor Sfinților Părinți. Mai sunt atâtea de făcut!"

Visa cu ochii deschiși. „Cine știe, poate odată tot se va face", se consola el, după ce se trezea la realitate. Aceasta i-a fost dorința. (După moartea lui, folosindu-se de numele său,

nepoatele lui, Filofteia și Rafaela Potcoavă, au făcut o mânăstire de maici în satul Bunești, undeva pe lângă Rupea. Foarte lăudabil să întemeiezi o mânăstire. E o acțiune care merită felicitări. Dar a merge cu minciuna până acolo, încât să pretindă că e „mânăstirea din satul natal al părintelui Stăniloae", cum au declarat într-un interviu foarte fantezist apărut la *Formula AS* — de mirare că o revistă de tiraj și prestigiu publică o asemenea aglomerare de neadevăruri — e prea de tot. Afirmații fanteziste, absurde, cum că ele au îndeplinit dorința cea mai fierbinte a lui Stăniloae de a face această mânăstire, pe un teren aparținând familiei Stăniloae, când el nu a avut habar de existența satului Bunești, prin care nu trecuse niciodată și acțiunea de a strânge bani în numele familiei lui, care ar fi întemeiat o fundație tot în acest scop, depășesc orice limită. Toate aceste minciuni, de domeniul unor abateri penale, șed rău unor călugărițe care ar trebui să ducă o viață ireproșabilă. Scopul nu scuză totdeauna mijloacele.)

Și mama se mai liniștise puțin. Nu mai plângea chiar tot timpul. Povestea îndelung cu tușica, își descărcau amândouă sufletele. Dar de râs, n-am mai văzut-o râzând mulți, mulți ani după aceea.

Am mers câteva zile la Brașov, la finul Coman și mama s-a bucurat mult s-o vadă pe tanti Ica.

Ne-am întors în august acasă. În aceeași seară a venit Bucur, valetul mitropolitului și l-a chemat pe tata „sus". A stat târziu, m-am dus la culcare și el tot nu venise. A doua zi erau amândoi îngrijorați. Dar cum tristețea și îngrijorarea se vedeau pe toate fețele, nu mi s-a părut nimic neobișnuit.

În zilele care au urmat, părinții mei au discutat mereu. Era, fără doar și poate, ceva serios. Ba chiar, mama i-a spus odată tatei: „Bine, e posibil să nu te apere deloc? După tot ce-ai făcut pentru Academie? „Face și el ce poate", a răspuns tata. „S-a opus cât a putut. Groza i-a pus cuțitul la gât!"

N-am înțeles despre ce-i vorba. Pe Petre Groza nimeni nu-l vorbea de bine. Se dăduse cu comuniștii, instaurase un regim pe care nimeni nu-l voia și care se menținea numai datorită tancurilor rusești.

Când Babu insistase să mai rămânem la Vlădeni fiindcă, „oricum, azi mâine vin americanii", tata zâmbise cu tristețe și spusese că americanii nu vor veni nici vara aceasta, nici în vreo altă vară, așa că putem pleca liniștiți acasă.

Mult, mult mai târziu mi-a povestit tata toate amănuntele. Veneam de la Vlădeni. Îmi amintesc până și locurile pe unde treceam. Ieșisem din Sinaia și ne apropiam de Breaza. Tata ședea lângă mine și în spate Dumitraș, care ciulise și el urechile...

La 1 septembrie s-a ținut o conferință a profesorilor, în care pe tata l-au dat jos de la rectorat și l-au uns rector pe un fost coleg al lui de studii, Neaga, pe care tata, ajuns profesor la Academie îl ajutase să ocupe o catedră.

„Eu n-aș fi acceptat niciodată să iau locul unui coleg în asemenea condiții", i-a spus tata. „Ce să fac?" a început respectivul să plângă. „Dacă nu primeam acum, nu mai ajungeam niciodată rector!"

Pe tata l-a durut foarte mult această atitudine de complicitate cu cei care-l urau. El, omul drept și loial, nu înțelegea cum se poate trece atât de ușor peste prietenie, peste solidaritate, peste recunoștință, de dragul unui titlu. Nu ținea la postul de rector. De multe ori îl rugase pe mitropolitul Bălan să-l elibereze din funcția care-i răpea atâta timp. Când, cu ani în urmă începuse să scrie *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, ceea ce a reprezentat o muncă îndelungată, sau când începuse traducerea *Filocaliei*, voise mereu să consacre mai mult timp acestei preocupări. Dar mitropolitul îl refuzase totdeauna. „Nu se poate, părinte Stăniloae", spunea el mereu, „pe cine vrei să pun rector?"

Apoi, la începutul anilor patruzeci, când la Ministerul Cultelor și Artelor, cum se numea pe vremea aceea, ajunsese ministru filozoful Ioan Petrovici, tata se zbătuse câțiva ani pentru a obține aprobarea ca Academia Teologică din Sibiu să capete dreptul de-a acorda absolvenților titlul de licențiat în teologie. Până atunci, cei ce voiau să susțină examenul de licență trebuiau s-o facă la alte facultăți.

Cum Petrovici îl prețuia foarte mult pe tata, l-a susținut pentru a obține aprobarea forurilor în drept, astfel ca Academia să fie ridicată la rangul de facultate. Păstra titlul de

Academie Teologică, dar absolvenții ei puteau să-și dea licența în teologie la Sibiu și aveau toate drepturile diplomaților universitari. În acest scop tata a făcut o sumedenie de drumuri la Bucureșt, a susținut acolo multe discuții, a fost în nenumărate audiențe până când, în 1943, a venit acordul autorităților competente.

Îmi aduc aminte de serbările care au avut loc cu această ocazie în aula Academiei. A participat ministrul Petrovici, D. D. Roșca, rectorul Universității clujene, Iuliu Hațeganu, alți numeroși profesori ai acesteia și multe alte personalități. După serbare, a avut loc o masă festivă în aulă. Mioara și cu mine ne-am ascuns după ușă, scoțând capetele doar oleacă, astfel ca să vedem și să nu fim văzute. Asemenea minunăție exista doar în basme, la nunțile împărătești, am decretat noi...

După tot ce făcuse pentru Academie, tata era acum azvârlit cât colo, într-un mod nedemn, în cadrul ședinței consiliului profesoral, ca și cum s-ar fi făcut vinovat de cine știe ce abateri. Tonul ședinței fusese de o asemenea duritate, încât mitropolitul și-a manifestat foarte vehement nemulțumirea și a mustrat cu asprime consiliul, pentru felul cum s-a regizat mersul ei.

Aceasta este realitatea și este de regretat faptul că mult mai tîrziu, printre altele în volumul omagial „Prinos de cinstire" scos la Sibiu în 1993, faptele au fost oarecum minimalizate, încercând a se da impresia că totul a decurs colegial și cu menajamente. Cu atât mai de neînțeles, cu cât a trecut atâta vreme de atunci, încât toți participanții la acel „proces" (căci a arătat ca un proces în care puțini s-au menținut într-o atitudine neutră), care au fost de față și cunoșteau adevărul, nu mai pot relata faptele. Iar cei de astăzi n-au fost prezenți.

Să nu mai vorbim de semnificația politică foarte periculoasă a faptului. Stăniloae fusese astfel ștampilat ca adversar al regimului, ceea ce putea avea consecințe foarte grave.

La plecarea lui Irineu Mihălcescu ca mitropolit la Iași, se eliberase catedra lui de dogmatică și bucureștenii îl chemaseră pe tata să o ocupe. Pentru a-i face chemarea, veniseră atunci la Sibiu decanul Petre Vintilescu și profesorul Ispir.

Fuseseră la noi la masă. Părintele Vintilescu era mic de statură, cu bărbuță ascuțită și două rânduri de lentile la ochelari.

Când vorbea, ridica un rând de lentile, ceea ce mă mirase foarte mult. Era foarte volubil și umplea toată odaia cu prezența lui. În schimb, domnul Ispir era mai tăcut. Din când în când arunca o vorbă de spirit și-mi zâmbea cu un aer mucalit și cu un fel de complicitate.

Tata voise atunci să meargă la București, dar se împiedicase atât de rezistența mamei — „Cum să ne mutăm cu un copil bolnav?" — cât și de rugămințile mitropolitului.

Între timp catedra fusese ocupată de Nicolae Chițescu. Acum se eliberase o altă catedră, cea de Mistică. Curând după 23 august 1944, Nichifor Crainic fusese arestat, împreună cu toți cei din guvernul antonescian, din care o vreme făcuse și el parte. Fusese condamnat la douăzeci și cinci de ani muncă silnică și catedra stătea neocupată de mai bine de un an. Cum despre antipatia lui Groza pentru tata, alimentată continuu de foștii lui colegi Stan și Cândea, și intenția lui de a-l scoate de la rectorat circulau zvonuri insistente, facultatea de la București i-a propus în 1946, încă înainte ca acest lucru să se întâmple, să ocupe catedra vacantă și să plece astfel din viesparul de intrigi care se țesuse împotriva lui.

Tata stătuse în cumpănă. Se temea pentru sănătatea mamei, pe care moartea Mioarei o zdruncinase peste măsură. Nici nu voia să o scoată din mediul familial și familiar și s-o supună unor tensiuni încă mai puternice, într-o ambianță cu totul străină.

Însă mama, care a avut întotdeauna un simț al realității foarte accentuat, a fost ea cea care a insistat să plecăm la București.

„Aici le stai în cale și-or să te aresteze cât de curând. La București îți mai pierd urma."

Tata nu se hotărâse încă. Se gândise toată vara la această eventualitate, dar nu era decis. Cum în timpul vacanței părintele Vintilescu era la Predeal și noi pentru câteva zile la Brașov, urmau să se mai întâlnească o dată.

Acest lucru s-a întâmplat pe nepregătite. Fiind amândoi mari iubitori de drumeție, am plecat cu un fost student de al tatei, părintele Grovu de la Brașov, pe Postăvaru. Pe atunci nu existau nici teleferic, nici mașini spre Poiana, astfel că am luat-o apostolește, pe jos. Era o zi minunată de vară. Îmi

amintesc de încântarea care ne-a cuprins, când, după câteva ore de urcuș am ajuns sus pe vârf. Tata și părintele Grovu nu dădeau nici un semn de osteneală, pentru ei fusese o simplă plimbare ușoară. Eu eram destul de obosită, dar priveliștea era atât de minunată încât prinsesem parcă aripi. În jurul nostru se vedea o mare de munți albaștri, magnifici, imateriali așa cum dormitau în lumina transparentă a dupăamiezii însorite. Părintele Grovu ni-i arăta pe rând: acolo sunt Bucegii, dincolo Piatra Craiului... Și chiar față în față, de parcă ai fi putut-o atinge cu mâna, Piatra Mare, cu rotunjimile ei împădurite.

Tata era încântat: „Ce frumos! Ce minunat! Doamne, mari și minunate sunt lucrurile Tale!" repeta el întruna.

Uitasem de oboseală, intrasem într-o lume magnifică în care nu erau nici griji, nici spaime, nu vedeai decât soare, poieni înverzite și munți albaștri care urcau spre cer.

— Ce se vede acolo jos? a arătat tata spre un pâlc de case, cocoțate undeva departe, în vale, pe un picior de munte.

— E Predealul, a răspuns părintele Grovu.

— Da? E departe? Am putea ajunge dac-am coborî direct, pe aici în jos?

În fața noastră, spre Valea Timișului, șerpuiau prin iarbă vagi urme de cărări de oi.

— Haideți! a sărit în picioare, plin de entuziasm, părintele Grovu.

A urmat o adevărată aventură. Urmele de cărări au dispărut după câteva minute și am început să coborâm de-a râpa, pe un povârniș destul de abrupt, abia ținându-ne picioarele în frâu, să n-o ia la vale.

Într-un târziu am ajuns la obârșia unei văi înguste, prin care curgea un fir de apă, cât să-l treci cu piciorul, plină de urzici uriașe din care nici măcar statura înaltă a tatei nu se mai vedea.

Pentru ei a fost cum a fost. Erau îmbrăcați în haine de oraș și-și trăseseră mânecile cămășilor în jos. Dar eu, cu rochița mea fără mâneci, am ajuns jos urzicată, plină de bășici și cu dâre roșii pe piele. Tata privea îngrijorat și încerca să mă convingă să îmbrac haina lui.

Părintele Grovu râdea:

— Lăsați, părinte rector, Lydia n-o să mai sufere de reumatism toată viața.

Așa că am făcut haz de necaz și am ajuns într-un târziu, cu picioarele tremurând de încordare, jos la șosea. Până la Predeal ne-a luat un camion. Cum părintele Vintilescu avea o vilă pe Cioplea, ne-am îndreptat într-acolo.

În drum ne-am întâlnit cu o întreagă societate de domni și doamne, care s-au oprit, salutându-l pe tata cu fețele pline de zâmbete. Erau părintele Vintilescu, profesorul Coman, ginerele lui cu soția și cu doamna Vintilescu. Mai erau câteva persoane pe care nu mi le mai amintesc.

Amândouă doamnele mi-au plăcut mult. Erau elegante, volubile, aveau acel aer caracteristic pe care l-am întâlnit mai târziu la femeile bucureștence. Mi se dezvăluia dintr-odată o altă lume.

Nu știu ce-au gândit ei. Noi arătam dărâmați, prăfuiți și arși de soare. Le-am povestit cum am ajuns la Predeal și s-au minunat foarte.

Ne-am întors acasă seara târziu, cu trenul. În întuneric, bănuiam mai mult decât vedeam, dincolo de geam, peretele muntelui. Eram frântă de oboseală. Mai ales mă neliniștea sentimentul că ne așteaptă ceva nou, necunoscut, de neimaginat.

După acea ședință de consiliu profesoral, tata n-a mai stat la gânduri. I-a anunțat pe bucureșteni că acceptă chemarea și la începutul anului 1947 și-a luat în primire catedra la București.

Mitropolitul a fost foarte amărât, dar n-a mai spus nimic. Îi dădea dreptate tatei. Ne-a lăsat să stăm mai departe în locuință până când vom găsi ceva la București și cu asta a început cu adevărat ceva nou, necunoscut în viața noastră.

Problema caselor în Capitală era cu adevărat de nerezolvat. Pentru moment, singura perspectivă de locuință liberă era o jumătate de apartament la biserica Sf. Gheorghe Vechi, care trebuia să se elibereze în câteva luni. Tata s-a dus la patriarhul Nicodim, care i-a dat pe loc aprobarea, urmând să i se dea altă casă de îndată ce se va găsi altceva, corespunzător. Între timp, a locuit o jumătate de an în Vatra Luminoasă, la o doamnă bătrână, foarte grasă, a cărei înfățișare era în totală

contradicție cu vocea ei subțire de copilă. Își țuguia buzele și clătina din cap, răsfățându-se ca o fetiță pe care a prins-o mama rujându-se cu rujul ei în fața oglinzii.

Fusese profesoară de muzică. N-am văzut niciodată un om mai săritor și lipsit de egoism, gata să ajute și să se sacrifice pentru toți ceilalți. În casa ei se aciuiau o sumedenie de studenți, care veneau să mănânce când îi răzbea foamea, să ceară sfat, împrumut, orice aveau nevoie. Mulți dintre acei tineri au supraviețuit în acele timpuri dure, de extremă sărăcie, numai datorită ei.

Părinții mei o cunoscuseră odată la o mânăstire, nu mai știu exact unde și se împrieteniseră imediat cu ea. O chema Lucia Costin și pentru mine a rămas totdeauna „tanti Lucica" și atunci când, după ani, a devenit maica Antuza, conducând mânăstirea Dealu cu mână de strașnică gospodină.

În august ne-am mutat și noi la București. Dar provizoratul s-a transformat în definitiv, pentru că între timp a murit Nicodim și pe tronul patriarhal a venit Justinian Marina.

În ceea ce privește relațiile tatei cu acesta, trebuie spus că ele au fost foarte reci. Facultatea de Teologie din București ținea încă de Universitate, căci dacă, așa cum s-a întâmplat mai târziu, ar fi trecut sub tutela patriarhiei, tata n-ar mai fi putut ajunge profesor acolo. De la început, el a arătat tatei o răceală, aș spune chiar antipatie, care nu sunt ușor de explicat. E adevărat, tata fusese prieten și coleg de studii cu episcopul Nicolae Popovici de la Oradea, un om cultivat, doctor în teologie, care avusese nefericita inspirație să candideze și el la tronul mitropolitan de la Iași. Bineînțeles, n-a avut nici o șansă, deoarece Gheorghiu-Dej l-a sprijinit pe părintele Marina. Acesta fusese preot la Băbeni și în acele timpuri grele, de răsturnări neprevăzute, îl adăpostise și ascunsese pe fugarul Gheorghiu-Dej.

Trebue recunoscut că, spre deosebire de mulți alții, care au răsplătit binele cu răul, așa cum, vai, chiar noi am simțit-o de atâtea ori pe propria piele, Dej s-a revanșat, ridicându-l pe preotul văduv din Băbeni la rangul de mitropolit al Moldovei și apoi de patriarh.

Scurtă vreme după alegerile de mitropolit al Moldovei, episcopul Nicolae a fost demis din scaunul episcopal și

surghiunit la mânăstirea Cheia, unde n-a dus-o mult, pentru că altitudinea înaltă i-a accelerat și agravat tensiunea ridicată.

Oricum, tata n-a avut nimic de-a face cu ideea lui de a concura la demnitatea de mitropolit al Moldovei. Totuși, neplăcerile s-au răsfrânt și asupra tatei. Fără îndoială a contribuit la atitudinea rece a patriarhului și dizgrația lui politică. Era un secret al lui Polichinelle, felul în care era Stăniloae privit la Ministerul Cultelor și la președinția Consiliului de Miniștri... Pe de altă parte, tatei i-a lipsit dintotdeauna știința de-a se pune bine cu cei mari. Nu se pricepea nici să lingușească, nici să „dea cu periuța", după cum atât de plastic se spune. Ceea ce, bineînțeles, n-a făcut decât să agraveze complexele unui fost preot de țară față de savantul profesor, care avea deja o faimă foarte mare, nu numai în cadrul Bisericii, dar și printre intelectualitatea mireană.

Culmea e că tata l-a apreciat. Ajuns patriarh, Justinian Marina s-a folosit de bunele lui relații politice pentru a încerca să salveze pe cât se putea, Biserica din tentativele de îngrădire și desființare pe care statul ateu le-a făcut mai ales în primii ani.

Mai cu seamă pentru mânăstiri a făcut mult. Călugării găseau totdeauna ușa deschisă la Palatul Patriarhal. Justinian a renovat o sumedenie de mânăstiri care erau în pragul ruinei și a intervenit atunci când erau amenințate cu desființarea. La noi veneau foarte mulți călugări și călugărițe de la diverse mânăstiri, care ne povesteau dificultățile prin care treceau și felul în care găsea patriarhul cele mai ingenioase portițe de scăpare, atunci când situația părea fără ieșire. La orice oră, stareții, călugării aveau acces la cabinetul patriarhal ca să-și spună păsurile. Și plecau cu promisiunea unui sprijin, care nu rămânea numai promisiune.

Tata spunea: „Pe mine nu mă primește niciodată!" Așa și era. Ori de câte ori a încercat să ceară o audiență la patriarh, acesta n-a avut vreme pentru el.

În perspectiva trecerii timpului, se va putea, probabil, judeca obiectiv cândva, dacă în acele împrejurări atât de grele, o atitudine de rezistență fățișă față de autoritățile comuniste ar fi adus mai mult. Greu de crezut. Oricum, cine a trăit acele

vremuri de groază, în care fiecare încerca să scape cum putea, eventual să se ascundă sub pământ, în care teroarea ne paraliza pe toți, în care era clar că nu există nici un adăpost, nici un refugiu, știe că n-aveai nici o șansă, dacă ai fi încercat să înfrunți fățiș roțile implacabile ale teribilei mașini de represiune. Nu este mai puțin adevărat că după război mulți viteji s-arată...

După mai multe cereri de audiență refuzate, tata n-a mai încercat să-l caute pe patriarh. Ani de zile s-au întâlnit doar de departe, la diferite manifestări ale Institutului, când patriarhul nu-i adresa cuvântul și se prefăcea pur și simplu că nu-l vede. Mult mai târziu, în ultimii lui ani de păstorire, lucrurile s-au mai schimbat întru câtva. După ce tata a ieșit din pușcărie, după ce a fost reintegrat la catedră, după ce a dobândit o mare faimă internațională, comportarea patriarhului a mai pierdut ceva din răceală. Dar o deosebită simpatie n-a avut niciodată pentru tata.

Am rămas deci într-o jumătate de locuință. Cu teribila criză, pentru cineva care nu se scălda în bani, o altă soluție era imposibilă. Erau mulți profesori și preoți care locuiau în splendide case parohiale, mari, cu camere numeroase, cu încălzire centrală, cu grădini, adevărate vile. Și pe deasupra, cu venituri suculente de la parohie.

Așa ceva nu era pentru noi. Am locuit în acea jumătate de apartament, în două cămăruțe, dintre care una era despărțită în două printr-un glasvand, fără bucătărie și cu baie comună, încălzită cu lemne, la biserica Sf. Gheorghe Vechi. E adevărat, era plasată foarte central. Dar cum parohul Posmoșanu o ținea închisă toată săptămâna, deschizând-o doar duminica pentru liturghie și cum era ascunsă în fundul unei curți, nimeni nu știa de existența ei.

Mi-am terminat deci anul școlar și în august 1947, cum am spus, ne-am mutat la București. Tata venise acasă în timpul vacanței. Am început deci să împachetăm. Aveam inima grea. Părăseam un loc familiar, rude, prieteni, pentru ceva nebulos, necunoscut, dușmănos deci. Mai cu seamă pentru mama ruptura era grea. Ea a fost totdeauna o ființă timidă, care nu se apropia ușor de persoane necunoscute. Pleca de lângă familia ei și de lângă mormintele copiilor. Niciodată nu s-a plâns.

Dar la București s-a adaptat greu și mulți ani a suferit în tăcere.

Pe deasupra, situația noastră materială era dezastruoasă. Tata începuse tipărirea *Filocaliei* și ajunsese la volumul al patrulea. Mergea greu, nu se găsea hârtie, i se puneau tot felul de piedici. Tipărirea se făcea la Tipografia Arhidiecezană, iar legarea cărților la un atelier din oraș.

Între timp a avut loc stabilizarea. Fiecărui cetățean adult i s-a schimbat, pare-mi-se, un milion, care la inflația de atunci nu însemna nimic. Pentru acesta, primea cincizeci de lei. Deci noi dispuneam de o sută de lei. Cu câteva zile înainte, când zvonul despre stabilizarea iminentă devenise certitudine, tata a primit pentru livrarea unui mare număr de volume, vreo optzeci de milioane, sumă care trebuia să i se dea cu vreo jumătate de an înainte. De bani s-a ales praful pentru că n-au putut fi schimbați.

Mai târziu, beneficiarul respectiv a vândut cărțile, pe care le luase de fapt de pomană. N-a fost nici prima, nici ultima oară când unii și alții au realizat profituri frumoase de pe urma muncii tatei, iar el nu s-a ales cu nimic. Acest lucru s-a întâmplat și înainte și după moartea lui. Iar când noi am protestat și am încercat să luăm măsuri de apărare împotriva numeroaselor escrocherii, am fost denigrați și bârfiți în modul cel mai murdar cu putință.

Majoritatea exemplarelor volumului al patrulea care se aflau în legătorie n-au mai putut fi legate, pentru că n-au mai fost bani. Pe unele le-a luat tata înapoi, așa cum erau. După naționalizare, exemplarele rămase în legătorie au fost pur și simplu topite. La plecarea noastră la București, cele care mai rămăseseră au fost depozitate la diferite rude și cunoștințe.

Singura noastră „avere" era o așa-zisă „casă", compusă din două cocioabe dărăpănate, pe un loc îngust, pe care cu greutate s-ar fi putut clădi o casă. Tata o cumpărase după ce tipărise *Iisus Hristos sau restaurarea omului*. Arhitectul Börthmes făcuse atunci un proiect și voise să înceapă construcția. Dar chiriașul care locuia acolo, un sas pe nume Krauss, care plătea o chirie iluzorie, n-a vrut să se mute. A venit la noi, a bătut cu pumnul în masă și a urlat, intimidându-i pe părinții mei.

Arhitectul i-a spus tatei: „Nu-i nimic, părinte rector, dați-mi permisiunea să încep. Dau jos acoperișul și or să trebuiască să se mute. Așa ceva n-am mai auzit de când sunt arhitect!" Dar tata n-a vrut: „Cum să dau jos acoperișul, când stă acolo o familie cu copii? Sunt preot, nu pot face una ca asta!"

Apoi a început războiul, s-a îmbolnăvit Mioara, au venit timpurile grele de după 23 august și după arestarea tatei totul a fost confiscat.

Deci am strâns bruma de lucruri pe care le aveam. Mobila veche, zestre a mamei, pianina mea pe care tata o cumpărase avantajos de la un consătean de al lui, domnul Ștefan de la Brașov, căruia îi murise nevasta și nu mai avea ce face cu ea...

Cum spațiul de la București era mult mai restrâns și nici n-aveam bani să plătim două transporturi, tata a donat biblioteca, cărțile lui prețioase, bibliotecii Academiei Teologice. Nu după multă vreme ni s-a relatat că zăceau în noroi, în curte, astfel că s-a ales praful de ele.

Am plecat într-o seară de august cu camionul domnului Manole, un sibian întreprinzător, care avea o mică firmă de transporturi. Deoarece îl cunoștea pe tata, ne-a făcut un preț pe care să-l putem plăti. Eu ședeam lângă el în cabină, iar tata sus pe mobilă. Noaptea era destul de răcoroasă și cum camionul n-avea prelată, și-a legat un șal peste pălărie. Mama plecase în cursul zilei cu trenul.

Într-un târziu am ajuns la Brașov și am mâncat o tocană fără gust, undeva la marginea orașului. Apoi am pornit mai departe. A fost o noapte foarte lungă, moțăiam, mă mai trezeam din când în când și cercetam umbrele amenințătoare ale întunericului.

Cred că era vreo patru dimineața când am ajuns la București. Piața Victoriei era luminată și clădirea impunătoare, pe atunci a Ministerului de Externe, m-a impresionat teribil. Erau bulevarde largi, clădiri înalte cum nu mai văzusem. Fusesem prea mică odinioară, când stătusem câteva zile la București și în afară de Dâmbovița și de Cișmigiu, nu-mi mai aminteam nimic. Acum vedeam un oraș mare, străin, care n-avea defel culoare violetă...

Noua noastră locuință era într-o curte îngustă. Unde era curtea noastră uriașă de la Sibiu? În stânga biserica, în dreapta o casă pitică, joasă sub etajul scund care parcă o turtea. Apoi casa noastră. Tata a coborât de pe mobile și mi-a arătat ferestrele: „Aici o să locuim!" Eram prea adormită ca să fiu dezamăgită.

Părintele și doamna Burada, cu care urma să împărțim apartamentul, au aprins lumina, au deschis ușa și ne-au primit la ei. Am rămas să dorm acolo iar tata a plecat mai departe la tanti Lucica, unde mama ajunsese de cu seară. Mă simțeam pierdută în orașul străin, în casa necunoscută, dar până la urmă am adormit și n-am mai știut nimic.

A doua zi m-a trezit mama. Ce bine, ce bine-mi făcea s-o văd! Am intrat apoi în noua locuință. Două chițimii, una ceva mai largă, împărțită în două printr-un glasvand. Joase, de mi se părea că pot atinge tavanul cu mâna. Obișnuită cu camerele noastre spațioase de la Sibiu, mă sufocam. Cum mama n-a vrut să împărțim bucătăria minusculă cu doamna Burada — „O bucătărie comună e totdeauna pricină de ceartă", spunea ea —, ne-am improvizat-o în pivniță, unde nu era apă curentă. În plin centru al Bucureștiului am cărat ani de zile apa cu găleata, pe scări în jos. Apoi, pe cea murdară în sus, până la gura canalului.

Se făcea foc cu lemne în sobele de teracotă și după ce-a dat frigul îmi aduceam aminte cu nostalgie de odăile noastre încălzite de la Sibiu. Aici tremuram până mă îmbrăcam, tremuram la baie, unde se făcea focul o dată pe săptămână, tremuram peste tot. Lemnele erau scumpe, de altfel în afară de „cotă" nici nu se prea găseau și tata se străduia din răsputeri să mai cumpere „la liber", sau măcar „deșeuri", ceea ce însemna de fapt niște așchii amestecate de-a valma cu praf și rumeguș. Peste lemne punea apoi cărbuni și peste tot mirosea a închis și neaerisit, chiar dacă tremuram câteva ore pe zi cu geamurile deschise.

La început nu mi-a plăcut Bucureștiul. Bucureștiul în care trăiam eu nu era cel pe care-l bănuisem atunci la Predeal, când cunoscusem câteva doamne elegante, vesele, fără griji, după cum mi se părea, respirând bunăstare și câțiva domni spirituali și siguri pe ei.

Bucureștiul meu era un loc unde mi-era frig, unde mă simțeam provincială, prost îmbrăcată, anonimă. Apoi m-am obișnuit treptat și orașul nu mi s-a mai părut atât de neprimitor.

Mama însă nu s-a acomodat niciodată cu adevărat și a purtat toată viața în sine dorul de Sibiul tinereții ei și convingerea că dacă rămâneam acolo, era „poate, totuși mai bine". Această convingere i s-a întărit mai ales după arestarea tatei și după ce și eu a trebuit să încasez câteva lovituri dureroase...

Mai ales cu volubilitatea bucureștenilor i-a venit greu să se obișnuiască. Îi privea lung și cu neîncredere, convinsă că nimic din ce spun nu e adevărat. Femeile se fardau, își vopseau părul, își pensau sprâncenele. Mama întreba: „Ce se tot vopsește atât? Nu vede că tot bătrână rămâne? La vârsta ei n-ar mai trebui să facă pe copilița!"

Ce-i drept, ea nu se fardase niciodată. Părul îl purta în coc strâns la ceafă. Își făcea doar câteva cute cu fierul când mergea la fotograf sau când era nașă. Atunci mi se părea foarte ciudat că-și pudrează ușor obrazul...

În schimb, tatei i-a plăcut atmosfera efervescentă a marelui oraș. Existau o sumedenie de oameni interesanți, cultivați, cu preocupări care-i apropia de el. Poate că din cauza încercărilor prin care tocmai începuse să treacă, poate din cauza amenințării teribile care plana asupra noastră, societatea bucureșteană era pe cale să piardă o anume nuanță de frivolitate. O bună parte dintre cei mai distinși intelectuali începuseră să se apropie de Dumnezeu. Și descopereau cu surprindere că acest lucru nu însemna „câțiva popi inculți, care cântau frumos, colive și pomelnice", ci altceva, un aspect necunoscut al vieții, probleme fundamentale, existențiale, situații-limită, pe care verva și strălucirea de suprafață nu le puteau rezolva.

Indiferent de confesiunea pe care o aveau, li se revela o lume nouă, profunzimi neobișnuite, cu taine ce se adâncesc pe măsură ce încerci să le înțelegi, o gândire nuanțată, subtilă, cu nimic mai prejos decât cea laică. Căci deschiderea spre infinit și spre infinitatea divină nu se poate concepe decât dincolo de stabilirea unor legi fixe și ca atare, cu o funcție de îngrădire.

După cum mulți spuneau, tipărirea celor patru volume ale *Filocaliei* dăduse roade. La noi veneau mulți oameni

interesanți, care discutau cu tata teme noi, necunoscute mie. Stăteam într-un colțișor în camera mea, care era și odaia de primire și încercam să înțeleg ce vorbesc. Auzeam cuvinte noi ca „apofatic", „lumina necreată", „chenoză", „rugăciunea inimii".

Printre cei mai deosebiți oameni pe care i-am cunoscut atunci au fost părintele Benedict Ghiuș, asistentul tatei la facultate, Ștefan Todirașcu și mai cu seamă poetul Vasile Voiculescu.

Părintele Ghiuș era o personalitate distinsă, un om cu trăsături frumoase, clasice aș spune, care răspândea în jurul său o aureolă de pace, de împăcare cu sine și cu ceilalți. Vorbea puțin, cu voce înceată, avea o cultură imensă și un limbaj de o rară eleganță. Întru totul era incredibil de modest.

Domnul Todirașcu a fost printre primii care l-au căutat pe tata după venirea lui la București. Se trăgea dintr-o veche familie din Moldova și fusese conferențiar la Facultatea de Drept. După răsturnările politice care au schimbat nu numai structura învățământului, ci, de fapt, au schimbat totul, fusese dat afară. Lucra la o întreprindere de acumulatoare ca bobinator, pare-mi-se. O făcea cu seninătate și împăcat sufletește. Pentru el, faptul că după ce-și termina munca putea citi lucruri care-l interesau cu adevărat, că își construise o viață a lui, în care nimic din adversitățile din jur nu puteau pătrunde, îi dădea o bucurie interioară care se reflecta în toată înfățișarea de mare noblețe. Avea o vervă aleasă și o inteligență cu totul ieșită din comun. Citise enorm, nici cultura occidentală, nici cea a marilor ruși nu-i era străină. Acum se apropiase de *Filocalia*, prin ea de adevărurile mari ale credinței și ducea o viață cu adevărat creștinească. Când l-am cunoscut, frecventa cu asiduitate cercul celor din Rugul Aprins, fiind prieten bun cu profesorul Mironescu. Mai târziu a început să apară din ce în ce mai rar în această societate.

Venea în schimb deseori pe la noi și noi îi vizitam de asemenea, pe el și pe soția lui, Flavia, care îi împărtășea principiile și convingerile, în apartamentul de un gust desăvârșit din Calea Plevnei. Întâlnirile cu ei erau o sărbătoare a spiritului și am continuat să fim prieteni până ce întâmplări

nenorocite care s-au abătut și asupra lor și asupra noastră ne-au despărțit. Dar am rămas pentru totdeauna atașați de ei și amintirea lor ne-a rămas prețioasă.

Apoi Vasile Voiculescu, o, Doamne, ce emoționată am fost când a dat mâna cu mine. Tocmai îi citisem poeziile, le citeam deseori împreună cu tata și ne încântau. Îmi era greu să cred că un poet poate fi un om obișnuit, ca fiecare dintre noi. Se străduia să treacă neobservat. Era atât de modest și de smerit, încât te rușina cu modestia lui. Se așeza într-un fotoliu și tăcea. Asculta. Punea câte o întrebare, apoi asculta. Nu l-am auzit niciodată perorând, sclipind prin vervă și spontaneitate. Era mărunt de statură, cărunt, cu o bărbuță albă și ochi buni, liniștiți. O ducea foarte greu. Tata trecea din când în când pe la el. Îl iubea și-l admira nespus. Când citea din poeziile lui, cu voce domoală, cu acea măiestrie inegalabilă (nimeni n-a citit vreodată poezii mai frumos ca tata), se oprea exclamând: „Doamne, ce talent are omul ăsta!" O ducea foarte greu și iarna stătea mai mult în pat, fiindcă încăperea era destul de înghețată. Și lemne, de unde?!

Avea o uluitoare puritate și cinste sufletească. Întâmplarea relatată mai jos, o ilustrează mai bine decât orice. Într-adevăr i s-a întâmplat ceva neobișnuit: printre vechiturile aruncate într-un colț din pod, a găsit într-o zi o vioară. Era veche, prăfuită, dezacordată și Voiculescu a vrut s-o arunce. Când colo, uitându-se mai de aproape, a descoperit că rabla era de fapt un instrument rar, de mare valoare, pare-mi-se un Stradivarius. Nu se știa cui aparținuse și cum ajunsese acolo. Nu mai știu ce muzeu, sau chiar Uniunea Compozitorilor, nu-mi mai amintesc bine, s-a oferit de îndată s-o cumpere.

A doua zi a venit foarte agitat la tata. Pentru el, decizia reprezenta o problemă de conștiință:

— Părinte Stăniloae, cum să vând eu vioara? Nu-i a mea, nu-mi aparține, cum să iau bani pe ea?

— Știi cine-i proprietarul, domnule Voiculescu?

Nu, nu știa. Vioara zăcea acolo de zeci de ani și misterul n-avea cum să fie dezlegat.

— Nu știu! De unde să știu? E a nimănui! Totuși, nu cred că am dreptul să iau bani pe ea...

— Ai dreptul, domnule Voiculescu, i-a răspuns tata, foarte mișcat. Vinde-o liniștit. Nu păgubești pe nimeni și poți să-ți cumperi lemne...

M-am gândit deseori la această întâmplare. Existau și asemenea oameni, care puneau cinstea, demnitatea, corectitudinea, mai presus de profituri. Și mai târziu, o Doamne, încotro a pornit omenirea?

Nici la noi nu era cald. Foloseam lemnele cu economie, după cum spuneam. Tata își pusese biroul lui acoperit cu postav verde în fața ferestrei din dormitor. De fapt erau trei ferestruici pe colț, de unde se vedea toată curtea. Acolo era ceva mai multă lumină. Scria înfofolit, cu pâslari în picioare, îmbrăcat într-o rasă veche, foarte groasă, din stofă aspră călugărească și cu o croială așișderea. Mama îi împletise o căciuliță de lână și așa stătea ore întregi, traducând din *Filocalie*, făcând note, comentarii, scriind cursul de ascetică și mistică. La răstimpuri se scula și se plimba prin odaie. Spațiul era prea strâmt pentru cei șapte pași ai lui și aveai impresia că se învârte într-o cușcă. Deschidea portița sobei să vadă dacă s-au aprins cărbunii, își sufla în degetele înghețate și apoi se așeza iar la masa de scris.

„Cândva tot or să se publice!" spunea el. Perspectiva de a putea tipări se îndepărta din ce în ce, într-un tărâm al visurilor. Ca și dorința de a ne muta într-un apartament mai mare, mai cald, cu apă curentă la bucătărie. A încercat să ceară de câteva ori audiență la patriarh. Existau case parohiale cu locuințe libere. Dar n-a fost primit niciodată. După cum spuneam, patriarhul n-avea timp. Astfel că pentru Stăniloae nu s-a găsit niciodată o altă locuință și a stat acolo aproape treizeci de ani, până când a reușit să-și cumpere cele două cămăruțe din Strada Cernica.

Vreo doi ani, am avut o femeie care ne ajuta la gospodărie, o bătrână foarte cucernică, de prin părțile Făgărașului, pentru că mama era mereu bolnavă. Apoi a dorit să plece la o mănăstire, tata a intervenit să fie primită la Pasărea și am rămas să ne descurcăm singuri. Când ne săturam de cărat apă cu găleata, jos și sus pe scările pivniței, când nu ne mai simțeam degetele de înghețate ce erau, mama spunea: „De ce nu mai încerci o dată să mergi la patriarh? Poate îți dă

și ție o locuință!" „La ce să mă duc?" răspundea tata. „N-am fost de atâtea ori? Știi bine că nu mă primește! Stăm aici, că n-avem ce face!" Deci ne-am obișnuit cu ideea că acolo vom rămâne. „Cel puțin suntem în centru", se mângâia el cu gândul. „Sunt numai doi pași până la facultate. Și nici Lydia nu trebuie să meargă cu tramvaiul la școală..."

Din păcate, anul următor Facultatea de Teologie a fost scoasă din cadrul Universității. Ea s-a transformat într-un Institut Teologic, depinzând de Patriarhie și au început peregrinările. Mai întâi a funcționat la Chirigiu, în clădirea frumoasă a fostului Seminar Central. După un an, acolo s-a înființat o școală de ofițeri de securitate. Institutul a ajuns în clădirea veche, dărăpănată și cu totul neîncăpătoare de la Sfânta Ecaterina. Cum studenții nu mai aparțineau de Universitate, nu mai puteau locui în căminele studențești ca înainte, astfel că acolo se afla și internatul. Studenții dormeau câte cincizeci într-un dormitor. În ce condiții...

De fapt tata se mulțumea cu foarte puțin. Era bine dacă avea o masă de scris, hârtie, cerneală și toc. Atunci totul era în ordine. Mulțumirea lui a fost deplină când a putut să-și cumpere câteva rafturi pentru cărțile care începuseră iarăși să se adune.

„Așa suntem noi blestemați", zâmbea el. „Unde ne ducem se adună cărțile după noi..."

A scris până târziu cu toc și peniță. Toate încercările noastre de a-l convinge să folosească stiloul au eșuat. La început a încercat, cu multă bunăvoință, dar scria apăsat, puțin într-o parte și stiloul împroșca cerneala pe coala de hârtie. După câteva zile penița se tocea definitiv și tata arunca stiloul, plin de năduf: „Nici ăsta nu-i bun de nimic. Tot mai bine cu condei și cerneală."

Vechiul lui „condei" (nu spunea niciodată „toc") era cel mai bun. „Păcat că penițele nu mai sunt ce-au fost odată!" spunea el cu nostalgie. Astfel că toată familia era în continuă căutare de penițe. Câteodată se nimerea un stoc cu penițe mai rezistente și atunci tata era fericit. „Bravo, asta da, asta zic și eu peniță!"

Nu după multă vreme ne-a vizitat unchiul de la Budila. Venise cu nu știu ce probleme la București și a fost foarte

dezamăgit de felul în care ne instalasem. „M-aș sufoca în asemenea chilii!" i-a spus el tatei. Era un om foarte autoritar și nu pregeta niciodată să-și spună părerea. Cred și eu! În comparație cu lărgimea de la el, noi locuiam oarecum pe vârful unui degetar...

Fusesem la el cu o vară înainte, când sfințise biserica pe care o ridicase în sat din banii lui. Vechea biserică din cimitir devenise neîncăpătoare. Treceai prin niște hudicioare, printre garduri, până la poarta cimitirului, unde se afla sălașul Domnului. Mai departe printre morminte, pe o cărare înecată în iarbă, ajungeai la un mormânt mare, cu cruce înaltă de piatră. Acolo stătea scris „Preotul Iordan Curcubătă și soția Aurelia". Dedesubt, poza lor. Unchiul cu privirea încruntată ca un strajameșter, mătușa plăpândă, sfioasă, ocupând doar un sfert din suprafața fotografiei. Dedesubt, chipul unui prunc, fetița lor, care murise hăt, cu zeci de ani în urmă. Pe cruce nu era trecută, bineînțeles, data decesului, doar 19... Restul era pregătit, gata, ca și cum a doua zi urma să se facă înmormântarea. Mă fascina mormântul gol și de câte ori treceam pe acolo mă întrebam cum se simțeau ei, beneficiarii, ca să zic așa. Dar atât unchiul cât și tușica nu-și băteau capul cu asemenea fleacuri. Aveau gospodărie mare, stupi, grădini și păduri din care se exploata lemnul.

La capătul potecii se afla o portiță și dincolo de ea, casa unchiului. O curte uriașă, un rând de case pe stânga, unul pe dreapta, unde erau bucătăria, sala de mâncare, odaia unde unchiul ținea fagurii, mierea, sculele de stupar. Dincolo, de ambele părți, grădini fără sfârșit, cu pomi, cu albine, cu legume, cu flori... Era un ocean de verdeață în care te pierdeai. Un fel de grădină a raiului pe pământ...

Se bucurau când ne vedeau și unchiul zicea, mustrător: „Bine c-ați mai venit și pe la noi!" Apoi se plimba plin de fală, cu tata, prin tot satul, ca să-l vadă proprietarii castelelor, Mavrocordat și Racoviță, ce-și petreceau și ei vacanța în sat. Mai erau doi grofi, cu copiii cărora mă împrietenisem și mă învățau să spun câteva cuvinte pe ungurește.

Tușica ne privea cercetător prin ochelarii care atârnau totdeauna pe vârful nasului, de mă miram că nu-i pierdea niciodată. Era foarte iscoditoare și mă întreba câte în lună

și în soare, despre noi, despre celelalte rude, despre oricine și orice.

Mama nu se simțea bine acolo și abia aștepta să plece după câteva zile. „Tot timpul mi se pare că-mi numără bucăturile", îi spunea ea tatei. „Las-o", răspundea el. „E o femeie puțin mai ciudată, dar nu-i rea." Așa și era.

Într-o bună zi, unchiul, care nu era tocmai ceea ce se numește o mână spartă, a hotărât să facă biserică nouă. Și a făcut-o. O biserică mare, frumoasă, pe strada principală, pe unul dintre terenurile lui. A adus și un pictor, nu mai știu cum se numea și biserica a fost gata destul de repede.

Sfințirea s-a făcut cu fast mare. Unchiul i-a trimis vorbă tatei să nu cumva să lipsească tocmai el, nepotul cu care se fălea. Deci ne-am conformat și ne-am dus la Budila. A venit mitropolitul Bălan, prefectul, alte notabilități, familiile Mavrocordat și Racoviță din cele două castele ale satului. Persoana prințului Mavrocordat, cu care ne întâlneam câteodată, era pentru mine o mare pricină de mirare. Învățasem la istorie despre strămoșii lui, capete încoronate, domnitori ai țărilor române. Urmașul lor era un domn bătrâior, foarte politicos, îmbrăcat într-un costum nu tocmai nou, același cu care ne vizita la București, care se saluta cordial cu tata sau cu unchiul și povestea cu ei despre una și alta.

S-au făcut mari pregătiri. S-a tocat o cantitate uriașă de vinete, pe care le amestecam cu rândul în ligheane cât roata carului. S-au tăiat cârduri de păsări și s-a cumpărat toată carnea de prin măcelăriile de la oraș. Mătușa se învârtea cu capul legat într-un ștergar, înghițind buline cu pumnul, ca să-i treacă migrena. Mama, fata lor în casă, jumătate dintre femeile din sat se agitau prin curte, prin bucătărie. O, ce distracție nemaipomenită! Bătrânele au curățat obiectele bisericești și le-au frecat cu Sidol până au devenit lucioase ca oglinda. Apoi a venit ziua sfințirii și a fost prima dată când l-am văzut pe unchiul cu desăvârșire emoționat și fâstâcit când și-a citit predica festivă. A urmat masa și totul a decurs minunat. Peste câteva zile am plecat și noi din Budila, unde nu mai aveam să revenim.

Nici pe unchiul nu l-am mai văzut după vizita lui la București. I-a mărturisit tatei că avea de gând să-și modifice

testamentul. Într-adevăr, lăsase toată averea, considerabilă de altfel, nepoților de la fratele bun. Pe nepoții de la sora vitregă îi trecuse sub tăcere. Acum se răzgândise și i-a spus tatei că vrea să-i lase și lui un apartament într-una dintre casele de la Brașov. „O să aibă și Lydia ceva", a spus el, arătând spre mine. „Nu cred c-o să mai vină timpuri în care să ni se îngăduie să avem ceva", a răspuns tata cu tristețe. „Așa cum se arată, vom fi buni bucuroși să rămânem cu ce-i pe noi." „Nu mai fi pesimist", a răspuns unchiul. „Lucrurile or să se îndrepte, ai să vezi!"

Săracul, era un optimist incurabil și vorba lui favorită era: „Tot ce se face, spre bine se face!"

N-a mai avut timp. În scurtă vreme, au fost ridicați și trimiși cu domiciliu forțat la Sfântu Gheorghe, unde au rămas mulți ani. Aveau amândoi peste șaptezeci de ani și rămăseseră muritori de foame. Tata le trimitea lunar bani, iar nepoții lui de la Brașov, tanti Ica și unchiul Ilie, preotul din Teliu, mergeau o dată pe lună la ei cu sacoșele pline. Bătrânii au rezistat tuturor adversităților și au apucat să se întoarcă înapoi la Budila, unde au murit târziu, prin anii șaptezeci.

Am petrecut o prima iarnă la București. Începusem să ne găsim prieteni și să nu ne mai simțim atât de înstrăinați.

În seara de Revelion, tata a luat bilete la operă. Nu se clădise actualul local și opera funcționa încă în localul unde mai târziu s-a mutat opereta. Îmi amintesc cu exactitate. Aveam bilete la balcon, scaunele erau tapițate în pluș albastru și totul mi se părea încântător. Se cânta *Răpirea din serai*, cu Mircea Buciu în rolul lui Selim. Când, în final, a cântat celebra arie *Strânge lațul*, sala a aplaudat cu un entuziasm de nedescris, ridicându-se în picioare. Nu mai văzusem așa ceva, era primul meu spectacol de operă și mi se părea că actorii trebuie să fie niște semizei, în fața cărora nici nu cutezai să respiri. Doamne, să fii actor de operă!

Mai fusesem câteodată la teatru la Sibiu, când veneau trupe de actori în turneu. Cu un an înainte văzusem cu tata *Don Carlos* de Schiller. Era Teatrul Național din București, cu Al. Critico în rolul titular și Bălțățeanu în rolul regelui Filip. Îl citeam tocmai pe Schiller, dar lectura nu se putea compara cu ceea ce se trăia pe scenă. Mai văzusem tot atunci *Liliacul*

lui Strauss. Ce zile fericite! Toată toamna plutisem parcă, în așteptarea spectacolelor, după aceea cu amintirea lor. Amenințarea orelor de matematică, plictiseala celor de zoologie, pe care nu le puteam suferi, se estompaseră, pieriseră ca un vis rău în fața realității minunate a teatrului.

Ba chiar, în ultimii ani de război se refugiase Teatrul Național din Iași la Sibiu și avusesem parte de vreo două stagiuni pline. Văzusem *Apus de soare*, *Coana Chirița* și alte piese de teatru. Dar cu opera nu se putea compara nimic din ceea ce văzusem până atunci.

Tata mai cumpăra din când în când bilete. Nu prea des, biletele erau scumpe. Venea zâmbind acasă și-mi spunea: „Lydia, mâine (sau poimâine, sau cândva) mergem la operă" și-mi arăta biletele ca pe un trofeu. Doamne, ce sărbătoare! M-a dus la *Fidelio* și la *Lakmé*, la *Casa cu trei fete* și la *Bărbierul din Sevilla*. Îi plăcea și lui, dar mai ales se bucura de bucuria mea.

Mi-am reluat orele de pian. Prin nu știu cine, tata a ajuns la domnișoara Muzicescu. M-a dus la ea și am cântat emoționată o sonată de Haydn. Da, foarte bine, urma să merg o dată pe lună la ea și săptămânal la doamna Pitiș.

Tot cu tata am fost și la doamna Pitiș, pe Strada Cazărmii. O femeie încă tânără, foarte serioasă și energică. Știa despre ce-i vorba, domnișoara Muzicescu o încunoștințase. Tăcea mult și mă intimida. De la bun început am admirat-o. Era o profesoară excelentă și mulți pianiști buni au ieșit din mâna ei. Totuși o regretam nespus pe Mitzi Klein de la Sibiu. Când împlinisem zece ani, tata a hotărât că trebuie să studiez serios pianul, așa că m-a dat pe mâna ei.

Era o femeie în vârstă, înaltă, cu ochelari și cu o înfățișare severă. Numai se uita la tine prin ochelarii lăsați jos pe nas și înghețai. Trecuse vremea drăguței doamne Tiez, care venea acasă și dormita lângă pian numărând întruna: „Eins, zwei, drei..."

Cu doamna Klein aveam oră la trei. Și când spunea trei, era trei, nici mai mult, nici mai puțin. Locuia pe Strada Faurului și de la ea de pe galerie se vedea, chiar deasupra, uriaș și copleșitor, turnul de la biserica sașilor. Dacă ajungeam cu cinci minute mai târziu, doamna Klein se încrunta și întreba

cu glas de gheață de ce nu venisem la timp. Dacă era trei fără cinci, se uita mirată prin ochelari și întreba de ce am venit atât de devreme. Deci stăteam în fața ușii și când în turn bătea trei, apăsam degetul pe sonerie. M-am plâns tatei. „Foarte bine că pretinde punctualitate", mi-a spus. „Du-te la ea mai departe. Ai numai de câștigat. Mai târziu o să-ți pară bine c-ai avut-o profesoară."

Avea dreptate, după un timp mi-am dat seama că avea dreptate! Am dus-o așa, cu spaima în oase, vreun an și jumătate, având coșmaruri înainte de ore: miercurea și vinerea de la trei la patru. Apoi am început să fac progrese și ne-am împrietenit. Mă punea să cânt la pianul mare, de concert, nu la pianină și toată fața îi strălucea când îi plăcea ceea ce auzea. De necrezut ce suflet cald și loial se ascundea sub înfățișarea ei severă. Organiza concerte ale elevilor ei și lăcrăma când aceștia aveau succes.

Într-o zi m-a întrebat dacă aș putea veni să-i întorc paginile la un concert pe care-l dădea cu cealaltă vedetă a Sibiului, domnișoara Kreutzer, prima violonistă a Filarmonicii. Au fost câteva seri succesive cu integrala sonatelor de Beethoven pentru vioară și pian și am stat și eu pe scenă, sub privirile întregului Sibiu, în ochii căruia crescusem enorm. După aceea am întors nenumărate pagini la nenumărate concerte și cred că puține lucruri mi-au făcut mai mare plăcere în viață. Priveam pe furiș la tata și la mama care ședeau în public și zâmbeau.

Când am plecat din Sibiu, am plâns amândouă și cât a trăit nu s-a întâmplat niciodată să merg acolo fără s-o vizitez.

Cu doamna Pitiș relațiile erau altele. Îmi lăsa mai multă libertate, mă trata ca pe un om mare. Din când în când tata trecea pe la ea să se intereseze de felul cum fac progrese. Prin mine se apropiase și el de muzică și seara se așeza într-un fotoliu și-mi cerea să cânt ceva, dacă se putea, Mozart.

În casă ne simțeam toți trei ca într-o oază de liniște. Uitam totul. Uitam că afară se adună nori din ce în ce mai amenințători pe cerul existenței noastre, tot mai îngrădită și tot mai greu de suportat. Pe deasupra, printr-o nefericită coincidență, atât tata cât și eu am început să avem necazuri cu dinții. Nu cunoșteam nici un dentist. În cele din urmă, tata a aflat de

la un vecin adresa unuia, pe strada care se mai numea Carol. Era un armean numit Fundi, om foarte de treabă, dar a cărei artă doctoricească lăsa întru câtva de dorit. Împreună cu tata am petrecut acolo destule momente de spaimă. Tata venea totdeauna cu mine și când nu era la rând. Mă privea încurajator, „las' că trece și asta" și după ce plecam, eram foarte fericiți amândoi.

O vreme s-au mai putut ține conferințe la Mânăstirea Antim. Vorbeau pe rând tata, părintele Ghiuș, Sandu Tudor, care tocmai se călugărise luându-și numele de părintele Agaton. Auditoriul era numeros, intelectuali, studenți. Grupul de la Antim se numea „Rugul Aprins" și mai târziu apartenența la el le-a pricinuit multe neajunsuri, pentru că regimul l-a considerat o organizație subversivă, deși nu avea absolut nimic de-a face cu politica.

Vreau să precizez că tata nu a făcut niciodată parte din grup. Cu unii dintre membrii grupului era în bune relații și se vedeau uneori. Atât. La rugămintea lor a conferențiat de câteva ori și a audiat câteva conferințe. De altfel voi mai reveni asupra acestei chestiuni.

Majoritatea ascultătorilor veneau din setea de a afla ceva despre Dumnezeu și despre căile care duc la El. Mai ales studențimea, lumea tânără, frustrată de îngrădirea extremă a libertății personale, căuta o modalitate de a evada din cotidianul întunecat, îngust, fără nici un fel de perspective.

Erau și mulți snobi, atrași de numele conferențiarilor și de faptul că preocupările spirituale „se purtau". Frecventarea acestor conferințe devenise o garanție de „cultură", de „intelectualitate", de „lume bună". Am cunoscut câțiva dintre aceștia. Învățaseră să fluture în frânturi de conversație cuvinte cu sonorități noi, „chenoză", „apofatic"... Da, suna foarte distins. Mai târziu, când șurubul s-a strâns, aceștia s-au lepădat în grabă de tot ce putea fi interpretat drept spiritual și i-au denigrat cu hărnicie pe cei pe care înainte îi considerau mentorii lor, sau n-au mai vrut să aibă de-a face cu ei. Asta în cazul cel mai nevinovat, pentru că alții i-au turnat cât au putut și au dat o eficientă mână de ajutor la stigmatizarea lor ca „dușmani ai poporului".

Curios (de fapt n-ar trebui să surprindă cunoscând natura omenească), după ce roata s-a întors iarăși, o parte dintre ei au început din nou să se plimbe cu *Biblia* sub braț și să îngenuncheze ostentativ în mijlocul bisericii, declarându-și iubirea postumă față de cei pe care îi turnaseră și proclamându-se „ucenicii" lor. Alții au ajuns prin străinătate unde au pozat convingător în victime ale regimului comunist, declarându-se foști deținuți politici și înființând tot felul de organizații ale acestora, deși nu stătuseră nici o zi în închisoare.

Mai erau și bieți oameni, pe care nenorocirile îi sfărâmaseră. Li se luase totul, cei dragi zăceau Dumnezeu știe prin ce pușcărie, poate că nici nu mai erau în viață. Nu mai aveau nici o sursă de câștig și mureau literalmente de foame. Descoperiseră credința, biserica, drept unica sursă de consolare. Atât le rămăsese și era foarte mult. Nenumărați oameni s-au salvat cu ajutorul credinței din cele mai teribile crize. Căci atâta timp cât nu-i părăsea nădejdea în Dumnezeu, nu era totul pierdut. Din păcate, la unii dintre aceștia sistemul nervos claca și o luau uneori alături de drum. Le lipsea ceea ce tata tradusese atât de plastic din limba Sfinților Părinți, ca „dreapta socoteală". Cucernicia devenea o sumă de superstiții, de credințe care frizau erezia, fanatismul, bigotismul bolnav. Pe toți tata i-a primit cu brațele deschise. A avut întotdeauna nelimitata convingere că oamenii sunt buni, demni de încredere. Vedea sinceritate și bune intenții și acolo unde, în mod evident, acestea nu existau. Din această cauză s-a înșelat uneori asupra celor care veneau la el. Era mișcător cu câtă sârguință încerca să descopere părți bune, calități în fiecare om. Pe cât de accentuat spirit critic și discernământ dovedea în domeniul activității sale intelectuale, pe atât îi lipseau ele în aprecierea oamenilor.

Acest lucru a avut urmări nefaste și ne-a pricinuit mari neajunsuri. Mama, care cântărea oamenii mult mai realist, îi atrăgea deseori atenția: „Lasă-l pe cutare... sau cutare", spunea. „Să nu ne mai facem de lucru cu... Nu-mi inspiră nici o încredere", îi repeta ea tatei cu acel formidabil bun-simț pe care-l moștenise de la părinții ei, țărani cuminți și ponderați.

Tata răspundea cu îngăduință: „Săracul, face și el ce poate. E cam snob (sau carierist, sau ciudat etc. după cum era cazul), dar e bine intenționat. Cineva trebuie să-l ajute..."

Nu, cu toată îngăduința și bunele intenții, nu i-a schimbat, deși i-a ajutat cât a putut. Mai târziu, după ce își realizau scopurile, nu-i mai interesa relația cu tata. Dimpotrivă. Cu durere trebuie să spun că unii n-au păstrat nici măcar o atitudine indiferentă, ci au lovit cât au putut în el și în noi, ca și cum în felul acesta ar fi scăpat de obsesia binelui care li se făcuse.

Toate acestea l-au îndurerat nespus pe tata. Spre sfârșitul vieții a fost dezamăgit de unii oameni și abătut. Se străduise mereu să propovăduiască credința creștină în forma ei cea mai pură, fără interese materiale sau dorințe de glorie îndoielnică. Și iată, sentimentele religioase, pe care el le credea sincere, au fost de multe ori folosite în scopuri care nu serveau câtuși de puțin virtuților creștine sau dorinței de mântuire.

Îmi amintesc, bunăoară, de un preot de la o biserică din centrul Bucureștiului. După ce făcea rugăciunile cerute de credincios, îi spunea: „Trebuie să mai facem câteva ședințe pentru ca să ai rezultatele dorite."

Tata a avut cu el o discuție serioasă, încercând cu tact, dar foarte categoric, să-l facă să renunțe la asemenea practici. „Părinte", i-a spus în cele din urmă, „doar nu ești dentist ca să chemi bolnavul la mai multe ședințe de tratament până îi plombezi măseaua." Preotul n-a renunțat la practica „ședințelor" și încă o dată, oameni de bună-credință au căpătat o imagine falsă despre rugăciune și despre relația omului cu Dumnezeu. Și, la fel de grav, despre integritatea slujitorilor Bisericii. Pentru că, din păcate, deși cei de acest fel sunt puțini, greșelile lor întunecă și imaginea majorității preoților, cinstiți și cu adevărat dedicați menirii lor.

Mulți se simțeau atrași de fenomenul religios mai ales pentru o anumită spectaculozitate, pe care o vedeau într-însul, lucru foarte dăunător, după cum spunea tata. De pildă, într-o vară, cu câteva zile înainte de Sfântul Ilie, fiind la Vlădeni, am întâlnit într-o după-amiază, pe când ne plimbam pe șoseaua de deasupra gării, un grup de oameni. Erau bărbați și femei, vreo cinci, șase, care veneau din sus, de către varnițe.

S-au oprit, au salutat și văzând că au în față un preot au cerut să fie binecuvântați. Tata i-a întrebat încotro se duc. „Ne ducem la Mânăstire la Sâmbăta", a răspuns cel mai în vârstă. Parcă-l văd și acum: era negricios, cu o barbă lungă, pe jumătate căruntă. „Pe jos? Doar e foarte departe", a spus tata mirat. „Trebuie să fie vreo optzeci de kilometri." „Da, părinte, dar trenurile sunt scumpe. Și vrem neapărat să fim acolo de Sfântul Ilie, fiindcă părintele Arsenie începe să vorbească păsărește și apoi se urcă cu căruța de foc la cer."

Nu ne-a venit să credem. Omul vorbea cu un entuziasm de nedescris. Au plecat grăbiți ca s-ajungă la timp.

„Săracii oameni", spunea tata. „Sunt naivi și dornici de extraordinar. Interpretează fiece cuvânt așa cum vor ei. Ar trebui să fim mai atenți la felul în care ne exprimăm în fața lor și să mai renunțăm la spectaculozități ieftine."

A fost foarte abătut, ca de multe alte ori. „Așa se nasc rătăciri periculoase în popor", spunea.

Pe de altă parte, avea mare încredere în credința profundă a oamenilor. Urmărea impresionat gesturile de mare cucernicie care dovedeau o legătură reală cu Dumnezeu și conștiința prezenței Lui în fiecare clipă a vieții noastre. Se ducea cu mare plăcere la Biserica Sfântul Mina, unde se perindau zilnic nenumărați oameni, mânați de certitudinea că sfântul îi ajută. Părintele Leu, răposatul paroh, i-a povestit odată despre o femeie care se prosterna la moaștele sfântului, atingând lemnul raclei cu un stilou. Copilul ei urma să dea un examen foarte important și femeia îl implora pe Sfântul Mina să-i conducă mâna la lucrarea scrisă... Era fără îndoială o naivitate și unii vor zâmbi auzind așa ceva, dar tata era foarte mișcat de asemenea credință plină de fervoare.

Mai ales credința fierbinte a femeilor care se rugau pentru familia lor îl impresiona. „Femeile țin credința vie în popor", spunea el. „ Ele transmit cu căldură, dragoste și devotament flacăra de nestins a sentimentului religios, profund și curat." Citea cu foarte mare plăcere cartea lui Evdokimov, *La femme et le salut du monde* și o cita adesea.

Pe cât îl înduioșau gesturile discrete și modeste care dovedeau o credință puternică, pe atât dezaproba dorința „de a se pune în scenă" a unor slujitori ai Bisericii.

Îl iubea și-l aprecia foarte mult pe părintele Serafim Popescu de la Mânăstirea Sâmbăta, care cu modestie și neclintită voință a constituit totdeauna un exemplu de consecvență și fermitate în credință. Pe el îl considera ca pe adevăratul lui elev și ucenic.

„Legătura cu Dumnezeu se susține în taina rugăciunii și în liniștea chiliei, nu pe scenă", spunea el. „Nu în lumina rampei, nu urmărind efecte de extraordinar, de senzațional. Părintele Serafim e un adevărat călugăr. Fără ostentație, fără goana după admirația oamenilor. Nimic nu e mai dăunător pentru viața spirituală decât laudele și elogiile care fac să dispară subțirimea gândirii, smerenia și aspirația spre o viață cu adevărat îmbunătățită. Părintele Serafim aplică într-adevăr regulile de trăire filocalică. Dacă n-ar fi stat el acolo, consecvent și modest, ca o stâncă în bătaia valurilor, s-ar fi dus totul de râpă la Sâmbăta."

După ce ne-am mutat la București, a cunoscut și alți monahi care ilustrau virtuțile unei vieți întru Domnul, cum ar fi părintele Cleopa sau părintele Paisie de la Sihla. I-a iubit și respectat și n-a încetat niciodată să-i dea de exemplu altora. Dar despre întâlnirile cu ei ca și cu alte chipuri cu adevărat venerabile ale monahismului românesc, voi vorbi la timpul cuvenit.

De altfel, legăturile lui cu mânăstirile s-au intensificat foarte mult după mutarea noastră la București. Aceasta, datorită, pe de o parte faptului că a pătruns tot mai mult în adâncimea textelor filocalice, pe de alta, vieții monahale mult mai intense decât cea din Ardeal, unde mânăstirile fuseseră dărâmate cu tunurile din ordinul Mariei Tereza. Distrugerea lor a produs un gol imens în viața religioasă.

Dar pe lângă bucuriile spirituale și îmbogățirea operei sale cu profunde accente mistice, orientarea tatei în această direcție i-a produs multe necazuri.

Chiar în cadrul Institutului Teologic s-a izbit de multă neînțelegere. Renumele pe care și-l creease, dragostea și admirația studenților, care umpleau până la refuz sala lui de curs, au trezit invidia unor profesori. Ei au început o campanie sistematică împotriva lui, dându-i epitetul de „mistic". Cine a trăit acele vremuri știe ce rezonanță periculoasă avea în

timpul regimului comunist cuvântul „mistică". Nici măcar nu aveau habar ce înseamnă cu adevărat, căci dacă ar fi știut, nu l-ar fi considerat sinonim cu „subversiv, periculos pentru societatea comunistă".

A fi mistic devenise peste noapte echivalent cu a fi cel mai mare „dușman al poporului", gata de a răsturna regimul, de a unelti împotriva lui și multe alte enormități... Cu durere trebuie să spun că, deși se cunoștea ce consecințe poate avea acest fapt, unii colegi ai tatei nu au pregetat să-l descrie ca atare, colportând cu sârguință fel de fel de vorbe, care ajungeau, în mod inevitabil, la urechile puse anume să asculte și să alimenteze cu o rea-credință de necrezut ignoranța agresivă a regimului.

Pornind de la poziția de meditație a corpului, cu capul aplecat și privind în jos, în timpul Rugăciunii lui Iisus, pe el și pe cei din cercul de la Antim, unii „teologi" i-au poreclit în bătaie de joc „buricarii". (Astăzi, studenții care îl iubesc și-i păstrează vie amintirea în rândul tineretului sunt porecliți cu o tonalitate nu mai puțin ironică, și tot de către unii „teologi" „stăniloiștii".)

Tata era foarte îngrijorat și îndurerat. Pe lângă adversitățile pe care societatea românească le avea de înfruntat din partea unui regim de teroare, mai avea de suportat invidia și intrigile ce înfloreau chiar în cancelaria profesorilor, fapt care a avut urmări atât de dureroase peste câțiva ani.

O bună parte dintre profesorii vechi se pensionaseră, veniseră alții, mai puțin pe criterii de valoare profesională, care au schimbat cu totul atmosfera de studiu și ținută intelectuală de odinioară.

Încet, încet, tata devenea tot mai suspect autorității de stat, deși nu făcuse niciodată politică. I s-a lipit pe frunte epitetul de „mistic" și de aici până la cel de uneltitor împotriva securității statului n-a mai fost decât un pas.

Evident, nu toți cei de la Institut aveau această atitudine neumană și necreștinească. Tata a avut printre colegii lui și prieteni. Era, bunăoară, foarte legat de profesorul Tudor Popescu, autoritate a teologiei românești în domeniul istoriei, un om de o totală integritate morală, incapabil să facă rău până și unei muște. Venea deseori la noi. Când intra în odaie,

cu statura lui înaltă, cu gesturile cam stângace, însenina totul în jurul lui. Avea ochi clari, de o limpezime cuceritoare, chipul sincer și deschis, care îi reflecta în mod perfect caracterul. De altfel atitudinea lui, gesturile aveau ceva din nevinovăția unui copil. Pe cât de mare savant era, recunoscut în toată lumea teologică, pe atât părea de timid, modest și fără pretenții.

În primăvara anului 1948, în vacanța de Paști, de altfel ultimul an când a mai fost vacanță de Paști, și primul Paște după ce ne mutaserăm la București, ne-am dus la Sibiu pentru o săptămână. Mitropolitul Bălan era foarte trist că-l pierduse pe tata și de câte ori venea în Capitală trecea pe la noi, mângâindu-se cu speranța că, odată și odată, tata se va întoarce la Academie.

Cum tocmai se găsea la București, ne-a luat și pe noi cu mașina. Tot drumul a „prelucrat-o" pe mama, întrebând-o dacă nu duce dorul Sibiului și dacă n-ar vrea să-l convingă pe tata să se întoarcă iar acolo. Tata zâmbea văzând încurcătura în care se afla mama și i-a spus mitropolitului că i-ar face mare bucurie să se întoarcă, dar, atâta timp cât vremurile rămân așa, nu va pleca din București.

Ne-am văzut rudele, ne-am dus la cimitir. Între timp tata comandase la pietrarul Roșca o cruce de marmură foarte frumoasă. Am plâns la mormânt. Aveam sentimentul că o părăsisem pe Mioara și o revedeam acum după multă vreme.

După Paști am plecat trei zile la Mânăstirea Sâmbăta. Se strânsese multă lume pentru sărbători. Era și un grup de studenți de la Teologia din București, printre care Leonida Plămădeală, viitorul mitropolit al Ardealului și Stelian Manolache, cel cu vocea de aur.

Era un tânăr mărunt de statură, blond și subțirel, aproape străveziu, plin de energie și neastâmpăr. Cânta minunat, ceea ce-i atrăsese porecla de *Cucuzel*. Era vesel, deschis, râdea mereu și s-a atașat imediat de familia noastră. Se ținea tot timpul după tata și-l bombarda cu tot felul de întrebări.

După ce a terminat facultatea s-a călugărit, devenind părintele Dometie, duhovnic la Mânăstirea Râmeți, pe care a reconstruit-o cu râvna lui extraordinară și a devenit nu numai o mare personalitate duhovnicească, dar, aș îndrăzni să spun,

un sfânt al zilelor noastre. Localnicii îl venerează și astăzi și se închină la mormântul lui, căci, din păcate, a murit prematur. Am auzit că acolo se fac vindecări miraculoase, ceea ce, cunoscându-l bine pe părintele Dometie, nu m-ar mira defel. Despre el am să vorbesc mai târziu.

Spre sfârșitul vacanței ne-am oprit câteva zile la Vlădeni și, la invitația tatei, grupul de studenți a venit pentru o zi ca să-i cunoască satul natal. Tușica s-a înviorat tronând la bucătărie și învârtindu-se în jurul plitei ca în zilele bune ale tinereții. Stelian cânta tot timpul de răsunau pereții. Babu era nespus de fericit și n-a pierdut ocazia să povestească de nenumărate ori gluma lui preferată cu pândarul din vie, la care toată lumea râdea ca să-i facă plăcere.

De curând am citit cu surprindere în volumul de interviuri al mitropolitului Antonie apărunt în editura CUM în 1999, o afirmație de un gust foarte îndoielnic, care arată cum se pot deforma lucrurile. El se autoproclamă „studentul preferat" al tatei. În culmea admirației față de un asemene discipol, Stăniloae ar fi dorit să-l căsătorească cu subsemnata. În acest scop l-am fi vizitat la Sâmbăta și tata l-ar fi invitat la Vlădeni.

După cum dovedesc actele de stare civilă eu aveam atunci paisprezece ani și toată familia, inclusiv tata, ne făceam gânduri asupra examenului de admitere la liceu, care mă aștepta peste câteva luni, criteriile de admitere fiind mai cu seamă cele de origine socială. De altfel toată facultatea știa că studenții Manolache și Plămădeală intenționau să se călugărească la terminarea cursurilor și nu tata era acela care să încerce a întoarce cu propuneri de încuscrire pe un tânăr, de la o viață spirituală elevată. El n-a tolerat niciodată familiarisme și relații echivoce. Asemenea activități de șopotiri matrimoniale i-au fost totdeauna străine. Și cine afirmă altceva, comite o impietate la adresa profesorului Stăniloae, om de mare demnitate și conduită morală. Dacă mitropolitul Antonie vrea să-și demonstreze calitatea de „student preferat" al tatei, atunci să o facă producând o operă teologică fundamentală și nu telenovele de felul celei de mai sus, care nu se susține nici măcar cronologic. Din păcate, acea operă se lasă încă așteptată.

Ajunși acasă, au început dușurile reci: Facultatea de Teologie urma să fie scoasă, la sfârșitul anului școlar, din cadrul Universității, devenind un institut de rang universitar care intra sub autoritarea foarte puțin prietenoasă a Departamentului Cultelor. În ultimii ani, acesta devenise treptat un organ de supraveghere și îngrădire a activității Bisericii, nicidecum un sprijinitor al ei. Mai mult, absolvenții de liceu nu mai aveau dreptul să-i frecventeze cursurile, condiția obligatorie pentru admitere fiind absolvirea seminarului.

În felul acesta studenții teologi erau izolați, scoși din mediul universitar. Cred că nu greșesc dacă spun că urmările n-au fost dintre cele mai fericite, atât pentru nivelul intelectual cât și pentru psihologia viitorilor preoți. Deveniseră peste noapte un grup aparte, împins la periferia vieții sociale, stigmatizați ca „popi", pe care mai ales noua clasă a arviștilor, a celor ce încercau să se realizeze dând din coate și făceau cele mai totale concesii politice, îi privea de sus și cu neîncredere. Această frustrare, chiar dacă inconștientă, a produs roade amare, neplăcute. Desigur, caracterele puternice, oamenii tari, cu vocație reală și-au văzut mai departe de drumul pe care și-l aleseseră. Ei au continuat să joace rolul pentru care se pregătiseră, acela de îndrumător spiritual al oamenilor. Dar nu toți au avut această tărie. Unii au eșuat într-un fel de șamanism, în care semnificația rugăciunii și a relației cu Dumnezeu era înăbușită de gesturi și ritualuri inventate, de o spectaculozitate naivă și de prost gust, exploatând buna credință a oamenilor. Alții au confundat Biserica cu o scenă, cu reprezentații mai mult sau mai puțin artistice, în care n-are importanță ce spune, ci „cât de frumos cântă popa..."

Perspective pentru tipărirea *Filocaliei* nu mai erau. Am relatat ce s-a întâmplat cu exemplarele din ultimul volum tipărit, al patrulea. Cum am spus, cărțile rămase fuseseră depozitate prin cămări, prin șoproane, pe unde se găsise spațiu disponibil, pe la rude, care le-au vândut, fără ca tata să știe, fiindcă se căutau foarte mult. Așa că și cu ele, unii și alții au făcut o bună afacere, cum s-a întâmplat și mai târziu cu alte cărți ale lui.

Între timp, scrisese un curs de ascetică și mistică pentru studenți, care fusese litografiat și devenise o lectură foarte

căutată, pentru că depășea cu mult formatul unei scrieri didactice. El se adresa nu numai unui cerc restrâns de specialiști ci și marelui public, de un anumit nivel intelectual, cu preocupări spirituale. A putut fi publicat mai târziu, iar după ce vremurile s-au schimbat a devenit obiectul unui braconaj editorial, ajungându-se la curioasa situație de a fi publicat simultan în mai multe „edituri" din țară...

Paralel, tata continua cu traducerea textelor Sfinților Părinți, cu perseverența lui caracteristică, deși publicarea lor a devenit posibilă mult mai târziu.

A doua veste îngrijorătoare era restructurarea învățământului mediu. Sistemul școlar românesc, unul dintre cele mai bune din Europa, urma să fie reorganizat după modelul sovietic. Se desființau o sumedenie de licee foarte cunoscute, cu mare tradiție, transformându-se în școli tehnice. Școala Centrală, unde învățam, urma să rămână singura în tot cartierul Icoanei. Cum jumătate dintre locuri erau rezervate copiilor de muncitori și de „țărani săraci", ne-am pomenit dintr-odată vreo nouă sute de candidate pe douăzeci și cinci de locuri.

Părinții mei erau alarmați. Multe nopți n-au dormit gândindu-se la soarta mea. Îi auzeam noaptea plimbându-se prin cămăruța lor. Ziua, tata încerca să mă încurajeze, spunându-mi că era sigur că voi reuși și că trebuie să merg liniștită la examen. Mama avea ochii roșii și nu mai putea mânca. Iar eu eram speriată, dezorientată, ca toate colegele mele. Profesoarele, cele care mai rămăseseră, erau și ele îngrijorate. Majoritatea fuseseră azvârlite, Dumnezeu știe pe unde.

La serbarea de sfârșit de an, domnișoara Malaxa, directoarea noastră, nu se sfiise să spună lucrurilor pe nume. La puțină vreme după aceea, a fost arestată, împreună cu subdirectoarea, domnișoara Badetti, care, de altfel, a și murit în închisoare.

Am dat examenul scris și apoi a venit ziua oralului. Urma să intru la două după-amiaza. Tata a venit cu mine și mi-a spus că mă așteaptă afară. Am pășit pe poartă, uitându-mă cu disperare înapoi, ca și cum urma să nu-l mai văd niciodată. El zâmbea și mi-a făcut semn: „Las c-o să fie bine!"

Eram șase fete în serie, toate verzi de spaimă, șase mici umbre care nici nu cutezau să respire.

Când am ieșit, părinții se plimbau îngrijorați pe stradă. Se făcuse șapte seara și bieții oameni nu știau ce să creadă. „Ei, cum a fost?" a întrebat tata. „Am știut..." Le-am povestit în amănunt. Profesoara de fizică mă întrebase la cel pol se duc anionii... Și la matematică fusese destul de ușor...

N-am îndrăznit să mai dau pe la școală. Când s-au afișat rezultatele s-a dus tata. Nu spusese nimic înainte și l-am văzut venind acasă cu fața strălucind de bucurie: „Bravo, Lydia, ai intrat!" Nu-mi venea să cred și toată noaptea n-am dormit. Din când în când treceam dincolo, în dormitor, ca să-l întreb pe tata dacă era adevărat sau spunea numai așa, ca să mă liniștească.

„Ai intrat! Ai intrat! Dacă-ți spun!" Am fost toți trei foarte fericiți. „Slavă Domnului! spunea tata. Cu Lydia nu mai am griji! Cel puțin cu ea nu trebuie să-mi bat capul și să tot vorbesc cu unii și alții..." (Dacă detesta ceva pe lumea asta, erau intervențiile pentru unele rubedenii ale lui. Nu exista an școlar în care să nu apară amenințarea unor corigențe și repetențe... Și cine putea să descurce lucrurile dacă nu „frățiorul?" Tata se înfuria, ofta și iar se ducea la Brașov, la Târgul Secuiesc, Dumnezeu mai știe pe unde ca să intervină. Mai târziu au venit la rând diverse mânăstiri. De altfel, obiceiul s-a perpetuat și după aceea. Numele lui a fost folosit peste tot, fără ca el să știe. Chiar după moarte s-a abuzat de el. Cum se întâmplă, de altfel, și azi. Și s-a ajuns la situația parcă de teatru absurd, ca pe de o parte să fie denigrat cât se putea, el și familia lui, iar pe de alta, numele să-i fie fluturat ca un drapel, ori de câte ori era vorba de obținut ceva de la diverse autorități atât laice cât, mai ales, bisericești.)

A doua zi tata mi-a spus că avea de gând să facem amândoi o excursie la mânăstirile din Neamț. O recompensă mai frumoasă nu puteam spera...

Citisem amândoi *Frații Jderi* ai lui Sadoveanu și știam pagini întregi pe dinafară. Acum urma să văd la fața locului Mânăstirea Neamț, Valea Bistriței și atâtea altele, pe care nici nu îndrăzneam să mi le imaginez.

Și tatei îi plăcuse mult cartea, umorul subțire al marelui scriitor, limba suculentă, personajele conturate atât de plastic... Moș Nichifor Căliman, feciorii lui, Onofrei și Samuilă, figura hieratică a Domnului Ștefan... Într-un singur punct ne deosebeam: mie-mi era drag Ionuț Păr Negru, tatei, fratele lui, Simion. Și fiecare încerca să-l convingă pe celălalt că eroul lui preferat era cel mai simpatic... În privința dumneaei jupâneasa Ilisafta, eram amândoi de acord și o găseam formidabilă.

Deci am pornit cu un tren de noapte spre Piatra Neamț. Mama nu se simțea bine și plecase la Sibiu, la sora ei ca să se odihnească. Numai cine a călătorit în acea vreme, știe ce înseamnă un drum de noapte într-un vagon fără geamuri, cu scânduri bătute la ferestre, fără bănci, murdar și aglomerat.

Doamne, ce drum! La Piatra Neamț ne aștepta părintele Grigoriu, un fost coleg de facultate al tatei, preot într-un sat sub Ceahlău. Mergeam cu trăsura pe Valea Bistriței și nu ne săturam să privim împrejur. Intrasem într-un tărâm magic, într-o lume de basm. Nu mai trăisem niciodată o asemenea încântare totală.

Părintele Grigoriu și cu tata își aminteau de vremea studenției. Nu se văzuseră de atâția ani!

Ascultam cântecul apei. Nici un râu, nici un fluviu, nici un pârâiaș nu a cântat vreodată așa, nu a murmurat așa ca Bistrița... Am văzut mai târziu multe locuri minunate, fluvii despre care citești în toate cărțile și prospectele de călătorie. Bistrița a fost unică. Era mai mult decât un clipocit de valuri care curg neîncetat spre un țel necunoscut, era o simfonie de liniște și murmur, argintiu, transparent, armonic. Ce frumoasă e lumea, ce frumoasă poate fi!

Peste ani, când am revenit, matca Bistriței era secată. Un firișor slăbănog de apă se furișa la vale, rușinat de starea în care ajunsese. Valul, murmurul lui argintiu și transparent fusese întemnițat acolo sus, în lacul hidrocentralei. Valea Bistriței devenise o vale ca toate celelalte, un loc comun, fără taină, fără vrajă. O vale captivă, căreia i se uciseseră visurile, ca și nouă. Am fost nespus de dezamăgită. Odată cu Bistrița fusesem și eu jefuită de bucuria frumuseții.

Am ajuns într-un târziu la casa părintelui Grigoriu, primitoare așa cum numai o casă de moldoveni poate fi. Prin fundul grădinii curgea Bistrița. Plutașii treceau ca niște umbre la vale, curgând odată cu unda.

Astăzi, toate acele locuri minunate, unde visul se împletea cu realitatea, zac sub apa lacului, așa cum sub niște ape întunecate și netrebnice zac frumusețea, măreția calmă, buna rânduială, ale unei vieți care nu se va mai întoarce... O viață ale cărei coordonate erau cinstea, bunul nume, respectul pentru cuvântul dat... În vâltoarea anilor grei, în lupta pentru supraviețuire, aceste valori au pierit, au devenit „utopii", „naivități". Fiecare s-a strecurat cum a putut, unii încasând lovituri fără număr, alții lovind cu sete, în speranța că vor ajunge cât mai sus. Unii au ajuns, alții nu, dar toți au făcut ca tragedia să devină farsă.

Iar când privim înapoi nu ne vine să credem că tot ce s-a întâmplat a fost adevărat, alte sclipiri ne iau ochii, îndepărtându-ne și mai mult de demnitatea, de solidaritatea, de omenia, care a însemnat însăși esența societății noastre!

A doua zi, foarte devreme, ne-am dus la Durău. Caii tropoteau mărunt, uniform, în răcoarea dimineții. Drumul îngust, de pământ bine bătut, șerpuia prin pădurea tânără de brad. Pe cetini sclipea roua și cețurile atârnau în imensitatea verde, pentru a se pierde treptat în afundurile văii.

Durău, așa cum a fost odinioară... Fac parte dintre privilegiații care au apucat să vadă Durăul, schitul, căsuțele cu mușcate, muntele amenințător în negura care-l învăluia. Locuiau câțiva călugări acolo. Noaptea băteau toaca și pădurea încremenea, pregătindu-se să ia parte la miezunoptică. N-aveau telefon, n-aveau mașină. Aveau conștiința că acolo sunt mai aproape de Dumnezeu, care era pentru ei o prezență vie, concretă. Tocmai această apropiere o căutaseră ei în locurile singuratice, din altă lume.

Am stat câteva ore în bisericuța veche. Tata nu se mai sătura să privească. O, acea pictură! Fața îi radia de încântare. Îi străluceau ochii. Și zâmbetul, toată ființa împrăștiau un nimb auriu. Ca și cum bucuria s-ar fi materializat în mii de particule de lumină, roind, zburând, încrucișându-și traiectoriile într-un spațiu devenit și el luminos.

„Pe aici pe undeva trebuie că se ascunde bourul alb", ne-am spus noi. „Cu siguranță. Nici n-ar putea fi în altă parte."

După-amiaza ne-am întors cu trenul la Piatra Neamț.

Am înnoptat într-un hotel din piața orașului. O clădire cu un singur cat, igrasioasă și murdară, pe care scria pompos „Hotel". Era de altfel singurul, astfel că n-am avut de unde alege. N-am dormit toată noaptea. Ploșnițele și gândacii roiau peste tot. Am stat cu lampa aprinsă ca să ne păzim de gângănii. A doua zi, istoviți, am luat autobuzul spre Târgul Neamț. Am găsit cu greu locuri și ne-am aciuat cum am putut printre saci de cartofi și coșuri cu găini.

Dar oamenii vorbeau o limbă atât de blajină și locurile erau atât de frumoase!

După un timp m-a răzbit oboseala și n-am mai știut dacă visam sau eram trează. Pentru o clipă, în fața ochilor pe jumătate închiși, a apărut de după deal o nălucă: era o cetate semeață, undeva departe, la orizont. Părea mai degrabă un nor în chip de cetate, cu contururi estompate, dar îndrăznețe, un adevărat cuib de vulturi.

A pierit de îndată. În jurul nostru n-au mai fost decât dealuri verzi, înflorite, domoale ca limba localnicilor.

— Tată, eu cred că de oboseală am halucinații! am spus alarmată.

— Cum adică?

— Mi s-a părut că văd o cetate. Dar nu putea să fie. De Cetatea Neamțului trebuie să fim încă departe...

— Și eu am văzut-o, a răspuns tata. E Cetatea Neamțului.

Deci asta era Cetatea Neamțului. O construcție sfidând depărtarea și vitregiile vremii, așa cum făcuseră Oamenii Măriei Sale.

Oboseala mi-a pierit dintr-odată. Trăiam un fel de extaz pe care nu știu dacă l-aș mai simți astăzi. Poate că da, poate că nu. Câte vezi într-o viață de om! Din ce în ce mai puține lucruri și locuri te impresionează. În amintire rămân doar câteva, cele cu adevărat alese de Dumnezeu, cele înconjurate de vrajă. Cele unde s-au petrecut evenimente ieșite din comun, tragice, grandioase, în care au trăit oameni care și-au pus pecetea pe istorie.

Nu mai sunt simple puncte geografice, fixate în spațiu prin coordonatele banalității noastre. Alte coordonate le caracterizează. Și asta se simte. Ca și cum aerul, spațiul ar păstra, într-un ciudat proces de materializare, amintiri mărețe sau tulburătoare, prezențe pe care aripa timpului nu le poate șterge. Sunt locuri unde ieși pur și simplu din coordonatele noastre, pătrunzi într-un necunoscut care ți se pare cunoscut dintotdeauna, într-un inaccesibil care devine dintr-odată accesibil, apropiat, ca și cum te-ai întoarce pe meleaguri îndrăgite, neuitate. De care ți-a fost totdeauna dor, chiar dacă nu le-ai văzut niciodată.

Am întâlnit câteva asemenea locuri, alese de mâna Domnului pentru ca acolo să se petreacă evenimente deosebite, mărturii ale grandorii sau mizeriei umane, unde trăiești extazul nemuririi și drama sfârșitului, de care nimeni nu e scutit: Delfi, Mykene, grădinile Alhambrei, turnul din Pisa, marea moschee din Cordoba...

Există și altele, spectaculoase, impunătoare, cercetate. Le vezi și apoi le-ai uitat.

Pe acelea însă nu. Nu le uiți și nu poți uita ce ai trăit văzându-le. Ai ieșit din lumea ta, din cotidianul tău, parcă luat de mână, chemat să trăiești o altă realitate, care te înfioară, te face să te uiți pe tine și tot ce-ai cunoscut înainte. Îți deschide porți ale căror peceți nu le poți desface singur. Ca în poveste.

Atunci, în autobuzul plin cu saci de cartofi și coșuri cu găini, care urca și cobora printre dealuri ca pe valurile unei mări agitate, a fost prima dată în viață că am simțit acel sentiment nou, necunoscut, care-ți umple ochii de lacrimi și-ți aduce un nod în gât.

Eram un copil romantic, citisem *Frații Jderi* (unora cartea nu le place defel, îi plictisește) și-l iubeam pe Domnul Ștefan, cum îl iubesc și acum...

Într-un târziu, cetatea ni s-a arătat din nou. Ne aflam la poalele ei, în urbea prăfuită a Târgului Neamț, așa cum era pe atunci. Deasupra ulițelor nepietruite, deasupra livezilor și caselor ascunse printre grădini, deasupra dughenelor cu vitrine ce nu fuseseră niciodată spălate și care-ți ofereau tot

ce nu-ți trebuia, de ceea ce nu aveai și nu avuseseși niciodată nevoie, trona ea.

Măreață, hieratică, întunecată, în lumina ultimelor raze ale după-amiezii târzii.

În autogară ne aștepta o trăsură de la Mânăstirea Neamț. Ce drum! În dreapta, sus, cetatea ne priveghea calea, plutind deasupra murmurului văii. Câteodată dispărea după brazii înalți și negri, apoi o vedeam iar. Mereu altfel, din altă perspectivă, din alt unghi, dar totdeauna dominatoare, semeață.

Caii tropoteau cu hărnicie.Te așteptai să apară de după fiecare cetină Căliman, bătrânul, cu feciorii săi. Cu glugile lor de uriași, cu căciulile brumării puse pe sprânceană, călărind în șei înalte căluți de munte. Totdeauna la pândă, cu spadele pregătite. Ei, Oamenii Măriei Sale.

Multe lucruri am uitat. Uit din ce în ce mai multe, dar acel drum n-am să-l uit. Tata se uita la mine încântat de încântarea mea și povestea cu fratele bărbos de pe capră, un bărbat voinic, vorbăreț, cu limbă dulce. Nici n-ar fi putut fi altfel. Făcea și el parte din peisaj, ca munții vineți, ca foșnetul pădurii.

Mult, mult mai târziu, am refăcut de câteva ori acel drum, cu mașina. Nici un călăreț de-al lui Ștefan nu mai pândea în dosul brazilor. Și pădurea nu mai foșnea.

Undeva, la o răscruce, apăruse un bufet unde se bea bere. Oamenii râdeau, stăteau la mese cu halbele în față. Dinăuntru se auzea muzică modernă. Tare, strident. Mirosea a benzină și-a carne friptă, a banalitate și a tristețe...

Pădurea mea murise sau se mutase în altă parte, unde civilizația noastră n-o putea ajunge...

Se întunecase când am ajuns la mânăstire. Doamne, ce impunătoare era. Mi se tăiase răsuflarea, nu mai văzusem niciodată ceva asemănător. Blocurile din București erau nimic pe lângă ea.

Am coborât intimidată din trăsură. În pragul stăreției ne aștepta părintele stareț, mi se pare Melhisedec pe nume. Mic de statură, cam chel, cu barbă albă și ochi albaștri vioi. În totul, părea o veveriță care se rătăcise la mânăstire.

Am urcat treptele și-am intrat într-o încăpere mare. La masă ședeau vreo șapte episcopi. Aveau bărbi lungi, bine pieptănate, pe piept le atârnau engolpioane și cruci. Un adevărat

sinod, ce mai încoace și încolo. Mâncau, glumeau bine dispuși. L-au întâmpinat cu prietenie pe tata, s-au salutat ca și cum nu se mai văzuseră din acea dimineață.

Ne-am așezat și noi la masă. Între atâtea chipuri simandicoase și bărbi venerabile nici nu îndrăzneam să ridic ochii. Nu mi-au tihnit nici hribii cu smântână, nici celelalte bunătăți.

Când am ieșit, târziu, de la masă, în incintă, biserica se profila maiestuoasă, elegantă, imaterială la lumina lunii. M-am simțit despăgubită de cele două ore cât nu cutezasem nici să respir.

Da, Mânăstirea Neamțu nu mă dezamăgise. Era minunată, altfel decât îndrăznisem eu să mi-o imaginez și-am adormit amintindu-mi primele pagini din *Frații Jderi*, unde se povestește prăznuirea hramului.

A doua zi am vizitat mânăstirea cu de-amănuntul. Spre după-amiază am plecat mai departe, către Secu și Sihăstria. La Secu ne-am oprit scurt de tot. Clădirile erau mari, dar mânăstirea avea un aer de paragină și de pustiu care ne-au dezamăgit.

Am ajuns apoi la Sihăstria și iată, acolo era părintele Cleopa.

Rareori s-au bucurat doi oameni unul de altul, așa ca părintele Cleopa și tata. Nu se cunoscuseră dinainte, dar au fost de îndată ca doi prieteni vechi.

Avea o limbă înflorită părintele Cleopa și un ascuțit simț al umorului. Era o adevărată încântare să-l asculți. Ne-a povestit cum a ajuns el, tânăr fiind, la mânăstire, împreună cu frații săi, ciobani cu toții. Cunoștea pe dinafară pasaje întregi din *Filocalia* și le combina cu observații personale, cu mici istorisiri din viața mânăstirii și a lui. Un adevărat sinaxar viu...

Tata a rămas uluit de cunoștințele teologice și de memoria lui fenomenală. Ce ore minunate! Nu ne mai săturam ascultându-i verva, sclipitoare ca un foc de artificii, încărcată de sensuri și învățături de neuitat.

Între timp s-a clădit mult la Sihăstria. S-a refăcut incinta, clădirile s-au înnoit. (Cel puțin așa era când am revenit după ani. Toată așezarea dovedea o mână de gospodar priceput.)

Pe vremea aceea, chiliile arătau modest. Nimic nu amintea construcția impunătoare de la Neamțu, bunăoară. Dar viața duhovnicească era evidentă: un loc al lui Dumnezeu, unde erai într-adevăr mai aproape de El. Era multă căldură în lăcașul modest și multă sfințenie. Te simțeai îndemnat să te rogi, să încerci să devii mai bun, o dată pentru totdeauna, să trăiești așa cum ne-a învățat El. Să nu porți evlavia ca pe o haină de duminică, pe care o îmbraci să te duci la biserică și apoi vii acasă și-o închizi în dulap până duminica viitoare.

Cred că Sihăstria a jucat un asemenea rol în viața multor oameni. I-a ajutat să transforme fiorul religios momentan într-o trăire concretă și perseverentă. E meritul atât al părintelui Cleopa, cât și al celorlalți călugări, care au luat în serios rolul ce și-l asumaseră.

Am plecat a doua zi peste munte la Sihla. Ne întovărășea părintele Cleopa. Pe drum ne-a povestit despre pustnicii care mai trăiau încă ascunși prin peșteri. După socoteala lui, puteau să mai fie vreo câteva zeci.

Ne-am oprit la peștera Sfintei Teodora. Era o căldură vie în peșteră. Ca și cum răsuflarea sfintei mai dăinuia. Curios, aceeași căldură ciudată, care nu provenea de la o sursă de căldură materială, am întâlnit-o peste mulți, mulți ani, în peștera din Patmos, unde Sfântul Evanghelist Ioan trăise ultimii ani și scrisese *Apocalipsa*. Era un frig aspru în acele zile de aprilie, un frig ce-ți îngheța răsuflarea. Pe muntele care alcătuia de fapt toată insula, trăgea un vânt tăios dinspre mare. În drum spre denii, ne clănțăneau dinții în gură. În peștera îngustă, devenită o minusculă biserică, era cald, plăcut, ca și cum suflarea omenească încălzise pereții și-i transformase într-o încăpere unde te simțeai bine și la adăpost...

Pe prag creștea o plantă măruntă pe care părintele Cleopa o numea „iarba pustnicului". Era comestibilă și-am gustat din frunzulițele grase, cu gust acrișor.

Alături, pe stâncă, se afla izvorul Sfintei. O scară cu fuștei putrezi ducea deasupra, unde, într-o adâncitură, se strângea apa. Când am urcat, s-a rupt un fuștel. Dar era apă limpede, care se putea bea.

Am plecat mai departe. Părintele Cleopa, care povestea neîncetat, a tăcut deodată, a pus degetul pe buze și ne-a făcut

semn să-l urmăm spre o stâncă înaltă, la baza căreia se afla o despicătură îngustă. Am intrat. Eram dintr-odată într-o grotă în care abia te puteai mișca. Lângă prag, pe piatra netedă, ca lustruită, se aflau o sumedenie de mucuri de lumânări. Unele mai fumegau... Alături, o vatră adâncă. În stratul de cenușă pâlpâiau câțiva cărbuni, iar în fundul grotei se vedea un strat de cetini așternut pe stânca lucie, pe care se păstrau încă formele unui corp omenesc.

Am ieșit în tăcere și am plecat mai departe. Părintele Cleopa avusese dreptate. Munții din preajma Mânăstirii Sihăstria erau încă locuiți de pustnici fără nume.

M-am întrebat mereu ce fel de oameni erau acei sihaștri. Ce caractere puternice, ce credință fierbinte îi determinau să aleagă un asemenea drum, o asemenea viață. Se hrăneau cu ierburi și buruieni, se adăposteau prin scorburi unde era de-abia ceva mai cald decât afară când zăpezi înalte acopereau munții. Da, nu lipseau nici sălbăticiunile, spunea părintele Cleopa. Ne arătase chiar undeva aproape de cărare urme de urs.

Se îmbolnăveau, slăbeau în putere pe măsură ce îmbătrâneau. Nu era nimeni lângă ei să le ușureze cât de cât suferințele... Nu, greșesc, Dumnezeu era permanent alături de ei. Fără îndoială, simțeau prezența, ajutorul Lui. Asta-i făcea să suporte asprimile iernii și foamea și lipsa unui acoperiș deasupra capului... Și ceea ce era mai greu decât toate celelalte: anonimatul.

Cred că până la urmă e mai ușor să te lipsești de bunuri materiale elementare decât de certitudinea că ești prezent în conștiința celorlalți, că se gândesc la tine, te cunosc, îți știu numele. Orice se poate suporta dacă ești lăudat, admirat: „Ce viață aspră duce! Cât e de îmbunătățit! Un adevărat sfânt!"

Oamenii dau năvală, așteaptă smeriți la ușa chiliei să fie binecuvântați, să sărute mâna care li se întinde de la înălțime, cu convingerea că de acum înainte totul o să se îndrepte, c-or să scape de necazuri...

Ce dulce trebuie să fie această faimă! Câtă bucurie îți produce, chiar dacă nu vrei s-o recunoști! Chiar dacă dorești în

mod sincer să te ferești de laudele oamenilor. Capcana e atât de subtilă, atât de perfectă, încât puțini reușesc să scape din colții ei... Ce dezastru spiritual produce! Căci de la faima, slava deșartă, cum spun textele filocalice, de la această primă treaptă, aparent inofensivă pe scara ispitelor, până la celelalte abateri din ce în ce mai grave, trecerea se face pe nesimțite. Apoi dintr-odată te afli în miezul întunecării, al morții spirituale, al păcatului, al viciilor.

Am fost de câteva ori martori la asemenea alunecări periculoase, aducătoare de pierzare și niciodată nu l-am văzut pe tata mai îndurerat. Monahi care au început o viață ascetică, severă, mânați de entuziasm și bună-credință, au eșuat lamentabil, abdicând de la crezul lor. Mai trist e faptul că antrenează cu ei și pe alții, bieți nevinovați care și-au legat inima și speranțele de ei, care se lasă târâți spre credințe false, pentru că n-au forța să admită că se pot înșela.

Tata spunea mereu unora care ajunseseră în asemenea stare de dezorientare, de dezamăgire: „Pune-ți nădejdea în Dumnezeu. De El trebuie să ne legăm inima, în El trebuie să credem și nu în oameni, oricât de mult am ține de ei, oricâtă încredere am avea în ei. Oamenii sunt supuși greșelii!"

Multe dușmănii și-a atras din această pricină.

Am citit și recitit de nenumărate ori cuvintele incandescente ale lui Rilke. Și tata le citea uneori, plin de tristețe și spunea că ar trebui scrise cu litere de-o șchioapă, multiplicate și împărțite la fiecare colț de stradă, astfel ca toți să le vadă: „Tinere de oriunde, în care crește ceva ce te face să freamăți, profită că nimeni nu te cunoaște. Și dacă te contrazic cei ce te iau drept nimic și dacă te părăsesc cu totul cei ce te însoțeau și dacă vor să te nimicească din cauza gândurilor tale dragi, ce contează această primejdie clară ce îți concentrează forțele, pe lângă dușmănia vicleană de mai târziu, a gloriei, care te face neprimejdios, împrăștiindu-te.

Nu ruga pe nimeni să vorbească despre tine, nici măcar disprețuitor. Și când trece timpul și bagi de seamă că numele tău circulă printre oameni, nu-l lua în seamă mai mult decât tot ce e în gura lor. Gândește-te: a devenit rău și dezbară-te de el. Ia altul, oarecare, pentru ca Dumnezeu să te poată chema

noaptea. Și tăinuiește-l de toți..."[1]. Da, acei pustnici anonimi renunțaseră la dulceața faimei. Ei își schimbaseră într-un fel numele, astfel ca ceilalți să nu-l cunoască și-și luaseră unul nou, cel al smereniei și al credinței ferme, astfel ca Dumnezeu să-i poată chema noaptea. Mai teribilă asceză nu există. Mai cutremurătoare uitare de sine nu e posibilă. O jertfă la fel de dureroasă ca aceea la care fusese chemat Avraam sus, pe munte! Acolo, Domnul Savaot îndepărtase cuțitul de pieptul fiului iubit.

Jertfa pustnicilor fără nume se împlinește însă total, fără nici un fel de abatere. Ce destin și-au asumat, din dragoste pentru Dumnezeu! Cât de totală, de definitivă relație, cât de aproape le-a fost El. Pentru ei și pentru alții ca ei ne îngăduie pe noi ceilalți, cu nemărginirea răutății, egoismului, aroganței noastre!

Ne-am oprit la Sihla. Am vizitat bisericuța, făcută din lemnul unui singur brad, după cum se spune. Erau câțiva călugări acolo, pe acel meleag frumos și binecuvântat.

Peste mulți ani, am avut norocul să găsim la Sihla pe părintele Paisie. Radia atâta lumină, încât locul însuși devenise o fereastră deschisă pentru a privi dincolo, într-o altă lume, în care de după fiecare stâncă, de după fiecare brad, îți surâdea un înger. A fost o experiență unică în viața tuturor celor care am avut norocul să fim prezenți. Dar despre asta am să povestesc mai încolo.

Am coborât spre seară la Agapia. Maica Agafia, stareța, ne-a întâmpinat cu căldură. Era o persoană măruntă și energică. Mi-a adus cumva aminte de tușica Veștemean și mi-a fost de îndată foarte dragă.

Mărturisesc că pictura lui Grigorescu nu ne-a făcut mare impresie. Obișnuiți cu chipurile ascetice și cu gesturile hieratice ale sfinților bizantini, atât de grăitori în severitatea lor, blândețea rotundă, pastelată scădea oarecum tensiunea întâlnirii cu transcendentul. Era ca și cum ai fi coborât de sus, din munți, din asprimea stâncilor care te izolau de lume oferindu-ți acces spre înalturi, înfiorându-te cu puritatea contururilor

[1] Rainer Maria Rilke: *Însemnările lui Malte Laurids Brigge*, Ed. Univers, 1982, trad. de Lidia Stăniloae.

dureros de limpezi, spre valea cu grădini înverzite. Nu te mai temeai, fără să-ți dai seama că te temi, nu te mai simțeai într-o situație limită, de răscruce, de decizie definitivă.

Cred că în cazul omului modern care a pierdut simțul sacralului, a cărui existență a fost cu și fără intenție total secularizată, convertirea sau reconvertirea, dacă vreți, trebuie să se facă sub semnul situației-limită, al hotărârii definitive. Ori devii creștin ori nu. Cale de mijloc nu există. Ceea ce nu înseamnă în mod neapărat a-ți pune cenușă în cap, a umbla cu ochii în pământ, mimând, vai, de cele mai multe ori, o falsă smerenie și o disponibilitate de pocăință pe care n-ai avut-o niciodată.

Lumea de azi a dat prea mult înapoi din punct de vedere spiritual, pentru ca începutul împăcării cu Dumnezeu să nu fie un început absolut, să nu treacă neapărat prin cerințele celor zece porunci: „Să nu juri strâmb, să nu furi..."

S-a ajuns într-un fund de prăpastie, în care falsa cucernicie maschează lăcomia, egoismul, lipsa de scrupule, arivismul. Omul zilelor noastre trebuie să redescopere tăria de caracter, transparența, cinstea. Promovarea acestor valori cere un efort uriaș, o voință fermă, trăirea într-un climat de mare ardere spirituală, de conștiință a responsabilității față de tine și față de ceilalți.

Să fii pus față în față cu asprimea acestei reconvertiri, cu vântul răcoros care bate pe înălțimea stâncoasă, în climatul sever pe care-l sugerează pictura bizantină. E o reflectare a unui anume concept de viață, ce începe cu a te judeca pe tine însuți, nu în culori pastelate și gesturi molatice care te îndeamnă la indulgența pentru propria persoană.

Am stat două zile la Agapia și la Văratec, bucurându-ne de chipul luminos al maicilor, zâmbitoare, pline de grația inocenței.

Am plecat apoi spre București, intrând din nou într-o realitate apăsătoare, cufundându-ne iarăși în valurile de neliniște, încercând zadarnic să ajungem la liman.

Era acel „Ungeheuer" de care vorbește Rilke, acel ceva nelămurit, care crește în noi și-n tot ce ne înconjoară. Care înghite și înglobează totul, din care nu te poți desprinde. S-ar putea traduce prin „Monstruoasa", prin „Cea mare", „Cea uriașă",

„Cea enormă", care crește, crește, pătrunde pretutindeni ca o apă furioasă. Nimic n-o oprește și pune stăpânire pe tot.

Da, asta era frica. Așa am simțit-o eu, noi. Ne întovărășea pretutindeni, ne întuneca zilele, ne prefăcea nopțile în veghe. Dimineața răsuflam ușurați că nu se întâmplase nimic în cursul nopții, seara răsuflam ușurați că nu se întâmplase nimic peste zi. Trăiam normal, fiecare cu preocupările, cu obligațiile lui, ne întâlneam cu prieteni, ne prefăceam că totul e în ordine. Câteodată „Cea mare", „Cea uriașă", răzbătea la suprafață, tăcut, dureros, ca o boală incurabilă, de care speri că te-ai vindecat și apoi vine iar. Alteori dormita alene, undeva în subconștient, aproape imperceptibilă, aproape uitată. Dar era. ERA tot timpul, în acel nesfârșit care înseamnă viața în anii tinereții.

Nu știu de unde lua tata, ba da, știu de unde, forța de a fi totuși senin, liniștit, calm. Ne insufla și nouă încredere. „Lasă", spunea, „n-ai voie să-ți pierzi curajul. Ai încredere în Dumnezeu, El nu ne uită." El credea cu adevărat. Sunt sigură că avea momente de spaimă, dar nu se lăsa niciodată copleșit. Pentru el legătura cu Domnul era o legătură concretă, personală. A-și păstra curajul, a-l insufla și celorlalți, devenea o problemă de conștiință, o probă la care se supunea pentru a se verifica, a-și confirma o dată în plus intensitatea legăturii cu Domnul. O făcea cu o oarecare asprime, cu intransigență față de el și față de ceilalți. În câteva rânduri mi s-a întâmplat să ajung în pragul unui paroxism al spaimei. Eram copil încă, îmi lipsea experiența de viață, consecvența credinței. Cu cât înaintezi în vârstă, cu atât înțelegi că până și în situațiile negative există un relativ, care te ajută să le suporți mai ușor. Nici nu mai vrei totul repede, „acum sau deloc".

Atunci tata m-a agrăit cu seriozitate, cu duritate chiar. „Crezi în Dumnezeu sau nu crezi?" m-a întrebat. „Dacă da, atunci concretizează-ți credința prin răbdare și convingerea că până la urmă El te ajută. Dacă nu, atunci trebuie să-ți reconsideri modul de existență. Găsește-l și găsește-te pe tine. Cu trudă, cu efort. Viața, așa cum trebuie s-o înțelegem noi creștinii, e efort, ascensiune, ca un drum pe munte, în care nu

există decât un sens, în sus. Fără efort și fără nădejde nu se poate!"

O, câtă dreptate avea! Au venit ani grei, când nu-l mai aveam alături, când nu mai puteam da fuga să-i cer sfatul, să aștept de la el mângâiere, liniștire. Dar îmi rămăsese amintirea și pot să spun că m-a ajutat să trec momentele de răscruce. Și să înțeleg că, dacă într-adevăr îți pui nădejdea în Dumnezeu, te ajută. În mod concret, surprinzător de concret. Nu e un eufemism, nu e o figură de stil. E realitatea pur și simplu. Cea mai normală, cea mai lipsită de spectaculos realitate. E un ajutor concret, așa cum l-ai putea aștepta de la cineva apropiat și drag, care nu te lasă în cele mai grele clipe, pe care știi că poți conta totdeauna.

De abia atunci am înțeles câtă dreptate avea tata să fie categoric. Că nu erau doar sfaturi teoretice, cuvinte consolatoare de circumstanță, ci că-mi pusese la îndemână o modalitate practică, verificată, de a viețui și a supraviețui, o rețetă ce reușea totdeauna, dacă pot să-mi iau libertatea de a mă exprima astfel. Și i-am fost recunoscătoare pentru că a fost sfatul cel mai înțelept, cel care mi-a fost mai de folos în viață. Acela de a-ți lua convingerile în serios, de-a nu le purta doar ca pe o haină nouă, de care apoi te plictisești și-o ascunzi în vreun colț al podului... De a rămâne împăcat cu tine însuți.

Din când în când existau și zile frumoase. Câteodată ne duceam la Mânăstirea Cernica sau la Pasărea. Cu tramvaiul până la capăt, cu un autobuz supraaglomerat și apoi peste câmp. Stația era în dreptul unei fabrici de acumulatoare, dacă-mi aduc aminte.

Urmau cei trei kilometri pe jos, pe care-i parcurgeam repede. Era minunat, printre lanuri și ierburi înalte. Dintr-odată se vedeau turlele mânăstirii, puțin mai jos cele ale Bisericii Sf. Nicolae din Ostrov. De obicei eram mai mulți. Tineret care-l înconjura pe tata, punându-i întrebări. Printre ei, Virgil Cândea, Alexandru Duțu, Mihai Constantineanu. Tata răspundea. Se vorbea de Sfântul Maxim Mărturisitorul, de Sfântul Grigore Palama, de lumina necreată. Doamne, cât de familiare ne erau toate acestea și cât de inepuizabile! Mereu aflai câte ceva nou. Era ca un cerc al cărui diametru creștea mereu, cucerea suprafețe tot mai mari, ca acele cercuri pe

apă care apar când arunci o piatră. Dar nu se ștergeau, nu dispăreau, nu, Doamne ferește! Circumferințele nu se estompau pe măsură ce se întindeau mai departe. Tata vorbea, ca totdeauna, cu capul ușor aplecat, cu ochii pe jumătate închiși, abia privind la cărarea ce se așternea cuminte în fața noastră. Simțeam cum el însuși se minuna de adâncimile noi, neașteptate pe care le descoperea. Atunci zâmbea și mai luminos și bucuria strălucea mai intens pe fața lui.

Ajunși la Cernica, intram în biserică. Tata slujea împreună cu călugării. Predica totdeauna. Apoi mergeam în Ostrov, cineva aducea cheia de la biserica dărăpănată și nu ne mai săturam să admirăm pictura cu fondul ei albastru care-ți dădea impresia că ai trecut printre nori într-un azur materializat. Toți cei de față ne chinuiam să imaginăm modalități pentru a acoperi biserica. Deasupra se vedea cerul și nu știai unde sfârșește pictura și unde începe bolta cu seninul ei. Bineînțeles, erau utopii, nu se putea face nimic și biserica Sfântul Nicolae rămânea mai departe fără acoperiș, de parcă sfinții de pe pereți ar fi vrut ca între ei și cer să nu mai fie nimic.

De când mă știam, pe pereții camerelor noastre erau icoane pe sticlă. Tata le descoperise în podul casei de la Vlădeni, zvârlite ca niște vechituri netrebnice. Nu-mi plăceau. Aș fi vrut o madonă frumoasă cu obrajii roz și un prunc rotofei, așa cum vedeam în alte case. Apoi, pe încetul, nu mi se mai păruseră atât de hidoase.

Icoana cea mare, un unicat printre icoane de felul ei, începuse să-mi placă. În dreapta jos, cum priveai, era chipul de-o mare grație al Maicii Domnului, ținând în brațe Pruncul, învăluindu-l cu iubirea nesfârșită de mamă. Deasupra, pe o coloană verticală, un șir de sfinți. Sfântul Haralambie, pe care mama îl venera în chip deosebit, mi-era chiar drag, cu pletele lui albe și figura aspră, colțuroasă și-mi inspira încredere. Mai era pe icoană scena răstignirii: de cruce era rezemată scara pe care urcaseră torționarii, deasupra Duhul Sfânt în chip de porumb, sulița cu care I se împunsese Trupul și alte obiecte despre care pictorul crezuse că ar fi trebuit să fie de față. De fapt nu era o icoană. Era un rezumat al evenimentelor sfinte. Un compendiu de învățătură biblică. Odinioară, când

o pictase meșterul anonim, nu erau mulți cei care știau să citească, astfel că privind-o, participau la o lecție de religie.

Nu-mi puteam închipui casa noastră, fără această icoană. Ea făcea parte din existența noastră. Mai târziu, după ce n-am mai fost împreună, de câte ori ajungeam acasă, prima privire o aruncam spre icoană. Da, era acolo, nimic din rânduiala vieții care-mi era atât de dragă nu se schimbase. (După moartea părinților, ea a dispărut în chip misterios de pe pereți și pierderea ei m-a durut așa cum m-a durut dispariția anilor tinereții cu dulcile lor nădejdi.)

Mai văzusem alte biserici pictate în stil bizantin și începeam să pricep de ce trezeau din ce în ce mai mult interesul, nu numai al specialiștilor. Dar Biserica Sfântul Nicolae din Ostrov a fost cel mai bun dascăl de pictură pe care l-am avut. Din frumusețea severă, din austeritatea chipurilor și a gesturilor, am înțeles cel mai bine de ce odinioară se murise pentru păstrarea cultului icoanelor. În transparența culorilor și-n statica aparentă a scenelor se ghicea cu adevărat ceea ce era dincolo de ele, transcendentul.

Apoi, negreșit, îl vizitam pe părintele Justin, prietenul tatei. Toți se răspândeau, care încotro, iar noi îl vizitam pe părintele Justin. O, părintele Justin! Ce bun exemplu pentru mulți ar putea fi astăzi părintele Justin!

Era un bătrânel mic de statură, cam adus de spate, cu părul și barba albe, încâlcite și neîngrijite. Părintele Justin avea alte probleme decât aceea de a-și pieptăna barba... Nici nu-l preocupa înfățișarea proprie. Cred că nu se privise niciodată în oglindă iar gândul de a arăta cuvios și venerabil îi era cu desăvârșire străin. De fapt nici nu avea nevoie de așa ceva. Dumnezeu îl cunoștea și-l chema pe nume, fără să-l vadă pomăduindu-și barba. Era un călugăr neînvățat, fără pretenții, fără morgă. N-avea nimic spectaculos în el. Când prindea de veste că vine tata, începea să alerge, lipăind cu picioarele desculțe pe pământul rece al chiliei. Era cea mai prăpădită chilie, mai dărăpănată, mai lăturalnică din toată mânăstirea. Pereții stăteau să cadă, scândurile pridvorului erau vechi și pline de cari. Alte chilii aveau podele bine lustruite, covoare. Părintele Justin se mulțumea cu lut pe jos și nici lui, nici altcuiva din obște nu i-ar fi trecut prin cap că ar trebui

să fie altfel. Avea o mescioară, câteva scaune cu echilibru precar, o laviță care-i servea de pat și multe icoane, care acopereau peretele ca pe un altar. Nu găseai un firișor de praf, lutul fusese măturat și răsmăturat.

Își ducea mâinile la cap, copleșit de bucurie, apoi se repezea să sărute mâna tatei, care nu-l lăsa iodată, dimpotrivă încerca el să sărute mâna părintelui. Acesta începea să plângă, ducându-și iarăși mâinile la cap, fiindcă nu știa ce să facă cu ele. Se îmbrățișau și în toată chilia se așternea un strat compact de bucurie, ca o negură luminoasă.

„Părinte Stăniloae! Părinte Stăniloae" repeta el întruna și ochișorii lui negri străluceau printre lacrimi. Nimeni nu știa să râdă și să plângă dintr-odată de bucurie, ca părintele Justin. „Ce faci, părinte Justin?" întreba tata. Și ochii lui erau umezi. „Bine, bine, foarte bine," răspundea bătrânelul. Orice se putea spune, doar că făcea foarte bine, după unitățile noastre de măsură, nu. Se vedea cât de colo. Avea o rasă peticită, abia se mai ținea petic de petic, chilia era umedă, aproape că-i intra stuful în casă.

Câteodată avea un fagure de miere și atunci îl punea cu mândrie pe masă, într-o farfurie ciobită, dar foarte curată. Mirosuri de cuhnie nu se simțeau la căsuța lui. Rareori se vedeau pe soba de tuci câteva verdețuri fierte într-o ulcică.

Dar părintele avea o poliță plină cu cărți: *Biblia, Psaltirea, Viețile Sfinților, Filocalia.*

Începeau să taifăsuiască. Știa *Filocalia* pe dinafară și tata se minuna: „Ia te uită! Părintele Justin cunoaște *Filocalia* mai bine decât mine!"

Era printre puținii cu care tata discuta teologie de la egal la egal. O sursă inepuizabilă de înțelepciune, de experiență spirituală, de trăire în Dumnezeu. Le împărtășea celorlalți cu modestie, cu smerenie și reculegere, parcă cerându-și cu sfială iertare, că are ceva de spus.

„Ce căutați, părinte profesor, la un călugăr simplu și incult?" îl întrebau unii și alții pe tata. Erau mulți călugări la Cernica, cu case frumoase și bine gospodărite. Îl citeau pe Steiner sau pe Jung, vorbeau îngrijit, cu gesturi măsurate. Dar tata se ducea la călugărul „analfabet" Justin, imaginea

unei teologii vii, trăite cu adevărat și de la care pleca totdeauna cu ochii în lacrimi, cu sufletul îmbogățit.

L-am vizitat deseori pe părintele Justin. Au venit apoi anii întunecați. Tata a stat la pușcărie și când s-a întors nu l-a mai găsit. Murise, modest, neînsemnat, așa cum trăise. Nu sunt sigură că cineva își mai amintește azi de el. Oricum, el nu făcea parte dintre contemporani...

Cred că și la el s-a gândit tata atunci când, în nenumărate rânduri, a vorbit despre ideea de persoană legată de comuniune. Persoană și comuniune. Comuniunea în care persoana se realizează, se definește, prinde contur.

Mai era apoi părintele Conon. (Toată lumea îi spunea părintele Conu, cum ai spune Conu Mare, bunăoară.) Îl vedeam apărând de pretutindeni, la fel de permanent ca și zidurile incintei, ca și lacul, ca și dâmburile înflorite. Un cap frumos de bătrân remarcabil, cu creștetul alb ca zăpada. Un fel de Sfântul Nicolae, cum mi-l închipuiam eu când eram copil, ale cărui gesturi precise și privire vioaie păreau a arăta altă vârstă, mult mai tânără.

Locuia în incintă, pe partea stângă. La el era un du-te-vino ca la gară. Veșnic veneau sau plecau credincioși. Unii erau necăjiți, aveau chipuri plânse, alții înfloreau când îl vedeau. Avea timp pentru toți: scria pomelnice, aducea, dădea, se întrista și se bucura cu fiecare.

„Hai să guști ceva, poate ți-o fi foame." Așa întâmpina pe oricine. „Nu, părinte, mulțumesc, nu mi-e foame." „Ba da, ba da, cum să pleci flămând de la mine? A venit o doamnă de la București și mi-a adus plăcintă de dovleac, minunată." Sau: „Hai, că am o ciorbiță de post, așa ca la mânăstire." Ce punea părintele Conu în ciorbițele lui de post, Dumnezeu știe. Nu erau ciorbe, erau adevărate simfonii de buruieni, de mirodenii. Miroseau a busuioc și a leuștean și a o mie de alte arome necunoscute. Masa era totdeauna pusă, ciorba de post totdeauna gata. Unii se ridicau, veneau alții la rând. Părintele punea alte farfurii, își făcea de lucru la bucătărie...

„Părinte, hai să mănânci cu noi!" „Da, da, imediat, am olecuță de treabă și viu!"

Nu venea. Nu l-am văzut niciodată stând la masă și mâncând. Se agita, se așeza câteva clipe, apoi se ridica. Bucuria

lui era să-i aibă pe ceilalți strânși în jurul lui, să-i îngrijească, să-i vadă mulțumiți.

Cei ce-l cunoșteau nu spuneau: „Hai să mergem la Cernica" ci: „Hai să mergem la părintele Conu..."

În timp ce vizitatorii mâncau, părintele le scria pomelnicul pe un colț de masă: „Pe cine mai pui? N-ai uitat pe nimeni? Morți, vii?" „Lasă, nu mai plânge, Dumnezeu știe El ce face! Acum răposatul și-a găsit liniștea, nu se mai chinuiește! Stă și el la picioarele Domnului și se bucură! Îi e mai bine ca nouă aici!"

Tata spunea: „Părintele Conu face pastorație cât zece profesori de teologie la un loc!"

Te duceai la părintele Conu ca la casa bunicilor. Bunica te punea seara să spui *Îngerelul,* îți sufla cuvintele pe care le uitaseși și-ți făcea semnul crucii pe pernă. Bunicul te privea pe deasupra ochelarilor și te mângâia pe obraz. Plecai înseninat, cu sentimentul că nu ești singur pe lumea asta...

Părintele Justin și părintele Conu. Maria și Marta. Doi monahi modești, două personalități puternice, două vocații adevărate. Nu-și exersau gesturile în fața oglinzii, nu căutau efecte spectaculoase, nici publicitate supradimensionată. Nu-i interesa popularitatea. La moartea lor n-a apărut nici un curcubeu pe cer, nici alte semne, consemnate ostentativ în publicații îndoielnice, ca să-și mărească tirajul. Au trecut la Domnul așa cum trăiseră, simplu, cu smerenie, intrând în bucuria Sa, după spusele Scripturii. Ei și alții ca ei, alinând durerile celor ce aveau nevoie de mângâiere, ajutându-i să nu piardă singurul lucru care le mai rămăsese: nădejdea.

Da, erau mulți călugări îmbunătățiți. Lipsiți de morgă și de aroganță, luându-și menirea în serios. Nu exercitau o meserie, nu alergau după carieră și celebritate. Știau că Dumnezeu îi alesese ca să fie sprijin, sfătuitori pentru ceilalți.

Părintele Ioil cel cu voce de bas (în viața mireană ar fi fost un fel de Șaliapin). Auzeam din a doua cameră când apărea la ușa de intrare. Era cuvios și bun. Cuvintele ca și râsul nevinovat ca al unui copil erau un tunet blajin al lui Dumnezeu și, după ce stăteai câteva minute de vorbă cu el, prindeai curaj.

Părintele Gherontie Ghenoiu, cel blând și înțelept. După ce te spovedeai la el, te simțeai ușor ca un fulg și te hotărai cu toată fermitatea să nu mai păcătuiești...

Părintele Damian, serios și interiorizat. Avea o credință neclintită și o smerenie care te rușina. Fugea de laude și publicitate, ascunzându-și virtutea sub o înfățișare modestă. Dar ce comoară de învățătură era cuvântul lui, atunci când simțea că ai nevoie de el și se hotăra să vorbească!

Mi-aduc aminte de părintele Nichifor, duhovnicul mamei. Nu știu cum se mai numea, n-am știut niciodată. Pentru noi era părintele Nichifor. Se străduia să treacă neobservat. Ce personalitate! Înalt, mângâindu-și cu stângăcie barba căruntă. Avea deja faimă de bun duhovnic și mama a început să se spovedească la el.

Veniserăm la București, viața ni se schimbase, trăiam într-o atmosferă cu totul nouă, dar pe mama nimic n-o putuse face să-și uite durerea. Suferea în tăcere. O surprindeam câteodată plângând, ascunsă într-un colț, ca să n-o vadă nimeni. Nu mai țin minte când a venit părintele Nichifor la noi. Veneau foarte mulți monahi și nimic nu-i făcea tatei mai multă plăcere, căci vedea cum *Filocalia* lui iubită nu era numai o lectură, ci devenise un mod de viață. Fiecare dintre ei, cei pe care îi interesa relația reală cu Dumnezeu și nu faima trecătoare, interpreta, înțelegea, traducea în trăire textele Sfinților Părinți într-un mod personal, potrivit cu firea și temperamentul fiecăruia. În pofida tuturor opreliștilor și persecuțiilor, își vedea confirmată opera, opiniile, convingerile. Asta i-a dat, cred, forța să continue, să meargă neabătut pe drumul lui. Relația lui cu monahismul a fost o relație biunivocă, în care ambele părți au învățat una de la cealaltă, și-au îmbogățit reciproc și creator experiența spirituală, propriile *Weltanschauung*-uri.

Era foarte modest părintele Nichifor. Se scutura cu neplăcere de renumele lui. O făcea cu sinceritate, nu urmărind un efect contrar printr-o smerenie mimată, așa cum se mai întâmplă câteodată. Mama a fost totdeauna foarte susceptibilă la asemenea manifestări și un instinct foarte sigur o făcea să nu se înșele asupra caracterelor. Astfel că l-a rugat pe părintele Nichifor să-i fie duhovnic.

Nu știu ce i-a spus, cum a alinat-o. Încet, încet, mama s-a mai liniștit. A început iar să zâmbească. Până la bătrânețe spunea: „Doamne, ajută și mă ia atunci când am să fiu mai pregătită să vin în fața Ta!" Așa învățase de la părintele Nichifor. Cu adevărat, Dumnezeu i-a împlinit rugăciunea. De altfel, toată viața ei a fost un exemplu de credință fierbinte, de devotament și uitare de sine.

Așa am dus-o câțiva ani. Puține amintiri plăcute puteai avea din acea perioadă. Printre ele sunt zilele când tata dădea o raită pe la anticariat și venea cu servieta burdușită de cărți pentru mine.

În librării nu mai găseai nimic afară de *Pe Donul liniștit*, *Tânăra gardă* și alte opusuri asemănătoare. În schimb, anticariatele erau pline: Balzac, Corneille, de Vigny. Într-o zi a venit cu Teatrul lui Racine. Era o carte veche, citită și răscitită, dar încă în stare bună. Doamne, cât mi-a plăcut! Apoi nume noi, pe care nu le cunoscusem înainte: Montherlant, Claudel, Bernanos.

Descoperise undeva *Les Possédés* a lui Dostoievski. Cu ce nesaț o citeam! O citeam amândoi și discutam împreună la nesfârșit. Unele lucruri nu le înțelegeam și tata îmi ținea adevărate prelegeri. Mi-a explicat atunci de ce sinuciderea e păcatul care nu ți se iartă...

„Nu mai ai timp să te pocăiești... Orice păcat ți-l iartă Dumnezeu, în bunătatea Sa nemărginită, dacă te pocăiești. Dar când te sinucizi?"

La un Crăciun am primit *Crimă și pedeapsă*. Apoi *Frații Karamazov* și câte altele.

Într-o zi a adus Sonatele lui Beethoven. Erau două volume cu coperte gălbui, ediție integrală, ce comoară! Sau: „Lidia, am găsit Mazurcile lui Chopin și mi-am închipuit că te interesează!" (Între timp încetasem să-mi mai scriu numele cu „y". Le-am explicat de ce: apăruseră tot felul de ortografieri, Leny, Gaby etc. unde litera grecească n-avea ce căuta. „Bine, dar numele tău e grecesc", a obiectat tata. „Tu ar trebui să-l scrii cu y. Mă rog, dacă nu vrei...")

Mi se părea foarte firească preocuparea lui pentru mine. Credeam că toți tații procedează la fel. Să vină cu geanta plină de cărți, de partituri... Peste ani, când am cunoscut

alte familii, mi-am dat seama ce șansă am avut eu. Puțini copii au avut fericirea ca părinții lor să se ocupe cu atâta competență și dragoste de dezvoltarea lor în toate privințele.

O făcea fără ostentație, fără a-mi impune ceva. Cu tact, pe nesimțite, reușise ceea ce alții nu obțin cu toată asprimea: să trezească în copilul lor dragostea de lectură, setea de a afla mereu ceva nou. Oricât de ocupat era, oricât de absorbit de scrisul lui, de opera lui, nu l-am auzit niciodată spunând: „Acum n-am timp! Vino mai târziu când sunt mai liber."

Pe lângă traducerea *Filocaliei* la care a lucrat tot timpul, scria pe atunci *Mărturisirea de credință*, împreună cu un colectiv de profesori.

Apoi, în 1958 a apărut *Tratatul de dogmatică și simbolică*, întocmit împreună cu alți profesori de dogmatică. Cum tata tocmai fusese arestat, numele lui n-a mai figurat pe copertă, printre coautori, deși contribuția lui fusese esențială.

Mă așezam pe marginea patului, alături de biroul lui și-mi spuneam păsul. Sau întrebam, sau pălăvrăgeam pur și simplu. Tata punea condeiul jos, își întorcea scaunul spre mine și asculta, răspundea, cu o răbdare și cu o atenție pe care de cele mai multe ori micile mele probleme nu le meritau.

„Tată, am găsit teatrul complet al lui Ibsen, șase volume, în germană și costă patruzeci de lei. Îmi dai bani?" Tata scotea portofelul și se executa. O duceam destul de greu, dar pentru cărți se găseau totdeauna bani.

„Tată, îmi dai bani de bilet la concert?" „Îndată!" dacă nu cumva îmi cumpărase el bilet cu o zi înainte. N-a spus niciodată: „N-am bani, lasă, poate altă dată." Numai Dumnezeu știe cum o înnodam de la un salariu la altul...

După un timp, bătrâna care o ajuta pe mama a plecat la mânăstire. Tata a intervenit pentru ea ca să fie primită la Mânăstirea Pasărea, deși pentru noi, cu starea precară a sănătății mamei, era destul de greu. Deci am renunțat la bucătăria din pivniță și am mutat-o într-o debara, o cămăruță întunecoasă și îngustă, fără apă curentă, în care două persoane încăpeau cu mare greutate. Și acum aduceam apă cu căldarea de la baie, dar cel puțin n-o mai căram pe scări. Iarna era atât de frig, încât dimineața trebuia să spargem gheața din găleată cu ciocanul.

Foarte devreme, la patru, tata se scula și se așeza la biroul încărcat cu cărți și manuscrise. Scria la lumina unei mici lămpi de noptieră, ca să n-o deranjeze pe mama. Pe la șase, făcea focul. Auzeam prin somn cum intră tiptil, deschide ușa la sobă, așază lemnele, apoi cărbunii. Ceva înainte de opt pleca la Institut, dacă avea cursuri. Sau la Biblioteca Academiei, sau în oraș când avea ceva de rezolvat.

La prânz, când veneam de la școală, mâncam împreună și apoi se odihnea puțin. De obicei răsfoia o carte. După ce a ieșit de la pușcărie, s-a hotărât să-și perfecționeze limba franceză. Între timp începuseră să apară cărți franțuzești, editate în Uniunea Sovietică.

Astfel am găsit *Cei trei mușchetari* ai lui Dumas și tata a început s-o citească. Recitea mereu paginile și-și memora cuvinte, expresii, fraze. După câteva luni își reamintise bine franceza.

Mai târziu pleca la plimbare. Uneori mergeam împreună, când n-aveam multe lecții pentru a doua zi și-mi făcusem cele două ore de exerciții la pian. Mai ales duminica după-amiaza ne plimbam îndelung. Îi plăcea cartierul liniștit din jurul bisericii Sfântul Ștefan. „Ce bine ar fi dacă am găsi o locuință pe aici, poate chiar în casa bisericii"... visam noi. Era fără doar și poate ceva cu totul inaccesibil. Să ai o casă caldă, să nu mai suferi de frig. La bucătărie să dai drumul robinetului, pur și simplu. Să dispară nenorocita de căldare în care dimineața trebuia să spargem gheața...

Pe seară venea de obicei lume. Mulți studenți de pe la diferite facultăți, care vroiau să vorbească cu tata. Unii nici măcar nu se anunțau. Sunau pur și simplu la ușă. Tata îi primea pe toți și trata pe toată lumea cu aceeași politețe.

Cu surprindere am aflat că, după ce timpurile s-au schimbat și devenise iarăși „in" să-l frecventezi pe Stăniloae, unii și alții s-au apucat, mai ales după moartea lui, să-și depene „amintirile" despre el. Bineînțeles, fuseseră prieteni la cataramă cu tata, care îi agrăia cu: „Măi Costele sau Nicule sau Ionele" sau mai știu eu cum. Trebuie să precizez, pentru restabilirea adevărului, că el nu s-a adresat niciodată cu „Mă!" N-a tutuit pe nimeni, cu excepția rudelor. Le spunea pe nume fraților mamei, „Ioane", sau „Niculae". De asemenea nepoților,

sau vreunui coleg de școală din tinerețe. În rest se adresa totdeauna cu „Domnule student, dumneata, mata".

N-a fost per tu nici măcar cu oameni pe care îi considera prietenii lui și cu care se întâlnea foarte des. Pentru el erau „domnule Voiculescu" sau „domnule Todirașcu", deși relațiile cu poetul Voiculescu ca și cu Ștefan Todirașcu erau foarte călduroase. Până și lui Babu, sau unchiului Veștemean, care erau mai în vârstă ca el, le spunea „mata".

La bătrânețe s-a atașat mult de pictorul Horia Paștina. Lui sau lui Costea Munteanu, ca și soției acestuia, le spunea pe nume. Dar la „mata" a rămas cu perseverență.

Nu era o distanțare rece în acest fel de a vorbi. Cei care l-au cunoscut știu asta foarte bine. Era omul cel mai apropiat, cel mai cald din lume și interesul lui pentru ceilalți era sincer și real. Dar avea o pudoare a relațiilor cu ceilalți, decență și respect desăvârșit pentru ceea ce se numește „sfera privată" a fiecăruia.

N-a bruscat niciodată intimitatea nimănui. Mie, care eram copilul lui, nu mi-a deschis niciodată o scrisoare, cum fac alți părinți. Nu mi-a pus întrebări indiscrete, nu m-a chestionat asupra felului cum îmi petrec timpul, asupra prietenilor mei. Asculta cu mult interes și când îi ceream părerea, mi-o dădea. Îmi spunea deschis dacă cineva din anturajul meu îi displăcea. Dar nici măcar atunci nu încerca să-mi impună a nu mai frecventa respectiva persoană.

S-a străduit și a reușit în mod perfect să stabilească în familia lui, ca și în afară, relații de încredere, de afecțiune, de respect. A fost cel mai bun prieten pe care l-am avut, încă de când eram mică. De abia mai târziu, când am cunoscut relațiile din multe alte familii, așa cum am spus mai sus, mi-am dat seama cât de plin de tact și înțelepciune a fost tata și din acest punct de vedere..

Încercam să trăim astfel încât să uităm furtunile din afară. Nu era totdeauna ușor. Tata citea zilnic ziarul și îl vedeam îngrijorat după ce vedea știrile. Mi-aduc aminte ce tulburat a fost când a survenit abdicarea regelui. Era în preajma Anului Nou și eram invitați la familia Mereuță, în cartierul Iancului. Am luat tramvaiul să mergem într-acolo. Lumea era neliniștită pe stradă, se simțea asta. Toți aveau ziarul în

mână. Mi se pare că se scosese chiar o ediție specială și nervozitatea era extremă. Am fost toată seara triști și speriați. S-a discutat numai despre abdicare. Coborâsem încă o treaptă spre infern...

Conferințele de la Antim încetaseră. Oamenii se fereau să se mai întâlnească, vorbeau cu fereală, uitându-se mereu în urmă, să vadă dacă nu-i spiona cineva.

În Munții Făgăraș lupta pentru lichidarea partizanilor ajunsese în faza finală. Până și acele locuri, pe care tata și eu le iubeam foarte mult, nu ne mai păreau familiare și apropiate. Era un munte nou, întunecat, amenințător, sângeros.

Așa și era. Toată Țara Oltului era împânzită de securitate. Se îmbrăcau civil, ponosit, și seara intrau în curțile oamenilor. Povesteau că vin de sus și cereau adăpost pentru o noapte. Dimineața plecau cu traistele pline, cu pită, slănină, brânză. Peste câteva zile gospodarii erau ridicați. Alții adăpostiseră partizani veritabili. Prinși și torturați, spuneau unde fuseseră găzduiți. Gazdelor li se făceau procese sumare pentru colaborare cu partizanii și urmau ani grei de temniță. Mulți nu s-au mai întors.

Auzisem cu mare amărăciune despre arestarea părintelui Cornel Dascăl din Arpaș, un fost student al tatei. Era un preot exemplar și un om minunat. Acum ajunsese la pușcărie. „Ca preot nu pot să refuz să dau ajutor cuiva care mi-l cere", spusese el și, deși riscul era mare, adăpostise pe cineva peste noapte, cu urmarea care se știe.

S-au dat lupte în toată regula acolo sus. Bineînțeles, fugarii n-au avut nici o șansă împotriva armatelor numeroase și bine înarmate care i-au înconjurat din toate părțile. Prinșii au fost fie executați pe loc, fie după simulacre de procese.

Tatei îi plăcea foarte mult să facă excursii la munte. În vara anului 1946 fusesem în Munții Făgărașului. Am plecat, un grup mai mare de la Sâmbăta. Erau cu noi părintele Arsenie și părintele Serafim. Acesta râdea tot timpul, cu nevinovăție, minunându-se ca un copil de frumusețea locurilor.

Am ajuns la cabana Sâmbăta și am înghețat. Cele două intrări ale cabanei erau păzite de soldați înarmați, care ne-au privit cu suspiciune și ne-au întrebat ce căutăm și unde ne ducem. Ne-au controlat legitimațiile, făcându-ne să ne simțim

ca niște criminali care încă n-au fost prinși. Am dormit la cabană. Cabanierul, nea Miș, un sas bătrân și rumen, cu mustăți mari albe, ne-a prevenit să nu ieșim pe întuneric în curte.

A doua zi, dis-de-dimineață am plecat spre Fereastra Mare. Ne întovărășea și nea Miș, prietenul nostru. Cu toți cei aproape șaptezeci de ani pășea voinicește, încât abia ne puteam ține după el. Am ajuns sus după câteva ore bune de urcuș. Doamne, ce minunat era!

De jur împrejur se vedea o mare de spinări stâncoase. În zare, acoperit de catifeaua întunecată a jnepenilor, trona ca un adevărat rege al munților, Moldoveanu. Tata nu se mai putea sătura să privească. Era într-adevăr un spectacol magnific. Am uitat pe loc oboseala, ne simțeam sprinteni ca niște capre de munte și ne venea să zburăm.

De altfel, sus, pe Gălășescu, săreau din stâncă în stâncă vreo două capre, privindu-ne cu curiozitate. În aerul dureros de clar, ni se părea că sunt la doi pași de noi.

Am plecat mai departe spre lacul Urlea. Era un spectacol imperial, de-o grandoare care depășea cu mult somptuozitatea oricărui palat. Pe povârnișul ce cobora spre lac creșteau flori de nu-mă-uita de un albastru intens care-ți lua ochii. Erau mult mai mari decât cele obișnuite, astfel că ni se părea că am nimerit, ca Gulliver, într-o țară de uriași.

Ne-am întors spre seară. Câinele lui nea Miș, un lup frumos și neastâmpărat, căruia îi ardea de zbenguială, m-a mușcat de picior. Dintr-odată, fără nici un motiv! Catastrofa era gata! De nimic în lume nu mi-era mai frică decât de turbare, mai ales de când un flăcău din Vlădeni, mușcat de câinele lui, murise în chip groaznic. Tata, care era și mai sperios la boală, mai ales după moartea Mioarei, mi-a spus că ar fi bine să plecăm a doua zi la Sibiu să-mi fac injecții, cu toate că părintele Arsenie a încercat să mă convingă de contrariul.

„Nu te duce! Te asigur eu că nu se întâmplă nimic!" „De unde știți?" am întrebat. „Nimeni nu poate garanta așa ceva."

Cuvântul părintelui Arsenie era considerat de admiratorii lui drept literă de evanghelie. Dar era ușurință și infatuare ca altul să hotărască în locul meu într-o împrejurare care, eventual, putea avea consecințe grave. Tata n-ar fi făcut niciodată așa ceva. El ne dăduse de mici dreptul la libertatea

de decizie în lucrurile importante, ceea ce, poate, nu era prea obișnuit pentru acele vremuri. (De două ori în viața mea a intervenit categoric. Prima dată, cu eterna lui încredere în oameni, s-a lăsat înșelat de aparențe. Nu și-a iertat-o niciodată. A doua oară ne-a cerut, lui Dumitraș și mie, să luăm o hotărâre pe care n-am regretat-o o singură clipă. Dimpotrivă!)

Am ajuns peste două zile la Sibiu și am încasat înțepăturile de rigoare. Sunt convinsă, cum eram și atunci, că le-am făcut degeaba. Câinele era sănătos. Dar astăzi aș proceda la fel.

Peste câțiva ani am mai fost odată cu tata în Munții Făgăraș. Între timp, părintele Arsenie plecase la Prislop. Tata, căruia îi ceruse sfatul, se împotrivise proiectului de a face acolo o mânăstire de maici.

Mi-aduc aminte că părintele Arsenie a venit la București în acest scop. Au discutat îndelung amândoi. Tata avea o expresie foarte severă, de puține ori îl văzusem atât de categoric. Nu era de acord. Îi spusese părintelui Arsenie că acest lucru ar putea da loc la o sumedenie de ambiguități și neînțelegeri.

„Părinte, fă o mânăstire de călugări. Ar fi foarte bine venită acolo. Adună câțiva tineri buni, serioși, și întemeiați acolo o mânăstire, cu activitate duhovnicească, cu slujbe, predici, educație religioasă. Oamenii au nevoie de așa ceva. Legați-o și de o activitate intelectuală, pe lângă cea pastorală. Sigur se găsesc călugări care vor să se dedice studiului. Se pot face traduceri, mai există atâtea manuscrise neexplorate. Poate lua naștere acolo un centru cu adevărat important de care să-ți legi numele și o lucrare spirituală, de folos pentru toată țara."

Părintele Arsenie n-a mai revenit niciodată la noi. Nici măcar atunci când mânăstirea de maici a fost desființată și el s-a stabilit împreună cu maica Zamfira la București, în casa părinților ei. L-am întâlnit odată pe stradă: civil, fără barbă. Nu mai avea nici rasa albă care-i dădea prestanță. Dacă n-ar fi fost acel chip cu trăsături prelungi, caracteristice, nu l-aș mai fi recunoscut. Nu mai era părintele Arsenie cum îl știam, cel care în tinerețe, îngenunchea în zăpadă, pe o scândură îngustă, rugându-se. Sau cel care, mai târziu, vorbea credincioșilor ce-l ascultau cu venerație: „Măi, ce știți voi? Și așa nu

pricepeți ce vă vorbesc eu păsărește!" Devenise o persoană anonimă, un trecător pe străzile Bucureștiului și atât.

După moartea tatei, într-o emisiune la Europa Liberă, dedicată personalității lui, pe lângă contribuții serioase, de un înalt nivel teologic, cum ar fi cea a părintelui Viorel Mehedințu de la Heidelberg, am auzit, spre surprinderea noastră, cuvintele unui monah bucureștean, paroh la o bisericuță centrală, Stavropoleos, care îl declara pe Stăniloae drept „ucenicul părintelui Arsenie".

Abstracție făcând de faptul că, din punct de vedere cronologic, afirmația e neverosimilă, că de obicei studentul e ucenicul profesorului și nu invers, nimeni nu cunoaște lucrări teoretice fundamentale ale părintelui Arsenie care să-l fi determinat pe Stăniloae, oricum unul dintre marii dogmatiști ai lumii, de a se înrola în rândurile „ucenicilor" sus-numitului. Las deoparte faptul că tata nu avea suficientă „imaginație" pentru a admira pe cineva care „vorbea păsărește", sau intenționa să „se ridice la cer cu căruța de foc a Sfântului Ilie". Dacă preacuviosul monah, de mai sus, numit pare-mi-se, Marchiș (sau Marcheș), este susceptibil la asemenea „fapte de credință", este treaba lui. Dar simpatiile pe care le are nu-i dau dreptul de a strâmba adevărul. Ar fi mai de grabă de dorit să încerce a citi câteva pagini din opera lui Stăniloae ca să se lămurească asupra disponibilităților acestuia de a adera sau nu la anumite atitudini extravagante, câtuși de puțin în spiritul dreptei-credințe. Cine l-a cunoscut sau îi cunoaște cât de cât opera, știe că el nu a fost niciodată o persoană gata să se aflameze pentru spectaculozități ieftine și exaltări discutabile. S-a menținut ferm în cadrul învățăturii Bisericii și a pledat, dar de câte ori, pentru modestie, dreaptă socoteală, severitate a vieții monahale, conținut teologic al propovăduirii celor care, îmbrăcând haina călugărească, îmbracă odată cu ea și niște îndatoriri de viață aspră, ascetică, riguroasă, în spiritul bunei tradiții a Sfinților Părinți.

Vreau să accentuez încă o dată, cu toată răspunderea, ca una care am fost de față la aceste împrejurări, că tata a ținut mult la părintele Arsenie, atâta vreme cât acesta s-a menținut în limitele îndatoririlor de mai sus, încadrându-se strict în concepțiile și prescripțiile Sfinților Părinți și ale tradiției monahale.

Şi a aşteptat de la el realizarea unei înnoiri, a unei înviorări a religiozităţii populare, în acest cadru bine conturat. Dar, de la un anumit moment, când părintele Arsenie a adoptat alt mod de a vedea lucrurile, relaţiile dintre ei s-au răcit, tata nu i-a mai aprobat felul de viaţă, iar părintele Arsenie n-a vrut să accepte critica şi observaţiile tatei. Şi sentimentele lui Stăniloae în urma acestei îndepărtări se pot descrie printr-un singur cuvânt: dezamăgire profundă.

La timpul cuvenit, am scris la redacţia postului Europa Liberă pentru a restabili adevărul (dar de câte ori a trebuit s-o fac!). Din păcate, după cum mi s-a spus după vreo jumătate de an, scrisoarea mea n-ar fi ajuns niciodată. De mirare pentru poşta germană, care funcţionează foarte bine.

De altfel nu e singura fantezie care a apărut. Diverse feţe preoţeşti şi monahale, de la care am aştepta mai multă seriozitate, printre ele chiar un arhimandrit care şi-a luat un doctorat în Grecia, bazându-se pe simpatia lor pentru senzaţii şi false minuni, menite să zăpăcească minţile oamenilor cu „vorbiri păsăreşti" şi „căruţe de foc", sau alţi „cunoscători" ai vieţii şi operei tatei, din ţară şi străinătate, scot din pălăria scamatorului tot felul de afirmaţii de felul celor de mai sus, fără a se osteni să cerceteze realitatea. De ce? Atât de puţin contează onestitatea cuvântului scris? Atât de neînsemnată e conştiinţa afirmării adevărului?

Mai mult, câteva persoane, din fericire puţine, au scris articolaşe, roade ale unei imaginaţii bogate, care n-aveau un dram de adevăr în ele, atribuindu-i tatei cuvinte, simpatii, intenţii pe care nu le-a avut niciodată. S-au fabricat şi internări fictive ale acestuia în spital, ca să sublinieze devotamente, prietenii ce n-au existat decât în închipuirea lor. Aceşti „prieteni buni" ai tatei erau neapărat persoane pe care autorii le admirau şi cărora, o relaţie strânsă cu Stăniloae le-ar fi sporit, în ochii lor, „razele din aureolă". Ca să spun aşa, a înflorit un adevărat folclor, pe care ţinuta discretă şi totdeauna ponderată a tatei nu l-a meritat. Dar voi reveni la timpul cuvenit.

S-a mai întâmplat şi alt fenomen curios. Pentru că anumite nume menţionate de tata în convorbiri pe care pretind că le-ar fi avute cu el, despre care relataseră, le displăcea unora, le-au schimbat introducând altele, ale unor persoane

pe care le agreau. Dovedeau astfel fie naivitate, fie lipsă de cunoaștere, atât a oamenilor, cât și a felului de gândire a lui Stăniloae, pe care intrigile și meschinăria nu l-au încântat niciodată. Și o lipsă de onestitate și bună-credință, care șade rău oricui, pe care nici un rang n-o scuză.

A doua oară când am fost cu tata în Munții Făgăraș, câțiva ani mai târziu, ne-a întovărășit părintele Grovu (doar coincidență de nume cu cel de la Brașov), un fost student de-al lui, preot într-un sat de pe Țara Oltului. Am urcat la Bâlea și am dormit la cabana de pe lac, în acel peisaj unic. Lucrurile se liniștiseră, nu mai erau soldați la cabane, munții erau pustii... A doua zi am pornit de dimineață spre Negoiu. Urcam pe cărăruia de deasupra lacului. Nu se construise Transfăgărășanul și locurile aveau încă aerul sălbatic și măreț, care ne emoționa peste măsură. Aveam în fața ochilor acel munte cu formă ciudată și nume și mai ciudat: Modroaxe.

Undeva sus pe Modroaxe, flutura un steag tricolor împlântat în pământ. Alături, pe stâncă, părea că șade un om, un bărbat tânăr. O fi fost cu adevărat? După vreo oră bună de urcuș când am ajuns la același nivel, dispăruse. Totuși îl văzuserăm toți trei!

După o vreme am trecut prin Strunga Doamnei și am ajuns pe Negoiu. Pe tata drumurile pe munte îl încântau nespus. Ar fi mers fără oprire, fără să simtă oboseala. Purta hainele lui negre și pălăria de oraș, ca de obicei. Pentru nimic în lume n-ar fi îmbrăcat haine deschise la culoare. „Sunt preot", spunea el, „nu mă feresc să se vadă că sunt preot, oriunde aș fi."

Pe vremea aceea la Negoiu mai era căbănița cea veche de lemn. Mult mai târziu s-a clădit cea de zid, mare, încăpătoare. De cealaltă parte a văii, o ursoaică se juca cu puii ei. Să fi fost câteva sute de metri în linie dreaptă. Ursuleții erau rotofei și neastâmpărați, două picături de argint viu, două mingi castanii care se rostogoleau pe pajiște, miroseau cu curiozitate iarba, pietrele, tot ce le ieșea în cale. S-au zbenguit așa preț de vreo jumătate de oră, după care ursoaica și-a chemat odraslele și-au plecat. Ieșisem cu toții în pragul cabanei și urmăream scena. Era o plăcere să-i vezi.

A doua zi am coborât. În drum am dat de o stână a unui parohian de-al părintelui Grovu și am mâncat pentru prima

oară jintiță. Tata era mai cu seamă încântat de mămăliga pe care o tocmeau ciobanii în ceaunul uriaș. Făcuseră o mămăligă cu adevărat ciobănească, vârtoasă ca s-o tai cu ața, cum era datoria mămăligii (așa spunea tata). Puseseră alături brânză în coajă de brad, care avea toate miresmele pădurii, balmuș, jintiță, caș, acele bunătăți simple și rafinate. Tata și părintele Grovu se întrebau în glumă dacă n-ar fi bine să lase totul baltă și să rămână definitiv la stână. Ciobanii râdeau încântați și se arătau gata să-i primească.

„Chiar bine, tot mai avem nevoie de personal!"

Apoi râdeau iar, cu bine cunoscutul simț al umorului, de „limbajul lor modern".

Am moștenit de la tata plăcerea de a merge pe munte și multe drumuri am făcut în viață. Dar niciunul n-a avut farmecul acelor excursii de odinioară. Cu slănină și pită în sacul din spinare, cu bucuria luminoasă și conștientă că lumea e nespus de frumoasă, că ne e dată ca să ne bucurăm de ea, darul unei divinități atotputernice și infinit înțeleaptă.

Poposeam lângă râu, tata făcea focul și ne cioplea câte o nuielușe de alun în care înfigea slănina crestată și ne-o dădea să o ținem deasupra focului. Primeam o bucată de pâine pe care să scurgem grăsimea ce picura din ea. Când era bine prăjită, spunea: „Gata, acum poți s-o mănânci, ai grijă să nu te arzi!" Ședeam pe-o piatră, pe-o buturugă și savuram cea mai delicioasă mâncare cu putință. Slănina împrumuta de la lemnul de alun o savoare sălbatică, pâinea ne mai cădea câteodată în cenușă și era rumenă, crănțănind între dinți. Apoi dădeam fuga la pârâu și sorbeam apa limpede de o dulceață inegalabilă. Când unii mai protestau: „Cum să bei apă de aici, cine știe ce o fi căzut înăuntru", tata răspundea: „Apa se curăță după ce curge peste trei pietre. Poți s-o bei liniștit." Așa și era. Niciodată n-am avut ceva de suferit de pe urma ei...

După cum am mai spus, aveam vreo opt ani când, într-o bună zi, mi-a adus o carte și mi-a spus: „Citește-o, o să-ți placă. E foarte frumoasă." Într-adevăr, era minunată. O carte pe nedrept uitată, *Legea munților* a lui Corneliu Axente. Tocmai apăruse la Sibiu și era, într-un fel, o replică la *Cărțile junglei*. O citeam amândoi. Ce descrieri fabuloase ale munților!

Nu fusesem în Bucegi, dar din carte învățasem locurile pe dinafară: Obârșia, Omul, Peștera Ialomicioarei, Strunga, Mălăiești...

Când după un număr de ani ne-am dus în Bucegi, ne-a făcut o bucurie extremă să recunoaștem fiecare loc, să ne amintim acțiunea. Și cât a fost tata în putere, am revenit mereu, împreună. La coborâre, după câteva zile, eram triști. Tata spunea: „Lasă, o să venim iar!"

În vara următoare o luam din nou, apostolește, de la Bușteni în sus. Pe vremea aceea nu erau teleferice și mergeam domol pe cărările înguste, abia așteptând să ajungem pe meleagurile fermecate, de care ne legaserăm inima. Urca domol, ștergându-și nădușeala de pe frunte. Se oprea din când în când și se uita de jur împrejur. „Doamne, ce frumos e!" Priveam unul la altul și ni se părea că toată lumea e a noastră. Când ostenea, spunea: „Hai să stăm puțin!" Se așeza pe o piatră, își scotea pălăria cea mare și-și făcea vânt cu ea. „Cald astăzi!"

Apoi pornea iarăși la drum. Așa era și în viață. Avea un curaj liniștit, modest. Nu-i plăceau gesturile stridente, afirmațiile teatrale, falsele eroisme spectaculoase, care, de cele mai multe ori, dovedesc inconștiență și lipsă de imaginație. Așa cum urca pe cărăruile înguste de la munte, domol, cu răbdare, așa înfrunta și greutățile, fără să se precipite, fără să iasă din echilibrul lui sănătos, fără să facă concesii. L-am văzut deseori îngrijorat, amărât, ostenit, dar niciodată pierzându-și cumpătul. Chiar dacă se temea, nu lăsa frica să-l copleșească, să-i înăbușe judecata. Trăia cu o fermitate blândă, neostentativă, neabătându-se o iotă de la convingerile lui.

Nu predica numai de la altar, frumos, convingător. O fac și alții. El trăia credința lui, o lua în serios. Își însușise un stil de viață unitar și consecvent, pentru sine, pentru conștiința lui, și nu pentru scenă, pentru a impune în ochii altora. A fost printre acei cărora zicala „Să faci ce zice popa, nu ce face el", care m-a făcut totdeauna să roșesc, nu s-a potrivit. Această consecvență în viață i-a îngăduit să trăiască o mare libertate interioară, să nu se lase amăgit de aparențele unui bigotism îngust și fără conținut, să-i înțeleagă pe ceilalți, să-i respecte.

Pe acea vreme mi se părea firesc să fie fiecare astfel. Niciodată nu mi-a trecut prin cap că această fermitate, acest curaj modest și liniștit dovedeau un caracter de excepție. Datorită lui, am crezut că oamenii sunt toți buni, demni de încredere. Datorită lui, opinia mea despre specia umană era superlativă și mă simțeam mică, neînsemnată, nedemnă chiar, de prietenia multora.

Pentru mine, felul de a fi al tatei era, cum ar spune Ortega y Gasset, o ocurență. N-avea cum fi altfel și nici nu gândeam că ar fi putut fi altfel. Așa cum dimineața, când ieși din casă, nu te întrebi dacă în fața ușii găsești trotuarul, strada, la locul lor, sau dacă nu cumva au dispărut peste noapte. Ele trebuie să fie acolo, sunt acolo.

Credea ce spunea și spunea ce credea. Și aplica cu strictețe și exactitate ceea ce credea.

După ani, când am ieșit din mediul meu familiar și am cunoscut de aproape alte feluri de oameni, am început să înțeleg diferența uriașă care poate exista între ei. A fost pentru mine un șoc teribil și o dezamăgire care n-a luat sfârșit și nu va lua decât odată cu moartea.

Abia atunci mi-am dat seama ce fel de om era tata. Cu totul și cu totul ieșit din comun, de o inteligență și putere de muncă rare, dar mai presus de orice, de o voință fermă de a trăi intens și intrinsec normele creștine, preceptele morale, tradițiile Bisericii, în timpul și printre contemporanii săi, prezent și actual. Cred că această capacitate de actualizare în mentalitatea secolului a cuvintelor Evangheliei, această aducere a sacralului în cotidian, seriozitatea și responsabilitatea cu care a îndeplinit menirea, nu numai de dascăl, dar și de preot, l-au făcut să devină personalitatea de neuitat, care i-a impresionat pe toți cei ce l-au cunoscut.

Iar pentru mine, pentru noi, care am avut norocul să-i fim apropiați, a însemnat formarea convingerii că sunt anumite lucruri în viață cu care nu se glumește, care trebuie luate în serios, indiferent de haina pe care o porți, de preot sau mirean. Și pierderea lui pentru noi e cu atât mai ireparabilă, cu cât numărul celor care cred astfel nu e deosebit de mare...

Nici nu e de mirare, că astfel fiind, o mulțime de oameni îl căutau zilnic. La noi era ca la gară. Totdeauna venea sau

pleca cineva: studenți, călugări, maici, cunoscuți și necunoscuți, care auziseră de el și voiau să-l cunoască. Avea timp pentru toți. Mama protesta deseori: „Nu-l cunoști, nu știi cine e și de ce a venit. Nu mai sta așa de vorbă chiar cu orice necunoscut. Cine știe ce urmărește!" Din păcate a avut dreptate. Tata știa și el că are dreptate, dar spunea: „Nu pot să nu-l primesc. Sunt preot."

Vara mergeam la Vlădeni și ne plimbam „deasupra gării". Societatea veselă de odinioară nu mai era. Singurul pe care-l mai vedeam din când în când era inginerul Pop. Îmbătrânise, dar era tot frumos și aducea din ce în ce mai bine cu Gary Cooper. Cutele de pe frunte i se adânciseră și îngrijorarea i se vedea scrisă pe chip.

Între timp, tata fusese de câteva ori numit președinte la examenul de diplomă al seminarului de maici de la Hurezu. Maica Mihaela, stareța, fusese colegă de clasă cu mama și rămăseseră bune prietene. Venea deseori pe la noi și înainte și după ce se călugărise. Mi-era foarte dragă cu felul ei deschis și direct de a fi. Spunea lucrurilor pe nume, fără ascunzișuri, fără prefăcătorii.

Câteodată tata o lua și pe mama care era bucuroasă s-o vadă pe vechea ei prietenă. Mai târziu am fost și eu odată. Împreună cu tata am cutreierat împrejurimile în lung și lat. Am vizitat Peștera Sfântului Grigore, cula de la Măldărești și am ajuns până la Polovragi. Ce zonă încântătoare! Portul localnicilor amintea pe cel de la Săliște. Am intrat în peșteră și tata abia a așteptat să iasă iar la aer. „Groaznic să nu vezi lumina soarelui!" spunea după aceea. „Cu adevărat, iadul trebuie să fie un loc al întunericului!"

O parte a vacanței o petreceam la Sibiu și primul drum îl făceam totdeauna la cimitir. Mama începea să plângă, tata își scotea pălăria și săruta crucea. Apoi rămânea în picioare, drept, nemișcat, cu ochii împăienjeniți, privind undeva într-un dincolo, inaccesibil pentru ceilalți.

Uneori ne repezeam până la Săliște la părintele Isac, un om mărunt de statură, molcom și blând, care se lumina la chip când ne vedea. Doamna Isac începea să plângă și spunea: „Bine c-a dat Dumnezeu să vă văd. Începusem să-mi pierd nădejdea c-o să mai ajungeți! Nu pot pentru nimic în lume

să înțeleg de ce veniți atât de rar! Doar aici sunteți acasă!" Așa și era. La ei eram ca acasă și petreceam câteva ore pline de bucurie și însuflețire. Fiecare se străduia să povestească, să spună cât mai mult și la plecare aveam toți ochii umezi. Promiteam că la anul o să stăm mai mult. Cu ferma intenție de a ne ține promisiunea. Apoi cine știe ce mai intervenea și iar treceau doi, trei ani până ne vedeam.

Dar mai presus de orice loc frumos pe lumea asta era pentru tata satul lui, Vlădeniul cel iubit. „Nicăieri nu-i frumos ca aici", spunea el seara (pentru a câta oară?), în timp ce se plimba prin curte admirând Măgura.

Babu și tușica îmbătrâniseră. Pierduseră totul. Până când au avut pământul, s-au descurcat. Apoi a venit colectivizarea. Satul s-a cufundat în sărăcie. Tușica a transformat curtea într-o grădină de zarzavat. A plantat viță de vie pe zidul casei și a început după un timp să recolteze struguri: mici, negri, tămâioși și dulci. Făcea vin și-l vindea. Era bun, parfumat și nu avea cât ar fi putut să vândă.

Rareori am văzut un om care să muncească atât. S-a zbătut cu o perseverență extraordinară, fără să se plângă niciodată și a reușit să se țină la suprafață. A fost totdeauna curajoasă, modestă, cu zâmbetul pe buze. Deși era străină de sat, vlădărenii o considerau de-a lor. Mereu venea cineva să ceară sfat, ajutor, mângâiere. Toți o iubeau afară de sora tatei și de fetele ei, după cum am mai spus: „Pleacă de aici, venetico, nu-i curtea ta..."

Atunci tușica plângea și tata se supăra foc. Își iubea nespus rudele și suferea când vedea asemenea manifestări de ranchiună și răutate gratuită. Până la moarte a încercat să treacă cu vederea, să atenueze, să șteargă cu buretele fel de fel de izbucniri și vorbe fără socoteală, cu care o loveau pe mama, pe noi, pe el chiar, în speranța că se vor potoli. Zadarnic.

Tata trimitea lunar bani fratelui și cumnatei, cu care-și acopereau din nevoi. „Suntem fericiți că vă avem", spunea ea. „Ce fac alți bătrâni, care nu mai au pe nimeni să-i ajute?"

Dumnezeu știe câte drame s-au petrecut în gospodării odinioară înfloritoare și care acum se părăginiseră. Satul s-a pustiit treptat, tineretul a plecat la oraș. Curțile au rămas goale, năpădite de buruieni. Ici colo, câte un bătrân își târa pașii

prin ograda părăsită, așteptându-și sfârșitul, în cea mai neagră mizerie.

Tragedia a fost cu atât mai mare cu cât, odată cu ei, s-a pierdut o întreagă lume, cu tradițiile, cu obiceiurile ei, un mod de viață. A dispărut conștiința înrădăcinării în pământul moștenit de la generațiile anterioare, au dispărut valorile absolute, tot atâtea legi de comportare, de existență, o *Weltanschauung*, care menținuse vreme de secole vâna vitală a satului românesc.

Acesta era, cel puțin în Ardeal, unde l-am cunoscut mai bine, o societate închegată, care funcționa ca stimulent dar și ca frână atunci când era cazul. Satul aproba, sancționa, îndrepta. Nimeni nu era singur, se trăia într-o comunitate-comuniune care dădea siguranță, sprijin.

Vremurile absurde, de coșmar, prin care a trecut, au distrus această bună așezare, această cristalizare care, vreme de secole, a asigurat existența neamului. Satul a devenit o entitate amorfă, pendant al orașului, al foburgului, cu anonimitatea sa periculoasă. Evoluția, mai degrabă involuția dureroasă a început încă din anii cincizeci. Nu era greu de ghicit direcția în care se mergea și tata era foarte preocupat de o asemenea situație. Se întreba mereu unde se va ajunge, la ce haos total și distructiv. Nimeni nu putea prevedea, așa cum arătau lucrurile, că, într-un viitor nu prea îndepărtat, ele se vor îndrepta iarăși. Era foarte pesimist și nemulțumit. Credea că Biserica ar trebui să facă mai mult pentru a evita această degringoladă morală. Spunea: „Atâtea secole, preoții au păstrat credința în popor și, implicit, identitatea națională. Faptul că, trecând prin atâtea vitregii ale istoriei, prin atâtea încercări de desființare a etnicității românești, aceasta s-a păstrat intactă, se datorește în bună măsură preoților, care nu s-au mulțumit să predice în fața altarului, ci, prin autoritatea lor morală, au ținut trează conștiința națională a poporului."

Evident, în momentele grele prin care trecea țara, o activitate apologetico-pastorală ar fi fost imposibilă. Noi, cei mai în vârstă, care am apucat acele vremuri de teroare, știm câți preoți au plătit convingerile lor ferme cu viața sau cu ani grei de temniță. Cifra oficială se ridică la peste zece mii. (De mirare este însă faptul că nicăieri nu se menționează acest

lucru. Se vorbește pretutindeni despre martirii din sânul tuturor celorlalte confesiuni, categorii sociale etc. Despre cei peste zece mii de preoți ortodocși, dintre care numeroși au murit în carcerele comuniste, nu se aude nimic. Citesc articole scrise de unii intelectuali români chiar și în ziarele din Occident. Da, Biserica ortodoxă a pactizat cu comuniștii, spun unii dintre ei. Dar uită că Biserica nu este formată numai dintr-o anumită ierarhie. Nici din niște oi negre, cazuri singulare, ce până la urmă sunt sancționate nu numai de opinia generală, dar chiar de ei înșiși. Biserica este compusă din toți slujitorii ei, până la cei mai modești. Ea este alcătuită din cei peste zece mii de preoți martiri uitați. Din slujitorii smeriți, anonimi ai Bisericii, care n-au schimbat meseria devenind contabili, profesori sau chiar cadre de partid, cum, vai, s-a mai întâmplat deseori în alte confesiuni, ci au menținut-o în acele vremuri de restriște ca pe unul dintre puținele refugii ale sufletului omenesc, torturat de spaime și incertitudini. Onestitatea celui ce scrie asupra unei teme, oricât de importantă sau de lipsită de importanță i s-ar părea, constă în a se informa mai întâi asupra ei și a înțelege că abordează un domeniu în care amatorismul sau diverse interese ușor de ghicit n-au ce căuta. Altfel se pot trage concluzii care pun semne de întrebare asupra integrității și seriozității acestuia.

Fără îndoială au existat și cazuri de pactizare cu puterea politică. Dar aceasta s-a întâmplat și se întâmplă la nivelul tuturor ierarhiilor. Iar cei care emit concluzii ce n-au nimic comun cu realitatea, ștergând cu buretele aroganței și al doctei lor ignoranțe peste cei două mii de ani când Biserica a fost modalitatea de rezistență, nu numai națională, dar și spirituală a poporului nostru — ceea ce iarăși se uită — și sapă la rădăcinile identității lor naționale, își fac lor înșiși un prost serviciu. Pentru că cei ce-și murdăresc singuri cuibul sunt rău priviți într-o societate care cultivă seriozitatea cuvântului scris și ridică mari semne de întrebare asupra caracterului cât și calității lor de adevărați cărturari.

Surprinzător este însă faptul că nici o voce din sânul Bisericii nu se ridică pentru a restabili niște adevăruri, de dragul adevărului...)

Spunea tata că modul de existență al preotului poate fi un exemplu pentru credincioși, pentru cei care îl cunosc. E o activitate pastorală tacită, singura posibilă în asemenea împrejurări, însă foarte eficientă. Ea stimulează ancorarea nu numai în credință, dar și în valorile morale universale, fără de care spiritualitatea unui popor nu poate fi concepută.

De aceea, prețuia foarte mult preoții care prin felul lor de a trăi constituiau un exemplu benefic pentru cei din jur. Ținea foarte mult la părintele Vișoiu, de la biserica Răzvan, model de cinste și devotament, modest și integru, care însuflețise bisericuța părăginită. Nu avea voce de operă, slujbele pe care le făcea nu erau spectaculoase. Liturghia celebrată de el avea har, căldură, deschidere spre transcendent. Ieșeai din biserică înălțat, refăcut, înseninat, mai aproape de Dumnezeu.

Cu multă afecțiune vorbea tata de un fost student de al lui de la Sibiu, părintele Miron Mihăilescu din Ocna Sibiului, un om și un preot admirabil, care cu perseverență și smerenie îndeplinea chemarea de îndrumător al sufletelor. În pofida piedicilor și adversităților de tot felul. Așa înțelegea el preoția și nu ca pe exercitarea unei meserii, mai mult sau mai puțin rentabile.

De atunci s-au schimbat multe. Viața s-a schimbat și e firesc să fie astfel. Trecutul nu se întoarce, indiferent dacă simțim pentru el repulsie sau nostalgie. Nimeni nu mai răsuflă ușurat seara, pentru că a trecut ziua fără să fie „luat", sau că a trecut noaptea fără ca cineva din casă să fie „ridicat". Nimeni nu mai stă cu geamantanul pregătit sub pat, cum făceau părinții noștri. Viața a câștigat în siguranță. Oamenii se obișnuiesc treptat cu realitatea drepturilor lor. Nu se mai văd jucării ale bunului plac, ale capriciilor unei dictaturi.

Întrebarea care se pune acum, pentru noi toți: știm într-adevăr să beneficiem de acest drept la liniște, la siguranță, la conștiința de sine? Ce facem cu el, cu viața noastră? Treptat, omenirea bolnavă se reînsănătoșește din boala oprimării și a terorii. Se reînsănătoșește oare cu adevărat și din maladia la fel de periculoasă a abdicării de la un anume stil de viață, de la valorile morale, aruncate peste bord, așa cum, în momentul naufragiului, arunci totul peste bord numai ca să scapi cu viața? Cu ce înlocuim spaima, sentimentul cumplit

al umilirilor pe care le-am suferit atâția ani grei? Acel al „capului ce se pleacă, sabia nu-l taie", adevăr amar, pe care popoare întregi l-au trăit ca singur mod posibil de viață?

Sunt întrebări care ar trebui să preocupe mai mult. Altfel, convalescența omenirii riscă să rămână aparentă, la suprafață, în timp ce răul continuă să roadă substanța însăși a valorii umane. Cred că, în primul rând, îndrumătorii spirituali ar trebui să pună aceste întrebări, cei care au audiență la oamenii obișnuiți, ca mine și ca tine, cei a căror voce se poate face auzită mai clar, mai pregnant. Întrebări concrete, dureroase și nu perorări fără conținut, regizate cu îndemânare, pentru a sublinia „cuvioșia" de proastă calitate care înșală bietele suflete setoase de transcendent. Este un timp al marilor personalități, al exemplelor efective, care să deschidă perspective, un timp al modelelor și idealurilor.

Și este un timp al amintirilor, al comparațiilor, ca să nu uităm niciodată cât de fragil e echilibrul existenței noastre... Ca să nu uităm acele jertfe modeste, acele personalități mari cu adevărat, mari după criteriile veșniciei și nu ale noastre, care au rămas, au vrut să rămână departe de goana după publicitate, departe de admirații lipsite de simțul măsurii. Care cu smerenie și dăruire de sine au stat în fața altarului, atunci când asta însemna deja a trăi periculos, care au păstrat cu prețul libertății lor niște oaze de reculegere și mângâiere, unde știam că putem, măcar pentru câteva clipe, să ieșim din infernul cotidian. Unde se deschidea o fereastră către speranță și către certitudinea că *homo* nu e totdeauna *homini lupus*. Că mai există blândețe, reculegere. Unde, ca și în alte momente de răscruce, s-au menținut valorile caracteristice ale noastre, potrivite cu sufletul și firea noastră. Ca să nu ne lăsăm furați de formalisme bătătoare la ochi, dincolo de care flutură doar vidul, lipsa de conținut, criza de identitate și de conștiință, ipocrizia ridicată la stil de viață, răceala, insensibilitatea.

Ne-am deprins să „cugetăm pe Dumnezeu deistic — din efectele fostelor Lui lucrări și-L simțim panteistic — ca lucrări suspendate sau emanate din cine știe ce forță impersonală — dar nu-l simțim personalistic (...) Cât de greu și de rar ajungem să ne facem din rugăciunea noastră chiar o convorbire

cu Vecinul nostru Dumnezeu..."[1], așa cum au făcut-o, generații după generații, cei cărora le datorăm însuși faptul că suntem.

Lipsind comuniunea de persoană, reducem relația cu Dumnezeu la o constatare a unui „Hrist încercuit de vid"[2]. Prin aceasta lăsăm să intre în viața noastră golul pe care-l considerăm progres, civilizație. Deschidem zăgazurile unei existențe hibride, copiind atitudini care nu ni se potrivesc, cucernicii de gesturi teatrale, pietisme siropoase, uitând că ochii ridicați mieros spre cer nu maschează decât insuficient intoleranța, indiferent dacă ea generează autodafeuri sau negarea însăși a esenței naționale...

În mod paradoxal, se putea vorbi și atunci de o stabilizare, de o reașezare, chiar dacă malefică. Și în acele vremuri de tristă amintire lucrurile începeau să capete o patină de normalitate. Noua clasă conducătoare acumulase puterea absolută. Se intra într-un soi de obișnuit, la fel de dur ca și perioada inițială, dar cu mai puține frământări. Ne deprinsesem cu teroarea cea de toate zilele. Învățasem lecția. Nu vorbeam ce și unde nu trebuia, cu cine nu trebuia și atâta timp cât respectai regulile jocului, erai lăsat în pace. Cei care avuseseră de plătit pentru trecutul lor plătiseră. Cei care, ca tata, erau dușmani potențiali pentru că se ridicau deasupra mediocrității generale și credeau în altceva, erau priviți chiondorâș, cu neîncredere.

La Institut, unii îl numeau în continuare „misticul", „buricarul", ceea ce nu putea fi pricină pentru simpatia autorităților. Se intra într-un fel de *statu quo*, așa ca atunci când vânătorul așteaptă cu răbdare să iasă vânatul din ascunzătoare, să comită cea mai neînsemnată imprudență...

Între timp boala de plămâni a mamei s-a reactualizat. Apăruse un medicament nou, streptomicina, și aveam mari speranțe că ea va rezolva totul. A stat o vreme la Sibiu, la sora ei. Tata era convins că reîntoarsă în ambianța familiară pe care n-o putea uita, factorul psihic va avea de spus un cuvânt hotărâtor la însănătoșire. Apoi rămăsese la Vlădeni, la lapte

[1] D. Stăniloae, *Ortodoxie și românism*, p. 111, Ed. Albatros 1998.
[2] *Idem*, p. 67.

proaspăt și aer curat. Se simțise mai bine și venise acasă. Dar tusea nu-i trecea.

Nu mai aveam pe nimeni să ne ajute. Nu pot să spun că tata și cu mine ne-am descurcat strălucit în acea perioadă. Fierbeam cartofi, îi curățam, apoi îi răsturnam în tigaie împreună cu o conservă de carne. În zilele de post cartofii rămâneau singuri, fără tovărășie. Alternativa era pâine cu margarină și măsline.

Când mama s-a întors acasă, am fost fericiți. N-o lăsam să facă mare lucru. Tata preluase cumpărăturile, eu trebăluiam prin casă cum puteam. Dar era bine s-o avem alături, blândă, modestă, iubitoare. Ne întorceam fiecare, de la școală, de la Institut și ea era acolo, asculta ce-i povesteam, ce se mai întâmplase, ne descărcam sufletul. Am avut pom de Crăciun și mama a colindat ca totdeauna *Nașterea Ta, Hristoase,* ceea ce ne dădea sentimentul clar de sărbătoare. După aceea a venit finul Coman de la Brașov și a stat câteva săptămâni la noi ca să-și dea ultimele examene de doctorat. Era un om inteligent, cu ochi albaștri, sclipitori și sprinteni. Stăteam până seara târziu de vorbă, niciodată nu se epuizau subiectele de discuție și ne simțeam fericiți, ca atunci când toți membrii familiei se reîntâlnesc la sărbători. În ultimele zile a venit și tanti Ica, soția lui, ca să participe la conferirea solemnă a titlului de doctor. S-a făcut apoi masă mare, cu toți profesorii, la noi în casă. De mirare cum de încăpuseră în atâta strâmtoare.

Ce bine era! Ce lucru minunat să nu mai fii singur! Uitasem și spaima cu care mă duceam în fiecare zi la școală. Liceul nostru devenise liceul Zoia Kosmodemianskaia, în care învățau fetele tuturor demnitarilor și miniștrilor. Eram colegă cu fiica Anei Pauker, a lui Gheorghe Apostol și a altor mărimi. Trebuie să spun că nu ele ne-au pricinuit necazuri. Erau discrete, nu se amestecau în mâncătoria ce începuse să înflorească, asemenea unei plante veninoase. Erau alte colege, cele care doreau să se distingă, „să ajungă", care tăiau în carne vie, ne aruncau în față epitete ca „dușmani de clasă", „odrasle burgheze", „exploatatori ai poporului muncitor".

E greu de crezut, dar la vârsta adolescenței romantice care visează sub razele lunii, apăruse o atmosferă de delațiune,

de incredibilă densitate a dușmăniei și a urii... Ce imense resurse de adaptare, de prefăcătorie, de cădere în ultima expresie a răutății are sufletul omenesc, încă din copilărie. Cât de ușor leapădă învelișul subțire al gentileței și al generozității, atunci când astfel se poate parveni mai sus pe scara socială!

În ceea ce privește profesoarele noastre, majoritatea, simțeam, erau la fel de terorizate ca și noi. Cu unele excepții. Dar aceste excepții erau teribile. E greu să nu-ți fie frică dacă faptul că n-ai știut să faci un exercițiu la matematică îți aduce epitetul de „trădător de patrie", de „dușman al poporului, care n-are ce căuta printre odraslele oamenilor muncii", care „înveninează ca un măr putred printre cele sănătoase, sufletul curat al tineretului". E greu de crezut, dar am trăit asemenea momente. Și am auzit asemenea fraze!

Printre cele mai bune amintiri le păstrez celebrei domnișoare Marini, care ne-a fost profesoară de matematică în ultimii ani. Severitatea dreaptă și caracterul ei integru ne-au făcut s-o iubim și s-o admirăm.

De asemenea profesoarei noastre de limba rusă, doamna Sârin. Fusese trimisă de la Moscova, unde deținea o catedră universitară, pentru a organiza învățământul de limbă rusă în România. Rareori am auzit lecții mai frumoase, mai inteligente, mai pline de informații, deși limba era grea și o priveam cu o neplăcere și antipatie ușor de imaginat. Iar bătrâna doamnă Sârin, care părea mai degrabă o babușcă într-un sat uitat din fundul Siberiei, era omul cel mai gentil, mai cumsecade și mai afectuos cu putință, care ne-a ajutat și apărat cu toată inima. Nu e curioasă viața?

Am ajuns deci la sfârșitul anilor de liceu. Aș fi vrut să mă înscriu la Conservator. În acea vară, dintr-o neatenție stupidă m-am tăiat la deget. Asta însemna un număr de săptămâni în care nu puteam exersa. Ar fi trebuit să stau un an acasă, ca să mă pot pregăti pentru examenul de admitere. Amândoi, atât tata cât și mama, nu s-au împotrivit. „Dacă vrei, foarte bine, așteaptă un an. Numai că vezi, vremurile sunt nesigure, cine știe ce se poate întâmpla, ce mai vine pe capul nostru. Ar fi bine să-ți faci o carieră sigură, ceva științific, ca să găsești totdeauna un post. Și asta cât mai curând!"

Aveau dreptate. Deci m-am hotărât pentru științele exacte. Pe acea vreme examenul de admitere se dădea spre toamnă așa că am avut timp de pregătire vreo două săptămâni.

Când s-au dat rezultatele, mi-a fost frică să mă duc. Era seara târziu, după zece, când s-au pus listele. Toți trei ne plimbaserăm în lung și în lat prin fața facultății, așteptând. Apoi s-a produs rumoare, mulțimea care aștepta s-a năpustit spre afișier. Mama și cu mine am stat deoparte, pe celălalt trotuar. S-a dus tata și a întârziat destul, până a putut răzbi. Eram sigură că nu intrasem și că tata nu venea fiindcă nu știa cum să-mi comunice vestea neplăcută. Apoi a apărut. Radia: „Bravo, Lidia, ai intrat! Și încă foarte bine. Am întârziat fiindcă te-am tot căutat de la jumătatea listei în jos. Nu te-am găsit și-mi închipuiam că nici nu ești printre admiși. O doamnă care găsise numele băiatului ei pe listă m-a întrebat ce nume caut. S-a uitat la începutul listei: «Părinte, uitați, fiica Dumneavoastră e chiar sus de tot, a treia admisă!»"

Ne-am bucurat. Totuși, fericită n-am fost. Am regretat mereu faptul că părăsisem muzica. Fizica și matematica mi-au plăcut, le-am studiat cu tragere de inimă, ele disciplinează gândirea și conferă o structură logică, rațională. Fără îndoială, pentru timpurile grele care au urmat, am avut noroc cu meseria mea, datorită căreia am putut supraviețui în anii cât tata a lipsit dintre noi. Și mi-a folosit și după aceea...

Dar inima mea a rămas între paginile concertelor lui Mozart.

După reforma învățământului, catedra de ascetică și mistică se desființase. Tata a primit o catedră de dogmatică și simbolică pentru doctoranzi.

Manualele de dogmatică existente erau vechi, depășite. Așa cum am spus, un colectiv de profesori de dogmatică, din care făcea parte și tata, a întocmit o dogmatică apărută după arestarea lui în 1958. Însă dorința lui era să scrie un mare tratat, o dogmatică cuprinzătoare, acum după ce pătrunsese în miezul scrierilor Sfinților Părinți. Deci a început să mediteze la felul cum s-o scrie.

Inițial a conceput-o ca pe un curs pentru doctoranzii săi. Ulterior, aceasta a căpătat amploarea care i se cunoaște, devenind o operă vastă, în trei volume și depășind cu mult

caracterul unui curs cu scop exclusiv didactic. A lucrat mulţi ani. Ea s-a putut tipări de abia în 1980 şi a devenit un tratat de referinţă în teologia dogmatică, tradus în germană, în engleză (în prezent se lucrează la o traducere în limba italiană şi se retipăreşte în Statele Unite), care se citeşte pretutindeni cu acelaşi interes ca şi în original. Ea constituie subiectul tezelor de doctorat ale unor studenţi ai universităţilor germane. Se scriu lucrări şi se fac simpozioane dedicate ei. Ediţia în limba germană e epuizată şi se proiectează scoaterea unei a doua ediţii.

Nume de prestigiu ale teologiei occidentale au semnat recenzii şi analize elogioase. Există un mare interes pentru gândirea reflectată în ea, gândire care aduce experienţe inedite de trăire religioasă, dincolo de limitele şi deosebirile confesionale.

Evident, cum se întâmplă în cazul oricărei traduceri, există anumite dificultăţi de înţelegere, mai cu seamă datorită conţinutului foarte dens şi bogăţiei de expresie a limbii române. Cu numeroasele ei sinonime, fiecare reflectând altă nuanţă, e greu de găsit echivalente absolut corespunzătoare. Numai cine a încercat să traducă din româneşte, mai cu seamă texte cu caracter spiritual, ştie de ce dificultăţi se izbeşte.

(De curând am avut o întrevedere cu teologul german Michael Weber, care pregăteşte o lucrare de doctorat asupra gândirii dogmatice a lui Stăniloae. El mărturisea cât de greu a fost să găsească termenul corespunzător cuvântului „minte". Nu e nici *ratio*, nici *raison*, nici *Vernunft*, nici *Verstand*. Tata sublinia deseori unicitatea acestui cuvânt, care îşi găsea un echivalent aproximativ doar în limba greacă. Acelaşi lucru îl mărturisea şi teologul german, care era bucuros că tata dădea deseori în cartea sa şi termenul grecesc νοῦς, ceea ce i-a permis o mai bună înţelegere.

Există şi alţi termeni în limba română cărora cu greu li se găsesc echivalente. De exemplu, „om duhovnicesc", care e altceva decât „duhovnic" [*Beichtvater*]. Ne-am străduit mult să găsim împreună un corespondent în limba germană pentru această expresie şi n-am găsit.)

Dar în afară de activitatea sa la masa de scris, tata s-a preocupat cu multă solicitudine de studenţii săi. I-a sprijinit, i-a

ajutat cu devotament și interes plin de afecțiune, cu încrederea și generozitatea lui caracteristice. Le corecta lucrările, le dădea sugestii, bibliografie, cărți. Venea fericit acasă dacă știau la examen: „Ai văzut! Eram sigur că se prezintă bine! E talentat și o să facă treabă!" Mai târziu, când a devenit posibil, s-a străduit să le obțină burse în străinătate și i-a trimis la studii. Scria scrisori de recomandare profesorilor pe care îi cunoștea, rugându-i să îi ajute, să le înlesnească studiul în mediul necunoscut. Mulți dintre foștii lui studenți îi datorează totul.

Veneau și alți tineri intelectuali, istorici, medici, absolvenți ai Facultății de filozofie. Se discuta teologie, literatură. Se vorbea de Lossky, de Berdiaev, de Dostoievski, de Huxley. De regulă însă, după ce se făceau câteva referiri la Sfinții Părinți, tata începea să vorbească despre învățătura lor. Mai cu seamă Sfântul Maxim îi era foarte drag și ascultam ore întregi cuvintele lui. Ședea pe fotoliu, cu capul ușor aplecat într-o parte, cu ochii întredeschiși și vorbea. Nu știam cum trece timpul. Din când în când i se punea o întrebare, tata răspundea și apoi dezvolta tema. Într-un târziu tinerii plecau și săptămâna următoare sunau din nou la ușă.

După ce a fost arestat, a fost anchetat cu o deosebită insistență asupra câtorva dintre ei, care erau pe punctul de a face cariere pline de succes.

Tata n-a spus absolut nimic. Da, îi cunoștea vag, îi întâlnise întâmplător, nu, la el nu veniseră niciodată. „Nici «ei» nu știu chiar tot", ne-a povestit el odată. „Dacă poți să reziști, dacă nu te lași intimidat, nu implici și pe alții."

Persoanele respective n-au avut nimic de suferit, au mers netulburate pe drumul lor și, bineînțeles, nu ne-au mai frecventat. Nici după ce tata s-a întors din închisoare. Pentru situația lor socială și politică era compromițător să mergi în casa unui fost deținut politic. Cred că nici n-au știut vreodată cât aveau de mulțumit tăcerii tatei. De abia după schimbarea timpurilor și-au reamintit de el. Iar după moartea lui, când am cerut unuia dintre aceștia ajutorul — era vorba de ceva cu totul neînsemnat, care nu l-ar fi afectat în nici un fel — m-a refuzat, scurt și cuprinzător. S-au găsit alți oameni, necunoscuți până atunci, care au fost alături de noi.

Atunci când tata a fost arestat, unii dintre ceilalți arestați n-au rezistat la interogatorii și au mărturisit, după cum se spunea pe acea vreme, ce-au făcut, ce n-au făcut și ce nici nu le-ar fi trecut prin minte să facă. Astfel că și în acel lot, ca și în altele, au intrat persoane cărora nu li se putea reproșa nimic. Asta n-avea nici o importanță însă. După cum ne-a spus avocatul în ziua procesului, după ce i se permisese să vadă câteva clipe dosarul tatei: „E nevinovat, o să ia cinci ani". Așa a și fost.

Tata nu i-a ținut niciodată de rău și nici nu le-a reproșat vreodată nimic. Metodele de anchetare erau prea draconice, pentru a nu înfrânge rezistența omenească: N-au rezistat popoare întregi, darmite indivizi în parte. Mai curios mi se pare că astăzi persoane care în toată acea perioadă au stat comod și la adăpost, în țară sau în străinătate, au început, după schimbarea vremurilor, să dea lecții de curaj celor care au trăit infernul. Ei sau alții, care și-au plătit libertatea și liniștea cu concesii de toate felurile, acuză pe ceilalți de lașitate. E foarte ușor să stai la căldurică, după sobă și să învinuiești de lipsă de îndrăzneală pe cei prinși în mijlocul uraganului.

E o problemă foarte delicată, cea de a stabili vini și culpabilități. Cred că ar trebui să atârne în cumpăna judecății situațiile foarte complexe la care oamenii au fost puși de către istorie să facă față. Evident, nu sunt de scuzat cei care cu ajutorul delațiunii au dobândit posturi înalte, situații strălucite. Și, din păcate, au fost mulți din aceștia. Nu cred că trebuie puși în aceeași categorie cu cei ce au fost siliți să mănânce excremente omenești, cărora li s-au frânt oasele în bătaie, care au suferit fel de fel de torturi și care au ajuns astfel la limita durerii. Nu e născut oricine pentru a fi erou sau martir. Cred că aprecierea lașității sau curajului ar trebui lăsată pe seama celor ce știu ce a însemnat acea suferință și nu pe seama celor care au ținut și țin de departe, din afara oricărui pericol, lecții de „demnitate". În sfârșit, istoria și, mai presus de toate, Dumnezeu vor judeca. Dreptatea absolută e o floare care nu înflorește printre oameni...

Oricum, tata nu a venit din pușcărie nici înrăit, nici animat de dorințe de răzbunare, ca atâția alții. Nu se poate contesta că aveau și aceștia dreptate. Dar el a venit la fel de senin,

de liniştit, de împăcat cu sine şi cu ceilalţi, precum plecase. Ne povestea unele lucruri, dar cu detaşare. Iertase totul.

Vorbea despre unul dintre gardieni, deosebit de crud cu ei: „Era de o răutate diabolică, îi făcea plăcere să ne chinuiască. Ce om nefericit!" Sau de unii tovarăşi de cameră: „Vai, vai, erau mai răi decât gardienii! Ce trebuie să fi suferit, ca să ajungă în halul ăsta!" şi clătina din cap cu milă.

Cel mai des povestea de oamenii minunaţi pe care îi întâlnise acolo, câtă încredere dobândise în natura omenească după ce cunoscuse unele persoane excepţionale despre care şi-a amintit cu duioşie toată viaţa. Dar despre asta am să povestesc mai încolo.

În vara anului 1953 mama s-a îmbolnăvit din nou. Tuşea până la leşin, avea tot timpul febră şi ajunsese ca o umbră. Tata a dus-o la toţi doctorii. Toţi au spus acelaşi lucru: cavernă.

A fost mai întâi internată la o secţie a Spitalului Filaret, care se găsea în vecinătatea crematoriului. Astăzi, acea clădire cu balcoane de lemn nu mai există. I se făcea un tratament cu streptomicină şi pass, medicamente minune, după cum se spunea, care se descoperiseră de curând. Nu s-a putut constata nici o îmbunătăţire. Tata mergea în fiecare zi la ea, chiar de două ori pe zi. Pe mine nu mă lăsau să o vizitez decât o dată la câteva zile şi atunci scurt. Se temeau de o contaminare. În familia noastră muriseră deja de tuberculoză fiul lui Babu, Gică şi o altă verişoară de la Sibiu, fiică a unchiului Ilie.

„Nu veni", mi-a spus mama. „Sunt mai liniştită. Mă bucur mai mult să nu te văd în fiecare zi în mediul plin de microbi de aici." Deci mergeam la două, trei zile şi după vreun sfert de oră mă trimiteau acasă.

Viaţa noastră devenise un coşmar. Aşa era, desigur, iadul. Să n-ai nici o speranţă, să nu vezi nici o ieşire din disperarea în care te afli. Tata se plimba întruna. Se aşeza la birou, se ridica imediat şi se plimba cât era casa de mare. Dormitorul era prea neîncăpător. Uneori îl surprindeam îngenuncheat în faţa icoanelor. Atunci ieşeam pe vârful picioarelor şi închideam binişor uşa. Apoi pleca la spital. Venea acasă, se ducea la cursuri şi iar la spital. Acasă se plimba în lung şi în lat şi pleca la spital.

În cele din urmă, profesorul Nasta, directorul spitalului, pe care tata îl cunoștea mai de mult, i-a spus că ultima speranță e operația. Trebuia să i se taie câteva coaste și astfel să fie eliminată caverna. Din fericire la Spitalul Filaret exista un mare chirurg, doctorul Cărpinișan, care făcea asemenea operații. Venise de la Brașov, unde operase, printre primii, pe inimă și avea o reputație extraordinară.

În alte vremuri, doctorul Cărpinișan ar fi căpătat o faimă internațională, așa cum merita și ar fi rămas, alături de alți mari chirurgi, în istoria medicinii mondiale. Câteodată soarta e cu adevărat nedreaptă!

Tata îl cunoștea încă de la Brașov. S-a dus la el și Cărpinișan a confirmat diagnosticul. Da, altă soluție nu exista.

— Părinte profesor, șansele vindecării sunt foarte mari.

— Există și riscuri? a întrebat tata.

— Fără îndoială, operație fără riscuri nu există. Dar, repet, șansele vindecării sunt foarte mari.

— Cât de mari?

— Dac-aș spune sută la sută aș minți, a replicat chirurgul. De obicei o asemenea operație nu comportă riscuri deosebite și după aceea doamna va fi sănătoasă. Fără operație însă, mai mult de câteva luni nu mai rezistă.

Tata a venit acasă și mi-a relatat convorbirea cu chirurgul.

— Ce să facem? Să-i spunem mamei adevărul? Trebuie să știe și ea care e starea ei. Pe de altă parte, adevărul medicilor e foarte brutal... Cum să-i spui că altfel nu mai are decât câteva luni...

Am discutat toată noaptea. Până la urmă am fost amândoi de părere că mama trebuia să hotărască singură. Să încercăm s-o convingem să se lase operată, dacă n-ar vrea de la început. Și despre cele câteva luni să-i spunem mai pe ocolite...

Mama a ascultat fără să clipească tot ce i-am spus cu menajamente. Știa mai bine ca noi care era starea bolii ei, deși toți încercaseră s-o cruțe, și că operația era singura șansă. Deci a acceptat de îndată.

Aceasta trebuia făcută în două faze. Înainte de Crăciun a fost mutată la Filaretul mare și după Bobotează operată prima oară.

Îndată după operație doctorul Cărpinișan i-a spus tatei: „Părinte Profesor, fiți liniștit. Doamna se va face bine, o să fie perfect sănătoasă. Îi garantez încă douăzeci de ani."

A avut dreptate. Mama a trăit mai bine de treizeci de ani după aceea. În fiecare zi, până la sfârșitul vieții s-a rugat lui Dumnezeu pentru doctorul Cărpinișan.

A fost acea iarnă grea în București, când au căzut cantități uriașe de zăpadă. Noi locuiam la parter și geamurile erau astupate de troiene uriașe. Înghețase apa și singurul robinet unde mai curgea era la întreprinderea din fundul curții. Ne duceam printr-un tunel săpat în zăpadă până acolo, așa cum făcea toată vecinătatea și aduceam apă cu căldarea. Mi-era o teamă cumplită de câte ori mă strecuram prin tunel, sub lumina albăstruie a zăpezii. „Dacă se prăbușește acum și mă îngroapă ca sub o avalanșă?"

Când am putut ieși pe stradă nu ne-a venit să ne credem ochilor. De sub troiene se vedea troleul tramvaiului și zgâriind cu tocul ghetei am văzut că mă găseam pe acoperișul unui tramvai. Circulația era, bineînțeles, blocată și tata se ducea în fiecare zi pe jos până la Spitalul Filaret. Între timp mi s-a îngăduit și mie să merg la mama. Ea se găsea acum în secția de chirurgie și pericolul de molipsire scăzuse. Eram fericiți că lucrurile începuseră să se îndrepte și pentru noi și așteptam a doua operație.

De îndată ce s-a putut circula a venit tușica de la Vlădeni.

„Lasă-l pe Babu să se descurce și singur", ne-a spus cu veșnicul ei zâmbet pe buze. „Aveți și dumneavoastră nevoie de o mâncare ca lumea." Nimic în lume n-ar fi convins-o să se adreseze tatei sau mamei altfel decât cu „dumneata". Așa le spuneau și ei rudelor mai în vârstă: „dumneata, cumnată" sau „mata, Babule".

Țineau foarte mult unii la alții, relația cu părinții mei era deosebit de călduroasă, dar plină de respect și cuviință. Așa fuseseră obișnuiți de părinții lor. Aveau o înțelegere plină de înțelepciune a universului, a fenomenelor și misterelor sale. Pentru ei lumea era așezată liniștit și recules pe temelii bine determinate, în care rânduiala bună, demnitatea, loialitatea legăturii dintre oameni, numele fără pată și respectul pentru semeni, pentru cuvântul dat, ca și pentru natură erau

legi nescrise, dar observate cu sfințenie. Și noi copiii, după ce mai crescusem, le spuneam părinților „mata", ca de altfel tuturor rudelor noastre.

Am insistat asupra acestui aspect, tocmai pentru că el a fost caracteristic firii pline de delicatețe a tatei, care nu și-a permis niciodată nici o abatere de la cumințenia și dreapta socoteală, componente esențiale ale sentimentelor de prietenie, responsabilitate și considerație pe care le-a nutrit față de semeni.

Ne-am bucurat mult de sosirea tușichii. Umplea casa de bună dispoziție, de căldură. Adusese cu sine o găină tăiată, frumos curățată. Supa era o adevărată minune. Ne-a făcut un lighean mare de gogoși și ni s-a părut că trăim ca niște prinți. Ce bine era!

Veneam de la facultate și casa nu mai era pustie. Tușica avea grijă să pună cărbuni în sobă și era cald și bine. Cât se putea în acele împrejurări să fie de cald și de bine...

După o lună s-a făcut a doua etapă a operației, care a reușit de minune. Mama s-a vindecat de tuberculoză. A dispărut pericolul de molipsirea a mea, spaimă care îi chinuise atâția ani pe amândoi. Nu înțelesesem niciodată de ce intrau în panică de câte ori răceam sau tușeam. După moartea Mioarei, doctorul Popovici Boșcu îmi descoperise niște umbre pe plămâni. Mă simțeam bine, eram sănătoasă, totuși mă țineau cu sila în pat. Mama venea cu tava la mine și privea îngrijorată când nu mai puteam mânca. Tata îmi pipăia fruntea cu o expresie de teamă pe care n-o mai văzusem niciodată la el și aducea termometrul de câte ori i se părea că am febră: „Hai să vedem ce temperatură ai!"

După operația mamei, mi-au spus că trăiseră tot timpul cu coșmarul că mă voi îmbolnăvi și eu. Acum aflam cât de mult suferise că trebuie să stea departe de mine, de noi, urmărită mereu de fantoma îngrozitoare a bolii.

Convalescența a făcut-o la Sibiu, la sora ei. Lipsa celor trei coaste îi dădeau uneori dureri mari în coșul pieptului. Mai ales mai la bătrânețe, când slăbise mult. Dar nu s-a văitat niciodată. Și-a purtat totdeauna suferința cu seninătate, cu bărbăție și resemnare, cu conștiința că toate încercările vin de la Dumnezeu, ca o răscumpărare pentru păcate.

A fost omul cel mai extraordinar pe care l-am cunoscut, de o religiozitate profundă, pe care a trăit-o în mod concret, modest și neostentativ, cu o discreție și un echilibru pe care numai sufletele cu adevărat mari le au. Fără devotamentul ei absolut, fără sprijinul ei de zi cu zi, tata nu ar fi putut realiza uriașa lui operă. A spus-o el de nenumărate ori și o voi spune și eu, cu riscul de a mă repeta. I-a insuflat încredere și curaj, îndemnându-l să scrie, să lucreze, înțelegând valoarea și importanța realizărilor lui. De fapt, amândoi au alcătuit un întreg, în care s-au completat minunat, trecând prin viața care nu i-a cruțat, care nu a fost niciodată ușoară, cu inima curată, cu conștiința că fiecare trăiește pentru celălalt și pentru ceilalți. Și atunci când tata a murit, la atât de scurtă vreme după ce mama părăsise lumea aceasta a noastră, am înțeles că nu se putea altfel. Odată cu mama se dusese tot ce avea el mai bun, forța, sprijinul, voința și curajul de a trăi.

Timpul de după operația mamei a fost mai liniștit, cel puțin în aparență. Pierise fantoma teribilă a bolii.

Se intrase într-o rutină a minciunii, a suspiciunii. Ne țineam gura și nu mai așteptam miracole. Tata scria întruna, despre Iisus Hristos, despre liturghie, despre Maica Domnului: „Odată și odată tot or să se publice..."

Pe de altă parte și la Institut se clarificase oarecum situația. Mai exact, se clarificaseră animozitățile, dușmănia. Tata se obișnuise cu privirile piezișe, cu vorbele șoptite pe la spate, în măsura în care te poți obișnui cu ele. Avea, de altfel, și colegi care țineau la el, îl respectau și pe care faima lui crescândă nu îi deranja. Îi avea pe doctoranzi, de care se ocupa foarte mult. Munca la catedră l-a pasionat totdeauna și contactul cu tineretul îi făcea mare bucurie.

Aș vrea aici, de dragul adevărului, să fac o precizare. După ce prestigiul lui a crescut, așa cum se știe, în țară și în străinătate, unii dintre foștii studenți s-au dat drept „nepoții" lui. Într-o zi, la Tübingen, profesorul Moltmann mi-a spus despre unul dintre doctoranzii pe care tata îi trimisese mai demult la studii: „nepotul tatălui dumneavoastră".

Nu, nu era. Nici unul, absolut nici unul dintre ei nu a fost rudă cu noi, nici măcar de departe. Singurele persoane din familie care au studiat teologia au fost fiul meu, Dumitru

Horia, căruia faptul că este urmașul direct al tatei i-a adus o sumedenie de invidii și antipatii, fratele mamei, de care am vorbit și un nepot al ei, tot Ion Mihu, care a studiat pe vremuri teologia la Sibiu și este preot în Șura-Mare, satul lui natal. Iar defunctul profesor de muzică, Ion Popescu, de la Institutul din Sibiu, a fost căsătorit cu o nepoată de-a mamei.

Marele potențial de afecțiune și devotament pentru ucenicii lui s-a manifestat printr-un ajutor eficient pe care li l-a dat și nu într-o relație superficială. Ca și cum toți ar fi fost rudele lui. S-a zbătut pentru ei, le-a obținut burse în străinătate, burse Humboldt prin profesorul Stadtmüller, i-a trimis să studieze în Anglia, Germania, Franța.

I-a ajutat la examenele de doctorat, i-a sprijinit să ocupe catedre, posturi, să-și facă o situație. Din păcate, așa cum spunea cu amărăciune în ultimii ani ai vieții, unii dintre ei, odată ajunși în bune poziții, l-au uitat. După ce s-a pensionat, mulți dintre foștii lui studenți nu l-au mai căutat. Nu numai atât. Unii l-au lăsat să simtă antipatia pe care o nutreau pentru el și pentru urmașii lui. Și mai ales după moartea lui câțiva l-au plagiat cu îmbelșugare.

O veche înțelepciune bătrânească spune că binele care ți s-a făcut e mai greu de suportat decât răul. El devine o povară, astfel că sentimentul de recunoștință se transformă treptat în resentimente, în cel mai fericit caz în indiferență dușmănoasă, conform bine cunoscutului adagiu: „Pe cine nu lași să moară nu te lasă să trăiești."

Tata a simțit în mod dureros acest lucru, mai ales în ultimii ani ai vieții, după ce s-a pensionat. L-a simțit și a fost foarte dezamăgit, așa cum pot mărturisi cei care i-au fost apropiați în acea perioadă. Vorbesc bineînțeles de cei ce i-au fost cu adevărat atașați și nu de cei care n-au făcut altceva decât să profite de pe urma lui, să răspândească o sumedenie de minciuni, să țeasă intrigi, tocmai pentru a-și servi mai bine interesele. Și care n-au câtuși de puțin intenția de a restabili niște adevăruri. Pentru că, din păcate, sunt și din aceștia. Ca să nu mai vorbim de cei care îl plagiază cu nesaț. Care iau cu toptanul din scrierile lui, pagini întregi, capitole întregi și le publică sub numele lor. În acest sens ar fi interesant de răsfoit

cărți de teologie apărute în ultimii ani. S-ar putea trage concluzii surprinzătoare asupra onestității unor autori.

N-aș vrea să se înțeleagă, Doamne ferește, că toți foștii lui elevi l-au decepționat. Unii l-au stimat și respectat în mod dezinteresat, înainte și după moarte, recunoscând meritele, rolul lui impresionant în teologia și cultura românească. Aceștia au rămas legați de el și după ce se pensionase și nu-i mai putea ajuta. Sau după ce nu mai aveau nevoie de sprijin. Și bănuiesc, meritele lui or să apară cu atât mai evidente cu cât va trece vremea. Poate cu timpul, vor putea sări și alții peste umbra lor.

A trecut și ultimul meu an de facultate și mă pregăteam pentru examenul de stat. Tata spunea mereu: „Nu-mi fac griji. O să meargă bine, n-ai motiv să-ți fie frică."

Mie însă mi-era. Cu două zile înainte de începerea examenului a fost numit președinte al comisiei de diplomă la Seminarul de maici de la Hurezu și a luat-o și pe mama la buna ei prietenă, maica Mihaela. Voia s-o facă să uite spaima, fiindcă mama era mai emoționată decât mine.

„Crezi că poți să rămâi singură chiar acum?" m-au întrebat.

Da, puteam. Știam ce mult se bucură mama să fie la mânăstire, să participe la toate slujbele, să tăifăsuiască cu maicile, mai ales cu maica stareță. Era o femeie mică de statură, cu ochi vioi care vedeau totul. Avea un bun-simț sănătos și conducea mânăstirea cu autoritate și tact.

„Marioară", începea ea. „Să faci bine să-ți cumperi poșetă nouă. Se poate? De când te tot văd cu asta veche!"

Mama zâmbea. Poșeta o avea încă de la Sibiu, cu ani în urmă și nici nu se gândise vreodată să o schimbe. N-avea nici un strop de cochetărie, nici preocupări mondene. Rareori o puteam convinge să-și cumpere ceva nou. De altfel tata nu prea observa ce purtam noi. Dacă aș fi îmbrăcat un sac, probabil ar fi spus: „Parcă-i cam ciudată rochia asta a ta. Dar dac-așa o fi moda..."

Din când în când își amintea și atunci devenea categoric: „Marioară, tu nu-ți mai cumperi nimic? Tot cu hainele astea te-am văzut!"

Într-o zi a venit cu o splendidă bucată de mătase naturală, bleumarin cu floricele mici, albe. „Să-ți faci rochie nouă. Să te văd cu ea!"

Mama a pus-o în dulap, certându-l că a costat, desigur, prea mulți bani. Cândva a dat de ea și mi-a spus: „Pentru mine e prea deschisă. Ia-o tu!"

Am luat-o, încântată. Dar, după atâta vreme mătasea se tăiase și când am dat-o la cusut, s-a sfâșiat.

Altă dată, tata mi-a spus: „Am văzut o mulțime de fete cu poșete roșii, lucioase. Ar trebui să-ți cumperi și tu!" O, da, voiam, de când îmi doream! Bucureștiul era plin de poșete plic de nailon. Acesta tocmai apăruse. Eram convinsă că sunt atât de scumpe, încât nici nu îndrăzneam să aduc vorba. M-am dus cu mama și mi-am cumpărat-o. Nici n-a costat cine știe cât. Am venit triumfătoare acasă și i-am arătat-o tatei ca pe un trofeu. A întors capul de deasupra foilor pe care aluneca cu repeziciune penița lui: „Bravo! E cam roșie, da-arată bine așa lucioasă!"

Făceam tot felul de combinații între noi, colegele, ca să părem „bine îmbrăcate". La ceaiuri schimbam între noi pantofii și bluzele. „Săptămâna asta, iei tu bluza neagră. Îți dau pantofii negri, să se asorteze." „Bine, iar tu îmi dai puloverul și pantofii maro."

Era timpul stofelor pe cartelă și punctele întregii familii se epuizau pe câte o bucată de stambă. Tata spunea: „Luați-le voi, mie nu-mi trebuie chiar nimic. Am de toate, ce să-mi iau?"

Era fericit când vedea cât mă bucur pentru fiecare fleac pe care-l puteam avea. Doamne, ce vremuri! Cu cât de puțin ne mulțumeam, ce modeste pretenții aveam! Colegii mei posedau câte un singur costum cu care veneau și la facultate și la micile noastre petreceri. O cravată nouă era pricină de entuziasm pentru tot grupul de prieteni. Eram fericiți când aveam bani să intrăm la repetițiile de sâmbăta ale Filarmonicii sau să mergem la sfârșit de săptămână cu trenurile ONT la munte. Făceam alpinism fără știrea părinților. Coarda și colțarii erau ascunse cu grijă la alți colegi și plecam cu mutre nevinovate pentru „o plimbare până la Piatra Arsă". Cum asemenea echipament costa o avere, numai tot al treilea

purta colțari și îi sprijinea și pe ceilalți dacă se întâmpla să alunece pe zăpada înghețată.

Tata nu avea nimic de obiectat. Mă lăsa totdeauna să merg și lui îi spuneam exact unde avem de gând să ajungem. Zâmbea când tușica Veștemean întreba: „Ce tot cauți pe munți? Ce să vezi acolo? Merită niște pietre să-ți rupi picioarele?" Și o certa pe mama că-mi dă voie. Mama ridica din umeri, spunând: „Dacă tată-său o lasă..."

După ce a mai îmbătrânit, tata a devenit mai atent la felul în care mama se preocupa, mai ales cum nu se preocupa de propia ei persoană. „Hai să mergem în oraș să-ți cumperi de-o rochie", spunea. „N-am nevoie", răspundea mama. „Am destule de îmbrăcat. Dulapul e plin." „Da, de vechituri de acum zece ani! Nu te-am mai văzut cu ceva nou de nu țin minte."

În cele din urmă mă chema pe mine să-i cumpărăm mamei câte ceva. Ne întrebam ce să-i luăm și după lungă chibzuială veneam triumfători acasă. Mama clătina din cap și ne mustra că am cheltuit prea mulți bani. „Doar am tot ce-mi trebuie", spunea.

Odată tata a văzut o mătase neagră cu trandafiri mici roșii, galbeni. Era într-adevăr foarte frumoasă și a cumpărat-o. Mamei i-a plăcut atât de mult, încât n-a mai zis nimic. A cusut-o și a purtat-o îndelungă vreme. De câte ori o vedea îmbrăcată cu ea, tata spunea mulțumit: „Ei da, rochia asta arată foarte bine!"

De fapt, avea foarte mult gust. Tot ce cumpăra pentru noi era discret, nețipător. „Uite asta ar fi de luat!" spunea el după ce arunca o privire în rafturi. Nu se înșela niciodată.

Din păcate prea mulți bani de cumpărături nu aveam. După ce lua salariul, se ducea la Poștă și trimitea bani la Babu la Vlădeni și la unchiul de la Budila, căruia după un număr de ani i se permisese să vină înapoi de la Sfântu Gheorghe. Locuia într-o odăiță din fundul curții, în fosta lui casă, și fără ajutorul nepoților ar fi murit de foame.

Mai erau câteva familii necăjite, o doamnă bătrână și văduvă, cu un fiu bolnav de epilepsie și alții, „mai amărâți decât noi", după cum spuneau părinții mei. Toți aveau partea lor din salariu astfel că mare lucru nu mai rămânea.

Se mai întâmpla și câte un ghinion. Într-o iarnă, bunăoară, preotul Petrescu care locuia în curtea noastră, i-a recomandat tatei pe un cunoscut de-al lui, de undeva de la Zimnicea, ca să ne aducă o jumătate de porc. Tata a plătit banii, o sumă frumușică, omul i-a luat promițând că peste două zile vine cu marfa și n-a mai apărut. Petrescu a ridicat din umeri. Ce să facă, nu era vina lui! Am rămas și fără carne de Crăciun și fără bani.

Oricum, tata se îngrijea totdeauna de brad. Aprindeam lumânărele, puneam beteală și, când găseam, artificii. Era frumos și solemn. Colindam și ERA cu adevărat ajunul unei mari sărbători.

Acel sentiment minunat de frumusețe, de deosebit, care-ți încălzea sufletul și te înfiora! Dintr-odată totul era altfel, totul era bucurie și strălucire. Darurile modeste pe care ni le făceam erau mai prețioase decât orice cadou scump. Erau obiecte de care aveam nevoie, de lucruri frumoase și nefolositoare nu aveam bani. Și mai ales cărți. Anticariatele erau pline de cărți. Bernanos, Unamuno, Montherlant, Claudel...

Mama veghea cu strășnicie: era încă post, de abia de a doua zi ne puteam bucura de cozonacii care umpleau casa cu arome, ca într-un rai al cozonacilor. Mâncam mere și nuci și beam un pahar de vin.

A doua zi mergeam la biserică. Au fost și ani când aveam școală, sau cursuri. Ne șopteam prin colțuri: „La mulți ani!" și „Sărbători fericite!" și cheltuiam comori de inventivitate ca să putem rămâne acasă în acea zi. Sau să fugim de la cursuri și să ajungem măcar la predică în biserică.

Tata era atât de impunător în odăjdiile lui aurii. De dimineață se învârtea prin odaie căutând forfecuța cu care-și potrivea barba și mustața. Îmbrăca reverenda „cea bună" peste care-și lega brâul roșu. Deasupra punea suprareverenda largă, căptușită cu mătase de aceeași culoare (așa purtau protopopii la Sibiu) și era solemn ca un împărat bizantin. Ajungea să-l privești ca să pricepi că e o zi deosebită.

Mai spre bătrânețe a înlocuit brâul roșu cu unul negru și suprareverenda n-a mai vrut s-o căptușească. Dar și așa era frumos și sărbătoresc, cu figura serioasă și senină, cu părul și barba strălucind ca argintul.

Mama își punea rochia neagră de duminica și mai arunca o privire în bucătărie ca să se asigure că totul e gata când ne întoarcem de la biserică. Privea critic la tata și câteodată spunea. „Dă jos reverenda, Dumitre! Trebuie s-o mai calc puțin, e numai cute." Tata se întorcea să se privească și o liniștea: „Lasă că-i bine. Doar nu se vede sub odăjdii!" Dar mama nu se lăsa. „Nu se poate. Cum să te duci cu reverenda numai cute?"

Aducea fierul de călcat, întindea pătura pe masă și spunea: „Hai, că imediat e gata. Te văd oamenii, nu te poți duce așa."

Tata se supunea, mama călca repede reverenda și apoi o contempla cu mulțumire: „Acum e bine!"

Tot acest ritual al dimineților de sărbătoare! Îmi dădea un sentiment inefabil de bucurie, de așteptare a ceva minunat care urma să vină și să ne lumineze cotidianul. Mai târziu, după ce tata a fost arestat, nimic n-a fost mai trist decât acele zile care-și pierduseră dulceața. Erau cenușii, erau triste, erau zile ca toate celelalte, în care nu aveai nimic de așteptat, în care nu urma să se întâmple nimic minunat. Plângeam amândouă prin colțuri, ferindu-ne una de cealaltă.

Atunci am înțeles că tot ce-i mai dureros pe această lume este să n-ai zi de sărbătoare și mi-am dat încă o dată seama cât de profundă e înțelepciunea poporului...

Tata predica totdeauna. Ieșea cu pași măsurați din altar și se oprea cu chipul foarte concentrat, gândindu-se, desigur, la ceea ce avea să spună. Nu-și pregătea niciodată predicile. Dimineața, înainte de a pleca la biserică, căuta în *Noul Testament* Evanghelia zilei.

Vorbea pe înțelesul tuturor, fără înflorituri, fără trucuri oratorice pentru a impresiona pe ascultători. N-avea nevoie de ele. Nu-și repeta gesturile în fața oglinzii, nici nu folosea expresii stereotipe și lacrimogene ca să facă babele să plângă.

Totul era simplu, clar, adevărat, lecție de teologie înaltă. În momentul în care auzeai cuvintele lui totul ți se părea firesc și evident, încât te întrebai cum de nu ți-a trecut ție prin minte. Erai convins că ai fi putut expune singur învățăturile pe care le auzeai. După aceea, cu cât reflectai mai mult, cu atât apăreau nuanțe de mare finețe și subtilitate. Nu mai erai sigur că știai destulă teologie. În orice caz, devenea evident

că aceasta e mai mult decât o știință și mai mult decât o activitate care se rezumă la a săruta mâna preotului și a da pomelnice la altar. Că nu puteai s-o consideri o înșiruire de rituri învechite, cu care omul contemporan nu mai are ce face. Dimpotrivă, în ea se pot descoperi semnificații actuale, răspunzând problemelor noastre. Ele sunt valabile și pentru modernitatea cu care ne mândrim ca și pentru omenescul nepieritor, cel care nu s-a schimbat de-a lungul generațiilor.

Oamenii ascultau cu mare atenție, aproape fără să respire. Vedeai pe chipurile lor că li se revelează dintr-odată lucruri simple și uluitoare, așa cum este relația noastră cu Dumnezeu.

La sfârșit urma o clipă de tăcere, ca după un concert când spectatorii se sfiesc să aplaude. Apoi spuneau: „Să trăiți, părinte!" și ieșeam cu toții dintr-o realitate a transcendentului, pe care tata ni-l adusese aproape.

Mi-am dat examenul de stat și am plecat la Hurezu. Mânăstirea m-a impresionat nespus. Nu era numai arhitectura brâncovenească luminoasă, plină de grație și echilibru. Era o anume lumină în aer pe care n-o poți întâlni decât acolo. Curios, locurile legate de personalități deosebite au o lumină proprie, de neconfundat. Poate de aceea au fost inițial alese de către mari personalități? Pentru lumina lor? Sau intențiile, faptele, gândurile acestora au impregnat locul cu o anume strălucire, uneori inocentă, alteori tragică, totdeauna fascinantă? Lumina albastră de la Delfi, cea apăsătoare, plumburie de la Mykene. Înainte de orice, lumina de pe Tabor, izbucnind de sus în jos, de jos în sus, din florile de portocal, din pietre și țărână, din albastrul cerului, din țesătura fragilă a norilor. Este un fapt de sine stătător, o prezență în sine, aproape materializată în intensitatea ei, independentă. Nu umple spațiul rămas disponibil. E o prezență apriorică. Cedează cu bunăvoință și generozitate loc clădirilor, florilor, formelor de relief, care pătrund cu umilință în ea, conștiente de cinstea ce li se face. Pe Tabor pricepi mai bine decât oriunde faptul creației, cronologia ei: „Să fie lumină!" Și a fost lumină...

Pe Tabor înțelegi ce înseamnă lumina necreată. Înțelegi că ea e o realitate, nu o figură de stil, nici un produs al imaginației. Ea a rămas acolo de pe vremea când ucenicii au dorit

să ridice un umbrar, să nu mai plece pentru că le era atât de bine. Şi va rămâne totdeauna, va radia în toate direcţiile de pe acel munte cu contururi blânde, amintindu-ne că ni s-a acordat dreptul formidabil de a candida la veşnicie, la fericirea eternă. Că de noi depinde să primim cel mai preţios dar pe care l-a făcut Creatorul omenirii, prin mâinile Celui care pe acel loc a revelat pentru câteva clipe chipul strălucirii divine...

La Hurezu albul luminos se împreunează cu verdele pădurii şi cu albastrul de deasupra. Un acord al culorilor plin de dulceaţă, fermitate şi linişte. Şi de tristeţe. Presimţea oare voievodul martir, când a clădit acest locaş, că mărturisirea credinţei va cere de la el cea mai dureroasă jertfă pe care o poate aduce un muritor? Că ea va trebui împlinită, până la ultima expresie a durerii, că tăişul ucigaş nu va fi îndepărtat prin miracol de pieptul fiilor lui, ca odinioară cuţitul lui Avram? Atât de mult l-a iubit Dumnezeu, încât i-a îngăduit şi rânduit nu numai moartea de martir, dar şi sacrificiul suprem pe care-l poate face un părinte?

Un stăpânitor, un cap politic, un deţinător al puterii nu poate fi niciodată total lipsit de vini. Prin forţa împrejurărilor el pedepseşte, comite câteodată nedreptăţi, crime chiar, justificate de necesităţi de stat, cum se spune. Poartă războaie în care mor nevinovaţi, atâtea fapte departe de a se numi creştineşti şi filantropice. Şi totuşi... Dincolo de toată ţesătura de greşeli, de păcate, de mizerii umane, Constantin Brâncoveanu a fost aureolat printr-un sacrificiu atât de dureros, încât pare de nesuportat, a fost înălţat deasupra mediocrităţii şi mizeriei indiferenţei umane, într-o apoteoză a sfâşierii şi credinţei lui. A disperării şi speranţei ferme, a convingerii că aşa trebuia să fie şi nu altfel.

Rareori l-am văzut pe tata atât de impresionat. Locurile îl copleşeau cu amintirea destinului tragic al Brâncovenilor. Se plimba mult prin poienile a căror dulceaţă tristă era cu adevărat fascinantă. Şi-şi amintea necontenit de voievodul martir. „Se vorbeşte prea puţin de el", spunea. „Dincolo de evenimentele în sine se uită semnificaţia lor, sensurile fundamentale ale unei asemenea jertfe. Nu numai istoric, dar

și teolog ar trebui să fie cineva care să se preocupe de acest fapt unic în istorie."

La începutul acelui august 1955 ne-a ajuns la București vestea tragică a dispariției mitropolitului Bălan. O mare personalitate a Bisericii, care a condus destinele mitropoliei Ardealului cu tact și înțelepciune vreme de câțiva zeci de ani.

Nu mai știu cine i-a telefonat de la Sibiu tatei. Ne-am întristat nespus. Mitropolitul Nicolae era un iubit și respectat prieten al familiei noastre. De câte ori venea la București trecea pe la noi. Ședea ore întregi de vorbă cu tata și-și scoteau amândoi amarul de la inimă.

„Unde-i doamna? Unde-i Lidia?" Îi sărutam mâna și ne întreba: „Ei, v-ați hotărât să veniți înapoi la Sibiu? Părinte Stăniloae, de ce nu vii înapoi? Am atâta nevoie de mata acolo! Doamnă, convinge-l pe părintele să vină. Ai fi acasă, împreună cu sora, cu rudele..." Îl asigura că ceea ce se întâmplase nu se va mai repeta niciodată. Mai ales că Liviu Stan, unul dintre cei doi colegi care contribuiseră cu atâta înverșunare la demiterea tatei, se mutase și el la București.

Tata n-a mai vrut, după cum am spus. Se obișnuise cu atmosfera efervescentă a Capitalei, cu spiritul mai stimulator al unui mare oraș, astfel că problema întoarcerii nu s-a mai pus.

Trecea cu pas măsurat prin curte. În ultimii ani slăbise în putere și se sprijinea în bastonul negru cu măciulie de argint. Silueta lui falnică scăzuse mult și mâna dreaptă îi tremura. Vecinii îl cunoșteau. Dacă se întâmpla să fie biserica deschisă, veneau credincioși să-i sărute mâna. Îi binecuvânta și le dădea cruciulițe. Scotea câteva sute din buzunarul căptușit cu mătase roșie și le dădea săracilor din ușa bisericii. Sau îl ruga pe tata să le dea el unor persoane despre care auzise că erau lipsiți. Pe acea vreme o sută de lei avea valoare...

La plecare, tata îl conducea până la mașina care aștepta la poartă. Într-o zi s-a întors râzând și ne-a povestit ce se întâmplase.

Mircea și Gigi, copiii a doi vecini, se jucau prin curte. Când l-au văzut, s-au apropiat. Mitropolitul s-a oprit, i-a chemat la el, i-a mângâiat pe creștet și le-a dat câte o iconiță. Cei doi au prins curaj și Mircea a întrebat, arătând spre baston: „Ești chiop?" „Nu", a răspuns Gigi, mai mare și mai priceput, „e

bătân!" Mitropolitul a început să râdă, le-a dat câțiva lei de bomboane și a plecat.

Am luat trenul a doua zi și am plecat la Sibiu. Mitropolitul Nicolae era expus în sicriu, în catedrală. Ni s-a strâns inima când l-am văzut.

A fost o înmormântare impresionantă cu zeci de episcopi și preoți. Străzile din jurul bisericii gemeau de lume.

Se terminase o eră, cum nu avea să mai fie. Murise un mare ierarh, cel mai mare de la Șaguna încoace, care s-a identificat cu viața Bisericii ardelene, cu problemele ei și a reprezentat-o ca nimeni altul. Fără mitropolitul Bălan, Sibiul nu mai era Sibiu. Slujbele de la catedrală și-au pierdut strălucirea. Nici sărbătorile n-au mai fost aceleași. Am revenit deseori, dar nimeni n-a mai pronunțat în noaptea de Înviere: „Veniți de luați lumină!" cu acea demnitate și măreție care te înfiora. Nostalgia zilelor de sărbătoare din copilărie a crescut cu timpul și s-a transformat într-o tristețe care dublează bucuria praznicelor, o întunecă și o îndulcește, ca un *Cântec fără cuvinte* de Mendelsohn-Bartholdy. N-a mai ținut nimeni acele cuvântări înaripate, entuziasmându-i pe ascultători și aducându-le lacrimi în ochi.

Ne-am întors la București. Am început serviciul la Institutul de Fizică Atomică de la Măgurele, unde fusesem repartizată împreună cu alți colegi.

Clădirea, oamenii, totul mă intimida și regretam studenția cu toate momentele ei apăsătoare. (Nu mai aveam ședințe cu „probleme organizatorice", la care tremuram paralizați de groază. Încă de la începutul cursurilor, studenții se împărțiseră instinctiv în două grupe. Unii, „ei", stăteau în față, în primele două rânduri. Majoritatea veniseră de la Școala muncitorească, un curs de câteva luni care trebuia să echivaleze liceul și să le dea noțiuni pregătitoare pentru frecventarea facultății. Mai târziu s-a renunțat la acea formă de școlarizare, dar pe vremea aceea era în floare.

Mai erau alții, absolvenți de liceu care se instalaseră „acolo". Toți de „acolo" aveau funcții politice: secretari UTM pe facultate, pe an, membri în Biroul UTM. Erau vigilenți și se străduiau din răsputeri să „demaște dușmanul de clasă". Acesta era reprezentat de toți ceilalți, așezați în ultimele rânduri.

Proveneau din familii de mici-burghezi, de intelectuali. Câțiva se trăgeau din părinți „bestii burghezo-moșierești", chiaburi. Unii aveau tatăl la Canal, prin pușcării, sau pur și simplu „epurați", dați afară din slujbă. Alții, deși cu origine sănătoasă, se țineau departe de activiștii politici.

La două săptămâni se țineau înspăimântătoarele ședințe plenare în care eram bruftuiți, amenințați. Din când în când, pe ordinea de zi apăreau cuvintele îngrozitoare, ca „măsuri organizatorice", care în traducere însemnau că vreo câțiva urmau să fie dați afară din UTM.

Vinovatul era chemat în față și ștabii luau cuvântul, arătând că în mijlocul nostru s-a strecurat dușmanul de clasă, care încearcă în mod perfid să submineze societatea socialistă. „Perfidul dușman de clasă" avea sentimentul că în el se aruncă cu pietre. I se dădea la sfârșit cuvântul, pentru a răspunde la întrebări. Vorbele lui erau, evident, primite cu amenințări, cu ironii, cu ricanări și zâmbete: „Las' că știm noi că minți, că ești dușmanul nostru, dar n-o să te lăsăm..."

Apoi, indiferent de argumentele pe care le-ar fi adus, acuzatul depunea carnetul UTM și era dat afară din sală. Altul la rând!

E lesne de imaginat cu ce groază așteptam și asistam la asemenea proceduri. Nimeni nu era sigur că nu-și va auzi numele strigat. Când, în cele din urmă, se termina circul, răsuflam ușurați și eram fericiți până la următoarea ședință. Îmi amintesc cum odată, un coleg amabil a vrut să ne atârne, nouă fetelor, paltoanele la geam. Nu aveam cuiere și mânerele ferestrelor înalte erau foarte sus. „Nu, te rog", a protestat o colegă, „nu-l agăța, lasă-l jos să-l am la îndemână... Poate trebuie să plec mai repede..." Am schimbat priviri semnificative. Tatăl ei, profesor la Politehnica din Brașov, era de multă vreme la Canal...

Așa au fost dați afară studenți eminenți care ar fi meritat cu vârf și îndesat cariere universitare. Majoritatea s-au ținut la suprafață cum au putut și când au reușit, au plecat în străinătate. Astăzi sunt profesori la Princeton, în multe alte universități americane, în Luxemburg, în Irlanda, la Paris, după ani de peregrinări și suferințe.

În schimb cei «din față» și-au asigurat cariere excelente. Au rămas în Universitate, profesori, decani, directori pe la diferite institute, reprezentanți ai României la Comisia de Energie Atomică de la Viena și în alte comitete și comiții. Au primit fără nici o dificultate aprobarea de a-și da doctoratul, pe care o acorda numai comitetul de partid, aprobare care unora dintre noi ni s-a refuzat...

Unii dintre ei, spre cinstea lor, au rămas accesibili foștilor colegi și în funcțiile înalte pe care le-au ocupat. Alții i-au privit cu condescendență sau le-au întors spatele. Am fost surprinsă să citesc de curând, într-un ziar editat pentru românii din străinătate, un interviu cu unul dintre ei. După anii cuveniți de activitate, se stabilise foarte departe de Europa și, vizitând țara, a profitat de ocazie ca să-și exprime «convingerile democratice» profunde, bucuria că România a scăpat de teroarea comunistă și că pășește astăzi pe drumul realei libertăți. Pentru care libertate, el ar fi militat întreaga viață. Ar fi de adăugat, chiar și atunci când „demasca" dușmanul de clasă la pândă pe băncile facultății, cu riscul de a desființa nu numai psihic, dar și fizic pe unii dintre colegii săi.

Privind prin lentilele amintirii, cu funcțiunea lor binefăcătoare de estompare și micșorare a gravității experiențelor trăite odinioară, mă gândesc că, de fapt, acele experiențe n-au fost de prisos. Duritatea lor ne maturizase, învățasem să distingem esențialul de fleacuri, să prețuim viața cu darurile modeste pe care ni le dădea și să ne mulțumim cu ele. Eram fericiți să putem frecventa cursurile, să obținem o diplomă pentru a ne putea câștiga existența, să avem ce mânca și un acoperiș deasupra capului. Mulți dintre colegii mei au petrecut nopți întregi în Gara de Nord, pentru că nu erau primiți în cămine. Mulți dintre ei au trecut prin anii de facultate mâncând o bucată de pâine pe zi și atât, pentru că de mai mult n-aveau. O cartelă la cantina ieftină a Academiei era o mană cerească. Iahnia de fasole avea un gust minunat chiar dacă se repeta aproape zilnic. O carte de care auzisem și pe care ne-o împrumutam unul de la altul ne făcea fericiți. Ca și un bilet de trei lei la repetițiile de sâmbăta dimineața ale Filarmonicii. Nu auzisem de parfumuri Chanel, nici de tricouri Adidas. Eram bucuroși să avem un palton în spate și o pereche

de încălțări care să nu fie sparte. Nu ceream mai mult de la părinții noștri, fiindcă nici ei nu aveau și știam ce sacrificii mari făceau ca să putem studia. O tempora!

Cu adevărat, dacă stai să te gândești, s-au făcut progrese uriașe. Altă marcă de pantofi de sport decât Puma e o jignire. Altă combină muzicală decât Sony, un păcat strigător la cer. A învăța singur, fără meditator, o erezie. Să mai zică vreunul că societatea nu merge înainte!...

La Institut asemenea ședințe nu existau. Directorul, academicianul Horia Hulubei, avea prea mare autoritate ca să se treacă peste voia lui. Fusese profesorul nostru la secția de Fizică atomică și susținusem la el lucrarea de stat, cum se spunea pe atunci. Era un moldovean molcom și tacticos, care trăgea tot timpul din țigară și se purta părintește cu studenții. Studiase la Paris și lucrase o vreme cu Frédéric Joliot-Curie. Era o mare personalitate, foarte cunoscut peste hotare și o legendă vie printre studenți.

Fiind foarte ocupat, ținea examenele seara. Venea zâmbind în sală și se așeza la catedră: „Cine-i primul? Hai, puiule, începe!"

Fiind printre ultimii la catalog, la unul dintre examene mi-a venit rândul de abia după unsprezece. Am tras biletul și am început să vorbesc.

Hulubei s-a uitat la mine:

— Așa-i că ți-e somn, puiule?

— Da, dom' profesor.

— Bine, las că știu eu că știi. Du-te acasă că-i târziu.

El se făcuse forte ca pe câțiva dintre noi să ne ia la Institut și ne trata în continuare ca pe copiii lui.

La vreo două luni după angajarea noastră, m-a chemat într-o zi la direcția Institutului. Era acum o altă relație decât cea dintre profesor și student și m-am dus cu inima strânsă.

— Uite ce-i puiule, trebuie să trimit câțiva tineri cercetători la Dubna. (Era centrul de cercetări pentru fizică atomică al Uniunii Sovietice, un orășel undeva lângă Moscova.) Acolo sunt foarte bune posibilități de cercetare și studiu. Nu-ți mai spun ce perspective se deschid celor care fac un stagiu acolo. Aș vrea să te trimit și pe tine.

Mi s-a oprit inima. Mi-era frică, dar mă simțeam măgulită. Dacă voia să mă trimită Hulubei și pe mine...

— Dom'profesor, eu n-am origine sănătoasă. N-o să-mi aprobe. În anul întâi am mai fost o dată propusă pentru studii în URSS și nu mi-au aprobat.

— De data asta te duci, dacă te trimit eu. Au nevoie de tineri capabili și serioși, care să se țină de studiu și nu de ședințe.

Bietul de el, cum se înșela! În final au plecat mai puțini dintre cei propuși de el și mai mult colegii noștri din banca întâi.

— Să întreb acasă, am spus.

Când le-am povestit alor mei, tata s-a înverzit și mama a început să plângă.

— Du-te dacă vrei, mi-a spus tata. Dar gândește-te bine ce te așteaptă acolo. Și cum o să stăm noi aici, despărțiți de tine! Cine știe ce se mai întâmplă! Oricât te susține Hulubei, e bătrân, mult n-o s-o mai ducă! Mai ales, cum ai să faci față din punct de vedere politic într-o funcție de răspundere? N-ai să rezisți nici două luni!

Mi-a părut și rău și bine. Mai târziu mi-am dat seama că avea dreptate. E adevărat, stagiul la Dubna le-a consolidat unora poziția, și ascensiunea lor n-a mai fost oprită de nimic. Ceilalți, cei trimiși de Hulubei pe considerente științifice, s-au întors și și-au continuat munca în Institut, supuși capriciilor și bunului plac, ca toți ceilalți. Majoritatea au folosit prima plecare în străinătate ca să nu se mai întoarcă.

Tata spunea mereu că situația se va înăspri, că nu trebuie să ne așteptăm la nimic bun. La câteva luni după aceea, cu toată opoziția lui Hulubei, Institutul a început să se militarizeze. La poarta clădirii centrale au apărut santinele. Erau soldați MAI și ne era frică de ei. Serviciul de cadre a fost preluat și el de securiști, care ne priveau cu suspiciune, ca pe niște potențiali trădători.

Bibliotecarul, un domn mai bătrâior cu care ne împrietenisem, ne-a spus celor câțiva, în care avea încredere, că va veni și mai rău. „Eu îmi iau tălpășița de aici. Și vă sfătuiesc și pe voi să faceți la fel!"

Între timp, secțiile de fizică clasică se despărțiseră și se crease un nou institut, cu sediul în București, cu profil mai ales de optică. Era condus de academicianul Bădărău care-mi fusese profesor. Am vorbit cu el și m-a primit imediat. Avea nevoie de oameni. Când m-am dus la Hulubei, m-a mângâiat pe obraz: „Du-te, puiule. Te-ai gândit bine." Mi-a iscălit imediat cererea de transfer. Era trist și întunecat la față. Nu l-am mai văzut.

La câteva săptămâni a mai venit un coleg de-al meu. Petele lui pe blazon erau și mai grave decât ale mele și oricum, la Măgurele nu mai avea nici o șansă. Administrația se militarizase complet. În afară de Hulubei și de secretară nu mai rămăsese nimeni dintre cei pe care-i cunoșteam.

După un timp a izbucnit furtuna: în Ungaria era revoluție. Ascultam îngrijorați la radio ultimele știri. Tata clătina din cap: „Iar o să se strângă șurubul!"

Lucrase mult în ultima vreme la cursul de dogmatică, întocmit de un colectiv de profesori. Se grăbise, parcă l-ar fi zorit cineva: „Să fie odată gata." Făcuse corecturile și răsuflase ușurat după ce isprăvise. Ca și cum ar fi presimțit ceva...

În ultimii ani, mulți se întorseseră de prin pușcării: frânți, de nerecunoscut, dar se întorseseră. Erau printre cei norocoși. Alții n-au mai venit niciodată.

Așa se întâmplase, bunăoară, cu vecinul nostru, inginerul Nițulescu, un om drăguț, politicos. L-au luat într-o noapte și nimeni n-a mai știut niciodată nimic de el. Am auzit că fusese pe vremuri membru al Partidului Liberal, un simplu membru de rând, fără un rol deosebit. Soția lui, o femeie frumoasă și foarte elegantă, s-a zbătut cu încăpățânare să afle ceva. Zadarnic. Cu un fel de sfidare disperată, continua să nu iasă din casă decât bine fardată și bine pieptănată, „ca și cum s-ar fi dus la fotograf", cum spuneau vecinii. Rămăsese funcționară la poștă, așa că nu murea de foame, nici ea nici sora ei, domnișoara Aneta, o domnișoară bătrână, nervoasă și plină de toane. Dar slăbea din ce în ce și dintr-odată îmbătrânise. Spera tot timpul că soțul ei va veni într-o zi acasă. Mai soseau unii și alții, domnul Nițulescu n-a mai apărut. În cele din urmă, după ce bătuse pe la toate ușile ca să afle de soarta lui, s-a îndurat un ofițer de la Securitate și i-a spus

că soțul ei murise cu trei ani în urmă. Peste câteva luni doamna Nițulescu a făcut un cancer generalizat și am mai văzut-o o ultimă dată în sicriu, în biserică. Era la fel de frumoasă, îngrijit fardată și pieptănată. Parcă trăia. Mama a plâns. Tata a slujit la înmormântare, fiind singurul care a acceptat să participe, în afara parohului, deși unii și alții au refuzat și l-au sfătuit și pe tata să facă la fel. Nu era o relație cu care să „te afișezi".

Oricum, după cum spuneam, în ultima vreme nu se mai făcuseră arestări. Începeam să vedem pe stradă cunoscuți care fuseseră mulți ani invizibili. Se întorseseră de la „pension" și nu știau nici ei ce să facă: să vorbească cu cei pe care-i întâlneau, sau să treacă pe alături, prefăcându-se că nu-i observă, privind în gol, cu indiferență, ca și cum nu i-ar fi cunoscut niciodată.

Acum căzuse ca un trăsnet „contrarevoluția" din Ungaria, cum se numea oficial. Stăteam tupilați în casă. În laboratorul nostru, colegii care veneau să bea cafea cu noi, cele două fete din Institut, se răriseră.

După adunarea din Piața Kogălniceanu, începuseră să adune țapi ispășitori. Peste noapte auzeam de cutare că a „dispărut". Sau nu-l mai vedeam nicăieri. Mai ales rândurile prietenilor studenți la medicină se răriseră.

Ne mai duseserăm din când în când la familia arhitectului Joja. Cum fratele lui, Athanase, profesorul de filozofie, era al doilea ca rang în Comitetul Central și mare demnitar, ni se părea că era mai puțin suspect. Veneau acolo Codin Mironescu, cele două familii fiind foarte prietene, părintele Agaton, uneori părintele Ghiuș și părintele Sofian. Toți aceștia făcuseră parte din „Rugul Aprins" de la Antim. Mai veneau, foarte rar, doctorul Dabija de la Facultatea de Medicină, Paul Sterian, Vasile Voiculescu și alții. Se discuta filozofie, teologie, literatură. Mama era foarte îngrijorată. „Hai să nu mergem", spunea ea. „Nu se poate, am promis", răspundea tata cu veșnica lui bună-credință. „Ce-ți tot faci atâtea griji? Nu vorbim nimic interzis, nimic subversiv. Și pe urmă sunt totuși frați, ce Dumnezeu. Athanase Joja n-o să permită să se atingă cineva de fratele lui. Și noi, fiind la ei în casă, nu putem fi bănuiți de nimic..."

După câteva luni de la înăbușirea revoltei, proporția arestărilor o depășise chiar pe cea de odinioară. Aproape nu mai era casă din care să nu fi fost „luat" cineva.

Cu excepția gazdei, toți cei care participaseră la acele întâlniri prietenești au fost arestați. Pe rând. Mai târziu, tata ne-a povestit că la repetate anchete fusese mereu întrebat unde se întâlniseră ca „să pună la cale răsturnarea regimului democratic." „Am vorbit teologie și literatură", răspundea tata. „N-am pus nimic la cale. Ce puteam face noi, câțiva intelectuali, care în afară de cărțile noastre n-avem alte preocupări? Și doar știți bine, că ne-am întâlnit la arhitectul Joja. Nu vă spun nimic nou..." „Lasă asta", i se reteza scurt. Și era întrebat altceva. În cele din urmă în actul de acuzare a apărut, printre altele, că ar fi ascultat la radio evenimentele din Ungaria și le-ar fi comentat dușmănos. În casa profesorului Mironescu. Culmea era că acesta nici n-avea radio.

De fapt cauzele procesului în care a fost implicat și tata au fost mult mai complicate. Pe de o parte, autoritățile voiau să statueze exemple, să intimideze populația, ca nu cumva, Doamne ferește, să izbucnească și la noi o mișcare ca în Ungaria. Starea de spirit ar fi fost propice, mai ales că studențimea începuse să se miște. Deci unii intelectuali cunoscuți, de mare prestigiu, au fost arestați și condamnați în procese care au făcut mare zgomot, astfel ca toată lumea să știe că vigilența statului e trează.

Așa a fost procesul în care figura tata. Mai apăreau pe lista acuzaților poetul Vasile Voiculescu, Alexandru Mironescu cu fiul său, doctorul Dabija. În frunte erau părintele Agaton, părintele Benedict Ghiuș, părintele Sofian de la Antim, un călugăr îmbunătățit și un om minunat la care se spovedea toată intelectualitatea bucureșteană, alți călugări mai puțin cunoscuți și câțiva studenți de care nu auzisem niciodată. În total douăsprezece persoane.

Procesul a făcut mare vâlvă nu numai în țară, ci și în străinătate. Posturile străine au comentat pe larg evenimentul, care răsfrângea intensificarea atmosferei de teroare din România.

„Mă, cine ești tu, de scriu toate ziarele străine de tine?" era întrebat tata la anchetă.

A mai contribuit încă un fapt la arestarea acestor personalități. Cu câtăva vreme în urmă, plecase în străinătate Andrei Scrima. Fusese asistentul lui Anton Dumitriu la Facultatea de Filozofie. Era un tânăr sclipitor, frumos, o apariție elegantă, cu o vervă strălucitoare, care făcea și el parte din Rugul Aprins.

La puțină vreme după sosirea noastră la București s-a călugărit, devenind părintele Andrei Scrima, păstrându-și și în noile veșminte strălucirea și verva. Era într-adevăr o apariție deosebită și patriarhul l-a luat pe lângă sine ca secretar al său. Când, în anii cincizeci, președintele Nehru al Indiei, împreună cu fiica sa au făcut o vizită în România, au dorit să ia contact cu patriarhul. Astfel l-au cunoscut pe părintele Andrei, de care au fost foarte impresionați. La scurtă vreme după aceea, Scrima a primit aprobarea să plece în străinătate. A trecut și pe la noi să-și ia rămas-bun și a fost o despărțire foarte emoționantă. Sosirea lui la Paris n-a rămas neobservată. Printre altele, un jurnalist i-a luat un interviu pentru un ziar parizian, chestionându-l asupra stării Bisericii în România. Desigur, cu buna intenție de a atrage atenția opiniei publice internaționale asupra situației grele a acesteia. În principiu, străinătatea știa că, dacă începe să se intereseze mai îndeaproape despre o anume persoană sau stare de lucruri, autoritățile comuniste, dornice de presă bună, adoptă o atitudine mai tolerantă. Din păcate, în acest caz, dată fiind și situația încordată de după evenimentele din Ungaria, organele de securitate n-au gândit astfel. Părintele Scrima folosise în interviul lui expresia de „Biserica subterană", vrând, desigur, să se refere la faptul că Biserica se află în inimile și conștiința oamenilor, chiar atunci când pe față se feresc să își manifeste apartenența la ea. Sau că, poate, Biserica continuă să dăinuie, în pofida vicisitudinilor și a atitudinii neprietenoase a regimului față de ea. Așa cum și era, în fond. Oricum expresia nu avea nimic subversiv și este dincolo de orice dubiu că nimeni nu se gândise că autoritățile comuniste i-ar putea da un atare sens. Dar conducerea din țară a considerat că „subterană" înseamnă de fapt o mișcare ascunsă, subversivă, dușmănoasă regimului.

Consecințele interviului publicat au fost deci catastrofale. Numeroase persoane care avuseseră de-a face cu Rugul Aprins, cum era tata care, repet, nu a făcut niciodată parte din această grupare, după cum declară și André Scrima în cartea sa, *Timpul Rugului Aprins*[1], au fost arestate, considerate ca implicate în activitatea „ subversivă", „dușmănoasă" a acestuia, asupra lor planând suspiciunea de a fi uneltit „pentru răsturnarea cuceririlor democratice ale poporului muncitor".

Asemenea epitete li se pot părea astăzi celor mai tineri ciudate, chiar ridicole. Generația mea știe ce consecințe tragice aduceau cu ele, atunci când ți se lipeau pe frunte.

În primăvara anului 1958, au fost arestați primii care au alcătuit apoi lotul de care am vorbit și pe care unii l-au numit „lotul Rugului Aprins". Cu câteva săptămâni înainte de Paști, într-o dimineață, a venit doamna Mironescu la noi. O vedeam pentru prima oară nefardată, neîngrijită, cu fața galbenă și ochii plânși. În cursul nopții fuseseră arestați soțul și fiul ei. Securiștii au apărut seara târziu, după unsprezece, ca de obicei. Au percheziționat casa și l-au luat pe domnul Mironescu. Apoi, după vreo oră au revenit și l-au arestat și pe Șerban, care era student la filologia clasică.

Paralizaserăm de groază. Cu o zi înainte stătusem vreo trei ore la coadă la Scala. Venise filmul *Tosca* în care cânta Di Stefano și era un mare eveniment muzical. Nici eu, nici mama n-am mai vrut să mergem. Parcă se înnegrise totul în jurul nostru. Tata a insistat și ne-a trimis aproape cu sila la cinema. „Hai, duceți-vă", ne-a spus el. „E o neînțelegere, în câteva ore o să le dea drumul! Mai ales, ce înseamnă asta să-l ia și pe Șerban? Nu vedeți că e absurd?"

Mult mai târziu, după mulți ani, când tata a ajuns la începutul anilor 1970 la Paris, l-a cunoscut pe Olivier Clément și s-au împrietenit. Acesta i-a mărturisit câte reproșuri își făcuse pentru publicarea acelui interviu, căci el era ziaristul cu pricina. Bineînțeles, era nevinovat. Cine, în Occident și-ar fi putut imagina teroarea extremă la care eram expuși?

---

[1] Ed. Humanitas, București 1996.

Acele două ore la cinema, la *Tosca*, n-am să le uit niciodată. Di Stefano nu era numai un tenor genial, dar și o extraordinară prezență scenică. N-am văzut mai nimic. Eram în preajma unei nenorociri pe care nimic n-o putea opri. Următorul pas pe care urma să-l facem însemna prăbușirea într-o prăpastie fără ieșire.

Au trecut Paștile. Nu s-a întâmplat nimic și ne-am mai liniștit întru câtva, măcar în aparență. Așteptam mereu să li se dea drumul celor doi Mironești. N-au fost eliberați. În schimb l-au arestat pe doctorul Dabija. A venit asistenta lui de la facultate și ne-a anunțat. El apărea destul de rar, chiar mai rar decât noi, atât la familia Mironescu, cât și la Joja. Încet, încet, cercul se strângea. Fuseseră arestați pe rând Sandu Tudor, respectiv părintele Agaton, părintele Ghiuș, părintele Sofian...

În vară, părinții mei au plecat la Rohia, unde urma să-i întâlnesc și eu, căci putusem să-mi iau doar o săptămână de concediu. M-am oprit o zi la Cluj și apoi am plecat mai departe. Tata și mama mă așteptau la autobuz împreună cu părintele stareț Justinian, un călugăr adevărat, cum ne-am dori să fie cât mai mulți. Mânăstirea nu era încă prea cunoscută. Trăiau acolo într-o frumoasă atmosferă înduhovnicită câțiva monahi cucernici și modești, o așezare benefică pentru sătenii din împrejurimi, care veneau în număr foarte mare, după sfat și sprijin. Nu se clădise încă prea mult. În schimb, activitatea pastorală, deseori stânjenită de faima ce se țese în jurul unor asemenea așezăminte, aducea roade bogate, iar atmosfera de reculegere și evlavie conferea acelui loc minunat un peisaj spiritual remarcabil.

Am plecat la București după cele patru zile cât puteam să rămân, urmând ca ei să meargă la Vlădeni.

Mai târziu, mama mi-a povestit că în timpul șederii lor la mânăstire sosiseră două persoane, care se prezentaseră drept „funcționari de la culte", după cum le-a spus alor mei părintele stareț, în mod confidențial, căci „funcționarii" ceruseră să nu se pomenească despre prezența lor.

Ajunși la Vlădeni l-au găsit pe Babu foarte nedumerit. Milițianul satului venise în câteva rânduri să întrebe când vine tata. „Nu, încă nu vine, mai încolo", răspunsese el mirat.

Așa ceva nu se mai întâmplase niciodată. (Într-un articol cu caracter biografic se spune că la Vlădeni s-ar fi făcut o percheziție, ceea ce este inexact. Percheziții s-au făcut numai la București.) Mult mai târziu, tata ne-a mărturisit că în tot cursul acelei primăveri se simțise urmărit. De câte ori întorcea capul vedea în spatele lui o aceeași persoană. Dar nu ne-a spus ca să nu ne neliniștească.

La începutul lui septembrie am luat concediu și am plecat la Vlădeni, să-i întâlnesc. Am mai stat o zi împreună și a doua, spre seară, au plecat acasă. I-am condus la Brașov și am așteptat până a plecat trenul. I-am mai văzut o clipă la fereastră, am fluturat toți mâinile și trenul s-a pus în mișcare. Au ajuns acasă în 3 septembrie. A doua zi, în noaptea de 4 septembrie, tata a fost arestat.

În acea noapte dormisem agitat, aproape deloc. Tot timpul îmi apărea înaintea ochilor, într-o stare de semivis, un camion, de fapt o dubă cu pereții cenușii. Huruia îngrozitor și se plimba încoace și încolo, fără nici o noimă.

Când peste vreo lună au adus acuzații la proces, am recunoscut duba. Era exact cea din visul meu, cu pereții de tablă cenușie, cu geamurile spoite pe dinăuntru, ca să nu se poată vedea nimic în exterior.

N-am crezut niciodată în vise. Nici superstițioasă n-am fost. La noi în casă se stabilise o legătură de dragoste și încredere care n-avea nevoie de exteriorizări. Ne stăpâneam sentimentele și emoțiile, nu ne entuziasmam prea ușor.

„Ah, vis de noapte!" spunea tata. „Fii serioasă! Dumnezeu e deasupra tuturor acestor fleacuri! În El trebuie să ai încredere!" Dar duba care l-a adus pe tata la proces am văzut-o în vis. Exact în noaptea când tata a fost arestat.

M-am trezit a doua zi obosită, după o noapte proastă și m-am dus la Brașov la piață, căci la Vlădeni lipseau legumele. Am cumpărat roșii, ardei, vinete... Apoi am trecut pe la tanti Ica și-am stat cu ea la taifas. Am mâncat la ei. Băieții, cam de vârsta mea, au insistat să rămân până a doua zi, să ne plimbăm seara pe „Corso". Nu, nu puteam, trebuia să duc legumele acasă.

Tușica mă aștepta cu o față prelungă: „Du-te imediat și telefonează acasă! A venit domnișoara de la Poștă să ne spună

că te-a căutat de la București." Mi s-a oprit inima. La despărțire, mama mă luase deoparte: „Lidia, dacă se întâmplă ceva cu tata, am să-ți telefonez, să-ți spun că e bolnav." Mă speriase. Mama nu-mi vorbise niciodată astfel și eventualitatea asta mi se părea de necrezut. „Cu tata? Imposibil! Tatei nu i se poate întâmpla așa ceva!" Uitasem. Acum îmi aminteam. Am pus sacoșele jos, în mijlocul curții și am fugit la poștă. Poate că nu era nimic, poate mă chemau de la Institut, parcă poți să știi..Domnișoara mi-a făcut imediat legătura și apoi am auzit vocea mamei, înecată în lacrimi: „Lidia, hai imediat acasă, tata e foarte grav bolnav..."

Cei doi bătrâni au început să plângă. Tușica repeta întruna: „Nu se poate! Nu se poate!" Am împachetat repede. Aveam un tren la șapte, iar la zece un accelerat spre București. Nu-mi aduc aminte cum am coborât din tren, cum am ajuns acasă. Ușa era descuiată, ca niciodată. Am intrat în casă, spunându-mi că între timp tata trebuia să fi venit înapoi. Era un haos de nedescris. Cărți aruncate pe jos, manuscrise ale tatei, hârtii călcate în picioare. Mama încerca să facă ordine, dar fără spor. Ridica o carte, o punea pe canapea plângând... Ușile dulapurilor erau larg deschise, sertarele biroului scoase afară și azvârlite pe jos. Pe paginile rupte se vedeau urme de pantofi, de noroi.

M-am așezat lângă ea pe canapea, am luat-o de gât și am început să hohotim. Mi-a povestit apoi cum au venit noaptea pe la unsprezece. Au bătut în geamul dormitorului și când tata s-a uitat afară să vadă cine e, i-au îndreptat o lanternă puternică spre ochi.

„Erau patru", mi-a spus mama. „Ba nu, au fost mai mulți. Veneau unii și plecau alții. A fost un du-te-vino necontenit. Dar patru au rămas tot timpul. Au început să cotrobăiască, să arunce foile scrise și cărțile pe jos, călcând cu răutate peste ele."

„Ce-ți trebuie atâtea hârtii?" s-a răstit unul dintre ei la tata. „Ce faci cu atâtea hârțoage, bune de pus pe foc?"

„Sunt profesor și din asta trăiesc", a răspuns el. „Scriu cărți și cursuri pentru studenți. Fără cărți nu se poate."

Nu, era calm, a răspuns mama la întrebarea mea. Era liniștit și răspundea fără spaimă, cu demnitate. Dar cărțile

azvârlite pe jos îi făceau rău. Tata, care nu putea suferi să vadă o carte așezată fără grijă!

Au scotocit până pe la patru spre dimineață. Atunci au plecat. L-au luat pe tata și au plecat. La poartă aștepta o mașină neagră. Mama s-a uitat pe fereastră, deși o amenințaseră: „Dacă te uiți pe geam, venim și te luăm și pe tine!" A văzut cum i-au pus tatei ochelari negri. Unul dintre ei îl ducea de braț și l-au împins în mașină. Ca pe un răufăcător.

Ce să facem acum, ne-am întrebat. Mama tot spera că o să-i dea drumul. „Nu se poate, e o neînțelegere. E nevinovat, nu pot să-l țină degeaba..." Totuși ne trebuia un avocat. Și nu cunoșteam niciunul.

În aceeași zi, mama s-a dus la patriarh. A primit-o politicos, i-a promis că se va interesa de cazul tatei. Politicos și rece.

Mai rău a fost la Institut. Coborând de pe Dealul Patriarhiei, s-a dus la Institut să vorbească cu rectorul Coman. Acesta a bruftuluit-o:

— Să-și fi văzut de treabă! s-a răstit el la mama.

— Ce-a făcut, părinte rector? a răspuns mama. Cu ce nu și-a văzut de treabă?

Pe sală câțiva profesori, colegi de-ai tatei, au trecut pe lângă ea făcându-se că n-o văd. De altfel această atitudine a devenit normală în lunile care au urmat. O mulțime de oameni nu ne mai cunoșteau când ne întâlneau pe stradă. Colegi de-ai tatei, cunoștințe întorceau capul, sau priveau prin noi, în gol, ca și cum am fi fost de sticlă. Mi-amintesc, bunăoară, de un coleg de-al tatei de la Institut. Pe vremuri venea foarte des pe la noi. Tata îl ajutase să ocupe un post de conferențiar. Avea o cumnată cântăreață la operă și era el însuși mare amator de muzică. De câte ori ne vizita discutam despre ultimele concerte și spectacole. Ba chiar mă luase la câteva reprezentații la operă în care cânta cumnata lui. Acum îl întâlnisem pe bulevard. A întors capul în mod ostentativ, ca să văd că mă văzuse, dar că nu voia să aibă de-a face cu mine..

Dar cea mai penibilă experiență am avut-o cu alt profesor de la Institut. Cu câteva luni în urmă tata luase un împrumut de la Casa clerului ca să cumpărăm lemne. Cred că era vorba de vreo patru mii de lei. Având nevoie de un girant, l-a rugat pe un coleg al său mai tânăr, Rămureanu, să-l ajute. A doua

zi după arestare, acesta a telefonat: „Ascultă cucoană, să faci bine să-ți plătești datoriile. Doar nu-ți închipui că am să ți le plătesc eu!" „Nu, părinte profesor, fiți fără grijă. O să plătesc, n-o să aveți nici o neplăcere..."

I-am scris unchiului Nitu la Sibiu și el ne-a trimis cei patru mii de lei pe care mama i-a dus la Casa clerului.

Din fericire nu toți cunoscuții noștri s-au purtat cu cruzime. Unii au continuat să ne susțină, să ne încurajeze pe cât puteau. Chiar a treia zi după arestare, dimineața la cinci, a sunat cineva la ușă. Ne-am speriat, bineînțeles. Era profesorul Dinu de la Politehnică. Era el însuși destul de expus, fiind ginerele fostului ministru Manoilescu. Soția lui studiase odinioară teologia și astfel îl cunoscuse pe tata. Veneau pe la noi și n-au întrerupt legătura în acele momente cumplite când, mai mult decât oricând, aveam nevoie de un cuvânt bun. S-a scuzat că vine la acea oră, dar îi era frică să nu fie văzut. Avea și el familie și se temea. Dar a venit și i-am fost nespus de recunoscătoare pentru aceasta. Cât de bine ne făcea un chip prietenesc și câteva cuvinte de încurajare! Ne-a întrebat dacă am găsit un avocat. Nu, încă nu, dar începusem să ne interesăm.

„Să vorbim cu Manolescu", ne-a spus. „E o somitate, are un mare prestigiu. Îl cunosc și vorbesc eu cu el. Vin mâine dimineață la aceeași oră să vă dau rezultatul, așa ceva nu se poate spune la telefon."

A doua zi, a venit să ne spună că vorbise cu avocatul Manolescu.

„Mâine dimineață la șase vă așteaptă." Ne-a explicat cum să ajungem, undeva lângă Cișmigiu.

Am ajuns acolo la cinci și jumătate. Nu dormiserăm toată noaptea de emoție. Era aproape întuneric și ne-am plimbat încă vreo jumătate de ceas pe străduța frumoasă cu vile elegante. La șase ne-am apropiat de sonerie. „Cum să deranjăm oamenii la vremea asta?" a întrebat mama. „Poate dorm încă." Aveam inima cât un purice și am mai ezitat câteva clipe. Apoi mi-am făcut curaj și am sunat. Am așteptat un timp. Dinăuntru nu se auzea nici o mișcare. Am mai sunat o dată: „Dacă a zis să venim la șase..." După vreo cinci minute ne-a deschis o doamnă între două vârste, cu moațele pe cap.

„Da, poftiți", ne-a spus. „Eu sunt secretara maestrului. Vine imediat."

Am intrat intimidate într-un birou somptuos, cu pereții căptușiți cu rafturi de cărți. Nu rafturi simple, cum aveam noi. Nu, era o bibliotecă de lemn scump, sculptată, cu încrustații, cum nu mai văzusem. Masa de lucru era, la rândul ei, o operă de artă. Vastă, toată bucătăria noastră ar fi încăput pe ea. Pe deasupra, odaia dădea într-o marchiză minunată, care se deschidea spre grădină. Hotărât lucru, nu-mi închipuiam că un asemenea lux ar fi fost posibil. Poate doar în romane... Dacă am fi adunat locuința noastră și-am fi adus-o în această încăpere, încă ar mai fi rămas loc...

Am avut timp să o admirăm în liniște, fiindcă maestrul a venit după vreo trei sferturi de ceas. Era mic, gras, cu chelie. Cam ca un personaj din Dickens. Avea ochii bulbucați, cu care privea imprecis, peste și prin tine, făcându-te să te simți minuscul, neînsemnat.

Da, auzise de tata. Ne-a vorbit direct, clar, fără înflorituri. Era un adevărat profesionist care n-avea timp de pierdut. Nici pe al lui, nici pe al clientului. Nu ne-a dat mari speranțe, dar ne-a promis că se va interesa, că va cerceta dosarul. Pentru asta trebuia însă să fie angajat. Deci ne-a trimis la Colegiul de avocați, undeva pe Calea Știrbei Vodă, dacă mi-aduc bine aminte.

Ne-am dus acolo. Era o veche casă boierească, foarte frumoasă. Înăuntru, o hărmălaie și o aglomerație ca în Gara de Nord la vremea vacanței. Ne-a apucat disperarea. N-aveam cum să răzbim, două femei neumblate și neexperimentate.

Până la urmă am reușit să aflăm în ce cameră trebuie să plătim taxa respectivă. Era o sumă cam măricică pentru noi, dar unchiul Nitu ne trimisese ceva mai mult decât banii de lemne. Am fost extrem de ușurate și de mândre de felul cum ne-am descurcat.

Peste vreo două zile a venit din nou Valeriu Dinu la noi. Maestrul Manolescu cercetase dosarul și ceea ce văzuse nu promitea nimic bun: tata era încadrat la articolul 209, pct. 2, lit. b, alin. c și anume „uneltire contra ordinei sociale". Foarte, foarte grav. Cu regret ne transmitea că el nu poate prelua procesul. Mare lucru nu era oricum de făcut și soția lui, care era

șahistă, n-ar mai fi primit aprobarea să plece în străinătate la turnee, dacă el se implica în asemenea afacere. Dar dacă găseam alt avocat, o punea la dispoziție pe secretara lui, domnișoara Lăzărescu, tot avocată, ca să-l asiste pe acesta. Prin ea ar fi putut da sfaturi utile.

Am intrat din nou în panică. Ce facem? Mama a început să plângă. Sperase tot timpul că arestarea tatei e o greșeală, că or să-l trimită acasă sau că-l vor achita. Acum era confruntată cu realitatea cea mai groaznică: n-aveau de gând să-l elibereze.

Tot prin inginerul Dinu am ajuns la alt avocat, Vladimir Boantă. Un om bun, curajos, de caracter. A acceptat imediat să-l apere pe tata.

Iar am plătit, de data asta ni s-a părut mai simplu să ne descurcăm la colegiul de avocați.

Peste câteva zile, Boantă ne-a spus: „I-am văzut dosarul. E nevinovat. O să ia cinci ani."

A încercat să-l treacă la alt articol de lege, ceva în genul „calomnie la adresa regimului socialist". Nu-mi mai amintesc acele formulări absurde și pompoase. Eram mult prea disperată și aveam impresia că trăiesc într-un coșmar fără sfârșit. N-a reușit.

„E o farsă, doamnă", i-a spus mamei. „Procesul e gata judecat. Noi suntem acolo numai de formă. Trebuie să vă împăcați cu această idee. Părintele profesor va fi oricum condamnat."

Nu, mama nu se putea împăca cu această idee și refuza să înțeleagă de ce un om nevinovat trebuie să fie condamnat. A sperat până la urmă. Zadarnic, evident.

Nici nu trecuse o lună bună și domnul Boantă ne-a comunicat data procesului, 4 noiembrie. Era un noiembrie foarte, foarte friguros. Urma să aibă loc la Tribunalul Militar, alături de Palatul de Justiție, de care era legat printr-o pasarelă. De cealaltă parte se afla cinematograful Gioconda, o clădire ca de carton, semănând cu niște culise de teatru. Mai târziu s-a dărâmat. Pe locul acela s-a ridicat blocul Gioconda.

Intrarea în tribunal se făcea pe străduța laterală. Procesul urma să înceapă la opt, dar avocatul ne-a spus să ajungem mai repede ca să putem intra în sală.

Am ajuns înainte de șapte și ne-am plimbat pe stradă, așteptând să se deschidă poarta tribunalului. Venise și doamna Mironescu cu Ileana, fiica ei, asistenta doctorului Dabija și alții.

Cu câteva zile înainte, domnul Boantă ne comunicase componența listei acuzaților: în frunte, părintele Agaton (Sandu Tudor) și părintele Benedict Ghiuș. Urmau părintele Sofian, apoi profesorul Alexandru Mironescu cu fiul său Șerban, amândoi la loc de cinste, alți doi–trei călugări. Mai apăreau pe listă doctorul Dabija, niște studenți pe care nu-i cunoșteam și chiar la coadă, tata, poetul Vasile Voiculescu și un student Mihăilescu, a cărui mamă luase contact cu noi și ne mai comunicam din când în când reciproc ce mai aflaserăm. În total, douăsprezece persoane.

În sfârșit, porțile tribunalului s-au deschis și am intrat. Înghețasem de-a binelea. Ne-am căutat locuri, astfel încât să-i putem vedea cât mai bine pe acuzați și să putem fi văzute de ei. N-am stat cinci minute și un soldat ne-a dat afară. Nu, procesul urma să se judece cu ușile închise, fără public.

Pierdusem ultima speranță de a-l vedea pe tata și am început să plângem. Nu ne-au lăsat nici măcar pe coridor. Și poarta și toate ușile erau păzite de soldați de securitate care ne-au împins fără prea mari menajamente în stradă.

Era la fel de frig ca și înainte. Curios, deși am stat atâtea ore afară, nu l-am mai simțit. Înregistram în mod neutru că e frig, că mi-e foarte frig, dar nu aveam acea senzație neplăcută, dureroasă, când nu-ți mai simți degetele și ajungi la limita exasperării. De altfel totul părea ireal, mai degrabă un vis urît, un coșmar într-o ambianță cunoscută, pe străzi pe care trecusem de zeci de ori, dar care acum mi se păreau străine, necunoscute.

La un moment dat, de după colț au apărut două dube cenușii, cu ferestrele vopsite. Poate că le mai văzusem pe stradă, dar nu le înregistrasem existența, nu știam că în ele se transportă deținuții. Arătau exact ca duba pe care o visasem în noaptea arestării tatei.

Tribunalul Militar avea curtea împrejmuită cu grilaj de fier. Pe dinăuntru grilajul era astupat cu bucăți mari de tablă, ca să nu se poată vedea de afară.

Poarta s-a deschis și cele două dube au intrat în curte. Apoi s-a închis la loc. Cum tabla care acoperea poarta avea o spărtură, m-am uitat prin ea: din mașini coborau pe rând deținuții. I-am văzut pe Șerban Mironescu, pe părintele Sofian, câțiva necunoscuți. În sfârșit, din a doua dubă a coborât tata. Avea pardesiul lui negru și pălăria cea largă. Barba îi crescuse mult. Ținea capul aplecat, cu bărbia sprijinită în piept. Părea foarte îngândurat, foarte concentrat, întors în sine, fără a înregistra nimic din ceea ce se petrecea împrejur. Am strigat: „Tată! Tată!" Nu m-a auzit. N-a ridicat capul. După ce s-a întors acasă l-am întrebat și mi-a confirmat. Nu mă auzise.

Ca din pământ a apărut un subofițer de securitate care m-a împins cu brutalitate, țipând la mine: „Vrei să te trezești și tu lângă ei?" Ne-au alungat pe trotuarul de vizavi, împingându-ne cu puștile, ca pe niște răufăcători. Vreo doi soldați mai tineri ne-au vorbit frumos: „Vă rog, doamnă, aici nu e voie, treceți pe celălalt trotuar. Aici nu e voie." Ceilalți ne înjurau și se vedea cât de colo că le face plăcere să-și manifeste autoritatea. Mai ales plutonierul care mă împinsese pe mine, un tip mărunt, cu o față neagră și ochii bulbucați, se plimba în sus și în jos, amenințându-ne: Nu cumva să încercăm să punem piciorul pe partea cealaltă! Ani de zile după aceea, de câte ori întâlneam un soldat MAI, îl priveam cu atenție. Dar pe acel tip brutal nu l-am mai văzut. Nici duba în care a fost transportat tata, de altfel. Îi reținusem numărul, vopsit cu caractere mari pe ușile din spate. Puteai vedea deseori pe stradă asemenea vehicule, dar pe acela nu l-am mai întâlnit niciodată.

Între timp a venit Boantă, încă vreo doi domni, care trebuie că erau avocați și au intrat în clădire. „Duceți-vă acasă", ne-a spus. „N-are rost să înghețați pe stradă. Vă telefonez eu mai târziu."

N-am plecat. Nici unul dintre cei care așteptau afară n-a plecat. Am patrulat pe trotuarul opus, pe mijlocul străduței, ferindu-ne de mașini, pe chei, prin fața cinematografului Gioconda, acea clădire neverosimilă, care părea de carton. Timpul se oprise în loc, nici nu trecea. Totul era ciudat, încremenit, ireal și absurd ca în teatrul lui Eugen Ionescu.

La amiază a apărut avocatul Boantă. Se ducea acasă pentru pauza de prânz. Da, îl văzuse pe tata și vorbise cu el. Era de altfel prima dată că avocații aveau permisiunea să vorbească cu cei pe care îi „apărau".

„Părintele e foarte liniștit", ne-a spus el. „Senin și liniștit. Le-a dat și lor să mănânce de prânz, o felie de pâine cu salam. Și-a mâncat-o calm, ca și cum ar fi fost la un picnic. Am putut vorbi cu el în timpul cât le-a dat de mâncare și m-a întrebat de dumneavoastră. I-am spus că sunteți bine și s-a bucurat. Pentru dumneavoastră era îngrijorat. Duceți-vă acasă. Oricum, până la trei e pauză, nu se mai întâmplă nimic."

Am plecat și la trei ne-am întors. Au venit avocații, au intrat în clădire în timp ce noi patrulam pe trotuarul de vizavi.

Seara s-a deschis poarta, mașinile au ieșit și au plecat. Plimbarea noastră la distanță respectuoasă de clădirea Tribunalului Militar s-a repetat și a doua zi, până târziu.

Am așteptat până a ieșit domnul Boantă, care ne-a confirmat ceea ce pronosticase cu câteva zile înainte. Tata fusese condamnat la cinci ani muncă silnică, cinci ani degradare civică și confiscarea averii pentru infracțiunea de „ uneltire contra ordinii sociale". Printre altele, fuseseră acuzați cu toții că ar fi ascultat radio la Mironescu acasă, în timpul evenimentelor din Ungaria, comentându-le în mod „dușmănos". Dar, după cum am mai spus, Codin Mironescu nu avea radio. Nici măcar la Joja acasă nu se ascultase niciodată radioul. Cei mai mulți dintre cei doisprezece nu fuseseră niciodată în vizită, nici la Joja, nici la Mironescu.

Părintele Sofian apărea rar în aceste vizite. Nu-l văzuserăm când fusesem noi. Părintele Benedict Ghiuș locuia la Cernica și nu prea venea la București. Cât despre Vasile Voiculescu, acesta fusese odată la Mironescu unde citise câteva poezii. La Joja, nu-l întâlniserăm. El, împreună cu tata și cu doi studenți, printre care tânărul Mihăilescu, au „avut noroc", primind doar cinci ani. De altfel erau ultimii pe lista acuzaților. Celelalte condamnări au fost mult mai mari, douăzeci, optsprezece ani, de acest ordin de mărime și nu „până la zece ani", cum se afirmă, bagatelizându-se, în volumul omagial al tatei, editat la Sibiu.

Duritatea pedepselor a fost extremă. De ce, n-am priceput. Fără doar și poate, că și fără interviul lui Scrima, asemenea procese de intimidare tot ar fi avut loc. Poate în altă componență. Poate că persoanele vizate ar fi fost altfel grupate, cine știe. Oricum, pretextul fusese furnizat și organele de securitate l-au folosit cu promptitudine. Dincolo de orice comentariu, de orice speculații a ceea ce s-ar fi întâmplat în altă conjunctură, suferințele noastre, atât ale condamnaților, cât și ale familiilor lor rămân și nimic nu poate șterge din amintire acele clipe teribile.

Tot ce putem spera e ca niciodată să nu se mai repete asemenea crime care rușinează istoria omenirii.

După pronunțarea sentinței, mama a fost disperată. Crezuse, voise să creadă până la urmă, că pe tata îl vor elibera, „fiindcă era nevinovat". Nu putea accepta ideea că, pentru regim, nimeni nu era nevinovat. Conceptul de nevinovăție nu exista. Toată lumea era vinovată și probe contrare nu se admiteau. Doar că unii erau „înăuntru", alții „afară", ceea ce de fapt tot un fel de pușcărie era.

„N-a făcut nimic, e nevinovat, trebuie să-i dea drumul!" repeta cu îndărătnicie. Am încercat s-o consolez: „Gândește-te, cinci ani trec repede. Dar cei care au primit douăzeci de ani? Ce să mai spună familiile lor?"

Nimic n-a mai putut-o însenina. Am mai văzut-o râzând doar după nașterea lui Dumitraș: „Pentru mine nașterea copilului a fost salvatoare", ne-a spus ea în repetate rânduri. „Altfel aș fi murit, n-aș fi rezistat cinci ani!" „Și ce-ar fi spus tata la întoarcere dacă nu te-ar mai fi găsit?" Ridica din umeri. Primise atâtea lovituri în viață, boala, moartea copiilor, spaimele necontenite prin care trecea știind cât de suspectat și urmărit e tata, ura unor colegi de-ai lui care îi otrăviseră ani de zile existența... Biata de ea, numai Dumnezeu cu mila Lui i-a dat puterea de a purta atâtea poveri pe umerii ei plăpânzi.

Avocatul Boantă ne-a spus că se va putea face recurs. „Nu cred că ar schimba ceva. Doar ca să fiți cu conștiința împăcată că ați făcut tot ce vă stătea în putință..."

(După vreun an a fost și el arestat și condamnat. Bineînțeles, tot pentru vini imaginare.)

Ne-a sugerat să angajăm pentru recurs un alt avocat, foarte bine văzut politicește, fiind secretar de partid al Baroului. Cred că se numea Ghițulescu, dacă îmi amintesc bine. Ne-am întâlnit cu el. A fost amabil, plin de solicitudine, dar speranțe mari nu ne-a dat.

„Să încercăm", a spus el. „Nu cred că vom reuși mare lucru. Dar cel puțin o să-l vedeți la proces, vă va vedea și o să pot și eu sta de vorbă cu el. Astfel veți afla cum o duce."

Zis și făcut. La data de 21 ianuarie 1959 s-a judecat recursul. Lista acuzaților era neschimbată, toată lumea își făcuse aceleași socoteli ca și noi. Recursul a avut loc la Tribunalul Militar al Capitalei, care pe acea vreme era la colțul Străzii Lipscani, alături de clădirea unde mai târziu s-a aflat Banca de Comerț Exterior.

De data aceasta ne-au lăsat să intrăm în sală. Eram emoționate. Măcar o să-l putem vedea pe tata... Dar, dezamăgire, procesul s-a judecat în absența acuzaților și, bineînțeles, nu s-a schimbat nimic. Sentința a rămas definitivă.

Culmea era că, scurt timp înainte, apăruse în Uniunea Sovietică, în traducere, un volum de versuri ale lui Vasile Voiculescu. Avocatul lui, Vișinescu, una din vedetele baroului, a citat în fața completului de judecată, câtiva militari plictisiți, două, trei fraze din prefața ediției în limba rusă, în care autorul era prezentat drept unul dintre cei mai mari poeți români contemporani, cum de fapt și era. Nici măcar acest fapt n-a avut vreo rezonanță. Voiculescu, ca și tata, a rămas să stea mai departe cinci ani în pușcărie, amândoi pentru vina de a fi fost intelectuali de elită, care au contribuit atât de mult la cultura românească. Cum se spune nemțește, „ausser Spesen, nichts gewesen" (în afară de cheltuială n-a fost nimic).

Viața a continuat, cu acea amărăciune cu care ne obișnuisem în ultimele luni. Intrase în noi o frică cumplită. Tremuram de câte ori suna telefonul, de câte ori venea poștașul, de câte ori intra în curte o persoană necunoscută. Au și venit, destul de des. Aveau un aer care nu înșela, în costume corecte, cu cravată și cu haine de piele. Nu intrau la noi. Mergeau la doamna Caragea, o vecină care ținea cartea de imobil. De la noi de la fereastră se vedea foarte bine. Sunau la ușa lor. Doamna Caragea se îngălbenea, îi poftea pe necunoscuți să

intre, aceştia plecau destul de repede şi în urma lor curtea se lumina. Mai pe seară, vecina venea tiptil şi ne spunea: „Iar s-au interesat de dumneavoastră." „Ce tot vor să afle?" întreba mama. „Ce-au întrebat?" „Prostii! Cine vine, cu cine vă întâlniţi! Doar le-am spus de o mie de ori că nu mai vine nimeni..."

Da, era adevărat, nu mai venea nimeni. În orice caz nimeni dintre cei pe care odinioară îi crezuserăm prieteni, în care ne puseserăm nădejdea. Oameni serioşi, impecabili moral, virtuoşi...

În schimb, apăreau alţii, pe care uneori îi judecasem cu asprime, îi considerasem hahalere, nu pusesem temei pe vorbele lor. Da, erau şi din aceştia. Veneau cu o inconştienţă cuceritoare. Unul a adus o plasă de peşte proaspăt, altul nişte mere. Veneau zâmbind şi ne întrebau cu ce ne pot fi de folos... Mari mistere ascunde firea omenească!

Într-o bună zi, am primit o carte poştală. Mama era invitată să meargă să ridice geamantanul tatei. Am înnebunit de frică. Pe de o parte, groaza de a se duce „acolo". Pe de alta, ne întrebam de ce ne dă înapoi geamantanul. Nu cumva, Doamne fereşte?

N-am dormit toată noaptea. A doua zi ne-am dus amândouă. O clădire scundă, doar parter, în spatele Miliţiei Capitalei. Trecusem de zeci de ori pe acolo şi nu mă întrebasem ce poate fi în acea construcţie lungă, încheindu-se pe colţ cu o încăpere rotundă, ca un turn turtit, terminat parcă în pripă, destinată să nu fie băgată în seamă. Acum lua proporţii înspăimântătoare.

Mama a prezentat cartea poştală şi a intrat. Eu a trebuit să aştept afară. Mă întrebam ce să fac dacă mama nu mai iese. Să intru să întreb de ea? Oare or să-mi spună sau or să-mi închidă uşa în nas, aşa cum făcuseră adineaori. Poate voiau s-o aresteze şi pe ea şi povestea cu geamantanul era numai o scorneală? Nu, nu se poate. Nu-şi dădeau ei osteneala s-o anunţe acasă, veneau şi o luau pur şi simplu!

Am stat vreo zece minute, cu inima strânsă. Apoi a apărut mama cu geamantanul gol. Un geamantan negru de carton, jerpelit şi plesnit pe la încheieturi. Îl luam totdeauna când mergeam vara la Vlădeni şi tata îl lega cu o chingă, fiindcă

nu se închidea cumsecade. Unul nou nu intra in discuție. Geamantanele erau scumpe.

Am răsuflat ușurată. Mama avea ochii roșii. „Am dat peste un om cumsecade, Dumnezeu să-i dea sănătate", mi-a spus ea. „Când am văzut gemantanul gol am început să plâng. Doamne, nu cumva a murit?" „Nu, nu, doamnă, nu fiți îngrijorată", răspunsese necunoscutul. „N-a murit. Așa sunt dispozițiile. Dăm gemantanele înapoi. Ce să facă acolo cu ele?"

Am plecat acasă mai liniștite. Cel puțin știam acum că trăiește.

Între timp mă căsătorisem. Fusese dorința expresă a tatei și ultimele lui cuvinte în momentul plecării: „Lidia să se căsătorească cu Virgil. Să nu cumva să aștepte până vin eu..." Ca de multe ori, tata se înșelase iarăși în aprecierea oamenilor...

Continuam să merg la Institut și mă întrebam câtă vreme încă. La câteva zile după arestare i-am povestit profesorului Herovanu, care era șeful direct al colectivului unde lucram, ce se întâmplase.

„Vai de mine, duduia Lidia, ce nenorocire!" Omul avea lacrimi în ochi. „Să nu mai spui la nimeni. Să nu se afle, să te dea ăștia afară! Spune-mi, te rog, ce pot să fac pentru mata? Ai nevoie de bani, de orice, spune-mi numai!"

Nu-l cunoscuse niciodată pe tata, nici nu-l văzuse vreodată la față! A încercat cu multă solicitutine să mă încurajeze. Dar ce putea să facă?

În ajunul examenului de cercetător i-am spus: „Dom' profesor, n-are rost să-l mai dau. Tot n-o să mai rămân mult aici!" „Nici nu vreau să aud!" mi-a răspuns. „Te-ai pregătit atâta. Poate că nu se află. Oricum eu n-am spus nimănui nimic... De altfel te-am înscris eu la examen, astăzi."

În afară de el mai știa colega mea de laborator, Valeria Winter. Era foarte vorbăreață și cu greu ținea un secret. Totuși n-a suflat nimănui nici o vorbă. Și Eugen Toma, bun prieten încă de pe băncile facultății, care trăia de mult tragedia prin care eu începeam tocmai să trec. Tatăl lui, fost contraamiral, fusese declarat criminal de război și condamnat pe viață. Nimeni nu știa dacă mai trăia. Nu întrebasem niciodată. Asemenea lucruri nu se discutau. Era un adevărat miracol că

Eugen reușise să treacă prin facultate. Numai valoarea sa excepțională îi făcuse pe toți profesorii să-l apere cu vehemență, ori de câte ori se pusese problema să fie exmatriculat. Acum se întreba și el cât o să mai poată rămâne în Institut... Nici el n-a rămas mult.

Am dat examenul. Nu știu cum, dar l-am dat. Eram cercetător plin. Îmi crescuse leafa cu vreo două sute de lei, ceea ce însemna pentru noi o grămadă de bani. La ce-mi servea? Pentru câtă vreme?

Între timp vestea arestării se răspândise. Vorbeau posturile străine de radio. Și Bucureștiul, așa oraș mare cum este, seamănă din acest punct de vedere cu un sat. Ca toate orașele mari de altfel. Veștile se împrăștie imediat.

Aflaseră și alți profesori din Institutul unde lucram. Toți au dovedit o discreție rară, manifestându-și simpatia și solidaritatea cu nenorocirea mea, într-un mod cald și neostentativ.

Într-o bună zi, l-am întâlnit pe coridor pe „șeful cel mare", academicianul Bădărău. S-a oprit în fața mea și mi-a întins mâna: „Ce faceți? Sunteți bine?" A zâmbit complice, cu chipul lui bătrân de a cărui severitate ne temeam toți, mi-a întins mâna și apoi m-a bătut pe umăr.

Cei doi colegi care tocmai treceau pe alături au încremenit. Așa ceva nu se mai întâmplase niciodată. Bădărău să se oprească și să întrebe de sănătate? „Ce-i cu șeful?" au întrebat. „A înnebunit cumva? Ce vroia?" Am ridicat din umeri. Habar n-aveam, probabil mă confundase cu cineva.

A mai existat o singură speranță de a-l vedea pe tata. După vreun an am aflat că se va judeca un nou proces, cel al lui Paul Sterian. Urmau să fie aduși ca martori o parte dintre cei implicați în procesul Rugului Aprins.

Doamna Mironescu auzise că l-ar aduce ca martor pe soțul ei. De tata nu știa nimic. Ne-am dus, nădăjduind că îl vom putea vedea pe tata. Nu l-au adus. L-am văzut în schimb pe Codin Mironescu. Slab, gălbejit ca o lămâie stoarsă. Doamna Mironescu a izbucnit în lacrimi. Dar cel puțin știa acum că trăiește.

Mai venise ca martor actorul Emil Botta. La ieșire ne-a întins în tăcere mâna, doamnei Mironescu, mamei, mie. Știa oare cine suntem, sau bănuia numai, după chipurile noastre

plânse, că eram implicate în tragedia care se juca în acea sală? Altfel decât tragediile în care jucase el la teatru, unde cortina se lăsa după câteva ore. Aici cortina nu se mai lăsa defel... A plecat apoi ca o umbră, cu capul în pământ, cu pașii mari, învăluit de o tristețe teribilă. Reală, trăită cu adevărat...

Cu asta s-au epuizat toate posibilitățile de a-l vedea vreodată pe tata. Nici veste de la el n-am primit. Mama se îngrijise să avem totdeauna nuci în casă, pentru cazul că ne-ar da voie să îi trimitem pachet. Aflase că e foarte bine să trimiți nuci, fiindcă sunt hrănitoare. Am rămas cu ele, niciodată n-a fost vorba de așa ceva.

Într-o zi, venind acasă, am găsit-o pe mama cu fața plânsă, cu ochii roșii. „Ce s-a întâmplat?" Fusese în oraș și o întâlnise pe Julieta Constantinescu, respectiv maica Zamfira, fosta stareță de la Prislop. Cum am mai spus, după desființarea mânăstirii se stabilise împreună cu părintele Arsenie la București, în casa părinților ei. „Am auzit c-a murit părintele Stăniloae", i-a spus ea mamei cu o totală lipsă de tact. „Nu-i adevărat! Niciodată!" „Zâmbea când m-a întrebat!" a adăugat mama cu amărăciune. „A traversat strada ca să vină la mine. Și mi-a strigat de la zece pași, „am auzit că părintele Stăniloae a murit!" „N-a murit! Sunt destui care se bucură să răspândească asemenea vești, dar n-a murit. Știu sigur!" a ripostat mama.

Am plâns amândouă toată ziua și apoi am încercat să ne convingem una pe alta că așa ceva nu era posibil. Nu putea să moară, era dincolo de orice îndoială. „Aș fi simțit, aș fi visat, aș fi aflat într-un fel!" spunea mama. „Sunt sigură că e în viață!"

O singură dată, peste aproape patru ani, am avut veste de la tata. Ne-am pomenit într-o zi cu un tânăr necunoscut, care voia să ne vorbească. Speriată, l-am poftit în casă. Orice străin care venea la noi reprezenta o amenințare, mai ales după experiențele dure pe care le trăisem în acest timp. Nu o dată fusesem interogată la Miliție, la Procuratură... S-a asigurat că în afară de noi două nu mai era nimeni, s-a prezentat și ne-a povestit că fusese eliberat cu câteva zile în urmă.

„Am stat cu părintele Stăniloae într-o cameră", ne-a spus. „E un om minunat și ne-am împrietenit. Ne ținea cursuri de

teologie. Alții predau cursuri de limbi, de filozofie, fiecare după specialitatea lui. Am învățat limba engleză acolo și acum aș vrea, dacă s-o putea, să studiez, să mă înscriu la filologie. Părintele m-a învățat multe și îi datorez nespus. M-a rugat să vă caut și să vă spun că e bine și că îi e foarte dor de dumneavoastră. Să fiți liniștite, credința l-a ajutat să reziste. Și-a păstrat moralul ridicat și ne-a fost multora de mare ajutor acolo. Vorbea mereu de dumneavoastră și regreta teribil că ați avut necazuri de pe urma lui."

Era un tânăr frumos, foarte palid, foarte slab, cu un chip liniștit și senin, care ne-a impresionat. I-am mulțumit din inimă pentru vestea bună pe care o adusese. Când s-a întors, l-am întrebat pe tata de el. S-a luminat la față: „Da, sigur, ce băiat minunat! El și Sandu Munteanu! Ce suflete alese! Erau tot timpul cu mine, Sandu îmi cârpea ciorapii și cămășile. Spunea: «Părinte, lăsați, Dumneavoastră nu știți.» M-a îngrijit ca pe propriul lui tată. Amândoi erau foarte iubiți, ne-au înseninat viața acolo."

Tânărul a studiat filologia și apoi, după ce a venit perioada de destindere, a ajuns un foarte distins cadru universitar. Câteodată, nu totdeauna, e adevărat, răzbesc și caracterele frumoase la suprafață și loialitatea e răsplătită.

Iar Sandu Munteanu a devenit preot în comuna Ciugud, Alba. Despre el, tata spunea: „Dacă ar fi fost copilul meu, nu mi-ar fi putut fi mai apropiat. Ce tânăr minunat! Asemenea oameni îți întăresc încrederea în oameni!"

A trecut și Crăciunul. Primul Crăciun fără tata. Trist, cenușiu, o zi obișnuită ca toate celelalte. Așa au fost zilele noastre de sărbătoare și duminicile în acea perioadă. Nu te mai așteptai la nimic deosebit, viața nu mai avea strălucire, farmec, solemnitate. Nu mai așteptai nici un miracol.

Apoi, pe la sfârșitul lui ianuarie a venit la noi în laborator Goldstein. Era șeful personalului, un bărbat tânăr, cam de vârsta noastră, sprinten la vorbă și la minte, totdeauna cu un banc pe buze. Râdeam, bancul părea nevinovat și apoi ne dădeam seama că de fapt spunea cu totul altceva decât părea la prima vedere. La început ne fusese frică de el, dar apoi ne-am obișnuit. Știam că n-are de gând să ne facă rău. „Hai

că n-ați auzit nimic. N-am spus nimic și voi n-ați auzit, că n-aveați ce!"

De câte ori îl vedeam, mi-aduceam aminte de peștișorii din borcan pe care-i avusesem în copilărie și care-mi scăpau totdeauna printre degete. Avea totdeauna replica potrivită pe buze și sub aparența de miștocar se străduia să ne facă viața în Institut cât mai suportabilă.

Eram însărcinată și-mi duceam sarcina cu mare greutate. De când aflase asta, mă privea cu și mai multă simpatie. Eram oarecum solidari, nevasta lui era în aceeași lună cu mine și se simțea la fel de rău. Astfel că ne împărtășeam, ca să zic așa, experiența.

De la o vreme mi se păruse că mă privește cam ciudat. Îmi spusesem că văd stafii. Apoi mi-am dat seama că știa și el despre ce e vorba. Dar că păstrase tăcerea. Altfel inevitabilul s-ar fi petrecut mai repede, nu după o jumătate de an.

În acea zi, Goldstein a intrat foarte serios la noi în laborator.

— Tovarășa Lidia, mi-a spus, vino te rog la mine în birou. E acolo un... tovarăș care vrea să-ți vorbească.

M-am speriat.

— De ce? Ce vrea? Numai mie?

— Nu, nu. E de la „cadrele superioare" (nu auzisem niciodată expresia asta) și vrea să vorbească cu toți angajații Institutului.

În pragul ușii a întors capul:

— Mă duc să-l caut pe tovarășul Toma, să-i spun și lui să vină.

M-a privit lung. Ochii lui spuneau totul: „Ai înțeles? Voi doi! Așteptați-vă la orice!"

Săracul Eugen Toma! Iar îl luau în tărbacă. Cel puțin eu fusesem scutită până atunci. Fiul unui criminal de război! Prin câte nu trecuse bietul Eugen!

Deci m-am dus în biroul lui Goldstein. La masa lui ședea un tip mic de statură, după cât mi-am putut da seama, pentru că n-a binevoit să se ridice. Nici nu m-a poftit să iau loc. Avea pielea destul de întunecată la culoare și o chelie înaintată. A ridicat ochii din hârtii, am bănuit că era dosarul meu și cu

o voce inexpresivă mi-a cerut un supliment la autobiografie. Atât. Nici mai mult nici mai puțin și fără comentarii.

Era clar. Am ieșit tremurând și m-am îndreptat spre biroul profesorului Herovanu. „Doamne, numai de-ar fi aici!" Da, era din fericire. Am ajuns împreună la concluzia că cel mai bun lucru era să-mi dau demisia pe motiv de boală. Aveam o sarcină toxică și mă simțeam cu adevărat rău. În felul acesta plecam cu dosarul curat, fără „tinichele de coadă".

„Cred că-i mai bine, duduia Lidia. Peste câțiva ani vei vrea poate să intri din nou în serviciu. De ce să figureze la dosar faptul că tatăl mata e condamnat politic?"

Ne-am sfătuit și acasă. Urma să fiu dată afară cu surle și trâmbițe. Cu un asemenea dosar n-aș mai fi fost primită niciodată într-un serviciu.

Am scris cererea de demisie și a doua zi de dimineață, înainte ca „tovarășul" să apară iarăși și să ia în primire „suplimentul" de autobiografie, i-am dat-o lui Goldstein.

Omul m-a privit lung: „Tovarășa Lidia, înțeleg că sunteți prea bolnavă ca să mai puteți veni la serviciu. Cred că v-ați hotărât foarte cuminte. Dar pentru ce Dumnezeu nu vă luați întâi concediul de odihnă? Vă dau concediu cu data de astăzi și mai primiți câteva sute de lei în plus..."

Nu, nu voiam. Eram bolnavă și nu mai puteam rămâne. De fapt, mă temeam că, rămânând încă în Institut, s-ar putea să-mi apară la dosar ceea ce nu voiam să apară. „Mai bine tot n-o să mă simt", i-am spus. „Plec și gata. Asta a fost."

La vreun an după aceea, mi-au telefonat niște prieteni, inginerul Maftei și soția sa. El fusese odinioară inginer chimist în cadrul armatei, de unde zburase ca atâția alții. În cele din urmă își găsise un post de profesor de chimie la un centru școlar al Ministerului Industriei Alimentare și între timp ajunsese director de studii. Acum se eliberase acolo un post de profesoară de fizică. Nu voiam să-l iau eu? Cum să nu! O duceam greu cu banii. Între timp Dumitraș crescuse, avea peste un an și putea să stea cu mama.

Mă numeam Ionescu, neutru și anonim. Mi s-a cerut o autobiografie în care am scris că tata era pensionar. Inginerul Maftei cunoștea bineînțeles adevărul, dar nu mă temeam că ar fi putut spune ceva.

Serviciul de cadre din ministerul respectiv voia referințe de la Institut. Cui puteau anume să ceară? Am dat numele câtorva colegi și am telefonat lui Nicolae Ciobanu, unul dintre ei, ca să-l previn. Da, fosta lor colegă era o persoană serioasă, foarte bine pregătită profesional. Tatăl ei era, după câte știau, pensionar... Mai exista solidaritate și încet, încet deveneam mai optimistă. Chiar dacă nu mă puteam împiedica să fac comparația între comportarea unora și altora față de mama și de mine.

Printre puținii care nu au încetat să ne vadă a fost colegul tatei, „finul Pavel", profesorul Constantin Pavel de la Catedra de Morală, cu familia lui. Treceau pe la noi, ne duceam pe la ei și trebuie să spun că prietenia lor ne-a făcut foarte bine și ne-a fost un real sprijin sufletesc în acele vremuri grele.

A venit în sfârșit iarna anului 1963. Era decembrie, cu frig și zăpadă. Aveam acum un salariu de profesoară și ne descurcam. Reușisem să cumpăr un televizor Rubin și eram foarte fericită. Stătusem o zi întreagă la coadă la un magazin de pe Calea Victoriei, împreună cu o vecină de la Vlădeni. Ne încurajam reciproc, nici una n-ar fi rezistat singură. Spre seară am reușit să iau televizorul și l-am adus acasă ca pe un trofeu.

Începuseră să circule vești care ne umpleau de înfrigurare. Cică ar fi început să dea drumul deținuților politici. Auzisem chiar de câteva cazuri, de unii care veniseră acasă. Nu cunoșteam pe niciunul dintre ei și nu știam dacă era adevărat sau se vânturau povești, ca de obicei. Ascultam cu emoție și nu îndrăzneam să sperăm. Oricum eram mai liniștite și nu ne mai impresionau nici înjurăturile doamnei preotese Petrescu de câte ori trecea pe scară și știa că o auzim. Mai cu seamă mamei, care stătea toată ziua acasă, îi era foarte frică de ea. Acum suporta cu seninătate și ieșea cu căldarea de apă murdară în curte, ca să o arunce la canal (nu aveam apă curentă în „bucătăria noastră" și dacă o aruncam la WC se înfuria doamna Frangu), fără să se asigure că doamna Petrescu nu se află la balcon și țipă la ea.

Fuseseră ani întunecați cei în care tata lipsise dintre noi. Înainte, era totdeauna acolo în cămăruțele modeste și friguroase din Calea Moșilor nr. 36. Ședea la birou, scria cufundat în gândurile lui, dar prezent, alături. Totdeauna avea timp.

Știai că ai pe cineva care-ți putea da un sfat, în care aveai încredere. Sugera cu delicatețe soluția și îți lăsa impresia că, de fapt, tu singur te-ai scos din necaz.

Faptul că era ferm în convingerile lui îmi dădea o mare siguranță. Faptul că lua în serios ceea ce credea și propovăduia, „Eu sunt preot, trebuie să mă port ca un preot", era pentru mine un sprijin moral, o certitudine. Dar în același timp avea o căldură și o gentilețe sincere, firești, neostentative, care-ți încălzeau inima. Așa îl știusem dintotdeauna și mi se părea firesc să fie așa. Acum suferearn pentru că ne lipsea bunătatea, participarea lui la viața, la bucuriile, la grijile noastre. Și, repet, ne lipseau zilele de sărbătoare. Acel sentiment inefabil de măreție, de frumusețe, de deosebit, care încălzea inima și te înfiora! Fiecare zi de praznic, de duminică, era altceva decât celelalte zile. Erau zile în care nimeni nu era trist, nimeni nu era bolnav, nimeni nu plângea. Nimeni nu avea pricină să fie trist, să fie bolnav, să plângă.

Curios cât de mult influența prezența tatei aceste zile, am mai spus-o. Și cât de altfel era liturghia, atunci când participa la ea. Nu era bun cântăreț, totuși slujbele pe care le oficia erau cele mai frumoase la care am asistat vreodată.

E adevărat, în Ardeal se punea mai puțin accentul pe cântare, pe vocea preotului, decât pe conținutul slujbei, al predicii. „Dacă ar fi fost să mă judece la teologie după voce, n-aș fi putut-o absolvi niciodată", obișnuia tata să spună. „Liturghia e rugăciune, reculegere, propovăduire, nu spectacol de operă..."

Așteptam deci cu înfrigurare, neîndrăznind să sperăm. Apoi, în ianuarie, într-o dimineață pe la patru, a sunat telefonul. Ne-am speriat bineînțeles și mama a ridicat receptorul cu destulă frică.

„Vreau să vă anunț o bucurie", a spus o voce. Nu se auzea prea bine, se telefona dintr-un loc populat, cu un puternic zgomot de fond. „Vreau să vă anunț o bucurie. Soțul dumneavoastră va veni curând acasă."

— Doamne! Mama a început să plângă. Adevărat? Curând? Când?

— Foarte, foarte curând. Sunteți bine, sănătoase, amândouă?

— Da, da, suntem bine și noi și copilul.

— O, aveți un copil?

— Da, da, am un nepoțel...

Necunoscutul a închis și noi n-am știut ce să credem.

— Cine era? N-ai recunoscut vocea?

Nu, nu, nu o recunoscuse. Gălăgia era mare și omul vorbise încet.

„Să fi fost o glumă proastă? Cineva care vrea să-și bată joc de noi?" Nu, nu se putea asta. Nu, trebuia să fie un proaspăt eliberat din închisoare, așa ca tânărul care venise cu câteva luni înainte la noi.

N-am mai putut dormi. Eram prea emoționate. Cu siguranță, tata urma să vină curând... După vreun sfert de oră, telefonul a sunat iarăși. Era din nou necunoscutul:

— Vroiam să vă spun că soțul dumneavoastră va veni foarte, foarte curând.

— Curând? a întrebat mama plină de speranță. Doamne, cât de curând?

— Marioară, nu mă recunoști? Eu sunt...

Mama a început din nou să plângă:

— Dumitre, Dumitre, tu ești? Unde ești? Ești liber?

I-am smuls mamei telefonul din mână:

— Tată, tată, unde ești?

— La Gara de Nord.

— Să venim să te luăm. Stai acolo că vin eu îndată. S-au schimbat liniile de tramvai și nu știi cum să ajungi...

— Las' că mă descurc eu. Nu-i nevoie să vii, mă descurc.

— Ai bani de bilet?

— Da, da, nici o grijă.

Ne-am așezat în fața ferestrei. Timpul se oprise în loc. „Trebuia să mă duc la gară", spuneam. „Trebuia să mă duc după el."

În sfârșit, timpul s-a hotărât să treacă și, chiar mai repede decât speram, am văzut intrând pe poartă silueta înaltă a tatei cu pălăria lui cu boruri late. Ducea în mână o bocceluță.

Ne-am repezit afară și ne-am îmbrățișat plângând. Era frig și zăpada înghețată scârțâia sub pașii noștri. Doamne, ce fericire! Ce dimineață minunată!

— Hai să bei un ceai, să te încălzești, ți-o fi frig. Și foame.

— Nu, nu am mâncat în tren.

Le dăduseră foi de drum, ceva de mâncare și câțiva lei pentru tramvai. Ne-a arătat cu mândrie un coltuc de pâine, pe care l-a scos din bocceluță ca pe un lucru de preț.

— Ne-au dat pâine, a spus, cu tonul cu care ar fi declarat că primise un diamant.

Am început să vorbim. Toți deodată. I-am povestit pe scurt încercările prin care trecuserăm. Cum m-am căsătorit, cum trebuise să divorțez..

Dumitraș dormea adânc în pătucul lui. Era un copil frumos, dolofan, cu gene lungi de fetiță. Somnul îl îmbujorase și-l ținea strâns pe Martinică, ursul cel mare de pluș.

„Ce copil frumos! Parcă-i un înger!" Mai târziu tata ne-a spus că asta a fost cea mai fericită clipă din viața lui și că vederea copilului îl făcuse să uite toți anii cumpliți prin care trecuse.

I-am spus că-l chema Dumitru Horia și tata a început să plângă.

— Nu-l iau în brațe să nu-l trezesc. Aștept până mai târziu...

Da, ăsta era tata. Ceilalți erau mai importanți și nu se gândea decât la ei.

— De ce n-ai spus dintr-odată la telefon că ai venit? am întrebat.

— Mi-a fost teamă să nu vă emoționați prea tare. Să n-ai un șoc, Marioară, un atac de inimă.

Sosise pe la miezul nopții și așteptase cuminte în gară, până în zori, ca să nu ne sperie, să nu ne emoționeze... Apoi a pregătit-o pe mama... Doamne, ce fel de om era!

A băut o cafea cu lapte și repeta întruna „vai ce bună e!"

Am povestit, am povestit și ni se părea că vorbele nu pot spune nimic din ce-am fi vrut noi să spună.

De dimineață s-a trezit Dumitraș. Mama s-a dus la pătucul lui:

— Tataș, Tataș (așa se numise singur și așa-l numeam toți). Hai să vezi! A venit tata-mare!

Tata stătea alături și copilul l-a întrebat:

— Da? Ai venit din deplasare?

Așa-i spusese mama când, privind fotografia tatei, Tataș întrebase: „Cine-i nenea ăsta?

— Tata-mare.

— Unde-i?

— E plecat în deplasare.

Acum venise!

Tata l-a luat în brațe, Tataș i-a trecut mânuțele pe după gât și din acea clipă nu i-a mai despărțit nimeni. Se ținea după tata ca un cățeluș. Oriunde se ducea, băiețelul era după el. Chiar și la baie, Dumitraș aștepta cuminte în fața ușii și nu se clintea din loc. Din când în când întreba: „Tata-mare, așa-i că nu te mai duci în deplasare?" Era mișcător până la lacrimi. Își punea mânuța în mâna tatei, cu un gest de încredere și dragoste care ne surprindea. Doar nu-l mai văzuse până atunci și nu era obișnuit cu el.

Tropăia mărunt lângă pașii mari ai tatei și fiecare se străduia să-și potrivească mersul după al celuilalt. Doamne, ce zile frumoase au fost acelea! Au început și duminicile să arate a duminici. Tata pleca de dimineață la utrenie. Nu mai căuta forfecuța. Venise ras în cap, fără barbă și musteți. Dumitraș îl întrebase chiar în acea zi: „N-ai barbă?" Pe fotografia pe care o știa el tata-mare avea barbă! Tata a râs: „Nu-ți place așa, fără barbă?" „Nu", a răspuns foarte serios copilul. „Bine, las' c-o să am cât de curând." Mergeam și noi ceva mai târziu și Dumitraș privea atent la odăjdiile aurii ale tatei. Se obișnuise să-l vadă la altar, după ce prima oară arătase cu degetul: „Uite-l pe tata-mare!"

Câteodată îl mai fura somnul și moțăia în brațele mele. Ajunși acasă, îi punea tatei întrebări, care începeau toate cu „Ce înseamnă?" „Ce înseamnă veșnicie?" sau „Ce înseamnă filozofie?" Tata râdea, încerca să explice și recunoștea că nu e deloc ușor.

După două zile s-a dus la patriarhul. L-a primit, în sfârșit, după atâția ani și i-a comunicat că nu poate să-l reîncadreze la catedră. „Poate ceva la Arhiepiscopie."

Tata a fost extrem de amărât. „Cum să stau pe capul tău? Cum să trăiesc pe spinarea ta? Trebuie să-mi dea ceva de lucru!"

I-am spus că nu trebuie să gândească astfel. După primul an de profesorat, primisem o normă și jumătate, era lipsă de profesori de fizică. Cu salariul meu puteam trăi. Ce însemna asta în comparație cu fericirea de a fi iarăși împreună?

S-a dus la circa de miliție și a primit buletin de identitate. Nu știu cum, chiar de a doua zi l-a rătăcit și am fost disperați. Să meargă la miliție, să spună că l-a pierdut? L-am căutat, am răscolit peste tot și, în sfârșit, ce ușurare, am dat de el: alunecase din bunzunarul pantalonului sub piciorul biroului. Slavă Domnului!

Se uita mult la televizor, cu curiozitate, dornic să afle ce mai e prin lume. Eram fericită că tocmai atunci putusem avea și noi televizor. Dar mai cu seamă îi plăcea să se plimbe. Se plimba îndelung, avea nevoie să iasă, să se miște. Cu Dumitraș de mână mergea în parc, pe străzile liniștite de la Sfântul Ștefan.

De câte ori se întorcea acasă, cumpăra pâine.

„Dumitre, nu mai tot aduce pâine", îi spunea mama. „Se usucă."

„Las' să fie", răspundea.

Ani de zile duseseră dorul pâinii. Se hrăniseră cu „turtoi", un fel de cocă de mălai, uscată. Când, spre sfârșitul detenției, primiseră câte o ceapă crudă, li s-a părut o hrană imperială. „N-am mâncat niciodată ceva mai bun", spunea tata, zâmbind.

Ne mai povestea câte unele din anii de pușcărie. Multe lucruri le-a trecut sub tăcere, nu voia să știm cât a suferit.

Uneori se nimereau în cameră oameni de treabă. Atunci se înțelegeau foarte bine, fiecare ținea prelegeri din specialitatea lui și viața devenea suportabilă. Alteori însă...

„Am avut odată un vecin de cameră care ne-a făcut mai multe mizerii decât gardienii. Era iadul pe pământ..." spunea, clătinând din cap.

Ziua, trebuiau să șadă drept pe marginea patului. Din când în când gardienii priveau prin vizetă și vai de cel care nu respecta consemnul. Dacă se rezemau cât de puțin de perete, vecinul lor bătea în ușă și-i turna. Atunci erau trimiși imediat la izolare.

L-am întrebat, dar n-a vrut să ne spună cum îl chema pe acesta...

Ne-a povestit cum s-a sfârșit un cunoscut de-al nostru, preot la Cluj. Îi ducea iarna prin curte la dușurile reci și înapoi, pe un ger teribil. Omul a făcut meningită și a murit în chinuri groaznice. Câteva zile a urlat de durere și ceilalți deținuți băteau mereu în ușă, cerând să i se dea îngrijire medicală. Când l-au scos, era prea târziu.

Pe tata l-au operat de hernie la infirmeria închisorii. Fără anestezie, anestezice nu se găseau acolo.

Cea mai grea perioadă a fost la sediul Securității din Strada Uranus. L-au ținut acolo într-o celulă fără fereastră, doar cu lumină electrică. „Aveam gura atât de amară și de uscată, încât mi se umflaseră buzele și limba." După câteva săptămâni l-au dus într-o altă celulă unde venea din afară o rază de lumină. „Ce mare lucru e soarele și lumina lui", spunea tata și nu se mai sătura să se plimbe.

La Aiud fusese o perioadă împreună cu părintele Ilarion Felea de la Arad, mort în închisoare. Apoi cu părintele Sofian, cu părintele Benedict Ghiuș, cu Grigore Popa. O vreme a fost „coleg" de cameră cu Petre Pandrea. Acesta avea o vervă sclipitoare și vorbea cu pasiune: „Părinte Stăniloae, părinte Stăniloae, să ia nenorociții văcuța omului din ogradă!" Fusese un adversar vehement al colectivizării. După ce a fost eliberat, mai venea câteodată pe la tata și atunci aborda același subiect. Știa ce importanță avea satul pentru viabilitatea poporului nostru și era în continuare tulburat din cauza distrugerii lui sistematice. De altfel și tata împărtășea această opinie.

Din când în când mergeam în Parcul Carol, pe atunci numit al Libertății, și tata îl plimba pe Dumitraș cu barca, spre fericirea acestuia.

Într-o zi, am trecut pe lângă o bancă pe care ședea un pereche mai în vârstă. Bărbatul l-a privit lung pe tata, oarecum tulburat și apoi a întors capul. După ce ne-am depărtat, ne-a spus: „L-ați văzut? Era unul din gardienii noștri. De fapt printre cei mai de treabă. Aș fi vorbit cu el dacă nu s-ar fi prefăcut cu tot dinadinsul că nu mă vede."

La un moment dat, aduseseră în cameră un rabin. „N-am mai întâlnit pe nimeni care să se roage cu atâta forță. De-a

dreptul cu înverșunare", povestea tata. Fusese foarte impresionat. „Era o adevărată luptă cu îngerul, ca în *Vechiul Testament*. Rareori am văzut o convingere atât de puternică, o credință atât de fierbinte. Extraordinar!"

Fusese interogat cu mare duritate, mai cu seamă asupra unor tineri care-l frecventau cu oarecare asiduitate, după cum am spus și tata a susținut că-i cunoscuse doar ocazional, că nu avusese nici o legătură cu ei.

„Te-au bătut?" l-am întrebat. „Nu, nu", a răspuns tata în grabă și a schimbat subiectul. N-am aflat niciodată dacă l-au bătut în cursul anchetei. (De curând am citit undeva relatarea cuiva, care l-a văzut în închisoare. Nu-l cunoștea personal, doar l-ar fi văzut de departe pe Stăniloae, când l-au adus într-o zi, bătut, de la un interogatoriu. Se poate, nu știu. Nu este exclus. Oricum despre altă mărturie de acest gen n-am auzit. Dar fără îndoială, este posibil.)

Zâmbea totdeauna când ne povestea despre anii de pușcărie. Cum spuneam, suferința extremă prin care trecuse a fost o experiență care l-a apropiat și mai mult de Dumnezeu. Suportase totul cu acea răbdare exemplară, cu care a suportat atâtea alte necazuri. N-a purtat pică celor care l-au făcut să sufere și nici celor care, deși îi datorau atât de mult, i-au întors spatele. A rămas ferm în convingerile sale, n-a pierdut nici o clipă nădejdea în Dumnezeu și a trecut prin acel iad cu zâmbetul luminos pe buze și cu certitudinea că încercările ni le dă Domnul pentru a ne purifica, pentru a dobândi viața viitoare, ceea ce presupune efort și voință puternică.

A suferit mai ales din cauza noastră, la gândul că, din cauza lui, am trecut și noi prin atâtea. Asta l-a chinuit în închisoare și după aceea, reproșându-și, deși nu avea nici un motiv, că, de exemplu, cariera sau viața mea personală au avut de suferit. Că mama a trebuit să înfrunte ostilitatea altora. Ca și cum ar fi avut o vină. Ca și cum ar fi putut abate de la noi teroarea care ne-a siluit tuturor existența. De nenumărate ori i-am repetat amândouă, că nu purta răspunderea, că tot ce se întâmplase era inevitabil, mai devreme sau mai târziu. Dar se simțea totdeauna răspunzător pentru că nu putea îndulci necazurile, tristețea altora. Și suferea din această pricină, trecând cu generozitate peste propriile suferințe.

Nici măcar cealaltă față a oamenilor, pe care o cunoscuse în anii de restriște, nu l-a schimbat. Făcuserăm această experiență tristă și noi, toți cei rămași afară. Purtam pe lângă povara durerii și îngrijorării pentru cel drag ce suferea în închisoare și pe cea a umilinței și ostracizării pe care mulți ne făceau să o simțim zilnic. Mai cu seamă această schimbare bruscă de atitudine mă tulburase peste măsură, ca una ce crezusem nelimitat în sentimentul de solidaritate al oamenilor. La început mi s-a părut incredibil, un coșmar care dispare în zori. Nu, era realitatea. Mai târziu, după eliberarea tatei, am discutat împreună îndelung. Clătina din cap: „Vai, vai, ce dureros e să trăiești asemenea experiență!" Și cum am spus, se simțea vinovat că din „cauza lui" o trăisem. Nu, nu era o ostentație. Era sinceritatea totală a credinței lui în umanitate.

A te apăra, salvând niște aparențe e una. Dar bucuria, satisfacția de a ști că altuia i s-a întâmplat o nenorocire, deși nu are vreo vină, a o considera ca pe o oportunitate pentru ca să lovești și tu în el, e cu totul altceva. Și a înțelege că se pot petrece asemenea lucruri e un șoc greu de suportat.

Chiar dacă asemenea atitudine e consecința logică a unei evoluții în mentalitatea oamenilor... Și-ți spui atunci, fără să vrei: „Ăștia suntem noi. Am ridicat vițelul de aur al intereselor noastre mici pe un soclu înalt și dansăm în jurul lui țipând: «E nevinovat, deci va primi cinci ani de muncă silnică!»"

Generație după generație, s-a învățat cu hărnicie o lecție distrugătoare: aceea de a călca în picioare valorile adevărate în care crezuseră odinioară oamenii, atunci când pentru credință și adevăr se lăsau arși pe rug și devorați de fiarele sălbatice. Am înlocuit conținuturile sănătoase, curate, cu false imagini despre cucernicie și adevăr. Ne închinăm la idoli care vorbesc avântat și sonor, uitând să-i judecăm după ceea ce fac și nu după ceea ce zic. Încet, încet, icoana Mântuitorului, în numele căruia vorbesc unii dintre ei, se estompează și nu mai rămâne decât o vervă goală, falsă, ipocrită. Și atunci devine clar de ce a fost posibilă teribila frază: „E nevinovat, deci va primi cinci ani de muncă silnică!"

Trist este că mentalitatea care a generat asemenea stări, trăiește și înflorește. Dacă încerci să te aperi de cei care te fură

cu aplomb, ești înjurat. Dacă încerci să clamezi dreptul de a restabili unele adevăruri, ești huiduit. Vinovatul nu e cel ce fură, înșală, nu. Vinovat, rău, nemilos e cel care nu îngăduie necinstei să prospere, cel care nu vrea să se lase înșelat! Cel care are naivitatea să discearnă, să distingă între corectitudine, modestie și înșelătoria ambalată în lingușiri unsuroase și gesturi pseudosmerite. Pentru Dumnezeu, unde se poate ajunge astfel?

Am redobândit libertatea (cu ce preț!), dar am uitat că schimbarea trebuie să înceapă din noi, din cel mai profund colțișor al sufletelor noastre, unde hălăduiesc oportunismul, egoismul, lăcomia. Și atâta timp cât acolo nu se face curățenie, o frază cum e cea de mai sus, rămâne posibilă.

Atâta timp cât nu ne întoarcem la izvoarele reale ale vieții, cât judecăm oameni și evenimentele după aparențe, când vorbele, nu omul și faptele sunt semnificative, o frază cum e cea de mai sus rămâne posibilă.

O, povestea cu hainele împăratului! Cât e de adevărată! Învelișuri sclipitoare de solemnitate prezumțioasă, de falsă cucernicie, de ipocrizie! Ele ascund goliciunea sufletului. Ele iau ochii privitorilor. Cârduri, cârduri, ne încântăm de acest prim strat, atât de subțire încât dispare la prima analiză cât de cât obiectivă. Ne orbește într-o asemenea măsură încât nu vedem că dincolo de el nu există nimic, decât vorbărie umflată și goliciune a sufletului. Decât un vid pompos în care fraza de mai sus își găsește foarte bine locul...

Multă vreme ne-am întrebat, noi, cei apropiați, cum a fost posibil ca un om cu o minte atât de clară, cu o judecată atât de sănătoasă, cu o logică atât de riguroasă ca tata să se lase păcălit așa de ușor. De multe ori a judecat oamenii în mod greșit. A trecut peste evidente semne de întrebare, peste date care semnalizau clar și s-a încăpățânat să-i vadă buni, demni de încredere. Da, îi judeca după bunătatea și generozitatea lui. Vedea în ei imaginea lui reflectată. Nu voia să creadă că mințeau, pentru că el nu știa să mintă. Nu-și putea imagina că unii înșală pentru că el nu știa să înșele. „Dacă așa mi-a spus", riposta atunci când i atrăgea atenția asupra unor duplicități pe care nu le putea concepe.

„Doar așa a spus!"

Până la moarte i-a venit greu să creadă că unii oameni nu spun ce gândesc, că-ți zâmbesc pentru a-și ascuți mai bine cuțitul cu care să te înjunghie. Și suferea teribil înțelegând în sfârșit că iar a fost tras pe sfoară. Dar asta nu-l împiedica să creadă iarăși și iarăși cuvintele celorlalți. Nici nu încerca să descifreze intenții rele în acțiunile lor.

Cu câteva ore înainte de a muri mi-a spus, pentru prima oară, despre ruda lui apropiată care a încercat în fel și chip să-l înșele, să profite de pe urma lui, să țeasă intrigi ce ne-au adus tuturor destule necazuri: „Las'o, se preface!" Era o luciditate pe care ți-o dă proximitatea morții? Voia să spună că, de fapt, nu se lăsase înșelat, dar că îngăduința lui nu cunoștea limite? A fost singura dată când l-am auzit vorbind astfel, cu amărăciune, cu un fel de plictiseală, ca atunci când fapte sâcâitoare se repetă iar și iar.

Cred că a fost atât de profund ancorat în credință încât i-a iubit pe oameni fiindcă erau creația Domnului. Fiindcă nu putea să nu iubească, să nu respecte pe cei pe care Creatorul îi numise fiii Săi, chiar atunci când Îl răstigneau pe cruce. Fiindcă erau frații lui întru Domnul și se considera răspunzător pentru fiecare, așa cum ar trebui să se considere orice slujitor al altarului

Până în ultimele zile veneau la el zeci de persoane cerând ajutor. Scria scrisori de recomandare, intervenea, telefona, îi ajuta cu bani. Nu pleca niciunul fără ca tata să fi făcut tot ce putea pentru ei. Nu se sfiau să vină la ore imposibile, fără a gândi că deranjau. Se ridica din pat, bătrân și obosit, dis-de-dimineață, seara târziu, după-amiază când încerca să se odihnească. Își întrerupea lucrul, odihna și primea oameni pe care nu-i văzuse niciodată, dar care știau că nu plecau fără ajutor din casa lui.

„Lasă-l săracul, e necăjit!" spunea „poate nu-i din București, poate a venit tocmai acum cu trenul și trebuie să plece înapoi..." Își dădea o osteneală teribilă să-i scuze, să le găsească justificări. Dar trebuie să spun cu tristețe că, o bună parte dintre ei, odată ce-și ajunseseră scopul, au uitat că se cuvenea să spună un „mulțumesc".

Ingratitudinea, mai ales din partea unor foști studenți de ai lui, l-a întristat peste măsură. „Vin atâția oameni la mine",

spunea amărât, „dar câți dintre cei pe care i-am considerat ucenicii mei, care ar trebui cu adevărat să mă viziteze mai des, așa cum făceau când aveau nevoie de mine? Probabil că eu nu m-am preocupat destul de formarea caracterului lor. Sau n-am știut să le câștig afecțiunea..."

Peste vreo trei luni patriarhul l-a numit funcționar la Arhiepiscopie. Se ducea dimineața la șapte și venea după-amiaza la patru, împărțind biroul cu părintele Anania, viitorul episcop.

După prima zi, tata a venit încântat acasă: „Părintele Anania bea cafea nes și mi-a dat și mie o ceașcă. E foarte bună... Trebuie să duc și eu un borcan." Cât a lucrat acolo a băut cu mare plăcere nes, în fiecare zi. După ce a trecut la catedră a uitat cu desăvârșire de acel mic ceremonial zilnic. „Nu mai bei nes?" îl întrebam. „Ah! lasă!" și dădea din mână.

După 1964, când Gheorghiu-Dej s-a desprins de Uniunea Sovietică, promovând o politică de așa-zisă independență, situația s-a mai ușurat. Linia partidului s-a schimbat. S-a început o deschidere către Vest, a cărui simpatie era căutată cu tot dinadinsul. Astfel că o serie de oameni de cultură, al căror prestigiu depășise granițele țării au fost scoși din întuneric. Occidentul trebuia să vadă că destinderea nu era o vorbă goală.

Pe de altă parte, se dezvoltase mișcarea ecumenică și, în contextul menționat, Departamentul Cultelor cerea Patriarhiei o participare activă la această mișcare. Tata trebuia să întocmească referate care să reprezinte punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe Române în dialogul ecumenic și directorul Nenciu de la Culte întreba: „Cine l-a întocmit?"

— Stăniloae, i se răspundea.

— Ăsta-i ăla care a stat la pușcărie?

— Da, da.

— Foarte bun referat, excelent.

Începeau să înțeleagă și autoritățile de ce străinătatea vorbise și vorbea mereu de tata.

În toamnă a fost numit profesor la Institut, predând cursul de dogmatică pentru doctoranzi.

Vara, fusesem cu Dumitraș la mare, pentru că avea mereu necazuri cu amigdalele. Tata și-a luat și el un bilet la Techirghiol, la casa Patriarhiei. Venea aproape zilnic la noi la Constanța, sau mergeam noi la el. Anii de închisoare lăsaseră

urme și începuse să-l supere reumatismul, astfel că i se recomandaseră băi de nămol. Din păcate însă, sensibilizat cum era, băile reci nu i-au priit și a căpătat o bronșită, care s-a cronicizat și, cu mici întreruperi, l-a chinuit până la moarte.

Se schimbase și atmosfera generală. Deținuții politici fuseseră eliberați. Arestări nu se mai făceau. Începea să funcționeze o oarecare legalitate aparentă și nu ne mai era chiar atât de frică. Mergeam fără teamă la școală și nu mai tremuram de câte ori mă chema directorul, așteptând să-mi spună că știe cine sunt și că nu mai am ce căuta acolo.

Venea iarăși lume la noi. Nimeni nu mai întorcea capul pe stradă, prefăcându-se că nu ne vede.

Încet, încet se obișnuise și tata cu libertatea, cu normalitatea vieții „de afară" și nu mai cumpăra cantități uriașe de pâine.

Cu reîntoarcerea lui acasă, revenise bucuria sărbătorilor. Mama cocea cozonaci și pregătea sarmale. Problema cea mare era pomul de Crăciun. Cu săptămâni înainte cutreieram orașul, până descopeream unde se vindeau brazi. Apoi stăteam ceasuri întregi la coadă și în sfârșit veneam acasă triumfătoare, cu bradul pe umăr. Cu grijă ca Dumitraș să nu-l vadă. Câteodată avea tata asemenea noroc și când îl vedeam intrând pe poartă cu bradul pe umăr eram fericită că scăpasem de îngheț. Ascundeam bradul în pivniță și în după-amiaza de Ajun tata îl lua pe băiețel la plimbare sau la cinema.

Când se întorceau, pomul sclipea, cu lumânărelele aprinse. Da, Moșul trecuse între timp, lăsase cadourile și plecase... Erau atâția copii la care trebuia să ajungă... Ca și mine odinioară, nici fiul meu nu părea deosebit de întristat că pierduse ocazia de a-l vedea. Mai cu seamă că unica întâlnire cu el nu-i lăsase o impresie deosebită.

Cu un an înainte de venirea tatei, un coleg de cancelarie, foarte iubitor de copii, se oferise să facă rondul la toți țâncii cunoscuților. Venise la noi, îl trecusem discret în cealaltă odaie ca să se costumeze: hlamidă roșie, tichie cu blană, barbă și musteți albe ca neaua. Ehei, trecuse vremea cojocului întors pe dos, ca pe vremuri. Istoria se repetă, dar nu întocmai... Mama îl ținea pe copil de vorbă dincolo. Apoi Moșul ieșise afară și sunase la ușă. I-am deschis foarte emoționați. Omul

avea rutină și își juca rolul perfect. Toate erau bune și frumoase, bradul strălucea și dedesubt se vedeau pachetele.

Moș Crăciun s-a așezat în fotoliu și l-a chemat la el pe Dumitraș, care se ascunsese în spatele mamei. Îi vorbea pocit, așa cum își închipuie unii că vorbesc copiii: „Țe mai fați?" și așa mai departe.

Copilul, care se apropiase cam șovăitor, l-a măsurat cu privirea și l-a întrebat: „Ce te prostești așa?"

Fiascoul a fost desăvâșit: Moșul a plecat grăbit spre alte case și eu am ieșit după el cerându-mi scuze. Din fericire colegul meu avea destul umor ca să nu se supere.

Deci n-am mai îndrăznit să riscăm o asemenea aventură și absența lui Moș Crăciun contribuia ca bucuria cadourilor să fie nemărginită.

Ca și pe vremuri tata se bucura: „Ce frumos e bradul!" Colindam, mama începea cu priceasna *Nașterea Ta, Hristoase,* doar că vocea îi era ceva mai slăbită. Apoi cântam celelalte colinde și tata spunea ca totdeauna: „Hai să vedem ce ne-a adus Moșul." Urmau ohurile și ahurile, iarăși ca totdeauna: „Vai ce drăguț e Moș Crăciun, cum de-a știut că îmi trebuie ciorapi..." Dintre toți, Dumitraș era cel mai tăcut, ceea ce constituia o excepție. Trebuia fie să învârtă o jucărie cu cheia, fie să apese pe un buton, între timp tehnica se complicase și nici unul nu eram mari experți. Mâncam mere, nuci și biscuiți, beam un pahar de vin. Dumitraș căpăta și el o sorbitură: „Pișcă, da-i bun", așa cum spuneam și eu odinioară.

Când ne duceam la culcare, în odaie mirosea a brad și a pădure și știam că e sărbătoare.

Așa au trecut câțiva ani. Dumitraș creștea, nu mai încăpea în pătuc și cele trei cămăruțe erau cu totul neîncăpătoare.

Tata a făcut din nou o tentativă sfioasă să capete locuință în vreo casă parohială, dar, ca un făcut, de câte ori întreba, nu se găsea nici una liberă. Fusese una la parohia cutare și tocmai se ocupase. Păcat!

„Când ar mai putea deveni o locuință liberă?" întreba el.

„Nu știm, poate într-o săptămână, poate într-un an..."

Despre partea aceasta nefiind nici o nădejde, am încercat să obținem o locuință la stat, dar fără pile serioase, ar fi ajuns

și Dumitraș la pensie înainte de a o căpăta. Am depus o cerere și am bătut la porțile ICRAL-ului până mi s-au tocit tălpile.

Răspunsul era invariabil: „Așteptați să vă vină rândul!" Când urma să vină acel rând era un mister pe care nici o minte omenească nu-l putea dezlega. Coridoarele erau pline de oameni care așteptau de ani de zile. Ni se spusese că ar trebui să dăm „din urechi". Dar cum? Erau atâția funcționari care te trimiteau de la unul la altul. Te simțeai într-o junglă plină de capcane, din care nu aveai cum să mai ieși.

Unii dăduseră într-adevăr bani grei, povesteau cu năduf. Rezultatul era același: „Mai treceți pe aici. Data viitoare avem ceva numai potrivit pentru dumneavoastră." Omul pleca acasă fericit. I se zâmbise cu bunăvoință, ceea ce nu era puțin lucru. Data viitoare însă, zeul uitase de ofrandele trecute și aștepta altele... Și tot așa.

Văzându-ne necazul, un fin ne-a spus că are o cunoștință foarte „săritoare" la sus-zisa instituție, gata să ajute, în limitele unor pretenții acceptabile. Primul pas ar fi fost o invitație la restaurant, ca să ne cunoaștem și să stabilim legătura. Finul se oferea în mod dezinteresat să participe și el, pentru o primă luare de contact.

Tata era destul de sceptic în ceea ce privește reușita acestei întreprinderi. „Hai să încercăm", a spus, „deși nu cred c-o să iasă ceva. Du-te tu", mi-a spus. „Mie nu-mi vine să merg la restaurant cu hainele preoțești." Și mi-a dat bani ca să plătesc masa.

Zis și făcut. Într-o seară, ne-am întâlnit la un restaurant din centru. Pare-mi-se se numea „Grădinița", pe undeva pe Bulevardul Magheru. A fost o seară gălăgioasă. Orchestra cânta din răsputeri. Invitații mei, respectiv finul și cunoștința lui de la ICRAL, cu nevestele (acesta n-avea copii, că i-ar fi adus și pe ei), s-au simțit bine, au dansat și au declarat că a fost o seară admirabilă. „Trebuie să ne mai vedem", au spus. „Să mai auzim unii de alții." Socoteala a fost piperată în mod corespunzător și după ce-am văzut nota de plată, seara nu mi s-a mai părut atât de reușită. Dar întrucât nu poți să faci omletă fără să spargi ouăle, am plătit și am plecat cu speranța că suntem pe drumul cel bun și convinsă de perspectiva luminoasă a unei locuințe, care plutea undeva în nori. Doar

era vorba c-o să „mai auzim unii de alții", ceea ce suna foarte promițător.

Am auzit într-adevăr. După câteva luni, finul s-a mutat într-un apartament frumos cu patru camere, pe deasupra și central. A fost foarte generos și ne-a invitat la masă ca să putem admira felul cum se instalase...

Cu aceasta, încercările noastre de a face afaceri avantajoase au luat sfârșit.

Deci am început să căutăm ceva de cumpărat. Respectiv un apartament nu prea scump, pe care să-l putem plăti în rate. Tata și cu mine am cutreierat cu sârg Bucureștiul, în lung și în lat. Am ajuns prin Strada Polonă și pe Popa Nan, pe la Gara de Nord și prin Dealul Spirii. Dar unde n-am fost oare? Majoritatea erau maghernițe nelocuibile. Casele frumoase aveau un preț de care nu ne puteam apropia.

După vreo doi ani de alergătură, am găsit un apartament într-un bloc de pe Calea Călărași, alături de Strada Mântuleasa.

Trecusem deseori cu tata pe acolo, în plimbările noastre de duminica și nici nu îndrăznisem să visez că aș putea locui în asemenea casă. Ne închipuiam ce fericiți trebuie să fie locatarii unui asemenea imobil. „Greu", spunea tata. „Asemenea locuință costă o grămadă de bani."

Acum găsisem un apartament tocmai în acel bloc. Fără îndoială că acolo nimeni nu putea fi nefericit sau bolnav, nimeni nu putea muri, bunăoară...

După ce ne-am mutat am văzut că mă înșelasem. Și acolo trăiau oameni ca toți oamenii, cu problemele, grijile, necazurile lor... Apoi, în timpul nenorociților ani optzeci, blocul s-a deteriorat, s-a părăginit și când l-am revăzut după mulți ani nu mi-a venit să cred: murdar, neîngrijit, o adevărată mizerie!

Pe vremea aceea arăta însă altfel. Apartamentul era frumos, dar prea mic pentru toți patru. Deci urma să ne mutăm numai noi, Dumitraș si cu mine. Mai ales că era destul de aproape de locuința părinților, care trebuiau să rămână pe loc.

Cum proprietarii voiau cu orice preț să vândă, înțelegerea s-a făcut fără dificultăți și tata a plătit rate vreo trei ani după aceea, ceea ce a însemnat pentru noi o serie de vaci slabe. Lucru

cu care eram, de fapt, obișnuiți. Pe deasupra mama a fost foarte nemulțumită că nu mai locuiam împreună. Dar altă soluție nu se găsise. Eram toată ziua pe drum, unii la alții și Dumitraș, care între timp mergea la școală, își petrecea o parte din timp la ei, când eu eram la serviciu.

După câteva luni ne-am obișnuit cu locuința noastră, care ni s-a părut raiul pe pământ. Aveam încălzire centrală și era cald în toată casa. Nu mai tremuram la baie și nu ne mai înghețau mâinile sub robinet fiindcă aveam acum apă caldă. Mă rog, o locuință de vis. Eram de-a dreptul fericiți când veneam acasă.

Tata trecea foarte des pe la noi, punea mâinile pe calorifer și se bucura: „Ce cald și bine e la voi. Asta da, zic și eu locuință!"

Din păcate, ca o compensație, la ei era din ce în ce mai frig.

Parohul Petrescu hotărâse să introducă calorifer cu păcură, atât în biserică, cât și în casă. Părinții mei au fost foarte bucuroși, au cedat pivnița lor pentru a se instala acolo cazanul și au plătit o cotă foarte ridicată din cheltuieli. Ca de obicei, tata s-a sfiit să ceară să vadă documentele respective.

Din păcate lucrurile n-au ieșit așa cum speram. Nu știu dacă a fost un viciu de instalație. Se pare că fusese concepută astfel încât cu ajutorul unei manete să se dirijeze apa caldă în direcția dorită. În orice caz, în apartamentul părinților mei nu ajungea căldură aproape deloc. Totul trecea prin țevi spre biserică și spre apartamentele de sus. Acolo era foarte cald. La parter, frig ca afară. Cum nu se mai putea face foc nici în sobe, apartamentul devenise o adevărată ghețărie. Tata ședea la birou cu căciula pe cap, cu paltonul pe umeri și scria cu mănuși. Toate rugămințile de a se încălzi și apartamentul lor nu au dat rezultat. Când era foarte frig veneau la noi. Dar nici asta nu era o soluție. El avea cărțile, manuscrisele și nu le putea duce pe toate dintr-o parte în alta, în fiecare zi.

Disperați, s-au hotărât să caute ceva de cumpărat ca să se poată muta de acolo. Sciatica tatei se accentuase și câteodată nu se putea ridica de pe scaun. Era un chin să se ridice dimineața din pat și să-și îndrepte spatele.

Ne-am pornit din nou să căutăm. Tocmai se încheiase cu plata datoriei pentru apartamentul nostru și bani puși

deoparte nu prea erau. În cele din urmă s-a găsit acea garsonieră dublă din Strada Cernica, foarte aproape de noi. Au urmat iarăși rate și vaci slabe.

Erau două chițimii, dintre care una fără fereastră. Dar exista calorifer cu gaze și era cald. O bucătărioară mică, în care cu greu încăpeam toți patru, completa locuința. Oricum, fiind bucătărie adevărată, avea apă curentă, rece și caldă chiar, lux de care mama se dezvățase în cei câțiva zeci de ani cât locuiseră în Calea Moșilor. Trecuse timpul când căra apă cu găleata.

S-au mutat acolo deci. La început le-a fost greu, mai cu seamă mamei. Era foarte îngust, mai îngust decât înainte și ambianța nu le era familiară. Dar cu timpul au început să se simtă acasă. Vecinii erau drăguți, prietenoși. Când ieșeau pe ușă nu mai simțeau priviri piezișe îndreptate asupra lor. Nu mai era nici doamna Petrescu care să înjure cu voce tare pe scară, fiindcă venea miros de mâncare din debaraua în care găteam. Nu se mai auzeau epitetele urlate în gura mare de la balcon, când trebuia să golim găleata cu apă murdară în canalul din curte. Nu mai exista nici familia Frangu cu care împărțeam apartamentul, cu toanele și furiile din bun senin ale doamnei, când ne duceam la baie. Câteodată era amabilă și prietenoasă. Alteori, să te ferească Dumnezeu, astfel că ne furișam în vârful picioarelor, pentru a nu fi auziți.

Bătrâna, mama doamnei, ne pândea și își descărca sufletul: „Să te ferească Dumnezeu de trei lucruri", spunea ea: „Să te culci și să nu-ți fie somn, să aștepți și să nu vină, să iubești și să nu te iubească... Nu iubire de aia", adăuga ea totdeauna. „Știi mata ce vreau eu să zic... Iubirea copilului tău, bunăoară..." Confidentul ei preferat era tata, care o asculta cu deosebită răbdare. Învățase zicerea și ne-o repeta zâmbind. Totdeauna când ajungea la „nu iubire de aia... Știi mata ce vreau să zic...", clătina din cap: „Săraca bătrână!"

Noii vecini treceau pe la ei și-i întrebau ce fac, dacă au nevoie de ceva. Inginerul Rădulescu, un pensionar cu inimă de aur, care era și administratorul blocului, venea zilnic și le cumpăra lapte și pâine. „Tot mă duc pentru mine", spunea el. „Ce contează că mai iau o franzelă și două borcane de iaurt?"

Mai erau doamna Berlinschi, colonelul pensionar Alexe și alții pe care nu mi-i mai amintesc. Unii dintre ei au murit, alții s-au mutat în cursul timpului și au venit locatari noi, la fel de omenoși, care au ținut la părinții mei, i-au respectat și au întreținut cu ei relații de afectuoasă vecinătate.

La vreo jumătate de an după moartea tatei, colonelul Alexe, care devenise administrator când murise Rădulescu, ne-a spus: „Știți, noi locatarii am vrea să punem pe casă o placă comemorativă ca să știe toată lumea că aici a locuit părintele Stăniloae. Numai că suntem aproape toți pensionari și stăm cam rău cu banii... Forurile în drept nu s-au gândit la asta? Nu v-ați interesat?" Ba da, făcusem întrebarea printr-o persoană care avea mare autoritate la Patriarhie. Îmi transmisese că nu, nu se putea face nimic.

Am rămas impresionați. „Domnule Alexe, vă mulțumim că v-ați gândit la asta. Obțineți aprobarea de la Primărie și vom plăti noi placa. Știm că pensionarii au punga destul de subțirică."

Omul a făcut cererea pe care au iscălit-o toți locatarii. Am dat-o persoanei de mai sus, mare admirator și „discipol" al tatei, al cărui prestigiu îi deschidea porțile la autorități și putea obține ușor aprobarea. După un an de zile nu se primise nici un răspuns. Când ne-am interesat la primărie, nimeni nu știa nimic. Nu fusese depusă nici o cerere în acest sens.

Locatarii au făcut deci o nouă cerere, au dus-o la Primărie și au obținut ei aprobarea în câteva zile. Am comandat placa și ea se află și astăzi pe casă...

Durerile reumatice ale tatei s-au mai atenuat. Era nespus de fericit și dimineața, când se ridica din pat, spunea: „Ce bine-i să fie cald în casă! Doamne ce lucru bun e un calorifer care funcționează!"

Începuse iar să vină multă lume, și în cele două chițimii era un adevărat du-te-vino. Tata povestea ce văzuse prin străinătate, după ce începuse să iasă din țară și toți se mirau: „Ce lume, domnule! Ce viață!"

Veneau doctoranzii. Veneau preoți și călugări de peste tot. Începuseră să vină studenți de la alte facultăți, intelectuali care citeau *Filocalia*. Dar despre aceștia am să vorbesc mai târziu.

Sufla un vânt de destindere. În mod voalat, în toate discursurile oficiale se făceau aluzii discrete la greșelile și exagerările din trecut. (Din păcate, spre sfârșitul anilor șaptezeci, s-a ajuns la noi exagerări, la noi forme de oprimare, culminând într-un paroxism care a făcut ca țara să înceapă a semăna cu un imens azil de nebuni. Toate acestea se cunosc.)

În acest context, tata a început din nou să spere că va putea publica. Dar de abia în 1976 a putut reîncepe tipărirea *Filocaliei*, volumul al cincilea și apoi în 1978 monumentala lui *Dogmatică*. Cursul de ascetică și mistică n-a apărut decât în 1981, ca al treilea volum din *Teologia morală*, întrucât cuvântul „mistică" era la fel de ostracizat ca și înainte. Am să revin asupra acestor evenimente.

Așa cum am spus mai sus, România acelor ani avea nevoie de prieteni. Deci mulți oameni de cultură au fost trimiși în străinătate pe la congrese și pe la alte manifestări culturale.

Prima ieșire în străinătatea a tatei a avut loc în primăvara anului 1967, în Germania, la invitația profesorului Miron de la Universitatea din Freiburg, pentru a ține conferințe.

Am fost foarte emoționați. Mai întâi, vederea pașaportului ne-a umplut de admirație. Nu mai ținusem în mână asemenea poartă spre o lume necunoscută, despre care auzisem atâtea. Acele câteva pagini care îngăduiau să vezi lucruri pe care nici măcar nu ți le puteai imagina, să ieși dintr-o realitate care nu adusese decât durere și spaimă! Ce fel de oameni erau cei care trăiau dincolo, în libertate? Cum arătau ei, cum arătau casele, orașele lor? Îmi venea greu să cred că sunt ca și cele pe care le știam, cu trotuare, cu case de cărămidă, cu pomi și automobile! Ca odinioară, când copil fiind, îmi închipuisem Bucureștiul violet și Strada Polonă albă-gălbuie, numele orașelor, ale țărilor depărtate luau forme și culori cum nu mai văzusem. Auzisem de Valea Rinului cu castelele ei, de catedralele care-și purtau fiecare, cu prestanță, legenda, și refuzam să cred că soarele ardea și acolo ca și la noi, că ploaia stropea străzile ca și la noi, că oamenii mureau, erau triști, aveau griji, bucurii. Trebuia să fie altceva, cu totul altceva, fabulos, ciudat, un fel de poveste modernă, în care fantasticul întrecea orice închipuire.

Tata îl privea îndelung și îl răsucea pe toate părțile. Privea fotografia și citea numele ca și cum ar fi vrut să se asigure că îi aparținea cu adevărat. Cred că era la fel de emoționat ca mine. Doar că n-o arăta. „Cât de schimbător e destinul omului și câte surprize îți rezervă viața", spunea.

Urma să plece cu trenul internațional, seara la șapte. L-am condus la gară. N-avea bani străini și mama i-a pus merinde de drum, pentru că trebuia să ajungă tocmai în noaptea următoare. „Lasă că nu-mi trebuie cine știe ce. Pe drum n-o să-mi fie foame!"

Călătorea până la Kehl, la frontiera cu Franța, unde îl aștepta profesorul Miron cu mașina.

Mama era speriată: „ Fii atent Dumitre, să te dai jos unde trebuie, să nu te pomenești cumva în Franța. N-ai viză și te arestează grănicerii!"

„Fii liniștită, nu se întâmplă nimic. E graniță, nu o haltă unde stă trenul un minut! Cum să nu cobor unde trebuie? N-ai grijă, doar am mai fost în străinătate!"

Nu, mama nu era liniștită și și-a luat rămas-bun cu lacrimi în ochi ca și cum urma să nu-l mai vadă niciodată.

A plecat îmbrăcat în reverendă: „Sunt preot, astea sunt hainele mele și nu mă rușinez de ele!" Colegi, cu experiența călătoriilor în Occident, îl sfătuiseră să se îmbrace civil: „Or să se uite nemții la valtrapuri ca la altă minune și or să creadă că veniți din Africa, Dumnezeu știe de unde!" „Nu-i nimic, n-au decât!" Deci a plecat îmbrăcat cu „valtrapurile". Nimeni nu l-a ținut de rău, dimpotrivă.

Ne-a povestit după aceea că a fost deseori oprit pe stradă, salutat cu respect și prietenie. Erau sași stabiliți la Freiburg, care se bucurau să vadă un chip din vechea patrie. Erau autohtoni care aveau simpatie pentru ortodoxie.

O doamnă în vârstă l-a oprit pe stradă și l-a rugat să facă rugăciuni pentru ea. Îi vorbise românește:

— Părinte, așa-i că sunteți din România?

— Da, da, răspunsese tata.

— Știți, mi-a murit bărbatul, a continuat femeia cu lacrimi în ochi. Nu mă pot consola defel. Vă puteți ruga pentru mine, chiar dacă sunt săsoaică evanghelică?

— Sigur, a răspuns tata, spuneți-mi numele Dumneavoastră.

Femeia i-a oferit bani.

— Nu, nu, a răspuns tata, nu-i nevoie.

— Știam de la consătenii mei că dacă nu plătești o rugăciune, nu-i primită, a continuat ea.

— Fiți liniștită, doamnă, Dumnezeu nu întreabă dacă a fost plătită sau nu...

Mai cu seamă l-a impresionat o femeie tânără:

— Sunteți, desigur ortodox, i-a spus. Sunteți îmbrăcat ca preoții greci. De unde veniți?

— Din România.

Avea un copil grav bolnav și l-a întrebat pe tata dacă putea să facă o rugăciune pentru el.

— Și pentru noi, toată familia. La noi s-a cam pierdut tradiția...

Au urmat alte călătorii. La Paris, în Anglia, în Germania...

La Paris l-a cunoscut pe Olivier Clément, ziaristul care odinioară îi luase interviul lui Andrei Scrima, după cum am mai spus. Fără îndoială scriitorul francez nu avea nici o vină. N-avea cum să-și închipuie cum stau lucrurile în România. În Occident, libertatea de opinie și cea a presei erau sacrosancte și nimeni nu putea crede că în alte părți era altfel. Pentru democrațiile din Vest era de neconceput să nu ți se îngăduie să ai părerea ta proprie, convingerile tale și că acestea ar putea constitui un delict pentru care să fii pedepsit.

Mi s-a întâmplat de nenumărate ori să fiu privită cu mirare atunci când, fiind întrebată despre situația din România, relatam ce se întâmplă acolo. „Chiar așa? Nu, nu se poate!"

Mai târziu, după demontarea sistemului politic din R.D.G., când au ieșit la iveală grozăviile petrecute și acolo, șocul a fost foarte puternic. „Vă rog să mă iertați că nu v-am crezut!" mi s-a spus și telefonat de multe ori. „Cum să-ți poți imagina că în Europa secolului nostru se pot produce asemenea lucruri. Acum știu că aveați dreptate."

Prin urmare, Olivier Clément n-a avut nici o vină. El își făcuse datoria de jurnalist integru, care n-avea cum să intuiască primejdia. Totuși, tragedia declanșată în România l-a îndurerat peste măsură și i-a spus tatei cât de mult regreta

faptul că a publicat acel interviu. Au rămas foarte buni prieteni. Prin tata, Olivier Clément s-a apropiat de Biserica și spiritualitatea românească. A venit de câteva ori în România. În 1979 i s-a acordat titlul de *doctor honoris cauza* al Institutului Teologic din București. În 1980 a revenit cu întreaga familie. Despre momentele de neuitat petrecute în chilia părintelui Paisie de la Sihla, am să povestesc la momentul cuvenit.

Printre figurile remarcabile de care s-a apropiat tata la Paris au fost Père Boris Bobrinskoi, profesor la Institutul Ortodox „Saint-Serge" și preot de o deosebită forță spirituală, Michel Evdokimov, fiul marelui teolog cu același nume, care a devenit și el preot și mulți alții.

Nu pot să nu menționez personalități din emigrația românească, pe regretatul Ion Cușa, Monica Lovinescu cu soțul ei, Virgil Ierunca, pe care i-a vizitat de câte ori a fost în Franța, Sanda Stolojan, Paul Barbăneagră.

Mai cu seamă l-a bucurat revederea, foarte călduroasă, după atâția ani, cu Emil Cioran.

În 1978, când l-am vizitat împreună, tata i-a dus câteva cărți, printre care un volum din *Filocalia*. Nu-l mai văzusem pe Emil Cioran de când eram copil și-mi venea greu să recunosc în cărturarul cu tâmple cărunte pe tânărul de odinioară, deși semăna cu mama lui. De altfel, cămăruțele de lângă Teatrul Odéon, sus la mansardă, împodobite cu scoarțe românești și ticsite cu cărți, aveau, ca și el, un aer de erudiție, de cultură, de distincție, de meditație.

Cioran ne-a primit ca pe niște prieteni vechi. „O, pe vremuri erai o fetiță, care sărea într-un picior și fugea cu trotineta. Și acum... Cum trece timpul!"

A vorbit cu noi românește.

Mai târziu, când am fost singură la el, s-a scuzat: „Hai să vorbim franțuzește. Știi, românește mi-e cam peste mână. Am cam uitat..."

Dar atunci când am fost împreună cu tata, a vorbit românește. Câteodată își căuta cuvintele, pierduse obișnuința limbii materne după atâția ani. Dar o vorbea tot corect, cu aceeași eleganță cu care a scris și în franceză, ca unul dintre marii ei stiliști.

A răsfoit câteva pagini din *Filocalia*: „Doamne, ce limbă curat românească! E o încântare. Ce plastic sună această limbă a ceasloavelor și a rugăciunilor! Ca zugrăveala de pe pereții bisericilor, plină de culoare și de forță de expresie! Părinte Stăniloae, ai ales exact limbajul care trebuia pentru asemenea lucrare!"

Mi-am adus aminte de unii intelectuali bucureșteni, ce-i drept puțini la număr, care ajunseseră la ortodoxie prin intermediul traducerilor teologilor ruși în limba franceză, sau pur și simplu fiindcă începuse să se „poarte".

Limba filocalică românească nu li s-a părut destul de „distinsă" și stilul bogat în sensuri și nuanțe nu destul de „elegant". Am citit chiar într-un opuscul, de altfel fără rezonanță în intelectualitatea cu adevărat serioasă, câteva afirmații în acest sens.

Cunoșteau, vai, prea puțin din ceea ce era autentic în viața poporului, atât de unitar în credințele și tradițiile lui. Cu un snobism uneori inconștient, adoptaseră o limbă hibridă, departe de vâna viguroasă a limbii românești, care cu vitalitatea ei a asimilat nenumărate influențe din afară, contopindu-le și cristalizându-le într-un fenomen original, cu desăvârșire adecvat scrierilor spirituale.

Fără îndoială, nu se pot contesta eleganța, precizia și bunul gust al limbii franceze. Dacă limba română (ca și altele, de altfel) a adoptat și asimilat multe cuvinte franțuzești în vorbirea curentă, dificultățile care se întâmpină la o traducere de texte spirituale din românește, sunt greu de surmontat. Au remarcat-o de altfel mulți dintre cei care au asemenea preocupări. După cum am mai spus, limba ceasloavelor, limba textelor duhovnicești cu izul ei arhaic, cu culoarea ei specifică, își găsește greu echivalente în precizia lipsită de nuanțe a exprimării noastre curente. Așa cum viața modernă rațională, tehnicizată și-a pierdut atmosfera de mister, de taină, de indicibil a realităților subtile, dincolo de coordonatele banalității, prin tentativa de a explica totul, distrugând aura ce învăluie, a învăluit dintotdeauna ceea ce este viu.

Mai mult, extinderea spațiului conceptual al operei lui Stăniloae pe toate dimensiunile spirituale este atât de impresionantă, încât asemenea observații, cum sunt cele din opusculul

de mai sus, apar de-a dreptul naive. Ele amintesc de un anume snobism desuet al începutului de secol în fericitul București de odinioară, când societatea românească nu trecuse încă prin experiența dură a timpurilor ce au urmat, dând nu numai vieții dar și pasiunii de lectură dimensiuni existențiale profunde. Ele trimit la acea mică prezumție ușor infantilă a zicalei: „Nimeni în afară de noi nu va avea niciodată dreptate", a unor cerculețe de amici, care numai astfel își vedeau justificate pretențiile lor de „intelectualitate", în lipsă de alte preocupări. Și care, neputând reteza un copac uriaș de la rădăcină, se mulțumesc să ridice un piciorus la tulpina lui. E o naivitate care se privește cu indulgență și care arată clar cât de riscată este încercarea de a trage concluzii pripite asupra unui om și asupra operei sale, înainte ca ea să poată fi privită retrospectiv. De altfel, tata îi privea cu multă îngăduință pe unii dintre aceștia, mai degrabă amuzat: „E cam «fifi »," spunea. „De treabă și nu-i prost, da-i cam «fifi»."

Dar toate acestea sunt de mult revolute. Peste micile bârfe, înțepături, care în pofida intenției lor au rămas inofensive, a crescut opera unică, uriașă a lui Stăniloae, a teologului prin excelență, reprezentativă pentru spiritualitatea ortodoxă și care constituie un termen de referință și o posibilitate de dialog cu alte confesiuni și cu alte discipline.

Și va rămâne astfel până când, prin voia Domnului, se va ridica o altă personalitate care să-l egaleze în profunzime, pasiune de studiu și dorința de a lăsa în urma sa o operă la fel de monumentală. Pentru binele credinței, al aspirației omului de a fi cu adevărat om. Așa cum l-a creat Dumnezeu în intenția de a avea un partener de dialog, un fiu iubit, o ființă care să merite darul generos făcut lui de Creator: lumea, această continuă sursă de miracole...

Îmi aduc aminte de acea expresie „fifi", când mă gândesc la întâlnirile din cămărutele lui Cioran. El, marele stilist, incontestabila autoritate, cunoscătorul perfect al limbii franceze, înțelesese că teologia se scrie pentru oameni, pentru cititorii în căutarea lui Dumnezeu și nu pentru o mână de „esteți" cu eventuale vagi studii la Paris sau măcar trăgând cu coada ochiului într-acolo. Și că textele Sf. Părinți se impun a fi îmbrăcate într-un limbaj care nu poate fi decât cel care coboară

de la cronicari, de la ceaslov, de la Vieţile Sfinţilor, aşa cum şi le povesteau odinioară oamenii, adunaţi în jurul focului. Actualizat pentru nivelul celor de azi. Descinzând din însăşi fiinţa poporului român, pe care câteva franţuzisme n-o reprezintă...

Între timp, tata se obişnuise să călătorească cu avionul. Îi plăcea chiar. Ne spunea: „Parc-ai fi pe o şosea foarte netedă. Mergi lin, nu te zgâlţâie. Uneori ai norocul să vezi departe jos munţi, ape, oraşe." Îl încânta panorama Alpilor. Nu-şi dezlipea ochii de pe hublou. Era cu adevărat un spectacol majestuos marea de vârfuri stâncoase, înzăpezite, întrecându-se care mai de care să străpungă norii.

Vizita în Grecia i-a făcut mare bucurie. Îndeosebi faptul că după atâţia ani a revăzut muntele Athos. Ne-a povestit ce reviriment spiritual avea loc acolo. A întâlnit o mulţime de călugări tineri, intelectuali convertiţi la credinţă. Arhitecţi, medici, fizicieni... Lăsaseră totul ca să se retragă la muntele Athos, trăind în mici comunităţi, în mici obşti, nu în mânăstirile mari, destul de părăginite. A discutat îndelung cu ei, fiind impresionat de personalitatea acestor tineri, de profunzimea lor spirituală.

După peste patruzeci de ani nu mai recunoscuse Atena. „Ce oraş impunător a devenit! Clădiri de marmoră, bulevarde largi, o adevărată metropolă. Odinioară erau numai nişte maghernițe, ulicioare înguste, mizerie în lege! Bucureştiul era un oraş mare, Atena o urbe prăfuită. Azi e invers! Cât ne-au dat înapoi vremurile astea nenorocite! Unde am putea fi!!"

La Atena l-a cunoscut pe Panaiotis Nellas, om de mare cultură, redactor al revistei *Sinaxi*. Călătorise mult, vorbea perfect limba franceză. Era unul dintre acei intelectuali luminaţi, cu o gândire generoasă, deschisă spre nou, dar în acelaşi timp profund ancorată în marile tradiţii ale clasicismului.

„Ce om minunat e Panaiotis," spunea tata. „Cu adevărat un suflet în care nu se află nici un dram de răutate şi de viclenie!" A fost într-adevăr un caracter ales, un om bun, plin de solicitudine pentru ceilalţi. Totdeauna gata să ajute, să sprijine pe cei ce aveau nevoie. De tata l-a legat una dintre cele mai frumoase prietenii. Se stabilise între ei o relaţie de afecţiune

și respect, așa cum numai între două persoane de mare noblețe sufletească poate exista. Panaiotis l-a venerat și iubit pe tata ca pe un părinte. Tata îl privea, la rândul său, ca pe propriul lui fiu. Din colaborarea lor a rezultat publicarea în limba greacă a operei *Ambigua* a Sf. Maxim Mărturisitorul, cu foarte extinse note explicative scrise de tata.

Din păcate, Panaiotis Nellas a murit prea de timpuriu. Pentru noi toți, care l-am cunoscut, a fost o pierdere ireparabilă, cea a unui om și a unei prietenii reale, profunde, care n-a putut fi înlocuită cu nimic. Tata l-a plâns cât a trăit și l-a pomenit mereu: „Ce bine era dacă Panaiotis nu murea!"

Printre cei mai buni prieteni pe care i-a avut tata a fost și Donald Allchin. Îl cunoscuse cu ocazia primei lui vizite în Anglia.

România, ferecată în izolarea ei, era foarte puțin cunoscută în Anglia. Cu ocazia unei conferințe ținute la Oxford, tata a prezentat succint cultura, tradiția, spiritualitatea românească.

Fusese întrebat de un student: „Ce ne puteți spune de țara dumneavoastră? Tot ce știm e că are o foarte bună echipă de handbal!" A fost ascultat cu mare atenție. Ne-a povestit că a fost impresionat de interesul de a cunoaște și deschiderea cu care l-au urmărit studenții. „Un asemenea public mi-aș dori la toate conferințele mele", ne-a spus după ce s-a întors. „Sunt calzi și deschiși, odată ce-i cunoști mai bine și treci dincolo de stratul lor de rezervă și reținere. Le place să râdă, să asculte lucruri noi, să se informeze."

La recepția care a urmat după conferință, unul dintre profesori a spus, cu tipicul umor britanic: „Acum știm mai multe despre România. Și mai știm că profesorul Stăniloae e un mai bun reprezentant peste hotare al ei chiar decât celebra echipă de handbal!"

Allchin a fost foarte impresionat de personalitatea tatei. Îl interesa mult ortodoxia. De altfel mulți anglicani arătau un deosebit interes pentru ortodoxie, dar nu cunoșteau mare lucru despre cea românească. Spiritualitatea rusă și cea grecească le erau mult mai familiare. Arhimandritul Callistos Ware le apropiase de cititorul englez prin activitatea sa publicistică. Acum li se revela o altă față a ortodoxiei, cea

românească. Și cine le-o putea face mai bine cunoscută decât Stăniloae, cel mai reprezentativ exponent al ei? Cam acestea au fost cuvintele lui Allchin. Descoperise o spiritualitate nouă, nu brumoasă și pasionată ca cea a rușilor, nici închistată în tradiții ca cea grecească. O ortodoxie echilibrată, senină, datorită caracterului ei latin. Mobilă, deschisă spre actualizare, gata să răspundă problemelor omului modern. El a devenit unul din marii prieteni ai ortodoxiei românești și a contribuit mult la cunoașterea ei în Occident.

A fost de mai multe ori în România. Ultima oară, la moartea tatei, pentru a-și lua rămas-bun de la prietenul său.

Ne-am întâlnit în dimineața înmormântării pe treptele Patriarhiei. Eram îndurerați peste măsură. Pe lângă pierderea ireparabilă ne mai deprima și atitudinea unora pe care îi crezusem prieteni. Tocmai îl văzuserăm pe unul dintre ei, la care odinioară țineam mult. Petreceam uneori vacanțe împreună la Techirghiol, ne vizitam și consideram că face parte din acel cerc, puțin numeros, de oameni pe care poți conta în orice împrejurare, care nu-ți oferă surprize neplăcute.

Cu câțiva ani înainte de schimbările capitale petrecute în România, ne vizitase chiar. Era la Frankfurt și ne telefonase: „Aș veni la voi dar n-am bani."

— Nu-i nimic, am răspuns. Stați desigur la o cunoștință.

— Da, da.

— Bine, rugați-l să vă avanseze banii de bilet și noi îi vom restitui.

Zis și făcut. L-am așteptat cu bucurie la gară. Vedeam un chip de prieten și numai cine trăiește departe de toți ai săi, știe ce înseamnă asta. A stat două zile la noi. Ar fi vrut să cumpere cadouri pentru copii, dar, eternul refren, n-avea bani. Deci i-am dat câteva sute de mărci, în afara biletului de tren. A plecat încărcat, ca să zic așa, și ne-am despărțit cu tristețe și cu fericirea că încă mai aveam prieteni în țară. Peste trei zile urma să plece în România. „Vă rog să treceți pe la părinții noștri și să le spuneți că suntem bine, slavă Domnului, mai bine decât puteam spera." Am fi vrut să-i dăm și un pachețel pentru ei, dar n-avea cum, ne-a spus, fiindcă pleca cu avionul.

Sâmbăta, când am telefonat, ca în fiecare săptămână, la București, părinții mei plângeau. „De ce nu ne-ați spus că muriți de foame?" m-a întrebat tata. „Am auzit că n-aveți de nici unele." „Cine ți-a spus minciuna asta?"

L-a numit pe prietenul nostru, doar cu numele mic, pentru ca acesta să nu se compromită în fața autorităților, dacă se afla că ne-a vizitat. (De altfel am primit în acea perioadă multe vizite din România. N-am dezvăluit nimănui numele celor ce veneau la noi, ca să nu le facem necazuri.) „Tată, tată, nu-i adevărat. Nu-i mai crede pe toți mincinoșii! Nu știu de ce te-a mințit! Din răutate? Ca să-și facă merite? Slavă Domnului, avem de toate, mai mult decât ne trebuie și mai mult decât am avut vreodată. Nu v-a spus și câți bani i-am dat?" „Nu!"

Tata s-a liniștit puțin. Dacă aveam de dat și altora nu putea fi chiar atât de rău.

„Întreabă-l, te rog, cât a primit de la noi. Te rog să crezi că nu vă mințim. Uite, săptămâna viitoare vine încoace Măriuca. O să vă viziteze după aceea și o să aflați de la ea cum stăm, cu adevărat.

Așa a fost. Fosta mea colegă, inginera Măriuca Popescu, venise în Germania să-și viziteze fiica, măritată la Düsseldorf și ne anunțase că trece și pe la noi. Am luat-o de mână și-am dus-o, cum se zice, din pod până în pivniță.

„Spune-le, te rog, la ai mei ce-ai văzut, ca să se liniștească." A doua zi după ce-a ajuns la București, Măriuca s-a dus la părinții mei și le-a descris cu amănuntul totul: ce locuință avem, ce e în ea, cum o ducem. Astfel că le-a venit inima la loc.

În dimineața înmormântării, l-am întâlnit din nou pe „prietenul" nostru, pe treptele Patriarhiei. În loc de salut sau eventual de condoleanțe, ne-a spus: „Părintele a murit din cauza voastră!"

„O, nu, părinte", am replicat. „Sigur nu. După plecarea noastră, pe care el a dorit-o, a mai trăit aproape zece ani și ne-a spus mereu, fie la telefon, fie prin prieteni, fie atunci când a fost la noi sau când am revenit noi aici, că sunt amândoi foarte liniștiți să ne știe la adăpost. Că dorește să rămânem pe loc. Acum înțelegem din ce în ce mai bine ce dreptate avea!"

După toată durerea, după toate clipele groaznice prin care trecusem, trebuia să se mai întâmple și asta!

„Vreau să mă așez undeva", i-am spus lui Dumitraș. „Trebuie să șed puțin. Simt că mi se face rău!" În acea clipă am auzit o voce în spatele nostru: „Lidia, Lidia, how are you?" Ne-am întors. Era Donald cu fața lui deschisă, cinstită, dintotdeauna. Ne-a îmbrățișat pe amândoi și-am plâns împreună pe treptele Patriarhiei. Da, existau și prieteni adevărați, suflete oneste și calde, de la care puteai aștepta un cuvânt binefăcător de mângâiere și nu priviri piezișe, încărcate de ură.

A vorbit la înmormântare. Cuvinte nu de circumstanță, nu de protocol, ci izvorâte din inimă, cu dragoste și regret sincer pentru cel dispărut, pentru care nutrise sentimente adevărate.

N-aș putea să nu amintesc aici de un mare prieten al tatei, profesorul Jürgen Moltmann de la Tübingen, unul dintre cei mai iluștri reprezentanți ai Bisericii evanghelice. S-au cunoscut într-una din vizitele tatei în Germania și din acel moment i-a legat o prietenie dreaptă, frumoasă, loială, bazată pe respectul și admirația reciprocă. Conform recomandării acestuia, în noiembrie 1980 (nu 1981 sau 1982 cum scriu unele lucrări biografice, ar fi de dorit să se pună de acord măcar în această privință!) i s-a acordat tatei prestigiosul premiu Leopold Lucas, care se decernează în cadrul Universității din Tübingen, ceea ce l-a făcut și mai cunoscut în cercurile universitare germane.

Prietenia lor a durat până la moartea tatei. Profesorul Moltmann a vizitat România. La rândul său, tata s-a întâlnit cu el în repetatele lui vizite în Germania. În 1981 l-am văzut împreună la Tübingen. Ne-a arătat încântătorul orășel de pe malul Neckarului, turnul lui Hölderlin, piața care pare o ilustrație a poveștilor Fraților Grimm.

Într-una dintre seri, la restaurant, Moltmann ne-a spus zâmbind: „Luați miel. Avem turme de oi ca și în România și mieii sunt la fel de gustoși." M-am minunat. Nu-mi închipuisem că într-o țară industrializată extrem mai poți găsi turme de oi și ciobani. I-am văzut după aceea pe platourile

înalte care duceau către Donaueschingen, în preajma izvoarelor Dunării. N-aveau sarică și cușmă ca în munții noștri. Dar stăteau la fel, sprijiniți pe bâtă, privind undeva departe, probabil în eternitate. Ținuta lor reflecta aceeași liniște cosmică, netulburată, aceeași conștiință a apartenenței la ordinea firească a lumii. Se încadrau neostentativ și cu demnitate în peisaj, dovedind că, dincolo de deosebiri superficiale, omenirea e aceeași, pretutindeni.

Pe profesorul Moltmann l-am mai întâlnit și în anii care au urmat. Am fost totdeauna copleșită nu numai de profunzimea gândirii sale, de inteligența sclipitoare, de personalitatea covârșitoare dar și de judecata dreaptă, cinstită, omenoasă și l-am respectat și mai mult, tocmai pentru consecvența cu care o prelungea din teologie în viață, alcătuind un tot unitar. L-am respectat și mai mult pentru deschiderea față de ceilalți, pentru lipsa de prejudecăți înguste, pentru libertatea interioară, sursă a unei exemplare generozități.

Ca și tata, a rămas și rămâne o impresionantă figură în teologia secolului al XX-lea, de mare noblețe, de la care se poate învăța nu numai „carte", dar și știința de a trăi frumos și demn.

Au mai fost și alții cu care tata a întreținut relații cordiale, cum ar fi Marc Antoine Costa de Beauregard de la Paris sau Dr. Neseer de la Geneva. N-aș putea să nu-l menționez aici pe regretatul mare teolog american Meyendorff de la St. Vladimir Orthodox Seminary din New York. Pe toți aceștia tata i-a considerat și au fost cu adevărat prieteni loiali care i-au rămas credincioși până la sfârșit. Alții s-au lăsat înșelați de falși amici sau au fost mânați de interese personale care i-a îndepărtat de ortodoxia românească. Când valoarea personală e mai puțin importantă, intră în joc ambiții, sforării, strategii false, care nu aduc niciodată avantajele scontate, ci doar unele minore, aparente, de scurtă durată. Astfel că, până la urmă, nici n-a meritat să te dezici pe tine însuți de dragul lor. E un adevăr care se verifică întotdeauna. Dar așa cum se întâmplă uneori, fără un fundament solid de muncă asiduă, de realizări durabile, lesne te agăți de primul pai.

Începând cu 1976, tata a putut din nou să-și publicele operele. Atunci a apărut volumul al cincilea din *Filocalia*, a cărui

publicare fusese oprită după 1944. N-am să dau aici o listă cronologică a cărților editate după acest moment. Au făcut-o alții, mai mult sau mai puțin exact. Nici nu știu dacă aceste tabele cronologice au mare importanță pentru a judeca retrospectiv omul și opera. Probabil că da, pentru stabilirea coordonatelor precise ale biografiilor personalităților de seamă, cu condiția ca ele să fie cu adevărat exacte. Mai ales atunci când, așa cum e cazul aici, bibliografia este atât de extinsă. Ceea ce sporește și pericolul ca ea să nu corespundă întru totul realității, respectiv să conțină și greșeli

Mi se pare însă că, mai semnificativ decât aceasta și de mai mare importanță pentru generațiile următoare, ar fi tentativa de a analiza în profunzime opera acestor personalități, pentru a descoperi sensurile ei multiple, pentru a o face cât mai accesibilă altora. Și, în ceea ce-l privește pe Stăniloae, aici bilanțul este și mai modest. Cu excepția câtorva prezentări oarecum ocazionale și nu de mare extindere, dintre care unele, nu se poate contesta, sunt făcute cu adevărat la obiect, sau a unor încercări diletante, nimeni nu a întreprins până acum această muncă cu adevărat laborioasă. Ea cere o vastă cultură teologică și filozofică, o înrudire spirituală care să permită reala pătrundere în adâncimea respectivelor texte, o înțelegere pentru personalitatea autorului, pentru circumstanțele în care a trăit și a scris. Și, de ce n-am spune-o, o dorință dezinteresată de a-l pune pe el, pe truditorul acelei opere, în prim-plan, de a evalua valoarea lui intrinsecă, aportul lui la cultura și spiritualitatea unui popor, nu de a ținti spre construirea meritelor personale ale comentatorului, conform bine cunoscutelor versuri eminesciene. Este o acțiune de obiectivitate și, fără doar și poate, de modestie. Să sperăm că, oarecând, va apărea și cel ce va reuși s-o ducă la bun sfârșit.

În aceeași ordine de idei, ar mai fi de pomenit faptul că o serie de teologi din Occident au scris sau scriu teze de doctorat asupra operei lui Stăniloae, cel puțin zece la număr. Evanghelici, neoprotestanți, alte confesiuni. Nici unul nu este român ortodox. Nu e de mirare? (Între timp situația s-a schimbat, pare-mi-se. Îmi cer scuze că nu-i pomenesc. Nu cunosc prea multe detalii.)

Tata era fericit că își vedea iarăși tipărite cărțile la care lucrase atâta timp, fără a avea în perspectivă eventualitatea scoaterii lor la iveală. În toți anii de tăcere, se strânsese pe masa lui de lucru un număr impresionant de manuscrise.

Speranța că, rând pe rând, vor vedea toate lumina tiparului i-a dat, ca să spun așa, aripi. Vârsta înaintată — avea peste șaptezeci de ani — nu l-a împiedicat să facă noi proiecte, să se gândească la alte teme care îl preocupau. Am mai pomenit despre asta. Ne spunea mereu: „Vreau să scriu o carte despre Iisus Hristos. Alta decât *Iisus Hristos și restaurarea omului*. Care să înglobeze într-un tot unitar teologia contemporană și hristologia Sfinților Părinți... O carte despre Maica Domnului. Și una despre liturghie. De abia cu vârsta, cu experiența de viață începi să înțelegi ce bogăție de sensuri se ascund în ea. Câți o ascultă în fiecare săptămână, atenți la gesturile preotului, la frumusețea vocii lui și a cântărilor și lasă să le scape semnificațiile adânci care fac din ea cea mai completă lecție de teologie..." Proiecta de asemenea o carte despre Sfânta Treime.

Dintr-unul din drumurile sale în Germania a adus o carte scrisă de Bernard Philibert și intitulată *Der Dreieine*. Autorul, un fizician de prestigiu, demonstra că întreaga creație stă sub semnul Sfintei Treimi, fiind o reflectare a Ei. Prima parte o constituia o expunere științifică, cu multe formule și formulări de fizică teoretică și tata mi-a cerut unele explicații, căci ele erau inaccesibile unui nespecialist. Într-a doua, Philibert trăgea concluziile acestei demonstrații și pot să spun că ele erau fascinante. Pe tata l-a impresionat extrem de mult și a citit-o cu mare interes. Descoperea în paginile ei o confirmare a afirmațiilor sale: „Pluralitatea nu sfâșie unitatea și unitatea nu anulează pluralitatea..." „Pluralitatea este în mod necesar interioară unității... Unitatea se manifestă în pluralitate. Slăbirea uneia din acestea înseamnă slăbirea sau dispariția vieții sau existenței unei entități oarecare"[1].

De altfel, și conferința ținută la Facultatea de Teologie a Universității Eberhard-Karl din Tübingen, cu ocazia decernării premiului Leopold Lucas, a avut același subiect: „Der

[1] *Dogmatica* I, p. 198.

dreieinige Gott und die Einheit der Menschheit" (Dumnezeu cel trinitar și unitatea omenirii).

Dumnezeu i-a ajutat și împlinit aceste dorințe. A scris aceste cărți. Și multe altele. Unele pe care moartea nu i-a îngăduit să le mai publice, dar care, sperăm, vor vedea lumina tiparului.

Toate acestea se știu. Se știu poate mai puțin dificultățile pe care le-a întâmpinat, obstrucțiile pe care le-a avut de suportat în acțiunea îndelungă și deloc ușoară, care a semănat cu o luptă permanentă pentru a mai obține tipărirea unui manuscris și a încă unuia... Ea a luat sfârșit de abia după 1989. Ceea ce nu înseamnă că necazurile legate de editarea lor s-au încheiat...

Obstrucții a avut de întâmpinat și din cauza autorităților „din afară". Bunăoară, cenzura avea unele obiecții neîngăduind ca în textul *Dogmaticii* să se folosească cuvântul „om". Nu cumva să se înțeleagă că toți oamenii ar fi religioși, preocupați de legătura lor cu Dumnezeu. De aceea i s-a pretins ca pretutindeni cuvântul „om" să fie înlocuit cu „credincios". Trebuia deci vorbit de credința „credinciosului", aspirația și întâlnirea „credinciosului" cu Divinitatea și așa mai departe. Sau cel mult a „omului credincios". Pentru că, motiva Departamentul Cultelor, sunt scrieri de circuit închis, neinteresând decât pe cei ce cred în Dumnezeu, respectiv un număr limitat de persoane, care încă mai au „concepții înapoiate". Nicidecum pe omul modern cu concepții „înaintate". De aceea, în prima ediție a *Dogmaticii* se întâlnește mereu referirea la „credincios" sau la „omul credincios", în cel mai fericit caz.

Ce putea face tata? Avea de ales între a accepta să apară astfel sau să nu apară deloc. A încercat zadarnic să-i convingă pe cei în drept că o asemenea modificare e absurdă. Dar n-a avut încotro. Zile întregi, împreună cu un funcționar al Departamentului, recitea pagină cu pagină și făcea înlocuirea de rigoare. Cu aceasta, cenzura n-a mai avut obiecții de fond și *Dogmatica* putea apărea.

Dar au existat dificultăți și în interiorul editurii.

„Ce tot scrii atât?" era întrebat într-un mod foarte puțin politicos, ca să folosesc un termen blând. „Ce tot scrii atâta? Altceva n-ai ce face acasă?"

Îmi aduc aminte cum odată a venit de la Institutul Biblic cu ochii în lacrimi. „Ia mai slăbește-mă!" i-a spus directorul de atunci, Verzan, al editurii. „Ia mai termină cu toate cărțile astea! Ce tot vrei să tipărești atâtea? Am altceva de făcut acum. Trebuie să scot *Biblia* baptistă pentru care iau valută. N-ai altă treabă?"

„Chiar așa să mă bruftuluiască? Chiar acolo să am greutăți?"

Toți cei din casă am fost indignați. „De ce nu te duci să vorbești mai sus? În definitiv nu e prăvălia lui personală!" Tata a dat din mână: „Lasă, la ce bun!" S-a așezat la masa de lucru. Cămăruța n-avea lumină directă și trebuia să țină aprinsă o mică lampă de birou. Sau scria la masa din dormitor și la vremea prânzului muta teancurile de hârtii și de manuscrise. Oricum, pentru el a intra din nou în gândurile lui era cea mai bună mângâiere împotriva mizeriilor cotidiene. Se refugia într-un domeniu care-i aparținea, unde nimeni nu-l brusca, nimeni nu-l privea piezis, unde ideile era prietenii lui credincioși. Le așternea pe hârtie și ele îl răsplăteau cu satisfacția de a dărui oamenilor o altă perspectivă de viață.

Începuseră să i se înroșească ochii. L-am convins să scrie pe masa de dincolo. Mâncam acum în bucătăria cea îngustă unde, când căutam o furculiță în sertar, unul din noi trebuia să iasă afară. Doar la zilele mari de sărbătoare, la Paști și la Crăciun, se elibera masa din dormitor pentru câteva ore.

Chiar dacă s-a constatat o oarecare îmbunătățire, ochii au continuat să-i producă necazuri. Se ducea deci deseori la doctorița Vasiliu, o excelentă oculistă, care îi dădea tot felul de picături. Mai târziu i-am trimis mereu berberil, care îl ajuta. Pe deasupra începuseră să-i crească niște gene întoarse și doamna Vasiliu i le scotea periodic. Ceea ce era destul de neplăcut. Dar genele creșteau mereu în același fel și n-avea încotro.

Din când în când se ridica de la masă și-și lua de pe noptieră picăturile de ochi. „Vrei, te rog, să-mi pui în ochi?" Dacă nu era nimeni pe aproape, încerca singur și se necăjea de fiecare dată, fiindcă îi tremura mâna și picăturile nimereau pe alături. „Aștept până vine Dumitraș de la școală", spunea.

„El îmi pune cel mai bine picăturile, fiindcă lui nu-i tremură mâna."

Trăiau modest și liniștit. Ca totdeauna, tata se trezea foarte de dimineață și se așeza la masa de scris. „Ce bine că-i cald", spunea el, foarte mulțumit. Pe la opt luau micul dejun. Tata bea ceai de mentă. De la venirea din pușcărie, avea unele probleme cu stomacul, el care odinioară se mândrea: „Cu stomacul meu aș putea mânca și pietre!"

Îl tot întrebam, pe departe, cum fusese acolo. Credeam că acum, după ce trecuse oarecare vreme, ne-ar fi povestit dacă fusese maltratat. Totdeauna zâmbea: „N-a fost chiar așa de rău!"

— Nu te-a durut când te-au operat de hernie fără să te anestezieze?

— Ei, a mers!

De altfel, la sfârșitul anilor șaptezeci a trebuit să mai fie o dată operat de hernie. Și asta a dat mai târziu naștere unor fabulații, al căror sens e greu de priceput. Dar despre asta am să vorbesc ceva mai încolo.

Îi plăcea să-și toarne un strop de țuică în ceai. „Ce bun e ceaiul", spunea. „Aș putea trăi numai cu pâine și ceai!"

În zilele de dulce mânca puțină telemea sau brânză de vaci. În timpul postului, două, trei măsline, dacă erau. Dacă nu, mama prăjea pâine și turna un strop de ulei deasupra.

Erau foarte riguroși în această privință. Țineau cu strictețe toate posturile de peste an, miercurile și vinerile. Mama postea și lunea, așa cum apucase de la bunica.

Odată, trecând prin Arad, am fost invitați la masă la episcopul de pe atunci al locului. Era într-o vineri și ni s-a dat mâncare de dulce. Erau mulți oaspeți și bucătăreasa s-a întrecut pe sine .Tata a mâncat din supa de găină și din ce a mai urmat. Iar răposatul episcop s-a scuzat spunând că pentru călători se face dezlegare. Dar mama nu s-a atins de niciunul din feluri și a înghițit doar puțină pâine. După masă tata a întrebat-o: „De ce n-ai vrut să mănânci? Așa e, cum spune preasfințitul, călătorii au dezlegare." „Știu," a răspuns mama. „Eu însă nu mănânc, pentru toate dezlegările și toți episcopii din lumea asta." „Și eu am înghițit cu noduri, ce crezi? Dar nu-l puteam pune pe preasfințitul într-o situație

neplăcută. Cum s-ar fi simțit? Omul a vrut să ne primească cât mai bine!" Mama a ridicat din umeri.

După micul dejun tata pleca la facultate, sau, mai ales după ce s-a pensionat, se așeza din nou la birou. N-avea multă liniște, pentru că începea du-te-vino-ul zilnic.

Venea inginerul Rădulescu: „Ce vă mai trebuie? Mă duc la cumpărături!"

Cam la două zile odată venea un alt prieten, inginerul Ștefănescu, un om minunat care ținea mult la ei. Telefona dinainte: „Plec la cumpărături. Ce să vă aduc?" În primii ani după ce s-au mutat în Strada Cernica se mai ducea și mama la piață sau la Aprozarul din vecinătate. Mai târziu începuse să-i vină greu a ieși din casă, nici nu-i mai plăcea de altfel, astfel că aprovizionarea o făceam fie eu, fie domnul Ștefănescu. Avea undeva o slujbă care-l solicita mereu pe teren, astfel că atunci când tata spunea: „Vai, vai, domnule inginer, iar v-ați ostenit pentru noi!", răspundea: „Nici vorbă, părinte! Tot aveam drum prin piață!"

Către vremea prânzului venea Dumitraș de la școala lui și eu de la a mea. Nici nu voiau să audă când le spuneam că nu mergem la ei să mâncăm. „Nu există!" exclama mama. „Nu vreau să aud așa ceva. Vreți să nu mai înghit nici eu nimic?!" Și tata ne vorbise categoric: „Ăsta e timpul din zi când puteam fi toți împreună. Deci..."

În zilele când nu aveam cursuri, primul drum era la ei. Locuiam foarte aproape, dădeam două colțuri și ajungeam. Urcam treptele câte patru și sunam de două ori. Mama gătea la bucătărie. Sau stătea de vorbă cu vreun vizitator în odăița cea întunecoasă.

Uneori o găseam acolo pe maica Mihaela de la Hurezu, pe maica Antuza de la Dealu sau pe maica Eufrasia, cea care i-a succedat la stăreție. Fusese odinioară studenta tatei, după ce, absolventă a Facultății de Medicină, se înscrisese la teologie și se călugărise. Era o femeie de o frumusețe și o distincție rară. Când o cunoscusem prima dată, adolescentă fiind, mi se tăiase respirația privind-o. O admiram nespus și o iubeam pentru integritatea morală și seriozitatea ei. Avea acea minunată „dreaptă socoteală", de care vorbesc Sfinții Părinți, ceea ce îi conferea echilibru interior și o apreciere

realistă a lucrurilor și oamenilor. Aparținea categoriei de monahi care fac cinste cinului lor și care, din fericire, sunt foarte numeroși. Cei care și-au urmat vocația cu sinceritate, în mod dezinteresat, nu pentru a-și realiza diverse scopuri și ambiții, neavând, de fapt, ce căuta în rândurile oamenilor aleși.

Veneau călugări, preoți, mireni din toate colțurile țării, vlădăreni. Sunau pur și simplu la ușă. Aveau necazuri și nevoie de ajutor: un copil care dorea să intre la seminar sau la teologie, o rudă bolnavă care nu putea ajunge la un doctor renumit sau n-avea bani pentru el, un student sau doctorand aflat în preajma vreunui examen... Câte și mai câte.

Tata punea mâna pe telefon sau se așeza la birou și scria o scrisoare. Dacă nu era acasă, mama dădea vizitatorului o cafea și-i asculta plângerea. „Stai că vine părintele și o să se rezolve..."

Ne bucuram cu deosebire când venea părintele Dometie de la Râmeți. Se lumina casa și noi toți, când intra în antreiașul întunecos, cu statura lui măruntă și cu clădăria de păr de culoarea grâului, în care începeau să se vadă tot mai dese, ca și în barbă, firele cărunte. Îmbătrânise mult în ultima vreme, dar era tot vioi și plin de energie. Își asumase o sarcină foarte grea, aceea de a scoate cabana turistică din incinta mânăstirii. Era o clădire cu două etaje și seara, dar mai ales la sfârșitul săptămânii se umplea cu turiști. Stăteau la mese, beau bere, cântau, îmbrăcați în ținută uneori destul de sumară, la doi pași de biserică, de chiliile călugărițelor. Situația era cât se poate de neconvenabilă, astfel că părintele Dometie cu o tenacitatea de necrezut a decis spontan să schimbe starea de lucruri. Deci a umblat pe la toate autoritățile și până la urmă a obținut promisiunea de a se muta cabana din incinta mânăstirii, dacă s-ar pune la dispoziție o clădire la fel de mare și încăpătoare. Astfel că părintele Dometie Manolache, împreună cu maicile au pornit la această întreprindere. Au cărat cu spinarea pietre, var, ciment, la o distanță de cinci kilometri pe vale în sus, unde au clădit o nouă cabană. Dar despre părintele Dometie am să vorbesc mai încolo, ca despre o personalitate deosebită a monahismului românesc. Datorită modestiei lui exemplare, se știe încă prea puțin despre el.

La sfârșitul anilor șaizeci, când destinderea politică devenise un fapt evident, au început să vină la tata unii scriitori, pictori, muzicieni. Unii dintre ei erau mânați de curiozitate, alții de diferite interese, alții dintr-o dorință sinceră de a intra în contact cu spiritualitatea românească, pe care o cunoșteau vag. Au fost și cei care căutau „surse de inspirație", pe care le-au găsit din plin în discuțiile cu tata. Nu rareori s-a întâmplat ca după o asemenea vizită, să apară a doua zi în *Luceafărul* sau în *România literară* mici eseuri sau versuri care conțineau exact ce spusese tata cu o zi înainte. De obicei se folosea îmbelșugat limbajul filocalic, ceea ce dădea un aer de „duhovnicesc", de „cucernicie" și care, la momentul respectiv, conferea un inedit, plăcând cititorilor și stârnind simpatia pentru semnatarul lor.

De îndată veneau cunoscuți, fluturând revista: „Părinte Profesor, iar v-a copiat... fără să vă citeze... De ce nu întreprindeți ceva?..."

Tata zâmbea: „La izvor mulți vin să s-adape"...

Dar asupra acestor lucruri am să mai revin.

Venea destulă lume și din cadrul Institutului Teologic, atâta vreme cât tata a fost profesor. După ce s-a pensionat, șirul acestora s-a rărit și pot să mărturisesc cu toată sinceritatea, de altfel am mai spus-o, tata a fost îndurerat din această pricină.

Câteodată aveam ceva de vorbit cu ei. Intram în odaie, tata se oprea din scris și discutam îndelung. Venea și mama de la bucătărie și toți trei ne sfătuiam ce și cum să facem. Sau povesteam pur și simplu, puneam țara la cale. Ce frumoase erau acele ore liniștite! Ce siguranță îmi dădea conștiința că acolo, în acea odăiță cu pereții acoperiți cu icoane pe sticlă, pe care le pomenisem de când eram mică, cu candela totdeauna aprinsă, sunt doi oameni care mă iubesc cu adevărat, în care pot să am totală încredere, de la care pot primi un sfat bun, cărora le pot spune orice.

Când venea Dumitraș de la școală ne povestea ce se întâmplase în acea zi. Nu eram singuri. Între noi și realitățile aspre se aflau ei, devotați, plini de solicitudine, pavăza noastră în fața loviturilor, care puteau totdeauna să ne ajute, să ne apere, să ne protejeze.

Chiar și atunci când împrejurările ne-au despărțit, certitudinea iubirii lor a rămas și ne-a susținut în clipele grele. Nu-i vedeam, dar vorbeam cel puțin o dată pe săptămână la telefon și știam că SUNT. Acolo, în acele cămăruțe care erau totdeauna prezente în sufletul și în ochii noștri.

Niciodată n-am simțit, ca la moartea tatei, că pavăza noastră cea fără cusur nu mai este, că am rămas singuri, expuși unor adversități absurde, pe care nimic nu le putea justifica. Chiar în acele zile, la catafalcul tatei, am primit atâtea lovituri sub centură cât să ne ajungă pentru tot restul vieții. Și mi-am adus aminte de vorbele lui: „Plecați, după moartea mea n-o să vă mai apere nimeni!"

Fusese foarte nedumerit să constate că toată fireasca lui gentilețe, căldura sufletească, dorința de a ajuta pe alții și încrederea nelimitată în oameni nu-i aduseseră din partea unora decât falsă afecțiune, care s-a pulverizat atunci când n-au mai avut de așteptat vreun sprijin de la el. Atunci când, la pensionare, fusese trecut „pe linie moartă" după cum plastic și dureros se spune.

Munca uriașă, de-o viață, cu care a îmbogățit teologia românească și i-a adus prestigiu internațional, a stârnit destule invidii, vorbe pe la spate, lovituri piezișe. Îndreptate nu numai împotriva lui dar și a urmașilor săi. Aceasta, mai ales, după ce Dumitraș s-a decis să studieze teologia... Aproape n-a existat convorbire cu el, fie față către față, fie telefonică, în care să nu ne mărturisească dezamăgirea.

Oricum, anii petrecuți în Strada Cernica au fost cei mai buni. Putea din nou să publice, chiar dacă cu dificultăți și emoții. Datorită unei oarecare stabilități politice dispăruse amenințarea iminentă a anilor de dinainte, totala nesiguranță. Mama se însănătoșise, nu ne mai amenința pericolul de reîmbolnăvire și contaminare a celorlalți din casă.

Totuși, n-am fost lipsiți de griji. Încă în vara anului 1971, la Vlădeni fiind, mama a făcut în mod surprinzător un atac cerebral. Și-a pierdut brusc memoria, n-a mai știut unde se află, ce-i cu ea și cu noi. Eu eram plecată pe munte și relatez faptul așa cum mi l-au povestit tata și Dumitraș.

Era încă dimineața devreme. Mama s-a aplecat să ia ceva de jos și când s-a ridicat, s-a uitat împrejur întrebând unde

e și ce caută acolo. Nu mai cunoștea nimic. S-au speriat toți îngrozitor și au plecat imediat la gară. În tren a început să-și reamintească treptat și, ajunsă acasă, a recunoscut pe ceilalți, ca și ambianța familiară. Peste câteva ore am ajuns și eu. Își revenise perfect. Însă intervalul de câteva ore nu și l-a putut aminti niciodată. Tata a chemat de îndată o sumedenie de medici. Era un prim avertisment. Ca și sora ei, ca și ceilalți unchi ai mei, începuse să aibă tensiune ridicată. Specialiștii au mărturisit că revenirea atât de promptă a fost o adevărată minune. Se putea prea bine întâmpla să rămână astfel toată viața. Dar după aceea a trăit mai bine de douăzeci de ani și niciodată n-a mai avut un singur moment de amnezie. A trebuit să ia toată viața hydergin și gândul că provizia de sticluțe cu medicament s-ar putea termina, fără să putem procura altele, ne dădea coșmaruri.

Și material vorbind ne mergea mai bine. Drepturile de autor nu erau mari dar oricum existau. Aveam și eu salariu. Uitasem întru câtva refrenul: „Nu putem cumpăra — una sau alta — fiindcă n-avem bani..."

Vacanțele nu le mai petreceam în întregime la Vlădeni. Tata se temea ca altitudinea înaltă să nu-i facă rău mamei, cu tensiunea ei ridicată, așa că a renunțat, deși satul și casa părintească îi lipseau. Cum în 1974 am cumpărat o mașină, puteam să facem și alte drumuri, să vedem locuri noi de care doar auziserăm. Era o Dacie 1100, veche, dar foarte bună. În afara unor stricăciuni reparabile, ne-a purtat fără probleme prin multe părți și am avut multă bucurie cu ea.

În același an, vara, am proiectat o excursie prin țară. Eu eram șoferul și trebuie să spun că mi-era atât de frică încât nu puteam închide ochii toată noaptea când știam că a doua zi urma să conduc.

După o noapte de coșmar am plecat spre Vlădeni. Încărcasem portbagajul cu legume, cu alimente de tot soiul. Trebuia să ajungem a doua zi la parastasul verișoarei tatei, preoteasa Aurelia Coman de la Brașov, tanti Ica, de care am mai vorbit.

Murise de un cancer generalizat. Eram la Vlădeni când am primit vestea morții ei și am fost foarte triști. Puține morți ne-au îndurerat ca a ei. A fost o femeie admirabilă, de o bunătate și devotament rar întâlnite. După moartea ei Brașovul

n-a mai fost cel dinainte. Se schimbase ceva, se încheiase încă o perioadă din viața noastră. De câte ori moare cineva drag, simți că s-a petrecut ceva ireversibil, că s-a pus punct unui capitol pe care n-ai să-l mai retrăiești niciodată. Odată cu dispariția fiecărui om care a ocupat un loc important în sufletul tău, viața își mai pierde ceva din farmec, din culoare, din căldură. Așa s-a întâmplat la moartea mătușii Ica, una din cele mai dureroase amintiri ale mele. De altfel, după aceea n-am mai mers la Brașov. Nu mai eram acasă acolo, ca înainte. Când se nimerea să trecem prin oraș, era un loc străin, în care ne simțeam ca niște turiști care stau câteva ore și pleacă mai departe.

Tata a fost foarte afectat de moartea ei. Ținuse la ea ca la o soră mai mică și ea îl iubise așa cum ar fi trebuit să-l iubească sora lui. În acele zile ne întrebam cum o să fie mai departe, fără căldura, fără bunătatea ei neobișnuită. Da, viața a fost posibilă și fără ea, așa cum e posibilă fără fiecare din noi. Există oare un temei mai adevărat pentru a fi smeriți, pentru a recunoaște micimea, neînsemnătatea noastră?

Deci am plecat dis-de-dimineață de la București, după o noapte de insomnii. Mi-era foarte frică, fiindcă nu făcusem niciodată un drum atât de lung fără un șofer mai experimentat alături, respectiv fără vărul meu Sandu Mihu, care până atunci jucase rolul de înger păzitor. Mai ales perspectiva serpentinelor de la Predeal mă înfiora. Șoseaua era aglomerată, ca de obicei. Am reușit totuși să ajungem la Predeal, fără probleme deosebite. Acum era acum!

Tata stătea lângă mine. Ținea în mână o sticlă cu apă și o pungă de roșii, pe care nu le lăsaserăm în portbagaj, ca să nu se storcească. Roșiile de dedesubt s-au muiat, sub presiunea celor de deasupra și au spart hârtia. Nu știu ce mișcare a făcut tata, dar dintr-odată, prin ruptura pungii, roșiile s-au rostogolit pe podea. Ca și cum ar fi făcut-o într-adins, s-au îngrămădit exact în jurul pedalelor de frână, de accelerație, de ambreiaj. În câteva minute, podeaua s-a acoperit de un sos vâscos, roșu ca sângele. Apăsam pe frână și încă o roșie se prefăcea în bulion, foșnind răutăcios. În câteva clipe toată podeaua se acoperise de mâlul sângeriu, gros, dezgustător. Mama și cu Dumitraș täifăsuiau în fundul mașinii și habar

n-aveau de drama care se juca în față. Mi-era atât de frică încât nu cutezam nici măcar să-mi mișc buzele. „Ia-le de aici", i-am spus tatei printre dinți. „Recuperează-le măcar pe cele care au mai rămas! Ce se întâmplă dacă intră toată mizeria asta la frână?" Nu cutezam să mă uit în jos. Intrasem tocmai pe serpentine și priveam înainte, cu mâinile înțepenite pe volan. Plin de bunăvoință, tata a sprijinit sticla de apă de spătarul scaunului și s-a aplecat să culeagă roșiile. Dar o nenorocire nu vine niciodată singură. Sticla s-a răsturnat și cum, probabil, dopul nu era înțepenit cumsecade, toată apa s-a vărsat pe scaunul și în spatele meu.

N-am mai apucat să-mi amintesc că eram îngrozită. Complet udă și cu picioarele stropite până sus de bulionul amestecat cu praf și murdărie, am ajuns în vale. Nu știu cum am trecut de toate curbele periculoase, de fapt nici n-am băgat de seamă că mă aflu pe serpentine.

Am tras undeva pe dreapta. Eram furioasă. Mama și cu Dumitraș râdeau cu lacrimi iar tata, vinovatul fără vină, nu știa ce să facă. Să zâmbească sau să mă compătimească. De atunci m-am vindecat de frica serpentinelor și pot să spun că mi-a prins bine. De câte ori treceam pe acolo ne aminteam de acel drum și râdeam.

După două zile, am plecat de la Vlădeni. Aveam în continuare emoții dimineața, la plecare și sufeream la fel ca și înainte de insomnii, dar câștigasem experiență și într-un fel o scoteam la capăt.

Totul a decurs bine până când am trecut de Alba-Iulia și am încercat să ajungem la Râmeți. Drumul spre mânăstire era prost, neasfaltat și plin de gropi. Intram dintr-o hârtoapă într-alta. Părintele Dometie insistase să mergem la el și îmi promiteam tot timpul să-i spun vreo două vorbulițe, fiindcă nu ne prevenise. Am trecut prin câteva sate și la un moment dat, câțiva oameni ne-au făcut semn să oprim: „Unde vă duceți?" ne-au întrebat. Tata le-a răspuns că mergem la mânăstire. „Părinte, întorceți-vă! Acum câteva zile a venit apa mare și a luat podul. N-aveți cum să treceți! Ia uitați-vă colo!" Într-adevăr, după o cotitură se vedea dezastrul în toată amploarea lui. Apele râulețului, pe care în mod obișnuit l-ai

fi putut trece cu piciorul, erau umflate, tulburi, pline de crengi rupte, de frunziș, de tot ce luase apa în furia ei.

Făcusem câțiva zeci de kilometri prin toate gropile și acum trebuia să ne întoarcem!

La Teiuș ne-am oprit la unul dintre preoți, ca să-l rugăm să-i trimită, când o putea, vorba părintelui Dometie, că n-avem cum ajunge la Râmeți. Da, părintele Dometie îl anunțase că venim, când trecuse cu o zi înainte spre Alba. Urma să se întoarcă spre seară.

„N-am știut cum să vă prevenim, nu știam pe unde sunteți. Tot am sperat că înainte de a o apuca spre mânăstire, vă opriți la noi."

Într-adevăr, când vorbești de lup... După puțină vreme a apărut vesel, zâmbitor ca totdeauna și gata de acțiune, părintele Dometie..

— Haideți înapoi, mergem la Râmeți, ne-a spus.

— N-avem cum, părinte. Podul e rupt.

— Nu-i nimic, trecem prin apă!

L-am întrebat cât se poate de serios dacă văzuse cum arăta valea. Nu, n-o văzuse, dar era sigur că se poate trece!

În cele din urmă, după lungi parlamentări, am promis că vom veni anul următor și am plecat spre Cluj.

Am să revin la drumul nostru. Vreau să relatez întâlnirea noastră cu părintele Dometie și cu mânăstirea, în anul următor.

Ne-am întors deci, după cum promiseserăm, în anul următor și nu ne-a părut rău. Vremea era frumoasă, podul se reconstruise, drumul era mult mai bun. Am ajuns fără nici o greutate.

Multe ar fi de spus despre Râmeți. Despre farmecul peisajului somptuos, despre hărnicia, cucernicia maicilor și frumusețea cântărilor lor. N-am să spun decât că părintele Dometie era sufletul locului. Am arătat mai sus cum a ridicat și pus la dispoziția ONT-ului o nouă cabană, pentru ca să obțină clădirea din incinta mânăstirii. Împreună cu maicile au făcut cărămidă, pe care au cărat-o cu spinarea la cinci kilometri pe vale în sus.

Ca să strângă bani pentru materialul de construcție, cutreiera prin satele din împrejurimi, unde oricum era lipsă

de preoți și făcea slujbele de care aveau nevoie oamenii: botezuri, înmormântări, cununii, masluri. Când venea înapoi, își întorcea bunzunarele pe dos: „Ăștia sunt banii pe care i-am adunat."

După o trudă de câțiva ani și-au realizat scopul. Între timp, mânăstirea începuse să dobândească faimă și oamenii curgeau din toate părțile. Părintele Dometie era peste tot. Vocea lui frumoasă, care în studenție îi adusese porecla de Cucuzel, se auzea venind din toate direcțiile. Îngâna toată ziua cântări bisericești, astfel încât aveai impresia că întreg teritoriul mânăstirii e o vastă biserică, unde slujbele nu încetează niciodată.

N-am văzut la nimeni atâta căldură și entuziasm. Spovedea, săpa, era când aici când acolo, făcându-se util, ajutând pe toți, cu un cuvânt bun și un zâmbet pe buze. În ultimii ani își cam pierduse vocea, dar chiar și astfel, răgușit, cânta și catehiza tot timpul.

„Hai să vă arăt Cheile Râmețului!" ne-a spus. „Părintele și doamna să nu vină, nu-i pentru ei! E prea greu!" Așa că ne-am dus toți trei, părintele, Dumitraș și cu mine. „Nu-i așa că-i frumos?" întreba mereu. „Nu-i așa că-i minunat? Nimeni n-are pe lume parte de locuri mai frumoase ca noi!" Era adevărat. Toată făptura lui măruntă strălucea de fericire. „Ce frumoasă-i lumea lui Dumnezeu! Doamne Sfinte, nici nu merităm o lume atât de frumoasă! Cum să nu te bucuri când vezi asemenea minunăție?"

Avea darul bucuriei, al seninătății, al deschiderii pentru tot ce era în jurul lui, cum n-am mai văzut. Și radia intens bucuria, seninătatea. Încărunțise mult, dar se mișca cu aceeași agerime și era la fel de vesel. Sunt sigură că așa trebuie să fi arătat omul înainte de căderea în păcat, cu ochi și nevinovăție de copil...

Am ajuns în chei. Cărarea dispăruse, munții își apropiaseră creștetele unele de altele, parcă ar fi avut să-și împărtășească o mare taină și între ei nu mai era decât apa verde, întunecat de verde, spumegând printre stânci.

„Hai să mergem mai departe!" a strigat părintele. A intrat în apă fără să ne mai aștepte. Unda îi ajunsese până la piept și rasa lui ponosită plutea ca o mare pasăre neagră deasupra

valului învolburat. „Nu, părinte, Doamne ferește, cum să intrăm, așa îmbrăcați, în apă?" „Hai, fricoșilor, că nu-i rece!" Stăteam pe mal și-l priveam. „Părinte, o să îngheți. Eu nu intru pentru nimic în lume. E rece ca gheața!" „Hai, Dumitraș! Fii tu mai curajos!" Băiatul a clătinat sceptic din cap: „Nu, e adâncă și rece!" În cele din urmă a ieșit și l-am convins aproape cu sila să ne întoarcem.

Eram îngrijorați: „Ce facem, părinte? O să răcești așa cu hainele ude! Hai să mergem mai repede!" „Da de unde, până la mânăstire se usucă! Are Dumnezeu grijă!"

N-a răcit. Dumnezeu a avut într-adevăr grijă. Nici nu se putea altfel. Părintele știa. Era pretutindeni și totdeauna sub ocrotirea Domnului, în care credea nelimitat..

Tata se simțea foarte bine acolo. Slujea la toate slujbele și, cum am stat peste duminică, a predicat. Nu numai bisericuța, dar toată curtea era arhiplină. Sătenii îngenuncheau pe sub pomi cu capetele descoperite și se rugau cu o evlavie înduioșătoare. Toată scena avea ceva de legendă, de ireal, de alt tărâm. În câțiva ani, mânăstirea realizase o incredibilă operă de educație religioasă.

Se plimba mereu cu părintele Dometie. Îi vedeai de departe, tata înalt, ținându-se foarte drept pentru vârsta lui, și părintele Dometie mărunt, o siluetă aproape de copil, cu capul ridicat și gesturi vioaie. Îl întreba mereu pe dascălul lui: „Părinte profesor, spuneți-mi..." Tata răspundea, vorbea îndelung, cunoștea pe dinafară pasaje întregi din Sfinții Părinți.

„Să mai învăț și eu oleacă de teologie", spunea monahul. „Am uitat tot din facultate". „Nu, părinte", răspundea tata. „Mata știi mai multă teologie ca oricine. O teologie vie, pe care o trăiești..."

„Hai Dumitraș, să te spovedești." Erau prieteni buni, părintele știa foarte bine cum să vorbească unui copil. După aceea, fiul meu mi-a relatat cele ce urmează:

— Ei, ia spune ce-ai făcut? N-ai ascultat pe mama, pe bunici, ai fost obraznic...

— Da, da...

— Ai copiat la teze?

— Da, părinte, a răspuns Dumitraș, rușinat. Am copiat la matematică.

— Și te-a prins? a întrebat părintele cu sufletul la gură.

— Nu, de prins nu m-a prins...

— Slavă Domnului! a exclamat el ușurat.

După aceea și-a adus aminte că trebuie să fie sever:

— Da' să nu mai copiezi! E păcat. Doamne ferește, te mai și prinde!

Cu o zi înainte de plecarea noastră, ne-a spus:

— Lidia și Dumitraș, veniți la mine să vă dau ceva de amintire.

Ne-am dus în chilia pe care o împărțea cu încă doi monahi, și ei duhovnici ai mânăstirii. El, care ridicase o casă cu două etaje, nu găsise cu cale că trebuie să-și orânduiască o odaie numai pentru sine.

Erau acolo trei paturi de fier și trei dulapuri vechi, din scândură proastă, un spălător și un cuier.

A deschis dulapul. N-avea nimic în el, doar vreo două cămăși vechi, îngălbenite de vreme. O sărăcie lucie. Părintele nu punea preț pe bunurile lumești, el care adunase milioane pentru mânăstire. Nu m-am putut opri să nu fac comparație cu opulența, luxul pe care îl văzusem în alte „chilii" monahicești. O Doamne! pricepeam acum de ce ne mai rabdă Dumnezeu pe lume, cu toate păcatele noastre. S-a scărpinat în cap: „Ce să vă dau eu vouă? A, știu, am găsit. Am primit de la un credincios un satâraș de bucătărie, foarte frumos. Sigur c-o să-ți prindă bine. Și pentru tine", s-a întors către Dumitraș, „am un săculeț cu alune. Eu le-am cules pe sus."

Presimțea oare că nu ne vom mai vedea? N-a trecut multă vreme și părintele Dometie a murit. Căra cu spinarea peste munte un sac cu grâu, pentru că mânăstirea era izolată. Iarăși ieșiseră apele. A făcut un atac de cord și a căzut dintr-odată. Nu cred că împlinise cincizeci de ani. Când l-au îngropat, i-au pus în picioare sandalele unei maici, pentru că încălțările lui aveau talpa numai găuri și s-ar fi văzut din sicriu. L-au lăsat cu rasa cea veche și peticită, căci alta n-avea...

Peste câțiva ani, când am trecut din nou pe la mânăstire, mormântul părintelui Dometie, plin de flori, devenise loc de pelerinaj. Maicile ne-au spus că s-au făcut acolo multe vindecări miraculoase.

Dar să revin, așa cum am promis, la drumul nostru din anul 1974. Țelul era Vatra Dornei. Ni se spusese că, deși munte, climatul nu e periculos pentru cineva care are tensiunea mărită, ca mama.

Am trecut prin Cheile Bicazului. Eu mai fusesem cu câțiva ani în urmă. Ceilalți nu. Au fost foarte impresionați de frumusețea peisajului. Tata nu se mai sătura să-l admire. Toată viața fusese un mare iubitor de natură, mai cu seamă de munți. Marea îl impresiona mai puțin. Spunea: „La munte culorile se schimbă de la o clipă la alta. E solemn, impunător, magic, ca într-o poveste." Cred că dragostea de munți se datora tot Vlădeanului drag, pentru că mai ales culmile domoale, împădurite, ca prin Geamăna și prin Lazuri, îi erau aproape de suflet.

La Vatra Dornei i-a plăcut foarte mult. Deși ploua aproape zilnic, hora de culmi domoale îi amintea de satul lui. Ne plimbam dimineața prin parc, pe sub brazii de care atârnau până târziu picături de rouă. De după toate colțurile săreau în calea noastră sumedenie de veverițe. Am luat două camere prin ONT, și anume la părintele Olaru. Casa era mare, cu o verandă frumoasă, de unde vedeai pădurea ca pe o nesfârșită mare verde.

Veniseră la odihnă și episcopul Teofil al Clujului ca și finul nostru, fostul protopop de Brașov, Vasile Coman. După moartea soției, ajunsese episcop la Oradea.

Locuiau câteva case mai sus, astfel că toată ziua erau la noi. Preasfințitul Teofil era un adept fanatic al plimbării de după masă, „pentru digestie" și încerca să-i convingă pe tata și pe Preasfințitul Vasile să-l întovărășească. Nici unul n-a rezistat la marșurile lui forțate, astfel că peste două zile episcopul Clujului a rămas singur să-și mențină forma. „Pășește de parc-ar fi un strajameșter, nu mă pot ține după el", se văita zâmbind finul Vasile. Într-adevăr, nu se putea imagina o pereche mai nepotrivită. Episcopul Clujului era înalt, slab și serios. Dintr-un pas trecea muntele, ca uriașul din poveste. Tovarășul lui, mai mărunt, cam rotofei, zâmbitor și plin de bunăvoință, se oprea după fiecare doi, trei metri ca să mai istorisească câte-o glumă. Stăteau la povești fără sfârșit, pe terasa casei noastre. Li se adăuga și gazda, părintele Olaru,

un bucovinean blajin, mai tăcut, dar având totdeauna o rezervă de vorbe de duh. Mai aparținea plăcutei societăți Felicia soția părintelui, o foarte distinsă și simpatică profesoară de română plină de haz și, câteodată, părintele Vârlan, alt preot din localitate.

Apoi, într-o bună zi, tata a primit un telefon. Părintele Nyssen de la Köln, mare iubitor al mânăstirilor din Bucovina, urma să treacă să ne vadă, întovărășit de trei studenți. Toată partea femeiască am intrat în panică: ce să le dăm de mâncare? Preasfințitul Vasile, cu seninătatea obișnuită, pe care nimic n-o putea tulbura a spus: „Puneți-le acolo, ceva pe masă. Nu vă mai omorâți"! Tata l-a susținut cu fermitate, dar Felicia Olariu, ca orice bună gospodină bucovineană, i-a contrazis vehement: Cum se poate? O dată vin nemții la ea în casă și atunci să se facă de râs?

Împreună cu ea și cu Dumitraș am cutreierat cu înfrigurare tot orășelul. Cu rezultate mai mult decât modeste. Carne nu se găsea cu nici un preț. Deci am luat ce-am găsit și anume niște cârnați, lângă care Felicia și cu mama au făcut o uriașă salată de cartofi. Oaspeții au fost foarte încântați, ceea ce pe noi ne-a mirat foarte. Nu știam că la ei salata de cartofi este în mare cinste.

Răposatul Wilhelm Nyssen pregătea o carte despre Voroneț, pe care a și publicat-o, de altfel. Pe acea vreme era mare iubitor al ortodoxiei.

La plecare, cum unul dintre cauciucuri se cam dezumflase, un student a scos din portbagaj o pompă care se acționa cu piciorul. Avea și manometru pe care citeai direct presiunea. Am rămas foarte mirați. Nu mai văzusem așa ceva. Tata, care habar n-avea de tehnică, întreba mirat: „Cum, și cu jucăria asta poți să umfli cauciucurile? Mare minune ți-e și cu nemții ăștia!"

Am plecat cu mare regret de la Vatra Dornei. Mai cu seamă duminicile erau minunate. Atunci coborau localnicii de pe munții din apropiere, îmbrăcați în cojocelele lor înflorate ca niște grădini și animați de o evlavie neprefăcută, plini de cuviință și cumințenie.

Am vizitat apoi mânăstirile din Bucovina. Eram pentru prima oară acolo. Tatei i-au plăcut mai cu seamă Moldovița

și Voronețul. De Sucevița a fost mai puțin entuziasmat. Fondul verde al picturii i s-a părut rece. În schimb l-a impresionat auriul cald de la Moldovița și mai cu seamă medalionul de deasupra intrării, reprezentând pe Maica Domnului cu Pruncul în brațe. „Câtă căldură în gestul de dragoste cu care mama își îmbrățișează pruncul! O iubire plină de smerenie. Ea știe că nu e un copil oarecare, ci însuși Fiul lui Dumnezeu!" spunea. A stat ore întregi să privească pictura. (Cred că atunci s-a hotărât să scrie o carte despre Maica Domnului. A și scris-o de altfel. Ea se află încă în manuscris și cu voia Domnului, va vedea lumina tiparului.)

La fel a fost la Voroneț. „Ce albastru, Doamne, ce albastru"! spunea. „Aici poți cu adevărat să înveți teologie. Și înțelege că numai evlavia adevărată poate conduce mâna meșterilor ca să lucreze astfel. Cred c-au pictat în reculegere și asceză. Altfel n-ai cum explica deschiderea către transcendență, fiorul de credință de care sunt pătrunse picturile."

Ne-am oprit o noapte la Dragomirna cea zveltă. În apusul soarelui, biserica e de-a dreptul fascinantă. Am privit-o îndelung și nu ne venea să ne dezlipim de ea. „Cu adevărat mănăstire-naltă cum n-a mai fost alta", spunea tata.

Ne-am îndreptat apoi spre Agapia. Acolo trebuia să ne revedem cu Nyssen.

Bătrâna stareță, maica Agafia, nu mai era. În schimb, am avut bucuria s-o cunoaștem pe maica Eustohia, o mare personalitate a monahismului românesc. Sub înfățișarea molcomă de moldoveancă blajină se ascundea o voință și un curaj rar întâlnite. În acele timpuri dure pentru monahism, nu a menținut doar, dar a și extins mânăstirea, a dezvoltat-o, a adus-o la o stare de prosperitate pe care alții nu puteau decât să o viseze.

Nu numai din punct de vedere material. Sub conducerea ei viața spirituală a înflorit, s-a adâncit, a trezit rezonanțe în sufletele locuitorilor întregii regiuni. Ca aproape nicăieri altundeva, continuau să vină tinere dornice să intre în monahism, în pofida tuturor adversităților. Din dorința de a se dedica unei vieți în Domnul și având exemplul a ceea ce maica Eustohia realizase la Agapia.

Deși autoritățile puneau toate piedicile posibile, mânăstirea număra în jur de două sute de monahii. Tendința organelor statale era de a limita treptat numărul de călugări din mânăstiri, astfel ca, în timp, acestea să se depopuleze. De aceea nu mai îngăduiau sub nici un motiv ca alți mireni să intre în monahism. Se ajunsese astfel la situații dramatice. Mânăstiri foarte mari și cu tradiție nu mai numărau decât câțiva monahi bătrâni și lăcașurile se pustiau treptat. La Agapia însă, numărul maicilor nu scădea niciodată. Când murea o maică bătrână, stareța Eustohia călugărea de îndată alta.

Intrigate, autoritățile o întrebau: „Cum e posibil, maică? Cum de numărul călugărițelor nu mai scade? Nu mai mor maici la Agapia?"

Maica răspundea cu bonomie: „Păi, nu mor, după cum se vede. Aerul e foarte bun, au lapte proaspăt și trăiesc multă vreme..."

La liturghia de duminică ne-am dus cu toții la Agapia din Deal, unde era, pare-mi-se, hram. Maica tocmise o căruță, astfel că a putut urca și mama. Erau prezenți foarte mulți oameni. O mare de capete.

Nemții noștri au fost extrem de impresionați. O asemenea sărbătoare nu mai trăiseră. Nici acel fior de religiozitate care se manifesta spontan, autentic și plin de sinceritate.

A urmat o masă pentru toată lumea, pe poienile din jurul bisericuței. Iarăși prilej de mirare pentru Nyssen și studenții lui. Erau obișnuiți cu rigoarea caracteristică festivităților lor, cu distanța păstrată ferm între indivizi, în toate împrejurările și spiritul de comuniune al sărbătorilor ortodoxe le era complet străin. Tata le-a vorbit mult despre acest aspect caracteristic al coparticipării tuturor la viața fiecăruia, fie la bucurie, fie la necaz. Le spunea că la noi nu se cunoaște acea izolare tipică Occidentului. Satul reprezintă o entitate, care nu topește individualitatea, ci o face să se profileze, dă identitate proprie fiecărui membru al ei.

Oamenii trăiesc în cadrul unei comunități, comunitate-comuniune, care are legi proprii. Opinia ei, sancționând comportamentul fiecăruia, constituie astfel o frână dar și un sprijin pentru individ. Ea asigură sănătate sufletească, psihică, un sentiment benefic de securitate.

De altfel această admirație, dragoste pentru viața satului în care și el s-a născut și pe care a cunoscut-o atât de bine, a fost unul din crezurile tatei. Totdeauna a vorbit cu entuziasm de echilibrul și cumpătarea cuminte a omului de la țară și a regretat sincer că asemenea valori începuseră să se piardă. Dizolvarea identității, pe care o suferă orice individ într-o mare aglomerare de populație, în care comuniunea, legătura cu ceilalți dispare, duce la perturbări psihice și morale, la angoase, la tot felul de crize și, în ultimă instanță, la multe dintre relele societății moderne.

Solidaritatea umană, susținerea reciprocă, intercomuniunea erau pentru el coordonatele cele mai importante pentru păstrarea identității unui popor și a sănătății lui morale. Și considera că printre cele mai mari rele pe care le-a adus cu sine ideea comunistă a fost desființarea treptată și consecventă a satului, transformarea lui într-un apendice depersonalizat al anonimității urbane, scoaterea individului din mediul familiar, ce constituia un stimulent dar și un mecanism critic și reprobator, cu rezultate foarte eficiente.

Spre după-amiază, tata cu Dumitraș și cu mine ne-am dus peste munte la Sihăstria ca să-l vizităm pe părintele Cleopa. Nu-l mai văzusem de mult. Îmbătrânise, barba îi încărunțise. Dar era același, un izvor viu de învățătură duhovnicească. Ne-am împărtășit din bucuria revederii lui cu tata. Doamne, merita să-i vezi! Se îmbrățișau, râdeau și iar se îmbrățișau. Trecuseră amândoi prin momente grele și, iată, Dumnezeu le îngăduia acum să se revadă, ca doi frați despărțiți multă vreme.

Când am ajuns la București am dat de mai multe ori ocolul mașinii, ca să mă conving că o adusesem teafără acasă.

Am mai revenit de vreo două ori în Moldova.

Spre sfârșitul anilor șaptezeci a venit în România Olivier Clément cu familia. Am făcut împreună o călătorie prin țară. Am trecut prin Cheile Bicazului și ne-am îndreptat iar spre Sihăstria și Sihla. Cel mai important moment al acestui drum a fost întâlnirea cu părintele Paisie de la Sihla. Între timp se făcuse drum de mașini peste munte și am putut ajunge toți sus, fără efort.

Nu-l cunoscusem înainte, nu știu când se stabilise acolo. Dar faima lui trecuse de munții Agapiei, astfel că ni s-a părut important ca un ortodox din Occident să cunoască un reprezentant atât de autentic al ortodoxiei românești.

Părintele Paisie era un călugăr modest, bătrân, un chip de sfânt. Nu mai vedea bine și din cauza asta umbla cu pași șovăielnici prin chiliuța lui îngustă și cu desăvârșire săracă. I se spusese că vine părintele Stăniloae cu niște străini și se pregătise de oaspeți: îl pusese pe unul din frați să aducă o căldare de apă proaspătă, în care răsturnase o pungă cu zahăr și storsese o mulțime de lămâi.

Nici n-am încăput toți în chilie. Erau de față Olivier Clément cu soția și cei doi copii, părintele Bordașiu cu soția și noi. Se mai adăugaseră niște călugări tineri din Sihla.

Ceea ce m-a frapat de la bun început, a fost lumina din odaie. Era foarte strâmt acolo, prin ferestruicile ca de jucărie nu răzbăteau razele de afară. Totuși încăperea strălucea, părea că undeva, sub grinda joasă, s-ar fi ascuns soarele. Un soare special, aparținând numai părintelui Paisie, creat de Dumnezeu numai pentru chilia lui. După aceea am înțeles: lumina nu venea de altundeva. Venea de la părintele Paisie, de la făptura lui măruntă, îmbrăcată într-o rasă neagră-vineție, roasă de atâta purtat...

Când au intrat oaspeții, s-a îndreptat spre tata și s-a aplecat până la pământ sărutându-i mâna. Tata s-a apărat: „Vai, părinte Paisie, se poate?" și s-a aplecat la rândul lui, încercând să sărute mâna părintelui Paisie. Apoi s-au îmbrățișat. Olivier Clément urmărea scena cu ochii în lacrimi și a îngenuncheat, cerând să fie blagoslovit.

Am îngenuncheat toți și părintele Paisie ne-a binecuvântat: „Domnul..."!

Avea gesturi domoale, parcă de catifea și o liniște de nedescris pe fața bătrână, plină de cute subțiri.

Au început să vorbească. Tata l-a întrebat despre Rugăciunea lui Iisus. Părintele Paisie s-a apărat: „Nu știu, părinte Stăniloae, eu sunt prea nevrednic ca s-o am. Am aflat și eu din auzite, de la alții, care-o practică într-adevăr."

Și ne-a vorbit vreun sfert de ceas despre ea. Despre liniștea și lumina care copleșesc pe cel ce se roagă. O stare de

extaz, unit cu trezvie, cu concentrație, cu deplină conștiență. I se traducea lui Olivier, care asculta cum cred că n-a mai ascultat niciodată în viață. Gândirea lui e prea subtilă și prea ancorată în subțirimea spiritului pentru a nu pricepe pe deplin ceea ce spunea părintele Paisie cu vorbele lui modeste.

Treptat sfiala acestuia se risipise. Dacă la început șovăia oarecum, căutându-și cuvintele, pe măsură ce vorbea, ne copleșea cu densitatea și nuanțarea vorbirii lui.

Aș fi vrut, scriind aceste rânduri, să redau câte ceva din cele spuse de el. Dar am renunțat. Nu mă simt în stare să-i reproduc în mod autentic cuvintele. Fără îndoială, numai așa se putea aborda un asemenea subiect: într-un apofatism în care simplitatea cuvintelor contrasta evident și necesar cu ceea ce ele știau să exprime. Mă îndoiesc că orice titrat universitar care a citit tomuri despre Rugăciunea lui Iisus și eventual a susținut și o teză de doctorat cu acest subiect poate să expună concentrat și esențial experiențe pe care numai trăirea lor le face accesibile înțelegerii. Părintele Paisie le trăise, în mod evident, cu toate că în smerenia lui afirmase: „Am aflat de la alții..." Am să spun doar că a fost o lecție de teologie cum rareori am auzit. L-am ascultat toți în tăcere. Ceea ce spunea era definitiv și ni se părea că urechile noastre nu pot auzi și mintea noastră nu poate pricepe destul.

Când a încheiat, părintele Paisie a devenit din nou bătrânelul sfios și blând, de optzeci de ani, care nu putea pricepe cum de în chilia lui din fundul munților au venit „oameni atât de mari".

Spovedea zi și noapte. Șirul credincioșilor nu se isprăvea niciodată. Părintele îi primea pe toți oricând, totdeauna. Câteodată adormea cu capul aplecat pe patrafir. Apoi tresărea: „Mai spune o dată, c-am moțăit puțin." Omul repeta și părintele asculta, cu creștetul alb ca neaua sprijinit de cel al păcătosului, într-o înfrățire plină de smerenie. Apoi vorbea el, îndelung, cu răbdare. La sfârșit, se scărpina în cap: „Ce canon să-ți dau eu ție? Hai, du-te și prășește două–trei cuiburi de cartofi, colo în grădină! Și să nu mai faci!" (Pe coasta stâncoasă, frații săpaseră cu trudă pământul pietros și tocmiseră o „grădină", două, trei straturi de cartofi și de varză.) Ei ne-au relatat cele de mai sus. Zâmbeau când vorbeau de

părintele lor, un zâmbet plin de dragoste, de venerație și de entuziasm.

De obicei la cei ce trăiesc în preajma personalităților despre care se vorbește mult și cu admirație, funcționează un spirit critic foarte accentuat. E oarecum o reacție de autoapărare, de autoscuzare, nici el nu-i mai bun ca mine, toți avem cusururile noastre. Deseori am remarcat această atitudine, uneori justificată, alteori nu. Dar în ceea ce-l privește pe părintele Paisie, exista un consens unanim, care ni s-a părut cât se poate de întemeiat. El era, în mod evident, deasupra tuturor imperfecțiunilor umane, omul în care nu exista răutate, așa cum se spune în *Biblie*.

O, prea venerabili părinți de la bisericile frumoase și cercetate, la care dau năvală sute de oameni necăjiți așteptând mângâiere! Luați exemplu de la părintele Paisie. Nu mai dați ore fixe ca la dentist. Nu mai spovediți de la șapte la zece, fiindcă după aceea sunteți așteptați la televiziune sau la o conferință sau la un vernisaj. Nu vă mai încruntați la bietele suflete oropsite pe care le intimidați cu cuvintele voastre meșteșugite, cu hainele voastre bine croite, cu chipurile voastre totdeauna expresive. Înțelegeți-le slăbiciunea și necunoștința, gândiți-vă că sunteți doar frații lor mai mari întru Hristos, mai știutori, mai drepți, dar egalii lor. Dacă Hristos atâta i-a iubit pe cei păcătoși, încât și-a dat viața pentru ei, iubiți-i și sfințiile voastre, măcar atât cât să priceapă că, oricât ar fi de singuri și de oropsiți, Biserica e casa lor, în care au loc toți: drepții și vameșii, cei care cunosc calea și cei care n-o cunosc și o caută. Și uneori se întorc din drum, fiindcă nimeni nu le-o arată. Gândiți-vă că, înainte de orice, Iisus ne-a adus Iubire, Înțelegere și Nădejde...

La plecare tata și Olivier și noi toți ceilalți i-am sărutat mâna. Părintele ne-a binecuvântat, după ce în prealabil se asigurase că ne răcorisem cu limonadă și că nu plecam însetați la drum.

Pe părintele Paisie cel blând și cu chip de sfânt l-am mai întâlnit o dată, peste vreo doi ani, când am revenit în Moldova mânăstirilor și a călugărilor îmbunătățiți, în Moldova Voronețului și a Cetății Neamțului. Și i-am mulțumit totdeauna lui Dumnezeu că ne-a îngăduit să-l cunoaștem și să ne

convingem încă o dată că sfințenia există și astăzi. Trebuie doar să descoperi locurile unde viețuiește modest și tăcut.

Am vorbit aici de câțiva monahi pe care am avut fericirea să-i cunosc și pe care tata i-a iubit foarte mult. Ceea ce nu înseamnă că nu a întreținut relații foarte apropiate și calde cu preoți de mir, fie din București, fie de prin alte părți.

Unul dintre aceștia a fost, după cum am spus, părintele Vișoiu de la biserica Răzvan. Există o sumedenie de bucureșteni care nu știu unde se află această bisericuță. Nici noi n-am știut până ce, într-o zi, am descoperit-o din întâmplare. Ne plăcea mult stilul ei bizantin foarte pur și pictura, de altfel veche și ștearsă. Dar oricât de deteriorată era, se vedeau unele fragmente admirabile. Cândva, nu mai știu exact când, a devenit paroh la biserica Răzvan părintele Vișoiu. Stătuse destui ani prin pușcărie pentru că ajutase familia unui „dușman al poporului" ajunsă la ananghie. Odată ieșit, i s-a încredințat acea parohie fantomă. Biserica era totdeauna goală, preotul oficia Sfânta Liturghie doar cu cântărețul și eventual cu vreo babă pe care-o duruseră picioarele și n-avea cum ajunge altundeva.

În acea perioadă am intrat iarăși, din întâmplare, și am rămas impresionați de căldura, modestia, simplitatea cu care preotul slujea în fața altarului. N-avea deloc voce. Cine căuta spectacol nu mai venea a doua oară. Dar părintele avea un chip blând, deschis, de om bun și fără viclenie. Oficia cu smerenie, interiorizat. N-avea timp să observe efectul cântării frumoase pe fețele credincioșilor și nici nu se gândea la asta. Într-un fel, semăna cu tata. Era tot înalt, cu părul cărunt și vocea îi tremura câteodată ca și a tatei. Am început să frecventăm regulat biserica. Între timp începuse să vină mai multă lume. Biserica era acum plină și părintele Vișoiu, cu modestele mijloace pe care le avea la îndemână, a început s-o scoată din starea de ruină în care se găsea. Buruienile și gunoaiele din jurul bisericii dispăruseră.

Tata slujea împreună cu părintele Vișoiu. Când ieșeau cu Sfintele Daruri radiau amândoi bunătate și blândețe. Erau foarte frumoase slujbele, pătrunse de har, de fiorul legăturii cu Domnul. Plecai de la Liturghie mai înseninat, mai împăcat. Nu ne-am mirat când tata a început să se spovedească

la el. I-a urmat mama și a rămas duhovnicul lor câtă vreme a trăit, căci, din nefericire, părintele Vișoiu s-a stins cu câțiva ani înaintea tatei.

Și au fost mulți alții. Preoți modești, de la țară, luptând din greu cu dificultățile, cu piedicile care li se puneau la tot pasul. Preoți din orașe, străduindu-se cu succes să facă față cerințelor omului de astăzi, care pe tăcute și cu riscul libertății lor realizau catehizarea interzisă. Lor li se datorează faptul că în sufletul poporului nu s-a stins credința, că s-a păstrat tradiția unei ortodoxii viguroase și puternic impregnate de datele etnicității românești. Care aduce trăsăturile ei proprii în ansamblul atât de variat, dar și de unitar, al creștinătății.

Începând cam din anii șaptezeci, au început să-l caute pe tata unii oameni de artă, scriitori, muzicieni, pictori. Între timp, se vorbea foarte mult de el. Nu oficial, bineînțeles, așa ceva nu se putea. Dar devenise foarte cunoscut prin cărțile lui. „Se purta" iarăși. Astfel că unii intelectuali doreau cu tot dinadinsul să stea de vorbă cu el. Mulți citiseră *Filocalia* sau *Dogmatica*, sau auziseră doar vorbindu-se de ele. Deci au venit la el, aduși de prieteni. Sau cerându-mi mie să-i duc la el. Iar cu unii cunoștința s-a făcut întâmplător.

Așa s-a întâlnit, de exemplu, cu regretatul Anatol Baconsky. În vara anului 1975, am vizitat mânăstirea Tismana. Trecusem pe la Sarmisegetuza romană. Cu câțiva ani înainte mai fusesem prin acele locuri și urcasem sus la cetatea lui Decebal, care i-a plăcut foarte mult tatei. Îl vizitasem pe finul Marcu de la Tâmpa, un preot din cei bineplăcuți lui Dumnezeu, pe care toată lumea îi respectă și iubește. Merseserăm apoi la Sarmisegetuza romană, care ne încântase mai puțin. Îi lipsea parcă fiorul de taină, de legendă, de acel imperceptibil care te obsedează vreme îndelungată după ce-ai văzut-o, al cetății de sus. Poate tocmai pentru că în acele locuri s-au petrecut drame, evenimente sângeroase, fapte care au schimbat mersul istoriei. Tata spunea, în timp ce coboram pe cărarea îngustă, înnoroită, sub o ploaie măruntă de munte: „Se simte că aici s-a sfârșit cineva într-un fel tragic. Că s-a întâmplat ceva sumbru, întunecat. Parcă aștepți să apară de după fiecare colț Decebal, cu mândria lui necruțătoare, neîmpăcată.."

Ne reaminteam de pozele din cartea mea din copilărie, acea minunată *Istorie a Neamului Nostru*, pe care n-am uitat-o niciodată: Decebal cel viteaz și mândru, apoi moartea lui. Odinioară, Mioarei și mie ne dădeau lacrimile când îl vedeam doborât la pământ, retezat ca un stejar falnic. Acum nu mai plângeam, dar îmi aduceam cu emoție aminte și mi se strângea inima.

La Sarmisegetuza romană totul era rațional, civilizat, bine organizat. Așa apăreau ruinele: fusese o așezare funcțională pentru vremea ei. Linii clare, cugetate cu echilibrul spiritului latin. Îți impunea respect pragmatismul pe care-l reflecta toată construcția și nu puteai decât regreta că atâtea pietre fuseseră luate de localnici, pentru nevoile lor, încât imaginea pe care ți-o făceai nu putea fi completă. Dar îi lipsea misterul, inefabilul... Cel puțin așa am văzut-o noi. Și Dumitraș, cu intuiția lui de copil, ne spunea că-i plăcuse mai mult sus, la cetatea lui Decebal.

Fuseserăm însă recompensați de vederea Densușului. Doamne! Ce șoc am avut când am văzut bisericuța aceea ciudată, cu arhitectura care nu aparținea nici unui stil, decât celui al ei, propriu: stilul bisericii de la Densuș. I-am dat ocol de mai multe ori și nu cutezam nici măcar să respirăm, de teamă să nu se destrame vraja. Părea o bucată de lume din altă lume, de pe alt tărâm, straniu, neliniștitor. Despre biserica de la Densuș nu poți să spui decât că e biserica de la Densuș, ea însăși. Și să intri apoi ca să vezi pictura fabuloasă, acel miracol de desen și culoare, ștearsă, îmbătrânită de vreme, dar vie, fascinantă, atotgrăitoare în expresivitatea ei formidabilă.

Rareori l-am văzut pe tata atât de copleșit de ceea ce vedea. Nu-și putea dezlipi ochii de la un fragment de pictură așezat în stânga, în pronaos: Dumnezeu-Tatăl, având-l în fața Sa pe Pruncul Iisus, cu mâinile așezate pe umerii firavi de copil într-un gest de infinită dragoste. Haina Tatălui era o cămașă ca a localnicilor, cu altițe la mâneci. Un țăran bătrân, de prin partea locului, care-și îmbrățișează fiul, cu simplitate, cu nesfârșită tandrețe, cu înțelegerea a tot ce urma să se întâmple. Tata a stat nemișcat acolo. Nu știu cât, fiindcă timpul rămânea la ușă, n-avea acces în acel lăcaș al veșniciei.

Ca un brâu, de jur împrejur, se repeta același motiv: un cal fără călăreț. L-am întrebat pe tata: „Ce semnificație o fi având oare calul, repetat, multiplicat, mereu același, obsedant și neliniștitor?"

Tata mi-a răspuns: „Moartea! Calul care se întoarce acasă fără călăreț..." Doamne! Așa era! Ce alt simbol mai teribil, mai adevărat și mai tragic poate avea moartea? Era un bocet, simplu, reținut, așa cum sunt adevăratele, marile dureri.

Meșterul anonim, care pictase cu sute de ani în urmă bisericuța aceea stranie, știa el ce știa. Avea o credință profundă, o înțelegere a lucrurilor pe care numai experiența moștenită din generație în generație o poate da. Ancorarea în realitățile lumii de aici și, printr-o extrapolare genială, ale celei de dincolo, amândouă fiind ținute de aceeași atotputernicie supraînțeleaptă, suprabună, suprageneroasă, condusese mâna zugravului modest, făcându-l să transpună pe peretele zgrunțuros o capodoperă. Pentru că numai capodoperele pot reda, dincolo de linii și culori, inefabilul, nespusul, transcendența. Da, meșterul avusese trascendența aproape, Dumnezeu trimisese la el un înger care-i deschisese poarta spre Dincolo, atât cât s-o vadă o clipă și apoi s-o aștearnă pe perete...

Deci am revenit în anul 1975, fiindcă Densușul nu se poate uita. Am fi vrut să mai urcăm o dată și sus, pe la locurile lui Decebal, dar tata nu s-a mai încumetat. În schimb, fiind cu mașina, putuse de data asta să vină și mama cu noi.

Ne-am înfiorat din nou, văzând calul acela, ce se repeta ca o amenințare, un *memento mori* simplu și cutremurător, apoi icoana Părintelui cu pruncul Lui. În fața ei tata s-a oprit la fel de îndelung ca și altădată. Apoi ne-am îndreptat spre Tismana.

Ne amintea de Agapia. O mânăstire plină de viață, cu multe maici tinere, un centru spiritual spre care gravita toată populația învecinată. Și o stareță, se putea altfel? energică, entuziastă, devotată, maica Ierusalima.

Am trăit câteva clipe frumoase acolo. Și l-am cunoscut pe Anatol Baconsky, împreună cu soția. Între el și tata a fost o simpatie imediată. Au stat mult de vorbă. Au continuat să se vadă, să ne vedem, la București. Veneau la noi, sau mergeam noi la ei, în apartamentul atât de frumos de la colțul

Străzii Batiștei, cu lucruri de artă, tablouri, covoare. Un interior care se potrivea cu adevărat estetului, omului de gust care a fost Tolea Baconsky. Era totdeauna sărbătoare când ne vedeam...

Apoi a venit cutremurul cel mare din '77 și am aflat îngroziți de moartea prietenilor noștri. Nu mai țin minte cine a venit să-l roage pe tata să slujească la înmormântare, cred că Pituț, și în haosul acelor momente a fost o adevărată problemă să ajungem la cimitir. Pentru că tata a vrut neapărat să se roage pentru Tolea. Erau acolo cele două sicrie în care odihneau poetul și prietenul lui, Mihail Gafița. Trupurile soțiilor lor nu se găsiseră. Niciodată nu mi s-au părut mai cutremurătoare și mai adevărate cuvintele: „Cu adevărat, viața aceasta e umbră și vis..." Dacă ne-am aminti mai des de ele...

Au fost mulți, mai ales dintre scriitorii mai tineri, care veneau deseori la tata. Aurel Dragoș Munteanu, al cărui spirit sclipitor îl prețuia foarte mult. Regretatul Gheorghe Pituț, pe care îl numea „un moț dintr-o bucată", având o simpatie deosebită pentru el (i-a și mijlocit de altfel o bursă în Germania). Îi plăcea mult felul lui deschis de a fi, istorioarele lui cu miez. Odată, Drisu, cum îi spuneau prietenii, povestise că un consătean de-al lui de la Meziad fusese întrebat dacă îl cunoaște pe Gheorghe Pituț. „Da," răspunsese, „îl cunosc." „Știi că-i un poet cunoscut?" „Nu se poate!" răspunsese consăteanul. „Cum să fie poet cunoscut? Doar e de la noi din sat!" Pe tata îl amuzase povestea și găsea că, din păcate, era destul de tipică...

De asemenea, Elena Solunca pe care o prețuia mult. Apoi Ion Alexandru, Matei Gavril, Angela Marinescu, Mircea Ciobanu și mulți alții. De câteva ori i-a întâlnit pe Marin Sorescu și pe Ana Blandiana, al căror talent era pentru el un mare prilej de bucurie.

A fost foarte îndurerat când a murit Daniel Turcea, pe care îl considera un mare talent. În legătură cu acesta s-a petrecut un fapt foarte neobișnuit. Tata îi împrumutase o carte la care ținea foarte mult și anume *Essais sur L'église de l'Orient* a lui Vladimir Lossky. Cum între timp Turcea murise, cartea era ca și pierdută. Peste un timp, îl întâlnisem tocmai în curtea

Academiei, în fața Bibliotecii. pe Pituț, și stăteam de vorbă, când s-a apropiat de noi un om foarte modest, mai în vârstă. Se vedea că vine de departe și nu se descurca prea bine în capitală. Ne-a întrebat unde e Biblioteca Academiei. I-am spus că se afla tocmai în fața noatră. Curios, Drisu l-a întrebat de ce avea nevoie. Ne-a spus că e tatăl lui Daniel Turcea și că a găsit după moartea fiului lui niște cărți cu ștampila Bibliotecii Academiei. Așa îi spusese învățătorul din sat. Acum venise să le restituie. L-am întrebat atunci și de cartea lui Lossky. Dacă o văzuse cumva. Nu, nu știa. Unele cărți i le pusese lui Daniel în sicriu. Poate era printre ele. I-am dat titlul pe un bilețel rugându-l s-o caute totuși. Peste vreo două săptămâni ne-am pomenit cu un pachețel cu cartea și tata s-a bucurat, căci regretase pierderea ei.

Uneori îl vizitau Iordan Chimet, Dan Ciachir. Au fost atâția, încât nu mi-i mai amintesc pe toți

Avea o deosebită admirație pentru Pascal Bentoiu, ca și pentru soția acestuia, Annie Bentoiu, traducătoare și poetă, doi oameni de o cultură și o calitate intelectuală cu totul ieșite din comun, pentru ținuta lor demnă, pentru atitudinea și caracterul lor integru. Îi întâlnea cu mare bucurie, fie la ei acasă, fie la mine. Despre muzica lui Pascal spunea: „N-o înțeleg foarte bine, e foarte rafinată și subtilă pentru un necunoscător ca mine, dar mă pune pe gânduri, se simte că are ceva de spus..."

Mai târziu a început să-l viziteze Horia Paștina. Avea atelierul în vecinătate și trecea zilnic prin Strada Cernica. Devenise o prezență cotidiană: „Ce-o fi cu Horia de n-a venit astăzi? Acuși trebuie să pice!"

Tata și cu mine am fost nașii de cununie ai lui Aurel Dragoș Munteanu. Lui Ion Alexandru tata sau eu i-am botezat trei dintre copii.

În ceea ce privește legăturile de prietenie ale tatei cu unii dintre cei care îl frecventau, s-a creat un adevărat folclor. Trebuie să spun, că pentru el, au fost toți poeți, artiști talentați, pe care îi considera tinerii lui prieteni. Aveau nevoie de sfat, de comuniune, căutau rezolvări ale unor probleme cu care veneau poate pentru prima oară în contact. Unii, așa cum s-a întâmplat totdeauna cu vizitatorii săi, au venit dintr-un

interes sincer și mânați de o credință autentică, pe care întâlnirile cu tata o hrăneau. Alții, din curiozitate, din impulsul de a avea acces la o formă a culturii care le fusese inaccesibilă până atunci și în care vedeau mai mult aspectul estetic. Iar alții, totdeauna există și din aceștia, au folosit prietenia tatei ca pe o formă bună de reclamă, ca pe o rețetă sigură pentru a câștiga simpatia publicului. Căci frecventarea asiduă a unui reprezentant al Bisericii părea pe atunci o formă de curaj și de protest mascat la adresa regimului.

Ca pe toți care veneau la el, tata i-a primit cu solicitudine și cu conștiința misiunii lui de preot și de dascăl: datoria lui era să vorbească despre credință, să răspundă la întrebările care i se puneau, să deschidă perspectivele deseori necunoscute ale legăturii cu Dumnezeu, pe care tocmai o descoperiseră. Nici unul dintre ei n-a fost preferat altuia. Nici unul n-a fost considerat „mai talentat" sau „mai puțin talentat". Pentru nici unul nu s-a considerat „mentor" și pe nici unul nu l-a considerat drept „fiul său spiritual", decât în măsura în care avea această atitudine față de toți tinerii dornici să se apropie de Biserică. Indiferent de pregătirea lor: studenții săi la teologie, alți studenți, tineri de orice formație, care se interesau de spiritualitate, de credință. Cu o singură excepție: elevul lui, regretatul Nicoale Fer, pe care l-a iubit și apreciat nu numai ca tânăr teolog de mare viitor, ci și ca om. I-a îndrumat pe mulți dintre ei. Unii au rămas credincioși convingerilor lor, alții, cu timpul, s-au îmbarcat pe alte nave, în căutarea succesului.

Poveștile au continuat să fie colportate mai departe, neavând nimic comun nici cu biografia tatei, nici cu a altora. Și, de dragul adevărului, acesta trebuie să fie restabilit.

O asemenea istorie total fantezistă a apărut la vreun an după moartea tatei într-o revistă de tineret, editată pare-mi-se la Târgoviște. Scria acolo un entuziast profesor de la Seminarul Teologic din Craiova, dacă mai rețin bine, despre un „episod emoționant" din viața tatei... Nu-mi amintesc numele autorului și de altfel asta n-are nici o importanță. Scenariul, de-a dreptul pueril, suna cam așa: Într-o bună dimineață, prin anii șaptezeci (nu mai țin minte precis când, ea de fapt n-a existat niciodată), un bătrân slăbănog, istovit de boală,

ieșea după o operație grea de la Spitalul Brâncovenesc, susținut de vigoarea unui braț tânăr, care se apleca cu căldură și dragoste asupra lui. Toate bune și frumoase până acum.

Bătrânul slăbănog, ieșit — se accentua — dintr-o operație grea, era părintele Stăniloae. Tânărul, care-l ocrotea cu toată solicitudinea era — se putea altfel? — poetul Ioan Alexandru. Acesta a oprit un taxi și l-a ajutat pe neputinciosul profesor să urce în el... (lacrimile de rigoare). De altfel, continua, n-a existat serbare la Institutul Teologic la care el, bine informatul și atotprezentul autor, să nu-l fi văzut pe același părinte Stăniloae, care după opinia sa s-a târât pe fața pământului vreme de vreo douăzeci de ani, sprijinit de brațul puternic al poetului. Ceea ce, constituia o adevărată mană cerească pentru bietul bătrân, căci altfel n-ar fi reușit să ajungă la acele serbări.

Stau și mă întreb, când a mai avut Ioan Alexandru (cum și-a spus mai târziu) timp să scrie numeroasele volume de poezie, dacă principala sa preocupare și ocupație era să-l sprijine pe neputinciosul său mentor? Departe de mine intenția de a contesta bunăvoința lui! Sunt convinsă că, dacă ar fi fost nevoie, atât Ioan Alexandru cât și oricare alt bărbat tânăr și puternic nu i-ar fi refuzat lui Stăniloae sprijinul și brațul său.

Aș vrea să subliniez aici doar faptul că, la vremea la care se referă autorul ineditei compuneri părintele Stăniloae era un bătrân viguros, care-și putea duce singur pașii, fără a avea nevoie de ajutorul nimănui. Era perioada când mergea de patru, cinci ori pe an în străinătate, participând la congrese și întâlniri obositoare, ținând conferințe, activitate la care un semimuribund n-ar fi putut face față și nu s-ar fi putut duce... Nici măcar până la Otopeni.

De altfel, în 1982, tata a plecat în America zburând numărul de ore cuvenite peste ocean și, fiind de față, pot să mărturisesc că a coborât din avion mult mai vioi și mai puțin obosit decât noi, cei mai tineri. A ținut acolo o sumedenie de conferințe, s-a întâlnit cu multă lume, a participat la recepții, a făcut vizite la universități și școli teologice, fără a fi fost sprijinit nici o clipă de nimeni. Singurele dificultăți au fost cu limba engleză, pe care n-o cunoștea perfect. Dar despre asta am să vorbesc la momentul potrivit. Lăsând la o parte aceste considerente, trebuie să mai adaug că tata n-a fost internat la Spitalul

Brâncovenesc nici în acea perioadă, nici altă dată. Singura internare, în acei ani, a fost la spitalul Caritas, la începutul anilor optzeci. Buna noastră cunoștință, eminentul chirurg Dr. Dumitru Marin, l-a operat de hernie și a fost transportat la și de la spital de subsemnata, cu mașina noastră.

Fără îndoială, în cazul tuturor personalităților apar produse ale fanteziei unora, care nu conțin nici un sâmbure de adevăr. Unele sunt inofensive, cum e cea de mai sus. Altele dăunătoare, din păcate. Toate deformează realitatea și nu servesc decât unei dezinformări, a construirii unei imagini false despre oameni asupra cărora se pot spune lucruri substanțiale. De ce să recurgem la istorioare sentimentalo-lacrimogene neadevărate, care de fapt nu relatează nimic esențial? Care nici n-ar putea fi semnificative pentru caracterul vreunuia dintre cei doi eroi, semănând cu un film prost ce rulează la cinematografe de periferie!

Peste un număr de ani, când contemporanii lor nu vor mai fi, se vor găsi șoareci de bibliotecă, ce vor da peste o asemenea poveste bizară, considerând că au descoperit un fapt inedit.

Ea nu sporește calitatea versurilor poetului. Nici valoarea sa umană. Există alte criterii pentru judecarea lor și acestea trebuie scoase în evidență, dacă respectivul autor este un admirator al lui Ioan Alexandru. Iar dacă a vrut să scrie acele rânduri îndoielnice pentru că îl iubea pe Stăniloae, atunci să relateze fapte adevărate din viața acestuia. Va găsi destule care-i pot întregi imaginea. Nici tata, nici Ioan Alexandru, nici nimeni altul nu este servit, atunci când se inventează pe seama lor. Realitatea vieții personalităților este ea, în sine, suficient de interesantă, pentru a nu mai recurge la asemenea sosuri, ce jignesc prin neadevărul lor buna-credință a tinerilor pentru care apare o asemenea publicație. Și care o citesc din dorința sinceră de a afla mai mult despre oameni pe care îi respectă și admiră.

La vremea cuvenită am scris o dezmințire a poveștii respective (ca multe altele, de altfel) și am rugat să fie publicată în aceeași revistă. De asemenea am dorit să-mi parvină un număr cu modesta mea punere la punct. Regret că n-am primit nici până azi o dovadă că ea a fost publicată. Atât de puțin interesează adevărul?

De altfel, neadevăruri, istorii de calitate mai mult decât modestă, chiar grave în impostura lor au mai fost. Bunăoară, acel plin de imaginație călugăr Ignatie a afirmat astfel existența unor interviuri care n-au avut loc niciodată și ale căror texte, chiar dacă nu s-ar ști precis că n-au existat, nu puteau prin submediocritatea lor să aparțină tatei. Au spus-o persoane avizate și editori care au refuzat să le publice. Dar despre acest fapt nedemn și nociv voi vorbi mai încolo.

Am pomenit aici numele lui Nicolae Fer și aș vrea să revin asupra lui. Studiase teologia. Tata ținea foarte mult la el, după cum am mai spus și îl considera într-adevăr ucenicul său. Dintre toți se distinsese nu numai prin dorința de a asimila cunoștințele predate de profesorul lui la curs, ceea ce făceau și alții, dar și printr-un mod personal de a-și însuși dogmatica, printr-o gândire originală, de mare profunzime. Pe deasupra era și un om onest, de o calitate morală deosebită, un suflet ales și curat și un caracter integru.

După examene strălucite fusese numit asistent la Institut. Tata era mulțumit că apăruse un tânăr dogmatist de valoare. Se căsătorise de curând și viața lui se contura plină de promisiuni.

Atunci a venit cutremurul din 1977, care a adus cu sine atâtea tragedii. A fost o seară stranie, un avant-gout al sfârșitului lumii.

Se povestea apoi că în acea după-amiază animalele fuseseră neliniștite. O cunoștință mi-a confirmat: puiul ei de caniche scheunase toată ziua în fața ușii, cerând să fie lăsat afară. Cu câteva minute înainte de momentul de groază, cineva cunoscut, care venea cu mașina pe Bulevardul Bălcescu, se minunase văzând cum strada, în toată lărgimea ei, era invadată de pisici...

Mai întâi a fost un zgomot ciudat: parcă hoarde de elefanți călcau cu toată greutatea pe sub ferestrele noastre... Nu mi-am dat niciodată seama cât de lung poate fi un minut. Cam atâta durase cutremurul, dar ni se păruse o veșnicie. Nu se mai sfârșea. Am descuiat ușa și am stat sub grinda ei, de teamă să nu se blocheze și să nu mai putem ieși. Îmi aminteam că tata ne povestea despre cutremurul din '40, care la Sibiu s-a simțit foarte puțin. Dormeam și tata mă

luase în brațe cu grijă, să nu mă trezesc. Mioara, mai mare, se deșteptase și mama o ținea de mână. Așa am stat toți sub grinda ușii și tata ne învățase că la cutremure e bine să stai acolo, pentru că lemnul rezistă mult mai bine...

Când, în sfârșit, s-a isprăvit, am luat ceva pe umeri, ce găsisem în cuier și am plecat către Strada Cernica. În bloc era întuneric, se auzeau țipete, plânsete, sub picioarele noastre scrâșneau cioburi de sticlă. Am ajuns jos pe pipăite. Eram primii care ieșeam din casă. Imediat după noi au apărut alți locatari. Pe stradă nu mai ardea nici un felinar, totuși era lumină. O lumină stranie, ciudată, nici de zi, nici cea artificială de noapte. Se auzea în depărtare un fel de mârâit surd, ca și cum pământul s-ar fi întors, aidoma unui animal uriaș, de pe o parte pe alta, oftând în somn. După colț, am văzut o mașină strivită sub cărămizile care căzuseră de sus. De abia atunci am început să realizăm ce se întâmplase.

Am ajuns imediat la părinții mei. Ieșiseră toți afară, în fața casei lor era plin de lume. Erau și ei jos și tocmai se îndreptau spre locuința noastră. Am rămas pe stradă. Nu era cald, o noapte rece de martie, dar nimănui nu-i trecea prin gând să intre iar.

După câteva clipe a venit un vecin, nu mai țin minte cine. „S-a dărâmat blocul de la cafea", a spus. Era verde la față și părea și mai livid, în lumina ciudată care ne învăluia.

„Hai să mergem să vedem", a spus Dumitraș. „Nu cred, cum să se dărâme?! Omul exagerează." Blocul „de la cafea", cum îi spuneam toți, era pe Bulevardul Domniței, pe atunci Hristo Botev. Era o clădire înaltă, cu opt etaje. La parter fusese odinioară o prăvălioară de cafea ținută de un armean, unde se cumpăra cea mai bună cafea din oraș. Mai târziu devenise magazin de stat. Încă se mai găsea cafea, nu cum fusese cea de odinioară, dar oricum, băubilă. Apoi a dispărut cu totul și nu se mai lua de acolo decât nenorocitul de „nechezol", de care ne feream toți, fiindcă, se spunea, provoca un cancer al pancreasului... Dar numele rămăsese, „blocul de la cafea"...

„Duceți-vă", a spus tata, „nici mie nu-mi vine să cred. Oricum să nu stați mult! Doamne ferește, dacă mai vine încă un cutremur?"

Am trecut pe la Biserica Sfinților, am dat colțul și, după câțiva pași pe străduța cu același nume, ne-am oprit îngroziți. Pe locul blocului de la cafea nu se mai vedea decât un munte de moloz...

Mi s-au muiat picioarele și am lunecat spre pământ. Dumitraș m-a apucat de guler și m-a tras în sus. Doamne, ăsta era iadul! Nu puteam pricepe ce vedeam. Ni se părea că nu vedem bine și ne frecam la ochi ca să ne trezim.

Dintr-odată ne-am adus aminte: „Acolo dedesubt sunt oameni..."

Se adunase multă lume în fața dărâmăturii. Toți priveau îngroziți, în tăcere, paralizați de frică. Și carosabilul era plin de moloz, de cărămizi, până pe celălalt trotuar. Un munte blestemat, inaccesibil, pe care n-aveai cum ajunge.

„Hai să plecăm", a spus Dumitraș. „Am văzut destul." Am luat-o pe Moșilor. Pe acea bucată de stradă se aflau încă vechile case de odinioară, decăzute, dărăpănate, murdare. De la câteva balcoane atârnau cearșafuri făcute sul și legate unele de altele. Era evident: scările se dărâmaseră și locatarii ieșiseră alunecând pe cearșafuri, ca în filmele cu Scaramouche... Am ajuns de îndată în Strada Cernica și le-am povestit ce văzuserăm. După un timp oamenii au început să intre in casă. Alt cutremur nu mai venise și era destul de frig. Tata nu ne-a lăsat să mai plecăm, așa că am desfăcut canapeaua din cămăruța cea mică și ne-am întins, îmbrăcați cum eram, pe ea.

De două ori a sunat telefonul. Un doctorand al tatei de la Budapesta, care aflase noaptea târziu de cutremur, voia să știe dacă suntem în viață. Apoi cineva din Franța, nu-mi mai aduc aminte cine. După aceea telefoanele n-au mai funcționat multe zile.

Până la ziuă ni s-a tot părut că se cutremura casa. Așa și era. Dimineața am aflat că s-au înregistrat încă vreo câteva sute de mici cutremure.

Pe la cinci am plecat să vedem ce se mai întâmplase. Dumitraș stătea pe marginea canapelei: „Nu știu, parcă mă înțeapă ceva în talpă!" Când s-a uitat, avea o pioneză înfiptă în picior pe care n-o simțise toată noaptea. Abia atunci ne-am dat seama că venisem în papucii de casă.

Ne-am dus cu tata, care nu voia să ne lase singuri, acasă la noi. Nu se întâmplase nimic. Doar ușa de la bucătărie era blocată fiindcă seara căzuseră pe jos o sumedenie de oale din dulap.

Vizavi, la Alimentara din colț, se aduseseră deja mormane de lăzi cu apă minerală și pâine. Am cumpărat câteva pâini și câte sticle am putut duce, fiindcă la robinet nu mai curgea apă. Apoi am plecat toți trei în oraș. După vreun ceas, tata a spus: „Hai să mergem acasă. Ce-am văzut acum ne-ajunge pentru tot restul vieții!" Așa era.

Mai către amiază, au început să treacă unii și alții pe la noi. Nimeni nu știa nimic, nu se putea telefona. Oamenii își căutau prietenii, rudele ca să vadă dacă mai trăiesc. Ne bucuram, de câte ori mai apărea cineva. „Ce bine, e în viață!" Pe seară a venit cineva de la Institut și ne-a spus că Nicolae Fer murise. Locuia într-un bloc de pe Calea Moșilor, pe lângă cinematograful Miorița. La ora cutremurului vorbea tocmai la telefon cu o cunoștință. „Închid acum, e cutremur", a spus. Peste câteva clipe blocul s-a dărâmat și l-a îngropat sub el, împreună cu soția.

Tata l-a regretat mult. Îl pomenea la toate slujbele pe diaconul Nicolae. Peste ani, spunea mereu: „Ei, dacă ar fi trăit Fer!"

În ziua următoare a venit Pituț și ne-a adus vestea morții lui Baconsky. La înmormântare era de față și tatăl lui, un preot de vreo optzeci de ani. Ce crudă poate fi viața!

Apoi am aflat de alții și de alții. Zile în șir au apărut alte vești rele. Căzuse blocul Dunărea, alături de Biserica Ene. Când au început să ridice cu macaraua bucățile mari de beton, una dintre ele s-a prăbușit peste biserică și a dărâmat acoperișul. Se vorbea că nu fusese nici neglijență, nici greșeală. Că se procedase astfel la porunca „conducerii de partid". Fapt este că n-au mai reparat-o.

Tata a fost foarte supărat când a aflat că patriarhul își dăduse consimțământul pentru dărâmare. „N-ar fi trebuit să facă asta", spunea. „N-aveau cum să-l oblige. Mai bine își dădea demisia... Să fi plecat la o mânăstire. Dacă însuși patriarhul acceptă să se dărâme o biserică..."

La puțină vreme patriarhul Justinian a murit, după o îndelungă suferință. I-a succedat mitropolitul Moldovei și fostul coleg de Institut al tatei, Justin Moisescu.

Relația lor nu fusese niciodată foarte afectuoasă. Făcea parte din grupul de profesori care nu vedeau cu ochi prea buni orientarea spiritualistă, „mistică" a tatei. Ei dăduseră porecla de „buricari" celor care, ca și tata, vorbeau despre Rugăciunea lui Iisus.

Nici ca patriarh, această relație nu a devenit excesiv de călduroasă. Dar cel puțin, de vreo câteva ori, când tata s-a dus la el, a fost primit. De abia mai tîrziu, după ce a ajuns patriarh episcopul Teoctist, fostul rector al Institutului Teologic, i s-a dat lui Stăniloae o mai mare atenție. Și după ce s-a pensionat, patriarhul Teoctist a fost printre cei, nu foarte numeroși, care au continuat să se intereseze de el.

E adevărat, între timp, prestigiul tatei crescuse foarte mult. Primisese titlul de *doctor honoris causa* al unor universități cum era cea din Salonic, Belgrad, mai târziu Atena, Institutul Saint-Serge de la Paris, distincția Crucea Sf. Augustin of Canterbury la Londra. De abia în 1992 a primit titlul de mai sus și la Universitatea din București după ce, cu un an înainte, fusese numit membru de onoare al Academiei Române.

Toate acestea, ca și alte distincții primite în cursul timpului, nu l-au schimbat. A rămas mereu modest, gata să ajute, cu convingerea fermă a menirii lui de preot. „Ah, deșertăciuni", spunea el când i se mai conferea câte un titlu, sau o distincție. „Principalul e să ai conștiința curată, să știi c-ai făcut tot ce-ai putut pentru fiecare, că nu ți-ai îngropat talantul dat de Domnul, că n-ai trăit degeaba. Așa spunea și taica. Să știi că n-ai trăit de geaba..." (Spre sfârșitul vieții mi-a spus: „Toate astea au venit prea târziu..." Se gândea poate la anii de suferință, de ignorare sistematică a valorii și operei sale, de ingratitudini numeroase... Nu l-am întrebat. N-am vrut să insist. O spusese cu destulă dezamăgire și mă durea sufletul. Am protestat: „Nu trebuie să fii amărît, e o recunoaștere atât de unanimă. Cât n-ar da alții să fie în locul mata... La câți oameni de valoare a venit repararea nedreptății abia după moarte..Cel puțin ai apucat s-o trăiești, chiar dacă mai târziu." A dat din mână: „Lasă, n-are nici o importanță!")

A rămas același soț, tată și bunic iubitor. Ne purta tuturor o dragoste plină de solicitudine, un devotament fără margini. N-am văzut pe nimeni să se bucure atât de mult de succesele alor lui. Apariția unei cărți de-ale mele, o notă bună luată de Dumitraș erau pentru el un prilej imens de fericire.

Mergea din când în când pe la liceul nepotului și se interesa de notele lui. Într-o bună zi, l-am găsit foarte supărat. Trecând pe magistrală se abătuse iar pe la Liceul Ion Creangă. O găsise pe doamna Morogan, severa dirigintă, care îi arătase notele. În catalog, lângă cei câțiva de nouă la latină, (ceea ce la ea însemna de-a dreptul perfecțiunea), se lăfăia un trei.

„L-am ascultat a doua zi după ce-i pusesem nouă, fiindcă a știut perfect și l-am prins cu temele nescrise. E foarte inteligent și mi-a părut rău, dar am vrut să-l învăț minte."

— Tu știai că are un trei la latină? m-a întrebat tata.

— Da, aflasem. (Doamna Morogan îmi telefonase în aceeași după-amiază.)

— Și ce-ai făcut?

— Ce să fac? N-am făcut nimic. Se mai întâmplă... Las' că ia el iar notă mare.

Eram profesoară de mulți ani și cunoșteam prea bine psihologia elevilor.

— De ce să se întâmple? a continuat furios tata. Mie nu mi s-a întâmplat niciodată. Nici ție, după câte îmi amintesc.

— Ba da, ba da, nu-ți aduci aminte că am luat un trei la istorie? Lasă, tată, nu te mai supăra. Așa fac toți elevii. După ce au luat o dată o notă nu mai învață, fiindcă se cred în afară de pericol...

Tata ne-a tras la amândoi un perdaf pe cinste și a promis că de aici încolo se va interesa el, săptămânal, de notele lui Dumitraș.

„Las'că-i trece lui tata-mare", a spus acesta, fără să pună prea mult la inimă. „Ce să fac? N-am crezut că mă mai ascultă chiar a doua zi... Doar erau mulți fără nici o notă și eu aveam câteva..."

Într-adevăr, lui tata-mare „i-a trecut". I-a părut rău că l-a certat pe Dumitraș și raporturile lor au fost din nou cele dinainte. Stăteau zilnic la taclale. Dumitraș îi povestea câte

în lună și în soare, ce mai văzuse, ce mai auzise, ce mai citise, ce ar fi vrut să mai citească. Tata îl asculta cu atenție.

„Da, asta ar trebui să citești!" Se ridica și scotea cartea din raft. „Sunt sigur că te-ar interesa..." Dacă n-o avea, o cumpăra sau o aducea de la Biblioteca Academiei: „Am trecut pe acolo și ți-am găsit cartea."

Se preocupa de lecturile lui Dumitraș, așa cum se preocupase de ale mele cu ani în urmă. Îi plăcea felul neconformist al acestuia, felul lui foarte personal de a vedea lucrurile: „Foarte bine, trebuie să judece cu capul lui, nu să devină un bucher fără personalitate... Bucheri avem destui."

În copilăria mea citise câteva cărți ale lui Karl May, îmboldit fiind de colegul lui, părintele Grigore Marcu, mare admirator al scriitorului. Acesta le avea pe toate și mi le împrumuta și mie.

„Da", spunea tata, „pentru copii sunt frumoase. Binele triumfă totdeauna. Și Winnetou e foarte simpatic." Acum se ducea cu Dumitraș la cinema când veneau filme cu Winnetou: „Tata mare, vii cu mine, e un film cu Winnetou!" „Da, sigur, mergem." Îi plăcea actorul Pierre Brice, interpretul căpeteniei indiene. „Are un chip atât de cinstit", spunea. „Și e atât de sprinten că-ți face plăcere să-l privești."

Se apropia sfârșitul liceului. Îl întrebam mereu pe Dumitraș: „Ce vrei să studiezi mai departe?"

Șovăise mereu între istorie și limbi clasice. „Nu știu", răspundea. „Poate filologia clasică, poate istoria și arheologia."

„Ar fi cazul să te hotărăști și să începi să te pregătești", i-am spus cu un an înainte. „Chiar atâta timp nu mai e."

Într-o zi mi-a spus: „Cred că am să mă duc la teologie. Nimic nu-i mai frumos decât teologia, așa cum o citești în cărțile lui tata-mare!"

Citise foarte mult și în ultima vreme se preocupase mereu de filozofie și de teologie.

„Cred că a avut dreptate tata-mare când s-a întors la teologie. Îl înțeleg foarte bine. Ce crezi c-o să zică dacă îi spun că vreau să urmez teologia?"

„O să fie foarte fericit!"

Într-adevăr, tatei i-au dat lacrimile: „Asta-i cea mai mare bucurie pe care mi-o poți face! Foarte bine! Știi bine greaca

și latina, limbi moderne. O să poți studia serios. Ai să mergi în Grecia... Sunt atâtea manuscrise ale Sfinților Părinți..."

A întocmit o listă cu cărți și Dumitraș s-a pus pe treabă.

Acum aveau și mai multe de discutat. Tatei îi sclipeau ochii de fericire. Se plimbau mult împreună. Vara au plecat amândoi la Techirghiol și Dumitraș mi-a spus apoi că a fost o vacanță foarte frumoasă. „Cu tata-mare ar trebui să merg totdeauna... Ne-am înțeles foarte bine..."

A trecut bacalaureatul. Fiind absolvent de liceu și nu de seminar, conform legii trebuia să meargă la Sibiu, pentru că numai acolo se primeau neseminariști.

„Am să stau primii doi ani și în anul trei mă mut la București. Încep cursul de dogmatică și vreau să fiu cu tata-mare."

Știrea că va studia teologia a stârnit nedumerire. Ca prim pas, a fost dat afară din UTC.

— De ce chiar la teologie? m-a întrebat o prietenă. Să se facă popă? Dumitraș, un băiat atât de inteligent?

— Și ce-i rău în asta? Numai proștii se fac popi? E chiar atât de rușinos să fii popă? Și tata e și nu mi-e rușine cu el!

— Da, dar, oricum, vremurile s-au schimbat... Ce perspective are? O să piardă mulți prieteni...

În privința asta avea dreptate. Multe prietenii s-au răcit. În multe cercuri de cunoștințe n-a mai fost privit cu ochi buni și a renunțat să le mai frecventeze. Mă temeam că toate acestea or să-l dezamăgească. Dar nu, Dumitraș privea foarte filozofic situația: „Nu-i nimic, o să găsesc la teologie prieteni, foarte mulți chiar! Și am să mă simt foarte bine."

Vai, cum se înșela.

A dat examenul de admitere și toamna am plecat cu el la Sibiu. De dimineață, când am pus bagajele în mașină, mi-a scăpat termosul cu cafea din mână și s-a făcut praf.

„O fi vreun semn rău?" a întrebat Dumitraș

„Ah, ce semn rău să fie! Astea-s prostii!" a răspuns tata.

A fost toată viața foarte pornit împotriva superstițiilor. Mi-amintesc cum odată, o cunoștință de-a mea, profesoară de română, văduvă destul de necăjită, care ținea foarte mult să-și mărite fata, m-a rugat s-o duc la tata ca să-i ceară un sfat. Era foarte alarmată: Cineva îi punea tot timpul sub ștergătoarea de la ușă labe de găină care, știe oricine, îndepărtează

pețitorii. Nu era de mirare că fata ei nu se putea mărita. Voia să-l întrebe deci pe tata cum să îndepărteze farmecele. Nu mai auzisem povestea asta, deci i-am povestit tatei.

„Bine, să vină!" mi-a spus.

Femeia a sosit destul de îngrijorată. Ce să facă, a întrebat. Să plătească niște slujbe? Să găsească pe cineva care să-i dezlege fata de blestem?

„Doamnă", a sfătuit-o tata. „Nu mai credeți în toate prostiile astea. Nimic nu se întâmplă pe lume în afara voii Domnului. Așa credem noi, creștinii. Vă închipuiți că Dumnezeu ascultă rugăciuni pentru meniri de rău? Glasul măgarului nu se urcă la cer! Fata dumneavoastră se va mărita atunci când îi va fi rânduit să se mărite, când va găsi omul potrivit. Fiți liniștită! Rugați-vă pentru ca Dumnezeu s-o ajute și să vă ajute. Asta trebuie să faceți. Aveți încredere în El! El e deasupra tuturor farmecelor și «legărilor»."

Într-adevăr, ceva mai târziu, fata s-a măritat.

De un singur lucru se minuna tata. Povestea cum bunicul credea cu străsnicie că dacă îi iese un iepure în drum n-are noroc și trebuie să se întoarcă. „De câteva ori s-a întors taica cu carul", povestea el. „Odată ajunsese până sus, la varnițe și pe neașteptate a țâșnit un iepure din tufiș. Taica a întors carul și-a venit acasă. «N-are rost să mă mai duc. Sigur că n-am să pot cumpăra locul...»" (Voia să cumpere un „loc" de fân, o bucată de pământ.)

Peste vreo două zile a aflat că locul se vânduse cu o săptămână înainte...

Deci am pornit la drum, fără termos și fără cafea. La ieșirea din Sinaia, am oprit să luăm benzină. „Nu te opri aici", mi-a spus Dumitraș. „Hai să mergem până la Codlea și să luăm de acolo."

Știam la ce se gândea. Printr-o curioasă coincidență, de câte ori luam benzină la ieșirea din Sinaia, aveam un necaz cu mașina: fie se strica frâna, fie nu funcționau ștergătoarele, sau, mai rău, ne lăsa ambreiajul în drum.

„Cine știe dacă acolo găsim!" La Codlea era o stație mică și nu avea totdeauna benzină. „Aici au și nici nu e coadă! Ne-am oprit.

Cu câțiva kilometri înainte de Codlea, ambreiajul s-a stricat.

„Ce facem acum?" „Hai la părintele Marian", a spus tata. „Mai ajungi până acolo?"

Povestea cu ambreiajul era destul de veche. Mai pățisem de câteva ori asemenea necaz și tata era obișnuit.

Părintele Marian fusese studentul tatei, demult, încă în vremea copilăriei mele. Era paroh în Codlea și în fiecare vară, când mergeam la Vlădeni, ne întâlneam cu el și cu familia lui. De obicei mergeam împreună pe Măgură, lucru care tatei îi făcea mare plăcere.

Cu chiu, cu vai, am ajuns.

„Vezi", suspina Dumitraș. „Ți-am spus să nu oprești la pompa din Sinaia!"

Curios lucru! N-am să-l pot explica niciodată.

Părintele Marian a chemat un mecanic. În două zile mașina putea fi gata. Am lăsat-o acolo și am plecat mai departe cu trenul spre Sibiu. Dumitraș a rămas să locuiască la Ion, unchiul meu. „De ce să stea la internat", a spus tata, „dacă are unde locui. E tot în familie și câteodată e nevoie de căldura celor din jur. Mai ales că n-a fost niciodată plecat prin internate..."

După câteva zile ne-a telefonat. Începuseră cursurile. Da, îi plăcea, auzea lucruri interesante. Mai ales cursul părintelui Păcurariu. S-a atașat mult de părintele Streza, un profesor omenos, plin de solicitudine pentru studenți. Găsise și printre aceștia câțiva băieți deosebiți cu care se împrietenise.

Din păcate, încet, încet, au ieșit la iveală animozități care au început să-i facă viața amară. Ca și la București, în cadrul corpului didactic erau unii care nu-l puteau suferi pe tata. Faima lui crescândă, respectul de care se bucura pretutindeni îi deranja. Mai existau și alte motive de antipatie, mai ales în Ardeal, unde, în multe cercuri acționa, în stare latentă, o puternică ură împotriva ortodoxiei. Și tata era exponentul ei cel mai remarcabil.

N-aș vrea să se înțeleagă că acest conflict interconfesional a fost un fenomen caracteristic. Atât ca teolog ortodox, cât și ca om, tata a întreținut relații foarte cordiale cu reprezentanți ai altor culte. Faptul că aveau altă confesiune nu-i împiedica să se respecte reciproc. Ar fi destul să citez în acest sens pe profesorul Juhasz de la Facultatea Maghiară de Teologie de la Cluj, pe profesorul Piters de la Facultatea

Evanghelică din Sibiu, care a tradus *Dogmatica* tatei în limba germană, pe profesorul Philippi. Și pe mulți alții.

Din păcate, la câțiva, foarte puțini, e drept, dintre români, au funcționat resentimente anacronice de intoleranță, de ură chiar, pornite dintr-un fanatism care nu-și are locul într-o societate civilizată și care s-au manifestat prin numeroase lovituri sub centură, încasate nu numai de tata, dar și de noi.

Oficial erau ortodocși. Unii studiaseră teologia și deveniseră chiar cadre didactice universitare. Pe tata nu-l mai puteau atinge. Avea o prea mare autoritate, acasă și în străinătate, în și în afara mișcării ecumenice. În schimb, noi eram vulnerabili. Multe înjurături am primit, bunăoară eu, de la critici literari, cărora „le displăcea numele".

„De ce-i înjuri cartea?" a întrebat Pituț pe un cronicar al unei reviste literare din Timișoara. „Doar e bună!" „Da, e adevărat", i s-a răspuns, „n-am nimic cu cartea, dar îmi displace numele!"

Mai mult însă decât mie, care eram oricum mai departe, cele mai multe nedreptăți i s-au făcut lui Dumitraș. Pe el îl puteau lovi în voie.

Absolvise un liceu de limbi clasice, unde latina se vorbea curent. Stăpânea greaca veche, pe care o învățase vreme de patru ani, ca materie principală. Cunoștea din casă două limbi moderne pe care le vorbea aproape perfect. Nu-i lipseau lecturile teologice și filozofice. Ceea ce nu l-a împiedicat pe profesorul de latină să declare că la el „nu va promova niciodată". „Îi arăt eu lui Stăniloae! Își trimite acum și nepotul la teologie?"

Mizeriile cotidiene au îmbrăcat forme stupide. Era greu de crezut că un cadru didactic universitar se preta la asemenea șicane puerile: „Ce, crezi că dacă ești nepotul lui Stăniloae, poți să porți căciulă cenușie? Ieși afară de la masă! Iar căciula ți-o confisc!" a strigat părintele Floca. Și asta în sala de mese, plină de studenți.

Îi cumpărasem cu vreo doi ani înainte din Bulgaria o căciulă cu urechi, din blană de iepure. Era foarte ieftină, costase două leva și m-am bucurat fiindcă putea să-și protejeze bine urechile. Toată copilăria suferise de otite, faringite, amigdalite și medicii îl preveniseră să se păzească de frig.

Și altele și altele... Tata s-a supărat foarte rău și la sfârșitul semestrului Dumitraș a fost mutat la București. „Credeam că după toate mizeriile pe care mi le-au făcut mie odinioară, măcar acum, după atâția ani, e altfel..." În orice familie se continuă tradiția carierei. Medicii își îndreaptă copiii spre medicină, arheologii spre arheologie. În Anglia ofițerii își fac o datorie de onoare să-și trimită fiii la școala militară... Eu n-am dreptul să-mi trimit unicul urmaș la teologie?"

În primăvara anului 1982 Dumitraș a absolvit facultatea. A găsit acolo câțiva tineri minunați cu care a rămas prieten. Și printre profesori au fost unii pe care i-a respectat atât pentru pregătirea lor profesională cât și pentru calitatea umană.

Toamna s-a prezentat la examenul de admitere la doctorat.

Acesta a început la ora opt dimineața, după cum se obișnuiește. La două Dumitraș nu venise. „Ce-o fi cu el?" s-a întrebat tata. „Doar până acum trebuia să se termine!" Pe la patru am început să ne îngrijorăm. „Nu-i normal să dureze atât!"

A pus mâna pe telefon să întrebe la Sfântul Sinod, în localul mânăstirii Antim, unde avea loc examenul. Ce se întâmpla oare? Nu, nu se terminase încă, i s-a răspuns. Comisia fusese schimbată peste noapte. Au fost aduși profesori de la Sibiu, pentru a se exclude posibilitatea oricărei intervenții...

„N-a fost inițiativa Departamentului. 'Cineva' a intervenit acolo ca să se schimbe profesorii", i-a s-a spus. „S-a numit, chipurile, o comisie'imparțială'!"

„A, deci asta era. «Cineva» dorește cu tot dinadinsul să nu intre Dumitraș la doctorat. Nici n-am murit și au și început. Ce-o să se aleagă de el după ce nu voi mai fi, dacă acum se merge până într-acolo încât să se schimbe o întreagă comisie, crezând că astfel mi se fac dificultăți! Ca și cum mi-aș fi numit eu comisia mea! Se poate? Doar nici nu era nevoie să intervin pentru el!"

Tata era negru de supărare. „Atâtea am mai înghițit în viață", a spus. „Atâtea mizerii, ironii și uneltiri! Acum încep cu Dumitraș! Ajunge!"

Atunci mi-a spus prima oară: „Lidia, va trebui să plecați. N-are rost să mai rămâneți aici. Eu n-o să mai am mult de trăit și după aceea... Dumnezeu știe ce-or să mai pună la

cale! Cu prima ocazie plecați și nu vă mai întoarceți! Pleacă și tu. La ce bun să rămâi aici singură? Tu aici, el acolo! O să vă fie greu, dar o să vă faceți până la urmă un rost. Cel puțin n-are cine să vă mai facă mizerii. Nu vă ajută nimeni, dar nici nu vă urmărește nimeni. Cine știe ce lucrături se mai fac și ce i se mai pune în cârcă! Nu vezi că nu-i oprește nimic?"

(Într-o privință s-a înșelat. Unii „prieteni" s-au ocupat de noi și la distanță. Cu fiecare vizită pe care o făceau cu ocazia unor congrese sau întruniri, nu uitau să șoptească la urechea teologilor germani fel de fel de înjurături la adresa noastră. Erau „teologi" pe care tata îi ajutase să-și ia doctoratul, să ocupe o catedră, să-și asigure o carieră. Cele mai multe însă au fost inutile. Ele stârneau indignarea, așa cum meritau și ni se comunicau apoi nouă.)

Nu, nu voiam. Mi-era pur și simplu frică. „Să nu mai fim împreună?" am întrebat. „Să nu ne mai vedem? Imposibil. Numai dacă veniți și voi!" „Noi suntem bătrâni și nu ne mai putem schimba rostul, felul de viață. Voi sunteți tineri, la voi e altceva. Va trebui s-o faceți. Datoria ta e să-ți ajuți copilul! Oricum, n-o să fim mereu împreună." „Bine, las' că mai vorbim noi."

Credeam că e supărat pentru moment de ingratitudinea oamenilor, de absurditatea situației. Nu, nu era așa. Încet, încet s-au acumulat evidențe. Tata avusese încă o dată dreptate. „Trebuie să găsiți un moment favorabil. Și las' c-o să ne vedem noi, dacă o vrea Dumnezeu..."

Noaptea la unsprezece a terminat și Dumitraș cu examenul. Era obosit, dar mulțumit că se terminase totul cu bine. Habar n-avusese că nu era de fapt comisia inițială. „Ne-am mirat că nu erau profesorii noștri", ne-a spus. „Dar ne-am gândit că probabil trebuiau să vină profesori de la alt institut..."

Tata făcuse rost de nenumărate burse pentru studenți în Germania, Franța, Elveția, Anglia. Acum nu se găsea nimic pentru nepotul lui Stăniloae.

„Nu se poate", îi răspundea consilierul responsabil cu bursele. „N-am nimic disponibil. Altă dată, poate la anul, cândva..."

În cele din urmă, mitropolitul din Creta i-a oferit o bursă. După vreo săptămână de stat la ușa consilierului, de dimineața până după-amiaza, i s-a dat cu mare greutate aprobarea. După un an și jumătate, în primăvara 1984, am plecat și eu. Au început anii grei și triști de exil.

Cu o seară înaintea plecării mele, vizitasem niște prieteni. La plecare, fusesem condusă până la tramvai: „Lidia, ai acum ocazia rară să fii cu Dumitraș acolo. Să nu cumva să vă mai întoarceți. Ca ziarist știu niște lucruri pe care mai bine nu ți le spun. O să fie din ce în ce mai rău. Și eu am să încerc să-mi pun copiii la adăpost. Asta-i tot ce îmi mai doresc." M-a îmbrățișat: „Nu vreau să te mai văd aici. Poate vreodată prin alte părți. Și nu ți-am spus nimic..."

I-am povestit tatei. „Da", mi-a răspuns. „Exact ceea ce voiam să-ți spun și eu. Să nu cumva să vă mai întoarceți. În nici un caz. Vezi și tu încotro ne îndreptăm. N-are rost, situația se îngreunează pe zi ce trece. Și-o să vină din ce în ce mai rău. O să vină și ziua când eu n-o să mai fiu și n-o să mai aibă cine să vă ajute. Chiar și acum... De când sunt la pensie, s-a terminat. Mai vezi pe vreunul din ei să vină pe aici sau să telefoneze? Acum sunt de-a binelea pe linie moartă..."

Într-adevăr, contactele cu Institutul se reduseseră mult. Din 1980 când a apărut volumul al nouălea al *Filocaliei* și până în 1987, când s-a tipărit primul volum din *Scrierile Sfântului Atanasie cel Mare*, la București nu i s-a mai publicat nimic. Între 1985 și 1987 Mitropolitul Nestor de la Craiova i-a tipărit acolo două opere originale, *Spiritualitate și comuniune în liturghia ortodoxă*, acea scriere despre liturghie pe care de mult o proiectase, precum și *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*.

Îl mai vizitau doar câțiva dintre foștii săi studenți. Viitorul mitropolit al Moldovei, Daniel Ciobotea, nu uita să-l caute de câte ori venea în țară. Tata se bucura foarte mult. Pe doctorandul său, Ciubotea, îl considera ca pe cel mai valoros dintre discipoli, de o calitate cu totul ieșită din comun.

Ceea ce nu însemna că, așa ca totdeauna, casa nu era plină: călugări, preoți din toată țara, diverși intelectuali, o sumedenie de oameni care se atașaseră de părinții mei și-i frecventau aproape zilnic.

Încetaseră și plecările în străinătate. Nu mai făcea parte din nici una din comisiile de lucru ale mișcării ecumeniste și era întrebat mereu, fie telefonic, fie în scris: „De ce nu mai participați, domnule profesor? Așteptam să vă văd la ultima ședință! Vi se simte lipsa!" (Bineînțeles, materiale i se cereau. Tata scria diferite intervenții la temele care urmau să se discute, dar apoi plecau alții cu materialele respective, cum a fost, de exemplu cazul marii întruniri de la Vancouver.)

A mai fost o dată plecat, în 1982, la invitația expresă a Facultății de Teologie de la Universitatea Sud din Chicago.

A pregetat mult să facă un drum atât de lung la vârsta lui. Deci l-am însoțit, Dumitraș și cu mine. Așa cum am spus mai sus, a suportat drumul mai bine decât noi. A ținut mai multe conferințe, a participat la întâlniri, recepții și l-a cunoscut pe Mircea Eliade, care era profesor de istoria religiilor la aceeași Universitate.

Asupra acestei întâlniri am citit apoi diferite povești.

Realitatea este următoarea: După cum se știe, de familia Eliade se atașase foarte mult Sanda Loga. Ea devenise, de la venirea ei în Statele Unite, prietena lor intimă. Îi frecventa zilnic, se considera și era considerată ca un fel de fiică a lor, ajutându-i ori de câte ori aveau nevoie. Or, Sanda Loga fusese colegă de facultate cu mine și ne cunoșteam încă din anii studenției. Astfel că, de îndată după sosirea noastră la Chicago, când la Casa de oaspeți a Universității Sud, unde eram găzduiți, a avut loc o recepție în cinstea oaspeților din România, așa cum se obișnuiește în America, recepție la care au participat profesori ai Universității, personalități din intelectualitatea orașului, reprezentanți ai altor culte precum și ai bisericii grecești, români din diaspora, a fost invitată și ea.

Ne-am întâlnit astfel după multă vreme și ne-am bucurat. Cu această ocazie Sanda mi-a transmis că Mircea Eliade dorește foarte mult să-l vadă pe tata și s-a stabilit întâlnirea cu familia Eliade, care a avut loc la Sanda acasă, la două zile după aceea, în sâmbăta următoare. La masă a participat și părintele Ion Ioniță de la parohia românească din Lansing, de lângă Chicago, fost student la București și originar din satul Dumbrăvița, situat la 5 kilometri de Vlădeni, care în tot timpul vizitei în Chicago a avut bunăvoința să se pună la

dispoziție cu mașina lui și să îndeplinească, într-o oarecare măsură, munca de traducător pe lângă tata. Acesta citea cu ușurință cărți de teologie în limba engleză și o vorbea puțin. Dar cu vârsta, îi venea tot mai greu să se exprime foarte cursiv în această limbă și, din când în când, avea nevoie de ajutorul celor din jur.

Atât Dumitraș, cât și părintele Ioniță și eu am fost foarte emoționați de această primă întâlnire cu celebrul savant.

Dar Mircea Eliade era atât de modest și de natural, încât ne-am simțit de îndată la largul nostru. A fost o seară foarte plăcută. S-a discutat îndelung și frumos. Sanda Loga pregătise sărmăluțe în foi de viță, pentru ca ambianța să fie cu totul românească și doamna Eliade, care era deja destul de bolnavă, s-a bucurat: „O, le-am uitat gustul!"

Mircea Eliade ne-a povestit din amintirile lui de la Paris, răceala cu care fusese întâmpinat inițial acolo, felul cum ajunsese în America... S-a discutat și filozofie, la modul foarte general însă, atât cât se discută în societate, politică. Speram ca nimic din ce spuneam să nu ajungă la urechile cui nu trebuia... Din prima clipă s-a înțeles foarte bine cu tata și raporturile care s-au stabilit între ei au fost extrem de cordiale.

A doua zi, am fost invitați la ei acasă.

Eu am rămas peste noapte la Sanda, ca să mai povestim și ne-am întâlnit iarăși a doua zi la „Eliazi". Părintele Ioniță i-a adus pe tata și pe Dumitraș cu mașina. Venise cu un aparat de fotografiat și ne-a spus lui Dumitraș și mie: „Vreau să fac niște poze, să pot arăta și eu că l-am cunoscut pe Mircea Eliade. Astea-s niște fotografii pe care le las moștenire copiilor mei..." Din păcate, deși ne-a promis că ne dă și nouă câteva din ele, până acum n-am primit nimic. Am văzut una publicată în *Curierul românesc*, cu ocazia vizitei părintelui Ioniță la București, acum vreo doi ani, cu care ocazie ne-am convis că ele existau cu adevărat...

Mircea Eliade i-a cerut tatei să facă o slujbă și să-i binecuvânteze casa. A îngenuncheat concentrat și cu evlavie și și-a împreunat mâinile la rugăciune. Erau deja aproape paralizate, atinse de boala cumplită care l-a măcinat și ne-a durut inima să-l vedem astfel, ca pe un trunchi de copac ale cărui ramuri începuseră să se usuce.

M-a rugat să transmit un mesaj nepotului lui de la București, prin familia Loga, lucru pe care l-am făcut după ce am ajuns acasă. I-a dăruit lui Dumitraș câteva cărți de ale lui, cu dedicație.

Ne-am revăzut la conferința pe care a ținut-o tata la sus-numita Universitate, unde Mircea Eliade era profesor. Ne-am despărțit cu multă tristețe când am plecat din Chicago. În situația noastră de atunci nu credeam că ne vom mai putea revedea vreodată. Așa a și fost. După câțiva ani, în Germania, ne-a parvenit, pe rând, vestea morții amândurora.

După moartea tatei, același inevitabil călugăraș, Ignatie, care se zicea pre sine „cult", a încercat să publice niște așa-zise „interviuri" cu tata (care au existat numai în imaginația lui), în care relata ce-a spus tata și ce-a replicat Mircea Eliade: „Tu ce-ai zis și el ce-a zis și tu ce-ai zis și el ce-a zis?" Nu numai noi, dar și editori bucureșteni s-au minunat citindu-le. Și ne-a indignat infatuarea, ignoranța și inconștiența unora.

La New York l-am revăzut pe cunoscutul teolog rus Mayendorff, profesor la Institutul de Teologie St. Vladimir. Ne așteptase deja la aeroport la sosirea în Statele Unite și stătuse vreo oră de vorbă cu tata, între două avioane. Se cunoșteau bine de la diferite congrese și legaseră o prietenie caldă. Cât am stat în New York, atât el cât și soția lui au fost mereu în preajma noastră. Ne-au arătat orașul, am vizitat împreună muzee și am petrecut câteva zile de neuitat. La plecare, părintele Mayendorff ne-a condus la aeroport: „Oricând veți avea nevoie de ceva să-mi scrieți", ne-a spus.

Într-adevăr, de îndată ce, peste câțiva ani, am ajuns în Germania, ne-a scris. Ne chema să ne stabilim în America, oferindu-ne cu toată căldura sprijinul său. Am fost foarte întristați auzind despre moartea sa prematură și-l vom regreta totdeauna, ca pe un om ales.

Tot la Institutul St. Vladimir l-a întâlnit tata pe profesorul Schmeeman, una dintre figurile proeminte ale teologiei ruse din exil.

În zilele următoare am ajuns la Boston, unde tata era invitat la Institutul Holly Cross, una dintre cele mai mari instituții

ortodoxe din Statele Unite, în a cărui editură se publică în continuare traducerea *Dogmaticii*.[1]

O întâlnire care i-a făcut atât tatei, cât și nouă mare bucurie, a fost cea cu părintele Vasile Hațegan din Ohio. Fusese odinioară, în primii ani de profesorat ai tatei, studentul său la Sibiu. Ne povestea mereu despre el, mai ales că părintele Vasile folosea toate ocaziile posibile ca să trimită vești și să se intereseze de soarta noastră. Bineînțeles cu toată discreția pentru a nu ne face necazuri... Cu timpul devenise o figură proeminentă în diaspora românească.

A fost o întâlnire foarte emoționantă. Erau amândoi bătrâni, două figuri venerabile, impunătoare. Nu se văzuseră de pe vremea când erau tineri, plini de speranțe și de așteptări, așa cum e oricine în pragul vieții. Trecuseră și unul și altul prin multe experiențe, prin evenimente îmbucurătoare, triste, prin situații-limită.

Părintele Hațegan urmărise cu mult interes și solicitudine tot ce se întâmpla în țară. Rămăsese la fel de atașat de tânărul lui profesor de demult, pe care îl iubise și respectase. Tata, la rândul său, nu putea uita acea primă serie de absolvenți, la începutul anilor de profesorat și păstrase și el, cât se putea, legătura cu studentul lui.

Și el ne-a oferit sprijinul său. De îndată ce am luat drumul amar al exilului, ne-a trimis o declarație de sponsorizare, pentru a putea pleca în America. I-am răspuns, ca și părintelui Mayendorff, mulțumindu-le. Doream să rămânem în Europa ca să nu fim atât de departe de părinți și să putem păstra mai ușor contactul cu ei.

Tata a ținut mult să-l întâlnească pe fiul vitreg al celui mai mare frate al său, Ilie, care plecase aproape copilandru în America. Multă vreme nu se știuse nimic despre el. Apoi se aflase că s-ar fi însurat cu o femeie care avea un copil din prima căsătorie.

Unchiul Ilie murise demult. Fiul său vitreg era el însuși aproape de vârsta tatei. L-a vizitat deci undeva în apropiere de Gary, Indiana și bătrânul domn i-a povestit multe despre

---

[1] D. Stăniloae, *Experience of God*, Holly Cross, Orthodox Press Brooklin, Massachusetts.

cel care-i ținuse loc de tată. Fusese foarte atașat de el. Unchiul Ilie era un om bun și inimos. I-a dat tatei o fotografie a fratelui său și am constatat că semănau foarte bine. Era la fel de înalt, cu părul alb, cu aceleași trăsături și aceeași culoare deschisă a pielii. De altfel, dintre toți frații, cu el a semănat tata cel mai bine și amândoi cu bunica. Tata a fost foarte mulțumit și ne-a spus că pleacă împăcat din America, fiindcă a putut afla câte ceva din viața fratelui său.

Au fost și alte întâlniri, conferințe, drumuri și, repet, tata a suportat cu o vitalitate și energie formidabilă un program greu și încărcat. „Nici nu m-am așteptat să rezist", ne-a spus. „Dumnezeu m-a întărit."

Bineînțeles, n-au lipsit nici unele tentative de a-l trage pe sfoară, dat fiind că lăsa în urma lui o operă uriașă, despre care se presupunea că ar fi putut aduce mai târziu avantaje financiare și de prestigiu. Prefer să le trec sub tăcere. Mai târziu, după moartea sa, ne-am izbit de zeci de asemenea acțiuni. Am încercat, pe cât posibil, să nu le îngăduim. Ne durea mult că opera tatei era obiectul unor înșelătorii și matrapazlâcuri. Culmea a fost că s-au găsit unii care ne-au înjurat pe noi, cei care încercam să restabilim adevărul și să apărăm moștenirea tatei și nu pe cei care au comis escrocherii și falsuri. Dar despre acestea voi vorbi mai încolo.

În acea toamnă a anului 1982, am trăit un eveniment dureros, care ne-a afectat mult. A murit tușica Ana de la Vlădeni, soția lui Babu. Tata a plecat de îndată la Vlădeni și noi am venit în ziua următoare, cu mașina, aducând unele și altele pentru înmormântare. „Îi datorez foarte mult", spunea el. „M-a ajutat mult în viață, mi-a fost o adevărată soră, așa cum ar fi trebuit să fie sor-mea." Am plâns-o din inimă. A fost o femeie minunată, iubitoare și devotată, pe care puteai conta totdeauna. Sub înfățișarea ei zâmbitoare se ascundea un suflet ales, devotat și de-o extraordinară tărie de caracter. I-a murit unicul copil, a pierdut totul și a luptat cu îndârjire până în ultima clipă pentru o existență demnă. Pe umerii ei slabi a purtat toate greutățile vieții, căci Babu era cu desăvârșire incapabil să-și asume vreo responsabilitate. Nu s-a plâns niciodată, deși a avut de îndurat destule adversități și mizerii,

în primul rând, de la unii membri ai familiei care și-au făcut un program din a-și urî și denigra rudele.

În seara de după înmormântare, în drum spre casă, tata a spus: „Gata, s-a încheiat cu Vlădeanul. A rămas pustiu acum. Nu mai avem la cine merge..."

De puține ori l-am văzut atât de deprimat. Și avea dreptate să fie. Cât trăise tușica, știam că sus pe deal, la răscrucea drumului ce ducea spre cimitir, ușa era totdeauna deschisă ca și sufletul ei. Acolo mergeam pur și simplu acasă, treceam din realitatea vieții noastre din București într-o altă realitate, cea a copilăriei tatei, cea a copilăriei mele și apoi a copilăriei lui Dumitraș. Reveneam la Vlădeni și reveneam astfel în amintirile cele mai frumoase, aducătoare de liniște și de certitudinea că acolo nu ți se putea întâmpla nimic rău. Acolo se prelungea viața din generație în generație, acolo te simțeai legat de toți cei care au dăinuit pe acele meleaguri, de pământ, de natură, de Măgura cea nemuritoare, cum spunea tata: „Toate se schimbă pe lumea asta, Măgura rămâne." Acolo erau rădăcinile noastre, identitatea noastră. Rupând legătura cu casa de la Vlădeni, intram într-un anonimat, într-un „oriunde trăiești pe acest pământ, ești străin", așa cum afirmă din ce în ce mai mulți în ziua de astăzi, când depeizarea, înstrăinarea au devenit boala secolului.

Călătoream, priveam la locurile noi, uneori foarte frumoase pe care le vedeam de la fereastra trenului și mi se făcea frică: „Ce s-ar întâmpla dacă ar trebui acum să mă opresc aici?" Era coșmarul copilăriei mele. „Totul mi-e străin, nu știu încotro s-o apuc, nu știu ce să fac. Mă așez pe o piatră și mor..." Cele mai minunate peisaje mi-erau străine, nu-mi găseam locul, n-aveam nici o legătură cu ce se întâmpla acolo, nu se stabilea nici o legătură între mine și ceea ce mă înconjura. Nici cerul n-avea aceleași stele. Și el îmi era străin. Când ajungeam la Vlădeni, pietrele șoselei mă salutau: „Ei, bine c-ai venit acasă!" Ochiurile geamurilor de la casele de pe Ulița Mare zâmbeau: „Da, tot noi suntem, te-am așteptat!" Brazii de la gară fremătau: „Iar a mai trecut un an. Îmbătrânim toți, ce să facem!"

Primul drum, după ce puneam geamantanele jos, era la cimitir, la mormântul bunicilor. „Haideți", spunea tata. Nici

nu era nevoie să spună unde anume. Era firesc să-i salutăm pe bunici. Treceam peste săritoarea din gard, până și asta era un motiv de bucurie și intram într-un spațiu neobișnuit, din altă lume, unde culorile erau altele, vântul era altul, liniștea era alta. Era o lume blajină, împăcată, sigură pe ea, pătrunsă de niște certitudini pe care le pricepeam instinctiv. Crucile cam strâmbe și acoperite de verdeața mușchiului ne asigurau: „Suntem tot aici. Aici o să fim totdeauna." Taica și maica ne priveau din fotografie, el cu o anume severitate, ca și cum cerceta să vadă cum ne-am schimbat, dacă totul era în ordine, dacă am mai crescut, ea parcă ducându-și mâna la gură: „Drăguța maichii, ce dor mi-a fost de tine. Ce mare te-ai făcut și frumoasă." Tata rămânea cu ochii ațintiți pe fotografie și dintr-odată nu mai era nimeni acolo între el și chipurile de pe cruce. Purta cu ei un dialog interior. Nu-l auzeam, dar îmi închipuiam cum trebuie să sune. Era ca și cum taica și maica l-ar fi așteptat la portiță. Îi povesteau ce-au mai făcut, dacă au putut vinde fânul, dacă n-a plouat prea mult, dacă vitele sunt sănătoase și dau lapte destul. El devenea dintr-odată liceanul de odinioară, tânărul, fiul părinților, așteptat cu dor și cu mândrie, care urma să meargă la școli și mai înalte și ei să-l vadă preot în fața altarului, așa ca pe fratele de la Budila.

Dispărea diferența de vârstă dintre noi. Stăteam în jurul crucii, în fața celor doi bătrâni venerabili, care trecuseră împăcați spre un dincolo, nicidecum departe, nicidecum separator. Ne cuprindeau în dragostea lor care, ea, nu murise, nu putea să moară, așa cum nu putea muri nici amintirea, prezența lor. Și ne priveau fericiți de pe fotografia de pe cruce: copiii veniseră acasă...

Nu era nici o urmă de jale, simțeai că viața trece de la un capitol la altul, firesc, cu împăcare, că toți ne vom întâlni cândva într-o mare și iubitoare familie și vom avea atâtea să ne povestim, atîtea temeiuri să ne bucurăm unii de alții.

Și apoi erau diminețile când dormeai în răcoarea proaspătă și auzeai prin vis cum pocnea ciurdarul din bici și vitele ieșeau pe portiță cu pas domol, în timp ce el dădea bună dimineața boreselor ce trebăluiau prin curte. Și serile când

veneau carele cu fân acasă, cortegiu domol înaintând legănat, profiluri ciudate în umbrele vineții.

Tata se plimba prin curte și purta dialoguri nesfârșite cu Măgura sau scria la măsuța din curte, la umbra celor doi pui de brad. Dădea fân în car, mânuind furca cu repeziciune, cu mânecile cămășii suflecate, cu părul argintiu sclipind în soarele dulce al după-amiezii. Se oprea din când în când să-și șteargă nădușeala de pe frunte și zâmbea: „Ai grijă Lidia, să nu faci bășici în palme. Nu ții bine grebla..."

Acolo erai cu adevărat și tot timpul pe care-l petreceai în alte locuri nu era decât un intermezzo, un instabil care trecea repede, până ce ajungeai din nou la eternitatea de care ți-era sete...

Toate acestea se sfârșiseră odată cu moartea tușichii.

„O să venim și așa", i-am spus tatei. „Rugăm pe vreo vecină să aibă grijă de casă ca să nu se dărăpăneze, îi plătim ceva și venim vara ca și înainte."

„Și cum vrei s-o păstrăm?" a întrebat tata. „Până acum a aparținut cumnatei, acum ne-a rămas nouă. Nici tu nici eu n-avem dreptul să deținem două case..."

Da, era o problemă. Legile noastre, „cele mai umane din lume", nu îngăduiau asta. „Bine, dar e o casă de vacanță", am spus . „Poate vom găsi o formă s-o păstrăm." „Nu". Tata era hotărât. „Am s-o donez parohiei, să facă în ea un muzeu al satului. Să adune documente, obiecte vechi, fotografii, icoane pe sticlă, țesături... Se pot strânge atâtea. Cel puțin o să aibă un rost."

În lunile următoare ne-am străduit zadarnic, mama, Dumitraș și cu mine, să-i schimbăm intenția. „Nu te grăbi. Mai lasă. Să vedem ce se mai întâmplă." N-am putut să-l convingem. Tata voia neapărat să se facă acolo un muzeu al satului. „Casa e bună, sănătoasă, nu trebuie renovată... Să se pună pe treabă cei din sat. Pot să găsească atâta material de expus."

Zis și făcut. Cu mare greutate, după îndelungi insistențe, Mitropolia de la Sibiu a acceptat-o. Casa de la Vlădeni nu mai era a noastră. Încă o dată tata se înșelase...

N-am mai fost la Vlădeni în anii care au urmat. Nici măcar n-am mai trecut prin sat. De altfel, nu știu dacă am fi suportat.

Era ca și cum am fi întors spatele unei ființe iubite, ca și cum ne-am fi lepădat de ea. Și asta doare...

Într-un fel, totul se schimbase. Nici verile nu mai erau veri. Erau numai cuptor, zăpușeală, zgomot, îngrijorări. Nimeni nu mai era ca înainte. Oamenii deveniseră nervoși, preocupați. Singura oază era cea din Strada Cernica. Acolo mai regăseam căldură, bunătate, lipsă de egoism. Nu numai eu. Toți cei care veneau. Începuse să fie din ce în ce mai frig în casă, dar funcționa un altfel de calorifer, care ne făcea să uităm întru câtva frigul, tensiunea nervoasă extremă, mizeria cotidiană.

Stăteam mai mult pe acolo. Dumitraș era plecat. Eu mă îmbolnăvisem de hepatită. Spitalele erau pline, așa că doctorii prieteni care mă tratau conveniseră să rămân acasă. Deci am rămas la ei. Au fost câteva luni, în care numai prezența lor m-a ținut în viață. Tata ședea pe marginea patului și vorbeam împreună ceasuri întregi. Dormeam în patul lui, iar el se mutase pe canapeaua din odăița cea mică. Mama îmi aducea compotul de mere, apoi se retrăgea într-un colț și citea *Psaltirea*. Mă mai prindea câteodată somnul, de fapt nu era somn ci un fel de slăbiciune, de semitrezie, așa ca în diminețile la Vlădeni când, încă înainte de a se lumina de ziuă, se auzeau pe uliță carele ce plecau spre Lazuri. Mă trezeam și auzeam vocea mamei, șoptită, ușor răgușită. Pe tata îl bănuiam așezat la biroul lui. Scria cu repeziciune, apoi se ridica, venea la mine și-mi punea mâna pe frunte. Așa cum făcea totdeauna când mă știa bolnavă. Privea cercetător, pe deasupra ochelarilor: „Cum îți mai e?"

Când mi se lua sânge pentru analize, tata se îndrepta cu pași grăbiți spre cealaltă odăiță. Apoi, când credea că s-a terminat, băga capul pe ușă, cu ochelarii ușor căzuți pe nas: „Gata?"

Probele hepatice erau din ce în ce mai bune și se bucurau ca niște copii. „Bravo!" Se luminau la față și priveau buletinul cu rezultatele ca pe un trofeu, ca și cum ar fi repurtat o mare victorie personală.

Tata se așeza pe marginea patului și-mi spunea: „Mai ții minte când am fost la Ierusalim? Mă gândesc din ce în ce mai

mult la drumul nostru de atunci. Mi-ar place să mai merg o dată..."

Într-adevăr, în 1974 avusese o invitație la Ierusalim, la un institut evanghelic de studii. Cum mama n-a vrut să meargă (și-ar fi dorit nespus să vadă Locurile Sfinte, dar îi era frică să facă un drum atât de departe), tata m-a luat pe mine. A fost o experiență unică. Pe lângă aceasta, am avut și șansa să fim împreună cu părintele Petronios, starețul de la schitul Prodromu din Muntele Athos, una din marile figuri ale monahismului românesc. El mai fusese, astfel că ne-a servit de ghid.

„Aș vrea să le mai văd..."

Nu spunea mai mult. Îl înțelegeam prea bine. Trăisem niște clipe cutremurătoare. Ca și tata, mi-era greu să exprim tot ce simțisem pășind pe dalele ulicioarelor înguste, pe Muntele Măslinilor, în lăcașul sfânt din care mireasma mirului cu care unseseră Trupul coborât de pe cruce nu pierise cu totul, îmbălsămând pentru totdeauna atmosfera. Peste tot dăinuia acea lumină imaterială, coborâtă spre noi cu aproape două mii de ani în urmă, pe care o percepeai nu cu simțurile, ci cu ochii sufletului, cu inima, cu tot ce rămâne veșnic în ființa umană, cea care intrase în suflete, în inimi, în tot ce rămâne veșnic, deschizând omenirii drumul iubirii și al nădejdii.

Înțelesesem atunci că tot ce citisem în Evanghelii era realitatea. Cea mai precisă și definitivă realitate, întipărită în conștiința generală pentru totdeauna, pentru toate generațiile, până la săvârșirea vremurilor...

La un an după aceea, după ce mă restabilisem, am plecat.

N-am să insist asupra vieții printre străini. Au fost ani foarte duri. Ne-a chinuit dorul de părinți și nostalgia locurilor, a oamenilor de care fusese legată existența noastră. Au fost ani de muncă disperată, pentru a ne menține la suprafață, pentru a nu sucomba nici fizic, nici moral. Numai cine a trăit o asemenea experiență știe ce înseamnă sentimentul singurătății. Nimănui nu-i pasă de tine, poți muri liniștit în mijlocul indiferenței generale.

Convorbirile telefonice săptămânale cu părinții au fost sprijinul moral fără de care n-am fi putut rezista. Ei ne-au încurajat totdeauna. Telefoanele erau bineînțeles ascultate

și ne feream să spunem prea multe. Dar n-a fost om în care să aibă încredere, care să fi venit în Germania și prin care să nu ne fi transmis: „Suntem foarte mulțumiți, foarte liniștiți că vă știm la adăpost. N-aveți ce regreta. Stați acolo, că stați bine."

Cum Dumnezeu face minuni, a sosit și acea iarnă de neuitat a anului 1989. Se transmitea pe toate posturile de radio și televiziune: în România fusese răsturnat regimul lui Ceaușescu. Până și pentru Occidentul indiferent, acesta devenise sinonim cu teroarea. Urmăream cu sufletul la gură și nu ne vedea să credem că ceea ce auzim și vedem e realitate.

Vreme de patru zile și patru nopți am încercat să telefonăm la București. În sfârșit, în a cincea zi, în zori, am reușit. Erau bine. Nu le lipsea nimic.

Ani de zile trimisesem regulat medicamente, lapte praf, alte alimente. Mai cu seamă după accidentul de la Cernobâl, tata a cerut lapte praf (Bineînțeles, mama l-a certat: „De ce le dai griji copiilor?")

Ne-au spus să mai așteptăm. Or să ne spună ei când și ce să trimitem.

— Acum o să putem veni acasă...

— Nu, nu, a răspuns tata. Nu vă grăbiți. Stați acolo.

Se creasе un formidabil curent de opinie. În piața catedralei din Freiburg s-a ținut o mare adunare la care au vorbit primarul, notabilități ale orașului, ale Universității, ale cultelor. S-a cântat *Deșteaptă-te, române* și apoi cele câteva mii de oameni care participaseră au defilat prin centru cu lumânări aprinse. Erau nu numai români ci și foarte mulți localnici, care n-aveau nici un fel de legătură cu România.

Am primit zeci de telefoane: „Cum putem ajuta? Dați-ne adrese la care să trimitem pachete..."

Calea ferată a anunțat că în tot cursul lunii februarie va transporta în mod gratuit pachete în România. Și numai cine a trimis vreodată știe ce scump costa expediția...

Am trimis și noi ca toată lumea: haine, medicamente, alimente. Se adunaseră vreo douăzeci de kilograme și i-am rugat prin telefon pe părinți să dea și altora ceea ce le prisosește. Erau, desigur, destui care aveau nevoie.

Magazia uriașă pusă la dispoziție de gară devenise neîncăpătoare. Zilnic plecau trenuri de marfă în direcția București.

În august, pachetele zăceau nedescărcate în gara Basarab...

În mai a venit tata la noi. L-am așteptat la aeroportul din Frankfurt. Nu ne văzuserăm de cinci ani lungi, nesfârșiți. Nu se schimbase mult, doar că părea ceva mai scund.

„Cum, asta-i mașina voastră?" ne-a întrebat. „Ce mare e și frumoasă! Nici nu simți că merge! V-a costat mult, nu-i așa? Și noi, care ne făceam griji! Cum de ne-a putut minți... în asemenea hal. Doar îl știam de om cinstit!"

Era încântat. Am ajuns acasă: „Cum, spuneați că aveți o locuință mică! Asta-i locuință mică? Încape tot apartamentul nostru numai într-o cameră de aici"! Strălucea de fericire: „Ce bine-i la voi!"

Ne-a povestit o mulțime de lucruri. Îi făcea o deosebită plăcere să ne spună despre toți și despre toate. Stătea pe un fotoliu și vorbea, vorbea. „Ce bine că am ajuns să povestim iar, ca pe vremuri!"

Ne istorisea despre prieteni. Cât de atașați erau de ei. Cum îi vizitau zilnic. Numele lui Horia Paștina, al lui Costea și Mariana Munteanu, al Florelei și al lui Daniel Suceavă reveneau tot timpul pe buzele lui. Da, și inginerul Ștefănescu venea mereu. „Săracul Rădulescu a murit! Ce cumsecade era! Ne pare atât de rău după el!"

Murise și Pituț! „Nu se poate! Pituț?" Ne-am întristat foarte. Drisu ne fusese un prieten bun și loial. Un moț sincer, fără ascunzișuri, fără urmă de ipocrizie!

Nu, cei de la Institut nu prea veneau. „Părintele Mihalcea de la biserica noastră vine mereu. Și el și doamna."

Și patriarhul Teoctist le arăta multă atenție și solicitudine. Și Înalt Preasfințitul Daniel de la Iași...

„Nu ești obosit? Nu vrei să te odihnești puțin?". „Nu, nu, nu-s obosit deloc."

Știam că în ultimii ani trebuia să țină un regim alimentar.

„Spune-mi ce vrei să mănânci?" l-am întrebat. „Spune liniștit cam ce-ai dori!" „S-ar putea pește?" m-a întrebat. Peștele fusese totdeauna mâncarea lui preferată. „Bineînțeles! De care?" „Sunt păstrăvi?"

Deci a avut păstrăv proaspăt în fiecare zi. „Nu vrei și alt fel de pește?" „Nu, nu, păstrăv!"

„Cum, ai învățat să gătești?" s-a mirat. „Ce mâncare bună faci tu! Nu mi-am închipuit că știi să gătești!" Învățasem, n-avusesem încotro...

De câte ori vorbeam înainte la telefon, mama ne întreba îngrijorată: „Aveți ce mânca?" Și tata adăuga: „Să nu mâncați tot conserve!"

Telefona zilnic mamei. Primul lucru pe care i l-a spus a fost: „Lidia gătește bine, mai bine ca fina!"

O fină a noastră îi îngrijea pe vremea aceea. Din nefericire mai apoi a trebuit să plece la țară. Și cu ea liniștea lor s-a dus. A intrat în casă Filofteia.

L-am plimbat cu mașina prin oraș. Se bucura ca un copil: „Ce mare e Freiburgul! Și ce frumos! Nu mi-am închipuit că e atât de mare!" Mai fusese de două ori în Freiburg. La conferințe, la simpozioane... Văzuse destul de puțin. Acum descoperea frumusețea orașului, a împrejurimilor.

Am ajuns în Gundelfingen, un sat din apropiere. Arăta ca toate satele din Germania, cu case proaspăt zugrăvite, cu mușcate la ferestre, cu grădinițe cu trandafiri.

„Ăsta-i sat?" s-a mirat. „Nu se poate, imposibil! Unde sunt grajdurile cu vite?" Erau grajduri. Doar că pe din afară arătau ca și casele, cu straturi de flori în față. Ne-am străduit zadarnic să-l convingem: „Nu există! Ăsta nu-i sat! Un sat nu poate arăta așa!"

Și ne-am amintit de rândurile pline de subtilă ironie ale lui Sadoveanu din *Nada Florilor*, unde făcea comparație între peisajele din Occident, îngrijite, curate ca o sală de operație și vigoarea sălbatică, autentică a locurilor care-i erau lui dragi... Pe munțișorii de deasupra orașului, de unde se vedeau în vale casele, bisericile, străzile, ca într-o carte cu pitici, venise primăvara. Pomii înfloriseră, totul era verde, zeci de nuanțe, de la cel mai pal până la verdele aproape negru al brazilor, cel care a și dat numele întregii regiuni, Pădurea Neagră. Înfloriseră merii, liliecii și magnoliile.

„Aici e raiul!" a spus. „Aici e cu adevărat raiul! Nu mi-am închipuit că poate fi atât de frumos. Nu-mi vine să mai plec de pe banca asta!"

Ajuns acasă se uita mereu la televizor. Se transmitea un meci de fotbal și tata privea cu atenție.

„Tata-mare, de când te interesează fotbalul?" l-a întrebat Dumitraș. „Nu, nu mă uit la joc. Mă uit la culori. E atât de verde terenul! Parcă ești pe poienile de la Vlădeni !"

A venit multă lume să-l vadă, unii chiar de departe. A vorbit la telefon cu profesorul Moltmann, cu prietenii lui de la Facultatea de Teologie din Heidelberg.

„Săraca Maie, ce-o fi făcând fără mine? Cum s-o las singură atâta vreme?"

„N-ați vrea să veniți definitiv la noi?" l-am întrebat. „Te-ai convins acum că ne merge bine. Vă putem aduce în câteva zile, cu forme în regulă!

Ne interesaserăm de mult asupra posibilităților de a-i aduce. Da, se putea. Prin Crucea Roșie formalitățile se făceau foarte repede.

„Venim și vă luăm de la București cu un microbuz care are paturi, frigider, masă cu scaune. Vă urcați în mașină la București și vă dați jos aici, în curte. E simplu, nici nu simțiți că sunteți pe drum. Și Maie nu se obosește deloc." „Nu, sunt prea bătrân acum să-mi mai schimb rosturile", a spus tata. „Și Maie n-ar putea niciodată să se obișnuiască. Dacă am fi fost mai tineri"...

N-am mai insistat. Înțelegeam că nu putea pleca de acolo, de la cărțile lui, de la toți oamenii care-l căutau zilnic, așteptând sfat și mângâiere. Din viața care începuse să devină efervescentă: interviuri la televiziune, la radio, articole în ziare... Atmosfera începea să se schimbe. Începea să se simtă gustul libertății, pe care toată lumea îl uitase în atâta amar de vreme.

Trăise marginalizat întru câtva, cel puțin oficial. Acum își putea face auzită vocea, putea spune ce gândește în mod deschis, fără a mai fi obligat a recurge la formulări „permise". Acum putea propovădui Cuvântul lui Dumnezeu fără a mai fi stânjenit de nimeni. „Las că veniți voi... Acum puteți veni fără teamă. Veniți câteva zile și vă întoarceți iar. V-ați făcut un rost aici și sunt mulțumit..."

Apoi a sosit vestea că minerii veniseră la București. Cum televiziunile occidentale dădeau mare atenție evenimentelor

din România, au arătat foarte detailat imaginile care au făcut în câteva zile înconjurul lumii. Tata n-a mai avut răbdare: „Trebuie să plec acasă! Ce face Maie, Doamne ferește, câte se pot întâmpla!" Am încercat să-l liniștim. Nu se putea întâmpla nimic, mama nu ieșea din casă și cu atât mai mult n-avea ce căuta în centru.

Nu, trebuia să plece de îndată la Maie, care, de sigur era foarte îngrijorată.

(Cu puțin înainte de moartea mamei, Filofteia îi spunea: „Nu vezi că nu te-a iubit niciodată? Nici el, nici Lidia. A fost un egoist, care nu s-a gândit toată viața decât la el. Nu merită nimic. Lasă-mi mie partea de apartament care ți se cuvine...)

Deci în duminica următoare l-am condus la Frankfurt la aeroport.

„Acum o să putem veni și noi în țară. O să venim cât de curând." „Bine, bine, veniți! Veniți câteva zile și vă întoarceți. V-ați făcut un rost bun și sunt mulțumit", a repetat.

Ne-am văzut vara care a urmat și apoi iar, de multe ori.

Atmosfera din țară a început să se schimbe. Prima oară am mers cu oarecare frică. Am fost atât de emoționată coborând din avion, cum de puține ori mi s-a mai întâmplat...

Aceeași lumină alburie, parcă puțin cețoasă, dintotdeauna, aceeași natură blândă, primitoare ca sufletul poporului român. Indiferent ce urma să găsesc, eram acasă!

Tata m-a așteptat la aeroport, nu-mi mai amintesc cu cine. Slăbise și se micșorase încă și mai mult în lunile în care nu-l văzusem. Altminteri nu se schimbase. Aceeași judecată dreaptă, aceeași logică fermă, același suflet cald, plin de dragoste și devotament. Era tata, mai mult decât atât n-aș putea spune. Și a rămas astfel până în ultima zi a vieții.

Cu delicatețea dintotdeauna a încercat să mă pregătească: „Să nu te necăjești prea tare când o s-o vezi pe Maie... A slăbit și îmbătrânit foarte mult..."

Draga de ea! Rămăsese cât un pumn de om. Părea un copil lipsit de apărare. Ne-am îmbrățișat și am plâns. Plânsesem de multe ori când mă gândeam la ea. Acum era un plâns bun, dulce, de ușurare.

Ședea pe canapea, cu șăluțul pe umeri, cu capul aplecat într-o parte, ca totdeauna. Apoi obosea. Se întindea, punea mâna sub cap, își așeza cu grijă șăluțul cărămiziu, închidea ochii și adormea ușor, ca un prunc, un fulg delicat de păpădie, gata să-și ia zborul într-o altă lume, într-o altă viață, la care râvnise totdeauna, alături de Mioara ei dragă, la a cărei fotografie candela nu încetase să ardă în toți acești ani. De fapt, nu mai făcea parte din lumea noastră. Era deja pornită pe drumul fără întoarcere, cu aceeași blândețe, cu aceeași modestie și sfințenie care au caracterizat-o mereu.

Până și vorbele dure pe care i le adresa rubedenia noastră iubitoare atunci când tata nu era de față și nu le putea auzi, da, erau și din acestea, treceau peste ea fără să lase urme, fără s-o atingă. Le înregistra, îi povestea prietenei ei Mariana, nu atât necăjită, cât mai ales nedumerită de răutatea care poate lua atâtea forme, până și pe cea de falsă cucernicie.

Mi-a spus și mie: „Nimic nu-i mai de plâns ca răutatea care împietrește sufletele și le înăbușe... Le omoară."

Cât de înțeleaptă era! Am reflectat mult la aceste cuvinte. Adevărat, răutatea din om e mai dăunătoare pentru el însuși decât pentru ceilalți.

Tata trăia intens perioada nouă, pe care Dumnezeu îl învrednicise s-o apuce. Într-un fel se bucura de faptul că fusese, în sfârșit, recunoscut, mai ales pentru că putea să publice, să împărtășească celorlalți din bogăția lui sufletească: a primit titlul de *doctor honoris causa* al Universității București, a fost ales membru corespondent și după un an și ceva membru titular al Academiei Române. Pe de altă parte, privirea lui era ațintită, și ea, spre dincolo și, așa cum am mai relatat, înregistra toate aceste recunoașteri târzii cu detașare: „Eh! Deșertăciuni! Cel mai bun lucru e să poți lucra. Asta îți dă cea mai mare satisfacție, mai mult decât orice titlu și recunoaștere. Să știi că n-ai trăit degeaba..."

Mi-am amintit că demult, în copilărie, văzuserăm împreună un film cu viața lui Rembrandt. În final marele pictor descoperă, uitat într-un pod, *Rondul de noapte*. La lumina unei lumânări, bătrânul șterge cu mâneca hainei praful de pe un colț al pânzei geniale și spune mulțumit: „N-am trăit degeaba." Dincolo de efectul dramatic căutat, de găselnițele

tipice, ușor naive, menite să sporească tensiunea finalului, scenariștii au pus în gura interpretului principal cuvinte care reflectau un adevăr fundamental: Să nu trăiești degeaba! Uitasem totul, afară de această scenă finală și i-am reamintit-o tatei. Nu, nu mai ținea minte. Dar de adevărat, era adevărat: „Să faci ceva, orice, să clădești o casă, să sădești un pom, să crești un copil, să ajuti pe alții, așa spunea taica. Să scrii o carte, să trăiești pentru un scop. Asta-i deosebirea între a trăi și a vegeta, a ființa doar biologic, a-ți îngropa talantul în pământ. Nu degeaba slujitorul din parabolă este condamnat, «deși n-a făcut nimic». Tocmai pentru că «n-a făcut nimic». A nu face nimic este păcat, este rău, pentru că degradează esența ființei umane, a creației divine..."

Ședea la birou și vorbea cu ochii pe jumătate închiși, așa cum făcea de multe ori. Maie era alături de mine pe canapea. Din fericire eram numai noi trei, încolo era liniște și pace în odaie, ca pe vremuri.

Tata își mărturisea crezul întregii vieții: să lași ceva în urmă. Așa învățase el de la Nenea Irimie cel înțelept. Și putea fi mulțumit: nu trăise degeaba. Amândoi nu trăiseră degeaba, amândoi își dobândiseră dreptul la viața veșnică. Tata lăsa în urmă o operă uriașă, posibilă numai datorită calităților lui excepționale precum și spiritului de sacrificiu, devotamentului mamei. Într-un fel era și opera ei. De nenumărate ori tata a mărturisit că fără curajul, credința fermă, fără modestia și sprijinul ei n-ar fi putut duce la bun sfârșit ceea ce s-a simțit chemat să realizeze. A stat tot timpul alături de el, l-a stimulat asigurându-i o atmosferă de pace și liniște în casă, l-a întărit în credința, în certitudinea că se afla pe drumul pe care trebuia să meargă. Mai mult, au lăsat amândoi amintirea a două personalități de excepție: doi oameni în adevărata accepție a cuvântului *om*, așa cum l-a creat Dumnezeu și l-a iubit, așa cum l-a vrut El. Au alcătuit amândoi un întreg, s-au completat unul pe celălalt, au trăit unul pentru celălalt. Mama și-a dorit totdeauna să moară ea întâi. Mereu ne-a spus-o. Nici nu voia să se gândească la altă eventualitate. N-ar fi putut trăi fără tata.

La rândul său, tata a iubit-o atât de mult, încât și-a asumat acest sacrificiu: de a primi durerea despărțirii, pentru ca s-o

cruțe pe ea. De câteva ori mi-a spus: „E groaznic să rămân fără Maie, dar pentru ea e mai bine așa. Știu că n-ar suporta să rămână singură. Mă rog la Dumnezeu să-mi dea mie această cupă amară și nu ei. Dacă cumva se întâmplă totuși și mor eu întâi, luați-o la voi. Nu vreau să stea aici fără mine."

Știam ce vroia să spună. Dar delicatețea lui era atât de mare încât nimic în lume nu l-ar fi determinat să se plângă, ca nu cumva să supere persoane care nu se sfiiseră niciodată să-l supere. Erau niște adevăruri, dureroase pentru el. De când îl știam se prefăcuse a nu observa că nu toate rudele lui meritau afecțiunea pe care el le-o arătase...

Și Dumnezeu a rânduit într-adevăr cum era mai bine: cel mai puternic, cel cu voința mai tare, a rămas până la urmă.

Dragostea lui față de Maie, solicitudinea pe care i-o arăta, erau de-a dreptul mișcătoare. O urmărea cu ochii prin casă: „Ce-ți trebuie, Marioară? Spune-mi ce vrei, să-ți dau eu." „Cum te simți Marioară? Ești bine?"

Când mama ațipea mai adânc, cu șăluțul cel cărămiziu pe umăr, astfel că respirația nu i se mai auzea, tata se ridica tiptil de la birou și pășea în vârful picioarelor spre canapea. Asculta cîteva clipe, concentrat, apoi se întorcea liniștit la locul lui. Da, mama era în viață.

Am revenit cu Dumitraș. Erau foarte mândri de el: în străinătatea cu relații atât de dure între oameni, unde nimic nu se primește de pomană, tot ceea ce obținuse se datora muncii lui, seriozității cu care se ridicase în editură la o poziție pe care mulți și-ar dori-o.

„N-am putut să vă ajutăm cu nimic în toți acești ani", mi-a spus tata cu tristețe. „Ar fi trebuit să vă sprijinim mai mult." „O, ba da. Chiar numai faptul că vă știam aici, că puteam vorbi mereu cu voi era pentru noi un sprijin adevărat. V-ați rugat tot timpul lui Dumnezeu pentru noi, am avut tot timpul ajutorul Lui. Nu vă puteți închipui cum a intervenit în chip concret, de câte ori ajungeam într-o situație care ni se părea fără ieșire. Și asta numai datorită rugăciunilor voastre..." „Nu, nu. Tu ai făcut mult mai mult pentru copilul tău decât am făcut noi pentru tine..." „Ați făcut nespus de mult și pentru noi și pentru atâta lume. Câți oameni se bucură să citească tot ce-ai scris, să descopere drumuri noi în viață...

Și câți copii pot spune că au avut părinți care să-i iubească așa cum ne-ați iubit voi?"

Am simțit în mod miraculos, de nenumărate ori, că „cineva, acolo sus, ne iubește". Suntem încredințați că rugăciunile lor ne-au întovărășit și susținut în toate momentele grele. N-aș putea da nici o altă explicație pentru felul în care am fost conduși, pas cu pas, ori de câte ori ni se părea că n-aveam cum răzbi mai departe...

Tocmai primise de la Sibiu vestea că Institutul de acolo vrea să serbeze cu mare fast a nouăzecea sa aniversare. În acest scop intenționau să editeze un volum omagial. Exista chiar și o listă cu numele celor care urmau să figureze în tabla de materii.

Tata a citit-o și ne-a spus: „Aș vrea să scrie și cineva din partea familiei. Aș vrea să scrieți și voi câteva cuvinte."

I-am răspuns că n-are rost să scriem amândoi. „Să scrie numai Dumitraș. El e teolog, urmașul mata, cel care va continua tradiția familiei"... „Foarte bine", a răspuns tata. „Scrie tu ceva, Dumitraș, așa ca un nepot despre bunicul lui. Vreau să fie și cineva de-al meu, care ține la mine, printre cei care scriu."

Dumitraș a scris un mic articol de două pagini, plin de căldură și de dragoste pentru tata-mare. Relația lor fusese totdeauna plină de afecțiune, de iubire, așa cum rareori se întâmplă. Fuseseră extraordinar de legați unul de altul, din prima clipă când se văzuseră și așa rămăseseră pentru totdeauna.

Cum domnul Gheorghe Anghelescu tocmai pleca la Sibiu, tata i-a dat articolul care-i adusese lacrimi în ochi, să-l dea părintelui profesor Păcuraru, cel ce se îngrijea de redactarea volumului.

(Cu o zi sau două înainte de moartea tatei, în toamna anului 1993, am găsit exemplarul semnal pe biroul lui. Sosise târziu, după ce tata fusese internat în spital, astfel că n-apucase să-l vadă. L-am răsfoit. Articolul lui Dumitraș nu figura în carte. L-am întrebat pe domnul Anghelescu. Da, îl dusese la Sibiu și-l dăduse părintelui Păcuraru în mână. Deci am telefonat la acesta, la Sibiu.

L-am întrebat de ce nu publicase articolul, conform dorinței exprese a tatei. Nu era vorba de o mică ambiție personală, un articolaș într-un volum omagial nici nu sporește, nici nu micșorează valoarea autorului său. Dar era volumul omagial al tatei și era drept ca dorința acestuia să fie respectată.

Părintele Păcuraru mi-a răspuns textual: „Știți, sunt numai mari teologi care scriu acolo, numai «mari teologi»!"

Am parcurs încă o dată cu atenție numele „marilor teologi" incluși în tabla de materii. Într-adevăr, erau printre ei teologi mai mari și mai mici. De asemenea multe nume remarcabile, de prestigiu, dar care nu studiaseră teologia niciodată. Nici unul însă nu avusese ghinionul să fie nepotul lui Stăniloae, unicul lui urmaș...)

Ne bucuram să constatăm că din ce în ce mai multă lume se apropie de tata, îi caută sfatul, ajutorul, în clipe de nesiguranță și amărăciune. Sau că erau din ce în ce mai interesați de problemele spirituale, pe care, prin forța împrejurărilor nu avuseseră niciodată posibilitatea să le cunoască. Le răspundea tuturor cu bunăvoință și înțelepciune. Doamne, câtă înțelepciune poate dărui Dumnezeu celor pe care îi iubește! Venerația cu care era privit era atât de justificată! Am fost foarte impresionată să constat că unii îl considerau un sfânt al zilelor noastre!

E adevărat, suferința, consecvența lui exemplară, dragostea de Dumnezeu și de munca pe care o îndeplinise întreaga viață, ferm și neabătut, filtraseră cumva tot ceea ce era pământesc în făptura lui. Devenise parcă transparent, chiar și fizic. Pășea obosit, cu picioarele slăbite de vârstă, dar dădea impresia că plutește, că se ridică la câțiva centimetri deasupra solului...

Încet, încet, imanența lui se topea și în locul ei se instala altceva, inexplicabil, inexprimabil, lumină și blândețe, înțelegere și concentrare îndreptate spre dincolo. O ființă umană sublimată, transfigurată, așa cum se spune că sunt chipurile drepților în lumina dumnezeiască. Într-un fel, parcă nici nu-l mai recunoșteam. Era tata, cum îl știam și iubeam de când mă trezisem pe lumea asta și totuși parcă era și altul, o persoană care-mi inspira un fel de sfială, de cutremur.

Am revenit de mai multe ori acasă și nădăjduiam să mai revenim de multe ori încă.

Apoi, într-o zi de februarie 1993, când am telefonat, tata mi-a spus că mama era foarte bolnavă.

Am reușit să-mi iau concediu două săptămâni și peste două zile am plecat într-acolo. Nu mă aștepta tata la aeroport, erau persoane necunoscute. Da, mama mai trăia încă, dar starea ei era foarte gravă.

Dintr-odată totul se schimbase. Parcă nici nu mai ajunsesem acasă. Am ridicat ochii la balcon. Acolo stătea mama totdeauna și aștepta să ne vadă sosind de la aeroport. Acum balconul era pustiu.

În jurul mamei o mulțime de lume, medici, infirmiere. I se făcea perfuzie, deși ea nu voia. Mi se rupea inima, văzând cum se roagă să fie lăsată în pace.

Diagnosticul? Din peregrinările zilnice, maica Filofteia adusese o gripă rea. Bolise vreo două zile. Și mama, cu organismul slăbit, a luat-o îndată. Lucrurile s-au precipitat și s-a instalat o insuficiență renală.

Mai târziu, m-am gândit, ca o necunoscătoare ce sunt în ale medicinei, că acesta era efectul. Dar boala, boala în sine?

Mama spunea că are dureri mari. Medicii continuau să-i pună perfuzii, deși cercetări mai serioase nu făcuseră.

După ani, o eminentă doctoriță și diagnosticiană, cea care cu vreo cinci ani în urmă afirmase că tata are un cancer incipient, deși nimeni nu vroia să o creadă (ceea ce după evoluția ulterioară a stării lui de sănătate s-a confirmat), mi-a spus că, după părerea ei, mama a avut un cancer. Că ea ar fi fost de altă părere, în ceea ce privește tratamentul.

N-aș vrea să se înțeleagă greșit. Mama a fost tratată cu tragere de inimă și dorință de a o ajuta. Medicii au dovedit un interes și un devotament pentru care mi-am exprimat și îmi exprim și acum gratitudinea. Au fost mereu prezenți la căpătâiul ei, au făcut eforturi ca s-o reînsănătoșească. Au dovedit că nu sunt numai medici dar și oameni de suflet.

Totdeauna însă, după moartea cuiva drag, îți pui întrebări. Putea fi oare altfel? Nimeni nu va ști niciodată. Așa a fost rânduit de la Dumnezeu, să moară atunci și a fost mai

bine că a murit înaintea tatei, după cum își dorise. Dar regretele rămân și întrebările asupra competenței de asemenea.

„De ce nu mi-ai spus atunci?" am întrebat-o pe prietena mea. „Nici nu te-am văzut pe acolo." Nu, nu venise. Întrebată de câteva ori cu nerăbdare de către Filofteia: „Cât mai are de trăit? Mai are mult?", refuzase să dea un termen exact, afirmând că exista posibilitatea unei ameliorări. Deci fusese poftită să nu mai vină...

Tata era prea năucit de durere ca să aibă un cuvânt de spus și hotărârile se luau peste capul lui. Până la urmă nici nu mai pricepea bine ce se întâmplă. Doar că sosise momentul să se despartă de Maie. Și cu asta, începuse și pentru el sfârșitul. Veneau prieteni, cunoștințe. Tata vorbea cu toți, cu blândețea și gentilețea obișnuite, dar pe undeva era departe de noi, se pregătea împreună cu mama pentru drumul cel definitiv.

Iar eu am aflat toate acestea de abia după un număr de ani. O, dacă aș fi știu atunci...

Trec peste zilele cumplite pe care le-am trăit. Micul lor apartament, în care petrecuserăm odinioară atâtea clipe liniștite, nu mai era de recunoscut. Intrau unii, ieșeau alții. Medici, surori, persoane străine pe care nu le cunoșteam și nu ne cunoșteau... Unii ne priveau chiondorâș. Li se spuseseră prea multe, cu o insistență demnă de cauze mai bune, ca să nu dea drum liber fanteziei. E curios cum, în asemenea cazuri, lumea pleacă cu voluptate urechea la vorbele rele și refuză să-și facă o părere proprie despre oameni și situații...

Oricum, tata și cu mine eram de prisos. Am mai spus, până și mamei i se șușoteau la ureche vorbe înveninate: tata n-o iubise niciodată cu adevărat. Fusese un egoist fără pereche. Despre mine, ce să mai vorbim... Nu meritam să-mi lase partea ei de moștenire din micul apartament.

Dar mama, chiar și în starea ei de semiinconștiență, își păstrase dreapta judecată. Avusese totdeauna darul de-a cunoaște foarte bine oamenii, rareori se înșelase asupra lor.

Prietenii noștri asistau și ei, tulburați. Se uitau unii la alții și nu le venea să creadă. Îl văzuseră pe tata plângând după o asemenea scenă penibilă, după ce Filofteia urlase: „Du-o la spital!"

Cu ajutorul domnului Mitrofan am găsit o soră medicală pensionară, care, plătită în mărci, asigura mamei o îngrijire calificată în fiecare noapte.

Toate au trecut. Acele zile de spaimă, de durere, de „Doamne, dac-aş putea să mă trezesc din coşmar. Să deschid ochii şi să constat că nimic nu e adevărat, că a fost un vis urât, că totul e ca înainte..."

Toată tinereţea, iubitoare fiind de Dostoievski, l-am citit cu sufletul la gură. Mi se părea că nimeni n-a putut descrie răul în starea sa cea mai pură aşa cum a făcut-o el. Că demonii lui sunt fiinţe ireale, produse ale unei imaginaţii geniale, ca atare geniali în abjecţia lor, că ipocrizia şi minciuna sunt de fapt monumente inverse, cu semnul minus în faţă, covârşitoare ca o apă care inundă totul, ca un foc pustiind sute de hectare de pădure, cutremurătoare, înspăimântătoare. Tocmai fiindcă sunt născute de minţi iscusite, de inteligenţe fascinante. Răul era pentru mine un atribut al lui Lucifer, odinioară primul între îngeri, deci o minte strălucitoare, capabilă de a inventa subtilităţi periculoase, a căror ţesătură n-o poţi pricepe decât după ce şi-a realizat misiunea distrugătoare.

Nu, n-am avut dreptate. Lucifer n-a fost genial. O fi fost poate, la început, dar ranchiuna anihilează geniul. Răutatea nu e născută de minţi geniale. E produsul mediocrităţii, periculoasă tocmai pentru că nu înţelege nimic, pentru că priveşte totul ca şi cum ar privi în sine. Pentru că îi judecă pe toţi după îngustimile fiinţei sale.

Am înţeles că abisurile mizeriei umane sunt de cele mai mult ori platitudini, banale, plicticoase, o bidimensionalitate care nu cunoaşte adâncimea, o prăpastie pictată, cum ar spune Pierre Emmanuel. Că ranchiuna este o formă de neputinţă şi prostie, care merită mai degrabă compătimire. Aşa cum spunea mama: „Cine face rău e mai de plâns decât cel căruia i se face..." Şi că de fapt, la fel de vinovaţi sunt cei care pleacă urechea la sunetele stridente, ca şi cum ar fi o muzică armonioasă şi respiră cu voluptate duhorile ce răbufnesc din gunoaie, ajutând astfel ca ele să se propage...

Am suferit şi atunci şi-am mai avut destule de suferit şi la moartea tatei... Cu timpul toate astea au trecut, s-au estompat.

Nici măcar urmele cuielor nu mai dor, așa ca în povestea pe care o citeam în copilărie. Și de aceea le trec sub tăcere.

Peste toate, a rămas amintirea a doi oameni minunați, care și-au luat convingerile în serios, au trăit conform lor și au ilustrat prin viața lor acele formidabile cuvinte ale Scripturii: „Fericiți cei blânzi..."

În ziua de 22 martie 1993 am primit un telefon de la tata. De când mă întorsesem, telefonam în fiecare seară. Era ora prânzului și tata mi-o luase înainte. Plângea la telefon: mama murise cu puțin înainte. Miercuri urma să fie înmormântarea.

„N-ați putea să amânați pe joi?" am întrebat. „Nu știu cum o s-ajung până miercuri... marțea nu e avion."

Nu, nu era posibil. Înmormântarea se făcea miercuri la ora două.

Am telefonat la serviciu: „Chiar dacă mă dați afară, eu trebuie să plec la înmormântarea mamei!" „Nu spuneți așa ceva. Plecați fără grijă. O să găsim o soluție, când veniți vă faceți cerere retroactivă de concediu."

Dumitraș lipsea din Freiburg. Plecase de dimineață în interes de serviciu. Nu știam cum să-l găsesc. Urma să sune el seara, așa cum făcea totdeauna. Dacă plecam cu mașina, conducând singură cei peste o mie de kilometri, ajungeam numai bine după înmormântare. Cu trenul, la fel.

Am telefonat la firma Munteanu, care făcea săptămânal curse la Sibiu, rugând să mă ducă la București. Vorbisem deja în acest sens cu proprietarul, pe care-l cunoșteam de altfel, fiind sibian și-mi promisese că la nevoie va veni chiar el, dacă n-ar avea șofer disponibil. Da, desigur, în cursul serii, va veni să mă ia. Asupra prețului ne vom înțelege noi.

După aceea am avut timp să plâng și-am plâns toată după-amiaza, în timp ce-mi pregăteam o sacoșă cu cele necesare. Seara a telefonat Dumitraș. Urma să plec din clipă în clipă, i-am spus. Oricum, el nu mai avea cum ajunge...

M-am așezat pe scaun cu sacoșa lângă mine și-am așteptat să aud soneria. Dimineața la șase, ședeam în aceeași poziție... Am telefonat la firmă. Nu, nu putuse veni. N-avea mașină disponibilă. De ce nu mi-a spus cu o zi înainte? Avea rost să mă mir? Cu vreo trei săptămâni înainte trimisesem un pachet mare cu medicamente și alte lucruri necesare mamei, care

încă nu ajunseseră. Au sosit exact după înmormântare... Am telefonat deci la București. Nu puteam veni decât a doua zi cu avionul. Rugam să mă aștepte cineva. Să mai întârzie puțin cu slujba, ca să pot ajunge la cimitir.

Așa s-a întâmplat. Când am aterizat, mi s-a spus că slujba din biserică era pe terminate și că, în câteva minute, urma să plece cortegiul funerar spre cimitir. Fusese trimis un reprezentant al Patriarhiei să mă aștepte. Împreună cu cineva din conducerea aeroportului m-au trecut ca fulgerul prin toate controalele.

Cortegiul plecase de acasă. Deci ne-am dus direct la cimitir și am ajuns înainte. Am așteptat chiar vreo zece minute.

Mama arăta atât de mică în sicriu, încât părea un copil. Avea un chip liniștit, împăcat, aproape zâmbitor sub dantela neagră de pe frunte, pe care o păstrase de mulți ani în acest scop.

Și tata slăbise mult. În cele câteva săptămâni cât nu-l văzusem scăzuse, îmbătrânise ca într-un secol.

Ne-am îmbrățișat plângând și am plecat la braț în urma sicriului. Mai pășiserăm o dată împreună, tot astfel, la înmormântarea Mioarei. El mă sprijinea atunci pe mine. Eram mică și el un bărbat falnic, îndurerat, dar puternic. Avea un braț de care te puteai sprijini. Acum mergea cu pași mărunți și obosiți. Un bătrânel peste măsură de trist, care-ți rupea inima. Plângea încetișor, întors în sine, absent la tot ce se întâmpla în jur, cu excepția sicriului, unde odihnea cea care fusese sprijinul, ajutorul, nădejdea lui de-o viață. Era mai mult cu ea decât cu noi și simțeam că se pregătește pentru același drum.

Iar mama, draga de ea! Dumnezeu îi ascultase rugăciunea pe care-o îndrepta zilnic spre El: „Doamne, fă să mor eu întâi!"

În acele clipe mi-am spus că n-o să mai aud niciodată vocea ei iubitoare, îngrijorată: „Îmbracă-te bine, să nu răcești! Dumitre, vezi că ești transpirat, schimbă-te. Ce-ai făcut azi la școală, Tataș?" Mai era posibil să continue viața la fel ca înainte?

Toate acele întrebări duioase, preocuparea de fiecare zi pentru noi, care erau însuși sensul existenței ei, se duseseră odată cu ea. Așa cum se dusese cea mai frumoasă parte din

viața noastră, cu căldura, cu bucuria, cu sentimentul că aparțineam unui loc privilegiat: acela în care legea fundamentală era dragostea și devotamentul, sentimentul că nu erai singur, orice s-ar fi întâmplat...

Venise lume multă. Rudele noastre de la Sibiu, Doamne, cât îmbătrânise Ion în toți anii în care nu-l văzusem. Și cei de la București. Nepoata de văr a tatei, Oara Negoi, cu Liviu pe care-l știam copil și acum era bărbat în toată puterea. Și Mariana Munteanu, prietena mamei, cu Costea și Horea Paștina cu Emilia și familia Suceavă și toți cei care-i vizitau cu dragoste, cu solicitudine ca și cum ar fi fost proprii lor părinți. Atâtea figuri cunoscute, îndurerate, pline de dragoste pentru omul minunat care fusese mama.

Slujba era emoționantă, plină de căldură, de o tristețe dulce și reculeasă, care-mi amintea de verile luminoase de la Vlădeni. De părintele Sălcescu, cu barba lui stufoasă și pletele cărunte, mergând înaintea sicriului. De răposatul cantor Enache, cel care doinea legănat cântările înmormântării. De vecinul Belei, purtând praporul, ca pe-un stindard după o bătălie câștigată. De toți sătenii ce spuneau din adâncul inimii, pătrunși de gravitatea momentului: „Dumnezău să-l ierte!"

Erau toți în jurul mormântului proaspăt săpat. Parcă se strânseseră ca de obicei în odăițele din Strada Cernica și mama se ducea șchiopătând ușor la bucătărie să fiarbă cafeaua...

Nu-mi mai amintesc cine dintre episcopi a oficiat slujba. De altfel nu-mi amintesc mai nimic. Era o semirealitate, o parte din mine trăia în real, într-un real calm, fără evenimente și aștepta ca și cealaltă parte să se trezească din visul dureros, să se sfârșească odată cu el, să revină într-un spațiu al liniștii. S-o văd pe mama deschizând geamul, sau tăifăsuind cu Mariana, cu șălutul pe umeri și cu capul aplecat puțin într-o parte. Și pe tata scriind concentrat la birou, cu ochelarii puși pe vârful nasului astfel ca din când în când să poată privi pe deasupra lor la ea, la noi. Fiecare parte din mine o observa pe cealaltă, cu curiozitate, cu nerăbdare și-mi spuneam: „Sfârșește odată cu coșmarul ăsta și hai înapoi!"

Tata stătea pe marginea gropii și privea nemișcat la sicriul încă deschis ca și cum ar fi vrut să-și reîntipărească o dată pentru totdeauna chipul mamei.

Apoi, când au acoperit sicriul, a început să plângă, ducându-și mâna la ochi, așa cum făcuse odinioară, la Sibiu, la căpătâiul Mioarei.

N-am mai știut ce s-a mai întâmplat. M-am trezit după câteva minute, șezând pe o piatră. Mă scoseseră din înghesuială și Andrei Mihu, unul din verii mei, îndepărta pe ceilalți: „Dați-vă, vă rog la o parte, să poată respira. Așa, n-are aer."

Am bănuit că era vorba de mine. Nu știu de unde apăruse o batistă umedă cu care îmi ștergea fruntea. M-am ridicat și m-am îndreptat spre groapă. Sicriul fusese coborât și se auzeau bulgării de pământ căzând pe lemn.

Tata a stat până în ultima clipă alături. Parcă asista la propria înmormântare și era curios să vadă cum decurg lucrurile.

„Hai să mergem", i-am spus. „Da, da, imediat."

Am plecat la braț, în cele din urmă, dar știam că o parte din el rămăsese acolo și că nu va dura mult până ce va odihni alături.

Fusese o ceremonie înălțătoare, dureroasă dar înălțătoare, care însemna mai degrabă un început decât un sfârșit. Tristețea se împreuna cu speranța, cu convingerea că mama a trecut cu blândețea și răbdarea ei dintotdeauna peste tot ce era suferință și că acum se bucura în lumina cea fără de apus.

Au trecut aproape șase luni. Mai aveam o săptămână până la plecarea în România. Ne luaserăm amândoi concediu și voiam să mergem la tata.

Luni m-am dus să fac cumpărături pentru București. Luam totdeauna laptele praf din Franța, de „la concurență", cum spuneam noi, fiindcă aveau cutii mai mari, se dizolva instantaneu și era foarte gustos, ca și cum ar fi fost proaspăt. Aveam de parcurs doar optsprezece kilometri de acasă și nu-mi trebuia cu totul mai mult de o oră. De data asta fusese aglomerație pe șosea și-am întârziat. La întoarcere l-am găsit pe Dumitraș, care sosise între timp acasă, verde la față. Am crezut că era îngrijorat pentru mine și mă pregăteam să-i explic.

„A telefonat Mariana", mi-a spus. „Tata-mare are cancer. L-au internat și mâine vor să-l opereze." Am crezut că n-aud bine.

Dumitraș a repetat: „A telefonat Mariana..."

Cum? Așa, din senin? În iunie fusese internat pentru cercetări de rutină la Spitalul Elias. Avea unele necazuri cu prostata, dar nimic important, ne spusese.

Așa, dintr-odată?

M-am așezat pe scaun. Dintr-odată, picioarele nu mă mai țineau. Automat, am făcut numărul de telefon de la București, de acasă. Nu răspundea nimeni. Am sunat atunci la Mariana.

„Da", mi-a spus. „E adevărat. I-au găsit cancer la stomac. Azi l-au internat și mâine vor să-l opereze. Părintele a pregetat, dar doctorul și părintele Bordașiu au insistat, astfel că până la urmă l-au convins. Doctorul Bogdan Miron vrea să vorbească cu voi. Te roagă să-i dai telefon..."

Doctorul Bogdan Miron era un bun cunoscut. Venea deseori pe la tata și-l cunoșteam de ani de zile. L-am găsit de-abia spre seară. Cu câteva zile înainte îl dusese pe tata la el la Spitalul Municipal să-l consulte mai temeinic și descoperise catastrofa. Avea cancer la stomac și trebuia operat de urgență.

„Bine, dar în iunie i-au făcut tot felul de analize la Elias. Cum de nu i-au găsit nimic?"

Nu știa. Acum însă era clar. Dacă nu-l operau, exista riscul unei obturări a stomacului, de la o zi la alta, astfel încât să nu mai poată primi nici un fel de hrană. Trebuia deci operat și avea nevoie de consimțământul nostru.

„Ce putem noi spune? Nu suntem medici și nu ne pricepem. Dacă credeți că trebuie... Dacă trebuie și el vrea să se opereze, noi nu ne opunem. Faceți așa fel, să fie bine... N-ați putea amâna operația până poimâine? Să fim și noi acolo. Pentru mâine nu avem cum veni. Marțea nu e avion." „Nu, nu, trebuie operat fără întârziere. Mâine."

Era în plină perioadă de concedii. Totuși s-au găsit colegi binevoitori, care s-au oferit să preia și munca noastră în cele patru zile până când urma să intrăm în concediu. Miercuri am plecat la avion. Nu era primul drum pe care-l făceam cu ochii în lacrimi.

Cu o seară înainte telefonasem. Da, tata trecuse cu bine peste operație.

La aeroport ne aștepta domnul Mitrofan cu mașina. Ne-am dus direct la Fundeni. Tatei i se dăduse o rezervă alături de

salonul de reanimare. Era liniştit, avea o faţă bună şi parcă nici n-ar fi trecut prin operaţie.

Apoi a venit un tânăr medic şi ne-a spus că şeful secţiei vrea să ne vadă. Acesta ne-a primit cu multă solicitudine. Din păcate, operaţia nu reuşise, aşa cum speraseră. Cancerul era deja generalizat.

„Atunci de ce l-aţi mai deschis? Nu era mai bine să nu mai treacă şi prin şocul operaţiei?"

Nu ştiuseră dinainte. Ne-a dat tot felul de detalii tehnice. Trec peste amănunte. „Tata ştie?" am întrebat. Nu, nu-i spuseseră. Era convins că totul decursese normal. „Aşa să şi rămână. Vă rog să nu-i spuneţi nimic. La ce bun să-l mai amărâm?"

Ne-a sfătuit să-l lăsăm în spital. Acolo avea asistenţă calificată. O soră era tot timpul prezentă în camera de alături, medicii treceau mereu să-l vadă. Era mai bine să rămână sub supraveghere medicală.

„Domnule doctor, nu vrem decât să-i fie bine. Să rămână în spital, dacă credeţi că e necesar."

După cele mai optimiste prognoze, mai avea de trăit câteva săptămâni.

„De ce, Doamne? De ce tocmai tatei să i se întâmple asta?"

Reacţionam ca nişte automate. Totul era atât de cumplit încât ni se blocase cumva mintea. Întrebam, răspundeam, dar parcă erau alţii care făceau asta în numele nostru. Dimineaţa mergeam la spital. Intram în iad. Aşa trebuia să fie acolo: oameni care sufereau, chipuri plânse, ochi înroşiţi de lacrimi...

Tata ne întâmpina zâmbitor. Avea o faţă calmă, luminoasă, parcă singura lumină în întunericul de durere. Uneori nu se trezise încă. Atunci aşteptam pe scaunele din faţa uşii până deschidea ochii. Vorbeam, făceam planuri, ne străduiam să fim veseli şi să ne agăţăm pe obraz nişte zâmbete care ne zgâriau pielea prin rigiditatea lor.

În noiembrie urma să fie jubileul de la Sibiu. Tata spunea: „Poate că o să fiu prea slăbit ca să fiu de faţă. Aş vrea să vă duceţi voi în locul meu." „Bine," i-am spus, „probabil că amândoi n-o să putem veni. Mai mult ca sigur că Dumitraş n-o să poată. E tocmai perioada de după Târgul de carte de la Frankfurt. Dar eu o să vin. Vin cu siguranţă. Mergem

amândoi, până atunci te faci sigur bine. Doar vezi cât de bine te simți!"

Doamne, cât ne costau minciunile astea! Știam că tata nu mai putea apuca zilele serbării.

Într-adevăr, festivitățile au avut loc fără el și fără noi. Nici măcar o invitație formală n-am primit. Ce să-i faci! Dumitraș nu era „teolog mare" și eu nici atât. Simpatia Institutului din Sibiu pentru familia lui Stăniloae s-a menținut totdeauna în domeniul temperaturilor negative. De altfel, la nici una din manifestările care s-au ținut în țară după moartea tatei, n-am fost chemați. Nici măcar n-am știut despre ele. Aflam totdeauna întâmplător, mult după aceea. Și ne gândeam la serbările și jubileele care se fac prin alte părți... De abia după un număr de ani s-au mai schimbat lucrurile.

A doua zi ne-a chemat directorul spitalului. Îi părea extrem de rău că operația nu schimbase nimic. Și el ne sfătuia să-l lăsăm pe tata acolo. Medicul de gardă era permanent alături și oricât de bine am fi organizat o supraveghere medicală acasă, nu putea fi mai competentă decât cea din spital..

I-am spus același lucru. Trebuia făcut ceea ce era în interesul bolnavului și nu al altora. De altfel și tata voia să rămână.

După vreo săptămână, într-o zi l-am găsit extrem de surescitat: „Trebuie să mă externez, așa zice Filofteia. Nu vreau să mă duc acasă", ne-a spus. „Vreau să rămân aici până sunt complet refăcut. Până sunt iarăși sănătos, ca înainte." „Bineînțeles", am replicat. „Nici nu se pune problema să ieși din spital. De ce ți-a spus că trebuie să pleci? Rămâi aici cât vrei. Noi nu vrem să te scoatem, Doamne ferește ! Doar am vorbit cu doctorii despre asta!" „Nu vreau să plec acasă. Încă nu sunt sănătos ca să plec acasă", a insistat el.

Bănuiam cam ce se întâmplase. Cu o seară înainte fuseserăm din nou chemați la directorul spitalului.

„De ce vreți să-l luați acasă?" ne-a întrebat. „Doar aici e mult mai bine pentru el." „Noi?" Eram foarte mirați. „Vrem noi să-l luăm acasă?" „Maica mi-a spus că familia vrea să-l scoată din spital!"

A! Pricepusem!

„Domnule doctor, familia suntem noi doi, pe care ne vedeți aici, de față. Și noi, familia, vă spunem că nu vrem decât ceea

ce vrea el și ceea ce e mai bine pentru el. Și cum tata vrea să rămână, vă rugăm să-l țineți aici atâta timp cât el vrea să rămână. Vă rugăm să nu mai credeți nimic altceva decât ceea ce spunem noi..."

Cum tata era foarte agitat și repeta de zeci de ori că nu vrea să plece din spital, doar i se spusese că doctorii vor să-l externeze, Dumitraș s-a dus la directorul secției și l-a rugat să vină la patul tatei.

„Domnule doctor, trebuie să plece tata de aici? Vreți cumva să-l externați?" l-am întrebat în fața lui. „Nu, nici vorbă. Părinte profesor rămâneți aici până vă însănătoșiți complet. Nici nu încape vorbă! Nimeni n-a vorbit de externare!"

În sfârșit tata s-a liniștit și cu asta discuția despre externare s-a terminat.

După vreo săptămână starea sănătății lui a început să se agraveze treptat. Era din ce în ce mai obosit. I se făceau perfuzii și antibiotice pentru că metastazele cuprinseseră plămânii și avea probleme respiratorii. Bineînțeles, era legat la fel de fel de tuburi și aparate, după cum se obișnuiește în asemenea cazuri.

Se simțea rău. Nu mai rezista la numeroasele vizite care i se făceau și ne spunea mereu: „Să nu mai vină atâta lume la mine. Sunt prea obosit, nu mai vreau să vină toți, cunoscuți și necunoscuți. Să veniți voi..." Ne-a mai dat vreo două nume de persoane pe care voia să le primească. Atâta tot.

Am văzut atunci, încă o dată, câtă cruzime inconștientă a curiozității există. Așa cum după un accident, se năpustesc curioșii ca să privească. E poate o voluptate a înfiorării sau o bucurie inconștientă „bine că e el acolo și nu eu"... Nu știu.

Dar am trăit momente dintre cele mai neplăcute, deoarece trebuia să ne luptăm literalmente cu oamenii care dădeau năvala, fără nici o sfială, fără nici o milă, fără nici o remușcare. Nu se gândeau că acolo înăuntru se afla un om foarte bătrân, foarte bolnav, care suferea, trăgea să moară și voia să fie liniștit, măcar în ultimele clipe ale vieții.

Mergeam de dimineață la spital. De obicei ne întovărășea Horia Paștina. Se așeza pe un scaun pe coridor, în fața ușii și stătea acolo, tăcut, ore întregi. Pe el, tata l-ar fi primit cu plăcere: „Spune-i lui Horia să vină încoace..."

Îl întrebam: „Horia, nu vrei să mergi înăuntru să vorbești cu tata?" „Nu, nu vreau să-l obosesc. Stau numai aici, aproape."

Dacă insistam, intra o clipă, săruta mâna tatei și ieșea repede pe coridor, în vârful picioarelor.

„Chiar vrei să vii cu noi în fiecare zi?" „Da, vreau, dacă nu vă supărați." Ședea acolo liniștit, cu o discreție exemplară, fără să deranjeze, fără să stea în calea nimănui, dorind doar să fie în preajma tatei.

Mărturisesc că ne făcea bine să-l știm acolo, alături, tăcut, modest, plin de dragoste pentru tata și de prietenie pentru noi.

În cele din urmă am rugat-o pe sora-șefă, o femeie de o corectitudine deosebită, serioasă și responsabilă, să nu mai permită năvala vizitatorilor. Unii se lăsau convinși, alții nu. A venit bunăoară o doamnă cu un băietan de vreo cincisprezece ani. Voia ca băiatul să-l vadă pe tata.

„Doamnă", am rugat-o, „vă rog, respectați-i dorința. E foarte bolnav, foarte obosit și nu vrea să mai primească pe nimeni."

„Da, da'vreau ca băiatul meu să-l vadă. Poate moare și vreau să-l vadă înainte."

„Ce să vadă doamnă? Un om bătrân, după o operație grea, legat la tot felul de tuburi și aparate, care abia mai poate respira? Credeți că cineva care trage să moară e un spectacol plăcut pentru un adolescent? Asta vreți să păstreze în amintire? Sunt atâtea fotografii ale lui, așa cum arăta când era sănătos și în putere. Așa trebuie să și-l amintească, să-l păstreze în memorie. Și mai ales să citească ce-a scris el, dacă vrea să-și formeze o imagine adevărată despre Stăniloae."

A plecat supărată. Alții erau mai descurcăreți. Pândeau momentele când lipseam de acolo și contra unor cadouri sau bani, Filofteia îi lua de mână și-i ducea înăuntru. Am trecut o dată pe coridor, exact când se efectua târgul, ține pachetul, ține plicul. Când le-am cerut să plece, s-au mutat pe alt coridor. Sperau să lipsim noi, ca să-și valorifice cheltuiala, să nu plece cu sentimentul că au „uns" de pomană. Ai plătit bilet de intrare, intri!

Cea mai gravă și incalificabilă faptă mi s-a părut însă aceea a unui bun cunoscut al tatei, care se considera discipolul și admiratorul lui și care a venit în lipsa noastră pentru a-l fotografia. Fără să ceară nici o permisiune. Tata de-abia mai era conștient. Nici nu înregistrase ce se întâmplă. În ultimele zile avea dureri și i se dădea morfină. Cu toate acestea, a fost fotografiat astfel, hoțește, printre tuburi și perfuzii, cu un cinism și o inconștiență care ne-au surprins și îndurerat peste măsură. Lipsisem vreo oră și am ajuns exact la câteva minute după aceea. Sora-șefă ne-a povestit, indignată, ceea ce se întâmplase.

Am telefonat persoanei respective. Mărturisesc că nu mă așteptam la asemenea gest. Avusesem totdeauna o părere bună, o prețuire deosebită pentru acel om. L-am întrebat cum de-și permisese asemenea gest, o asemenea violentare a sferei celei mai personale a unui om. Mai ales când acesta trăgea să moară! Până într-atâta dispăruse cel mai elementar respect pentru suferință? Cea mai elementară sfială în fața misterului teribil al agoniei, al morții? Din dorința de senzațional, de inedit, din ce motiv oare? În alte părți asemenea fapte sunt de domeniul penalului și se pedepsesc ca atare. I-am spus că în cazul că va îndrăzni să publice asemenea fotografii, care ar trebui să îndurereze și să stârnească indignarea opiniei publice pentru asemenea gest, vom lua măsuri. Ce cumplit lucru să trebuiască să te adresezi unor oameni pe care-i stimezi, cu asemenea cuvinte.

Cu o jumătate de an înainte, la moartea mamei, mai exista încă geniul bun al tatei care veghea ca toate să se petreacă cu bună rânduială și cuviință. Acum el era neputincios și se dezlănțuise o goană după senzație, lipsită de orice măsură.

Sentimentul acesta l-am trăit și în zilele negre ale morții și înmormântării sale, cele mai dureroase din viața noastră. Nu numai datorită pierderii ireparabile, a sfâșierii din noi, ci și a întregii atmosfere. Parcă odată cu moartea sa, tata luase cu sine dragostea, căldura, omenia, solicitudinea sinceră pentru cei ce suferă. Ne întrebam tot timpul unde a dispărut regretul adevărat, dezinteresat, pe care ar trebui să-l simtă cei ce vin la catafalc?

Și la spital am fost bârfiți, împroșcați în fel și chip. Filofteia avea astfel o ocupație. Din fericire, vorbele răutăcioase n-au găsit sonoritatea scontată. Personalul medical vine prea des în contact cu adâncimile sufletului omenesc pentru a nu începe să-l cunoască cu adevărat.

Cu câteva zile înainte de sfârșit, tata a avut o cădere bruscă. Până atunci făcusem tot timpul planuri, împreună.

„Tata-mare, te faci sănătos și mergem acasă", îi spunea Dumitraș. Îl mângâia pe obraz și-l săruta și aveau amândoi ochii în lacrimi.

Într-o zi tata a răspuns: „Ce bine ar fi"... Și a repetat: „Ce bine ar fi!"

Parcă încerca să se convingă singur că așa ceva mai era posibil. Cred că nu mai credea, dar nu voia să ne întristeze, ne cruța pe noi de a ști că el știe...

„Sigur că ai să te faci bine. Mergi din ce în ce mai bine, doar se vede pe fața mata."

A fost singura dată când a lăsat să se vadă sfâșierea, tristețea din sufletul lui... „Ce bine ar fi!"...

Vorbeam cu un ton foarte ferm, convingător. Ne făcea semn să ne aplecăm asupra lui și ne săruta pe obraz. O Doamne, cum am fi plâns!

Mă întreba ce mai scriu, făcea planuri pentru Dumitraș și pentru câteva clipe parcă uitam toți trei totul.

Ne-a cerut să căutăm un avocat care să supravegheze felul în care se tipăresc cărțile lui. Era foarte nemulțumit de braconajul editorial, care luase o asemenea amploare, încă din timpul vieții lui, încât scăpase de sub orice control.

„Eu sunt bătrân", ne-a spus „și nu mai am putere să mă ocup de asta. Voi trebuie să luați măsuri. Să delegați un avocat specializat în asemenea probleme și să puneți ordine."

A fost foarte mulțumit când i-am spus că am făcut întocmai cum ne-a cerut. „Foarte bine, sunt puțini cei în care poți să ai încredere în ziua de astăzi. N-aș fi crezut..."

În seara zilei de patru octombrie a venit patriarhul împreună cu mitropolitul Daniel al Moldovei și cu alți ierarhi și i-au făcut un maslu. De altfel patriarhul mai venise de câteva ori la spital și portarul fusese teribil de impresionat.

„Nu știu cine e internat acolo sus", ne-a spus, fără să ne cunoască. „Trebuie că e cineva foarte mare, de vine patriarhul la el..."

Era luni și în dimineața aceleiași zile, spre marele necaz al Filofteii, adusesem un frigider nou pentru secție, pentru că cel vechi tocmai se stricase. Tata a fost foarte mulțumit: „Bine ați făcut. Sunt toți atât de buni cu mine și de săritori... Mă bucur!"

Se simțea din ce în ce mai rău. Acasă căutasem în dulap odăjdiile, Evanghelia cea nouă și le țineam pregătite.

Am plecat pe la șapte de la spital. Tata vroia să mergem negreșit, în acea seară, la vărul meu, Sandu Mihu, căruia îi lăsase niște bani. De când murise mama îi dădea lui banii să-i păstreze, nu-i mai ținea acasă..

Pe la opt veneau doi studenți de la medicină, care stăteau noaptea cu el.

„Tată", am întrebat, „crezi că poți sta singur până la opt când vin băieții? E cam întuneric afară și prin cartierul lui Sandu e foarte pustiu. N-am vrea să ajungem târziu... Sora e în odaia de alături și îi spunem și medicului de gardă că plecăm." „Da, sigur, duceți-vă imediat. Pot sta foarte bine singur, mă simt bine..."

Nici n-am plecat bine și a venit patriarhul, așa cum am spus mai sus. Împreună cu Înaltpreasfințitul Daniel au făcut un maslu și apoi au plecat. Între timp sosiseră și băieții. Pe la ora unsprezece a sunat telefonul. Am știut că se întâmplase ceva, înainte de a răspunde. Da, tata tocmai murise...

Am telefonat imediat părintelui Galeriu. Tata ne spusese că vrea ca părintele Bordașiu împreună cu el să-l spele și să-l îmbrace, dacă va muri. Este obiceiul la preoți ca tot un preot să îndeplinească acest trist serviciu.

L-am trezit din somn. Ne-am cerut scuze și l-am rugat să-l anunțe și pe părintele Bordașiu, care locuia alături, pentru a veni la spital. Într-un sfert de oră îi vom lua cu un taxi de acasă.

Locuisem toată această perioadă la familia Costea Munteanu, tocmai pentru că în fața casei lor se afla o stație de taxiuri și în felul acesta ajungeam mult mai repede la spital.

Am luat sacoșa cu lucrurile pregătite, odăjdiile, Evanghelia cea nouă, culionul, am găsit un taxi și ne-am dus la părintele Galeriu, care locuia foarte aproape. Am sunat la ușă: „Părinte, am sosit...

Am așteptat în mașină și după vreo trei sferturi de oră, am plecat spre spital. Părintele Bordașiu venea după noi cu mașina proprie, pe care o conducea ca totdeauna doamna, ca să aibă cu ce se întoarce acasă.

Tata odihnea în patul lui. Avea un chip liniștit, ca și cum ar fi dormit. Doar că se micșorase și mai mult. În tot acest timp se împuținase din ce în ce, de la o zi la alta, ca și cum partea pământească și-ar fi recunoscut singură slăbiciunea, făcând treptat loc pentru altceva, pentru ceea ce era nemuritor, nepieritor, pentru ceea ce urma să rămână viu.

Atunci, în acea noapte, am înțeles că viața se schimbase și pentru mine. Între mine și moarte nu mai era nimic altceva.

Între noi și nenumăratele adversități nu mai era nimic. Ca și cum un uragan puternic ne-ar fi smuls acoperișul de deasupra capetelor și acum stăteam neputincioși sub furtună. Nimic nu ne mai apăra, rămăsesem goi între lupi.

În timp ce plângeam sărutându-i fruntea rece, știam că nu-i voi mai auzi niciodată vocea slăbită, că nu voi mai simți niciodată privirea lui iubitoare ațintită asupra mea, că nu voi mai avea niciodată certitudinea că, orice s-ar întâmpla, tata e lângă mine și deci nu mi se poate întâmpla nimic rău.

Da, viața se depăna implacabil spre un final ireversibil, nemilos, care începea să devină concret.

Studenții notaseră ultimele lui cuvinte și ni le-au dat. Le publicăm aici, la începutul acestui volum. Nu cred că au nevoie de un comentar.

Aș vrea să precizez un singur lucru. Pretutindeni s-a spus că data morții lui ar fi ziua de marți, 5 octombrie 1993. Este inexact. Tata a murit în jur de ora 11 seara, luni 4 octombrie 1993.

A doua zi dis-de-dimineață am telefonat Înaltpreasfințitului patriarh. Tata ne spusese: „Când am să mor, anunțați imediat pe patriarh. Patriarhia va organiza înmormântarea."

Patriarhul Teoctist știa deja. A avut cuvinte foarte calde de condoleanțe și ne-a chemat dimineața următoare, miercuri la ora opt, la el.

Când urma să aibă loc înmormântarea? — ne-a întrebat. I-am spus că întrucât era deja marți, era evident că joia ar fi fost prima zi posibilă.

„Foarte bine", ne-a spus. „Joi după liturghie." Să n-avem nici o grijă, Patriarhia urma să se ocupe de tot. Rămânea ca noi să vorbim imediat cu Preasfințitul Teofan. El era delegat cu organizarea. Deci l-am sunat pe Preasfințitul Teofan.

Da, auzise între timp. Era foarte impresionat și ne-a exprimat toată compasiunea. Urma să trimită cât mai repede un microbuz la spital ca să ridice trupul neînsuflețit al tatei și să-l ducă la Biserica Sf. Ecaterina, biserica Institutului Teologic, unde, conform tradiției, erau depuși profesorii.

Dimineața ne-am petrecut-o cu alergături. Am făcut cerere la directorul spitalului să ne elibereze rămășițele pământești ale tatei, fără a i se mai face autopsie, așa cum cerea regulamentul. Și el și ceilalți medici au fost extrem de binevoitori și foarte afectați de moartea lui Stăniloae. Am găsit la ei multă înțelegere și căldură. Le păstrăm pentru aceasta întreaga noastră gratitudine. Apoi au fost de completat hârtii, de plătit taxe, de alergat de la un birou la altul. Au fost atîtea că nici nu mi le mai amintesc pe toate. Am avut mare noroc că a venit vărul meu Sandu Mihu, care s-a dus pe la autoritățile respective, pentru rezolvarea formalităților. Altfel n-am fi reușit să isprăvim totul, numai noi doi, mai ales că nu știam unde se află toate acele instituții.

Se făcuse dintr-odată liniște, nimeni nu mai venea dintre cei care îl vizitau pe tata. Prezența unei figuri cunoscute ne-ar fi făcut nespus de bine. Câteva cuvinte de încurajare ne-ar fi ajutat mult. Sentimentul că nu suntem singuri, că avem pe cineva alături...

Am așteptat până către prânz când a venit microbuzul.

Fusese îmbrăcat în odăjdii și i se acoperise fața cu perimanul. Părintele Bordașiu ne-a spus că așa se procedează la preoți, chipul trebuie să rămână acoperit în timpul celor trei zile și așa se înmormântează. Fără a mai fi descoperit.

Nu știusem. Ne-a venit foarte greu să nu-l mai vedem, dar dacă asta era rânduiala, nu voiam s-o călcăm chiar noi.

De aici am mai avut de încasat o neplăcere. Rafaela, cealaltă nepoată a tatei, a venit a doua zi la biserică cu o persoană necunoscută și a vrut să-i descopere fața ca „să-l vadă".

„Lasă-l cum l-au acoperit preoții. Așa e obiceiul... Preoții rămân cu fața acoperită. Tu ar trebui să știi, doar ești maică!"

Da, însă persoana care o însoțea, ar fi fost de la Vlădeni și anume o rudă îndepărtată. Era posibil, existau multe ramuri laterale ale familiei pe care nu le cunoscusem niciodată. Deci avea dreptul să-i descopere fața, să-l vadă.

„Eu sunt fata lui și dacă rânduiala cere astfel, o respect, deși aș mai vrea să-l văd. Nu e vorba de drepturi aici, e vorba de o rânduială bisericească."

A ieșit pricină de mare supărare. S-a reclamat la toată Patriarhia că eu m-am lăudat că aș fi fata tatei...

Lucrurile au escaladat, încât Preasfințitul Teofan a vrut să „pună ordine" și mi-a cerut să mă „împac" cu persoanele respective.

„Nu sunt supărată cu nimeni și n-am de ce să mă împac. Și apoi de ce ar exista un motiv de supărare? Doar sunt fiica tatei, ori se supără cineva sau nu. Pentru Dumnezeu, pentru așa ceva se mai fac discuții, sub orice nivel? Chiar cu asemenea nimicuri trebuie să ne ocupăm acum? De ce nu ne lăsați în pace cu durerea noastră?"

Deci către douăsprezece a sosit microbuzul cu sicriul, împreună cu o mașină mică cu câțiva studenți. Nu putuseră veni mai devreme, fiindcă mai avuseseră câteva curse de făcut.

Lucru curios: deși toamna era caldă și însorită, ziua de 5 octombrie a fost o zi de iarnă. Dis-de- dimineață începuse să plouă, ploaie care s-a transformat apoi în ninsoare deasă. Era frig și înțepeniserăm de-a binelea, patrulând prin curtea spitalului și în anticamera înghețată a morgii spitalului. Astfel că am fost foarte ușurați că s-a putut pleca.

Sicriul tatei era destul de lung, ca pentru o persoană de statură înaltă, iar microbuzul ceva mai scurticel. O parte din sicriu depășea deci lungimea mașinii și ușile nu se puteau închide. Astfel că vreo trei studenți s-au așezat chiar în fundul

microbuzului, în spatele șoferului, ținând cu putere marginile sicriului, ca nu cumva să scape afară.

Noi îl urmam în mașina mică, unde, încet, încet, simțeam cum ni se dezgheață mâinile și picioarele. Priveam îngroziți microbuzul care ne preceda. La fiecare curbă sicriul se bălăbănea când într-o parte, când într-alta și giulgiurile fluturau în bătaia vântului. Cred că alcătuiam, întru totul, un spectacol destul de neobișnuit pentru trecători.

Am ajuns cu bine la Biserica Sfânta Ecaterina, peste drum de Institut și tata a fost așezat pe năsălie, în fața altarului. Între timp, părintele Galeriu, care tocmai trecuse pe acolo cu Sorin Dumitrescu, ne-a spus că, după părerea lor, tata ar trebui dus sus la Patriarhie și în acest scop s-au dus amândoi la patriarh.

Pe deal, după tradiție, erau depuși numai episcopii.

Între timp, noi așteptam la căpătâiul tatei în biserica goală. Nu mai știu cine era în altar. Se auzea mișcare și se făceau pregătiri pentru începerea unei scurte slujbe. Atunci a intrat, ca o vijelie, rectorul Institutului. Fusese, și el, doctorandul tatei și-l cunoșteam de mult. A trecut furtunos pe lângă mine, care stăteam lângă sicriu, dându-mă la o parte cu mâna, ca să-i fac loc și s-a îndreptat spre altar. Cum după acea noapte și dimineața care urmase, mă țineam cu oarecare greutate pe picioare și cum persoana avea un gabarit respectabil, din violența gestului mi-am pierdut echilibrul și Dumitraș m-a cules de pe jos tocmai când atingeam podeaua cu mâna. Descoperisem în acele momente un mod nou de a prezenta condoleanțe familiei...

Apoi a venit Preasfințitul Nifon să oficieze slujba. Și el și părintele Drăgușin ne-au salutat cu compasiune, găsind cuvinte potrivite pentru această împrejurare. Ne-au făcut bine și ne-au încălzit inima.

Nu după multă vreme au sosit părintele Galeriu cu Sorin Dumitrescu. Tata urma să fie mutat în biserica Patriarhiei.

Sicriul a fost iarăși încărcat în microbuz și au plecat cu el, cu aceleași precauții.

Ne-am grăbit și noi, fugind pe deal în sus și am respirat ușurați când am constatat că nu se întâmplase nimic pe drum.

A doua zi la opt eram la Palatul patriarhal.

Avea tocmai loc o ședință a sinodului și toți ierarhii erau prezenți. Am așteptat pe hol să se iasă de la micul dejun. Apoi au trecut spre sala de ședințe. Câțiva dintre ei s-au oprit și ne-au vorbit. Preasfințitul Casian de la Galați, fostul coleg al lui Dumitraș, mitropolitul de la Craiova, episcopul Mihălțan de la Oradea, mitropolitul Antonie. Înalt Preasfințitul Daniel ne-a îmbrățișat, cu lacrimi în ochi.

Pe cei mai mulți nu-i cunoșteam personal și ne-au privit în trecere, cu multă curiozitate.

Apoi am fost chemați la „Prea Fericitul". Ne-a vorbit cu bunătate și înțelegere. Era foarte afectat de moartea tatei. Să fim fără grijă, ne-a spus din nou, Patriarhia se va ocupa de toate, de la A la Z. Episcopul Teofan, de față, organizează totul. Să vorbim cu el acum îndată, pentru a stabili detaliile. Și dacă mai aveam acum ceva...

„Înalt Preasfințite", am îndrăznit. „Cred că va veni foarte multă lume la înmormântare. Cred că n-ar fi rău să se alcătuiască niște cordoane de studenți, așa ca la Sfântu Dumitru, ca să țină ordine"... „Doamnă", mi-a răspuns, „aceasta e o problemă de protocol și cade în grija noastră. Fiți liniștită." „Foarte bine. În acest caz ne simțim cu adevărat ușurați. Vă mulțumim."

Ne-a binecuvântat, asigurându-ne încă o dată de toată solicitudinea și am plecat cu episcopul Teofan, ca să discutăm amănuntele.

„Preasfințite, sunt câteva lucruri de precizat. Ce se întâmplă cu masa de pomană de la Cernica?" „Nu știu", ne-a răspuns, „asta nu ne privește pe noi."

„Bine, ne vom ocupa noi. La slujba de înmormântare trebuie colivă și colaci. N-ar putea maicile de la Patriarhie să facă o colivă?" „Nu, e foarte greu. Nu cred că ar putea. Sunt puține la număr, unele sunt în concediu și n-au cum să se ocupe de colivă și colaci."

„Bine, ne vom ocupa noi. Prosoapele pentru lumânările preoților le aducem azi după masă. Dacă ar putea maicile să le lege de lumânări"... „Da, desigur. O vor face-o. Și lumânările le dă Patriarhia." „Vă mulțumim."

Încă din timpul vieții, mama se îngrijise să strângă prosoape. În dulapul lor era un teanc de aproape o sută, noi,

păstrate special pentru asta și care urmau să fie date preoților slujitori la înmormântare.

„Ar mai fi ultimele probleme. Mai întâi, mulți oameni care n-au mijloc de locomoție propriu vor vrea să vină la mormânt, dar n-au cu ce ajunge la Cernica"... „De asta va trebui să vă ocupați dumneavoastră. Noi n-avem posibilitatea."

„Bine, ne vom ocupa noi. Vom închiria două autobuze... Și în sfârșit, ultimul lucru. Știți că microbuzul pe care l-ați trimis la spital ca să transporte sicriul e prea scurt și că era cât pe aci ca acesta să cadă afară, dacă nu erau câțiva studenți care să-l țină cu putere?" „Cum se poate? Doar la înmormântarea doamnei Stăniloae a fost același microbuz."... „Mama era mai mică de statură... N-are Patriarhia altul mai mare?" „Ba da, uite, duceți-vă cu dumnealui jos în curtea de la administrație. Acolo e un microbuz alb, mai mare. Vorbiți cu șoferul și spuneți-i că eu v-am trimis, să vină mâine să transporte sicriul la cimitir."

„Dumnealui" era șoferul microbuzului păgubos, un om cumsecade, pe care îl trecuseră toate nădușelile în timpul cursei de ieri.

Ne-a condus în curtea Administrației și ne-a prezentat șoferului celuilalt microbuz, mai lung. Acesta a auzit despre ce-i vorba și apoi a făcut un gest pe care mă jenez să-l reproduc: „Da'ce, Preasfințitul nu știe că de mâine intru în concediu? Nici prin cap nu-mi trece. Mâine plec în concediu și basta..."

Avea dreptate, așa că am făcut calea întoarsă, sus pe deal, și am sunat din nou la ușa Palatului patriarhal. Nu, Preasfințitul era în ședință și nu mai putea veni să vorbească cu noi... Să așteptăm.

„Cât?" am întrebat. N-avea de unde să știe. La prânz vor ieși oricum pentru masă.

Atunci am țipat cu voce foarte sonoră, de-a răsunat tot Palatul, fapt pentru care nu știu dacă trebuie să-mi cer acum scuze: „Dacă Preasfințitul nu vine aici în cinci minute, iau sicriul cu tata și-l duc la Vlădeni, să-l îngrop acolo!"

Într-adevăr, a venit imediat. I-am repetat cu un ton doar cu puțin mai scăzut: Ori comandă acum, în fața noastră, un dric cumsecade, de la Pompe funebre, ori iau eu unul și-l

transport pe tata la Vlădeni. Imediat. Nu mă poate împiedica nimeni s-o fac...

Așa s-a făcut de a doua zi a apărut un dric negru, special pentru asemenea împrejurări.

I-am dat bani domnului Mitrofan care a plecat imediat la Cernica și a comandat masa de pomenire. Tot pe el l-am rugat și a angajat la întreprinderea de transporturi a orașului două autobuze pentru a doua zi. La ora două urmau să fie la Patriarhie. (După cum am spus la începutul cărții, ele s-au dovedit a fi neîndestulătoare și chiar în timpul slujbei de înmormântare domnul Mitrofan s-a dus și a angajat încă unul.)

Nu știu ce ne-am fi făcut fără el. În asemenea împrejurări cunoști cel mai bine oamenii.

Soția lui a făcut coliva, iar Mariana Munteanu a dat ocolul brutăriilor din București până a găsit una care făcea colaci. Astfel s-a adeverit încă o dată dictonul că prietenii ți-i dă Domnul...

Cu ajutorul Lui, a doua zi toate erau în ordine.

În restul timpului stăteam la căpătâiul tatei, încercând să ne reculegem cât de cât... Ne bucuram că se făceau tot timpul slujbe. Regăsisem acea atmosferă de taină și cucernicie, care ne-a impresionat totdeauna și care odinioară mă făcuseră să merg acolo des și cu mare bucurie.

Erau strane în biserică, dar fiind veșnic ocupate ni se umflaseră picioarele de atâta stat în picioare. Marți seara, am îndrăznit să sunăm la ușa Palatului, întrebând dacă nu se puteau aduce câteva scaune lângă sicriu, așa cum se obișnuiește. Nu, nu se putea, ni s-a răspuns. În biserică era slujbă și la slujbă se stă în picioare. Din când în când se mai elibera câte o strană și atunci ședeam. Pentru mine tot mai era cum era. Când s-a așezat și Dumitraș, a fost de îndată certat de către o bătrână: „Cum îndrăznea să șadă, când în biserică erau femei în vârstă care stăteau în picioare?"

Miercuri seara a apărut Constanța. Nu știu cum se numește altfel. Toată lumea o știa de Constanța și era cea mai populară figură în biserica Patriarhiei. Nu lipsea de la nici o slujbă, de la nici o serbare, de la nici un eveniment. Fusese

bineînțeles și la înmormântarea mamei. Constanța era pretutindeni, fără ea nu se putea întâmpla nimic în eparhia Bucureștiului. Nu cred să existe bucureștean care frecventează bisericile și care să n-o știe: „A! Constanța!"

A venit la noi: „Cum, stați în picioare? Nu v-au adus scaune? Cum se poate?" Sosise în sfârșit cavaleria, sunând din trâmbițe și fluturându-și steagurile!

Într-o clipă au apărut scaunele, trei de-o parte, trei de alta, lucru pe care l-am binecuvântat, ca și pe Constanța, de altfel, căci a doua zi, la înmormântare, a venit Ion de la Sibiu, fratele mamei, care nu cred că ar fi rezistat să stea în picioare toată dimineața, la cei peste șaptezeci de ani ai săi, fiind și bolnav de inimă.

Am stat astfel amândoi la căpătâiul tatei. Într-o dimineață a venit un văr al meu, Emanoil Mihu, și-a rămas câteva ore cu noi. Apoi Sandu, fratele lui, cu soția.

Intra multă lume, se închina, ieșea. Unii nici nu știau cine e mortul cu fața acoperită, din mijlocul bisericii și întrebau la lumânări. Alții știau. Veniseră anume. Auziseră de tata, îi citiseră cărțile. Doamne, în câte conștiințe era prezent! Dar nici o figură cunoscută, nici o voce care să ne fi agrăit, nici o mână care s-o fi strâns pe-a noastră. Câtă dreptate avusese tata!

Miercuri seara a intrat în biserică ambasadorul Greciei. Auzise de moartea tatei și venise la catafalc. Ne-a prezentat condoleanțe și a aprins lumânări lângă sicriu.

Joi a fost înmormântarea. Era programată pentru unsprezece, după liturghie, dar s-a întârziat cu slujba. Ca totdeauna în asemenea împrejurări.

Tot Mariana a comandat în numele nostru coroana de flori. A alergat destul în acele zile... Apoi au început să vină alte coroane. Președintele, Parlamentul, Academia Română... Au fost atâtea coroane și jerbe încât, în drum spre cimitir, s-a format spontan o coloană foarte lungă de studenți care le-au purtat în fața carului mortuar.

Veniseră multe rude de-ale noastre, de la Sibiu, de la București, de la Brașov. Apoi cunoștințe, oameni pe care nu-i mai văzusem de ani și pe care aș fi dorit să-i revăd în alte împrejurări. Încet, încet, biserica se umplea de lume.

Câțiva profesori de la Institut, în frunte cu rectorul, făceau, ca să zic așa, „de gardă" lângă sicriu.

Nu începuse încă liturghia și învălmășeala era deja perfectă. Mulțimea se bulucea, se îngrămădea, se împingea. Începuserăm să ne temem că în cele din urmă vor răsturna catafalcul.

După un timp, mi-am luat inima în dinți: „Părinte rector, iertați-mă că îndrăznesc să vă vorbesc. Mă mai cunoașteți, nu-i așa? Nu s-ar putea să puneți aici un cordon de studenți, să țină ordine? „De unde să-i iau? N-am de unde să-i iau!" mi-a răspuns iritat. E adevărat că și pe profesori îi îmbrâncea mulțimea, fără nici un respect pentru gradul universitar și misiunea oficială pe care o îndeplineau.

Bun, deci dacă nu erau studenți, nu ne mai rămânea decât să rugăm pe Dumnezeu să ne trimită câțiva îngeri de ai Săi, care să facă ordine în jurul sicriului...

Spre sfârșitul liturghiei mulțimea dinăuntru și cea din afară vuia ca o mare furtunoasă. Fiecare voia să se apropie de catafalc, să vadă, să sărute Evanghelia și crucea din mâna răposatului, să pună măcar mâna pe sicriu. De fapt erau foarte înduioșătoare aceste semne de fervoare, dar uneori entuziasmul, spontaneitatea unor manifestări afective pot deveni riscante.

Nici la cele mai teribile cozi la carne din timpurile fericite ale socialismului biruitor nu văzusem atâtea încăierări, îmbrânceli, țipete. „Aoleu, stai cucoană, că mă trântești la pământ!" „Ce faci domnule? Unde vrei să treci? Nu vezi că nu-i loc?"

O, să fi văzut tata! El, atât de discret, de blând și fără aplomb, care încerca totdeauna să treacă neobservat! Stătea acum ca un mielușel în sicriul lui, în mijlocul mulțimii furioase. Nici măcar indignată nu mai eram. Nici măcar să plâng nu mai puteam.

Nu se mai auzea slujba din altar, nici cântările. Nu erau decât mâini și picioare, care se întindeau, se chirceau, apucau, călcau, ca în ciclul de gravuri ale *Apocalipsei* lui Dürer.

„Mai bine-l duceam la Vlădeni", a spus Dumitraș. „Mai bine-l puneam într-un dric și-l transportam acolo"... Da, ce bine ar fi fost. Gândeam și eu la fel, în timp ce-mi feream

capul și umerii. Nu mai doream decât să se sfârșească odată și să scăpăm nevătămați!

Când s-a terminat liturghia, un grup numeros de preoți în odăjdii, care urmau să slujească la înmormântare, au luat sicriul și l-au dus afară, cu gesturile cu care odinioară se lua cu asalt fortăreața dușmanilor. L-au depus jos, la picioarele scării Palatului patriarhal, unde tata a așteptat smerit să i se citească de sus, de pe trepte, rugăciunile de înmormântare.

După vreun sfert de oră, cu ajutorul câtorva preoți îmbrăcați în odăjdii, care se alăturau grupului celor ce slujeau, am răzbit și noi, cu toate rudele, până lângă sicriu. Ne pierdusem speranța de a mai fi alături de trupul neînsuflețit al tatei în clipele prohodirii sale.

Cuvintele pe care amândoi le-am repetat cel mai des în acea zi a fost: „Mai bine l-am fi dus la Vlădeni..."

Mi se va reproșa, poate, că, tata fiind atât de cunoscut, aparține, ca să zic așa, patrimoniului național. Deci trebuia să acceptăm ca înmormântarea lui să fie un act public și nu o treabă a familiei.

E adevărat, tata nu ne-a aparținut numai nouă. Știam asta de mult și o acceptasem dintotdeauna. Am înțeles că atâta lume voia să-și ia rămas-bun de la el, pe ultimul său drum. Dar pentru noi el a fost părintele și bunicul iubit și iubitor. Și aveam cel puțin atâta drept, cât și alții, de a ne lua rămas-bun de la el în liniște și reculegere, așa cum se întâmplă pretutindeni, aveam dreptul la lacrimi și la durere, la sentimente duioase și tristețe, care, deși sfâșie sufletul, îl alină tocmai prin această sfâșiere. Oricine a pierdut vreodată un om nespus de drag știe ce vreau să spun.

Ni s-a luat acest drept. Nouă ni s-a răpit această posibilă alinare. Nu am fost incluși în marele doliu, deși eram cei care-l purtam. Prin aceasta s-a știrbit ceva, nu numai din noi dar și din ființa tatei, care a devenit un simbol abstract, un exemplu teoretic, poate admirat, poate invidiat, foarte cunoscut, o fotografie publicată în reviste, un nume pe copertele numeroaselor sale cărți. Dar nu o ființă umană în normalitatea ei deplină, iubitoare, devotată, care a cunoscut complexitatea vieții cu toate bucuriile și tristețile ei, tocmai ceea ce face ca marile personalități să fie și mai mari.

Odinioară el ne citea deseori Epistola către Corinteni: „De aș grăi în limbile oamenilor și ale îngerilor, iar dragoste nu am..." După aceea tăcea, concentrat, privind cu ochii întredeschiși departe, spre un punct pe care doar el îl cunoștea. „Asta e", spunea. „Dragostea e cel mai mare dar și cea mai mare virtute"...

Repeta deseori, sunt sigură că mulți dintre obișnuiții casei l-au auzit, că viabilitatea credinței în Biserica Ortodoxă, modul direct în care e ea trăită de către popor, concret, nu prin dogme și definiții departe de sufletul omenesc, se datorește în bună măsură faptului că preotul cunoaște din propria experiență viața de familie, cu bucuriile, cu durerile, cu sacrificiile pe care ea le comportă. Fiind preot e și om ca toți ceilalți și poate sesiza mai bine realitatea în care trăiesc credincioșii săi. Nu rămâne undeva, la o parte, observator imparțial al slăbiciunilor și problemelor, cercetător rece, neimplicat în durerile pe care e chemat să le aline, în bucuriile pe care e chemat să le înțeleagă.

Și tata a fost un asemenea om. Dincolo de inteligența, erudiția, puterea de muncă, toate acele calități tipice pentru un mare gânditor și cărturar, el a fost o ființă umană, în cel mai nobil înțeles al cuvântului, cald, duios, exemplu de devotament și dăruire. Pentru toți oamenii cu care a venit în contact și pentru care a înțeles că, odată cu darul preoției, primise și o mare răspundere în fața Domnului. Dar și pentru cei apropiați lui, pentru familia pe care a iubit-o mai presus de orice.

Indiferent de felul cum ceilalți au privit-o, de sentimentele pe care le au pentru ea, datoria lor morală era să-l înțeleagă și să facă și pe alții să înțeleagă că Stăniloae a fost nu numai un mare teolog dar și un om întreg, înzestrat de Dumnezeu cu tot ceea ce El a voit să împodobească sufletul creaturii Sale.

Acesta ar fi fost omagiul cel mai real, mai pios, mai potrivit, adus mentorului spiritualității românești, cum îl numeau, de la care ar fi trebuit să se învețe nu numai teologie, dar și omenie, cu tot ceea ce are ea curat și ales, bunătate, dăruire de sine, trăsături caracteristice personalității copleșitoare care a fost tata.

Se vorbește despre gândirea lui antinomică, depășind discursivul, în care un rol fundamental îl joacă teologia personalistă, comuniunea dintre persoane, ipostazul divin făcându-se ipostaz al umanului. Da, toate acestea le-a gândit și le-a scris ca să le împărtășească și altora.

Despre toate acestea se vorbește în articole referitoare la opera lui, menționându-se împletirea opusului și contradictoriului în actul cunoașterii, a unității cu diversitatea, ca temelie a comuniunii. Dar nu trebuie să se uite că Stăniloae n-a considerat ipostazul uman doar ca un element teoretic, bun pentru tratate. Nici comuniunea doar ca un capitol de carte, ci ca o identificare a iubirii de sine cu iubirea de aproapele. El le-a înțeles în realitatea lor, vie, trăindu-le în mod concret. Această evidență a trăirii, dincolo de discursul filozofic l-a făcut pe Stăniloae nu numai un învățat de mare rezonanță, depășind marginile vremii și locului cărora le-a aparținut, dar și un om duhovnicesc puțin obișnuit, cu toate caracteristicele pe care acest nimb de spiritualitate îl conferă acelor rari aleși, pe fruntea cărora harul și-a pus pecetea.

Am avut o dată șansa de a-l asculta vorbind despre sfințenie. Eram în Grecia și o distinsă teoloagă, care lucrase mulți ani ca misionară în Coreea, i-a cerut să spună câteva cuvinte despre acest subiect. A improvizat vreme de mai bine de o oră, vorbind despre delicatețea sfințeniei, despre bunătatea și înțelegerea care devin transparență, imaterialitate. Despre grația divină care coboară asupra Sfântului, transfigurându-l. Căci, după cum spune Sfântul Simeon Noul Teolog, „lumina sfințeniei din suflet face și trupul transparent"[1], acea lumină care-și pune pecetea pe omenesc, efect al copleșirii materiei de către spirit... Nefiind „un fenomen fizic spectacular ... ci o comunicare și iradiere existențială a iubirii pentru ceilalți oameni"[2], transformând omenescul într-o categorie aparte. Cea în care miracolul devine realitate și transcendentul imanență. În care, deschizându-se revelației, realitatea se desprinde de legile fizice, jubilează și preamărește biruința zborului asupra inerției.

---

[1] *Dogmatica*, vol. I, p. 182.
[2] *Op. cit.*

Și mereu revenea la acest cuvânt: „delicatețe". Acest sentiment izvorât din dragoste pentru ceilalți, din înțelegere, din aspirația de a „se face tuturor toate" și care este de fapt „o putere ajutătoare, pe care nici o putere din lume nu o poate încovoia".

Vorbea despre sfințenie ca despre un punct culminant, un vârf al bunătății, al curăției, al dragostei, înconjurat, acoperit, aureolat de „vălul smereniei"[1].

Tata schițase conturul omului luminii, așa cum va sta la picioarele tronului dumnezeiesc. Am văzut atunci lacrimi în ochii multora dintre ascultători.

Și am fost convinsă că există priorități pe lumea noastră care ar trebui să devină legi ale existenței, la fel de importante, nu, infinit mai importante decât cele despre care credem noi că o guvernează.

Mi-am adus aminte de toate acestea când sicriul cu trupul său neînsuflețit fusese depus la picioarele scării patriarhale, de la înălțimea căreia se făcea slujba de înmormântare și când mulțimea se îmbrâncea în zgomotul claxoanelor, pentru a vedea ce Dumnezeu se mai întâmplase.

Mi-am adus aminte de ultimul maslu care i se făcuse mamei, cu puțin înainte de moarte. Era într-o semicomă, despărțită oarecum de realitate și nu mai înregistra nimic din cele ce se petreceau în jurul ei... (O singură dată mai reacționase. O întrebasem: „Mamă, mă cunoști, știi cine sunt?" „Ești Lidia", mi-a răspuns, aproape cu supărare în glas... Cum de-mi putusem închipui că nu mă recunoaște?)

Părintele Bordașiu se apropiase de patul ei spunându-i: „Doamna Stăniloae, vrem să vă împărtășim acum. Putem să vă împărtășim?" Mama a dat din cap și a început să spună singură: „Cred Doamne și mărturisesc..." Deși refuza categoric să mai înghită orice, a primit împărtășania, cu grija pe care o avea totdeauna, pentru ca nici un strop să nu cadă pe de lături.

Toți cei de față au început să plângă...

Mi-am adus aminte când, într-un opuscul care se vrea biografic, am citit cu stupoare o frază, pe care mă abțin a o califica.

---

[1] *Ibid.*, p. 187.

Da, tata n-ar fi suferit la moartea mamii, o primise și privise cu liniște, filozofic, cu stoicism, sfârșitul ei îl afectase prea puțin. Așa decretase atotștiutorul „scriitor bisericesc", cum se intitulează singur, așa îi mai spuseseră și alți atotștiutori, ridicați de el la rangul de purtători de cuvânt ai lui Stăniloae! Nu știu ce s-ar mai putea adăuga la aceasta...

După moartea tatei, așa cum am spus, pentru noi s-a schimbat fața lumii. Au trecut acele zile de întuneric, de alergături cu sufletul la gură, de priviri piezișe și calomnii care ne-au înveninat sufletul. Speram să ne puteam afla în sfârșit cu durerea noastră, cu conștiința pierderii pe care am suferit-o, cu amintirea chipului tatei, a cuvintelor, a privirii lui, cu amintirea celor doi oameni minunați care, pe măsură ce trecea timpul, păreau din ce în ce mai puțin că aparținuseră acestei lumi. Era tot ce ne rămăsese.

Nu. Nu s-a putut. Au început alte povești, care, dacă n-ar fi fost de plâns, ar fi stârnit cu siguranță râsul. Incredibile, de neconceput într-o lume civilizată, guvernată de legi pretutindeni recunoscute ca atare.

Pentru unii era momentul să folosească și moartea lui Stăniloae. Și din ea se puteau trage foloase.

S-a pornit o adevărată avalanșă de publicare a cărților sale: fără nici o măsură, fără nici un temei de legalitate.

Nu mă refer la edituri de prestigiu, serioase, profesionale, care își înțeleg activitatea ca pe un fapt de cultură, o deschidere către valorile importante ale umanității, fără de care e de neconceput existența unui popor, pe plan intelectual și spiritual, pe toate planurile.

Mă refer la diverse „edituri", aș spune artizanale, apărute ca ciupercile după ploaie în aceste timpuri de libertate, al căror țel și crez este să facă repede bani, indiferent cum, indiferent prin ce abuzuri. Abuzuri care sunt considerate pretutindeni în lume ca fapte penale. Nimeni nu glumește cu legile editoriale, cu prevederile precise, menite să reglementeze un eventual haos publicistic.

N-am intenționat să realizăm câștiguri materiale de pe urma muncii tatei, deși era moștenirea pe care el ne-o lăsase. Publicarea cărților nu aduce formidabile averi autorului, după cum știu toți cei ce scriu. Cu excepția poate a autorilor

de romane polițiste sau de *best-sellers*, care se citesc printre oftaturi și lacrimi.

E vorba însă de o elementară cinste și un respect pentru o viață de cărturar, pentru un om care și-a pus-o în slujba luminării semenilor săi.

S-a ajuns la situații halucinante: același titlu apărea simultan în trei edituri din țară. O editură s-a desființat la Alba Iulia și apoi s-a reînființat iarăși la Sibiu. Scăpa astfel de obligațiile pe care le avea...

S-au produs contracte false, care nu se încheiaseră niciodată, altele cu adaosuri împodobite de iscălitura falsificată a tatei. Cu adăugiri care nici într-un caz nu aparțineau mâinii lui Stăniloae, deși atâta lume îi cunoștea scrisul... Unul dintre ele, din neglijența „editorului", a fost datat chiar în ziua înmormântării mamei..

Mai e nevoie de alte comentarii?

Aș putea scrie o carte întreagă despre încercări făcute de unii de a-l trage pe tata pe sfoară, când era încă în viață sau postum, de a-l pune să iscălească hârtii, al căror conținut nu-l înțelegea, fiind redactate în limbi străine, în termeni notariali, care se înțeleg greu chiar și în limba maternă. Despre câte și mai câte fapte nedemne.. Și asta în numele „dragostei" pe care i-o purtau!

N-a fost tot. Au apărut fel de fel de articole și articolașe, de cărți și cărțulii, scrise de așa-ziși „admiratori și prieteni" ai tatei, mai docți și mai puțin docți, mai cărturari și mai puțin cărturari, care l-ar fi cunoscut foarte bine, chipurile. Care îi cunoșteau convingerile, căci numai lor li se destăinuise. Se găseau acolo afirmații care ne zbârleau părul pe cap. Unii dintre ei nu stătuseră niciodată de vorbă cu el...

Fapte auzite dintr-a treia gură, trecute de la unul la altul, înflorite, exagerate, interpretate, un adevărat folclor în accepțiunea cea mai nedorită a cuvântului. În care erau posibile afirmații ca cea de mai sus.

Fiecare se străduia să arate în paginile operei sale, la un pahar de bere sau la o masă de pomenire, cum a gândit Stăniloae, cum i-a spus lui că gândește, cât de mult îl admira acesta pe respectivul autor, care îl inspira pe bătrânul profesor cu idei noi, originale... Cât de buni amici erau, cu câtă

sfințenie îi sorbea tata cuvintele de pe buze... Fapte, evenimente care n-au avut loc niciodată, amintiri ale tatei pe care nu și le-a amintit niciodată, fiindcă de fapt nu existaseră niciodată... Telenovele ca interviul mitropolitului Antonie.

Nu vreau să spun că nu s-au scos și câteva lucrări serioase, cu simțul răspunderii și din care se putea cu adevărat afla câte ceva. Din păcate, acestea se pierd în noianul basmelor, scrise fără har, cu inconștiență și care nu pot avea nimic comun nici cu omul Stăniloae, nici cu opera lui

Și n-am înțeles, așa cum am mai spus-o, de ce a fost nevoie de invenții, de produse ale unor imaginații lipsite de imaginație. Ar fi fost atâtea fapte reale din viața tatei, care meritau să fie așternute pe hârtie, atâtea idei expuse în cărțile lui care meritau a fi comentate, sobru, la obiect, pertinent și cu competență.

Să mai menționez acele „interviuri", date de tata, care au luat, zice-se, naștere în timpul plimbărilor tatei cu respectivul lor autor, călugărul Ignatie, în jurul blocului din Strada Cernica.

Da, e adevărat, după moartea mamei, în ultimele luni de viață, tata a fost „scos" de vreo două ori la plimbare în jurul casei. Ostenea, nu-i făcea nici o plăcere și a refuzat să mai meargă. Ne-a spus și nouă la telefon că îl obosește și că n-are nici un chef. Și că dorește să fie lăsat în pace...

Din aceste „plimbări" au rezultat niște „interviuri", pe care nici un editor cu simțul răspunderii nu a vrut să le publice. Nu exista nici o casetă înregistrată, nici un material doveditor că au avut loc, iar conținutul lor n-avea nimic comun cu gândirea și cu modul de a se exprima al tatei. E tot ce pot să spun mai blând despre ele, după cum am mai relatat.

Autorul, monahul Ignatie, pe care l-am mai pomenit, a renunțat atunci la publicarea lor și a scos doar niște „panseuri" proprii, în care, aidoma unui harnic școlărel care scrie compuneri, îl caracteriza pe tata, concepția lui, diferite teme abordate de acesta în imensa lui operă. Nu vreau să comentez calitatea lor, pentru că hârtia nu merită a fi maltratată. Mai grav, la sfârșitul opusculului au fost publicate reproduceri după fotografii care au stat totdeauna pe pereții casei de la

Vlădeni. Ale bunicilor, ale tatei și familiei noastre. Și care au dispărut fără urmă de acolo.

Să mai precizez ce nume poartă acțiunea prin care pătrunzi într-o casă care nu-ți aparține, în care n-ai nici un drept și n-ai locuit vreodată, sustrăgând din ea obiecte, fie chiar și fotografii, fără acordul proprietarului?

Mai mult, broșura a fost publicată într-o editură imaginară, a unei sfinte mânăstiri pe care o venerăm cu toții, ca pe un lăcaș cu adevărat sfânt și duhovnicesc. Însuși părintele stareț, pentru care am cel mai deosebit respect, n-a avut niciodată habar că mânăstirea lui ar poseda o asemenea editură. Iar tipărirea s-a făcut la tiparnița unei edituri „intelectuale" și a cărei conducere n-a cârtit, făcându-se complicea unei asemenea hoții atâta timp cât putea face un ciubuc...

Când am publicat o scrisoare de protest la unul dintre marile ziare ale capitalei, autorul s-a grăbit să ne amenințe: Dacă nu ne vom ține gura, va avea el grijă să publice și alte „interviuri", foarte compromițătoare pentru tata și pentru noi.

Pentru „autenticitatea" lor, va cere ajutorul rubedeniei nostre Filofteia, bună cunoștință de a sa, care n-a pierdut niciodată ocazia să ne facă o bucurie...

Pare-mi-se că asemenea faptă se numeșe șantaj și șade rău oricui, mai ales unei fețe călugărești.

Subliniez încă o dată că n-a existat nicicând nici o casetă, nici un altfel de material doveditor pentru „interviurile" sale. De altfel, toți prietenii noștri, care în acel timp l-au frecventat zilnic pe tata, știu că ele n-au avut loc.

Toate aceste fapte reprobabile și-au găsit, spre mirarea și indignarea tuturor oamenilor cinstiți, câțiva susținători. Aceștia ne-au împroșcat cu răutatea și vorbele lor injurioase. Noi suntem cei lacomi, cei răi, cei fără milă. Noi, care încercăm să apărăm numele, moștenirea, amintirea tatei. Iar cei care înșală, mint, își calcă cuvântul în picioare, nu respectă obligațiile pe care și le-au asumat, nu respectă de fapt nimic și n-au nimic sfânt, sunt niște biete victime. Cum s-ar zice, „hoțul de păgubaș". Doamne, mare e înțelepciunea poporului!

În fine... Poate n-ar fi trebuit să închei aceste pagini cu cuvintele pline de amărăciunea care ne-au întunecat existența în toți acești ani.

Se vor găsi unii care nu vor înțelege. Care vor înțelege greșit. Care continuă să creadă că haina face pe om, că vorbele frumoase și mieroase sunt măsura omului și nu faptele lui. Că la adăpostul lor poți comite orice.

N-ar trebui să se uite însă că, la temelia întregii umanități care se înțelege ca umanitate și nu ca o specie animală cu funcțiuni exclusiv biologice, stau poruncile Domnului, primele date omenirii: Să nu furi, să nu înșeli, să fii cinstit... Ele sunt premisele oricărei aspirații către îmbunătățirea spirituală, către dobândirea chipului de drept, bineplăcut lui Dumnezeu. Nu poți încerca să dobândești alte virtuți, dacă nu ți le însușești întâi pe acestea, dacă le calci în picioare.

Nimic n-are valoare, nici chipuri blajine, nici cuvinte înaripate, nici afirmații înduioșătoare, dacă nu sunt susținute de fapte, dacă în spatele lor se ascunde lăcomia, minciuna, prezumția.

Cred că omagiul cel mai mare, pe care cei ce spun că l-au iubit și admirat pe tata, i l-ar putea aduce, ar fi să încerce a fi la fel de cinstiți, de bună-credință ca el, de a lua în serios nu numai ce spun dar și ceea ce fac. Nu e vorba aici de o anume categorie. Toți suntem supuși greșelii, toți suntem oameni pieritori și slabi, fie preoți, fie mireni. Pentru toți tentativa anevoioasă, de a fi consecvenți totdeauna și pretutindeni, e condiția primară, dacă vrem să fim după chipul și asemănarea Lui, așa cum El ne-a creat și cum a voit să fim.

Nu sunt teoloagă, nici mare nici mică. Departe de mine gândul de a da lecții altora, care știu mult mai multe decât mine. Recunosc, sunt o ignorantă în cele ale teologiei și rog să fiu iertată că mi-am permis să vorbesc aici de lucruri care se referă întru câtva la ea.

Am trăit-o însă alături de ai mei. Zi de zi, ceas de ceas. Atunci când mama ne citea în fiecare seară, înainte de culcare, paraclisul Maicii Domnului. Nu înțelegeam prea multe, dar cuvintele ne deveniseră familiare și le spuneam noi înșine, cu ochii pe jumătate închiși, aproape în somn. Atunci când tata mă lua la Biblioteca Academiei din Sibiu și-mi

punea în față *Biblia* ilustrată a lui Gustave Doré, explicându-mi cu răbdare fiecare poză. Atunci când ne citea Evanghelia cu Nașterea sau Patimile și Învierea lui Hristos și, copii fiind, lăcrămam gândindu-ne cât trebuie să doară palmele și picioarele străpunse de cuie. Atunci când, mai târziu, tata mi-a explicat ce înseamnă chenoză și apofatism, lumina necreată și multe, multe alte cuvinte care în cele din urmă făceau parte din vocabularul nostru.

Și mai ales, fiindcă toată viața am fost martora seriozității, cinstei, curățeniei sufletești și bunătății celor doi oameni dragi pe care i-am pierdut. A devotamentului și dragostei pe care ne-o purtau nouă și tuturor celor care erau în preajma lor, a grijii, solicitudinii, înțelegerii pentru cei ce veneau să ceară sfat și ajutor. A seninătății și curajului în fața tuturor nenorocirilor, a greutăților vieții, care i-au lovit din plin. A încrederii nelimitate în Dumnezeu și a conștiinței că dacă ai o convingere, trebuie să o iei în serios.

L-am auzit de nenumărate de ori pe tata spunând: „Eu sunt preot, nu pot să fac asta..." Sau pe mama: „Tata e preot, nu poate să facă asta." Sau: „Noi suntem o familie de preot și trebuie să ne purtăm ca o familie de preot."

Acesta este lucrul foarte important pe care l-am învățat de la ei. I-am văzut în atâtea împrejurări, dintre cele mai diferite. Niciodată, nici în cele mai dificile situații, nu s-au abătut cu o iotă de la un anume mod de comportare, nu din formalism, nu din fanatism sau intoleranță, ci din convingerea fermă că omul interior și cel exterior nu sunt două lucruri diferite ci un tot. Că, „mai presus de orice trebuie să-ți fi credincios ție însuți".

Ție însuți, credinței, convingerilor tale și, înainte de orice, lui Dumnezeu, pe care l-au iubit și în lumina Căruia, sunt sigură, se bucură acuma. Amândoi.

Freiburg, 14 mai 1999

Indice de nume proprii

A

Agafia (maica stareță): 217, 345
Alexandru, Ioan (poet român): 355–359
Alexe (colonel): 314
Allchin, Donald (teolog și preot anglican): 9, 322, 323, 325
Ana (servitoare): 74, 75, 84, 86, 108, 126–128, 133
Ana Blandiana (n. 1942, poetă română): 355
Anania, Bartolomeu Valeriu (preot): 307
Andrutsos, Hriston (teolog și autor al *Dogmaticii*): 140, 173
Aneta: 272
Anghelescu, Gheorghe (profesor de teologie): 160, 392
Antonescu, Ion (1882–1946, mareșal și om politic român): 169
Antonescu, Mihail A. (1907–1946, prim-ministru): 169
Antonie (mitropolit al Ardealului): 146, 204, 413, 424
Antuza (maica): 181, 332
Apostol, Gheorghe (om politic român): 247
Avramescu, Gheorghe (general): 107, 129
Axente, Corneliu (romancier român): 71, 237

B

Babaca, Ioil (preot): 225
Bach, Johann Sebastian (1685–1750, compozitor german): 116–118, 130
Baconsky, Anatol E. (1925–1977, poet român): 352, 354, 355, 363
Baconsky (doamna): 354
Badetti (domnișoara): 206
Balthasar, Hans Urs von (1905–1988, teolog elvețian): 46
Balzac, Honoré de (1799–1850, romancier francez): 73, 227
Banciu, Axente (profesor și academician român): 38
Barbăneagră, Paul (regizor român): 318
Barițiu, Gheorghe (1812–1893, om politic, publicist și istoric român): 72
Barth, Karl (1886–1968, teolog protestant elvețian): 5, 7, 46, 73, 97

Bădărău, Eugen (1887–1975, fizician român): 272, 291
Bădilă (domnul): 110
Băditul (vecin): 143, 144, 158
Bălan, Nicolae (mitropolit al Ardealului): 39, 42, 43, 49, 62, 63, 88, 94, 147, 169, 176, 193, 203, 266, 267
Bălțățeanu (domnul): 194
Beauregard, Marc-Antoine Costa de (preotul): 326
Beethoven, Ludwig van (1770–1827, compozitor german): 117, 130, 143, 196, 227
Beju, Ioan (preot): 163
Belei (bătrâna): 24, 26
Belei, Gheorghe: 22, 24, 26, 399
Belei, Marioara: 24
Belei Susana: 24
Belei Vasile: 26, 27
Belei Vasilica: 24
Bellu, Nicolae: 42
Bentoiu, Annie: 356
Bentoiu, Pascal (n. 1927, muzicolog român): 356
Berdiaev, Nicolai Aleksandrovici (1874–1948, filozof rus): 152, 251
Berlinschi (doamna): 314
Berlioz, Hector (1803–1869, compozitor francez): 130
Bernanos, Georges (1888–1948, nuvelist și eseist francez): 227, 262
Blaga, Lucian (1895–1961, poet, dramaturg și filozof român): 100, 101
Blondel, Jacques-François (1705–1774, arhitect francez): 97
Boantă, Vladimir (mason și scriitor român): 283–287
Bobrinskoi, Boris (preot): 318
Boca, Arsenie (Boca Zian, preot): 45, 140–142, 146, 147, 200, 231–235, 292
Boldura, Liviu (protopop, pictor și restaurator): 66, 128
Bordașiu, Nicolae (preot paroh de la biserica Sf. Silvestru): 11–13, 348, 401, 408–410, 421
Bordașiu (doamna): 348, 409
Börthmes (arhitect german, naturalizat român): 184
Botta, Emil (1912–1977, actor român): 291
Botticelli, Sandro (1444/1445–1510, pictor italian): 47
Bozocea (domnul): 27
Brâncoveanu (familia): 265
Brâncoveanu, Constantin (1688–1714, domn al Țării Românești): 265
Brice, Pierre (actor american): 366
Buber, Martin (1878–1965, eseist, traducător și editor austriac): 97
Buciu, Mircea: 194
Bucur (valetul mitropolitului Bălan): 67, 150, 175
Bulgakov, Mihail (1891–1940, scriitor rus): 152
Burada (preotul): 186
Burada (doamna): 186

C

Cantacuzino (principesa de): 109
Capitanovici (doctor): 55
Capitanovici, T. (general): 147
Caragea (doamna): 288
Carol II (1893–1953, regele României, 1930–1940): 89, 103
Cassian (preot): 413
Căliman (domnul): 86, 87
Căprioară (familia): 41
Căprioară, Dumitru: 40, 94, 163
Căprioară, Maria: 40, 94, 170
Cărpinișan (doctor): 254, 255
Cândea, Romulus (1883–1973, istoric și academician român): 103, 163, 178
Cândea, Virgil (n. 1927, academician și istoric al culturii): 220
Cehov, Anton Pavlovici (1860–1904, scriitor rus): 26
Ciobanu, Mircea (1940–1990, poet, romancier și eseist român): 355
Ciobanu, Nicolae: 296
Cioran, Emil (1911–1995, filozof și eseist român, naturalizat francez): 57, 140, 318, 320
Cioran, preot (tatăl lui Emil Cioran): 54, 56, 80, 88, 138
Cioran (doamna): 56
Ciubotea, Daniel (mitropolit al Moldovei): 373, 385, 407, 408, 413
Chamberlain, Houston Stewart (1855–1927, scriitor și teoretician englez): 89
Charlie Chaplin (1889–1977, actor englez): 55
Chimet, Iordan (poet român, naturalizat american): 356
Chițescu, Nicolae: 178
Chiuariu (preot): 155, 156
Chivii Ion: 22
Chivii, Irimie: 22
Chopin, Frédéric (1810–1849, compozitor polonez): 130, 227
Ciachir, Dan: 356
Claudel, Paul (1868–1955, diplomat, poet și dramaturg francez): 227, 262
Clément, Olivier (n. 1921, teolog francez): 276, 317, 318, 347–350
Clément (doamna): 348
Cleopa, Ilie (1912–1998, preot): 146, 201, 213–215, 347
Codrescu, Răzvan: 142
Colan, Nicolae (1893–1967, mitropolit al Ardealului): 49, 62
Coman, Aurelia (tanti Ica): 40, 131, 132, 164, 175, 194, 247, 336, 337, 343
Coman, Vasile (preotul): 40, 131, 175, 180, 247, 280, 343, 344
Coman, Vasilica: 131, 132
Conon (preot Conu, Conu Mare): 224, 225
Constantineanu, Mihai: 220
Constantinescu, Julieta (maica Zamfira): 233, 292
Constanța: 416
Cooper, Gary (1901–1961, actor american): 27, 240

Corneille, Pierre (1625–1709, dramaturg francez): 227
Costin, Lucia (tanti Lucica): 181, 186
Crainic, Nichifor (1889–1972, poet și teolog român): 84, 85, 104, 171, 178
Crainic (doamna): 85–87
Crainic, Nini: 85–87
Creangă, Doina: 89, 90
Cristea, Nicolae: 38
Cristescu, Florian: 70, 71
Critico, Al.: 194
Curcubătă Aurelia: 192
Curcubătă Ilie: 27, 39, 40, 194
Curcubătă, Ilina: 40
Curcubătă, Iordan: 39, 41, 192
Curcubătă, Maria: 40
Cușa, Ioan (poet și editor român): 318

D

Dabija, Gheorghe (doctorul): 273, 274, 277, 284
Damian (preotul): 226
Dascăl, Cornel: 231
Dealu (moașa): 22
Debussy, Claude (1862–1918, compozitor francez): 130
Dickens, Charles (1812–1870, scriitor englez): 282
Dinu, Valeriu: 281–283
Di Stefano: 276, 277
Dochia (familia): 20, 21
Doctor, Remus (doctorul): 133, 134
Doré Gustave (1832–1883, grafician francez): 163, 427
Dosoftei (patriarh al Ierusalimului): 44, 49
Dostoievski, Feodor Mihailovici (1821–1881, scriitor rus): 152, 227, 251, 396
Dragoș, Octavian: 28
Drăgușin (preotul): 412
Dressler (domnul): 117
Dressler, Rosemarie: 118
Drotleff (librarul): 73, 76
Dumas, Alexandre tatăl (1802–1870, romancier, dramaturg, poet, memorialist și istoric francez): 73
Dumitrescu, Sorin (n. 1955, pictor român): 13, 14, 16, 412
Dumitriu, Anton (1905–1992, logician și filozof român): 275
Dumitru (portarul): 127, 128, 138
Dürer, Albrecht (1471–1528, pictor și grafician german): 169, 417
Duțu, Alexandru: 220

E

Eliade (familia): 374, 375
Eliade, Mircea (1907–1986, scriitor, filozof și istoric al religiilor): 374–376
Eliade (doamna): 375
Emmanuel, Pierre: 396
Enache (cantorul): 399
Eufrasia (maica): 332
Eustohia (maica): 345, 346
Evagrie Ponticul: 140
Evdokimov, Pavel (1901–1970, teolog rus): 93, 200
Evdokimov, Michel (preot și teolog rus): 318

F
Felea, Ilarion: 302
Fer, Nicolae: 357, 360, 363
Floca (preotul): 370
Fotescu, James: 113, 114
Fotescu (doamna): 113
Frangu (doamna): 296, 313
Fundi (armeanul): 197

G
Gafița, Mihail: 355
Galeriu, Constantin (1918–2003, preot): 408, 409, 412
Gasset, José Ortega y (1883–1955, scriitor și filozof spaniol): 239
Gavril, Matei: 355
George, Heinrich (actor): 47
Gheorghiu-Dej, Gheorghe (1901–1965, om politic român): 167, 181, 307
Ghenoiu, Gheronție (arhimandrit): 226
Gherasim (bibliotecarul): 72
Gherman (bunica): 92, 93
Gherman, Petru (compozitor român): 90–93, 105–109, 117, 164
Gherman, Septimia (născută Coman): 90, 91, 108, 109, 133, 134
Ghibu, Onisifor (1883–1972, pedagog român): 5, 87
Ghica, Victorița: 30
Ghițulescu (secretar): 288
Ghiuș, Vasile Benedict: 188, 197, 273, 274, 277, 284, 286, 302
Gigi (vecin): 266
Giosanu, Doru: 10
Glondis, Viktor: 74
Goethe, Johann Wolfgang (1749–1832, scriitor, gânditor și om de știință german): 166
Goga, Octavian (țiganul): 21
Goia (profesorul): 99
Goldstein (șeful personalului): 293, 294
Grecu (vecinul): 19
Grigore Palama (Sfântul): 44, 46, 50, 64, 220
Grigorescu, Nicolae (1838–1907, pictor român): 217
Grigoriu (preot): 208, 209
Groșescu (doamna): 128, 129, 134
Grovu (preot): 178, 179, 236, 237
Groza, Petru (1884–1958, prim-ministru și om politic român): 105, 153, 167
Grimm (frații): 63, 73, 95, 110, 134, 325
Gyr, Radu (1905–1975, poet român): 87

H
Hager (doctorul): 77, 90
Hager, Martha: 77
Händel, Georg Friedrich (1685–1759, compozitor german, naturalizat englez): 117, 130
Hațegan, Vasile (protopop): 377
Hațeganu, Iuliu (medic): 98, 100, 123, 163, 177
Haralambie (Sfântul): 221

Haydn, Joseph (1732–1809, compozitor austriac): 117, 130, 195
Hămbășan, Nicolae (preot): 92
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831, filozof german): 130
Heidegger, Martin (1888–1976, filozof german): 46, 97
Heinz, Liselotte: 110–112
Heisenberg (profesor și tatăl fizicianului): 46
Hell (familia): 154
Hell, Fred: 154
Hell, Hans: 154
Hell, Mitzi: 154
Henkel, Jurgen: 105
Herovanu (profesorul): 290, 295
Hitler, Adolf (1889–1945, om politic german): 26
Hradil, Iosif (profesor de teologie slovac): 83
Hulubei, Horia (fizician român): 270–272
Huxley, Aldous Leonard (1894–1963, romancier englez): 251

I

Ibsen, Henrik (1828–1906, dramaturg norvegian): 228
Ierunca, Virgil (n. 1920, scriitor și critic literar român): 318
Ierusalima (maica): 354
Ignatie (călugăr): 29, 360, 376, 424
Ionescu, Eugen (Eugène Ionesco) (1909–1994, dramaturg român, naturalizat francez): 285
Ionescu, Virgil (legionar): 290
Ioniță, Ion: 374, 375
Iordan (bulgarul): 33
Iorga, Nicolae (1871–1940, istoric, profesor și om politic român): 61, 103
Isac (preot): 92, 93
Isac (doamna): 240
Isac Puiu (fiul preotului Isac): 92
Isac, Păpușa (fiica preotului Isac): 92
Ispir, Vasile (profesor de teologie, ecumenist și misionar român): 177, 178
Ispirescu, Petre (1830–1887, scriitor român): 71, 134
Istina (vecina): 144

J

Johann (sasul): 38
Joja (familia): 273, 277, 286
Joja, Athanase (1904–1972, academician român): 273
Joja, Constantin (arhitect român): 273, 274
Joliot-Curie, Frédéric (fizician francez): 270
Juhász, Gyula (profesor de pedagogie): 369
Jung, Carl Gustav (1875–1961, psihiatru elvețian): 223
Justinian (stareț): 277
Justinian Marina (1901–1977, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române): 181, 182, 364

K

Kant, Immanuel (1724–1804, filozof german): 130
Kierkegaard, Søren (1813–1855, filozof danez): 46, 97, 130
Klein, Mitzi: 195
Koch, Robert (1843–1910, medic german): 78, 142
Kraft (librar): 73, 76
Krauss (sasul): 184
Kreutzer (domnişoara): 196

L

Lăzărescu (domnişoara): 283
Lenuţa (vecina): 144
Leu, Victor (preot): 200
Loga (familia): 376
Loga, Sanda (fizician român): 374, 375
Loichiţă, Vasile (profesor de teologie): 43, 52
Lossky, Vladimir (teolog rus): 251, 356
Lovinescu, Monica (n. 1923, ziaristă şi critic literar de origine română): 318
Lupaş, Ioan (istoric român): 54, 163

M

Macici, Nicolae (general): 106, 147, 169
Maftei, Eugen (inginer): 295
Maftei (doamna): 295
Malaxa (domnişoara): 206
Manoilescu, Mihail (ministru): 281
Manolache, Dometie: 203, 204, 333, 338–342
Manolache, Stelian (Cucuzel): 203, 204
Manolescu, Nicolae (avocat): 281, 282
Marcheş (Marchiş, preot): 142, 234
Marcu, Grigore: 352, 366
Maria Tereza (1717–1780, împărăteasa Austriei): 201
Marian (preot): 369
Marin, Dumitru: 359
Marinescu, Angela: 355
Marini (domnişoara): 248
Mavrocordat (familia): 192, 193
Maxim Mărturisitorul (Sfântul): 140, 173, 220, 322
May, Karl (1842–1912, scriitor german): 366
Mehedinţu, Viorel: 234
Mendelssohn-Bartholdy, Felix (1809–1847, compozitor german): 267
Mereuţă (familia): 230
Meteş, Sofia: 109
Meyendorff, John (1926–1992, teolog american): 326, 376, 377
Mihaela (maica): 240, 259, 332
Mihai (nea Miş, cabanierul): 232
Mihai I (n. 1921, rege al României): 89
Mihalcea (preot): 10, 385
Mihalcea (doamna): 385
Mihăilescu, Miron: 244, 284, 286
Mihălcescu, Irineu: 177

Mihălțan (episcop de Oradea): 413
Mihu (familia): 136, 157
Mihu, Andrei: 400
Mihu (bunica, fostă Găvozdea): 157
Mihu, Emanoil: 416
Mihu, Ilie: 154, 156, 157
Mihu, Iliuț: 156
Mihu, Ion: 55, 105–107, 127, 128, 147, 148, 153, 258, 369, 416
Mihu, Maria (lelița Marie): 135, 136, 145, 146
Mihu, Mărioara: 135, 136, 149, 151, 156, 158, 160
Mihu, Mărioara (fiica): 145
Mihu, Milu: 156
Mihu, Nitu: 134, 136, 149, 151, 153, 156–159, 162, 277, 282
Mihu, Nicolae (unchiul Nicolae): 135, 136, 139, 143, 148
Mihu, Niculae: 135, 136, 142
Mihu, Onu: 136
Mihu, Sandu: 156, 337, 408, 410, 416
Mihu, Vasile: 136, 157
Mircea (vecin): 266
Miron, Bogdan: 315, 316, 401
Mironescu (familia): 277, 286
Mironescu, Alexandru (profesor universitar): 188, 273, 274, 276, 284, 291
Mironescu, Codin: 273, 276, 286, 291
Mironescu, Flavia: 188, 276, 284, 291
Mironescu, Ileana: 284
Mironescu, Șerban: 284, 285
Mitrofan (domnul): 12, 396, 401, 415
Mitrofan (doamna): 415
Moisescu, Justin: 222–225, 364
Moltmann, Jürgen (teolog german): 257, 325, 326, 387
Montherlant, Henry (1896–1972, scriitor francez): 227, 262
Morawetz, Inge: 113
Morogan (doamna): 365
Moșoi (directorul): 131
Mozart, Wolfgang Amadeus (1756–1791, compozitor austriac): 130, 196, 249
Müller, Friedrich (episcopul): 74
Müller, Renate: 111
Munteanu, Aurel Dragoș: 355, 356
Munteanu (doctor): 100, 123, 125, 163
Munteanu (firma): 397
Munteanu, Costea: 230, 385, 399, 408
Munteanu, Mariana: 385, 389, 399–401, 415, 416
Munteanu, Ovidiu: 116
Munteanu, Sandu: 100, 293
Musorgski, Modest Petrovici (1839–1881, compozitor rus): 130
Muzicescu (profesoară): 195

N

Nasta, Dan Ion (profesor): 254
Neagu (protopop): 80

Negoi, Oara: 399
Negoi, Liviu: 399
Nehru, Jawaharlal (1889–1964, om politic indian): 275
Nellas, Panaiotis (teolog grec): 321, 322
Nenciu (director): 307
Neseer (doctor): 326
Nestor (mitropolit al Olteniei): 373
Nichifor (preot): 226
Nicodim (1898–1948, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române): 180
Nifon (preotul): 412
Nițulescu (domnul): 272
Nițulescu (doamna): 272, 273
Nietzsche, Friedrich (1844–1900, filozof german): 130
Nyssen, Wilhelm: 344–346

O

Olaru (preot): 343
Olaru, Felicia: 344

P

Paisie (preot): 201, 217, 318, 347–350
Pampu (preot): 153, 166
Pampu (coșarul): 167
Pandrea, Petre (1904–1968, scriitor român): 302
Papilian, Victor: 95, 96
Pascal, Blaise (1623–1662, filozof, matematician și fizician francez): 173
Paștina, Emilia: 399
Paștina, Horia: 230, 356, 385, 399, 404, 405
Pauker, Ana (1893–1960, om politic român): 167, 247
Pavel, Constantin: 296
Păcurariu (preot): 369, 392, 393
Pănican, Iuliu: 127, 170
Părăian, T.: 128
Pătrășcanu, Lucrețiu (1900–1954, om politic român): 167
Perian (contabil): 56
Perșenea (cântăreț): 12
Petrescu, Vasile (preot): 262, 312
Petrescu (doamna): 296, 312
Petronius (preotul): 383
Petrovici, Ioan (profesor de filozofie): 176, 177
Philibert, Bernard: 97, 328
Philippi, Friedrich (profesor): 370
Piters (profesor): 369
Pitiș (doamna): 195, 196
Pituț, Gheorghe (1940–1991, poet și prozator român): 355, 356, 363, 370, 385
Plămădeală, Leonida: 203, 204
Pop (doctor): 108
Pop, Ghița: 27, 240
Popa, Grigore: 94, 95, 169, 302
Popa, Mircea: 170
Popa Titi: 94, 95, 107
Popa-Lisseanu, Gheorghe (1866–1945, istoriograf român): 71
Popescu, Ion: 258
Popescu, Măriuca: 324
Popescu, Serafim: 49, 65, 201, 231
Popescu, Tudor: 83, 202
Popescu-Sibiu, Ioan I. (1901–1974, doctor): 87

Popovici, Nicolae: 13, 42, 43, 53, 181
Popovici-Boșcu, Gheorghe: 99, 102, 256
Posmoșanu (preot):183
Potcoavă, Filofteia (maica): 175, 386, 387, 394, 395, 403, 405, 407, 408, 425
Potcoavă, Gheorghe: 33
Potcoavă, Irimie: 33, 107, 129, 142, 143
Potcoavă, Rafaela (maica): 175, 411
Potcoavă, Reveca: 33, 34, 107, 132, 172

R

Racine, Jean (1639–1699, dramaturg francez): 227
Racoviță (familia): 192, 193
Rahmaninov, Serghei (1873–1943, compozitor rus): 69
Rahner, Karl (n. 1904, teolog german): 5, 7, 73, 97
Ravel, Maurice (1875–1937, compozitor francez): 130
Rădescu, Nicolae (general): 168
Rădulescu, Nicolae (inginer): 313, 314, 332, 385
Rădulescu-Motru, Constantin (1868–1957, filozof și psiholog român): 101
Rămureanu (domnul): 280
Rembrandt, Harmenszoon van Rijn (1606–1669, pictor flamand): 130, 389
Rilke, Rainer Maria (1875–1926, poet austriac): 216, 218
Roșca, D.D. (filozof român): 177, 203
Roșu, Lucreția: 37
Rusu, Domnița: 47, 48
Rusu, Gheorghe: 47, 48

S

Sadoveanu, Mihail (1880–1961, scriitor român): 53, 207, 386
Sava (doamna): 13
Sava (preot): 13
Savu (șeful gării): 19
Savu (doamna): 132
Sălcescu (preotul): 399
Sănătescu, Constantin (general): 150, 168
Sârbu (inginerul): 150
Sarin (doamna): 248
Schiller, Friedrich von (1759–1805, poet și dramaturg german): 194
Schmeeman (profesorul): 376
Schubert, Franz (1797–1828, compozitor austriac): 130
Scorobeț (familia): 58
Scorobeț, Nelu: 59, 60, 61
Scorobeț, Trandafir: 57, 59, 164
Scriban, Neofit (arhimandrit): 88
Scrima, Andrei (preot): 275, 276, 287, 317
Semmerling (doctorul): 142
Shakespeare, William (1564–1616, dramaturg și poet englez): 73
Simeon Noul Teolog: 420
Sitzler, Eva: 114
Skriabin, Aleksandr Nikolaievici (1872–1915, compozitor rus): 69, 115
Sofian, Boghiu Serghie (preot): 273, 274, 277, 284, 286, 302

Solunca, Elena: 355
Sorescu, Marin (1936–1997, poet român): 355
Stadtmüller (profesor de bizantinologie): 46, 47, 258
Stalin, Iosif Vissarionovici (1879–1953, om politic sovietic): 167
Stan, Cuchi: 124
Stan, Liviu: 266
Stan, Vasile: 103, 124, 178
Stăncioi (doctor): 50
Stăniloae (familia): 41, 403
Stăniloae, Ana (Babu Ana): 23, 31, 61, 78, 149, 172, 241, 378
Stăniloae, Dumitru Horia (Dumitraş): 10–13, 17, 126, 176, 233, 257–258, 287, 295, 299–302, 307–312, 325, 331, 334, 335, 337, 338, 340–342, 344, 347, 353, 361, 362, 365–375, 379, 381, 382, 387, 391–393, 397, 400–404, 407, 412, 413, 415, 417
Stăniloae, Dumitru (preot): 5–7, 9, 10, 13, 15, 18, 27, 29, 31, 37–39, 44, 45, 50, 51, 63, 67, 96, 97, 104, 108, 125, 171, 175–177, 182, 189, 190, 204, 223, 229, 234, 235, 250, 263, 292, 298, 303, 307, 314, 316, 319, 320, 322, 327, 348, 358, 359, 364, 370, 398, 405, 410, 419, 420, 422–424
Stăniloae, Dumitru (Mituţ): 52–54, 109, 164, 165
Stăniloae, Mărioara (născută Mihu): 12, 50, 63, 259, 298, 299, 387–391, 395, 414, 421
Stăniloae, Gheorghe (Babu): 19, 20, 22, 27, 28, 31–33, 78, 88, 89, 141, 149, 172, 176, 204, 230, 241, 253, 255, 261, 277, 378
Stăniloae, Gica: 32, 33, 78, 253
Stăniloae, Ilie: 29–31, 39, 253, 377, 378
Stăniloae, Irimie (Irimie ane' Mon): 18, 28–31, 34, 37, 390
Stăniloae, Măriuţa: 31
Stăniloae, Mioara: 32, 43, 58–62, 64, 67, 68, 70, 72, 75, 77, 79–82, 84–90, 92, 94, 95, 98–100, 102, 103, 106, 107, 111–113, 120–126, 131–135, 138, 149, 151–153, 156–163, 177, 178, 203, 232, 256, 353, 361, 389, 398, 400
Stăniloae, Reveca (fostă Arnăutu): 18, 28–30, 37
Steiner, Johanna: 110–113
Steiner, Rudolf (1861–1925, fondatorul antropozofiei): 223
Sterian, Paul: 273, 291
Stoica (doctorul): 41
Stolojan, Sanda: 318
Strauss, Richard (1864–1949, compozitor german): 194
Streza, Laurenţiu (preot): 142, 369
Suceavă (familia): 399
Suceavă, Daniel: 385
Suceavă, Florela: 385

Ş

Şaguna, Andrei (mitropolit): 267

Şaliapin, Fiodor Ivanovici (1873–1938, cântăreț de operă rus): 225
Ștefan: 185
Ștefănescu (inginer): 332, 385
Ștefănescu, Melhisedec (arhimandrit): 202
Ștefănescu, Vera: 146

T

Tănase, Constantin (1880–1945, actor român): 152, 153
Teoctist (n. 1915, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române): 364, 385, 407–414
Teodora (Sfânta): 214
Teofan (preot): 14, 410, 411, 413
Teofil (episcop): 343
Terchilă (familia): 82
Terchilă, Carmen: 82, 83
Terchilă, Nicolae (1898–1983, profesor de teologie): 51, 82
Terchilă (doamna): 51
Tiez (doamna): 195
Todirașcu, Ștefan: 230
Tolstoi, Lev Nikolaievici (1828–1910, scriitor rus): 152
Toma, Eugen: 290, 291, 294
Totok, William: 105
Tudor, Sandu (preotul Agaton): 197, 274, 277, 284
Turcea, Daniel (1845–1979, scriitor român): 355, 356

U

Unamuno, Miguel de (1864–1936, scriitor și filozof spaniol): 262

V

Valeruța (fiica lui Bădițul): 143
Vasiliu (doctorița): 330
Vârlan, Viorel (preot): 344
Vecerdea (doamna): 158
Verne, Jules (1828–1905, scriitor francez): 73, 79
Verzan (director): 330
Veștemean, Ion: 155–158, 230
Veștemean (doamna): 57, 59, 60, 74, 106, 108, 134, 145, 151, 155, 160, 217, 261
Veștemean, Octavian (Tavi): 83
Vigny, Alfred de (1797–1863, scriitor francez): 227
Vintilescu, Petre (profesor de teologie): 177, 178, 180
Vintilescu (doamna): 180
Vințan (bunica): 115
Vințan, Iosif (Sivu): 42, 69, 115, 116
Vințan, Zina: 69, 115
Visconti, Marco: 131
Vișinescu (avocat): 288
Vișoiu (preot): 244, 351, 352
Voiculescu, Vasile (1884–1963, scriitor român): 188–190, 230, 273, 274, 284–286, 288

W

Ware, Callistos (arhimandrit): 322
Weber, Michael: 250
Winter, Valeria: 290

Z

Zinz (tutungiul): 128
Zorca (preotul): 36

Indice tematic

A

Adevăr (conceptul de): 42, 122, 177, 188, 234, 235, 243, 245, 257, 258, 295, 304, 305, 357, 359, 378, 390, 391

Adolescența Lidiei Stăniloae: 54, 247

Amintirile Lidiei Stăniloae: 18, 28, 44, 58, 60, 68, 137, 189, 195, 202, 220, 229, 245, 246, 248, 265, 337, 342, 379, 380, 390, 397, 405, 422, 424, 425

Apofatic: 188, 197, 349, 427

Arestarea părintelui Stăniloae: 101, 185, 187, 252, 274, 281, 283, 284, 290, 291

Arhitectură: 264, 353

Ascensiune spirituală: 141, 142

Ascetica (cursul de): 190, 205, 315

Asceză: 93, 217, 345

Ateu (statul): 182

Autobiografie: 295

B

Baptism: 330

Biografiile părintelui Stăniloae: 17, 18, 37, 41, 50, 104, 278, 325, 327, 357

Biserica: 5, 6, 42, 46, 102, 182, 198, 199, 205, 234, 239, 242, 243, 266, 267, 275, 307, 318, 325, 350, 357, 419

Botezul Lidiei Stăniloae: 543

C

Capodoperă: 354

Catehizare: 352

Căsătoria Lidiei Stăniloae: 290

Chenoză: 188, 197, 427

Clasicism: 321

Colectivizare: 26, 241, 302

Comunism (regimul comunist): 16, 167, 175, 182, 198, 202, 243, 269, 275, 347

Condamnarea părintelui Stăniloae: 283, 286

Convertire (reconvertire): 218

Copilăria Lidiei Stăniloae: 18, 25, 49, 57, 61, 102, 248, 267, 294, 352, 366, 369, 378, 389, 397

Credincios: 329

Credință (conceptul de): 6, 32, 42, 51, 93, 118, 188, 198–202, 215–217, 219, 226, 227, 234, 238, 242, 244, 265, 293, 303,

304, 306, 319–321, 329, 352, 354, 357, 390, 419, 427
Creștinism: 9, 46
Cultul icoanelor: 222
Cultură (conceptul de): 24, 38, 101, 140, 188, 197, 315, 322, 327, 356, 357, 422
Cunoaștere (actul de): 420

D
Demisia Lidiei Stăniloae: 295
Denie: 214
Diasporă: 374, 377
Dictatură: 244
Discurs filozofic: 420
Divorțul Lidiei Stăniloae: 299
Dogmatică: 49, 67, 86, 140, 173, 174, 177, 228, 249, 360, 367
Dosarul Lidiei Stăniloae: 295
Dramaturgie: 96
Dreptate (conceptul de): 252
Duhovnic (*Beichtvater*): 250

E
Ecumenism: 5, 6, 307, 370, 374
Educație religioasă: 233, 341
Eliberarea părintelui Stăniloae: 304
Emigrația românească: 318
Erezie: 270
Eternitate: 12, 173, 265, 326
Evanghelie: 36, 232, 239, 263, 383, 408, 409, 417
Exilul Lidiei Stăniloae: 373, 377
Existență: 30, 96, 118, 140, 144, 175, 196, 219, 222, 244–246, 328, 378, 383, 398, 421, 422, 426
Extaz: 349

F
Fanatism: 198, 370, 427
Filozofie: 46, 64, 82, 94, 130, 273, 293, 300, 366, 375

G
Gândire: 45, 140, 173, 174, 187, 201, 236, 249, 321, 326, 349, 360, 420, 424
Geniu: 396

H
Haos: 14
Hieratism: 47
Hipnoză: 40
Hristologie: 328

I
Identitate națională: 242
Istorie: 41, 42, 49, 70, 71, 93, 95, 193, 210, 242, 252, 266, 287, 352, 357, 365, 366
Istoria religiilor: 374

Î
Închisoare (detenție): 251, 301, 303, 304, 307

J
Jurnalistică: 97

L
Libertate (conceptul de): 144, 197, 239, 245, 252, 269, 305, 308, 315, 317, 352, 387, 422
Limbaj teologic: 140, 334
Literatură: 152, 251, 273, 274
Liturghie: 20, 125, 138, 139, 183, 244, 257, 297, 328, 346, 351, 373, 410, 416–418

Lumină necreată: 144, 188, 220, 264, 348, 383, 393, 420, 427

M
Mântuire: 199
Medicină: 52, 95, 98, 99, 142, 254, 394, 408
Memorii: 74, 101
Mistică (cursul de): 190, 202, 205, 315, 364
Mitologia greco-romană: 73
Moarte: 7, 10, 44, 51, 52–54, 96, 101, 123, 126, 144, 145, 158, 160, 163, 165, 174, 184, 207, 216, 222, 225, 226, 229, 232, 234, 241, 251, 256, 258, 287, 306, 308, 323, 325, 329, 335–337, 354–357, 364, 376, 378, 388, 392, 396, 403, 406, 409, 410, 413, 416, 421, 422, 424
Monahism: 201, 226, 333, 345, 383
Muzeul Satului (proiectul părintelui Stăniloae): 381
Muzică: 117, 118, 196, 212, 249, 280, 356, 396

N
Nașterea Lidiei Stăniloae: 53, 54
Neoprotestantism: 327

O
Om duhovnicesc: 250
Opera părintelui Stăniloae: 45, 51, 204, 234, 249, 257, 319, 320, 364, 373, 378, 390, 420
Ordine: 14, 168, 326
Ortodoxie: 316, 319, 322, 323, 326, 344, 348, 352, 369

P
Panteism: 245
Percheziții: 278
Personalism (conceptul de): 97, 224, 245, 420
Pictură religioasă: 218, 221, 222, 345, 351
Pluralitate (conceptul de): 328
Politică: 22, 83, 89, 103, 104, 113, 177, 182, 197, 202, 243, 307, 334, 375
Preoție: 56, 244, 419
Prietenia dintre părintele Stăniloae și Lidia: 79
Procesul Rugului Aprins: 177, 252, 274, 278, 283, 284, 288, 291
Protestantism: 5, 46
Psihologie: 205, 365

R
Raționalism: 38, 41, 353
Rău (conceptul de): 396
Religie: 126, 127, 153, 166, 222

S
Sacru (simțul sacrului): 218, 239
Sat: 12, 18–22, 24–29, 33–37, 39, 40, 148, 158, 172, 175, 192, 193, 241, 242, 277, 291, 302, 336, 343, 346, 347, 386
Sentința (în Procesul Rugului Aprins): 287, 288
Sfânta Scriptură: 225, 397
Sinaxar: 213
Sinod: 413
Socialism: 283, 417
Spirit critic: 56, 198, 350

Spiritualitate: 6, 7, 45, 140, 244, 318, 320, 322, 323, 327, 334, 357, 419, 420
Străinătate: 275, 283, 307
Suflet: 15, 31, 32, 51, 54, 104, 160, 165, 175, 196, 224, 243–245, 247, 248, 305, 335, 337, 352, 364, 379, 383, 384, 388, 407, 418–420, 422
Supraom: 142

Ș
Șamanism: 205

T
Teologie: 5–7, 39, 41–44, 64, 66, 73, 86, 93, 97, 147, 173, 176, 181, 202, 223–225, 251, 257, 259, 263, 273, 274, 281, 293, 297, 320, 326, 328, 335, 341, 345, 349, 360, 366, 367, 370, 371, 375, 376, 393, 419, 420, 426
Tinerețea Lidiei Stăniloae: 222, 396
Tragedie: 73
Trup: 160, 383, 410, 418, 420, 421

U
Unitate (conceptul de): 328, 329, 420
Utrenie: 300

V
Viața: 9, 15, 17, 30, 35, 38, 40, 42, 45, 48, 49, 51, 53, 56, 69, 75, 78, 79, 87, 90, 93, 96, 100, 104, 105, 115, 126, 128, 141, 142, 144, 145, 151, 158, 162, 171, 173, 174, 175, 180, 187, 196, 198, 199, 200, 201, 204, 205, 209, 211, 214–219, 222, 227, 233, 234, 235, 237, 238, 242, 244, 245, 253, 255, 257, 258, 269, 288, 293, 294, 297, 299–301, 303, 305, 308, 319, 328, 335–337, 343–346, 349, 355, 359, 363, 364, 367, 369, 378–380, 383, 387–391, 393, 394, 397–399, 406, 407, 409, 423, 427

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea
timbrului literar ce se virează
Uniunii Scriitorilor din România,
cont nr. RO44 RNCB 5101 0000 0171 0001,
B.C.R. Unirea, București.

Redactor
RODICA PANDELE

Tehnoredactor
DOINA ELENA PODARU

Corector
MARIA NICOLAU

Apărut 2010
BUCUREȘTI–ROMÂNIA

Lucrare executată la PRO EDITURĂ ȘI TIPOGRAFIE